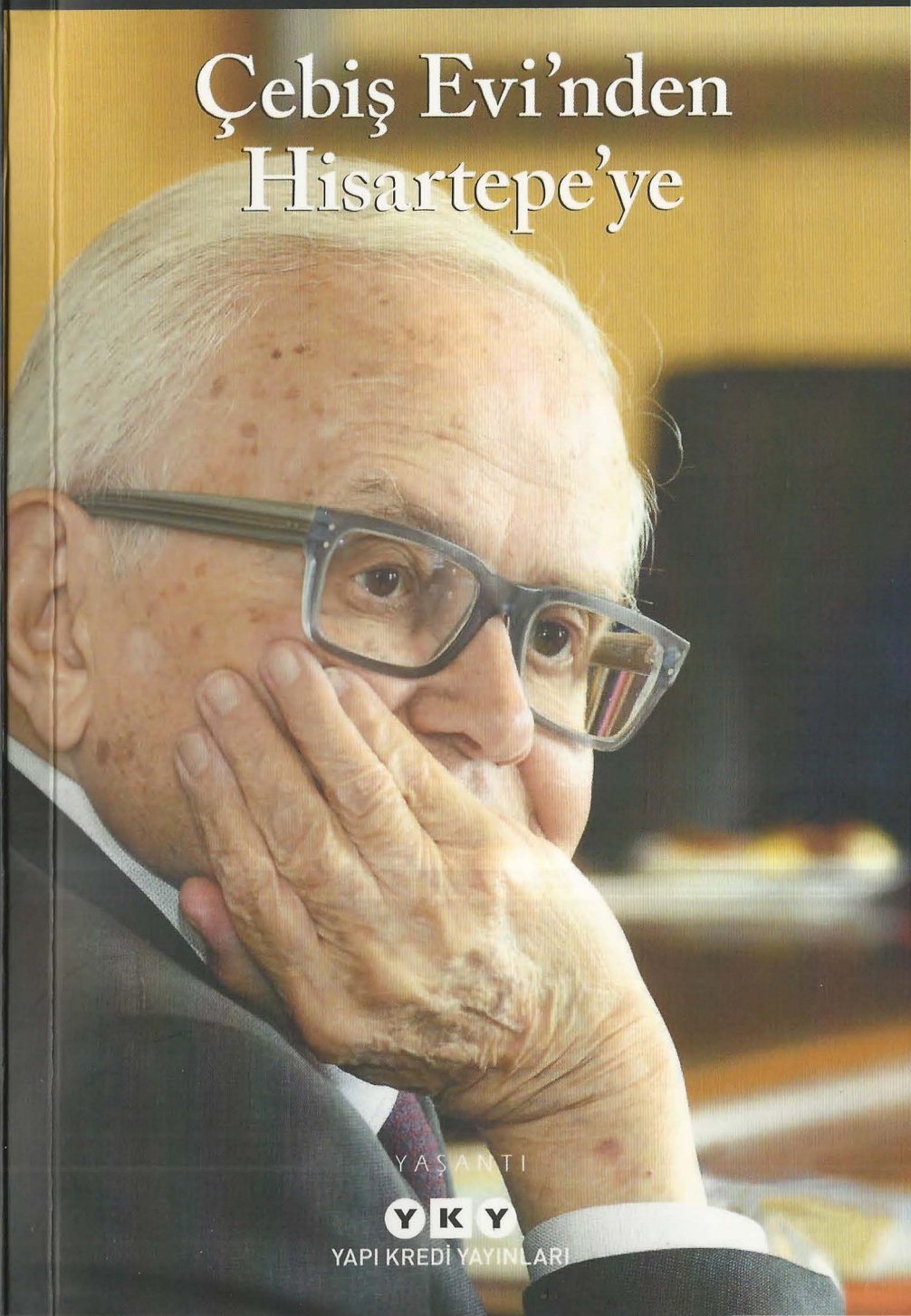
Doğan Tekeli

Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye

YAŞANTI

YKY

YAPI KREDİ YAYINLARI

DOĞAN TEKELİ • Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye

YKY

ÇEBİŞ EVİ'NDEN HİSARTEPE'YE

Doğan Tekeli 1929 yılında Isparta'da doğdu. 1952'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden yüksek mimar mühendis olarak mezun oldu. Bir süre İzmir Belediyesi Proje Bürosu'nda çalıştı. 1954 yılında Sami Sisa ile birlikte Site Mimarlık Bürosu'nu kurdu. Bu büro, günümüzde Tekeli-Sisa Mimarlık Ortaklığı adıyla varlığını sürdürmektedir. Doğan Tekeli, serbest mimarlık çalışmalarının yanı sıra, 1955'te Sami Sisa ile beraber İzmir Belediyesi Konak Sitesi projelerinin hazırlanmasında danışmanlık, 1956 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nde asistanlık, 1961-1971 yılları arasında İTÜ Maçka Mimarlık Mühendislik Yüksek Okulu Mimarlık Bölümü'nde proje dersi öğretmenliği, 1957'de bir dönem Mimarlar Odası Başkanlığı yaptı; 1985-1989 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Danışma Kurulu üyesi olarak hizmet verdi; 1988'de Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Milli Komite üyeliğine seçildi; 1992 ve 1998 yıllarında Ağa Han Mimarlık Ödülleri'nde jüri üyeliği ve başkanlığı yaptı, 1994-1995 yılları arasında aynı kurumun yönetim kurulunda yer aldı. 1998-2010 yılları arasında İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda yönetim kurulu üyesi ve başkan vekili olarak görev yaptı. 2006-2008 yılları arasında İstanbul Serbest Mimarlar Derneği'nin başkanlığına seçildi.

Doğan Tekeli 1994'te Mimarlar Odası Ulusal Mimarlık Büyük Ödülü ile ödüllendirildi. 2000 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından Fahri Doktor unvanı aldı. 2010'da Türk Serbest Mimarlar Derneği'nin Onur Ödülü'ne layık görüldü. Sami Sisa ile birlikte katıldığı mimari proje yarışmalarında otuza yakın birincilik olmak üzere altmışı aşkın ödül kazandı. Yüz yirmi kadarı uygulanmış yüz seksen projeye imza attı. Bunlar arasında Rumeli Hisarı düzenlemesi, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, Emin Onat mezarı, Hazine Müsteşarlığı, Halk Bankası Genel Müdürlüğü, Antalya Havalimanı 1. ve 2. Terminalleri, Oyak-Renault, Lassa, Eczacıbaşı ve Sanovel İlaç Fabrikaları, İstanbul Metro City Kompleksi, İş Bankası Genel Müdürlüğü, Habertürk Stüdyo ve Büroları ile Sabiha Gökçen Uluslararası Havaalanı Yeni Terminali sayılabilir. Eserlerinden bazıları 1982'de Venedik Bienali'nde sergilendi.

Mesleki makaleleri, seminer bildirileri ve konferansları yanında iç ve dış mimarlık basınında yapıları ve projeleri geniş ölçüde yayımlandı. Eserlerinin ilk yirmi yıllık bölümünü içeren *Doğan Tekeli-Sami Sisa projeler – uygulamalar. architectural works 1954-1974* adlı Türkçe-İngilizce kitabı 1975'te; *Projeler, Yapılar, Doğan Tekeli-Sami Sisa (1974-1994)* adlı Türkçe kitabı 1994'te; Mesleki deneyim ve anılarını içeren *Mimarlık: Zor Sanat* adlı kitabı da 2012'de yayımlandı.

Doğan Tekeli'nin
YKY'deki kitapları:

Mimarlık Zor Zanaat (*2012*)
Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye (*2019*)

DOĞAN TEKELİ

Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye

ANI

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5300
Edebiyat - 1515

Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye / Doğan Tekeli

Kitap editörü: **Murat Yalçın**
Düzelti: **Alper Zorlu**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Merve Çakıroğlu**

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

1. baskı: İstanbul, Şubat 2019
ISBN 978-975-08-4426-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2018
Sertifika No: 12334
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Kitapta yer alan görseller, aksi belirtilmediği sürece Doğan Tekeli Arşivi'ne aittir.

Editöryal danışmanlar: Uğuk Özgül, Pelin Derviş
Kitaba çeşitli aşamalarda katkı verenler:
Ülkem Sevimlier, Mehmet Berksan, Ceren Erman ve Aydın Bilgi

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 13

BÖLÜM I
YAŞAMDA İLK ON SEKİZ YIL
1929-1947

1. AİLE • 19
Kökler; Çebiş Evi; Babamın Ailesi; Annemin Ailesi

2. ANKARA VE İSTANBUL'DA İLK YILLAR • 27
İstanbul'a İlk Adım; Kocamustafapaşa; Doktor Dikran Bahçıvanyan; Samatya; Sirkeci'deki Evimiz ve Gülhane Parkı; Barutla Oynanmaz; Teneke Trampet; Kapalıçarşı'da Halıcılık

3. İLKOKUL BAŞLIYOR • 38
48. İlkokul; İlk Karne Üzüntüsü

4. İZMİR İNÖNÜ İLKOKULU (1937-1941) • 41
Babamın Yeni Görevi; İzmir'e Hareket; İzmir'de Bir Bayram Günü; Pabucum Dama Atılıyor; Karantina'da İnönü İlkokulu; İzmir'de Yeni Bir Ev; Eskici Mehmet Ağa; Zoraki Yüzme; Atatürk'ün Vefatı; Bir 23 Nisan Kutlaması; II. Dünya Savaşı Yılları; Bir Doğum Günü Partisi; İzmir'den Çin'e Seyahat; Pulculuk Hevesi; Babamın Beklenmedik Hastalıkları; Varlık Vergisi Dönemi

5. İZMİR, GAZİ ORTAOKULU (1941-1944) • 65
Yeni Bir Okul Ortamı; Tarih Konferansı; Osmanlı Türkçesi Dersleri; İftihar Kitabı; Ortaokulda Son Sınıf

6. ISPARTA'DA YAZ TATİLLERİ (1933-1947) • 76
Isparta'ya Dönüş; Güllü Hatçası ve Şeytanlar; Yukarı Mahalle; Elektrik Isparta'da; Isparta Pazarı; Isparta'da Yabancı Askerler; Kiraz Bayramları; Isparta Kebabı ve Davras Dağı'nın Karları; Isparta'da Son Yaz Tatilim ve 1946 Seçimleri

7. İZMİR ATATÜRK LİSESİ (1944-1947) • 85
Seçkin Bir Lise; Edebiyat Dersleri ve Abdülkadir Karahan;

Bir Yıl Sonu Töreni; 1945 Yılında İzmir; Lisede İkinci Yıl; Biyoloji Dersi mi, İşkence mi?; İki Farklı Hoca; İzmir Atatürk Lisesi'nde Son Yıl; 1947 Yazında İzmir; Yaşamsal Bir Karar

BÖLÜM II
TEKNİK ÜNİVERSİTE YILLARI
1947-1952

8. MİMARLIK FAKÜLTESİNDE • 109

On Yıl Sonra Yeniden İstanbul; Samatya'dan Fatih'e; Fakültede İlk Yıllar; Kâbus Gibi Günler; İzmir'de İki Staj; Fakültede Üçüncü Yıl; Karşıma Çıkan Yarışma Fırsatı; Polonezköy'e Gezi; Fakültede Son Yıllar; İstanbul'dan Zorunlu Bir Ayrılış Daha

BÖLÜM III
MESLEKTE İLK DÖNEM; "VAR OLMA ÇABALARI"
1952-1965

9. MEZUNİYETTEN ÜSTEĞMENLİĞE • 143

Dört Ay Süreli Mimarlık; Yedek Subay Okulu'nda; Yaşamı Etkileyecek Önemli Bir Karşılaşma; Yedek Subaylığın İlk Dönemi; Yedek Subaylığın İkinci Dönemi

10. MİMARLIKTA İLK ADIMLAR • 162

İstanbul'da Kalıcı Yaşam Başlıyor; Ortaklık Resmileşiyor; Büroda Yarışmalar Dönemi; İlk Birincilik Ödülü; Üçüncü Bir Ortak; 6-7 Eylül Olayları; Mimarlar Odası Kuruluyor; 1950-1960 Arası Yaşam

11. BÜRO ADINI DUYURUYOR • 182

Yarışma Başarıları; Mimarlar Odası Yönetiminde Görev Alıyorum; Hazır Olmadığım Bir Durum; İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın Öyküsü; Rumeli Hisarı İçinin ve Çevresinin Düzenlenmesi; Ankara'da İki Bin Kişilik Yurt; Evlilik Gündeme Geliyor; Adım Adım Evliliğe; İlk Jüri Üyeliği; Türkiye'de İlk Askeri Darbe; 1960 Yılı Sonları ve 1961 Yılına Giriş; 1961-1965 Yılları Arası; Baş Gösteren Anlaşmazlıklar ve SİTE Kolektif Şirketi'nin Sonu

BÖLÜM IV
MESLEKTE İKİNCİ DÖNEM;
"DENEYİM KAZANMA YILLARI"
1965-1980

12. YENİDEN BAŞLIYORUZ • 221
Yeni Büro; Faik Dünyaya Geliyor; Şoför Ali Bey ile Bir Yıl; Yeni Büronun Yoğunlaşan İşleri; Kuzey Amerika ile Tanışma, İlk İzlenimler; New York- Kevin Roche; Mimarlıkta Hocalık; İstiklal Caddesi'ne Bir İmza

13. BÜRODA SANAYİ YAPILARI DÖNEMİ • 243
Nasıl Başladı?; Bursa'da Oyak-Renault Fabrikası (1972-1974); Bandırma'da Büyük Bir Yapay Gübre Tesisi; İzmit'te Lassa Lastik Fabrikası ve Sakıp Sabancı ile Tanışma; Eczacıbaşı Serum Fabrikası; 1970'li Yılların Diğer Yapıları

14. 1970'li YILLARDA YAŞAM • 265
Faik Büyüyor; Televizyonda Konuşma; Yapılarımız Kitaplaşıyor; Ailede Bir Cumhurbaşkanı

BÖLÜM V
YAŞAMIN FARKLI ALANLARI
1980-2000

15. BÜRO ÇALIŞMALARI • 281
1980 Darbesi ve Demokrasiye Dönüş; Eczacıbaşı'na Yeni Bir Fabrika; Sorumluluğu, Sınırı Belirsiz Bir Danışmanlık

16. TOPLUMSAL GÖREVLER VE SORUMLULUKLAR • 305
Jüri Üyelikleri; Ağa Han Mimarlık Ödülleri Kurumu'nda Görevler; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Danışma Kurulu'nda; Beyoğlu Güzelleştirme Derneği ve Vitali Hakko; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Milli Komitesi'nde; Nejat Eczacıbaşı ile Yeni İlişkiler; İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda Danışmanlık; Eczacıbaşı Holding'de Danışmanlık; İKSV Konser Salonu Projesi Büyütülüyor; Nejat Eczacıbaşı'nın Vefatı; İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda Yeni Dönem; İKSV'de Yönetim Kurulu Üyeliği; İstanbul Kültür ve Kongre Merkezi'nin Temeli Atılıyor; İKSV'de Yeni Sorumluluklar; İKSV'den Ayrılış

17. ÖZEL YAŞAM • 342
Dönemin İlk Yılları; Babamın Vefatı; Günlük Yaşam; Fahri Korutürk'ün Vefatı; Karşılaştığım Yeni Bir Fırsat; Faik Amerika'ya Gidiyor; Yeni Bir Projeler Uygulamalar Kitabı; Mimarlık Mesleğinde Ödüller

BÖLÜM VI
21. YÜZYIL'IN GETİRDİKLERİ
2000-2018

18. MİLENYUMUN İLK YILLARI • 365
2000 Yılına Giriyoruz; Yurtdışında Tedavi; Büroya ve Eve Dönüşün Mutluluğu; Sami Sisa'nın Vefatı; Büroda Yeni Yapılanma; Annemi Kaybediyoruz; İlhan, Faik, Burcu, Doğan; Yeni İşler, İşverenler; Yıllar Geçiyor; Emeklilikte Günlük Yaşam

Bitirirken • 391

Dizin • 395

Anneme,
babama

"Bazı hatıralar
uçup gitmiyordu;
zorla geri geliyorlar,
rüzgâra karşı uçuyorlar
ve zihnin içinde
inatçı bir şekilde
dolanıyorlardı."

Ma Jian

Sunuş

1929 yılının sonlarına doğru, Isparta'da, orta halli bir memur ailesinin ilk çocuğu olarak dünyaya geldim. Çoğunlukla İzmir ve İstanbul'da geçen bir yetişme döneminden sonra, 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldum. İki yıl sonra da Sami Sisa ile birlikte kurduğumuz Tekeli-Sisa mimarlık bürosu resmen hayata geçti. Tam altmış yıl bu büroyu yaşatmanın ve başarıya ulaştırmanın sorumluluğunu paylaştım.

2012 yılına geldiğimizde seksen iki yaşımı tamamlamıştım. Gücümün, enerjimin azaldığını, giderek de azalacağını düşünüyordum. Herhalde bir iki yıl içinde büronun sorumluluğunu ve ağır iş yükünü taşıyamayacaktım. Büroyu ya tasfiye edecek ya da Sami Sisa'nın vefatından sonra ortak olmaya davet ettiğim daha genç meslektaşlarıma devredecektim.

Altmış yıl içinde bir kurum haline gelen Tekeli-Sisa Mimarlık Bürosu'nun ve birikiminin, benimle birlikte sona erecek olmasını içime sindiremiyordum. Başka ülkelerde örnekleri bulunduğu halde, Türkiye'de henüz denenmemiş bir girişimi gerçekleştirmek, bir mimarlık bürosunun, kurucularından sonra da yaşayabileceğini göstermek istedim. Büroyu, olduğu gibi iki genç ortağıma devrederek sorumlu mimarlık yaşamımı noktaladım.

Emeklilik bana daha rahat bir yaşam temposu sağlamıştı; projeleri yetiştirebilmek, işverenlere sunmak ve beğendirmeye çalışmak gibi endişelerden, hatta daha iyi bir iş çıkarabilmek için kendi kendimle yarışmaktan kurtulmuştum. Ancak mimarlık, artık resmen çalışmıyor olsam da bırakılabilecek bir uğraş değildi. Bürodaki odama her gün gidip geliyor, dünyada ne olup bittiğini, yeni mimarlık yayınlarını izlemeyi sürdürüyor, zaman zaman yazıyor, konuşmalara davet ediliyordum.

Aynı yıl, bir süredir üzerinde çalıştığım *Mimarlık: Zor Sanat* adlı kitabım yayımlandı. Kitapta, İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne kabul edildiğim 1947 yılından başlayarak, 2012 yılına kadar meslek yaşamımda tanık olduğum olayları traji-komik yönleriyle anlatarak

Türkiye'de mimarların ne büyük zorluklarla başa çıkmak durumunda olduklarına dikkat çekmeyi amaçlamıştım. Kitabı okuyan dostlarım, meslektaşlarım akıcı bir dil ile yazıldığını, ilgiyle okunduğunu, hatta bazıları da ders aldıklarını dile getirerek beni yüreklendiriyordu.

Beyin ile ilgili araştırmalar, insan zihninin boş kalmayacağını, mutlaka bir şeyler düşüneceğini kanıtlıyor. Ben de gelmiş geçmiş büyük mimarların, sanatçıların, bilim insanlarının ne büyük dehalar olduklarını, insanlığa kazandırdıklarını hayranlıkla hatırlıyor, kendi yaşamımı gözden geçiriyordum. Yaşamım ile ilgili olarak sadece mesleki anılarımı yazmış olmak bana yeterli gelmiyordu. Gerçekte yazı yazmak, bir mimari proje üzerinde çalışır gibi düşünerek ve yazdıklarımı tekrar tekrar gözden geçirerek yazdığım için bana zor geliyordu. Buna karşın, kendimi Cumhuriyet döneminin ilk kuşaklarından saydığım için yetiştiğim çevreleri ve zamanın koşullarını paylaşmak istiyor, ama bir yandan da "Benim yaşam öyküm, kimi neden ilgilendirsin?" diyordum. Bir ikilem içindeydim.

Çocukluğumu, Isparta'da doğduğum iki yüz yıllık Çebiş Evi'ni ve eski Isparta'yı hatırlamak hoşuma gitmeye başladı. Birçok ayrıntı adeta gözümün önündeydi. Bir ucundan yazmaya başladım.

Mimarlık: Zor Sanat adlı kitabım için değerli dostum İhsan Bilgin'in "Cumhuriyet ertesi mimarlık pratiği, tarihi anlatısı gibi de okunabilecek" yorumuyla Güngör Uras, Oktay Ekinci gibi dostlarımın destekleyici sözleri aklımdaydı. İçinden geçtiğim uzun dönemin sadece mesleki açıdan değil, yaşamımla kesişen pek çok yönüyle anlatımı, ileriki yıllarda bu dönemle ilgilenen araştırmacılara ilk elden bir aktarım sunabilirdi. Daha önce, *Mimarlık: Zor Sanat*'ta yapılarımızla ilgili anılarımı ayrıntılarıyla anlatmıştım. Bu kitapta bunları kısa tutarak birçok yapımıza sadece isimleriyle yer vermeyi tercih ettim.

Kısa tutmaya çalıştığım halde oldukça hacimli hale gelen anılarımı yayına hazırlarken büyük yardımlarını gördüğüm, isimleri künyede yer alan değerli arkadaşlarıma, İlhan'a ve Zeynep'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Eleştirmenler, otobiyografilerin taraflı olmaktan kurtulamayacağını söyler. Bunu göz önünde tutarak anılarımı, adeta bir başkasının dilinden anlatılıyormuşçasına, olabildiğince tarafsız kalarak yazmaya çalıştım. Mevlana'nın "Ya göründüğün gibi ol ya olduğun

gibi görün" sözü hatırımdaydı. Gene de tam bir tarafsızlıkla yazabildiğimden emin değilim. Değerlendirme, kuşkusuz okurlara aittir.

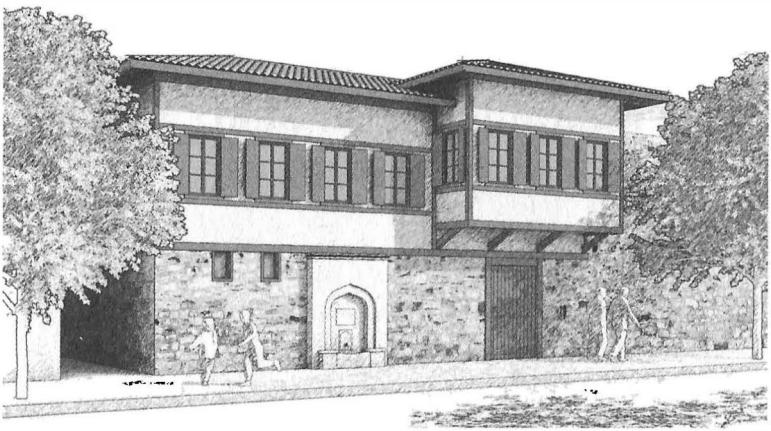
Teşvikiye, Mayıs 2018
Doğan Tekeli

Isparta Büyük Parkı (1929). Belediye Binası, Ulu Camii ve Hükümet Konağı.
Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün izniyle.

BÖLÜM I

Yaşamda İlk On Sekiz Yıl 1929-1947

Çebiş Evi. Doğan Tekeli'nin eskizi üzerine Alper Gürtekin tarafından çizilmiştir.

1. Aile

KÖKLER

1929 yılının Aralık ayında, Isparta'nın karlı, fırtınalı bir kış gününde, sabaha karşı dünyaya gelmişim. Doğduğum ev ise Hükümet Konağı önünden gelen yolun ikiye ayrıldığı ve üçgen bir meydan oluşturduğu yerde "Çebiş Evi" diye bilinen, iki katlı bir Türk evi. Hicri 1199 (yaklaşık 1785) tarihinde inşa edildiğini, evde bulunan eski bakır kap kacak üzerine kazınmış "Çebişoğlu Ahmet Ağa 1199" yazısını, sonraki yıllarda öğrendiğim Arap harflerini sökmeye başladığımda okuyabildim. Evi yaptıran Çebişoğlu Ahmet Ağa'nın, ninemin (babaannemin) büyük dedesi olduğunu da öğrendim. Anlatıldığına göre Isparta'da o tarihlerde 'mültezim' yani devlet adına vergileri toplayan bir yetkiliymiş. Isparta bölgesinde mahsulün iyi olduğu yılların ardından zenginleşmiş. Sonradan üst üste gelen kuraklıklar, azalan mahsul aileyi zor duruma düşürmüş. Haremlik-selamlık kısımları olan geniş evin harem kısmı satılmış. Diğer yarısı aile tarafından uzun yıllar kullanılmış.

Ninemin babası İbrahim Ağa, evi yaptıran Çebişoğlu Ahmet Ağa'nın torunlarındanmış. Gençliğinde İstanbul'a çalışmaya gitmiş. Orada zamanla yükselerek Abdülhamid devri paşalarından, zenginliğiyle ünlü Abraham Paşa'nın güvenini kazanmış, onun kethüdası olmuş. İbrahim Ağa, yaşı ilerleyip emekli olduğunda, İstanbul'dan aldığı Beykoz, Bohem kâseler, gülabdanlar, büyük boy seramik resimli İngiliz servis tabakları, bindallılar, üç etekler ve birtakım ziynet eşyasıyla Isparta'ya, baba evine dönmüş. Ninem bu evde doğmuş, büyümüş. Evlenecek yaşa gelince, Isparta idadisinde mubassır olan ve değerli bir hattat olarak tanınan Faik Hoca ile evlendirilmiş. Dedem Faik Hoca'nın son yıllarını Çebiş Evi'nde geçirdiğini ve 1933 yılında orada vefat ettiğini soluk bir fotoğraf karesi gibi hatırlıyorum.

Isparta'da, Çebiş Evi'nde kırkıncı günüm.

ÇEBİŞ EVİ

"Yaşlılar eski günleri iyi hatırlar ama yakın geçmişi çabuk unuturlar" deyişindeki gibi, seksen yıl önceki Çebiş Evi, bütün ayrıntıları, renkleriyle gözümün önünde: Alt katı taş duvarlı, üst katı bağdadi üzerine sıvalı, cumbalı, tipik bir 18. yüzyıl hayatlı Türk eviydi. Zemin katın sokağa bakan boydan boya taş cephesinde, iki kanatlı geniş bir ahşap kapı, küçük bir pencere ve evle beraber hayrat olarak yapılmış bir sokak çeşmesi vardı. Bu mermer çeşmenin el değen yerleri parlamış, sarı döküm iri musluğundan gürül gürül, buz gibi, lezzetli bir su akardı.

Ahşap sokak kapısından üstü kapalı, önü arka bahçeye açılan geniş bir taşlığa girilirdi. Döşeme taşları kullanılmaktan aşınarak parlamıştı. Kapıdan sonra bu taşlıkta yaklaşık on adım yürüyünce bahçeye ulaşılırdı. Bahçeden hemen önce sol ileride, üst kata çıkan ahşap merdiven ve arkasında, bahçenin bir yanını kaplayan tek katlı, düz damlı iki oda yer alıyordu.

Girişteki taşlığın sol yanında, sokağa bakan cephede toprak döşemeli, küçük pencereli, taş duvarlarla çevrili, bizim "alt ev" dediğimiz evin kileri vardı. Orada erzak dolu küpler, kazanlar, çuvallar, torbalar, tavana asılı sepetlerde kış için saklanan elmalar, üzümler saklanırdı. Ben günde belki de bir defa açılan bu kilere girmeyi, oranın kendine has kokusunu, rutubetli havasını içime çekmeyi çok severdim.

Bir yanı bahçeye bakan tek katlı kısmın iç içe iki odasından ilki daha uzun ve sedirli bir oturma odasıydı. Diğeri mutfak olarak kullanılırdı. Bu odalar ile yandaki küçük bahçe, gündüzleri tüm hayatın geçtiği yerlerdi. Küçük bahçeden sonra, güneyde bir duvar ve kapıyla ayrılan, yaklaşık sekiz on dönümlük büyük bahçeye geçilirdi. Bu bahçenin ortasındaki yoldan, arkadaki duvara ve kentin güney sınırı olan çaya açılan arka kapıya ulaşılırdı. Orta yolun sol tarafındaki düzlükte yüz yıllık ulu ceviz ağaçları, sağında ise ekili arazi vardı. Evin yakınında, gövdesinin hemen altından boy vermiş ve az eğimle yükselen, iri yan dallarına kolayca çıkabildiğim yaşlı karadut ağacı, en sevdiğim oyun yeriydi. Çocukluğumda sınırlarını göremediğim için bana uçsuz bucaksız gibi görünen bu bahçeyi sonradan gördüğümde düş kırıklığına uğrayacaktım. Çünkü boyum görece uzamıştı. Çevredeki duvarları artık görebiliyordum ve bahçe sanki küçülmüştü.

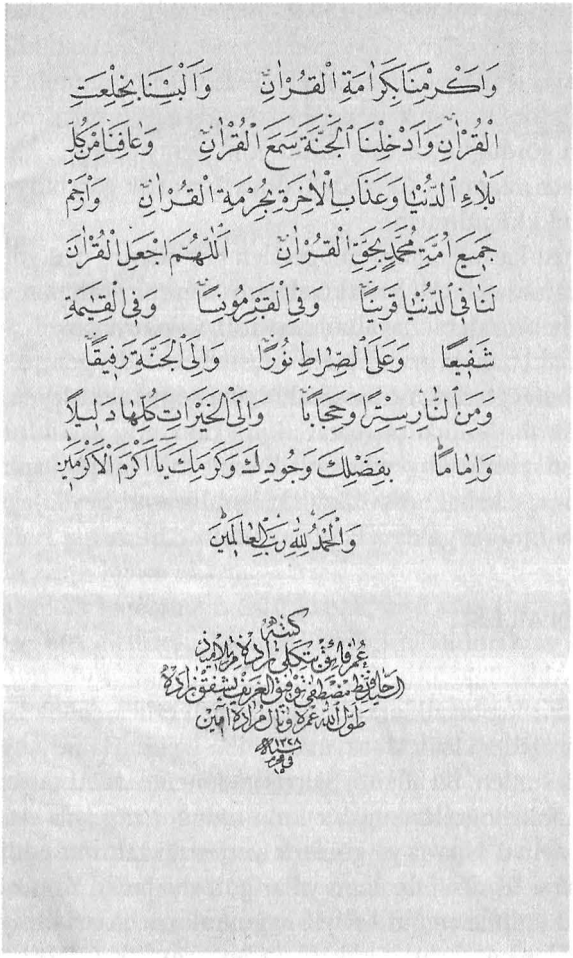
Evin üst katında, hayattan geçilen beş odanın üçü yol, ikisi de bahçe tarafındaydı. Alt kattaki odaların damına ve damın ucundaki alaturka helâya da bu hayattan geçilirdi. Cepheye bakan üç odanın en başındaki oda, evin en büyük odasıydı. Odada, genişçe düzayak bir bölümden geçilen, üç basamakla yola doğru genişleyen, cumbalı bir seki vardı. Bu oda çepeçevre kıtık minderli, yastıklı sedirlerle döşenmişti; zemin altıgen biçimli döşeme tuğlalarıyla kaplıydı. Eski yıllarda burası kabul odası olarak kullanılır, üstte beyler-ağalar, altta da onlarla birlikte gelen adamları misafir edilirmiş.

BABAMIN AİLESİ

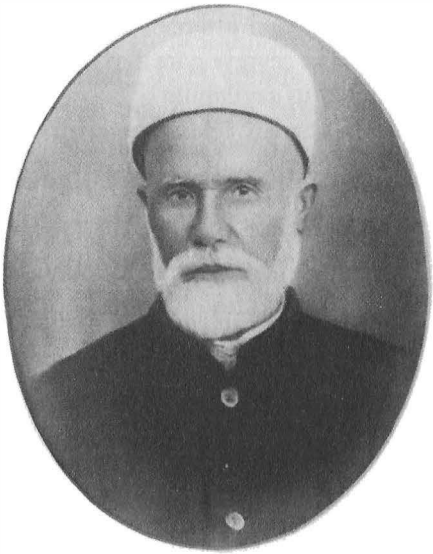
Ninem Sıdıka Tekeli ile Faik Hoca'nın evliliklerinden sırasıyla üç erkek ve bir kız çocukları olmuş. Üçüncü erkek çocuk babam Talat Tekeli. Dedem Faik Hoca, uzun yıllar Isparta'da yaşadığı bilinen Tekeli ailesinden. Bu ailenin Selçuklu döneminde Antalya yöresine yerleşen Tekelioğulları'nın bir kolu olduğu, zamanla Antalya'nın yaylası sayılan Isparta'ya göçerek yerleştiği tahmin ediliyor. Dedem Isparta İdadisi'nde uzun yıllar görev yapmış. Yumuşak kalpli ama gerektiğinde en gür sesiyle bağırarak çocukları hizaya sokan, disiplinli bir hoca imiş. Şapka devrimi sırasında (1925) hocaların sarıkla sokağa çıkmaları yasaklandığı için bir süre evde kalmış. Ama zamanla arkadaşları gibi kasket giymeyi kabullenmiş. Dedemi,

Dedem Faik Hoca'nın bendeki hat çalışmalarından bir örnek.

Dedem Faik Hoca'nın tamamlayıp tezhibini yaptıramadığı yazma Kuran'ın son sayfası (27 Ocak 1910 tarihli).

Dedem Hattat Faik Hoca (yaklaşık 1928, Isparta).

sabahları Çebiş Evi'nde uyandığımda, nur yüzü ve beyaz sakalıyla eğilip ağzıma bir lokum uzatışıyla hatırlıyorum. Bazı günler de gözlerim yarı kapalı, "kesmediiii" diyerek ikinci bir lokum istediğim oluyormuş!

Faik Hoca ile Sıdıka Hanım, iki büyük oğullarını, Osman ve Emin amcalarımı İstanbul'da önce Vefa İdadisi'nde, sonra Mülkiye ve Eczacılık okullarında okutarak yüksek tahsil yaptırabilmişler. Üçüncü erkek çocuk olan ve 1900 yılında doğan babam, 1. Dünya Savaşı'nın neden olduğu sıkıntılar arasında İstanbul'a gönderilememiş ve tahsili Isparta İdadisi'yle sınırlı kalmış. Büyük amcam 1893, çocukların en küçüğü ve tek kız evlat olan halam da 1904 yıllarında doğmuşlar. Buna göre on bir yıl içinde ailede dört çocuk dünyaya gelmiş; sonraki yıllar onların büyütülmelerine ve yetiştirilmelerine adanmış.

Dedemin hattatlığına gelince; seksen kadar Kuran yazdığını, bu Kuran'lara İstanbul'da çok değer verildiğini, hatta bazılarının Kâbe'ye hediye olarak gönderildiğini büyük amcam Osman Tekeli anlatırdı. Bu Kuran'ların yaklaşık 1910 ile 1930 arasında yaşanan kıtlık yıllarında ailenin geçimine hayli katkı sağladığı söylenebilir. Dedemin yazdığı, sayfa tezhipleri yapılmamış ama ciltlenmiş Kuran'lardan biri Isparta'da bir akrabamız tarafından bulunarak babama hediye edilmiş. Bu Kuran'ı ve dedemin öğrencilerine yaptırdığı çalışmalarla düzeltileri içeren, çok değer verdiğim birkaç sayfayı özenle saklıyorum.

Dedemin dindar, inançlı kişiliği yanında, çocuklarını çağın ilerici eğitim kurumlarından Vefa İdadisi'nde, sonra da Darülfünun'da okutması, onun ileri görüşlü, aydın bir insan olduğunu gösteriyor.

Lisede yaz tatillerinde Çebiş Evi'nde gördüğüm çok sayıda kitap, hatta *Ruh ve Madde* gibi materyalist sayılan kitaplar, dedemin ve amcalarımın içinde bulundukları çağa ve çevreye göre ileri sayılacak bir kültür düzeyinde olduklarının kanıtı sayılabilir.

Mülkiye'yi bitiren büyük amcam Osman Tekeli ben çocukken Anadolu'da yıllarca kaymakam ve mülkiye müfettişi olarak görev almış, birçok ilde valilik yapmıştı. Son görev yeri olan İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığı'ndan, zamanın Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'yla anlaşamadığı için, 1954 yılında kendi isteğiyle emekli olmuştu. Emekliliğinden sonra günlerini İzmir'de kitap okuyarak, günlük olayları izleyerek geçirdi ve doksan yaşındayken Ankara'da vefat etti.

Küçük amcam Emin Tekeli'nin 1923 yılında Isparta'da ilk eczaneyi açtığı biliniyor. Isparta Valiliği'nin yayımladığı *Isparta 1880-1980* adlı bir kitaptan İlhan Tekeli'nin bana naklettiğine göre amcam, eczanenin kent merkezindeki yapısını belediyeden karkas halinde satın almış. Zamanın parasıyla yüz lira harcayarak alt katını eczane, üst katını ev olarak kullanacağı bir yapı haline getirmiş. Eczane, 1938 yılında kendisine yapılan yanlış bir iğne sonucu amcamın genç yaşta vefatına kadar Isparta'nın ileri gelenlerinin akşamüstleri toplandıkları bir kent kulübü gibi hizmet görmüş.

İlkokuldayken, yaz aylarında Isparta'ya gittiğimizde zaman zaman eczaneye uğrardım. Orada tezgâhın arkasındaki yeşil cam kapaklı "hafif zehirler", kırmızı kapaklı "ağır zehirler" yazılı dolaplar ve arkalarındaki hazırlık odası hâlâ gözümün önünde. O hazırlık odasının döşemesinden bir demir kapak açılarak ızgaralı bir merdivenle inilen bodrum, sıra sıra damacanaları, kontrplaktan yapılmış silindirik büyük toz ilaç kapları, küçük karton kutu yığınları, bir dolu renkli şişe ile eczanenin deposunu oluşturuyordu. Amcamın birtakım ilaçları taş havanda döverek elde ettiği karışımı nişastadan yapılmış iki parçalı tabletlere doldurarak kutuladığını, birtakım sıvı ilaçları kaynatıp şuruplar hazırladığını hatırlıyorum. *Isparta, 1880-1980* adlı kitaba göre, açık kaldığı on beş yıl içinde eczanede altmış bin kadar reçete hazırlanmış.

Ailenin küçük oğlu olan babam idadiyi bitirdiğinde bir süre Isparta'da kalmış. Daha sonra iki yıl Ödemiş ve Isparta'da küçük memur olarak görev yapmış ve muhtemelen 1918 yılında on sekiz yaşındayken askere alınmış. Eğirdir Askerlik Şubesi'nde yapılan ilk muayenesinde görülen kalp kapakçığı arızası nedeniyle şubede

yazıcı olarak kalmış, daha sonra levazım sınıfına ayrılarak İstanbul Halıcıoğlu'nda ihtiyat zabit mektebine (yedek subay okulu) gönderilmiş. 1923 yılında, levazım yedek subayı olarak askerlik hizmetini tamamlamış. Babam yedek subay okulunda Necip Fazıl Kısakürek'le ranza arkadaşı olduğunu ama ondan hoşlanmadığını anlatırdı. Terhisinden sonra babam Konya'da, o yılların Tuz İnhisarı İdaresi'nde memur olarak çalışmış. İki yıl sonra da ailesi babamı ilkokulu birincilikle bitiren genç bir hanımla evlendirmiş. Böylece annem Saliha Çakırkaya, henüz on sekiz yaşındayken Tekeli ailesine katılmış, Çebiş Evi'ne gelin gelmiş.

ANNEMİN AİLESİ

Gariptir, annemin babası da Ispartalı, tanınmış bir hattat imiş. Anne tarafımın yaşlıları kendisinin Hattat Kara Mehmet olarak tanındığını ve annem çok küçükken vefat ettiğini anlatırlardı. Genç yaşta dul kalan anneannem dört çocuğunu olağanüstü güç şartlarda büyütmeyi başarmış. En büyük çocuğu olan teyzemi evlendirmiş. Dayılarımı iyi kötü iş sahibi yapmış. Annemi de ilkokul sonuna kadar okutabilmiş. Ben ilkokuldayken annemin büyük ağabeyi İbrahim dayım İstanbul'da halı ticaretiyle, küçük ağabeyi Emin dayım Isparta'da halı üretimiyle meşguldüler. Annem ise ilkokulu bitirdikten sonra evleninceye kadar Ispartalı pek çok genç kız gibi evde halı dokumuş, az da olsa ailenin geçimine katkıda bulunmuş.

Annemin teyzelerinden Saniye Hanım yıllar önce Isparta'dan İslamköy'e gelin gittiğinde, İslamköylü o aile ile Çakırkaya ailesi arasında akrabalık oluşmuş. Zaman içinde küçük dayım o ailenin ilkokulu bitirmiş çocuklarından birini Afyon'a götürüp ortaokula yazdırmış ve lise sonuna kadar velisi olmuş. Liseden sonra kendi yolunu çizerek inşaat mühendisi olan bu genç, Demokrat Parti zamanında Devlet Su İşleri Genel Müdürü, sonra Başbakan ve nihayet dokuzuncu Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'di. 2000'li yıllarda Cumhurbaşkanı iken yapılarımızı içeren bir kitabımızı sunmak üzere Sayın Demirel'i ziyaret etmiştim. Eski günleri, akrabalık ilişkilerini konuşurken kendisi İslamköy'e gelin gelen büyük ninesi Saniye Hanım'ın bilge kişiliğine hayran olduğunu, dayıma ve Çakırkaya ailesine duyduğu saygıyı dile getirmişti.

Annem, babam ve yaklaşık bir yaşındaki ben (Ankara, 1930).

Ninem de, anneannem de sağduyularına, tecrübelerine değer verilen insanlardı. Ailelerinde kararları çoğunlukla onlar verirdi. Her ikisi de üzerlerine titrenen aile büyükleriydi. 1961-1962 yıllarında, doksanlı yaşlarını görmüş olarak, evlatlarının, torunlarının sevgileri içinde bu dünyadaki görevlerini tamamladılar, ebedi aleme göç ettiler.

2. Ankara ve İstanbul'da İlk Yıllar

İSTANBUL'A İLK ADIM

Babam anlaşılan ileride ciddi bir meslek sahibi olabilmek için idadi tahsilini yeterli bulmamış. Ankara'da lise düzeyindeki Maliye Meslek Mektebi'ne başvurmuş ve kabul edilmiş. Bence babamın bu kararı yükseköğrenim gören ağabeylerinden geri kalmamak ve kendi gücüyle ilerleyebilmek isteğine bağlı olmalı. Bunun üzerine Ankara'ya giden babam bir ev bulup yaşanabilecek bir duruma getirinceye kadar, annem dedemle ninemin yanında, Çebiş Evi'nde kalmış. Ben Isparta'da bu dönemde doğmuşum.

Babam hemen bir ev kiralamış ve bizi Ankara'ya, yanına çağırmış. Bulduğu ev Samanpazarı'nda, üst katında ev sahiplerinin oturduğu bir Ankara evinin iki oda bir sofadan ibaret giriş katıymış. Satın alabildiği eşyaya annemin Isparta'dan getirdiği birkaç parça daha eklenmiş, eksiklerini üst katta oturan ve genç evlilere yakınlık gösteren iyi kalpli ev sahipleri tamamlamış. Ankara'daki bu zorunlu dönem herhalde babamın ve bizlerin yaşam çizgimizi de değiştirmiş oluyordu.

Dört yaşıma kadar Ankara'da kalmışız. Ama yaz aylarında gene Çebiş Evi'ne, dedemle ninemin yanına gitmişiz. Babam Maliye Meslek Mektebi'ni bitirdikten sonra bir süre Ankara'da memur olarak çalışmış, 1933 yılı baharında İstanbul'da, Samatya Maliye Şubesi Şefliği'ne tayin edilmiş. Bunun üzerine Ankara'daki ev toplanmış, annemle Isparta'ya

Kocamustafapaşa'daki evde (yaklaşık 1934).

dönmüşüz. Babam kısa sürede İstanbul'da, Kocamustafapaşa'da iki katlı, dört daireli küçük bir apartmanın üst kattaki dairelerinden birini kiralamış. Bunun üzerine annem 1933 yılı ilkbaharında beni ve bir kısım eşyayı yanına aldı; Isparta'dan otobüsle Afyon'a, oradan da trenle İstanbul'a geldik. Haydarpaşa'da babam ve birkaç arkadaşının bizi karşıladığını hayal meyal hatırlıyorum.

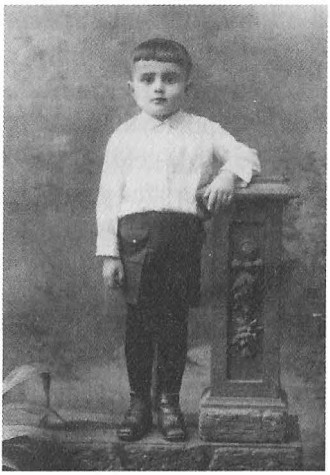
Gardan çıkıp vapura bindiğimizde güneş batmış, hava kararmaya başlamıştı. Vapur hıncahınç dolu ve salonlarda oturacak yer olmadığı için orta güvertede, kalabalık içinde ayaktayız. Babam, annem, karşılayanlar aralarında konuşurlarken, ben alacakaranlıkta, insanların bacakları arasından görebildiğim denizi gri bir düzlük gibi algılıyor, orta güvertenin devamı sanıyorum. O düzlüğe doğru yürümek, ferahlamak istiyorum. Tam denize doğru adımımı atmak üzereyken birisi beni belimden yakalıyor! Bir gürültü kopuyor: "Kim bunun annesi babası yahu!" Annem atılıp beni kucaklıyor. Babamın arkadaşları ortalığı güçlükle yatıştırıyorlar. Birkaç dakika sonra da az önceki telaş unutuluyor, her şey normale dönüyor. Ben, ciddi bir tehlike geçirdiğimi sezer gibi oluyorum.

Yıllar sonra bu olayı, hayata bu kıl payı tutunmayı düşünmekten kendimi alamıyorum. Haberlerde sularda kaybolan çocuklarımızı duydukça, o gün o elin beni belimden yakalamasının yaşamımın dönüm noktalarından biri olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. O el nereden çıkmıştı, kimin eliydi? Uzun yaşamak alınyazımda vardı da, o el bir araç mıydı? Yoksa yaşadığım seksen yılı geçen hayatımı, oğlumu, torunumu ve uzunca bir meslek yaşamını bir tesadüf mü bana bahşetmişti? Bilemiyorum.

Sirkeci'ye geldiğimizde hava kararmış, şehrin ışıkları yanmıştı. Yanımızda getirdiğimiz iki denk, iki bavul, paketler, annem, babam ve karşılayanlar; hep birlikte vapurdan indik.

KOCAMUSTAFAPAŞA

Babamın İstanbul'da kiraladığı ev Kocamustafapaşa'da cadde üzerinde Sümbül Efendi Camii'ne yakın bir yerdeydi. O evde bir yıl kadar yaşamış olmalıyız. İlk birkaç ay yaşam, Isparta'dakine benziyordu. Yer sofrasında yemek yeniyor, geceleri yüklükten çıkarılan yün yataklar, yorganlar yere seriliyordu. Dedem Faik Hoca'nın 1933 yılında vefatının ardından ninem Çebiş Evi'nde bir yıl kadar

İstanbul'da, beş yaşındayım.

yalnız yaşamıştı. Babam İstanbul'a tayin edilince de yaşam koşulları daha rahat olan iki büyük amcam ile değil, babamla yaşamayı tercih edip Kocamustafapaşa'daki eve geldi ve 1961 yılında aile İzmir'deyken yaşamını yitirinceye kadar ailemizin büyüğü olarak kaldı.

O yaz sonu, Cumhuriyet'in 10. Yıl kutlamaları yaklaşırken evde bir telaş yaşandı. Mahalle bekçisi bütün evleri dolaşmış, Cumhuriyet Bayramı'nda her evin belli sayıda ampul ya da kandille ışıklandırmasının zorunlu olduğunu bildirmiş. Karşı komşumuz bize geldi. Babamla konuştular. Sonunda elektrik tesisatını beceremeyeceklerini düşünüp çözümü buldular: Satın aldıkları yağ kandillerini birbirine bağlayarak oluşturdukları ışıklı diziyi pencereden pencereye astılar. Hep birlikte sokağa çıkıp karşı kaldırımdan gördüğümüz bu görüntüyü biraz şaşkınlık, biraz da hayranlıkla izledik. Bu evdeki yaşantımızdan hatırladığım bir diğer olay da şiddetli bir kışa rastlayan ramazan ayı ve kalkılan sahurlardır. Gece yarısı soba yakılmış, oda ısınmış, yemek hazırlanmış olur ve ben de uyandırılarak sofraya otururdum. Böyle gecelerden birinde uyandığımızda, dışarıda şiddetli bir rüzgârla beraber korkunç bir tipi olduğunu gördük. Evin kapısı önündeki sahanlık karla dolmuştu. Yemeği telaşla yedik, kalın yorganlarımıza iyice sarınarak yattık. Ertesi gün, o zamanlar tahtadan yapılmış olan Unkapanı Köprüsü'nün fırtına sonucu dağıldığı, bazı minarelerin yıkıldığı, damların uçtuğu duyuldu. 1934 kışının bu afeti, eminim meteoroloji kayıtlarında vardır.

DOKTOR DİKRAN BAHÇIVANYAN

Babam Kocamustafapaşa'dan Samatya Maliye Şubesi'ne yürüyerek gidip geliyordu. Görevi dolayısıyla Samatya'da oturan belli başlı kişileri tanıyordu. Bu kişilerden biri de Samatya'nın tanınmış doktoru Dikran Bahçıvanyan imiş. Babamın geçirdiği bir böbrek rahatsızlığı

dolayısıyla doktoru ben de tanımış oldum. Babamın rahatsızlandığı o geceyi ve çektiği sıkıntıyı hatırlıyorum. Yerinde duramıyor, odanın içinde dört dönüyor, boncuk boncuk terliyordu. Herhalde çağrılmış olmalı ki, orta yaşı hafifçe geçmiş, kısa boylu, kısa sakallı, siyah elbiseli, siyah kravatlı doktor, elinde çantasıyla geldi. Babamı muayene etti. Taş düşürmekte olduğunu söyledi. Bir iğne yaptıktan sonra oturdu: "Bu ağrı bir müddet daha sürecek, sonra taş düşüreceksiniz" dedi. Annem bir zarf içinde para hazırlamıştı. Doktor zarfı şiddetle reddetti ve oturmayı sürdürdü. Babam tekrar tekrar teşekkür ediyor, doktordan evine dönmesini rica ediyordu. O ise destek olmak ve moral vermek için evde kalacağını söyleyerek bir koltuğa yerleşti ve orada sabahladı. Doktorun bu unutulmaz şefkat ve özverisi, babamla aralarında kurulacak uzun bir dostluğun başlangıcı olacaktı.

Birkaç yıl sonra İzmir'e gittiğimizde de aralarında mektuplaştıklarını, babamın her fırsatta Doktor Dikran Bahçıvanyan'ı içten bir sevgi ve saygıyla andığını hatırlarım.

Yıllar sonra babam bir mektup aldı. Mektup doktorun yeğeninden geliyordu. Babamı tanıdığını, aralarındaki kadim dostluğu bildiğini söylüyor, iyice yaşlanan sevgili amcasının vefat ettiğini bildirmeyi görev saydığını duygu dolu sözlerle ve güzel bir Türkçe ile anlatıyordu.

SAMATYA

Kocamustafapaşa'daki evden sonra Saraçhane başı civarında bir başka evde mi oturduk, yoksa oralarda oturan Ispartalı hemşerilerimizi sıkça ziyarete mi giderdik, hatırlayamıyorum. Ancak beş yaşlarımdayken, sabahları Fatih itfaiye binasının önündeki düzlükte, parlak renkli üniformalarıyla bando eşliğinde yürüyen Fatih itfaiyecilerini ağzım açık seyrettiğimi biliyorum. Bu yürüyüşler beni çok etkilemişti. O kadar ki, benimle konuşmak isteyenlerin akıllarına ilk gelen "Büyüyünce ne olmak istiyorsun bakalım?" sorusuna hiç düşünmeden "İtfaiyeci olmak istiyorum!" diyordum.

Herhalde babamın maaşı artmıştı. Samatya'da, tramvay yolunun deniz tarafında, üç katlı ahşap bir eve taşındık. Evin arka bahçesi ile çakıllı kıyı arasından demiryolu geçiyordu. Taşındığımız yıl o evde güzel, neşeli yaz günleri geçirdik. Babamın birkaç yaş küçüğü

olan Ziynet halam Bursa Lisesi'nde jimnastik öğretmeni olan canlı, hareketli enişte m Zeki Öner ile evliydi. Yaz başında okul tatil olur olmaz İstanbul'a, deniz kıyısındaki bu eve gelmişlerdi. Enişte m halam ile evlendiğinde ilkokul öğretmeniymiş. Ama ilkokul öğretmenliğiyle yetinmiyor, yükselmek, daha önemli işler yapmak istiyormuş. İlk aşamada ancak Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi Bölümü'ne ulaşabilmiş ve bitirmiş. Bursa Lisesi'ne beden eğitimi öğretmeni olarak tayin edilmiş. O görevi dolayısıyla zamanın ünlü beden eğitimcisi Selim Sırrı Tarcan ile tanışmış ve onun beğenisini kazanmış. Tarcan, Ankara'daki 19 Mayıs törenlerine enişte min, Türkiye İzcileri Alay Komutanı olarak katılmasını sağlamış. Ne var ki, bu başarı da enişte mi tatmin etmemiş. Daha itibarlı olacağını düşündüğü tarih-coğrafya öğretmenliğini amaçlamış. Eminim, enişte m matematik öğretmenliğini göze alabilseydi, onu amaçlardı. Yeteneklerinin sınırlarını dikkate alıp dışarıdan çalışmak suretiyle Edebiyat Fakültesi Tarih Coğrafya Bölümü imtihanlarını vermek istemiş. İşte halam ve bu gayretli enişte m bu imtihanlara hazırlanmak için o yaz bize gelmişlerdi.

Bu olay bence 1920'lerin zorlu koşullarında babamın da, enişte min de Isparta'da geçecek bir yaşamla yetinmeme iradelerini gösteriyor. Gerçekleştirdikleri girişimlerdeki başarılarının sırrı ise amaçları ile olanak ve yeteneklerinin dengesini iyi değerlendirebilmelerinde olmalı.

Enişte m bütün gün önünde sayfaları açık birçok kitapla çalışıyor, çok yorulduğunda ise evin arka kapısından çıkar çıkmaz ulaşılan çakıllı kıyıdan denize giriyordu. Her defasında da anneme babama "Bu çocuğu niye denize sokmuyorsunuz?" diye söyleniyordu. Sonunda bir gün beni zorla deniz kıyısına götürdü. Rahat durmadığım için yere yatırarak ninemin giydirdiği kat kat giysileri çıkardı, bağrış çağrış denize soktu. Yaygarayı kopardım! Enişte min kucağında suya daldırılıp çıkarılıyor, bir yandan da saçlarına yapışarak elinden kurtulmaya çalışıyordum. Bu sayede denizle tanışmış oldum ama alışmam biraz zaman alacaktı.

Samatya'da bir yaz akşamı, evdekiler giyinip hazırlanmaya başladı. Anlaşılan bir yere gidecekler, ninemle beni evde bırakacaklardı. Ben de nereye gideceklerse onlarla gitmek istiyor, herhalde huysuzluk ediyordum ki, ninem bana döndü: "Hadi benim güzel oğlum, komşuya git de 'ninemin ricası var, sizden biraz savsala tohumu is-

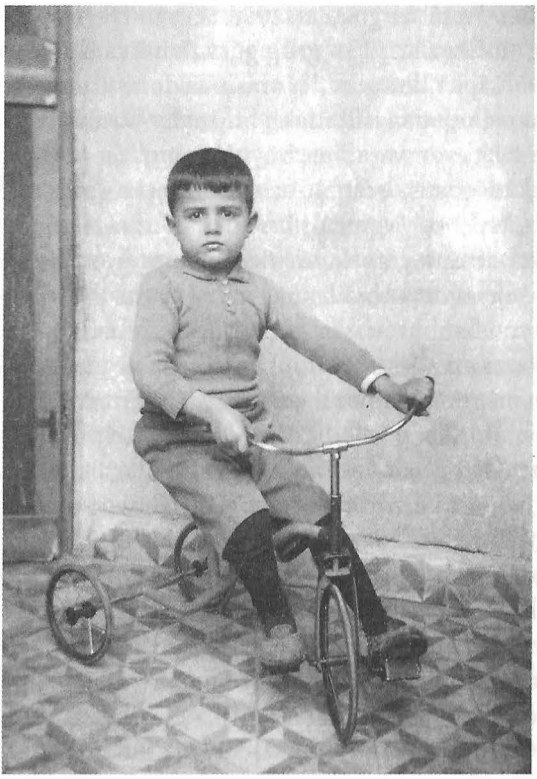
tiyor' de" dedi. Ben de ninemin hoşuna gitsin diye koşarak komşuya gittim. Derdimi anlattım. Onlar gülerek "Ooo, çok iyi, hoş geldin, gir de hazırlayalım" diyerek beni eve aldılar. Zar zor birkaç dakika bekledim; aklım evde kalmıştı. Ancak komşu hanım o tohumun kavanozunu bir türlü bulamıyordu. Aceleyle eve döndüm. Tabii döner dönmez bizimkilerin gittiklerini fark ettim. Böylece savsala tohumunun aslında ne anlama geldiğini geç de olsa fark ettim ve bir daha da bu numarayı yutmadım.

O günlere ait hatırladığım sadece bunlar değil tabii. İhtiyaç oldukça yakındaki bakkala da gönderiliyor, söylenenleri aklımda tutup, eksiksiz saymaya çalışıyordum. Bir gün eve taze çilek alınmış, tam yenecek, evde toz şeker yok. Beni gönderdiler. Evden bakkala kadar "250 gram toz şeker, çileğe dökülecek" diyerek gidiyormuşum. Tesadüfen benim kendi kendime konuştuğumu gören bir komşumuzun "Komşum, sizde çilek varmış. Biz de geldik" diyerek şakalaştığını hatırlarım.

SİRKECİ'DEKİ EVİMİZ VE GÜLHANE PARKI

Babam Samatya Maliye Şubesi'nden sonra, İstanbul'da daha önemli sayılan Sirkeci Hocapaşa Maliye Şubesi Şefliği'ne atandı. Biz de Samatya'daki ahşap evden çıkıp Sirkeci istasyonunun hemen arkasındaki Demirkapı sokağında, trenlerin geniş manevra alanına ve Gülhane Parkı'na bakan dört katlı bir apartmanın en üst katına taşınmıştık. Apartmanın Gülhane Parkı üzerinden denize, oradan Karaköy ve Cihangir'e uzanan harikulade bir manzarası vardı. Buna karşılık istasyonun manevra alanında istim tutan lokomotiflerinden yayılan simsiyah kömür dumanı sık sık ufkumuzu karartıyordu.

Her katında iki daire olan bu apartmanın karşımızdaki dairesinde, aynı sokakta bir araba tamir atölyesi olan Mesut Usta ve ailesi oturuyordu. Dost canlısı, yardımsever, hoş insanlardı. Mesut Usta akşamdan akşama rakısını içen, dünyayı umursamaz gibi görünen ama Tanrı'ya olan bağlılığı çok derin, görmüş geçirmiş bir insandı. Sonradan başına gelen acı olaylar karşısındaki sabrı ve dayanıklılığı onun bu güçlü Tanrı inancından kaynaklanmış olmalıydı. Zamanla Mesut Usta'nın önemsenen bir Bektaşi olduğu söylentileri kulağımıza geldi.

Sirkeci'deki evimizde (1935).

Komşularımızın, en küçüğü arkadaşım Ulvi olmak üzere, Atıf ve Fikri adlarında üç çocukları vardı. Mesut Usta ve eşi Hatice Hanım'la annem babam kısa zamanda iyi anlaştılar. Hemen her gün karşılıklı gelinir gidilir oldu. Çocuklar da beni benimsediler. Onlarla yakınımızdaki Gülhane Parkı'na gidip oynuyor, eğleniyorduk. Parktaki asırlık ulu ağaçların gölgesinde, kararmış bronz hayvan heykelleri ve zamanla parlamış beyaz mermer bordür taşlarıyla çevrili, yosunlu sularla dolu iki süs havuzu vardı. Bizim oyun alanımız bu havuzların ve heykellerin bulunduğu düzlük alandı. Zaman zaman başka mahallerden gelen çocuklarla aramızda kaçınılmaz çete savaşları olurdu.

Yaz akşamlarında Gülhane Parkı'nın, Sarayburnu'na yakın düzlük bir alanına geçici bir sahne kurulur, açılır kapanır sandalyeler dizilir ve alan gezici kumpanyaların gösterilerine hazır hale getirilirdi. Bu alanda kimleri izlemedik ki... Büyük Naşit'in tiyatro kumpan-

yası, zamanın ünlü tangocularından Seyyan Hanım, hokkabazlar, cambazlar, sihirbazlar... Her grup gösterisinin ardından içlerinden birini elinde şapka ile seyirciler arasında dolaştırır, herkes şapkaya gönlünden ne koparsa irili ufaklı bir şeyler bırakırdı.

Sirkeci'deki evde yaşarken büyük dayım da Kapalıçarşı'da bir halıcı dükkânı açmış, İstanbul'da çalışmaya başlamıştı. Bizim evde kalıyordu. Dört beş yaşımdan beri benim arkadaşımmış gibi davranıyor, ben de onu gerçekten arkadaşım sayıyordum. Isparta'dan yakın komşumuz olan bir ailenin genç oğlu astsubay olarak yetişmiş ve tesadüfen İstanbul'a tayin edilmişti. O da hafta sonlarını bizde geçiriyor, bana arkadaş oluyordu. Böylece beni gezdirecek iki yakın dost kazanmıştım. Dayımın Kapalıçarşı'daki Ermeni dostlarıyla bazı pazar günleri buluşup İstanbul'daki kiliseleri gezerdik. Isparta'daki komşumuz Şeytanlar ailesinin oğlu, İsmail ağabey dediğim arkadaşım da beni Sirkeci'de sadece kovboy filmleri oynatan üç ucuz sinemaya, ucuz esnaf lokantalarına götürürdü. Zamanla çevredeki parkları, kahveleri, yine Sirkeci'deki esnaf lokantalarını birer birer görmüş oldum.

O yıl bir sonbahar günü, akşamüzeri şimşek ve gök gürültüleriyle bir anda bastıran şiddetli yağmuru da unutamam. Evde Ispartalı misafirlerimiz vardı. Aniden başlayan sağanak yağmur kısa sürede evin iki yanındaki dar sokakları dere haline getirmişti. Kararan ufukta birbiri ardına çakan şimşekler, gökten kovadan boşalıyormuş gibi bastıran yağmur insanı ürkütüyordu. Ertesi sabah gazetelerde çıkan büyük boy fotoğraflarda Sirkeci Postanesi'nin önündeki, o zaman bana çok genişmiş gibi gelen meydanın göle dönüştüğü görülüyordu. Hatta oraya nasıl geldikleri anlaşılamayan kayıklarla, insanlar karşıdan karşıya taşınıyorlardı.

BARUTLA OYNANMAZ

Bir öğleden sonra komşumuzun küçük oğlu bize geldi. Annesi evde yokmuş, beni evlerine çağırdı. Atıf ağabeyi mutfakta barut patlatacakmış, "Çok güzel olur, gel bakalım" diyordu. Sık sık gidip geldiğim için annemden izin almadan karşı daireye geçtim. Mutfakta, tezgâh üzerinde sardalye kutusuna benzeyen yassı bir teneke kutu vardı. Atıf kutuyu açtı. Ayırdığı kapağa bir tutam siyah barut koyarak tek gözlü havagazı ocağına yerleştirdi. Ulvi'yle boyumuz göz hizamızdaki

tezgâha ancak yetişiyordu. Atıf bizden en az bir baş boyu yüksekti. Hep birlikte merakla ne olacağını beklemeye koyulduk ki, birden müthiş bir patlama oldu. Bina sarsıldı, tezgâhın üstü alevler içinde kaldı. Biz dehşet içinde ve ne olduğunu anlayamadan kapıya koştuk. Aynı anda annem de korkudan gözleri büyümüş bir halde bizim kapıdan çıktı. Ulvi'yle beni kucakladı. Atıf'ın yüzü gözü baştan aşağıya yanmıştı, acı içinde kıvranıyordu. Mesut Usta bir dakika içinde atölyesinden çıkmış, yetişmişti. Atıf'ı hastaneye götürdü. Yangın nasıl söndü bilmiyorum. Sonradan anladığımıza göre teneke kapaktaki az miktarda barut alev alınca, tezgâhta kapağı açık duran kutudaki barutu da patlatmış ve o korkunç kazaya neden olmuştu. Herhalde gene de ucuz kurtulmuştuk. Patlamanın üzerinden bir buçuk iki saat geçmişti ki, Mesut Usta, yüzü gözü sargılar içinde, acı çeken ama bir yandan da hem titreyen hem durmadan babasından özür dileyen Atıf'la birlikte eve döndü. Ulvi'yle benim ise sadece saçlarımızın üstü yanmıştı. Bizi kurtaran boyumuzun kısalığı olmuştu. Hatice Hanım ağlıyor, annem babam onu teselliye çalışıyorlardı. Mesut Usta olayı, Tanrı'nın belirlediği kaderin bir sonucu olarak kabul ediyor, soğukkanlılığını koruyordu. Bana gelince, kendimi suçlu sayıyor, cezalandırılmayı bekliyordum. Öyle bir şey olmadı. Annemle babam "Geçti, geçti, korkma!" diyor, yüzümü gözümü öpüyorlardı. Herhalde ağır sonuçları olabilecek bir kazadan ucuz kurtulmuştum.

Birkaç ay sonra babam yeni bir görevle İzmir'e tayin edildi. İstanbul'dan ayrılırken Atıf'ın sargıları hâlâ duruyordu. Biz İzmir'deyken Mesut Usta ile haberleşiliyordu. Atıf'ın iyileştiğini ama yüzünde ciddi yanık izleri kaldığını üzülerek öğrendik. Aşağı yukarı bir yıl sonra babam bir ara İstanbul'a gitmişti. Mesut Usta'yı aramış, hastanede olduğunu öğrenmiş. Tamirhanede bir kamyon altında çalışırken kriko boşalmış, kamyon belden aşağısını ezip külçeye çevirmiş. Mesut Usta hastanede bu olayı babama anlatırken gık demiyor, şikâyet etmiyor: "Büyük Ağa böyle istemiş! Bize sabretmek düşer Talat Bey kardeşim" diyormuş.

TENEKE TRAMPET

1934 yılının 19 Mayıs bayramı, hafta sonunun iki gün öncesine rastlamıştı. Bizim de Bursa Lisesi'nde beden eğitimi öğretmeni olan enişte mle halama gitmemiz kararlaştırıldı. Yalova'dan bindiğimiz

kaptıkaçtının o zamanın tepeler aşan virajlı, tozlu yollarından geçerek iki buçuk saatte Bursa'ya ulaşması bekleniyordu. Yarı yolu ancak geçmiştik ki, araba durdu. İçeri giren üç jandarma eri yolculara şöyle bir baktıktan sonra ortalarda oturan bereli, iyi giyimli bir genci işaret etti. O da böyle bir durumu bekliyormuş gibi itiraz etmeden çantasını alıp indi. Jandarmaların arasında yürüyerek gözden kayboldu. Şoför de, yolcular da yaşanan bu durumu, her gün karşılaştıkları bir olaymış gibi sessizce seyrediyorlardı. Kimseden çıt çıkmadı. Sadece bir an için araba durmuş gibi oldu. Yeniden hareket ettik.

Bursa'ya iyice yaklaşmıştık. Yola paralel bir düzlükte Bursalı izcilerin kalabalık bir tabur halinde tören yürüyüşünde oldukları görüldü. Enişte de izci kıyafetiyle en öndeydi. Hemen arkasında bayraklılar, trampet çalanlar vardı. Bu renkli, tempolu yürüyüşten adamakıllı etkilenmiştim.

Ertesi gün halamın evindeki büyük boy bir teneke kutuyu alıp sokağa çıktım. Bir yerlerden bulduğum iki sopayla tenekeye olanca kuvvetimle vuruyor, bir gün önce gördüğüm izciler gibi trampet çaldığımı zannediyordum. Bir süre sonra da gerçekten güzel çaldığıma inanıp coştum. O yaştaki bir insanın neler hayal edebildiğine şimdi gerçekten şaşıyorum. Ama o gün aklımdan "Keşke müzikten anlayan birileri gelse de beni bir dinlese" gibi düşünceler geçtiğini iyi hatırlıyorum. Kendimi kaptırmış, bir gayret sopaları tenekeye vurmaya devam ediyordum. Birdenbire komşu evin üst katında bir pencere açıldı. Pijamalı bir adam sarkarak hışımla, "Yeter be! Kes! Hasta var burda! Kafamız şişti!" diye bağırdı. Dünya başıma yıkıldı. Eşekten düşmüş gibi oldum, eve kaçtım. Ninem, annem, halam mutfakta neşe içinde su böreği yapıyorlardı. Başıma gelenden haberleri yoktu. Ben de bir şey söylemedim.

KAPALIÇARŞI'DA HALICILIK

Zaman zaman dayımla Kapalıçarşı'ya gidiyor, onun halıcı dükkânında vakit geçiriyordum. Dayımın dükkânı çarşının ortasında, iki tarafı kolonlu, geniş ana yol üzerindeydi. Hatırladığıma göre dükkânın içindeki iki yan duvarda katlanarak üst üste yığılmış, irili ufaklı yetmiş seksen kadar Isparta halısı vardı. Daha arkada küçük bir masa, üç dört sandalye ve çıplak bir demir kasa duru-

yordu. Hiçbir çekiciliği olmayan basit bir dükkândı. Tam karşıda, günümüzde de halıcılık mesleğini sürdüren Şengör ailesinin zengin görünümlü mağazası vardı. Zamanımı dayımın yanında, katlanmış halı kümelerinin üstünde oturarak, kendi kendime oyunlar oynayarak geçiriyordum. Kapalıçarşı şimdiki gibi değildi. Günler çoğu zaman sakin geçer, zaman zaman limana gemilerle gelen turist gruplarıyla hareketlenirdi. Turistlerin şık giyimli, sağlıklı, çok bakımlı, adeta başka dünyalardan gelmiş gibi farklı insanlar olduklarını görüyordum ama aramızdaki bu farkın nedenini sorgulamak aklıma bile gelmiyordu. Dayımın Isparta halısı satan gösterişsiz dükkânına nadiren birkaç turistin uğramasına karşın, Şengör'lerin zengin mağazası turistlerle dolup taşıyordu.

3. İlkokul Başlıyor

48. İLKOKUL

1936 sonbaharında okula başlama zamanım gelmişti. Yakınımızdaki 48. İlkokul kalın taş duvarlı, en az iki yüz yıllık eski bir yapıydı. Annem kayıt için beni götürdüğünde "Yaşının dolmasına daha bir ay var" denerek geri çevrildik. Bu bir ay yüzünden koca bir yılı kaybedecektim. Babam bunu kabul edemiyordu. Nasıl başardı bilmiyorum ama birkaç gün sonra okula kabul edildiğim haberiyle eve geldi.

Okulun açıldığı ilk gün güzel bir Eylül sabahıydı. Dayım elimden tutmuş, annem babamla birlikte beni okula götürüyordu. Yeni dikilmiş siyah önlüğüm, beyaz pike yakam, şık sırt çantamla, bahçeyi dolduran, oradan oraya koşuşan çocukların arasına karıştım. O gün nasıl geçti hiç hatırlamıyorum ama daha önce Gülhane Parkı'nda çocuklarla çok oynadığımdan olsa gerek, okul ortamını yadırgamamıştım. Sonraki günlerde kararlaştırıldığı gibi, dayım Kapalıçarşı'ya giderken beni okula bırakacak, çıkışta annem gelip alacaktı ama kısa sürede eve kendim dönmeye alıştım.

Sınıf öğretmenimiz Safiye Hanım orta yaşlı, sevgi dolu bir kişiydi. İlk haftanın sonunda hepimizi tanımış, kendini sevdirmişti. Bir iki ay içindeyse, apartmandan komşumuz Musevi ailenin çocuğu David ve ben sınıfta en çok söz alan, sorulara en çok cevap veren öğrenciler olarak öne çıkmıştık.

Dayım sabah beni okula bırakırken yüz para (iki buçuk kuruş) harçlık veriyor, o da bana yetiyordu. Bir külah leblebi ya da çekirdek bir kuruşa satın alınabildiği gibi, küçük sivri külahta dondurma da bir kuruşa alınabiliyordu. Timsahlı kurşun kalem bir buçuk kuruştu. 1936-1937 yıllarında İstanbul'da paranın değerini gösterecek bir örneğim daha var. Eskiden olduğu gibi evin ufak tefek alışverişini yapmayı sürdürüyordum. Bir gün ekmek almak için bakkala gönderildiğimde elime fermuarlı, şık, küçük deri bir çanta içinde kocaman bir gümüş lira verildi. Tam bin gramlık ekmek dokuz

kuruşa satılıyordu. Ekmeği alıp eve döndüm. Ama ne o güzel küçük deri çanta ne de paranın üstü vardı! Düşürdüm mü, bakkalda mı bıraktım hatırlayamıyordum. O kadar şaşkın ve üzgün olmalıydım ki, annem babam bana kızacakları yerde gene beni teselli etmeye çalıştılar. Birkaç yıl sonra babamın aylığının yüz liraya yakın olduğunu bir vesileyle öğrendiğim için 1936'da maaşının altmış lira civarında olduğunu tahmin ediyorum. Bu parayla ev kirası dahil dört kişilik bir aile şikâyetçi olmadan yaşayabiliyordu.

İLK KARNE ÜZÜNTÜSÜ

48. İlkokul'da günler çabuk geçiyordu. Safiye Öğretmen'e alışmıştım. Bir hafta sonu tatilinden önce öğretmen elinde karnelerle sınıfa geldi. İlk defa bir okul karnesi görüyordum. İçinde derslerin isimleriyle, o derslerden aldığımız notlar yazılıydı. Bakar bakmaz Türkçeden 4, diğerlerinden 5 aldığımı gördüm. Hemen kendisiyle yarıştığım sınıf arkadaşım David'in karnesine baktım. Onun bütün notları 5'ti. Birdenbire büyük bir düş kırıklığı yaşadım. Dünya başıma yıkılmış gibi oldu. Ağzımı bıçak açmıyordu. Güçlükle kendimi topladım. Karneyi çantama koydum. Eve doğru yola çıktım.

Ninemle annem pencereden bakarak gelişimi izliyorlarmış. Bendeki durgunluğu fark etmişler, kapıda karşıladılar: "Ne oldu Doğan, hasta mısın? Okulda bir şey mi oldu? Öğretmen mi kızdı? Kavgaya mı karıştın?" Cevap veremiyor, yüzlerine bile bakamıyordum. Annem ağzımı aradı: "Yoksa karne mi aldınız?"

Annemin sorusu bardağı taşıran damla oldu. Kendimi daha fazla tutamadım, ağlamaya başladım. Annem çantamı açtı ve karneyi buldu. Türkçe dersinin karşısında 4'ü görünce onun da neşesi kaçtı. Ama ninem de, o da beni kucakladılar, öptüler, teselli etmeye çalıştılar. "Babasına akşam haberi hemen vermeyelim. Biraz dinlensin, sonra anlatırız" dediler. Babam haberi önce gülerek karşıladı: "Buna da üzülünür mü, karnen pek güzel" dediyse de, David'in Türkçe dersinden 5 aldığını duyunca onun da neşesi kaçtı. Yemekten sonra da karnemdeki Türkçe notumun üzerinde konuşma devam etti. Sonunda okula gidilerek öğretmene o derste hangi konularda başarısız olduğumun sorulmasına karar verildi.

Hafta başı okul açılır açılmaz annemle babam okula gelip öğretmeni gördüler. Safiye Öğretmen o notu benim bir kusurumdan çok

beni çalışmaya teşvik etmek için verdiğini söylediyse de inandırıcı olamadı. Özellikle babam, David'in notunu sorguluyor, o tam not almışken bana 4 verilmesini içine sindiremiyordu. Konuşma tam olarak nasıl sonuçlandı, bilmiyorum; sonraki günlerde Safiye Öğretmen de o notu verdiğine pişman olmuş gibiydi. Sanki bana karşı daha müşfik, daha ilgiliydi. Son iki dönem artık Türkçeden de tam not, yani 5 alır olmuştum.

4. İzmir İnönü İlkokulu (1937-1941)

BABAMIN YENİ GÖREVİ

İlkokula başladığım günlerde babam Sirkeci Maliye Şubesi Şefliği'nden Defterdarlık İrat-Servet Vergileri Müdür Muavinliği'ne getirilmişti. Bu maliyecilikte bir basamak yükselmek demekti. Bu görevi bir yıldan fazla sürdü. İkinci sınıfa başlamama günler kala, babamın İzmir Defterdarlığı Varidat Müdürlüğü'ne tayin edildiği haberi geldi. Görüldüğü gibi, 1929'da başladığı maliye memurluğu görevinde sekiz yılda dört basamak yükselmişti. Eğer bu mesleğe geçmese Isparta'da küçük bir memur olarak kalacak, belki İlhan da, ben de Isparta'da yetişecektik. Maliye Meslek Okulu kararı hepimizin geleceğini etkilemişti. Daha da etkileyeceği görülüyordu. Bu görev değişikliği artık ailenin kısa sürede hazırlanıp İzmir'e taşınmasını gerektiriyordu.

Isparta'da yaşayan Emin dayım her taşınmamızda neredeysek oraya gelir, bizi derleyip toplardı. Bu defa da öyle olmuş, iki üç günlüğüne İstanbul'a gelmişti. Dayım orta boylu, normal görünüşlü bir insandı ama görünüşünden beklenilmeyecek ölçüde güçlü kuvvetliydi. Yatakları, yorganları, halıları urganlarla sarıp çekiştirerek sımsıkı denkler haline getirdi. Bir nakliye şirketinin çalışanları da evdeki masa, koltuk, sandalye gibi eşyaları kalın kâğıtlara sarıyor, tahta ambalaj sandıklarına yerleştiriyordu. Bana gelince; daha önce hemen her yıl bir yerden bir yere gittiğimiz için bu ayrılışı doğal, hatta sevindirici karşılıyordum.

İzmir'e hareketimizden bir gün önce okula giderek öğretmen ve sınıf arkadaşlarımla vedalaştım. Safiye Öğretmen eğildi, sevgiyle beni kucakladı. Güzel sözler söyledi. Sınıf arkadaşlarımın, beni uğurlayan sözleriyle okuldan ayrıldım. Kapalıçarşı'ya da son bir ziyarette bulundum. Şengörlere İzmir'e gideceğimizi haber vererek veda ettim.

Ertesi gün eşyalar da evden gittikten sonra artık İstanbul'da bir işimiz kalmamıştı. Gülhane Parkı, Safiye Öğretmen, David, Kapa-

lıçarşı, Sirkeci sinemaları, arkadaşım ve ağabeyim Şeytan İsmaili, ardımızda kalmıştı. İzmir'e gitmeye hazırdık. Dayılarım, komşular hep birlikte Karaköy rıhtımına doğru hareket ettik.

İZMİR'E HAREKET

1937 yılında İstanbul-İzmir arasında en rahat yolculuk gemiyle yapılandı. Ünlü yolcu gemisi Gülcemal yeni emekliye ayrılmıştı. Devlet Denizyolları'nın "İzmir" ve "Ege" adlı gemileri İstanbul-İzmir seferlerini yapıyordu. Biz İzmir'le gidecektik. Hareket saatinden epey önce geminin yanaştığı rıhtıma vardık. Elimizdeki eşyalarla dar asma merdivenden gemiye çıktık. Kıç taraftaki ikinci mevki kamaralardan karşılıklı ikisine yerleştik. Deniz tarafındaki lombozlu kamarada annemle babam, iç taraftaki ışık almayan kamarada ninemle ben kalacaktık. Annemin yedi aylık hamileliği iyice görünür olmuştu. Onun için ninemle gemide kaldılar. Babamla ben rıhtıma inerek gelenlerin arasına karıştık.

Güzel, güneşli, ılık bir sonbahar sabahıydı. Yavaş yavaş babamın daha önce çalıştığı maliye şubelerindeki arkadaşları ve İstanbul'daki Ispartalı yakınlarımız gelerek gruba katıldılar. Rıhtımda büyük bir

Karaköy Rıhtımı'nda İzmir'e uğurlanıyoruz (1937).

kalabalık oluştu. Her gelen mutlaka bir kutu ile geliyor, kutular birikince ben de bir koşu gemiye çıkıp bizim kamaraya bırakıyordum. Öğleye doğru geminin hareket saati yaklaşınca babam kısa bir veda konuşması yaptı. Teşekkür etti. Sonra da güverteye çıkıp birlikte el salladık. Geminin demir alıp rıhtımdan uzaklaşması epey sürdü. Kıyı görünmez olunca ben de kamaraya indim. Getirdiğim kutular yatağın üzerinde büyük bir yığın oluşturmuştu. Bu bana göre ailemizin İstanbul'da bıraktığı iyi izlenimi yansıtıyor gibiydi.

İZMİR'DE BİR BAYRAM GÜNÜ

İzmir'de Karantina semtinin kara tarafında küçük bir eve yerleşmiştik. Bu eve Tramvay Caddesi'nden dik bir yokuş çıkılarak ulaşılıyordu. İki katlı ev, üst kottaki giriş katından bakıldığında tek katlıymış gibi görünüyordu.

İzmir'e gelişimizden yaklaşık on beş gün sonrası Ramazan Bayramı'na rastlamıştı. Bayramın ilk günü öğleye doğru, on on beş dakikada bir kapı çalınıyor, akın akın misafir geliyordu. İzmir Defterdarlığı'nın tüm memurları, altışar sekizer kişilik gruplar halinde bayram ziyaretinde bulunuyorlardı. Giriş katındaki hol ve iki küçük oda gelenlerle dolup taşmıştı. Annem alt kattaki mutfakta hazırladığı çayları bir tepsiye diziyor, merdivenden bana uzatıyor, ben de sırayla misafirlere dağıtıyordum. Anlaşılan İzmir'de âdet böyleymiş. Devlet memurları bayramlaşma için ev ev dolaşırlarmış. Ziyaretler akşama doğru tamamlandı. Adamakıllı yorulmuştum. Yorgunluk bir yana, beni kızdıran, gelenler arasındaki yakın dostlarımızın, anneme yardım ettiğim için bana güya yaptıkları iltifattı: "Talat Bey, ne mutlu, maşallah! Kızım yok diye üzülmeyin! Doğan evin kızı gibi hizmet ediyor."

Bu Ramazan Bayramı'nda hazırlıksız yakalanmıştık. Babam iki ay sonra gelen Kurban Bayramı kutlamasının, bayramın ikinci günü defterdarlıkta yapılması kuralını getirmiş; zavallı memurlar ev ev dolaşmaktan, ben de çay dağıtmaktan kurtulmuştuk.

PABUCUM DAMA ATILIYOR

İzmir'e iyi kötü yerleştiğimizde annemin doğum yapmasına çok az zaman kalmıştı. Başta ninem, annem, babam beni kardeşimin

gelişine hazırlıyorlardı. Herhalde onlar da büyüklerinden öyle görmüş olmalılar ki, ilk çocuk olarak benim kardeşimi kıskanmamamı sağlamaya çalışıyorlardı. Beni yere göğe sığdıramıyor, aklımı, güzelliğimi övüyorlardı. Kardeşim erkek olursa herhalde kara kuru bir şey olacaktı ve elbette benim kadar sevilmeyecekti. Hem belki ben ona sahip çıkardım. Bu sözleri dinleye dinleye bende kıskançlık duygusu kalmadığı gibi kardeşimi merakla bekler olmuştum.

Bir gece sabaha karşı ninem beni uyandırdı. Geç vakit annemin sancıları artmış, önceden konuşulan ebe Hediye Hanım eve çağrılmış ve doğum gerçekleşmiş. Ninem bunları anlatarak bir erkek kardeşimin dünyaya geldiğini, bekledikleri gibi kara kuru bir bebek olduğunu bir çırpıda anlattı. Giyinip yakınlardaki akrabalara, hemşerilere gitmemi, "Bir oğlumuz oldu!" diye haber vermemi istedi. Ben de bir koşu gidip herkesi uyandırdım. Öğleye doğru haberi alanlar birer birer gelmeye başladılar. Ev kalabalıklaştı. Bana gene görev düştü. Bu sefer hazırlanan tarçınlı, karanfilli, dumanı tüten loğusa şerbetlerini taşımaya başladım. Fırsat buldukça yeni doğmuş bebeği dikkatle inceliyordum. Aylar süren telkinler sonucu ben zaten onu benimsemeye hazırdım.

Belki benim kadar sevimli değildi ama anlatıldığı gibi çirkin bir bebek de değildi. Ne de olsa kardeşimdi. O akşam yemekten sonra gülerek bana "Şimdi pabucun dama atılacak" dendi. Şaka mıydı ciddi miydi anlayamadım ama gülüşmeler arasında eski bir pabucumun teki fırlatılarak çatıya atıldı. Babam aylarca önce uzun kâğıtlara isim listeleri hazırlamıştı. Kardeşime ne isim verileceği konuşuluyor, bir isim üzerinde uzlaşılamıyordu. İlkokul ikinci sınıf okuma kitabımızdaki; "Doğan, İlhan, Demir, Meral..." diye başlayan hikâyedeki isimlerin uyumu kulağıma çok hoş geliyordu. Söze karıştım: "Kardeşimin ismi 'İlhan' olmalı, bakın ne güzel oluyor" diye kitabı gösterdim. Önerim kabul edildi. Kardeşimin ismi kararlaştırılmış oldu.

Babam üç günlük bebeği kumaş topu gibi sarılmış kundağıyla kucağına aldı. Dualar okudu, sonra kulağına hafif bir sesle, üç defa "İlhan, İlhan, İlhan!" diye seslendi. Böylece kardeşimin ismi konmuş oldu. Ben de İlhan'ı daha çok sevdim ve himayeme aldım. Ama bu çocukça sevgi az kalsın kardeşimi öldürüyordu.

İlhan henüz bir haftalıktı. Doğum için getirilen şeker, çikolata kutularıyla odada yalnız kalmıştık. Annem misafirlerle ilgileni-

yor, alt katta ise yardımcı bir hanım çamaşır yıkıyordu. Ben bir yandan iri iri badem şekerlerini atıştırıyor, bir yandan da bebeği inceliyordum. İlhan benim yediklerime bakıyor gibiydi. Sanki o da şeker istiyordu. İri bir badem şekerini minicik ağzına yerleştirmeye çalışmamla birlikte bebek tıkandı. Öksürüyor, adeta morarıyordu! Allah'tan çamaşırcı hanım birden odaya daldı. Telaşla bana sordu: "Ne oldu bebeğe?"

Badem şekeri verdiğimi duyunca incecik serçe parmağıyla şekeri çekti, çıkardı. İlhan'ı kurtardı. Çok korkmuş, üzülmüş, çok da utanmıştım. Sonraları İlhan'a karşı artık dikkatli bir koruyucu olacaktım.

KARANTİNA'DA İNÖNÜ İLKOKULU

Evimize en yakın ilkokul İnönü İlkokulu'ymuş. Ben de okulun ikinci sınıfına kaydedilmişim. Dersler başlayalı bir hafta olmuştu. Bir sabah İzmir'de yaşayan bir akrabamızın genç kızı beni okula götürdü. İkinci sınıfı buldu. Kapıda yeni öğretmenimle tanıştım. Ben şık sırt çantam ve yeni önlüğümle, iki elim cebimde, bir yanım kapıya yaslanmış duruyordum. Yeni öğretmenim eğilerek bana yaklaştı. Güler yüzle ellerimi cebimden çıkarmamı, dik durmamı istedi. Bu bana farklı bir yere geldiğimi hissettirdi. Öğretmen beni sınıfa tanıttı ve iki kişilik sıralar arasında ortalarda kalan tek boş yere oturttu. Sonradan dört yıl devam edeceğim okula böyle başladım.

İnönü İlkokulu okul olarak yapılmış, çevredeki İzmir evlerine benzeyen mimarisiyle, iki katlı, beş derslikli, eski bir yapıydı. Ana binada dersliklerin dışında müdür odası, öğretmenler odası, "müze" denen ve içinde ders malzemesinin bulunduğu birkaç odası daha vardı. Tuvaletler ise uzakta, bahçenin kenarındaydı.

Kısa sürede okula, sınıf arkadaşlarıma, özellikle Kıymet Öğretmen'e alışmıştım. İstanbul'dayken ve daha ilkokula başlamadan, hatta okumayı henüz sökmeden bana yeni yayımlanan iki büyük ciltlik çocuk ansiklopedisi alınmıştı. Dünya coğrafyasını, tarihini, bilimler ve keşifleri meraklandırıcı bir biçimde çizim ve fotoğraflarla anlatan bu güzel ansiklopediyi, İzmir'e gelinceye kadar neredeyse ezberlemiştim. Öğrendiklerim herhalde özgüvenimi yükseltmişti. Derslerde söz almadan konuşuyor, başka çocuklara sorulan sorulara önce ben cevap yetiştiriyordum. Galiba çokça da konuşuyordum.

Kıymet Öğretmen birkaç gün içinde beni iyice tartmış olmalı ki, bir sabah yanına çağırdı: "Doğan" dedi, "Şakir'i tanıdın. Dersi dinlemiyor, arkadaşlarıyla çok konuşuyor. Şimdi senin yerini değiştirip Şakir'in yanına oturtacağım. Senden onu konuşturmamanı rica ediyorum, göreyim seni!"

Öğretmen bana önemli bir sorumluluk yüklemişti. Kendimi göstererek öğretmene nasıl bir öğrenci olduğumu kanıtlamalıydım. Bu duyguyla ağzımı sımsıkı kapattım. Şakir'i konuşturmayayım derken ben konuşmamaya başlamış, belki de sınıfın en az konuşan, en uslu öğrencisi olmuştum. Kıymet Öğretmen kolaylıkla beni hizaya getirmişti. Acaba bu gencecik öğretmen bu gibi pedagojik yöntemleri öğretmen okulunda mı öğrenmişti, yoksa doğuştan gelen özel bir yeteneğe mi sahipti? Doğrusu merak ediyorum.

İnönü İlkokulu'nda devamsız, mutsuz, yabancılaşmış bir öğrenci yok gibiydi. Sadece genç Kıymet Öğretmen değil, öteki sınıfların öğretmenleri de çevreden saygı ve sevgi gören, özgüvenleri yüksek, şefkat dolu kişilerdi.

Cumhuriyetin on altıncı yılında, yeni başlamış olan II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarına karşın Atatürk devrimlerinin heyecanı sürüyordu. Bilgili, iyi bir insan, iyi bir vatandaş olmak üzere yetiştiriliyorduk. Kıymet Öğretmen sınıfı ödüllendirmek istediği zaman bazı günler, öğleden sonraları, iki kişilik sıralarımızdan sınıfın ortalarına rastlayan birinin yüksek kısmına ilişerek güzel genç kız sesiyle bize dünya edebiyatından seçtiği çocuk hikâyelerini okurdu. Küçük Prens'i, Polyanna'yı, Heidi'yi böyle öğrendik ve sevdik. İyi havalarda önceden hazırlanarak sınıfça pikniğe gider, açık havada oynar, eğlenirdik. Bu güzel eğitim döneminin, bizim kuşağın büyük çoğunluğunun çalışkan, özverili, iyimser vatandaşlar olarak yetişmesinde etkili olduğunu düşünürüm.

İZMİR'DE YENİ BİR EV

İkinci Karantina'da, epey yokuş çıkarak ulaşabildiğimiz ilk evde çok kalmadık. Kısa sürede Tramvay Caddesi'nin (o zamanki İnönü Caddesi) kara tarafında birbirine bitişik, iki katlı evlerden birine taşındık. Alt katta iki odası ve mutfağı olan evin, mutfaktan çıkılan bir arka bahçesi, üst katında da üç yatak odası vardı. Ben iki yüz metre uzaklıktaki okula çok rahat gidip geliyordum. Babam yakın-

daki Karantina durağından tramvaya binerek on on beş dakikada defterdarlıktaki odasına ulaşıyordu. İlhan bu evde büyüdü. Ben bu evde ilkokulu bitirdim.

ESKİCİ MEHMET AĞA

Ev caddeden arkaya doğru yükselen, eğimli, kayalık bir araziye inşa edildiği için kaldırımdan eve on basamak kadar çıkılarak giriliyordu. Kaldırım hizasındaysa kayalık zeminden oyulduğu anlaşılan, basık tavanlı, küçük bir oda vardı. Sokağa bir demir kapıyla açılan bu odanın kapısı gündüzleri yaz kış açık dururdu. Burası "Eskici Mehmet Ağa"nın dükkânıydı. Bu dükkânın içinde, Mehmet Ağa'nın küçük tezgâhının yanında derin bir kuyu vardı. Yaz günleri buzdolabı görevi gören bu kuyuya sepetler içinde yemekler, meyveler sarkıtılırdı. Özellikle buz gibi karpuzlar yenirken, evde böyle bir kuyuya sahip olduğumuz için kendimizi ayrıcalıklı sayardık. Bu da bizi mutlu etmeye yeterdi.

Eskici Mehmet Ağa, mahallenin gediklisi, bir ayağı aksayan, bir gözü kayıp, Girit mübadili, orta yaşlı, kır sakallı garip bir adamdı. Biz henüz taşınırken gelip kendini tanıtmıştı. İlk bakışta ürkütücü gibi görünse de tanıdıkça sevimlileşen, iyi kalpli bir adamdı. Dükkânında ayakkabı tamir ediyor, çağrıldığı komşu evlere gidip alışverişlerini yapıyordu. Aslında kimdi, kimi kimsesi var mıydı, nerede yatıp kalkıyordu? Bilinmiyordu. Bir süre sonra mahallede kulaktan kulağa sır gibi bir söylenti yayıldı. Rumcayı iyi konuşan Mehmet Ağa'nın, İzmir'in işgalinde papaz kılığında ordumuz için casusluk yaptığı söyleniyordu. Belki gözü, ayağı bu görevi nedeniyle sakat kalmıştı. Ama kendisi bunlardan hiç söz etmediği gibi kimse de sormazdı. Belki bu nedenle Mehmet Ağa eskici görüntüsünün altında farklı bir kişiymiş gibi algılanıyordu. Kısa sürede Mehmet Ağa bize, biz de ona alışmıştık. Yıllardır evin hizmetinde bulunmuş, güvenilen, sevilen bir yardımcı olmuştu. İstediği zaman eve gelir, aç ise yemek ister, çok üşümüşse soba başında ısınırdı. Bu geliş gidişleri evde yadırganmazdı.

Kardeşim İlhan iki yaşlarına doğru gelmiş, sağlıklı, güzel bir çocuk olmuştu. O yıllarda çocuklar için hazır elbise söz konusu değildi. Annem İlhan'a kendi diktiği beyaz ipekli elbiseler giydirirdi. Kendisi ev işleriyle meşgulken, Mehmet Ağa İlhan'ı kucağına alıp

sokağa çıkarırdı. İlhan herhalde gezdirilmek hoşuna gittiği için Mehmet Ağa'yı seviyor, zaman zaman "Mehmet Ağacığım" diyerek boynuna sarılıyordu. Buna biz alışmış olsak da, Mehmet Ağa'nın kirli önlüğüyle bembeyaz elbiseli İlhan'ı kucağında gezdirmesi herhalde komşularca yadırganıyordu.

ZORAKİ YÜZME

İnönü İlkokulu'nda ikinci sınıfın sonunda karneler dağıtıldı. O dönem sınıfta öğrenciler arasında bir derecelendirme yapılmıyordu. Ama ben sınıfın en çalışkanı sayılıyordum. Bunu hissediyor ve içten içe gururlanıyordum. O yıl yaz tatilini kısmen Isparta'da, kısmen İzmir'de geçirdik. Yakın oturduğumuz sınıf arkadaşlarımla karşımızdaki yalılardan birinin bahçesinden izin alarak denize giriyor, balık tutuyor, eğleniyorduk. Arkadaşlarımın hepsi yüzme biliyor, ben yüzemiyordum. Bir gün baktım, bulabildikleri tahtalarla, içine üç kişinin girebildiği kayığa benzer bir şey yapmışlar, binip eğleniyorlar. Bir ara ısrarla beni de bindirdiler. On on beş metre açıldıktan sonra da hep beraber devrildik.

Onlar yüzüyor, ben de çırpınarak su üstünde kalmaya çalışıyordum. Kıyıya nasıl gelebildim bilmiyorum ama yüzmeye o gün başlamış oldum.

ATATÜRK'ÜN VEFATI

İlkokulda üçüncü sınıfa başladığımız günlerde hükümet gazetelerde, radyolarda Atatürk'ün sağlığıyla ilgili bildiriler yayınlıyordu. Sınıfta birkaç arkadaşımla bildirileri izliyor, ders aralarında paylaşıyorduk. Ama Atatürk'ün hastalığının ciddiyetini pek fark etmiyor, belki hastalığı Atatürk'e yakıştıramıyorduk. Öğretmenin 10 Kasım günü sınıfa Atatürk'ün vefat ettiğini söylemesi bu nedenle hepimizde büyük bir şaşkınlık yarattı. Donduk kaldık. Ne yapacağımızı, ne söyleyeceğimizi bilemedik. Bir anda tüm yurda yayılan haber evlerde, sokaklarda da aynı etkiyi yaratmıştı. Türkiye adeta durmuştu. Öğleden sonra İzmir'de yayımlanan *Yeni Asır* ve *Anadolu* gazeteleri, simsiyah sayfalarla ikinci, üçüncü baskılarını yapmış, sokaklarda birbiri ardına koşarak geçen gazete satıcıları ellerindeki gazeteleri sallıyor, "Yazıyor, yazıyor, Atatürk'ü yazıyor!" diye bağrışıyorlardı.

İlk andaki şaşkınlığımızın ardından hepimizi derin bir matem havası sardı. Konuşulan tek konu Atatürk'ün kaybıydı. Herkes acısını bir şekilde ifade etmeye çalışıyordu. Biz çocuklar da siyah önlüklerimizin üstündeki beyaz yakaları çıkardık, irice beyaz düğmeleri söküp kopardık. Okulda birkaç gün ders yapılmadı. Bahçede her sabah yapılan toplantılarda öğretmenler gözyaşları içinde Atatürk'ün büyüklüğünü, hizmetlerini, ulusun yetim kaldığını kendi sözleriyle anlattılar. Yüce Atatürk ulusumuzu kurtarmakla kalmamış, çağdaş uygarlık yolunda Başöğretmenimiz olmuştu.

Ulusça yaşanan büyük yasın yanında içten içe büyük bir endişenin varlığı hissediliyordu. Şimdi ne olacaktı? Bir karmaşa mı çıkacaktı? Atatürk'ün kurduğu düzen ve onun verdiği güven duygusu sürdürülebilecek miydi? Bu duygular içinde İstanbul ve Ankara'daki olayları günü gününe izliyorduk. Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'ndaki görkemli katafalkının önünden geçen, ardı arkası kesilmeyen kalabalıklar, nöbet tutan yalınkılıç generaller, bir arada görmeye alışmadığımız yüzlerce çelenk ülkeye olağanüstü duygulu günler yaşatıyordu. Atatürk'ün Ankara'ya nakli için İstanbul'da yapılan büyük tören, Atatürk'ü son yolculuğuna uğurlayan İstanbulluların unutulmaz yası, naaşın Sarayburnu'nda Yavuz zırhlısına nakli, merak ve üzüntüyle izleniyordu.

İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesi Atatürk'ün kaybıyla duyulan belirsizlik ve endişeyi yok etmiş ve toplumca olumlu karşılanmıştı. Bu arada İnönü'nün millete hitaben yayınladığı mesajdan çok etkilenmiştim. Sonraki yıllarda bu mesajı çok güçlü bir edebi metin olarak görmüş ve tekrar tekrar okumuştum. On on beş gün sonra hayat yavaş yavaş normal düzenine dönmüş, büyükler işlerine, bizler de okuldaki derslerimize bıraktığımız yerden başlamıştık.

BİR 23 NİSAN KUTLAMASI

Aynı yıl Nisan ayının ilk günlerinde okulda 23 Nisan Bayramı hazırlıkları başladı. Öğretmenin söylediğine göre Karantina-Güzelyalı çevresindeki ilkokullar bayramı Güzelyalı Parkı'nda kutlayacaklardı. Törende İnönü İlkokulu'nu bizim sınıfın öğrencileri temsil edecekti. Öğretmenler aralarında görüşerek benim bir konuşma yapmamı ve güzel şiir okuduğu bilinen Yıldız Güvenkan'ın da şiir okumasını kararlaştırmıştı.

Eve gelip konuşma yapacağımı anlatınca babam görevi üstlenmek zorunda kaldı. İki gece çalışarak konuşma metnini bana yazdırdı. Giriş bölümünde Atatürk'ün yetişmesinden, yaşamından söz ediliyor, ardından I. Dünya Savaşı sonunda Anadolu'nun parça parça işgali anlatılıyor, konuşma Millet Meclisi'nin kuruluşu, Kurtuluş Savaşımız ve zaferimizle tamamlanıyordu.

Üç sayfayı dolduran konuşmayı babam üç bölüme ayırdı: "Atatürk ve yetişme yıllarıyla ilgili ilk bölüm yüksek sesle okunacak, düşmanların yurdumuzu işgali bölümünde ses hafifçe kısılarak üzgün bir tonlama yapılacak, en sonda ise Meclisimizin açılışı ve ulusun zaferi yine yüksek sesle okunarak konuşma tamamlanacak" dedi. Bu bölümleri de konuşmayı yazdığım kâğıda eliyle işaretledi.

23 Nisan sabahı her okul gruplar halinde bayraklarıyla parktaki yerlerini aldı. Anne babalar ve mahalleden gelenlerle çevre kalabalıklaştı. İlkokullar sırayla gösterilerini yaptı. Bir kısmı koro halinde şarkılar söylüyor, bazıları küçük topluluklarla halk oyunları oynuyor, meydanda akordeon ve davul çalan üç kişi halkı coşturuyordu. Sıra bizim okula gelince, alanın tam ortasına yerleştirilen yüksekçe bir masada, gücümün yettiği en yüksek ses ile okumaya başladım. İşaretli yere gelince de sanki radyonun sesini kısar gibi sesimi kıstım. Ne var ki, bu kısık sesin bir üzüntü ifadesi olduğunu kimse anlayamadı. Ses çevreden de duyulamıyordu ki, masanın yanında duran ve töreni yöneten başöğretmen kısa pantolonumun paçasından çekiştirerek, "Sesini yükselt, sesini yükselt!" demeye başladı. Ben bir yandan kısık sesle okumaya devam ediyor, bir yandan da başöğretmene laf yetiştirerek: "Öğretmenim, burası kısık sesle okunacak. Babam yazdırdı!" diyordum. Bu arada zaten kısık sesli bölüm de tamamlamış oldu. Son bölümü gene yüksek sesle, avazım çıktığı kadar bağırarak okudum. Konuşmamı tamamladım.

Her gösteriden sonra olduğu gibi, kendiliğinden kopan alkışlar arasında masadan indirildim. Arkadaşlarımın yanına koştum. Kıymet Öğretmen beni kucakladı, kutladı ama sınıf arkadaşlarım, öğretmene "Doğan'ın sesi kısıldı, değil mi öğretmenim?" diyerek, kendilerince başarımı küçümsemeye çalıştılar. Ben de hem sesimin kısılmadığını hem de babamın, kâğıtta işaretli "kısık ses ile okunacak" notunu göstererek tüm gücümle kendimi savunmaya

çalıştım. Öğretmen bana hak vermiş gibi görünerek tartışmaları kesti. Gelişimizde olduğu gibi gene önümüzde bayraklarla okula kadar yürüdük, dağıldık.

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI

1939 yılı yaz tatilinin ilk bölümü Isparta'da, ikinci bölümü de İzmir'de geçti. 1939-1940 ders yılında ise, dördüncü sınıfa başlamıştık ki, Almanya'nın Polonya'yı işgali duyuldu. Adı sonradan konan II. Dünya Savaşı patlak verdi.

Okulda kız arkadaşlarımın da varlığına karşın teneffüslerde, tatillerde vaktimi erkek arkadaşlarla geçiriyordum. Dündar, Ergun ve Erdoğan'la her bakımdan anlaşıyorduk. Bizim evde radyo olmadığı için onlar akşam dinledikleri haberleri ertesi sabah bana anlatıyorlardı. Paris'in Almanlar tarafından işgali, Almanların her cephede hızla ilerlemesi biz çocukları bile heyecanlandırıyordu. Büyük bir ciddiyetle savaşın olası sonuçlarını ve Türkiye'ye etkisini aramızda tartışıyorduk.

Savaşın başlangıcında İzmir'in toplam nüfusunun 200.000 olduğunu, bunun da yaklaşık üçte birinin İzmir'deki tütün ve incir işleme atölyelerinde, yün mensucat ve pamuk mensucat gibi fabrikalarda çalıştıklarını biliyorduk.

O yıl babamın bir rahatsızlığı nedeniyle ay başında maaşını almaya gönderilmiş ve maaşının yüz lira kadar olduğunu öğrenmiştim. Evde para, maaş, geçim gibi konular kesinlikle konuşulmazdı ama cadde üzerindeki evimizin kirasının yirmi lira olduğunu biliyordum. Savaşın ilk döneminde, o günün koşulları içinde memurlar, herhalde orta sınıfın biraz üzerinde sayılabilirlerdi. Ne var ki, beş yılı geçen savaş dönemi sonunda bu ayrıcalıklarını kaybetmişlerdi. Yaşanan enflasyona karşın neredeyse aynı maaşı almaya devam ederek savaşın mali yükünü çekmişler, yoksullaşmışlardı. Savaş sonunda onlar için "dar ve sabit gelirliler" tanımı kullanılmaya başlanmıştı.

II. Dünya Savaşı'nın etkileri önce yavaş yavaş, sonra hızlanarak ülkemizde ve evimizde hissedildi. Önce ekmeğin kalitesi bozuldu, buğday ekmeği yerine mısır, çavdar, arpayla karışık, iyi pişmemiş ekmekler çıkarılmaya başlandı. Hatta süpürge otu tohumunun da kullanıldığı söyleniyordu. Sonra o ekmekler de vesikaya bağlandı.

Herkese dağıtılan kuponlar karşılığında büyüklere 300, çocuklara 150'şer gram hesabıyla satılan bu ekmek, sanki kısıtlandığı için kimseye yetmiyordu. Bize düşen ekmek payını, bu vesikaları vererek yakındaki fırından çoğunlukla ben alıp getiriyordum. Üç yaşındaki İlhan'a kendisinin payı olan küçük ekmek parçası gösterildiğinde ne kadar üzüldüğünü, dudaklarını büzüştürerek ağlamaklı bir hal alışından anlıyorduk. Ama bu tür mahrumiyetler bizim evde, Isparta'daki yakınlarımızın zaman zaman torbalarla gönderdikleri un, kuru fasulye, nohut, vb. takviyelerle gideriliyordu. Gelen erzak içinde ev halkını en çok sevindiren, birkaç kat beze sarılı Gölcük veya Eğirdir Gölü'nde tutulan siyah derili, irice bir balığın salamurası da bulunuyordu. Bu balık Isparta'da "Curulla balık" olarak tanınır ve sevilirdi. Günümüzde teneke içinde satılan ançüez salamurasından çok daha lezzetli olduğunu söyleyebilirim.

Savaş ilerleyip Almanlar Bulgaristan, Yunanistan ve Ege Adaları'nı işgal edince İzmir'de karartma tedbirleri gündeme gelmişti. Evlerin tüm pencereleri lacivert siyah kâğıtlarla kaplanıyor, dışarıya ışık sızdırılmaması isteniyordu. Mahallelerde bekçiler dolaşıp, ışık sızan evleri ikaz ediyorlardı. Galiba İzmir'in bombalanmasından korkuluyordu. Bazı akrabalarımız İzmir'den Isparta'ya ya da İzmir'in kasabalarına taşınmışlardı. Bu arada babam da kırklı yaşlarında yedek subay olarak askere alınmıştı. İlk bir iki ay İzmir'in Konak Meydanı'ndaki tarihi Sarıkışla'da görev yaptı, ardından Afyon'a gönderildi. Biz İzmir'de ninem, annem, İlhan ve ben kalmıştık. Annem evle ilgili her işin üstesinden geliyor, babamın yokluğunu bize hissettirmiyordu.

O dönemin sosyal yaşamı savaşın etkisiyle durgun ve oldukça tekdüzeydi. Aileler akşam yemeğinden sonra birbirlerine giderler, siyaset, ülkenin gidişatı, kişilerin sağlık sorunları, herkesin işindeki gelişmeler, akla ne gelirse konuşulurdu. Bunun için de bir gece evvelinden çocuklar gidilecek eve gönderilir, "Bir maniniz yoksa bizimkiler yarın akşam size gelmek istiyorlar" diye sordurulurdu. Cevaplar da her zaman, "Buyursunlar, memnun oluruz, bekleriz" şeklinde olurdu. Belli başlı konulardan biri de çocukların okulları, okuldaki durumları, öğretmenlerin tutum ve davranışlarıydı. Bu ziyaretler sıcak yaz günlerine rastlarsa çocuklar kapı önlerine çıkar, kendi kendilerine eğlenir, vakit geçirirlerdi.

Savaş sırasında İzmir'de doktorlar ve en üst düzey yöneticiler dışında özel otomobil kullanımı yasaklanmıştı. Binek otomobil sayısının da kırk yedi olduğu söyleniyordu. Bu nedenle oturduğumuz caddeden arada bir geçen otomobiller biz çocukları heyecanlandırıyordu.

İlhan ile birlikte.

O yıllardan hâlâ unutamadığım bir olay, İlhan'la benim el fallarımıza bakılmasıydı. Babamın çalışma arkadaşlarından biri bir akşam bizi evlerine davet etmiş; falımıza bakmak istiyormuş. Merakla hep beraber gittik. Ev sahibi, kahveler içildikten sonra ellerimizi dikkatle inceledi. Aklımız, sağlığımız ve şansımız hakkında bazı iyi şeyler söyledikten sonra, ikimizin de geleceklerimizden bahsetti. İleri yaşlarımızda benim ünlü, İlhan'ın da zengin olacağını müjdeledi. Ne var ki, bu öngörüler tutmadı. Yıllar sonra anneme bu falı hatırlatırken, İlhan'ın gerçekten ünlü olduğunu, benimse ne ünlü ne de zengin olduğumu söyledim. Annem ciddileşti, "Ne olmuş senin ününe? Sen az mı ünlüsün?" diyerek adeta beni azarladı. Bunu anne şefkatiyle gösterilmiş bir tepki olarak yorumladım. Anneler elbette çocukları arasında ayrım gözetmezlerdi.

BİR DOĞUM GÜNÜ PARTİSİ

Zaman zaman yapılan bir davet, bir etkinlik, tekdüze yaşamımızı renklendiriyordu. Sınıftaki Musevi arkadaşlarımdan Moni Sidi varlıklı bir ailenin çocuğuydu. Doğum günü partisine, Moni'nin sınıftaki diğer iki yakın arkadaşıyla birlikte davet edildim. Bir cumartesi günü öğleden sonra, söylenen saatte, en düzgün kıyafetimle ve annemin verdiği, şimdi içinde ne olduğunu hatırlayamadığım bir hediye paketiyle İnönü Caddesi'ndeki büyük evlerinin kapısını çaldım. Siyah elbiseli, beyaz önlüklü genç bir hanım kapıyı açtı. Beni zemin kattaki bir salona yönlendirdi. Orada Moni'nin genç,

güzel annesi ve aile yakınlarıyla on beş kadar çocuk toplanmıştı. Güler yüzle karşılandım. Salondakilere "Moni'nin okuldaki en iyi arkadaşı" diye tanıtıldım. İlk dakikalardaki yabancılık hissi çabuk kayboldu, kaynaşıldı. Moni'nin annesinin öğrettiği sandalye kapma, körebe gibi birkaç çocuk oyunu oynadık. Çocukluk ve oyun öne çıkmış, farklılıklar kaybolmuştu. Çok eğleniyorduk. Bir ara başka bir salona geçildi. Uzun, süslü masanın çevresindeki sandalyelere oturtulduk. Masada irili ufaklı tabaklar içinde tatlılar, tuzlular, pastalar, çiçekler ve pırıl pırıl parlayan pek çok bıçak, çatal, kaşık göze çarpıyordu. Yerlerimizi aldıktan sonra, Moni'nin annesi, her birimizin önünde durarak; "Portakal mı, çikolata mı?" diye sordu. Hızla düşündüm; alışık olmadığım bu ortamda ellerimi ıslatmadan portakalı nasıl soyacaktım? Bana güç göründü ve çikolata istediğimi söyledim. Hemen ardından, tepsilere dizilmiş bardaklar içinde portakal suları ve sonradan kakao olduğunu anladığım sıcak bir içecek getirildi, önlerimize kondu. Çikolata beklerken önüme gelen sıcak, yağlı, tadını hiç beğenmediğim kakaoyu bir yandan içmeye çalışıyor, bir yandan da portakal istemediğime pişman oluyordum. Güç bela sofra faslını bitirdikten sonra tekrar salona geçtik. Ben daha evvel bazı Fransızca metinler görmüş ve onları Türkçede okunduğu şekilde herhalde Moni'ye okumuş olmalıyım ki, Moni ortaya bir laf attı: "Doğan Fransızca okuyor!" Büyükler çok ilgilendiler. Bir kitap getirildi. Bana da "Doğan'cığım, bize biraz okur musun?" dendi. Kitabı açtım; hiç duraklamadan, ilk satırlardan başlayarak Fransızca kelimeleri Türkçe okunuşuyla okumaya başladım. Bir kahkaha koptu. Büyüklü küçüklü herkes gülmekten katılıyor, bir yandan da beni alkışlıyorlardı. Ben olanın bitenin farkında değildim. Bir şey başardığımı zannediyordum. Bir süre sonra da Moni'nin annesinin verdiği şık bir hediye paketiyle eve döndüm. O gün ilk kez farklı bir dünyanın, farklı bir yaşam biçiminin varlığını görmüş, yaşamış oldum.

İzmir'de, Karantina'da yaşayan Ispartalı akrabalarımızdan birinin deniz tarafında, birinin de kara tarafında büyük birer evleri, o evleri dolduran gösterişli eşyaları vardı. Buna karşılık ben, küçük evimizle, basit eşyalarımızla herhangi bir eksiklik ya da kıskançlık duygusu yaşamıyordum. Sanki aramızda hiçbir fark yoktu. Bu belki de babamın duruşu ve çevresinde uyandırdığı saygınlıktan kaynaklanıyordu. Bir gün, annemden ne istedim bilmiyorum ama beni karşısına aldı: "Do-

ğan bak biz, zengin bir aile değiliz! Bütün isteklerini karşılayamayız. Sen de biraz düşünceli ol!" deyiverdi. Şaşırdım kaldım! Galiba biraz da sarsıldım: "Peki anne, biz şimdi fakir miyiz?" dedim. Annem: "Eh, neredeyse..." deyince durumu anlar gibi oldum.

Galiba yaşamın bu yüzüyle ilk defa karşılaşıyordum. Hayatı algılayışım altüst olmuştu. Sandığım gibi insanların eşit olmadıklarını, zengin ya da fakir olarak dünyaya geldiklerini, zenginlerin bize göre hayatta daha güçlü ve daha geniş imkânlara sahip olduklarını yavaş yavaş kavramaya başlamıştım. Yine de bu şaşkınlığım uzun sürmedi. İnsanoğlu kırılganlıklarını onarabilme yeteneğini belki de dünyaya gelirken beraberinde getiriyor. Galiba ben de zaman içinde sınıfın en çalışkan, en bilgili çocuklarından biri olduğum duygusunu önemsedim. Bu da benim özgüvenimi yerine getirmiş oldu.

İZMİR'DEN ÇİN'E SEYAHAT

İlkokuldaki sınıf arkadaşlarım arasında kendime en yakın bulduğum ve en sevdiğim arkadaşım Dündar Akımsar'dı. Evleri bizim eve çok yakındı. Okuldan eve birlikte dönüyor, her konuyu konuşuyorduk. Ailesi Sakızadası'ndan göç ederek İzmir'e yerleşmiş, babalarını birkaç yıl önce kaybetmişlerdi. Annesi Dündar'ı, ablasını ve ağabeyini babalarının eksikliğini hissettirmeden, sevgisi ve otoritesiyle mükemmel çocuklar olarak yetiştirmeyi başarmıştı. Saygı duyulan bir hanımefendiydi. Dündar'ın ağabeyi Besim Akımsar bizlerden on on iki yaş kadar büyük, evlerinde her rastladığımda kitap okurken gördüğüm bir gençti. Kalın camlı gözlükleri, gür bıyıkları ve dolgun sesiyle bizim için adeta bir rol modeldi. O yıllarda İzmir'de yayımlanan *Kovan* adlı bir edebiyat dergisinin sahibi ve yöneticisiydi. İzmir'den yetişen, aralarında Necati Cumalı ve Naci Sadullah'ın da yer aldığı, sonradan ünlü olan birçok genç *Kovan* dergisi çevresinde toplanmışlardı.

Besim Akımsar'ın evdeki büyücek odasına girer, odayı çepeçevre dolduran boyumuzu geçen kitap raflarını hayranlıkla incelerdik. Benim de ansiklopedilerim ve yüz kadar kitabım olmuştu ama Besim ağabeyin kitaplığı erişilmez bir zenginlikteydi. Zamanla onun bu kitapları İzmir'in ünlü Kemeraltı Çarşısı'na açılan 2. Beyler Sokağı'nın hemen başındaki eski kitap satıcısından aldığını fark ettik. Biz de oraya dadandık. Elimize geçen bütün parayla kitap

almaya, okul günleri dışında her gün, sabahtan akşama kadar aldıklarımızı okumaya başladık. Michel Zévaco'nun *Les Pardaillan* serisi, Jules Verne'in Türkçeye çevrilen kitapları, biyografiler ve kim bilir daha neler...

Yaz günleri, günün sıcağı hafifler gibi olunca caddede Karantina ile Güzelyalı arasında kızlı erkekli gençler, biz yaşta çocuklar tertemiz giysileri, yeni taranmış saçlarıyla yürüyüşe çıkarlardı. Tramvay Caddesi'nin o bölümünde çoğu güzel bahçeli, bakımlı evlerin önünden geçilerek yürünürken, zaman zaman esen imbat insanı ferahlatırdı. Böyle bir akşamüstü Dündar'la gezerken Besim ağabeye rastladık. O da iki arkadaşıyla yürüyor, hararetli hararetli bir şeyler konuşuyorlardı. Selamlaşırken kalın, tok sesiyle: "Ne o beyler, Yahudi kızlarını tavlamaya mı çıktınız?" diyerek bize takıldı. Bu bizi aşan bir iltifat gibiydi. Şaşırdık. Galiba yüzümüz de kızardı. Ama hoşumuza gitmiş olmalı ki, ayrıldıktan sonra kıkır kıkır gülmekten kendimizi alamadık.

Besim Akımsar'a özenmek, kısa zamanda bize de yazar olma fikrini aşıladı. Dündar ile düşündük taşındık, bir seyahat romanı yazabileceğimize karar verdik. Liseli iki genç İzmir'den yola çıkacak ve Çin'e kadar gideceklerdi. Yolda yaşayacakları tehlikeler, eğlenceli olaylar, fırsatlar romanın içeriğini oluşturacaktı. Ama eser mükemmel olmalıydı. Bir karar aldık: ikimizin de mutlaka beğeneceği bir metin ortaya çıkıncaya kadar hiç çekinmeden tartışmalıydık. Bu kararla, yaz tatilinin ilk günlerinde satın aldığımız kalın bir defetere kurşun kalemle sile-boza yazmaya başladık. Dündar'ın evinde çalışıyorduk. Ailelerimiz bu kararımızdan haberdar ve memnundular. Böylece sokaklarda daha az vakit geçirecek, yararlı bir iş ile meşgul olacaktık.

Bize göre roman kahramanlarımız İzmirli gençler olmalıydı. Onların ailelerini, seyahate çıkma nedenlerini düşünüp kararlaştırdık. Bizim gibi orta halli ailelerden gelen, lise sondaki bu çalışkan, yetenekli gençlere ünlü bir dergi bir seyahat yazısı ısmarlamış olacaktı. Bu ön kabul ile yazmaya koyulduk. Coğrafya atlaslarımızı açıp bir rota çizdik. İlk on on beş sayfayı,yaklaşık bir haftada, neredeyse tartışmasız atlattık. Gençleri Mısır'ın Port Said Limanı'na kadar salimen götürdük. Port Said'te işler çatallaştı; oradan sonra yola gemiyle mi, yoksa karadan mı devam ederek Aden Limanı'na kadar ulaşacaklardı? En baştaki kararımızı uyguluyor, çekinmeden

hatta yüksek sesle, bitmez tükenmez tartışmalara giriyorduk. Bu tartışmalar öyle bir noktaya geldi ki, bir gün Dündar'ın annesi bizim eve gelip annemle konuşmak zorunda kaldı. Daha sonra Dündar'ın ağabeyi de konuyla ilgilendi. Bizi karşısına aldı. Edebiyatta, ortak çalışmalarda bu tür tartışmaların normal olduğunu, ikimizin de tekrar düşünerek gerektiğinde karşılıklı fedakârlıkta bulunmak zorunda olduğumuzu anlattı. Bir on beş gün kadar çalışmaya ara vermemizin iyi olacağını söyleyerek bizi yatıştırdı.

Edebiyatta usta ve otorite saydığımız Besim ağabeye elbette karşı gelecek değildik. Yirmi yirmi beş sayfa kadar yazdığımız defteri Besim ağabeye teslim ettik. Herhalde ikimiz de bizim bilgimiz ve yeteneğimizle o iki genci Çin'e kadar götürmenin zorluğunu içten içe kavramış olmalıyız ki, yazarlık hevesimizi belirsiz bir geleceğe erteledik.

PULCULUK HEVESİ

Şapkacı Fikri Bey babamın Isparta İdadisi'nden arkadaşı, kısa boylu, topluca, nazik bir hemşerimizdi. Kemeraltı Çarşısı'nda güzel bir şapkacı dükkânı vardı. O zamanlar erkeklerin kullandığı fötr şapkaları, lise ve ortaokul kasketlerini satıyordu. Arada bir cumartesi günleri öğleden sonra babamla onun dükkânına gider, bir süre otururduk. Fikri Bey, şapkacılığın yanında pul koleksiyonculuğu ve ticareti de yapıyordu. Masasının arkasındaki camlı dolap boy boy, renk renk pul albümleriyle doluydu.

Fikri Bey pul meraklıları geldiğinde masasına geçer, gözlüğünü takar, uzun saplı pul maşasını ve büyütecini masasına dizer, gelenleri bir doktor tavrıyla dinlerdi. Bu konuşmalar her zaman pul satışıyla sonuçlanmazdı. Anladığıma göre pul biriktirmek ve koleksiyonculuk bilgi, sabır ve sevgi işiydi. Giderek tutkuya bile dönüşebiliyordu. Ben ise o sırada pul biriktirmeyi varlıklı insanlara mahsus bir uğraş gibi görüyordum.

Fikri Bey'i dinleyerek kullanılmış pulların zarflardan nasıl söküldüğünü, nasıl saklandığını öğrendim. Babam gelen mektupların pullarını zarflarından keserek bana vermeye başladı. Ben de onları su dolu bir tasa koyup, pulları yumuşatıp ayırıyor, dikkatle kurutuyor, büyücek bir defterin sayfaları arasına yerleştirerek biriktiriyordum. Bir ziyaretimizde Fikri Bey içinde yüz karışık pulun

bulunduğu yarı şeffaf bir zarf hediye etti. Sonra da o pulları teker teker bana tanıttı. Yabancı ülke pullarının ülkelerine göre ayrılıp toplanacağını, Türk pullarının Osmanlı dönemi-Cumhuriyet dönemi pulları olarak ayrılacağını, pul serisinin ne demek olduğunu o gün öğrendim.

İlkokulun dördüncü sınıfındayken aramıza yeni bir öğrenci katılmıştı. Subay olan babasının tayiniyle İzmir'e gelmişler, Karantina'da bize çok yakın bir yerde ev tutmuşlardı. Akıllı, bilgili bir çocuk olan yeni sınıf arkadaşım Alp'le okula birlikte gidip gelirken, konuşmalarından onun da pul topladığını, bu alanda benden oldukça ileri olduğunu anladım. Bir pul albümü ve beş altı yüz kadar toplanmış pulu varmış. Alp pulları birlikte biriktirmemizi önerdi. O yılların İstanbul'daki ünlü pulcusu Ali Nusret Pulhan ile yazışırsak ucuza pul alıp koleksiyonumuzu geliştirebileceğimizi söyledi. Merakım daha da arttı. Elime geçen paraları Alp'e veriyor, İstanbul'da yayımlanan pulculuk dergisini ve bütçemize uygun pulları getirtiyorduk. Zamanla pulları ülkelerine ve dönemlerine göre sınıflandırmayı, onları ayrı ayrı albümlerde toplamayı başardık. Pulhan "çeşitli pulları" yüzer adetlik paketler halinde ucuza satıyordu. Biz de hem koleksiyonu zenginleştirmek için hem de nadir bulunabilen kıymetli pullar da çıkabilir ümidiyle o paketlerden getirtiyorduk. Gelenlerin içinde bizde olmayanları sınıflandırarak albümlere koyuyor, bizde olanları ise 'mükerrer' diyerek ayrı zarflarda satmak ya da değiştirmek amacıyla saklıyorduk. Yaz tatilinde pulculuk neredeyse bütün günümüzü alıyordu.

Pullar birikirken Alp ortaya bir fikir attı; çok ucuza kiralık küçük bir dükkân bulabilirsek mahalledeki çocukları pulculuğa alıştırabileceğimizi, satış yaparak kazanacağımız paralarla koleksiyonumuzu zenginleştirebileceğimizi söylüyordu.

Fikir cazip göründü. Karantina'nın kenar mahallerinden birinde, bir evin bodrum katında, sokaktan iki üç basamak inilerek girilen, küçük bir dükkân bulduk. Sahibini, bize kiralaması için ikna ettik. Oturduğumuz evlerin yeri, ailelerimiz, bizim çocukça duruşumuz, dükkânı kiralamamızı kolaylaştırdı. O zamanki ev kiraları göz önünde tutularak, bu küçük odanın kirası, ayda beş lira olarak belirlendi. Alp ile ben, hiçbir satış yapamasak da harçlıklarımızdan bu beş lirayı ödeyebileceğimize güveniyorduk. Odayı kiraladık. Tüm pullarımızı oraya taşıdık. Herhalde evlerimizden getirmiş

olmalıyız; iki uydurma sandalye, basit bir açılır kapanır masa, raf olarak duvara çaktığımız iki düzgün tahta dekoru tamamlıyordu.

Dükkânı her gün üç saat açık tutuyor, açılış kapanış saatlerini, bir kartona yazıp kapıya asıyorduk. Bütün sınıf arkadaşlarımızı, onların arkadaşlarını dükkâna çağırıyor, pul dergilerini, koleksiyonumuzu gösteriyor, herkesi pulculuğa heveslendirmeye çalışıyorduk. Bu uğraş, başarılı oldu. Bizden pul alan, bizim aracılığımızla İstanbul'dan malzeme getirten arkadaşlarımız oldu. Neredeyse o yaz tüm tatilimiz boyunca pulculuk ile uğraştık. Bizim koleksiyonumuz genişlemiş, bazıları seri halinde olmak üzere üç bin kadar pul toplamıştık.

Yaz sonunda, okulun açılışına bir hafta kala dükkânı kapattık. Önümüzdeki okul döneminde pulculuğu tatil edecek, dükkânı da boşaltacaktık. Bu karardan sonra, okul hazırlıklarıyla meşgulken Alp'i birkaç gün göremedim. Derslere başladığımız gün, Alp'in okula da gelmediğini fark ettim. Öğretmen, arkadaşımızın babasının İstanbul'a tayin edildiğini, Alp'in kaydının da alındığını söyledi. Okul çıkışı, koşarak dükkâna gittim. Tüm pul dolu albümler, zarflar yok olmuş, dükkânda bir iki dergi, uydurma masa ve iki sandalye kalmıştı.

Pulculuk hevesim böylece ansızın ve içimi acıtarak sona erdi. Babam, annem "İyi olmuş, derslerine dönersin" diye güya beni teselli ederken, belki de içten içe memnun oluyor, bu işi şimdilik unutmamı söylüyorlardı. Zaten yapacak başka da bir şey yoktu. Alp'ten uzun yıllar haber alamadım. Ne oldu, ne iş yapıyor bilmiyordum. Mimarlık fakültesinden mezun olmuş, belki bir miktar da meslekte yol almıştım ki, Alp'in ismine, zamanın ünlü bir gazetesinin yazı işleri müdürü olarak rastladım. Pulculuğu çoktan unuttuğum gibi, mimarlık mesleğinin insanın tüm zamanını alan,yarışmalar, iş yetiştirmeler ve büroyu yaşatabilmek için yapılan ufak tefek çeşitli işler arasında Alp'i de içimden çoktan affetmiş, "Bir çocukluktur yapmış" diyordum. Soyadını hatırladığım ve burada belirtmek istemediğim Alp'e, ulaşabilmek imkânım olduğu halde, onu da yapmadım. Ne yazık ki, Alp'in başarılı bir gazeteci olarak tanınan ismi, uzun süre gündemde kalmadı. Birdenbire ortadan kayboldu. Yıllar sonra bu anıları yazarken internette ismini aradığımda, 1973 yılında vefat ettiğini üzülerek öğrendim.

BABAMIN BEKLENMEDİK HASTALIKLARI

II. Dünya Savaşı yılları içinde babam iki ciddi rahatsızlık geçirdi. Bunlardan ilki bir kalp rahatsızlığı, ikincisiyse bir tramvay kazasıydı. İzmir'deki görevinde çok çalışıp Varidat Müdürlüğü'nün işlerini kendine göre düzenlemek isteyen babam akşamları eve dosyalarla geliyor, yemekten sonra saatlerce çalışıyor, herhalde çok da sıkılıyordu. İzmir'in dayanılmaz yaz sıcakları sırasında, aşırı çalışma temposu nihayet bir gece yarısı ani bir kalp kriziyle sonuçlandı.

Babamın birdenbire gözleri büyüyor, yerinden sıçrıyor, kıvranıyordu. Dayanılmaz ağrılar içinde olduğu belliydi. Annem beni yakınlarda oturan, önceden tanıdığımız çok genç bir doktorun evine gönderdi. Doktoru uyandırdım. Beş dakikada giyinip çantasıyla geldi. Babamı muayene etti. Anneme, "Şu anda yapabileceğim bir şey yok. Eve dönüp kitaplardan araştıracağım, tekrar geleceğim" dedi. Geldiğinde birtakım kitaplar okumuş, durumun tehlikeli olduğuna karar vermişti. Bir iğne yapması gerektiğini, fakat bu iğnenin krizi geçirebileceği gibi hastanın kaybına da sebep olabileceğini söylüyor, annemin kararını soruyordu.

Annem böyle bir karar verebilmek için çok gençti, yapayalnızdı. Gözyaşları arasında, olumsuz ihtimalin yüzde kaç olduğunu sordu. Doktor "yüzde elli, yüzde elli" deyince annem gene gözyaşları arasında doktorun ellerini tuttu: "Size güveniyorum doktor, iğneyi yapın. Bu ıstırap çekilecek şey değil!" dedi. İğne yapıldı ve babam sakinleşti. Gece saat üçte üşenmeden kalkıp gelen idealist bir genç hekime komşu olmamız babamı kurtarmıştı. Ailemizin minnettar olduğu, gece kitaplara başvurup tekrar gelen bu genç doktor, sonradan milletvekili ve ilk Köy İşleri Bakanı olan Lebid Yurdoğlu idi.

Bir sonraki yaz II. Dünya Savaşı iyice yayılmıştı. Babamın bir arkadaşı yeni bir radyo satın almış, Philco marka eski radyosunu da bize göndermişti. Babam öğle tatillerinde eve yemeğe geliyor, haberleri de dinleyip dönüyordu. Sıcak bir temmuz günü öğle vakti, Konak'tan kalabalık arasında tramvaya binmeye çalışırken tramvay birden hareket etmiş ve babam bulunduğu basamakta tutunamayarak düşmüş. Basamakla kaldırım arasında sıkışıp kalmış. Babamı, sıkıştığı yerden çıkardıklarında hareket edemediği görülmüş. Biz onu yemeğe beklerken, o üç dört kişinin kollarında eve getirildi.

Görünürde bir yarası yoktu. Ama üstü başı toz içindeydi. Çok acı çekiyor, yürüyemiyordu.

Neye uğradığımızı şaşırdık. Haber çabuk duyulmuştu. Babamı tanıyan, belki de arkadaşı olan üç doktor kısa sürede eve geldiler. Babamı muayene ettiler. Herhalde sakinleştirici, ağrı kesici iğneler yaptılar, ilaçlar verdiler, hepimizi teselli etmeye çalıştılar. Hissettiğim kadarıyla, babamın iyileşip yürüyebileceğinden ümitli değillerdi. Ancak doktorlardan biri her gün eve gelerek babamın durumunu izleyecek, tedaviyi üstlenecekti.

Babam ağrılar, acılar içinde hareket edemiyor, her türlü ihtiyacı yatağında karşılanıyordu. Ispartalı akrabalarımız, dostlarımız hemen her gün uğrayıp içtenlikle yapabilecekleri bir şey olup olmadığını soruyor, yardım etmek istiyorlardı. Babam o durumda her gelenden bir tavsiye alıyor, doktor tedavisi yanında onları da ayrıca uygulamaya çalışıyordu. Örneğin bir dostumuz, yeni kesilmiş bir kuzu derisine sarılıp yirmi dört saat yatmasını önerince, enişte hemen gidip böyle bir deri bulup getirdi. Babamın belden aşağısını o deriyle sardı. Babam sıcak havaya rağmen yirmi dört saat hiç şikâyet etmeden o deriye sarılı kaldı. Bir başka öneri de taze ceviz yapraklarının, sıcak su dolu bir banyo küvetinde bekletildikten sonra, babamın o suda bir süre yatırılması şeklindeydi. Bizim evde ise küvet yoktu. Akrabamız mühendis Lütfü Bey bu tavsiyeyi duyar duymaz, yeni evinden söktürdüğü ayaklı banyo küvetini bizim eve, babamın yatağının yanına kadar taşıttı.

Bu ve buna benzer tedaviler, akrabalarımızın inanılmaz destekleri ve özverileriyle yaklaşık üç ay sürdü. Doktorlar eve gelmeye devam ediyor, babamın ayaklarını yavaş yavaş hissedebildiğini söylüyorlardı.

Bir gün artık yürütülmesine karar verildi. Üç kişinin yardımıyla ayağa kaldırıldı. Babamın yüzü birden kıpkırmızı oldu. Çok acı çekiyordu. Denemeye ara verildi. Ama sonraki günlerde bu denemelere devam edildi.

Bir hafta sonra kısa sürelerle ayakta durabilir hale geldi. Sonraki haftada ise kendi kendine yürümeyi başardı. Kazadan sonra ilk muayeneyi yapan doktorlar toplanarak onu kutladılar: "Açıkça söylüyoruz, yürüyebileceğinizden hiç ümitli değildik. Siz kendi kendinizi tedavi ettiniz. Azimle her tavsiyeyi uyguladınız ve iyileştiniz" dediler. Babam geçirdiği kazanın izlerini yok etmeye azmetmiş ve başarmıştı.

VARLIK VERGİSİ DÖNEMİ

II. Dünya Savaşı tüm hızıyla devam ediyordu. Babam ikinci defa askere alınmış, Afyon'da yedek subaylık görevini sürdürüyordu. Ben ilkokulun son sınıfındaydım. Cumhuriyet döneminin çok eleştirilen uygulamalarından biri olan Varlık Vergisi gündeme geldi. Savaş yıllarında ordunun artan ihtiyaçları, buna karşılık üretimin ve kamu gelirlerinin azalması ek kaynak ihtiyacını doğurmuştu. Bu ihtiyacı karşılamak için bulunan çözüm, tepeden inme bir kararla, devlet tarafından halkın birikimlerinin bir bölümüne el konmasıydı. Bu amaçla bütün illerde halk temsilcilerinin de katıldığı, çoğunluğunu kamu görevlilerinin oluşturduğu komisyonlar kurulmuştu. Bu komisyonlar kendi bölgelerinde varlıklı olarak tanınan kişilerin ödemeleri istenen vergileri sadece kendi kanaatlerine göre belirleyeceklerdi. Bu dönemde babam askerlik görevinde olmasaydı, büyük ihtimalle bu komisyonlardan birinin başına getirilecekti. Böyle bir sorumluluğu almak yerine askerlik görevinde bulunduğu için kendini şanslı sayıyordu.

Belirlenen tarihte vergi listeleri açıklanıp gazetelerde boy boy yayınlandığında büyük adaletsizliklerin yapıldığı görüldü. Özellikle İstanbul ve İzmir'deki Müslüman olmayan tanınmış işadamlarına olağanüstü büyük vergiler getirilmişti. Varlık Vergisi konusu yurtiçinde ve dışında sonradan yeterince tartışılıp eleştirildiği için bu konulara girmeden, çekilen sıkıntılara örnek olacak bir gözlemimi anlatmakla yetineceğim.

Karantina bölgesinde tanıdığım Müslüman olmayan ve varlıklı tek aile, sınıf arkadaşım Moni'nin ailesiydi. Yakın çevremizde beş altı da varlıklı Müslüman aile vardı. Moni'nin ailesinden istenen vergi, iyi hatırlıyorum, yüz bin lira idi. Diğer tanıdıklarımızın ne ölçüde varlıklı olduklarını bilmek elbette mümkün değildi ama onlardan istenilen vergiler üç dört bin lira mertebelerindeydi. Bunları şikâyet etmeden, verilen süre içinde ödediler ve rahat ettiler. Buna karşılık Moni'nin ailesinin yaşadığı şoku ve içine düştükleri sıkıntıyı, onları yakından tanıyan Kıymet Öğretmen'den duyuyorduk; ellerindeki hazır para istenen verginin dörtte birini ancak karşılayabilmiş. Kalan borçları içinse tüm varlıkları haczedilmiş. Yani devlet el koymuş. Benim doğum günü kutlamasına gittiğim büyük, güzel evle birlikte, Tramvay Caddesi'nden başlayan, o zamanki adıyla

"beton yol"da, sekiz on kadar evleri daha varmış. Tüm o evler açık artırmayla satılmış ve borçlarını ödemeye yetmemiş. Türkiye'de zaten savaş nedeniyle azalan üretim ve çekilen nakit sıkıntısı, çok sayıda gayrimenkulün kısa sürede satılma zorunluluğu, fiyatları adamakıllı düşürmüş. Evlerin normal değerlerinin yarısına bile alıcı bulamadıkları duyuluyordu. Örneğin bahçeli, orta büyüklükteki bir yalı beş bin liraya, Moni'lerin büyük ve güzel evleri de ancak altı bin liraya alıcı bulabilmişti.

Bütün iyi niyetlerine rağmen, kalan yaklaşık on bin liralık borçları için sıra eşyaların satılmasına gelmişti. O günlerde Moni'nin genç annesi yaşlı bir akrabasıyla birlikte annemi görmeye geldi. Gözyaşlarını tutamıyor, yaşadıklarını anlatıyor, eşyalarının yok pahasına satılacağını, eğer annemin isteyeceği bir parça olursa memnuniyetle hediye edebileceğini söylüyordu. Annem elinden geldiğince onları teselli etmeye çalıştı, sabır diledi. Eşya istemesi elbette söz konusu değildi. İyi niyetli olanlara hükümetin de yardımcı olacağını umuyordu. Üzüntüyle misafirleri uğurladı. İlerleyen günlerde o büyük evin tüm eşyalarının haraç mezat satıldığı ama gene de bir miktar borç kaldığı duyuldu.

Son aşamada, borçlu kalan ailelerin varsa kalan paralarını da ortaya çıkarmak amacıyla, erkeklerinin Aşkale'ye, çalışma kamplarına gönderilmeleri gündeme geldi. Galiba bu aşamada, babamın Afyon'dan İzmir'e bir gelişinde, borcunu sonuna kadar ödemeye çalışan az sayıdaki kişinin affedilebilmeleri için bazı girişimlerde bulunduğunu duymuştum.

Bu olaydan sonra Moni'nin ailesi İzmir'den ayrıldı. Nereye gittikleri bilinmiyordu. Uzun yıllar Moni'yi ne gördüm ne de bir haber aldım. Üniversitede son sınıftayken, amacını şimdi hatırlayamadığım bir toplantıda ansızın Moni ile karşılaştık. Canlı, enerjik, yakışıklı bir genç olmuştu. Neşeliydi. Şaşkınlık ve sevinç içerisinde kucaklaştık. Ayaküstü yurtdışında yaşadığını ve çalıştığını söyledi. Sonradan çok üzülsem de, o kalabalığın içinde "Yeniden buluşalım" demeyi nedense ikimiz de düşünemedik.

II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye ekonomisi üzerine çalışmalar yapan İlhan Tekeli, *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi* adlı kitabında Varlık Vergisi ile ilgili şöyle bir tespitte bulunuyor: "Devletin kaynak ihtiyacını karşılarken aynı zamanda gayrimüslimlerden Müslümanlara kapital transferini amaçlayan sistem, gayrimüslimleri yıkama-

mıştır. Onlar her ne kadar borçlarını ödemek için tüm varlıklarını satmak zorunda kalmış olsalar da, daha sonra Avrupa'da çalıştıkları firmalar kendilerine kredi açmakta tereddüt etmemiştir. Böylece bu kesim, Türkiye'de ya da yurtdışında kısa sürede ayağa kalkmış, eski durumlarına kavuşmuştur."

İnönü İlkokulu son sınıf, Kıymet Öğretmen ile (1941).

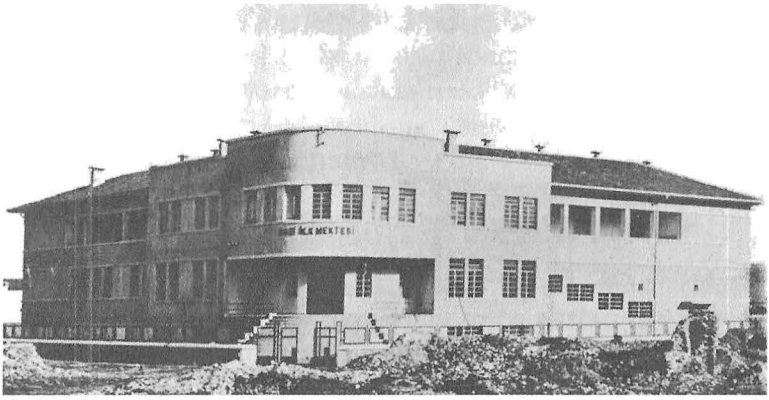
5. İzmir, Gazi Ortaokulu (1941-1944)

YENİ BİR OKUL ORTAMI

Benim için ilkokul dönemi savaşın sıkıntıları, babamın hastalıkları ve çeşitli uğraşlarla geçen yaz tatilleriyle adeta ne olup bittiğini anlayamadan sona ermişti. O yıllarda İzmir'deki Saint Joseph Ortaokulu'nu saymazsak, Karataş'ta bize yakın bir ortaokul, bir de daha uzakta, Alsancak'ta bir ortaokul bulunuyordu. Karataş Ortaokulu kalabalık sınıfları, görece zayıf eğitimiyle kolay bir okul sayılıyordu. Bu durumda benim diğer okula gitmeme tartışmasız karar verildi. Üstelik mesleğinde yükselmeyi amaçlayarak ilkokul öğretmenliğinden lisede tarih öğretmenliğine geçebilen enişte de o okulda görevliydi. İlkokul notlarımın yüksek oluşu Gazi Ortaokulu'na kabulümü kolaylaştırdı.

Kurtuluş Savaşı sonrası İzmir Yangını'nda tamamen harap olmuş bölgede, yeni planlara göre ilkokul olarak inşa edilen bu yapı herhalde ihtiyaç nedeniyle 1940'larda artık ortaokul olarak kullanılıyordu. Evden Konak'a tramvayla, oradan da otobüsle Alsancak'taki okula ulaşıyordum. Ortaokul öğrencisi olunca siyah önlük-beyaz yakadan kurtulmuştum. Onun yerine kısa pantolonlu yeni elbisemi ve şapkacı Fikri Bey'den alınmış lacivert çuhadan sarı sırmalı, armalı ortaokul kasketimi giyiyordum. Babam ders yılı açılışından birkaç gün önce, yeni elbisemle Konak Meydanı'nda İlhan'ın ve benim fotoğraflarımızı çektirmişti. 1941 tarihli o fotoğrafta bugün kısa pantolonumun dizimin altına kadar uzadığını ve çam kozalağıyla futbol oynamaktan derisi yüzülmüş, rengi beyaza çalmış ayakkabılarımı görüyorum. Ama o zaman ayakkabılarımın bu durumunun hiç farkında olmadığım gibi galiba kendimi de iyi giyimli sayıyordum.

İnönü İlkokulu ve Karataş Ortaokulu'nun savaş öncesinden kalmış, klasik Kıyı Ege mimarisi diyebileceğimiz yapılarına karşılık, Gazi Ortaokulu'nun, o zamanlar "kübik" denen bir mimarisi vardı. Geniş açılı, üçgen biçimli arsaya uygun olarak ortada yay şeklinde

İlkokul olarak inşa edilen Gazi Ortaokulu.
Kaynak: Mimar Necmettin, "Gazi İlk Mektebi", *Arkitekt*, sayı 43, 1934, s. 191-193.

birleşen, iki kollu, üç katlı bir yapıydı. Sokaktan bir kat çıkılarak giriliyordu. Sağ kolda giriş holüne açılan konferans salonu vardı. Basamaklı sıraları alt kattaki sahneye doğru iniyordu. Sol kolda da karşılıklı sınıflar yer alıyordu.

İlkokulda alınan iki ciltlik *Çocuk Ansiklopedisi* ve ardından hediye edilen on ciltlik *Hayat Ansiklopedisi* yanında, tatillerde okuduğum çok sayıda roman, hikâye benim için yararlı olmuştu. Parça parça bir şeyler öğrenmiştim. Bunları okulda da, evde de gösterişli bir şekilde satıyordum. Kendime güvenim de tamdı. Belki çok da hak etmeden öne çıkıyor, başarılı bir öğrenci sayılıyordum. Ortaokula geçmiş olmak bende bir heyecan ya da çekingenlik yaratmamış gibiydi. İlk gün konferans salonundaki kısa törenin ardından sınıflarımıza dağıldık. Yeni sınıfımda ilkokuldaki arkadaşlarımdan hiçbiri yoktu. Zaten kız arkadaşlarımız İzmir Kız Lisesi'nin orta bölümüne, Göztepe'deki Amerikan Koleji'ne ya da Kız Sanat Enstitüsü'ne dağılmışlardı. Musevi arkadaşlardan bir bölümü de İzmir'deki Özel Saint Joseph Koleji'ne gitmişti. Geri kalan tüm erkek arkadaşlarım Karataş Ortaokulu'nda toplanmıştı. Hiçbirini tanımadığımı öğrencilerden oluşan yeni sınıfımı da doğrusu yadırgamamıştım.

Ortaokulun ilkokuldan en belirgin farkı, tüm derslere huyuna suyuna alıştığımız tek bir öğretmen yerine her derse farklı yaşta, farklı görünüş ve davranışta öğretmenlerin gelmesiydi. Bir hafta içinde bu yeni öğretmenlerin hepsini tanımış olduk. Tüm öğret-

Gazi Ortaokulu Müdürü Nuri Erkoldaş ile Efes gezisinde (1942).

menlerimiz sınıfla iyi ilişkiler kurmuşlardı. Sadece matematik öğretmenimiz Cemal Tanaç çok mesafeli, duygularını ele vermeyen bir kişilik yapısıyla ve mekanik bir sesle ders anlatıyor, bize matematiği sevdirecek bir sıcaklık göstermiyordu. Tarih, coğrafya dersine eniştem Zeki Öner gelmişti. Onunla evdeki onca yakınlıktan sonra derste hoca olarak karşılaşmayı ilk birkaç dakika yadırgamıştım. Ama kısa zamanda çok hareketli, çok canlı ders yapma biçimine alışacaktım. İngilizce öğretmenimiz şimdi ismini hatırlayamadığım genç, zarif bir hanımdı; adeta bir arkadaş gibiydi. Türkçe öğretmenimiz Sabahat Hanım'ın ise bambaşka bir kişiliği vardı. Diğer derslerde olduğu gibi onun dersinde de kendimi ilkokuldaki kadar rahat hissediyordum. Bence bu rahatlığım şımarıklık derecesine varmamıştı ama Sabahat Hanım daha ilk günlerde artık o kadar da rahat olamayacağımı bana hatırlatmış ve farklı bir öğretmen olduğunu göstermişti.

İlk Türkçe derslerimizden birindeydi; Sabahat Hanım bir metin okuyor, kendi kendine sorular sorarak ve onları cevaplayarak metni açıklıyordu. Ders böyle sürerken, söz almadan okuduğu metin üzerinde kendiliğimden bir açıklama yapmaya kalkınca aza-

Gazi Ortaokulu'nda trenle sınıf gezisi.

rı işitmem gecikmedi. Ben kim oluyordum? Neden söz almadan konuşmuştum? Şaşırdım, sarsıldım ama güçlükle de olsa kendimi toparlayabildim. Özür dilemeye çalıştım. Sabahat Öğretmen'le aramızın düzelmesi birkaç haftayı buldu. Zamanla onun gözünde de iyi bir öğrenci olabildim.

Yıl sonunda karnelerimiz dağıtıldığında bütün derslerden 10, sadece Türkçeden 9 almıştım. Göz alıcı bir karneydi ve sınıfta buna yaklaşan yoktu. Karneyi II. Dünya Savaşı nedeniyle ikinci kez askere alınan ve Afyon'da görevlendirilen babama gönderdik.

İlkokulun birinci sınıfında İstanbul'da yaşadığım olay aynen tekrarlanıyordu. Babama göre karnem çok iyiydi, beni kutluyordu ama ilk karnemde söylediği gibi "Türk çocuğunun Türkçeden 'kırık not' almasını" içine sindiremiyordu.

Babamın bu üzüntüsü üzerine tarih öğretmeni enişte m, meslektaşı Sabahat Hanım'a sormuş: "Doğan'ın babası Türkçeden kırık not almasına üzülmüş. Ne diyelim?" Sabahat Hanım gülmüş: "Doğan'ın babası beni tanısaydı, verdiğim notun değerini bilir, üzülmezdi. Ben şimdiye kadar kimseye 8'den fazla not vermedim. Doğan benim 9 alan ilk öğrencim oldu!" Bu açıklama beni ve enişte mi tatmin etmekle kalmamış, hatta onurlandırmıştı. Ama babam belki de haklı olarak: "Ne demek efendim, 'ben 10 vermiyorum!' Nerden çıkmış böyle kendine göre kararlar almak?" diyordu.

Kişiliğiyle beni etkileyen Sabahat Öğretmen kırk yaşlarında olmalıydı. Görece kısa boyluydu. Bilgili, otoriter bir öğretmendi. Zamanın birçok öğretmeni gibi giyimine, kuşamına özen gösteriyordu. Bana gelince; kendisine duyduğum saygı yanında, kıyafetlerini tamamlayan orta boy topuklu, atkılı ayakkabısından taşan ayağının dolgun kısmı dikkatimi çeker, hatta hoşuma giderdi. O yaştaki bu garip beğenimin nedenini gerçekten bilmiyorum.

Tarih ve coğrafya derslerimize gelen enişte m Zeki Öner'in dersleri hikâyelerle, örneklerle, son derece canlı ve merak uyandırıcı bir biçimde geçerdi. Özellikle İslam ve Osmanlı tarihinin önemli olaylarını adeta yaşıyor gibi canlandırarak anlatırdı. Ondan dinlediğim Bedir ve Uhud muharebeleri, Hicret, Dört Halife Dönemi, Kerbelâ Vakası hâlâ aklımdadır. Osmanlı tarihinde kaynakları Hammer'in, Cevdet Paşa'nın ve Ahmet Refik Altınay'ın kitaplarıydı. Ders anlatmadığı zamanlarda da sınıfta kimsenin uyumasına, dalga geçmesine imkân yoktu. Aniden sorular sorar ya da ders anlatmayı kesip on on beş kişiyi beklenmedik bir anda tahtaya kaldırırdı. Sınavlarında kopya çekmek, konuşmak mümkün değildi. Sözlülerde sınıfın bir yarısını topluca tahtaya çeker, kendince zor bulduğu bir soruyu bir bilen çıkıncaya kadar sorar, sonra da bilemeyenlerin kafalarına karpuz seçer gibi "kabak, kabak" diye diye, şaplağı patlatırdı. Ona göre bir dersi kitapta yazıldığı gibi anlatmak, başarı sayılmazdı. Olsa olsa 10 üzerinden 5 verilebilirdi. Daha yüksek not alabilmek için ise olayları yorumlayarak anlatabilmek gerekirdi. O buna "sentez yapmak" derdi. Ben sentez yapanlar arasında sayılırdım.

Derslerdeki bu "iyi öğrenci" halime karşılık, evde enişte mle dalaşmaktan kendimi alamazdım. Ansiklopedilerden öğrendiklerime dayanarak derste anlattıklarında bir eksik bulmaya çalışır, anne

ve babama sınıfta yaptıklarından şikâyet ederdim. Bu tartışmalar babamın araya girmesiyle sonlanırdı. Altmışlı yaşlarındayken kaybettiğimiz bu renkli kişilikli enişte, beni de, İlhan'ı da kendi çocukları gibi sever, inanılmaz bir yakınlık gösterirdi.

Zeki Enişte'in bu alışılmadık öğretmenlik yöntemi gariptir, üniversitede daha da gelişmiş bir biçimde karşıma çıktı. Babamın Isparta İdadisi'nden sınıf arkadaşı olan Prof. Abdullah Türkmen Mimarlık Fakültesi'nde bize çelik yapılar ve su getirme dersleri veriyordu. O da tüm sınıfı tahtaya kaldırıyor, sırayla öğrencilere aynı soruyu soruyordu. Sırası gelen öğrenciler zaten bildikleri soruyu cevaplarken, daha ilk kelimede "Bilemedin, bilemedin" diyor, öğrenciyi yerine gönderiyordu. Sömestr sonu asılan listelerde bütün sınıfın sıfır alması az görülür bir olay değildi. Sürpriz sayılmazdı.

Isparta İdadisi mezunu bir başka hemşerimiz de Kabataş Lisesi'nde biyoloji öğretmeni olan Hilmi Dilmen'di. Hilmi Dilmen daha önce Isparta Lisesi'nde hocalık yapmış. Biyoloji dersini, sınıfta köpek keserek anlattığı kulaktan kulağa yayıldığı için Isparta'da, "Köpekçi Hilmi" olarak ün yapmış. Sonradan geldiği Kabataş Lisesi'nde artık köpek kesmiyor ama öğrencilerle kedinin fareyle oynadığı gibi oynuyormuş.

Bu üç farklı hocanın ders yapma biçimleri bakımından birbirlerine benzediğini hissediyor ama bunun nereden kaynaklandığını bilemiyordum. Üniversite yıllarımdayken bir ara babam Isparta'dan gelen arkadaşlarıyla Bursa'ya gitmiş, birkaç gün kalmıştı. Söylediğine göre amaçları Bursa'da yaşayan, çok sevdikleri emekli bir hocalarını ziyaret etmekmiş. Dönüşlerinde babam hocayı neden sevdiklerini, kişiliğini ve derslerini nasıl yaptığını anlatınca işin sırrını öğrenmiş oldum. Gerçekte üçü de çok sevdikleri ve herhalde çok etkilenmiş oldukları Bursalı hocayı aradan yıllar geçse de örnek alıyor, belki de bilmeden onu taklit ediyorlarmış. Doğrusu ben de bu Bursalı hocayı tanımayı çok isterdim.

Meslek yaşamımda benim de hocalık dönemlerim oldu. Ben de 1956-1957 yıllarında Güzel Sanatlar Akademisi'nde, 1961-1969 yılları arasında İTÜ Maçka Mimarlık Mühendislik Yüksek Okulu'nda öğrenci projelerini eleştirirken, kendi güçlü hocalarım Prof. Emin Onat ve Prof. Paul Bonatz'ın etkileri altında kalıyor ve tıpkı onlar gibi konuşmaya, espriler yapmaya çalışıyordum.

TARİH KONFERANSI

Gazi Ortaokulu'nda ikinci sınıfa geldiğimde İnönü İlkokulu'ndaki çalışkan öğrenci ünüme yaklaşmıştım. Okul müdürümüz başta olmak üzere tüm öğretmenlerimin yakın ilgisini görüyordum. Bu ilginin sonucu muydu, yoksa programa göre yapılması gereken bir etkinlik miydi bilmiyorum, okul müdürümüz okulda bir konferans vermemi istedi. Hazırlanmam için bir ay kadar süre verdi. Konu tarihsel içerikli olmalıydı.

Gazi Orlaokulu ikinci sınıfında (1942).

Düşündüm, hem ilginç bulduğum hem de ansiklopedilerime, kitaplarıma güvenerek bilgi toplayabileceğim bir konu aradım. Osmanlı Devleti'nin kuruluş hikâyesini anlatabileceğime karar verdim. Enistem kendi kitaplarından bazı bölümler okuyarak yardımcı oldu. Sonunda el yazımla beş büyük sayfa tutan bir yazı hazırladım. Evde kendi kendime ayakta, kâğıtlar elimde, biraz bakarak, biraz ezberden konuşarak kim bilir kaç kez prova yaptım. Bu olay evde de heyecan uyandırmıştı. Annem gömleğimi, pantolonumu ütülemiş, ayakkabımı boyatmıştı. Konferans günü ninemin okuyup üflediği dualar arasında evden çıktım.

Okulda konferans salonu öğrencilerle dolmuştu. Öğretmenler ön sırada oturuyorlardı. Ben de arka kapıdan girerek sahnede yerimi aldım. Heyecanlıydım. Sesimin çıkıp çıkmayacağından bile emin değildim. Okul müdürü ayağa kalktı. El çırparak ve yüksek sesle konuşmamın başlayacağını bildirdi. Salondaki uğultu durulur gibi oldu. Söze başladım. Dizlerimin titremesine mani olamadan ama elimdeki kâğıtlara da bakmadan konuşmanın giriş bölümünü tamamlayabildim. Bir yandan da içimden "sınıfta ders anlatır gibi anlatmalı, doğal olmalı" diyordum. Konuştukça kendime güvenim yerine geldi. Sesim normalleşti. Bir saati bulan konuşmamı nere-

deyse takılmadan bitirebildim. Adamakıllı terlemiştim. Yüzümün kızardığını hissediyordum. Ancak ön sıradakilerin ayağa kalkması, alkışlar beni rahatlattı. Sahneden indim. Arkadaşlarım, öğretmenler teker teker kutladılar. Konuşmayı takip eden günlerde okulda daha da tanınır oldum.

OSMANLI TÜRKÇESİ DERSLERİ

Ortaokulda, ikinci sınıfın sonunda tarihçi olma isteğim belirginleşmişti. Bu kararım evde de biliniyor, enistem tarafından da destekleniyordu. Yaz tatili ortalarında enistem, "Tarihçi olmak istiyorsan Osmanlı Türkçesi öğrenmelisin; ben sana ders veririm" demeye başladı. Sabahları kahvaltıdan sonra, yakınımızdaki evlerine gitmemi, öğleye kadar çalışmamızı öneriyordu. Öğleden sonraları da serbest kalacaktım. O yaşta enistemin bu çabasının bir fedakârlık olduğunu anlayamıyor, "Yaz günü bana zorla ders verecek" diye sıkılıyordum. Ancak Arap harfleriyle okuma-yazma öğrenmenin bana önemli bir katkı sağlayacağını da düşünerek derslere başladım.

Bir pazartesi günü büyük bir defter ve Osmanlı Türkçesinin bir alfabesiyle enişteme gittim. Sıcak yaz sabahı enistem atletle oturuyor, kahvesini içiyordu. Babamda hiç görmediğim, enistemin bu rahat halini yadırgıyor olsam da, onu olduğu gibi kabul ediyordum. Bu çalışma iki ay kadar sürdü. Enistem yorulmuyor, beni bezdirinceye kadar çalıştırıyordu. İki ay içinde el yazısıyla Osmanlı Türkçesi yazabilecek hale gelmiştim. Ama pek açık seçik olmayan eski harfli el yazılarını, Arapça kitapları okumakta güçlük çekiyordum. Buna karşılık Hüseyin Rahmi'nin Arap harfleriyle basılmış *Şıpsevdi* adlı romanını sular seller gibi okuyordum.

Aradan yaklaşık yetmiş beş yıl geçti. Arap harflerini hemen hiç kullanma fırsatı bulamasam da hâlâ arkadaşlarımın, eşimin, dostumun isimlerini, soyadlarını Arapça harflerle yazabiliyor ve onları şaşırtmaktan zevk alıyorum. Gençler ise yaşımı düşünerek okulda zaten Osmanlı Türkçesiyle eğitim gördüğümü düşünüyorlar ve bu gösterimi doğal karşılıyorlar.

Enistem bana Osmanlı Türkçesi verdiği iki ay içinde din eğitimi vermeyi de görev edindi. Derslerin bir bölümünü de İslam'ın şartlarını, namazın kurallarını, belli başlı sureleri öğretmeye, ezber-

letmeye ayırıyordu. Önemli birkaç sureyi, namaz kılmayı öğrenir gibi oldum.

Bizim evde annem ve babam gerçek birer dindar oldukları, namaz kılıp oruç tuttukları halde ne bana ne İlhan'a din öğrenmemiz için herhangi bir telkin veya ısrarda bulunmadılar. Bu konuda bizi serbest bıraktılar. Bu tutumları için onlara minnet duyuyorum. Ama acaba din eğitimi konusunda kendi kararımızı kendimizin almamızı mı, yoksa bu konuyu enistemin üstlenmesini mi tercih etmişlerdi, doğrusu tam olarak bilemiyorum.

İFTİHAR KİTABI

İkinci sınıftayken, ders yılının ortalarına doğru bütün sınıflar konferans salonuna çağrıldı. İftihar kitapları gelmiş, törenle kazananlara verilecekmiş. O yıllarda eğitim anlayışı bakımından bugün belki de yararlı bulunmayan bir "iftihar kitapları" uygulaması vardı ve önem veriliyordu. Okullarda öğretmenler kurulu sınıfların en başarılı öğrencilerin isimlerini iftihar listesine kaydediyordu. Bu listeye giren öğrencilerin isimleri, fotoğrafları Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderiliyordu. Bakanlık da bunları, o zaman "iftihar kitabı" denen bir kitapta yayımlıyordu. Yıl ortalarında gerçekleştirilen törenlerle,

Ortaokul ve lisede bana verilen iftihar kitaplarından birinin kapağı ve aynı kitapta bulunduğum sayfa.

bir önceki yılın iftihar kitapları o birkaç öğrenciye veriliyordu.

Gazi Ortaokulu'nda bu kitaba geçmeye layık görülen öğrenciler olarak kitapları o gün okul müdüründen aldık. Günümüz kitaplarına göre kâğıdı, baskısı oldukça iddiasız bu kitaplarda, tüm Türkiye okullarında iftihar listesine alınan binlerce öğrenci vardı. Başka okullarda okuduklarını bildiğimiz tanıdık isimleri kitapta aramak meraklı bir uğraş oluyordu. Örneğin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü de Ankara Kız Lisesi ortaokulunun birinci sınıfında iftihar kitabındaydı. Onunla ya da bir başka ünlü isimle aynı kitapta yer almak ayrı bir gurur kaynağı oluyordu.

ORTAOKULDA SON SINIF

1943-1944 ders yılında ortaokul son sınıftaydım. Öğretmenlerimiz değişmemişti. Ben hâlâ sınıfın boyca en küçükleri arasındaydım. İzmir'in ünlü erkek terzisi Zeki Tanker Bey babamın İzmir'deki birkaç iyi arkadaşından biriydi. Ders yılı başında, ortaokulun son sınıfına geçmem nedeniyle babam Zeki Bey'e benim için yeni bir takım elbise ısmarlamıştı. Terzi Zeki Bey'in Beyler Sokağı'ndaki geniş atölyesi cumartesi günleri öğleden sonra neredeyse küçük bir şehir kulübüne dönüşürdü. Bir iki eski bakan, birkaç memur, yazar, en fazla on beş yirmi kişilik bir arkadaş grubundan gelebilenler o gün toplanırlardı. Zeki Bey de o saatlerde atölyeyi tatil etmiş olurdu. Gelenler arasında Maliye eski bakanlarından Şevket Adalan, Belediye Yazı İşleri Müdürü Bestekâr Rüştü Şardağ ve Defterdar Baha Horozoğlu'nun bulunduğunu hatırlıyorum. Şevket Adalan yıllar önce Maliye Bakanı iken, ne Baha Bey'in ne de babamın onunla terzi Zeki Bey'in dükkânında oldukları kadar rahat olamayacakları belliydi. Burada ise emekli Maliye Bakanıyla aralarında pek bir fark kalmamış gibiydi.

Zeki Bey artık ortaokul son sınıf öğrencisi olarak uzun pantolon giyme zamanımın geldiğini söylemiş, yeni elbisemi öyle hazırlamıştı. Bu elbiseyi giydiğimde kendimi biraz daha büyümüş ve önem kazanmış gibi hissettim. Okulda ilk gün öğretmenlerim yeni elbisemi fark ettiler: "Hadi bakalım, güle güle giy, güzel olmuş" dediler, ama Sabahat Hanım, koridorda daha uzaktan beni görür görmez gülerek: "Annen baban ayağından seni çekerlerse belki uzarsın; yeni pantolon boyunu uzatmaz Doğan!" diyerek takılmadan edemedi; saçımı

okşayarak uzaklaştı. Bu küçük anıyı öğretmenlerimizin son sınıfta bize karşı nasıl arkadaşça davrandıklarını anlatmak için not ettim.

1943-1944 ders yılında II. Dünya Savaşı devam ediyordu. Ama ülkede siyasal bakımdan bir huzursuzluk görülmüyordu. Halk Partisi ve İnönü yönetimi toplumca kabul görüyordu. 1944 yılı Mayıs ayı olmalı; İsmet İnönü'nün İzmir'i ziyaret ettiği ve Alsancak'ta, istasyonun yanında Demir Konak adlı binada kaldığı duyuldu. Halk, gece vakti Alsancak'a akın etti. Arkadaşlarımla beraber evden izin alarak Alsancak'a gidip Demir Konak'ın önündeki meydanı dolduran kalabalığa karıştık. "İnönü! İnönü!" tezahüratları durmak bilmiyordu. Bu büyük kalabalık halkın İnönü'ye olan bağlılığının o zaman da devam etmekte olduğunu gösteriyordu. İnönü balkonda göründü. Alkışlar, haykırışlar doruğa çıktı. İnönü gülümseyerek el sallıyor, kalabalığı selamlıyordu. Kısa bir konuşma yaptı. İzmirlileri övdü, teşekkür etti, çekildi. Biz de yavaş yavaş evlerimize döndük. Görülüyor ki, 1943 yılının Mayıs ayında İnönü'ye karşı henüz toplumsal bir muhalefet oluşmamıştı. Ortaokul dönemim böyle bir ortamda sona erdi.

6. Isparta'da Yaz Tatilleri (1933-1947)

ISPARTA'YA DÖNÜŞ

Dört yaşımda Isparta'dan ayrıldıktan sonra, babamın görev yerlerine göre önce İstanbul'a, sonra da İzmir'e taşınmıştık. 1947'de Çebiş Evi satılıncaya kadar da her yaz Isparta'ya gidip orada yaklaşık bir ay kalıyorduk. Çocukluğumun o döneminde Isparta'daki yaz aylarında babamın, annemin yaşadıkları çevreyi, komşuları, akrabaları daha iyi tanıdım, arkadaşlar edindim.

Cumhuriyetin demiryolu hamlesi İstanbul'dan Afyon'a gelen demiryolunu Isparta'ya kadar uzatmıştı. Böylece biz de İstanbul'dan, İzmir'den trenle rahatça gidip geliyorduk. Haydarpaşa'dan Anadolu'ya giden trenin tahta kanepeli, sekizer kişilik üçüncü mevki kompartımanına yerleşir, gece yarısı Afyon istasyonuna varırdık. O saatlerde çok soğuk olan Afyon'da inip Isparta'ya gidecek dört beş vagonlu trene geçerdik. İstasyonda dumanı tüten sıcak salep

İlhan, ben ve annem. İzmir, Alsancak Garı'ndan Isparta'ya gidiş.

eşliğinde yenen simit insanı canlandırırdı. Afyon-Isparta arasında sırasıyla Sandıklı, Keçiborlu, Dinar istasyonlarından geçilerek sabah saatlerinde Isparta tren istasyonuna gelinirdi. İstasyon Isparta merkezinin bir kilometre kadar doğusunda kalıyordu. Hafif yokuşlu, iki yanı yeni dikilmiş ağaçlarla süslü yeni bulvardan geçilerek kente ulaşılırdı. O yıllarda tek taşıt aracı olan Isparta yapısı, zarif faytonlarla ya Çebiş Evi'ne ya da anneannemin oturduğu daha uzakta, yukarı mahallede Emin Dayı'mın evine gidilirdi.

GÜLLÜ HATÇASI VE ŞEYTANLAR

1935'te soyadı kanunu çıkmış olsa da Isparta'da komşularımız aile isimleriyle tanınırdı: Güllüler, Şeytanlar, Bakkallar, Pazarağaları gibi. Çebiş Evi'nin eski yıllarda satılmış olan ve şimdi aralarında bağlantı kalmayan harem bölümünde Şeytanlar ailesi otururdu. Babalarının vefatıyla zor günler yaşayan bu aile, ikisi erkek, biri kız, üç çocuk ve bir anneden ibaretti. Genç yaşta dul kalan, şimdi orta yaşlı Şeytan Haceri denen komşumuz yakın evlere gündeliğe giderdi. Mahallelinin ufak tefek yardımlarıyla ailesini ayakta tutmaya çalışıyordu. Yazın biz Isparta'dayken hemen hemen tüm vaktini bizde geçirirdi. Büyük oğluyla aramızda on beş yaş kadar fark vardı. Küçük oğlu ise benim yaşımdaydı ve arkadaş olmuştuk. Büyük oğul 1932-1933 yıllarında ilkokulu bitirmiş. O sırada Ankara'da olan babam güç durumdaki komşumuzun oğlu için bir imkân bulmuş ve astsubay ortaokuluna kaydettirmiş.

Ankara'da hafta sonları evci çıkarak bizde kalan bu genç, ailemizde Isparta'daki lakabıyla "Şeytan İsmaili" olarak anılırdı. Fevkalade iyi kalpli, yumuşak başlı bu genç sonraki yaşamını orduda astsubay olarak sürdürdü. Ailemizle ilişkisini hiç kesmedi. Uzun yıllar benim de dostum, arkadaşım, ağabeyim oldu.

Çebiş Evi'nin öbür yanında Güllü Hatçası'nın (Güllülerin Hatice) evi vardı. Güllü Hatçası görme özürlü, orta yaşlı bir hanımdı. Daima güler yüzlü, herkesle dost, herkesin sevdiği bu hanım genç yaşlarında hafız olmuş. Evlerde dualara, mevlitlere çağırılıyor, yaşamını bu küçük gelirlerle sürdürüyordu. O da Şeytan Haceri gibi vaktini çoğunlukla bizim evde geçiriyor, saygı görüyordu. Herkese olduğu gibi bana da candan bir sevgi gösteriyordu. Elleriyle saçımı okşarken, sanki beni görüyor gibi:

"Elma yanaklı
Kiraz dudaklı
Sırma saçlı
İnci dişli Doğan'ım"

sözlerini, belirli bir melodi ve hafifçe çatlayan sesiyle kulağıma fısıldıyordu. Ben de onu sürekli kırpıştırdığı göz kapakları ve ıslak uzun kirpikleriyle çok seviyordum.

Evin önündeki üçgen biçimli meydancığın bir kenarında Pazarağalar'ın, diğer kenarında Dologluları'nın evi ve küçük bir simit fırını vardı. Pazarağalar orta yaşı geçmiş, canlı, neşeli bir hanım ve yaşlıca eşiyle iki kişilik bir aileydi. Büyük evlerinde yardımcılarıyla birlikte yaşıyorlardı. Anladığıma göre sahip oldukları deve sürüsüyle taşımacılık yapıyorlardı. On on beş günde bir evlerinin altındaki geniş taşlığa altı yedi kadar devenin ve bir eşeğin geldiği görülüyordu. Develer oradayken Pazarağalar'ın Yaşar Hanım ve yardımcısı kolları sıvıyor, neşe içinde teknelerde yumruk büyüklüğünde hamur topları hazırlıyorlardı. Sonra da o toplarla sevimli, yorgun bakışlı develeri büyük bir keyifle, şefkatle besliyorlardı.

YUKARI MAHALLE

1929'da Isparta yüzyıl başında geçirdiği ağır depremin izlerini silmiş, İstiklal Savaşı'nı işgale uğramadığı için zararsız atlatmış, yaklaşık 15.000 nüfuslu, yemyeşil bir Anadolu kasabası imiş. Osmanlı döneminde Konya vilayetine bağlı bir mutasarrıflık iken Cumhuriyet idaresi Isparta'yı il merkezi yapmış.

Benim o zamanlardan aklımda kaldığına göre Isparta beş altı mahalleden ibaretti. Çebiş Evi'nin bulunduğu Aşağı Mahalle doğuda kalıyor; merkezde çarşısı, pazar yeri, kentin otelleri olan hanları ve semercilerin, çarıkçıların, demircilerin, yemenicilerin, at arabası yapanların dükkânları ile geniş Orta Mahalle yer alıyordu.

Bu mahalle fakir, seyrek evleriyle bir köy görünümündeydi. Mahallenin önemi dağlardan gelen gür bir akarsudan kaynaklanıyordu. Bu su oradaki üç dört un değirmenini çalıştırıyor, değirmenlerden çıktıktan sonra genişçe tahta oluklarla toplanıp açık arıklarla Isparta'nın bahçelerine dağılıyordu. Gene Dere Mahallesi'nde 200-300 metrekare büyüklüğünde küçük bir gölet bulunuyor, Isparta'dan gelen gençler burada coşku içinde çimiyor, yani yüzüyorlardı. Kentin

batısındaki dağlardan gelen sel sularını toplayan geniş çay yatağı Aşağı Mahalle'de Çebiş Evi bahçesinin arkasından geçiyor, Yukarı Mahalle'de ise evlere yaklaşarak Isparta'nın güney sınırını oluşturuyordu.

Anneannem Yukarı Mahalle'de iki dayımın yaptırdığı simetrik ikiz evin birinde, Emin dayım ve ailesiyle birlikte yaşıyordu. Birkaç yaz tatilinde, Çebiş Evi açılıp hazırlanıncaya kadar ben bu eve misafir oldum. Dayımın iplik boyama ve halı dokuma atölyesini gördüm. Isparta'nın Yukarı Mahallesi'ni evleri ve insanlarıyla tanıdım.

Isparta-Antalya şosesi bu mahalleyle, batıdaki Keçeci Mahallesi'ni ayırıyor, çayı geçen çelik ayaklı bir köprü üzerinden karşı kıyıya, oradan da hafif bir yokuşla kentin dışına çıkıyordu. Yukarı Mahalle'nin hemen güneyindeki çayı sınırlayan istinat duvarlarının üstünde, daha bir özenle yapılmış oldukları anlaşılan eski Rum evleri vardı. Bu evler aklımda kaldığına göre son yıllarda restore edilmekte olan Amasya evlerine benziyordu. Kapalı duran bu evlerin içlerinde kimsenin yaşamadığı biliniyordu. Sahipleri, 1923 Mübadele Antlaşması sonrasında Yunanistan'a gönderilen Rum aileleri olmalıydı. 1940'lı yılların başlarında oldukları gibi duran bu evlere daha sonra ne olduğunu bilmiyorum.

Annem çocukken bu Rum aileler ile iyi ilişkiler sürdürdüklerini, bayramlarında birbirlerine yiyecek gönderdiklerini hatırlıyordu. Ama bir yandan da bu iyi komşuların, Afyon ve Sandıklı'ya giren Yunan ordusunun Isparta'ya da geleceği ümidiyle giyinip kuşanarak, günlerce beklediklerini anlatıyordu. Bu süre içinde dostluk, ahbaplık kalmamış; birbirlerinden nefret eder hale gelmişler.

Yunan ordusunun gelmeyeceği kesinleşip, hele 30 Ağustos'ta Afyon'un kurtuluş haberinin gelmesinin ardından, bu kez bizimkilerin şenlikleri başlamış. Bayraklı, davullu zurnalı yürüyüşler, toplantılar yapılmış. Halk sokaklara dökülmüş. Bugünlerde ilkokulun son sınıfında olan annem de, ezberletilen bir şiiri günlerce meydanlarda okumuş.

ELEKTRİK ISPARTA'DA

Çebiş Evi'nde geceleri az ışık veren ve ekonomik sayılan beş numara gaz lambaları kullanılıyordu. Evde bunların daha büyük boyları da vardı ama onlar her gün kullanılmıyordu. Daha çok ışık veren lüks lambaları o zaman belki bilinmiyordu, belki de bizim evde

yoktu. Sabahları, evin gelini olarak annemin ilk işi, akşam islenen lamba şişelerini iyice silmek, parlatmaktı. İstanbul'dan Isparta'ya döndüğümüz ilk yaz tatilinde Çebiş Evi'ne elektrik geldiğini, bahçe cephesi açık olan hayatın ahşap doğramayla kapatıldığını gördük. Bu yeniliklerle ev daha bir rahatlamış, yaşam kolaylaşmış gibiydi. Her odanın tavanında, siyah kıvrık bir kordonun ucunda çıplak bir ampul sallanıyordu. Ne var ki sarı ve zayıf bir ışık veren bu ampuller, elektrik santralinin uzaktan gelen düzenli sesinin iki üç saatte bir kesilmesiyle titreyerek sönüyordu. Elektriğin yeniden ne zaman geleceği belli olmadığından, hazırda tutulan beş numara idare lambaları ortaya çıkarılıyordu. Ama en fazla iki yıl içinde Isparta elektriğe, elektrik Isparta'ya alıştı. Gaz lambaları ortadan kalktı.

ISPARTA PAZARI

Kentin orta bölümünde, geniş bir alanda kurulan pazar Isparta'nın oldukça monoton yaşamına hareket ve canlılık getiriyordu. Çevreden gelen çarıklı, şalvarlı köylüler, kentli üreticiler, tezgâhlarını bez torbalar içinde tarhanalar, keselerde süzme yoğurtlar, iri tereyağı topakları, çeşitli peynirler, mevsimine göre sebzeler, meyveler, bakır ve toprak kap kacak ile çapa, kürek, kazma gibi aletler ile doldurmuş oluyorlardı. Tezgâh aralarındaki uğultulu kalabalık sürekli hareket halindeydi. Biz de annem ve ninemle pazara gider, birkaç saat dolaşır, ellerimiz dolu, yorgun ama bir iş başarmanın keyfiyle eve dönerdik.

ISPARTA'DA YABANCI ASKERLER

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Isparta'da kampa alınan yabancı askerlerin varlığı alışılmadık bir görüntü oluşturuyordu. Kentin yakınlarındaki bir yerlerde kurulduğu anlaşılan iki ayrı kampta bir bölük kadar Alman askeri, bir bölük kadar da Fransız askeri bulunuyordu. Bunlar Antalya civarında gemileri batan, uçakları düşen, belki de Türkiye'ye sığınan askerlerdi. Bazı günler izinli olarak kente gelebiliyorlardı.

Alman askerleri bir çeşit kolsuz üniforma giyiyorlar, güneşten yanmış sağlıklı vücutlarıyla, askeri bir disiplin içinde, muntazam üçer kişilik sıralar halinde bizim sokaktan geçerek pazara gidiyor-

lardı. Bu askerlerin hiçbir taşkınlığı görünmüyor, disiplinleriyle halkın takdirini kazanıyorlardı. Buna karşılık Fransız askerleri, dağınık gruplar halinde yürüyor, etrafa takılıyor, zaman zaman aralarında kavga ediyorlardı. Hatta pazardan tavuk çaldıkları söyleniyordu. Türkiye'ye sığınmış, enterne edilmiş bu askerler iki yaz tatili boyunca Isparta'da kaldılar. Sonra da kayboldular.

KİRAZ BAYRAMLARI

Isparta'nın ünlü Kiraz Bayramı mayıs ayının son üç haftasında kutlanırdı. Zaten kirazların olgunlaşıp toplanır hale gelmesi ve bitişi üç hafta kadar sürerdi. Isparta çevresinde irili ufaklı kiraz bahçeleri vardı. Bahçe sahipleri ve yakınları hafta sonlarında bayramlık elbiseleriyle bu bahçelere akın eder, sabahtan akşama güle oynaya vakit geçirirlerdi. Büyük kazanlarda etli pilav ve irmik helvası pişirilip dağıtılması bu bayramların zenginliği ve geleneğiydi.

Isparta çevresinde kiraz bahçeleri dışında Ispartalıların gittiği iki mesire yeri vardı. Bizim Aşağı Mahalle'nin güneyinde, çaydan geçilerek gidilebilen bir düzlükte "Ayazmana" denen ağaçlıklı, yaklaşık beş metre çapındaki havuzlu alan bunlardan biri ve en çok gidileniydi. İkinci bir mesire yeri ise kentin batısındaki tepelerden, tehlikeli dağ yollarından geçilerek ulaşılan, Isparta'nın ünlü krater gölü Gölcük ve çevresiydi. Ayna gibi durgun göl, mavi, bulutlu gökyüzüyle iç içe geçmiş yemyeşil dağları yansıtıyor, göl çevresini gizli bir cennete çeviriyordu. Bir yanı uçurum bir yanı dağ olan dar patikalardan enistemin kucağında, at sırtında geçerek ulaştığımız Gölcük'ü uzak tepelerden gördüğümde, çocuk yaşıma rağmen nasıl bir hayranlık duyduğumu hâlâ hatırlarım. Her iki mesire yeri de Ispartalıların coşkuyla bir araya geldikleri, sosyalleştikleri yerlerdi.

ISPARTA KEBABI VE DAVRAS DAĞI'NIN KARLARI

Çarşı bölgesinin bir sokağında, altı yedi kadar dükkânda Isparta'nın ünlü kebabı pişirilirdi. Bu kebabın hazırlanması için dükkânın arka taraflarında, üç metre kadar derinlikte, dibi kıpkırmızı kor ateşle dolu kuyulara, bir demir çubuğa geçirilmiş, büyük parçalar halindeki keçi etlerinin sarkıtılması ve uzun sürede nar gibi kızartılması gerekirdi. Bu parçalar sırayla kuyudan çıkarılır, satırla lokma

büyüklüğüne getirilir, kalaylı bakır sahanlarda pide ile sunulurdu. Keçi etiyle yapılmasına, kızartılmasına karşın harika bir lezzeti olan bu hafif kebabın herhangi bir rahatsızlığa neden olduğu duyulmamıştır. Isparta kebabının olmazsa olmazı Davras Dağı'ndan getirilen karlarla soğutulan ve işlemeli, kalaylı bakır bardaklarda sunulan buz gibi nar şerbetiydi.

Lezzetini özlediğim bu kebabı, mimar olduktan sonra bir proje yarışması dolayısıyla gittiğim Konya'da "kuyu kebabı" diye tekrar bulmak benim için güzel bir sürpriz olmuştu. Ama nerede Isparta kebabındaki o lezzet, o hafiflik? Konya'da koyun etiyle yapılan kebap mideme oturdu. Akşama kadar maden suyu içtim durdum, baş ağrısından kurtulamadım. Konyalı dostlar alınmasın; bu belki Konya kebabından değil, benim sonradan uzun yıllar çektiğim sindirim sistemi sıkıntılarından kaynaklanıyordu.

Isparta'nın doğusundaki yüksek Davras Dağı'nın karları hiç erimezdi. Yaz günleri köylüler dağdan kestikleri uzun dikdörtgen prizma halindeki kristalleşmiş karı keçelere sararak kente getirirlerdi. Akşama doğru Çebiş Evi'nin önündeki küçük meydana kurulan bir tezgâh üzerinde bu kar testereyle küçük parçalar halinde kesilerek satılırdı. Yarım kilosu beş kuruşa, kilosu on kuruşa alınan kar evlerden getirilen peşkirlere sarılarak, büyük ihtimalle akşam yemeğinin yanında içilecek üzüm hoşafına katılmak üzere götürülürdü. Isparta'da yaz tatillerinde bu karı kestirmek, alıp eve getirmek benim başlıca görevlerimden ve eğlencelerimdendi.

ISPARTA'DA SON YAZ TATİLİM VE 1946 SEÇİMLERİ

Dedemin 1933 yılındaki vefatından sonra ninem bizimle yaşıyor ama elbette Isparta'yı, evini özlüyordu. Biraz da bu nedenle biz her yaz annem ve ninemle bir süre Isparta'ya gidip bir ayımızı Çebiş Evi'nde geçiriyorduk. Zamanla ninem önce İstanbul'a, sonra İzmir'e alıştı ve her yıl Isparta'ya gidip evi açmak, temizleyip düzenlemek, yaşanır hale getirmek gitgide ağır gelmeye başladı. Bunun üzerine ninem evi kiraya vermek istedi. Bir yaz tatili sonunda evin eşyaları bir odada toplandı. Oda kilitlendi. Bulunan kiracı nineme her ay on lira gönderecekti.

Isparta'nın yerlilerinden olmayan ve "Çorapçı Arap" diye tanınan bu kiracı iki yıla kalmadan ve üç aylık kirasını ödemeden evi

boşaltmış, Isparta'dan ayrılmıştı. O yaz biz gene ninem ve annemle Isparta'ya gittik. Bir yandan ev temizlenmeye çalışılıyor, bir yandan da kilitli olan oda açılarak eşyalar çıkarılıyordu. İki üç saat içinde, kilitli odadan bazı şeylerin eksildiği anlaşıldı. İlk andaki şaşkınlık yavaş yavaş kesin kanıya dönüştü: Çorapçı Arap kilidi açmayı başarmış, ninemin eşyalarından kendisi için lüzumlu gördüğü, kolay taşınabilir her şeyi almıştı.

Hasar tespiti o günün akşamına kadar sürdü. Gidenlerin daha çok ninemin sandıklarındaki değerli değersiz kumaşlar, halı ve seccadeler, birkaç gümüş parça gibi kolay taşınabilir şeyler olduğu belirlendi. Bu olay evin kiraya verilmesinin de bir çözüm olmadığını, devamlı kullanılmayan evin zamanla harap olacağını düşündürdü. Galiba evin satılmasından başka çare kalmamıştı. Uzunca bir süre sonra da koca ev, bahçesiyle beraber sekiz bin liraya Ispartalı bir aileye satıldı. Doğal olarak bu satış evin boşaltılmasını gerektiriyordu.

Hatırladığıma göre 1943 ya da 1944 yılının yaz sonuydu; Çebiş Evi'nin eşyaları Isparta pazarının bir köşesinde açık artırmayla satışa çıkarıldı. Küpler, kazanlar, bakır kap kacak, kıtık yastıklar, yataklar, yorganlar Emin dayımın yönettiği bir açık artırmayla akşam hava kararıncaya kadar satıldı. Boyumdan büyük koca küplerin birer liraya, muntazam kılıflı kıtık yastıkların ellişer kuruşa, etrafında on iki kişinin yemek yiyebildiği, boyumun iki misli büyüklüğünde, işlemeli, kalaylı büyük sininin, yirmi beş liraya satıldığını görmek bana acı verdi. Akşam dayım eve gelip satış bedellerini not ettiği kâğıdı okudu. Toplanan parayı kuruşu kuruşuna nineme teslim etti. Satıştan evvel bazı cam eşya, bohem ve Beykoz kapaklı kâseler, gülabdanlar, ayaklı bardaklar büyük amcam tarafından babamla aralarında paylaştırıldı. O gün babamda kalan kapaklı, yaldızı bir hayli silinmiş, çok sevdiğim Beykoz cam kâseyi, kıymetini bilirlerse gelecek kuşaklara bırakmak üzere evimizde muhafaza ediyoruz.

1946 yazı Isparta'ya tatile gittiğim son yaz oldu. Çebiş Evi boşaltılmış olduğu için Yukarı Mahalle'de, küçük dayımın evinde kalıyordum. İzmir'de lise öğrencisiyken siyasal yaşamı yakından izliyordum. 1946 yazında yapılan ve çok partili yaşama geçişi sağlayan ilk seçimleri de Isparta'da yaşadım. Dayım yakın bir köyde sandık başkanı olmuş, sabahtan seçime gitmişti. Ben de bir bisikletle Isparta'daki seçim alanlarını dolaşmaya başladım. Seçim açık

oy-gizli tasnif usulüyle yapılıyor, sandığa gelen vatandaşlar hangi partiye oy vermek istiyorlarsa sandık kuruluna söylüyor, kurul da o partinin oy pusulasını sandığa atıyordu. Ne var ki bütün seçim kurulları vilayet tarafından tayin edilmiş CHP'li üyelerden oluşuyordu. İlk defa oy kullanan ürkek seçmenler Demokrat Parti ismini doğru dürüst söyleyemezlerse "adını bilmediğin partiye ne oyu veriyorsun?" denerek oy kullanmaları engelleniyordu. Bir yandan da polisin bazı vatandaşları toplayıp kamyonlarla kent dışına, uzak bir yerlere götürüp bıraktığı anlatılıyordu. Bunların Demokrat Parti'ye yakınlıkları bilinen insanlar olduğu, o gün Isparta'dan dokuz yüz kişinin kent dışına götürülerek oy kullandırılmadığı konuşuluyordu. Ertesi gün seçimleri büyük oy çoğunluğuyla CHP'nin kazandığı ilan edildi. Ben de demokrasimizin bu ilk seçiminin, yerel yöneticilerin gayretkeşliğiyle nasıl şaibeli hale geldiğini yakından görmüş oldum. Birkaç gün sonra da Isparta'dan ayrıldık ve uzun yıllar Isparta'yı bir daha görme fırsatım olmadı.

Çebiş Evi boşaltıldıktan sonra ninemle ben nedense iki üç gün daha boşalan koca evde yalnız kalmıştık. Evin o halini yadırgadığımı hatırlıyorum. Dedem çoktan vefat etmiş, önce oğullarıyla kızı, sonra da ninem Isparta'yla ilişiklerini kesmişlerdi. Bizim bu ayrılışımızla iki yüz yıllık yerleşik kalabalık aile düzeninden dağınık küçük aile düzenine geçiliyor, bir dönem sona eriyordu.

7. İzmir Atatürk Lisesi (1944-1947)

SEÇKİN BİR LİSE

1944 yılında İzmir'de sadece iki erkek lisesi vardı. Önceleri Birinci ve İkinci Lise olarak anılan bu liselere daha sonra Atatürk Lisesi ve İnönü Lisesi adları verilmişti. Karşıyaka Lisesi bir yıl sonra açılacaktı. Her ikisi de Alsancak'ta bulunan bu liselerden İnönü Lisesi çok sınıflı, kalabalık bir lise, Atatürk Lisesi ise seçerek öğrenci alan, girilmesi zor bir lise olarak tanınıyordu. Gazi Ortaokulu'nu bitiren çalışkan bir öğrencinin İnönü Lisesi'ne gitmesi söz konusu olamazdı. Ailem Atatürk Lisesi'ne kabul edileceğime kesin gözüyle baksa da, kaydım yapılıncaya kadar yüzde yüz emin olunamıyordu. Yaz tatili sonunda kayıt için gerekli ne varsa topladım. Atatürk Lisesi'nin görkemli ana kapısından içeri girdim. Bu girişin ve Atatürk Lisesi ile ilk karşılaşmanın ileride mesleğimin seçiminde en önemli etken olacağını o zaman elbette bilemezdim. Bir gün sonra okula

İzmir Atatürk Lisesi.

yeniden gittiğimde iyi haberi aldım. Kaydım yapılmıştı. Artık 4/A sınıfında 77 numaralı öğrenciydim.

İzmir Atatürk Lisesi, Sultan Hamid'in eğitim hamlesi sırasında, 1886'da, İzmir Mekteb-i Sultanisi adıyla açılmış önemli bir eğitim kurumuydu. Mezunları arasında Şükrü Saracoğlu, Şemsettin Günaltay, Mustafa Necati, Reşit Galip, Kâzım Orbay gibi Cumhuriyet döneminin önemli devlet ve siyaset adamları, Ahmet Adnan Saygun, Ahmet Haşim, Halit Ziya Uşaklıgil, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Necati Cumalı gibi önemli sanatçıları, yazarları vardı.

Bugünkü lise binasının 1922'de İzmir'in kurtuluşundaki büyük yangında yerle bir olan Alsancak bölgesinde, kâgir iskeleti sağlam kalan tek yapı olduğu o zaman çekilen fotoğraflarda görülüyor. İşgalde Yunan yönetimi tarafından Kız Öğretmen Okulu olarak inşaatına başlanmış, Cumhuriyet yönetiminde tamamlanarak Birinci Erkek Lisesi adıyla hizmete girmiş, anıtsal bir binaydı. İçinden geldiğim Gazi Ortaokulu'na göre geniş holleri, koridorları ve yüksek tavanları ile yeni öğrencileri etkileyen bir havası vardı. Lisenin ana yapısı arsanın ortalarına uzunlamasına yerleştiği için okulun önde ve arkada iki büyük bahçesi bulunuyordu. Önde giriş kapısının açıldığı yemyeşil, bol ağaçlı, havuzlu bir bahçe; arkada, kum ve çakılla sıkıştırılmış, toprak yüzeyli oyun ve jimnastik bahçesi vardı. Ağaçlı bahçeden sadece okula girerken ve okuldan çıkarken geçilebilirdi. Teneffüslerde oraya çıkılması yasaktı. Bu yasağın o bahçenin hemen karşısında yer alan Kız Enstitüsü öğrencileriyle uzaktan da olsa iletişim kurulmasını önlemek amacıyla konduğu söyleniyordu.

Lisede ilk günler yapıyı ve yeni öğretmenleri tanımakla geçti. Dördüncü ve beşinci sınıflar İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere üçer şubeli, altıncı sınıf ise biri fen, ikisi edebiyat kolu olmak üzere yine üç şubeliydi. Lisenin toplam dokuz sınıfı, yaklaşık dört yüz öğrencisi vardı. Bunların yaklaşık üçte biri yatılı öğrencilerdi. Üst katlarda tertemiz yatakhaneleri, masaları beyaz örtülü yemek salonları vardı.

Okulun müdürü Raşit Mocan aynı zamanda matematik öğretmeniydi. Kırk yaşlarında görünüyordu. Otoriter bir yönetici, değerli bir eğitimciydi. Raşit Mocan Atatürk Lisesi'nden sonra İstanbul'da Çapa Öğretmen Okulu Müdürlüğü gibi önemli bir göreve getirilmişti. Okulun müdür muavinleri, biri oldukça yaşlı, biri de çok genç iki

beden eğitimi öğretmeniydi. Peltek konuşmasından dolayı okuldaki lakabı "pof pof" olan yaşlı muavin Nuri Tozkoparan derslere girmiyor ama okulun tüm idari işleri ve düzeni ile uğraşıyordu. Herkesten farklı, şık giyimli bir yöneticiydi. Şimdi soyadını hatırlayamadığım genç muavin Faruk Bey ise kendisinden çekinilen, sert bir öğretmendi. Faruk Bey'le yakından tanışmamız gecikmedi. İlk beden eğitimi dersinde üç kişilik sıralardan oluşan bir grup halinde koşuyorduk. En önde en kısa boylular, yani benim de içinde bulunduğum sıra vardı. Bir süre koşup yol aldıktan sonra Faruk Bey gerilerden bağırdı: "Sağa çark!" Ön sıradaki üçümüz de komutun, sağını solunu anlayamadan, doksan derece dönerek koşmayı sürdürdük. Arka sıralar da bize uydu. Ama birden keskin bir düdük sesiyle yeni bir komut geldi: "Sınıf dur!" Faruk Bey koşarak geldi. Bir şey söylemeden ön sıradaki üç kişiye bütün gücüyle birer tokat patlattı. Benim gözlüğüm olduğu için tokat çeneme rastladı. Çenem adeta çatırdadı, yerinden çıkar gibi oldu. Neye uğradığımı şaşırdım. Herhalde öğretmen sağa değil sola dönüşümüzü cezalandırıyordu. Olayı evde anlattığımda, her zaman sabırlı olmamı öğütleyen babam bile isyan etti. Sonuçta bana gene rapor alınmasına karar verildi ve yıl boyunca beden eğitimi derslerine girmedim. Tüm lise yaşamım boyunca başka bir şiddetle de karşılaşmadım.

Hafta başlarında okula girerken kapı önünde bekleyen iki müdür muavinin önünden geçilirdi. Okula üç numara tıraşlı, eli yüzü temiz gelmek şarttı. Saçı biraz uzayanlar kapıdaki kulübeye alınıyor, orada Faruk Bey'in elindeki tıraş makinesiyle gelişigüzel, yol yol tıraş ediliyorlardı. Buna "eşek tıraşı" deniyordu. İtiraz eden olursa Faruk Bey'in yalnız tokadıyla değil, tekmesiyle de tanışıyorlardı. Bana gelince, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne başlayıncaya kadar saçım üç numara tıraşlı olarak kaldı.

Lisedeki öğretmenlerimizin hemen hepsi o zamanki görünüşleri ile gözlerimin önünde. İngilizce öğretmenimiz Sait Odyak'ın Oxford mezunu olduğu söyleniyordu. Gür, tok sesi ile Türkçeyi de İngilizceyi de etkileyici bir biçimde kullanıyor, herkese arkadaşça davranıyordu. Zaman zaman öğrettiği İngilizce şarkılardan birisi hâlâ tümüyle aklımda:

Footsteps on distant trail
Compward are wandering

Birch fire and bubbling stew
Rich odours sending

Sait Odyak biz lisenin son sınıfındayken İzmir Halkevi Başkanlığı'na getirilmiş, daha sonra da 1947 yılındaki bir ara seçimde İzmir milletvekili olmuştu. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Kültür Heyeti İzmir'de adamakıllı etkili bir kurumdu. Görünüşte İngiliz-Türk dostluğunu geliştirebilmek için elinden geleni yapıyordu. İngilizce kursları, film gösterileri düzenliyordu. Ödünç kitaplar veren, dergi dağıtan geniş bir kitaplığı vardı. Sait Odyak kültür heyetine benim de içinde bulunduğum üç dört kişilik bir isim listesi vermiş. Bu listedekilere ulusal bayramlarda, yılbaşlarında üçer dörder kitap içeren hediye paketleri geliyordu.

Ders yılının sonlarına doğru bir hafta sonu İngiliz Kültür Heyeti, İzmir'deki tüm liselerden seçilen bir grup öğrenci için Karşıyaka Halkevi'nde bir çay daveti düzenledi. Kızlı erkekli öğrenciler ve İngilizce öğretmenleriyle birlikte otuz otuz beş kişilik bir davetli grubu oluştu. Çaylar, pastalar derken sıcak bir sohbet ortamı doğdu. Öğretmenler hepimizi kültür heyetinin müdürü olan orta yaşlı, zarif beye teker teker tanıttılar. O da anlaşılır bir İngilizce ile herkese birkaç soru soruyor, iyi bir ev sahibi gibi davranıyordu. Sıra bana gelince bir iki sorudan sonra: "Ben sizi tanıyorum, nerede tanışmış olabiliriz?" diye sordu. Ben de kendisini ilk defa gördüğümü, tanışmış olamayacağımızı söyleyerek cevapladım. O ısrar etti: "Benim görsel hafızam çok kuvvetlidir. Unutmama imkân yok" dedi. Ama ben de tanışmadığımızı yineledim. Birer de kitap hediyesi aldığımız çay davetinden gülüşerek ayrıldık.

Pazartesi günü sabah evden çıkıp tramvay durağına doğru yürürken, bizden bir sokak aşağıdaki bahçeli güzel evde oturan, neredeyse her sabah karşılaştığımız komşumuzu gene gördüm. Her günkü gibi kısa pantolonu, spor şapkası ve kalın spor çoraplarıyla köpeğini gezdiriyordu. Yaklaşınca yüzüme dikkatlice baktı: "Günaydın Doğan Bey, yakalandınız! Görsel hafızam kuvvetlidir dememiş miydim size?" diyerek elimi sıktı. Her gün bu kıyafetle gördüğüm kültür heyeti müdürünü lacivert elbise, taralı saçlar ve gıcır gıcır boyalı ayakkabılarıyla gördüğümde tanıyamamış olmamın doğal olduğunu söyleyerek kendimi savundum. Belki de asıl görevi istihbarat olan kültür heyeti müdürü, mesleğinin

verdiği alışkanlıkla çevresindeki yüzlere dikkatle bakıyor ve hafızasına kaydediyordu.

Liseden mezun olduktan sonra Sait Odyak'ı uzun yıllar göremedim. Herhalde sekiz on yıl sonraydı. Yedek subay olarak askerlik görevimi kısmen Amerikan Yardım Heyeti'nin Karaköy'deki bürosunda yapmış, kısa bir tatil için İzmir'e dönmüştüm. Bir akşamüstü, o zaman Alsancak'ta olan evimizden Kordon'a yürüyüşe çıkmıştım. Birden Sait Bey ile karşılaştık. O da yalnız yürüyordu. Çok sevindim. Birlikte bir müddet yürüdükten sonra kıyıdaki beton bordüre oturduk. Sait Bey geçen yıllarda neler yaptığımı sordu. Anlattıklarımı ilgiyle dinliyordu. Birden İngilizce konuşmaya başladı. Herhalde İngilizceyi unutup unutmadığımı merak ediyordu. Bir iki cümle sonra, "Seni benden çalmışlar" dedi. İngilizce aksanımın Amerikan Yardım Heyeti'ndeki tercümanlık görevim sırasında Amerikan aksanına dönüşmesini kastediyordu. Bu çok sevdiğim hocam ile son karşılaşmamızdı. 1965 yılında görece genç yaşta vefat ettiğini sonradan büyük üzüntüyle öğrendim.

EDEBİYAT DERSLERİ VE ABDÜLKADİR KARAHAN

Lisede ilk yıl edebiyat dersimize Mustafa Gürses adlı, Türkoloji mezunu genç bir öğretmen geliyordu. İkinci ve üçüncü sınıflarda ise sonradan Edebiyat Fakültesi'nde Türkoloji Profesörü olan Abdülkadir Karahan geldi. Gariptir, her iki Türkçe hocamız da Türkçeyi belirli bir Güneydoğu şivesiyle konuşuyorlardı. Ama her ikisi de Divan ve Halk edebiyatları ile çağdaş edebiyatımızı iyi biliyor, iyi öğretiyorlardı. Eğer bugün dilimizi, en azından derdimi anlatacak kadar biliyorsam, bunu ilkokuldan başlayarak lise sonuna kadar tüm öğretmenlerimizin iyi Türkçe öğretme ısrarlarına ve duyarlıklarına borçlu olduğumu belirtmem lazım.

İddialı, genç bir edebiyat hocası olan Karahan'a gelince; Türkoloji alanında Türkiye'nin en büyük bilim adamının Fuat Köprülü olduğunu, kendisinin de hemen ondan sonra gelen ikinci büyük Türkolog olduğunu söylerdi. Köprülü o yıllarda milletvekiliydi. Edebiyat Fakültesi'nde Türkoloji kürsüsünün başı Ali Nihat Tarlan'dı. Tabii İsmail Habib gibi, Nihad Sami Banarlı gibi başka değerli edebiyat tarihçileri, yazarlar vardı ama Karahan'a göre Ali Nihat Tarlan kendisinden sonra gelen üçüncü önemli bilim adamıydı.

Atatürk Lisesi'ndeyken Karahan, Divan edebiyatımızı anlatırken ders kitabı metinlerinin dışına çıkıyor, birçok Divan şairini tanıtıyor, haklarında geniş bilgiler veriyordu. Bu şairlerimize ait pek çok beyiti ve dörtlüğü severek sık sık okuduğum için doğal olarak ezberlemiştim. Uzun yıllar, Arapça veya Farsça bir kelimeye rastladığımda, o kelimenin içinde yer aldığı bir beyit, ezberlediklerim arasından çıkıp aklıma gelirdi. Şimdilerde o çok sayıdaki beyitin nerelere kaybolduğunu bilemiyorum. Artık ezbere söyleyebildiğim beyit ya da dörtlük sayısı on beşi, yirmiyi geçmiyor. İşte ikisi:

Kamu bîmârına cânan devâ-yı derd eder ihsân
Niçün kılmaz mana derman meni bîmâr sanmaz mı
(Fuzûlî)

ya da

Kadem kadem gece teşrifi Nâilî ol mehin
Cihan cihan elem-i intizara değmez mi
(Nâilî)

Karahan'ın benimle yakından ilgilenmesi bir kitap tanıtma ödevim nedeniyle başlamıştı. Lise ikinci sınıfındayken dağıttığı kitaplardan birini, Thomas Carlyle'ın *Kahramanlar* adlı kitabını ben tanıtacaktım. Kitapta büyük komutanlar, peygamberler, büyük şairler Carlyle'ın kalemiyle ve onun gözünden neden kahraman sayıldıkları açıklanarak anlatılıyordu. Peygamberler arasında bizim peygamberimiz de vardı. Ama benim o zamanki izlenimime göre diğer kahramanlar arasında hakkı yenmiş gibi duruyordu. Kitabı bu izlenimimi öne çıkararak tanıtmaya çalıştım. Ödevleri teslim ettiğimiz dersten sonraki derse Karahan heyecanla geldi. Yazımı yere göğe koyamıyordu. Bir lise öğrencisinin özgüvenine ve Carlyle gibi bir düşünürü eleştirmesine şaşıyor gibiydi. Yazımı o kadar beğenmiş olacak ki, okul müdürüne götürmüş, öğretmenler toplantısında da okumuştu.

Lise son sınıfta fen koluna ayrılmıştım. O yıl İzmir'de daha önce adını duymadığımız bir uygulama başlatılıyordu. Liselerarası münazaralar yapılacaktı. Münazaralarda bizim liseyi temsil edecek üç kişilik takımı Karahan belirledi. Fen kolunda olduğum halde

takımın başına getirildim. Diğer arkadaşlar edebiyat kolunun başarılı öğrencileriydi. Bir yıl önce Karşıyaka Lisesi İzmir'in üçüncü Erkek Lisesi olarak hizmete girmişti ve ilk münazara bizim liseyle Karşıyaka Lisesi arasında yapılacaktı.

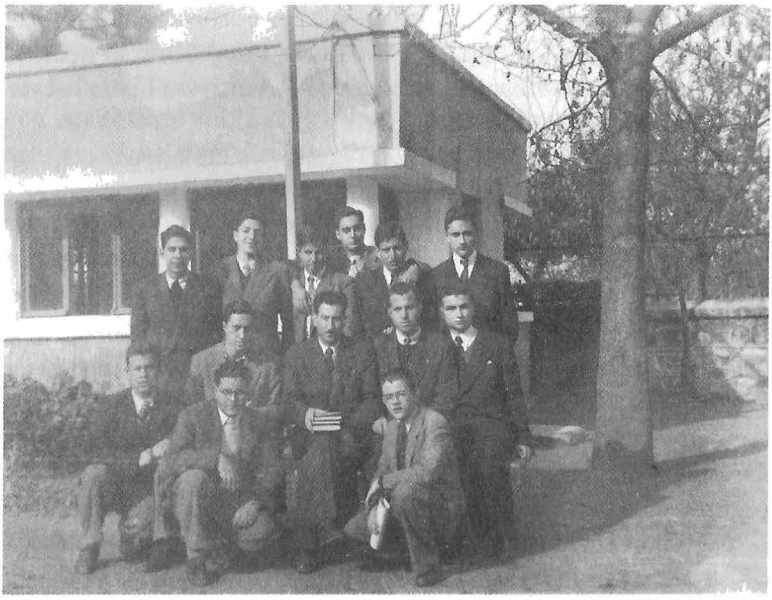
"Toplumlar mı büyük adamları yaratır, yoksa büyük adamlar mı toplumları yönlendirir?" konulu ilk münazara için Karşıyaka Halkevi'nin toplantı salonu seçilmişti. Biz ikinci tezi, yani "büyük adamları toplumlar yaratır" tezini savunacaktık.

O gün olduğu gibi bugün de, toplumun ve liderlerinin niteliklerine bağlı olarak her iki tezin de doğru olabileceğini düşünüyorum. Ama münazarada başarı hangi ekibin daha çok ve daha inandırıcı kanıtlar bularak dinleyicileri etkilediği ölçülüyordu. Hemen kitaplara sarıldım; okuduklarımdan, tarihte bilebildiklerimden yararlanarak bir şeyler topladım. Ekipteki diğer arkadaşlarım sorumluluğu çoğunlukla bana bırakmışlardı. Gene de işbölümü yaptık. Son sözü ben alacak, hem karşı tarafın söylediklerini cevaplayıp çürütmeye çalışacak hem kendi tezimizi olabildiğince savunacaktım.

Münazara günü Karşıyaka Halkevi salonu her iki lisenin öğrencileri, onların yakınları, hocaları ile hıncahınç dolmuştu. Karşıyaka Lisesi'nin ekip başı yanlış hatırlamıyorsam sonradan gazeteci olan Tarık Halulu idi. Yaşça benden büyük görünüyordu. Konuşması akıcıydı.

Üç lisenin edebiyat hocalarından oluşan hakem heyeti ekiplere sırayla söz verdi. Son söz bizim liseye, dolayısıyla ekip başı olarak bana kalmıştı. Hem karşı ekibin konuşmalarından aldığım notlardan hem daha önce hazırladığım kanıtlardan yararlanarak uzunca bir konuşma yaptım. Alkışlar arasında sözümü tamamladığımda hakem heyeti her iki lisenin ekiplerinin konularını başarıyla savunduklarını ama Atatürk Lisesi'nin münazarayı kazandığını ilan etti. Müdürümüz Raşit Mocan ile Abdülkadir Karahan beni ilk kutlayanlar oldu. Dinleyiciler yavaş yavaş dağılırken iki ekip, yakın arkadaşlar ayaküstü sohbete daldık. Yavaş yavaş o da bitti. Dağıldık. Bu yaşananları nineme, anneme ve babama bir an evvel anlatmak, onlardan da aferin almak heyecanıyla alelacele eve koştum.

Biz liseyi bitirdikten sonra Karahan kendisinin daha önemli olduğunu söyleyerek biraz da küçümsediği Ali Nihat Tarlan'ın Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ndeki kürsüsüne asistan olmuştu.

İzmir Atatürk Lisesi son sınıf öğrencileri Abdülkadir Karahan ile beraber (1946).

Ben Teknik Üniversite'de öğrenciyken benimle lisede çok ilgilenen Karahan'ı İstanbul'da Edebiyat Fakültesi'nde ziyaret etmek istedim. Fakültenin o zamanlar Fındıklı'da olan binasında sora sora Karahan'ın odasını buldum. Ali Nihat Tarlan'ın denize bakan büyük odasının yanında, küçük bir odaya sığdırılmış üç masadan birinde oturuyordu. Lisedeki cerbezeli halinden uzaklaşmış, adeta küçülmüş gibiydi. Ziyaretimden memnun olmuştu ama rahat da değildi. Ben de çok kalmayıp ayrıldım.

Abdülkadir Karahan'ı bundan sonra en az kırk yıl görmedim. Bu arada zamanla doçent, profesör olmuş, hatta Türkoloji Kürsüsü'nün başına geçmiş, genç bir lise edebiyat öğretmeniyken, hayal ettiği konuma gelmişti. Biz Belveder Apartmanı'ndaki büromuzda büyük yapılar yapmaya çalışıyorduk. Bir gün kapı çalındı, Karahan beni görmeye gelmişti. Karşılıklı oturduğumuzda bana iltifat ediyor, başarılarımı izlediğini söylüyordu. Lise yıllarını, İzmir'i andık. Karahan bir yapıyla ilgili bir konuda fikrimi sordu. Benim için de, sanıyorum onun için de duygusal bir konuşma oldu. Giderken elini öptüm. Yazık ki çok geçmeden gazetelerden vefat haberini üzülerek öğrendim.

BİR YIL SONU TÖRENİ

1944-1945 ders yılının sonuna gelmiş, karneleri almıştık. Atatürk Lisesi'nde de başarılı bir öğrenci olduğum karnemdeki notlarla belgelenmişti. Lise yönetimi ders yılı sonunda o yıl mezun olan öğrenciler için bir tören düzenlemişti. Bu törene dördüncü sınıf öğrencileri adına ben, beşinci sınıf öğrencileri adına da sonradan iyi arkadaş olduğumuz Cevdet Kösemen davet edilmiştik.

Tören günü iki kat yükseklikteki büyük orta hol hazırlanmış, öğrencilerin çoğu gelmişti. Kare şeklindeki büyük holün bir kenarı, beyaz örtülü bir masa, çiçekler ve arkasında koltuklarla düzenlenerek bizim oturduğumuz diğer üç kenardaki sandalyeli bölümlerden ayrılmıştı.

İzmir Valisi ve birkaç misafirinin müdürümüzle birlikte gelip yerlerini almalarıyla tören başladı. Okul müdürü bir açılış konuşması yaptı. Son sınıf öğrencilerinden üçü bir köşede müzik yapıyordu. Çaylar, kuru pastalar ikram edildi. Sıra diplomaların verilmesine geldi. İzmir Valisi, okul müdürü ve öğretmenler öğrencileri kutlayarak rulo haline getirilmiş kurdelelerle sarılı diplomaları dağıttılar. Lise müdürü tekrar söz aldı. Bu yıl altıncı, beşinci ve dördüncü sınıfların birincilerine okul yönetimi tarafından özel birer ödül verileceğini açıkladı. Cevdet'le ben neden ayrıca davet edildiğimizi anlar gibi olduk. Bir anda elimde olmadan heyecanlandım. Kendimi kontrol edemiyor, yüzümün de kızardığını hissediyordum. Müdürümüz altıncı sınıflar birincisi olan Kemal Onat'ı yanına çağırdı. Daha sonra Teknik Üniversite Makine Fakültesi'ni bitirip aynı fakültede profesörlüğe yükselen ve ardından rektör olan Kemal Onat'a, şık bir kutunun kapağını açarak hepimize gösterdiği altın kol saatini verdi. Okulda zaten adı efsane gibi dolaşan Kemal Onat coşkuyla alkışlandı, yerine geçti. Sıra beşinci sınıflar birincisi olan, o da Teknik Üniversite'ye girip İnşaat Fakültesi'nden son beş yılın en parlak öğrencisi olarak mezun olan Cevdet Kösemen'e geldi. Ona da kutu içinde bir ipekli gömlek verildi. Alkışlanarak yerine geçti. Son olarak ben çağırıldım ve payıma düşen, gene kutu içinde, orta boy, deriden yapılmış okul çantasını aldım. Nasıl teşekkür ettiğimi, yerime nasıl geçtiğimi bilemiyorum.

Toplantı son sınıf öğrencilerinin geniş orta holde sergiledikleri küçük skeçlerle devam etti. On on beş öğrenci sınıfı temsilen orta-

da oturuyor, beyaz gömlekli, uzun boylu bir öğrenci de ciddiyeti ve notunun kıtlığıyla tanınan matematik öğretmeni İzzet Somer'i (lakabı Kefkef) canlandırıyordu. Diğer iki öğrenci başka öğretmen taklitleriyle yeteneklerini sergilediler. Hepimizi gülmekten kırıp geçirdiler. Benim için unutulmaz bir anı olan bu güzel mezuniyet töreni ne yazık ki bir sonraki yıl da, mezun olduğum yıl da tekrarlanmadı.

1945 YILINDA İZMİR

Lise birinci sınıfı bitirdiğimde (Haziran 1945) II. Dünya Savaşı devam ediyordu. İzmir'de hayat sakindi. Halkevlerinde arada bir konferanslar veriliyor, ülkenin önemli edebiyatçılarını, bilim insanlarını tanıma fırsatı buluyorduk. Halkevinde konuşanlar bizim liseye de geliyorlardı. Bunlar arasında Nurullah Ataç, Cahit Külebi, ünlü hatip Hamdullah Suphi aklımda kalanlardır. Günün edebiyatını izleyen bizim gibi liseli gençler için Türkçeyi arılaştırma çalışmaları ve çarpıcı edebiyat eleştirileriyle Nurullah Ataç çok etkileyiciydi. Onu yakından görmek ve tanımaktan mutlu olmuş, heyecanlanmıştık.

Babamın altı yıl önce geçirdiği kalp krizinde hayatını kurtaran genç Doktor Lebid Yurdoğlu bizim lisenin doktoru olmuş, iğnelerimizi, aşılarımızı yapıyordu. Onun lisede verdiği bir konferans hepimizi çok şaşırtmıştı. İlk defa toplu halde cinsellik, kadın-erkek ilişkileri vb. konularda, çok doğal bir dille, kulaktan kulağa edindiğimiz bilgileri sistemli bir şekilde anlatmıştı.

O yıl yaz tatili sona ererken, tüm ülkeler gibi Türkiye de müthiş bir haberle sarsıldı: Amerikan uçakları Hiroşima'ya atom bombası atmışlardı. Birkaç gün sonra ikinci atom bombasının atıldığı ve yarattığı dehşetin haberleri yayıldı. Bombaların hemen ardından önce Almanya, sonra Japonya'nın teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı sona ermiş, Türkiye son aylarda Almanlara savaş açtığını ilan etmişse de, fiilen savaşa katılmamıştı.

LİSEDE İKİNCİ YIL

Savaşın yarattığı kasvetli havanın dağılmasıyla lise ikinci sınıfa daha neşeli bir ortamda başladık. O yıl kişilikleri, davranışlarıyla yetişmemize katkıları olan önemli öğretmenlerle tanıştık. Fizik dersine Halit Olalı, kimyaya Halil Onuralp, (soyadını sonradan öğrendiğimiz kim-

ya hocamızı lisede yıllarca "Halil Cim" olarak tanımıştık) geliyordu. Her ikisinin de Atatürk Lisesi hocaları arasında unutulmaz yerleri olduğundan eminim. Lisenin üst katında fizik ve kimya derslerinin yapıldığı amfili sınıflar ve bu sınıflara açılan geniş, çok zengin laboratuvarlar vardı. Normal ders kitapları her iki dersin özetleri gibiydi. Bu kitaplarda sanki özetlenen konular Halit ve Halil beyler tarafından sınırları çok genişletilerek anlatılırdı. Biz de kalın, sarı defterlerde durmadan not tutar, o notları esas alarak ders çalışırdık.

Fizik öğretmeni Halit Olalı dersini çok kolay, sıradan bir konu anlatıyormuş gibi ve önem vermeyen bir tavırla anlatırdı. Olalı cebir, geometri derslerindeki sorularımızı da aynı kolaylıkla cevaplardı. Kimyacı Halil Bey ise daha ağır havalı bir hocaydı. Her zaman şık ve bakımlıydı. Dersini çok önemserdi. Ders kitabı dışında anlattıklarıyla lise son sınıfta üç büyük sarı defter doldurmuştum. Her iki derste de anlatılan konular okulun zengin laboratuvarlarında bol malzeme kullanılarak yapılan deneylerle desteklenirdi.

Halil Bey verdiği ödevleri titizlikle takip eder, hiçbir mazeret kabul etmezdi. Sözleri hâlâ aklımdadır: "Efendim, ödev dosyalarını pazartesi günü toplayacağım. Hiç mazeret kabul etmem. 'Unuttum efendim' olmaz! Düşünün, demiryolu makasçısı makası açmayı unutmuş, trenler çarpışıyor! Operatör makası hastanın karnında unutmuş... Olabilir mi? Olmaz efendim! Ödevi pazar akşamı kolunuza bağlayıp öyle yatın!"

BİYOLOJİ DERSİ Mİ, İŞKENCE Mİ?

Lise ikide biyoloji dersini veren Ahmet Kantar Bey, tüm bitki ve hayvan türlerinin Latince isimlerini ezberletmek iddiasıyla belleğimde unutulmaz bir yer edinmiştir. Elindeki büyücek bir kâğıda bakarak tahtaya çizdiği, soyağaçlarını andıran, dallı budaklı bir diyagramı ve bu dallara bağlı dört yüz elli kadar Latince bitki türü isimlerini, defterlerimize ne kadar zamanda kopya edebildiğimizi hatırlamıyorum. Ancak bu işlem bitince Ahmet Bey, "Şimdi..." diyerek sınıfın bu listeyi ezberlemesi gerektiğini, bundan sonraki yazılı ve sözlü imtihanlarda bu listeden sorular soracağını söyleyince hepimizde şafak attı. Sınıfın arka sıralarında oturan öğrenciler zaten buna aldırmadılar ama çoğumuz, bütün listeyi bölüm bölüm, söylene söylene ezberlemeye koyulduk.

Bu iş geceli gündüzlü bir aya yakın sürdü. Benim de içinde olduğum birkaç kişi Latince bitki isimlerinin neredeyse tümünü sayabiliyorduk. Ahmet Bey bizleri örnek göstererek ezberlemeyenleri sıkıştırıyordu. Dersler böyle geçerken hoca bir gün hayvan türlerini gösteren Latince isimlerle dolu, yeni bir soyağacı şemasıyla geldi. Tahtaya çizmeye başlarken sınıfta bir uğultu baş gösterdi. Ahmet Kantar tınmadı: "Bu da ezberlenecek, hiç dinlemem" diyordu. Yapacak bir şey yoktu. "Atatürk Lisesi zordur" diye boşuna adı çıkmamıştı.

Ne var ki çok geçmedi; hayvanlar listesini ezberlemeye zaman kalmadan, bir biyoloji dersinde sınıfın kapısı birdenbire açıldı. Lise müdürü yanında bir müfettiş ile sınıfa girdi. Tüm sınıf alışkanlıkla ayağa kalktık. Gelenler Ahmet Bey'le kısa bir konuşma yaptılar. Müfettiş Latince soyağaçlarından söz açtı. Ahmet Kantar: "Efendim, arkadaşlar çok güzel öğreniyorlar! Sorun yok. Bakın, siz de sorabilirsiniz" diyerek beni tahtaya çağırdı. Bir bitki türünün alt türlerini dalıyla, Latince isimleriyle yazmamı istedi. Soru hatırlayabildiğim bir yerdendi. Hemen hemen duraksamadan dalı yazdım, tamamladım. Yerime oturdum. Müfettiş benden sonra gelişigüzel üç arkadaşı çağırdı. Onlara kendisi birtakım türlerin açılımını sordu. Beklendiği gibi yeterli cevapları alamadı. Ama öğretmenin elini sıktı, teşekkür ederek sınıftan ayrıldı. Bir hafta sonra Latince listeler gündemden kalktı.

İKİ FARKLI HOCA

Lisenin ikinci ve üçüncü sınıflarında birbirlerinden oldukça farklı iki matematik hocamız oldu. Önce Balıkesir Lisesi'nden bizim liseye tayin edilen Cemal Topaç'la tanıştık. Seyrek saçlı, gözlüklü, orta yaşlı bu hoca çok cana yakın görünüyordu. Atletik yapılıydı. Teneffüslerde spor ayakkabısıyla aramıza katılarak voleybol oynuyordu. Ne var ki, Balıkesir'den gelip kendisini tanımamızdan evvel şöhreti ve ona Balıkesirli öğrencilerinin taktığı "Kuru Zehir" lakabı İzmir'e kadar gelmişti. Bu lakap başkalarına ne anlatır bilemiyorum ama bize korku salmaya yetmişti. Öğrencilerle ders dışındaki ilişkilerinde değilse de, derslerde bu lakabın neden verildiğini öğrenmemiz uzun sürmedi. Doğrusu "Kuru Zehir" çok güzel ders anlatıyor, tahtaya olağanüstü düzgün krokiler çiziyordu. Fakat notu kıt mı

kıttı. Sözlü ve yazılı sınavlarda nerelerden bulduğunu bilmediğimiz çetin soruları güler yüzle soruyor, sınıfı çaresiz bırakıyordu.

Son sınıfta hem matematik hem astronomi derslerini, adı İzmir Atatürk Lisesi ile özdeşleşmiş İzzet Somer Hoca'dan gördük. Hoca, uzunca boyu, ince yapısıyla dimdik duruyor, dimdik yürüyordu. O zaman herhalde 50-55 yaşları arasında olmalıydı. Cebir dersini, 1933 baskılı ve bizim ders kitabımızın iki misli kalınlığındaki "Ali Hikmet Bey'in Cebir Kitabı" denen koca kitabı izleyerek anlatırdı. Biz de eski kitapçılardan arayıp bularak Ali Hikmet Bey'in kitabını edinmiştik. Geometriyi ise gene eski bir ders kitabı olan "Nazmi Bey'in Hendese Kitabı"ndan izliyorduk. Nazmi Bey, eskiden bizim lisede de hocalık etmiş. Dalgınlığıyla ünlü bir hocaymış. Yolda, sigarasını yakmak isterken rüzgârdan korunmak için arkasını dönecek olsa, döndüğü yöne doğru yürümeye devam etmesiyle hatırlanan ilginç bir kişiymiş.

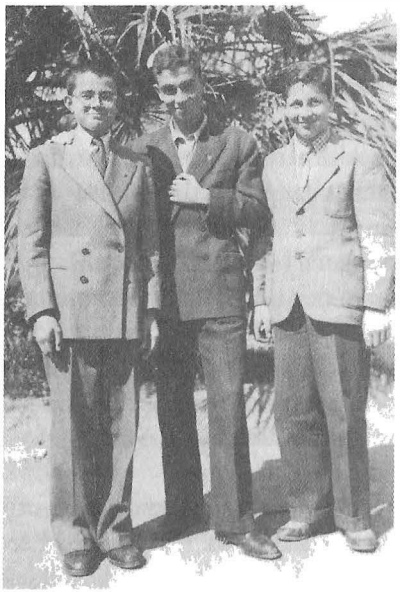
Ama Nazmi Bey'in de, Ali Hikmet Bey'in de kitapları eski terimler ile yazıldığından, biz "ikizkenar üçgen"i de, "müselles-i mütesâviyüssâkeyn"i de, "küp"ü de, "mikâp"ı da rahatlıkla bir arada kullanırdık.

İzzet Hoca eskiden astronomi derslerini de eski terimlerle anlatır, "yıldız" yerine Arapçasını kullanarak "kevkeb" dermiş. Derste bu terimi çok kullandığı için öğrencileri de ona "Kevkeb" diye lakap takmışlar: "Kevkeb geldi mi, sınav yapacak mı?" derken öğrencilerin dilinde zamanla kevkeb, kefkef olmuş çıkmış. Biz bu "Kefkef" diye andığımız hocanın lakabının nereden geldiğini ancak mezun olurken öğrenebilmiştik.

"Kefkef" öğrencilerine kişisel yakınlık göstermeyen, şaka yapmayan, nadiren hafif tebessümü görülen, ama aynı zamanda hiç kızmayan, sesini yükseltmeyen bir hocaydı. Notu da pek kıttı. Bu nitelikleri nedeniyle kendisinden çok çekinilir, saygıda kusur edilmezdi.

İZMİR ATATÜRK LİSESİ'NDE SON YIL

1946-1947 İzmir Atatürk Lisesi'ndeki son ders yılım oldu. İzmir'e taşınmamızın üzerinden dokuz yıl geçmiş, Ispartalı kimliğimizi korumakla beraber bir yandan da İzmir'i benimsemiş, yarı İzmirli olmuştuk.

İzmir Alatürk Lisesi son sınıfta, iki yakın arkadaşım Dündar Akımsar ve Erdoğan İçen ile (1946).

O yıl dersler iyiden iyiye yoğunlaşmıştı. Özellikle matematik, fizik ve kimya hocalarımız, bu derslerde bizi iyi yetiştirmek için ellerinden geleni yapıyordu. Sabahtan öğlen saat bire kadar beş saat ders görülür, öğleden sonra da ikiden üç buçuğa kadar, "mütalaa" denen kendi kendimize çalışma süresi boyunca sınıfta kalırdık. Ders yılının başından itibaren fizik, kimya, matematik hocaları mütalaa saatlerinin amacını kendilerine uydurarak bizim sınıfa dersleriyle ilgili ek çalışmalar yaptırırlardı. Bu çalışmalarda bitmek tükenmek bilmeyen zor problemlerle boğuşurduk.

O dönem bazı üniversitelere sınavsız girilirdi. Ama Teknik Üniversite'nin kendine özgü bir öğrenci kabul sınavı vardı. Hatırladığıma göre bu sınava giren yaklaşık üç bin adaydan sadece dört yüzü mimarlık, inşaat, makine ve elektrik fakültelerinde kendilerine yer bulabilirlerdi.

Üniversitenin eski mezunlarından, inşaat müteahhidi Yüksek Mühendis Ragıp Devres bu imtihanlarda Teknik Üniversite'ye en çok öğrencisi kabul edilen üç lisenin fen dersi öğretmenleri için önemli bir para ödülünü kurumsallaştırmış. Öğretmen maaşının üç dört katı tutarında olan bu ödül bizden önceki üç yıl bizim lisenin fen dersi hocalarına verilmiş. Elbette onurlandırıcı olan bu ödülün devamlılığını sağlamak için bizim hocalar büyük bir özveriyle çalışır olmuşlar. Bunları bilmemize, hocalarımızı da çok sevip çalışmalarını takdir etmemize karşın, bize bu kadar yüklenilmesi bütün sınıfı bitirmişti. Zaten kıt olan sinema, sokak gezileri tamamen yok olmuştu. Çoğumuz neredeyse matematik, fizik, kimyadan oluşan robotlar gibiydik.

Son yıl tüm derslerde başarılı olmam gerektiği gibi bir zorunluluk duyuyordum. Bu nedenle kendi kendime günlük bir çalışma

programı yapmıştım. Lisedeyken Karantina'dan Güzelyalı'ya doğru bir durak ilerideki Köprü semtinde İzmir'deki son kiralık evimizde oturuyorduk. Bu evdeki ara katta, yaklaşık 15-16 metrekarelik basık tavanlı bir oda benim odamdı. Okuldan gelir gelmez odama çekilir, akşam yemeğine kadar yaklaşık iki saat ödev yapardım. Akşam yemeğinin ardından en fazla yarım saat annem, babam ve ninemle okulda olanı biteni konuşurduk. Daha sonra gene odama çekilir, yaklaşık iki saat daha ders çalışır, uyku bastırınca da dalar giderdim.

Sabah saat beş sularında annem sobayı yakmış, evi de ısıtmış olarak beni uyandırır, kendisi tekrar yatardı. O saatler zihnimin en açık olduğu, dersleri tekrarlayıp iyice hazmettiğim, çok verimli saatlerdi. Kahvaltıdan sonra saat 07.30'da okula doğru yola çıkmış olurdum.

Atatürk Lisesi'ni benden sekiz yıl sonra bitiren kardeşim İlhan da son sınıfta hemen hemen aynı programı izlemiş. Şimdi yaklaşık yetmiş yıl sonra, rahmetli annemin bizi yetiştirmek için katlandığı fedakârlığı çok daha iyi anlayabiliyor, onu özlem ve derin minnet duygularıyla anıyorum.

Böyle bir çalışmayla geçen son sınıf döneminden sonra sıra, 1947 yılının Haziran ayında lise bitirme sınavlarına gelmişti. O zamanki usule göre Türkçe, matematik, fizik ve felsefe sınavları Bakanlık'tan gönderilen sorular ile yapılacaktı. Cevaplar gene Bakanlık'tan gönderilen, isimlerin kapalı tutulacağı sınav kâğıtlarına yazılacaktı. Cevapların üç hoca tarafından okunarak değerlendirileceği bu sınavın adı "olgunlaşma sınavı" idi. Diğer sekiz kadar dersin sınavı ise sözlü olacaktı.

Önce sözlü sınavlar başladı. Gene erken kalkıyor, neredeyse sabahın altısında evden çıkıyor, sınavlardan en az iki saat önce okulun bahçesinde oluyordum. Sınavlar sırasında, yıl içinde vakit geçirmemize izin verilmeyen yeşil ön bahçe sınava giren öğrencilere açılmıştı. İzmir'in sıcak yaz mevsiminde o bahçe sabah serinliğinde, ağaçların arasından süzülen ışıkların yarattığı oyunlarla, fıskiyeli havuzu ve kuş sesleriyle bir cennet bahçesini andırıyordu. Ama pek çoğumuz diğer lise hocalarının da katılacağı sözlü sınavların heyecanı ve kalp çarpıntısıyla o güzelliğin tadını çıkaramıyor; ya bir bankta oturup elimizdeki defterleri, kitapları gözden geçiriyor ya da heyecanla bir uçtan bir uca yürüyüp duruyorduk.

Kimya dışındaki derslerden pek korkmuyordum. Tarih, coğrafya gibi dersleri zaten çok iyi biliyordum. Matematik ve fizik

yazılı olgunlaşma sınavlarının konularıydı ve henüz zaman vardı. Ama kimya dersinde, kitabın içerdiği bilginin en az iki misli ders anlatılmıştı. Derste tuttuğum notlar o zaman kullandığımız çok sayfalı, kalın, sarı defterlerden üçünü doldurmuştu. Pek çok formülü, birçok maddenin, hele zehirli gazların moleküler açılımını gösteren, neredeyse bir sayfayı kaplayan dallı budaklı diyagramları ezbere bilmek, çizerek anlatmak zorundaydık.

Kimya imtihanı günü sabah gene bahçedeydim. Sınavın başlamasına bir saat kala kimya öğretmenimiz Halil Bey gene şık, bakımlı haliyle ön bahçede göründü. Beni görür görmez de, işaret parmağını gözüme sokarcasına uzatarak "Tekeli, hiç gözünün yaşına bakmam. İnşaallah iyi çalışmışsındır. Göreceğiz bakalım" dedi ve yürüdü gitti.

Yıl içinde, başarılı karne notları ile kendini kanıtlamış bir öğrenciye, sınav sabahı yapılan bu tehdit büyük ihtimalle şakaydı. Ama ben bunu algılayabilecek bir ruh halinde değildim. Bütün bildiklerim birbirine karışmış gibiydi. Kendimi yokluyor, hemen hiçbir konuyu tam olarak bilmediğimi hissediyordum.

Bu duygular içinde "Her şey bitti, bugün rezil olacağım" diye düşünürken sıra bana geldi. Sınav odasında Halil Bey'in yanında diğer liselerden gelen iki öğretmen daha vardı. Benden önce sınava giren arkadaşım, sorularını cevaplamak için tahtanın önünde bekliyordu. Ben de kadife bir torba içinde, katlanmış soru kâğıtlarından üçünü alarak arkadaki sıralardan birine oturdum. Tahtadaki arkadaşım elindeki soruları cevaplarken ben de kendi sorularıma hazırlanacaktım.

Heyecan içinde açtığım üç sorunun ilk ikisinin cevaplarını kolayca verebileceğimi sevinçle gördüm. Sanki o üç sarı defter içinde cevap verebileceğim en kolay iki soruyu çekmiştim. Üçüncü sorunun da cevabını az çok hatırlıyor ama nasıl toparlayacağımı, sonuna kadar nasıl anlatabileceğimi bilmiyordum. Bu arada benden önceki öğrenciye sorular soruluyor, bilgisi ölçülüyordu.

Sıra bana gelince tahtaya geçtim. İlk iki soruyu, gerekli açıklamaları da yazarak ve çok iyi bildiğim izlenimini vererek, duraksamadan sular seller gibi anlattım. Üçüncü soruya geçtim. Bu sorunun cevabı olarak, bildiğim kadarını aynı tempoda anlatırken, bendeki sermaye tükenir gibi oldu. Bir an duraksadım. Halil Bey araya girdi: "Tekeli, teşekkür ederiz. Çıkabilirsin!"

Nasıl bir mucizeydi bu? Nasıl bir ferahlama, kurtulma duygusuydu, anlatamam. Yetmiş yıl sonra o günü hatırlarken, kimya imtihanından çıkışta hissettiğim o rahatlığı gene yaşıyorum.

Sözlü imtihanlar tamamlanıp sonuçlar ilan edildiğinde tüm derslerden tam not aldığımı sevinçle gördüm. Kim bilir, belki de beni koruyan melekler yardım etmiş, o korktuğum kimya dersinden ve üç büyük sarı defterden kurtulmuştum. Sıra son dört sınava, yazılı olgunlaşma sınavlarına gelmişti.

Birkaç gün sonra birbiri ardına Türkçe, matematik, fizik, felsefe sınavları yapılacaktı. Milli Eğitim (o zamanki Maarif) Bakanlığı tarafından hazırlanan soruların cevapları, köşelerine isim yazılarak kapatılacak olan özel kâğıtlara yazılarak verilecekti.

Türkçe sınavında verilen bir konuda kompozisyon yazmamız isteniyordu. Ben isteneni hızla yazıp, ilk kırk beş dakikada tamamlamıştım. Yazdıklarımı, yeniden okumaya lüzum görmeden ve sanki kâğıdı erken vermek bir marifetmiş gibi teslim ettim ve sınıftan ilk çıkan öğrenci oldum. Mutluydum.

Matematik imtihanında da benzer bir şey oldu. Üç soru vardı. Hızla üçünü de cevaplayarak gene yaklaşık kırk beş dakikada imtihandan çıktım. O gün akşama doğru lisede Türkçe ve matematik imtihanlarının sonuçları açıklandı. Her iki imtihandan da on beklerken, sekizer not alabilmiştim. Matematik öğretmeni İzzet Bey beni çağırdı ve neden sekiz verdiğini şöyle açıkladı: "Tekeli, ilk iki sorunun cevapları doğru; onların karşılıkları 7 ediyor. Üçüncü sorunun da bir sayfalık çözümü olduğu gibi doğru ama son satırda sonucu +b2 olarak belirlemen gerekirken, -b2 yazmışsın. Biliyorsun, yıl içinde bu sorunun notunu tam kırar, sana 7 verirdim, ancak bu son imtihanda 2 notunu kırdım ve sana 8 verdim. Haberin olsun!" dedi.

İzzet Bey haklıydı. Türkçeden de iki notumun kırılma nedeninin yazdıklarımı hiç okumadan teslim etmemden kaynaklandığını anlamıştım. Kendi kendime çok içerledimse de artık olan olmuştu.

İlk iki sınavın sonucu aldığım notlar bana ciddi bir uyarı oldu. Fizik ve felsefe imtihanlarında son dakikaya kadar bekleyecek, kâğıtlarımı tekrar tekrar okuyacaktım. Öyle de yaptım. Üç fizik sorusunu kısa sürede tamamladım ama sonuna kadar bekledim. Fizik hocamız sıraların arasında dolaşıyor, belli etmeden kâğıtlarımızı izliyordu. Sınavın sonuna doğru omzuma dokunarak "Aferin Tekeli!" deyişi beni iyice rahatlattı.

İzmir Atatürk Lisesi son sınıf.

Felsefe imtihanında ise üç saatlik süreyi tam kullanarak yaklaşık on sınav kâğıdı doldurmuştum. Yazdıklarımı son on dakikada bir daha gözden geçirerek kâğıtları teslim ettim. Bu defa son iki dersten tam not almayı başaracaktım. Felsefe hocamız Baklava Kazım, Terzi Zeki Bey'in atölyesinde babamı gördüğünde "Talat Bey, Doğan adeta kitap yazmış, tebrik ederim" demiş. Böylece olgunlaşma sınavlarında aceleciliğim yüzünden dört notum kırılmış olarak liseyi tamamlamıştım. Şimdi artık önümde rahat bir yaz tatili, Teknik Üniversite'ye müracaat ve İstanbul'da nerede kalacağım gibi konular vardı.

Yaşamımda önemli bir aşama sayılması gereken ilk-orta ve lise dönemi tamamlanmış oluyordu. Önümüzdeki yıl belki de evden uzak, yepyeni ve farklı bir yaşama geçecektim. Herkesin yaşamında bir kırılma, bir yön değiştirme sayılan bu olguyu, o günlerde bugün algıladığım gibi algılayamıyordum. Hayat sanki yön değiştirmeyen bir çizgide sürüyor gibiydi.

1947 YAZINDA İZMİR

Liseyi bitirdiğim 1947 yılı yaz aylarında İzmir'de ekonomik ve kültürel yaşam, 20 Ağustos-20 Eylül arasındaki Uluslararası Fuar'ın getirdiği canlılık dışında tekdüzeliğini koruyordu.

Bir yıl önce çok partili yaşam başlamış, Demokrat Parti kurulmuştu. 1946'da "açık oy-gizli tasnif" sistemiyle yapılan seçimler CHP iktidarının devamını sağlamışsa da, seçimin dürüst yapılmadığı kanısı yaygınlaşmıştı. Bu nedenle tartışmalar sürüyor, basında kavgalar, karşılıklı davalar toplumu heyecanlandırıyordu.

O yılın 9 Eylül'ünde, İzmir'in kurtuluş bayramı kutlamalarını ve yapılacak geçit resmini görmek üzere 1. Kordon'daki gümrük binasının üst katında bir oda, nasılsa iki saat için annem ve İlhan'la bana bırakılmıştı. Cumhuriyet Meydanı'nda toplanan kalabalıkların Konak Meydanı'na doğru yapacakları yürüyüşü oradan rahatça seyredebilecektik.

Öğleden sonra başlayan tören yürüyüşünde kara ve deniz kuvvetlerinden bandolar, kızlı erkekli öğrenciler geçtikten sonra sıra partilerin geçişine geldi. Önce CHP'liler, Türk ve parti bayrakları eşliğinde önde milletvekilleriyle düzgün bir topluluk olarak geçti. CHP'lilerin on dakika süren yürüyüşlerinden sonra Demokrat Partililerin geçişi başladı. Öndeki gene Türk ve parti bayraklarıyla tüm Ege illerinden, kasabalarından gelen parti yöneticilerini muazzam bir halk kitlesinin geçişi izledi. Geçiş bitmek tükenmek bilmiyor, kalabalık gruplar dalga dalga geliyor, Cumhurbaşkanı İnönü'ye ve CHP hükümetine karşı başta Ege bölgesi olmak üzere tüm yurtta canlı bir muhalefetin oluştuğu hissediliyordu. Bu durum bence İngiltere'yi II. Dünya savaşından galip çıkaran Churchill ve hükümetinin 1945 seçimlerini kaybetmesine benziyordu. İngiltere'de toplum, savaş kazanılırken çekilen sıkıntıların faturasını hükümete çıkardığı gibi, bizde de ülkeyi, uyguladığı siyasetle savaşa girmekten kurtaran yönetim, savaş süresince çekilen sıkıntılardan sorumlu tutuluyordu.

YAŞAMSAL BİR KARAR

Sonbahara doğru artık benim için de meslek seçme vakti gelip çatmıştı. Bu seçim bence insan yaşamının en önemli iki yol ayrımından biriydi. On sekiz yirmi yaşlarında bir gencin vereceği karar ve seçeceği meslek sonraki yıllarının yaşam koşullarını belirleyecekti. Bu durum eş seçimi için de geçerliydi. Genç bir insan, birlikte uzun yıllar geçireceği hayat arkadaşını sadece o yaşa gelinceye kadar edindiği deneyimle ya da duygularıyla seçiyordu. Günümüze

kadar süregelen bu kurallar yaşadığımız çağın koşullarında bana çok da gerçekçi ve adil görünmüyor. Belki de bu nedenle günümüzde sıklıkla değiştirilen meslekler, kolayca sonlandırılan evlilikler kimseleri şaşırtmıyor.

1947 yazında henüz on sekiz yaşındayken doğal olarak bu konuları uzun uzun düşünecek bir hayat tecrübesine sahip değildim. O yıllarda orta halli bir memur çocuğu olarak fazla da seçeneğim yoktu. Eğitimime devam etmeyip keyfimce yaşamak, bir sanata yönelmek ya da yurtdışında öğrenimimi sürdürmek gibi olanaklar benim için söz konusu değildi. Zamanın ahlakı iyi yetiştirilmiş bir gencin geleceğini garanti edeceği, ailesini rahat ettireceği bir mesleği seçmesini gerektiriyordu. Bununla birlikte o dönemde kişisel nitelik ya da yeteneklerimizle hangi işte başarılı ve mutlu olabileceğimizi belirleyecek yöntemler de yoktu.

İster yazgı ister sebep-netice ilişkisi olarak yorumlayalım yolum çizilmiş gibiydi. İzmir Atatürk Lisesi'nin fen kolunu iyi bir dereceyle bitirebilmiş gençler olarak İstanbul Teknik Üniversitesi için yetiştirilmiştik. Hangi fakültesi olursa olsun Teknik Üniversite o yıllarda zaten düşünülebilecek en iyi mesleklerin eğitimlerini veriyordu. Bu nedenle başka bir yol düşünmeye ihtiyaç yok gibiydi. Zaten buna imkân da yoktu.

Bizden bir yıl önce mezun olan çalışkan öğrencilerin büyük kısmı Teknik Üniversite imtihanını kazanmışlardı. İçlerinden hatırladıklarım: Halit Demir, inşaat fakültesinden mezun oldu. Orada, Statik Betonarme Kürsüsü'nde buluşları olan seçkin bir profesör olarak görev yaptı. Cevdet Kösemen de aynı fakülteden son beş yılın en parlak öğrencisi unvanıyla mezun olduktan sonra büyük bir müteahhitlik firmasının yöneticisi oldu. 2016'da kaybettiğimiz Ethem Ciliv ise tanınmış, değerli bir köprü ve liman mühendisiydi.

Bizim sınıfın iyi öğrencileri olarak çoğumuz Teknik Üniversite'ye başvurmayı kararlaştırmıştık. İTÜ öğrenci kabul etmek için özel bir sınav açıyordu. Çetin bir sınav olduğu biliniyordu ama büyük bir sürpriz olmazsa bizden evvelkiler gibi bizim de Teknik Üniversite'ye girebilmemiz olasıydı.

Bu durumda bana gideceğim fakülteyi seçmekten başka bir seçenek kalmamıştı. Kimseye söz etmiş olmasam da içten içe İTÜ sınavında başaramama ihtimalini düşünüyor, hukuk ya da siyasal bilgiler fakültelerini B planı olarak aklımdan geçiriyordum. İTÜ'ye

girebilirsem de inşaat, makine, elektrik fakültelerini değil mimarlık fakültesini seçecektim. Aslında inşaat ya da makine fakülteleri o yıllarda daha gözde, daha çok tercih edilen fakültelerdi. Ne var ki ben özellikle lisede son yıl yaşadığım fen dersleri bombardımanından bezmiş gibiydim. Tüm yaşamımda hesap kitapla uğraşmak yerine içinde sanat olan bir mesleği hayal ediyordum.

Mimarlık mesleğinin nasıl öğrenildiğini, nasıl uygulandığını tam olarak bilmesem de matematikle az, fizik ve kimya ile daha da az ilgili olduğundan emindim. Bu kararım annem babam tarafından da onaylanıyor, ama başta tarih hocam Zeki eniştem olmak üzere arkadaşlarım tarafından kabul görmüyordu. Fakülte tercihim hakkında konuştukça, konu lise müdürümüzün kulağına kadar gitmiş; okula çağrıldım. Müdürümüz mimarlık fakültesinin lisenin edebiyat kolu gibi görece kolay ve hafif olduğunu, benim gibi iyi bir fen kolu öğrencisinin, inşaat veya makine fakültesine gitmesinin doğru olacağını söylüyordu. Müdürümüzün bu yakın ilgisine teşekkür ederek ayrıldım ve mimarlık fakültesine başvurma kararımı kesinleştirdim.

Yaz sonu üniversitelere kayıt zamanı geldiğinde Teknik Üniversite giriş sınavlarının yapılmayacağı, lise mezuniyet notlarına göre öğrenci alınacağı açıklandı. Bu karar bizim lisenin mezunları için yıkım demekti, zira Türkiye liseleri içinde "notu en kıt" lise olarak tanınıyorduk. Gene de bizim sınıftan pek çok öğrenci Teknik Üniversite'nin çeşitli fakültelerine başvurdu.

1947-1948 ders yılının başlamasından on beş gün önce ilan edilen Teknik Üniversite öğrenci kabul listelerinde, lise notlarına göre tam puanın 200 olarak hesaplandığı anlaşılıyordu. Önceki yıllarda otuz kadar öğrencisi Teknik Üniversite'ye kabul edilen İzmir Atatürk Lisesi'nden bu hesaba göre sadece dört öğrencinin kabul edilebildiği görüldü. Teknik Üniversite'yi, Anadolu'daki liselerden aldıkları bol notlara göre tam puan alabilen öğrenciler doldurmuştu. Ben 188 puanla mimarlık fakültesine orta sıralardan girebilmiştim. Liseden sınıf arkadaşım Ergun Unaran da 177 puanla daha gerilerde kalmasına rağmen mimarlık fakültesine kabul edilmişti.

Lisenin en başarılı öğrencilerinden Mehmet Çönkü ve Doğan Erden ise elektrik fakültesini seçmişler ve kaydolmuşlardı. Ne yazık ki Mehmet Çönkü ve Doğan Erden ile sonraki yıllarda pek haberleşemedik. Anlaşılan herkes kendi yoluna odaklanmış, yoğun bir

yaşam mücadelesi içine girmişti. Ancak ben Mehmet Çönkü'nün başarılı bir elektrik mühendisi ve müteahhidi olduğunu, Doğan Erden'in de memur olarak TRT Teknik Genel Müdür Muavinliği'ne yükseldiğini öğrenmiştim.

Mimarlık fakültesini seçmiş olmakla beraber, gerçekte üniversiteyi başarıp başaramayacağımı, başarabilirsem mimarlığın yaşamımı nasıl biçimlendireceğini bilmiyordum. Zaten yaşam kimseye aldırmadan kendi nedenselliği içinde sürüp gidiyordu. Benimse gelecekle ilgili net, belirgin ümitlerim, hayallerim yoktu. O sıralarda sadece yaşadığım o gün, o hafta, o ay başarılı olmayı amaçlıyordum.

BÖLÜM II

TEKNİK ÜNİVERSİTE YILLARI 1947-1952

8. Mimarlık Fakültesinde

ON YIL SONRA YENİDEN İSTANBUL

Liseyi bitirdiğimde benim için en uygun seçeneğin Teknik Üniversite'nin Mimarlık Fakültesi olacağından artık emindim. Eğitimime orada devam etmek istiyordum. Bu isteğim yağdan kıl çeker gibi kolaylıkla gerçekleşmiş, sıra İstanbul'da nerede yaşayacağıma gelmişti. On yıl önce Karaköy rıhtımında bıraktığım İstanbul'a yeniden dönecektim.

1936-1937 yıllarında Kapalıçarşı'da halıcılığa başlayan, elimden tutarak sabahları beni ilkokula götüren dayım aradan geçen yıllarda iş yaşamında başarılı olmuştu. Kapalıçarşı'yı, halıcılığı bırakıp kumaş üretimine başlamıştı. Sirkeci, Aşir Efendi Caddesi'nde bulunan katlı iş hanlarının birinde, oldukça kaliteli elbiselik yünlü kumaş üretiyordu. Savaş yıllarından kazançlı çıkmış, Isparta'dan gelen eşi ve çocuklarıyla Samatya civarında satın aldığı geniş bahçeli, iki katlı bir evde yaşıyordu. Samatya'daki evlerinde benim için bir oda ayırdığını, üniversiteye o evden gidip geleceğimi ve rahat edeceğimi söyleyince İstanbul'da nerede kalacağım konusu da çözülmüş oldu.

Üniversitenin açılışından bir hafta önce annemle birlikte İstanbul'a geldik. Annem iki takım elbisemi, kendi diktiği çamaşırlarımı, gömleklerimi bavuluma nasıl yerleştirdiyse, İstanbul'daki odamda da öyle yerleştirerek İzmir'e döndü. Dayımın evi Kocamustafapaşa ile Samatya arasındaki Arnavut kaldırımlı, dar sokaklardan birindeydi. İki katlı o eski evin içi yenilenmişti. Arka cephesinde yemyeşil, bol ağaçlı, geniş bir bahçesi vardı. Dayım bahçenin bir köşesinde derme çatma bir ahırda beş altı inek besliyor, sabahları işe gitmeden bahçeyi dolaşıyor, ineklerle her birine isimlerini söyleyerek konuşuyor, onları seviyordu.

İzmir'in sıcak yaz günlerinde sabahları terli ve yorgun uyanırken, İstanbul'da iyi bir uykudan sonra erkenden uyandığımda kendimi

Teknik Üniversite, Gümüşsuyu.

capcanlı ve enerji dolu hissediyordum. Sabah serinliğinde çiy yağmış yeşil bahçeyi gezmek, dayımla beraber inekleri sevmek beni mutlu ediyordu. Samatya hoşuma gitmişti.

Eğitimin başlamasından önceki birkaç günü dayımın dokuma atölyesinde geçirdim. Dayımın artık büyücek bir masası, maroken bir koltuk takımı vardı. Makinelerden ince dokunmuş güzel yünlü kumaşlar akıyor, bildiğimiz kumaş topları haline geliyordu. Öğle yemeklerini zamanın ünlü Konya Lezzet Lokantası'nda yiyorduk. Küp şeklinde kesilmiş, pamuk gibi kuzu etleriyle yapılmış beğendili kebabın taze, çıtır küçük ekmekler ile sunulması benim için inanılmaz bir yenilik ve lezzet şöleniydi. Ne var ki bugünler çabuk bitti. Üniversite açıldı ve ben de öğrencilik yaşantıma döndüm.

Daha ilk günlerde üniversiteye gidip gelmenin kolay bir iş olmadığı anlaşıldı. Evden çıkıp on dakika yürüyerek Samatya'da tramvay durağına iniyor, Yedikule'den dolu gelen Aksaray tramvayına güçlükle biniyordum. Aksaray'da ise aynı doluluktaki Beşiktaş tramvayına sıkışıyor, Dolmabahçe'ye varıyordum. İstanbul henüz eski dokusunu koruyordu. Tramvay çoğu harap, köhnemiş yapılar, arsalar, kimi yerde depolar, ambarlar arasındaki dar yollardan kıvrılarak, gıcırdayarak geçiyordu. Bu yollar sabahın erken saatlerinde bana eski günlerini arayan tenha ve hüzünlü yerler gibi görünüyordu. Dolmabahçe'de tramvaydan inince, parkın içindeki

merdivenli yoldan çıkarak Gümüşsuyu'ndaki eski Topçu Okulu'nun Teknik Üniversite'ye dönüştürülen yapısına ulaşıyordum. Bu zorlu yolculuk yaklaşık iki saat sürüyordu.

Bir hafta sonra yüküm ağırlaştı. Küçük bir resim tahtasını, bir T cetvelini ve kitaplarımı her gün okuldan eve, evden okula taşıyordum. Yolculuk yorucu ve çekilmez bir hal almıştı. Sabah yedide, temiz havada, iyi bir uykunun verdiği enerjiyle evden çıkıyor, akşam dokuzda yorgun argın, bitik bir halde eve geliyordum. İlk bir iki haftalık misafirlik döneminden sonra dayımın evindeki yaşamın bizim evdekine benzemediğini, dayımla çocukları ve eşi arasında birtakım sorunların olduğunu, adeta zorla bir araya getirilmiş insanlar gibi yaşadıklarını fark ettim. Belki de bu nedenle dayımdan başka benimle ilgilenen kimse yok gibiydi. Geç ve yorgun dönüşüm nedeniyle evde çalışma imkânı bulamıyor, kendimle de ilgilenemiyordum. Bakımsız kalmıştım. Neredeyse özgüvenimi de yitirmek üzereydim.

SAMATYA'DAN FATİH'E

İçinde bulunduğum koşulları anne ve babama iki günde bir yazdığım mektuplarla biraz da dokunaklı anlatmış olmalıyım ki, annem hızır gibi yetişti. Anladığıma göre Samatya'da kalamayacağıma karar vermiş. Ne yapmış etmiş, İzmir'den üniversiteye gelen arkadaşlarımın İstanbul'da kaldıkları yerleri soruşturmuş. İlkokuldan sınıf arkadaşım olan ve son yıllarda İstanbul'da yaşayan Ergun Güven ve ailesinin, İzmir'den üç lise arkadaşımı Fatih'teki evlerine pansiyoner olarak kabul ettiklerini öğrenmiş. Annem İstanbul'a gelir gelmez işte Fatih'teki bu eve ziyarete gitmiş. Zaten İzmir'den tanıdığı Ergun'un annesi Müzeyyen Hanım'a benim halimi anlatmış, beni de kabul etmesini rica etmiş. Annem nasıl konuştu bilemiyorum ama Müzeyyen Hanım büyük bir dostluk göstererek beni de kabul etmekle kalmamış, "Memur memurun halinden anlar" diyerek diğerlerinden aldığı ücrete benim için bir indirim bile yapmış.

Bu güzel haber üzerine ben de dayımın evinden bavulumu, resim tahtamı, T cetvelimi alıp Fatih'e taşındım. Sefertası gibi dört katlı bu kâgir ev, tramvay caddesine paralel uzanan yol üzerinde, Fatih Kaymakamlığı'na yakın bir konumdaydı. Kapıdan girince yarım kat inilirse bodrum katına, yarım kat çıkılırsa zemin katına girilmiş oluyordu. Bodrum katında bir oda, bir mutfak, zemin

katında bir oda ve giriş holü, birinci katta iki oda bulunuyordu. Dördüncü kat tek hacimli bir çatı katıydı.

Bu küçük evde Güven ailesinden dört kişi ve biz dört misafir genç, toplam sekiz kişi yaşıyorduk. Evde herkes mutlu ve neşeliydi. Müzeyyen Hanım evin tüm yükünü bize hiç hissettirmeden taşıyor, eksilmeyen bir şefkat ve güler yüzle evi çekip çeviriyordu. Yaşantım yeniden düzene girmişti. Üstelik fakülteye daha kısa sürede gidebiliyordum. Saraçhane'den Taksim'e otobüsle gidişim en fazla yarım saat sürüyor, derslerde artık kendimi yine canlı hissediyordum.

Birinci kattaki küçük yatak odamız 9 metrekareydi ama üç köşeye yerleştirilen üç somyadan sonra ortada yine de bir boşluk kalıyordu. Oturma odamız zemin katındaydı. Hepimiz akşam yemeğinden sonra bu odada toplanıyorduk. Bana bir hasır koltuk verilmişti. Koltuğun dik iki yan kenarına oturttuğum küçük resim tahtası benim çalışma masam olmuştu. Mimarlık fakültesinin birinci sınıfında daha ilk aylardan başlayarak verilen yoğun ev ödevlerini bu tahtada çizmeye çalışıyordum. Ne var ki, diğer arkadaşlarım Dündar, Orhan ve Kenan, Ergun'la ablası Aysel'den dans öğrenmeye çalışırlarken ister istemez benim tahtama çarpıyorlar, dikkatle çizmeye çalıştığım ödevimi perişan ediyorlardı.

Fatih'teki evde yaşadığım iki yıl resim tahtamı sabitleyebileceğim bir yer bulmanın hayaliyle geçse de, oradaki huzurlu yıllarım için Güven ailesine teşekkür borçlu olduğumu unutmuyorum.

Ailenin babası, emekli Türkçe öğretmeni Hakkı Bey yetmiş yaşlarında olmalıydı. Evdeki gürültülü yaşama, şikâyet etmeden katlanıyor, alçak gönüllülükle zaman zaman konuşmalarımıza ortak oluyordu. Ailenin biri erkek, biri kız iki çocuğundan küçüğü, yaşıtım, arkadaşım Ergun, bir yaş büyüğü ise Aysel'di. Böylece evde üniversiteye giden tam altı genç oluyorduk. Aysel tıp fakültesine, Ergun Yıldız Teknik Okulu'nun İnşaat Mühendisliği Bölümü'ne, Dündar'la Kenan eczacılığa, Orhan tıbba, ben de mimarlık fakültesine gidiyordum. Hafta sonları eve hukuk ve iktisat fakültelerine giden bir iki arkadaşımız, Aysel'in tıp fakültesinden iki yakın arkadaşı ziyarete gelirlerdi.

Bu buluşmalarda sinemalardaki filmler, spor, siyaset gibi akla ne gelirse konuşulurdu. Herkes aynı zamanda okulundan, derslerinden bahsettiği için birçok konuda farkında olmadan yeni şeyler öğreniyordum. Bu sohbetlerin benim ufkumu genişlettiğini düşünürüm.

Okul dışındaki zamanımı üniversitede edindiğim yeni arkadaşlarla değil ev arkadaşlarımla geçiriyordum. Babam her ay maaşının yaklaşık yarısını bana gönderiyordu. Bundan eve ödediğim miktar düşülünce elimde kalan para yol, öğle yemekleri, ders malzemeleri gibi masraflara ancak yetiyor; hafta sonu gezileri, eğlencesi için neredeyse hiçbir şey ayıramıyordum.

İzmir'deyken ailenin görünmez ama hissedilir baskısından İstanbul'da kurtulmuş, kendimi iyice serbest hisseder olmuştum. Örneğin istediğim zaman Esther Williams'lı, Betty Grable'li, renkli, eğlenceli Amerikan filmlerine gidebiliyor, kimseye de haber vermek zorunda kalmıyordum. Oysa İzmir'de bir sinemaya gidiş adeta gönülsüz verilen bir izinle mümkün olurdu. İstanbul'da serbestçe sinemaya gidebilmekten çok hoşlandığım halde bu defa da öğrenciye altmış kuruş olan sinemaya ayda en fazla iki defa para ayırabiliyordum.

Karlı kış gecelerinde, sokak lambalarının ışığı altında, kimsesiz tenha sokaklarda henüz ayak basılmamış karlar üzerinde topluca kartopu oynamaya, sonra da yakındaki Vefa Bozacısı'nda boza içmeye bayılıyorduk. Tabii karşıdaki kuruyemişçiden alınan sıcak leblebilerin tarçınlı boza üzerine serpiştirilerek içilmesi ayrıca görsel bir ziyafet oluşturuyordu. Yaklaşık yetmiş yıldır bir daha gitmek kısmet olmayan Vefa Bozacısı'nın tertemiz mermer masaları, camlı vitrinleri, özel bir vitrinde sergilenen Atatürk'ün bardağı o günlerin en canlı anılarından biri olarak hâlâ gözümün önünde.

FAKÜLTEDE İLK YILLAR

1947-1948 ve 1948-1949 ders yıllarında mimarlık fakültesi, Gümüşsuyu'ndaki eski kışla binasına yerleşmiş olan Teknik Üniversite'nin dört fakültesinden biriydi. Yüksek tavanlı loş koridorları, kocaman sınıflarıyla adeta ürküten bir havası vardı. Mimarlık Fakültesi birinci sınıfına sekizi kız olmak üzere yetmiş öğrenci alınmıştı. Tümü geldikleri liselerin en parlak mezunları oldukları için ilk ay sınıfta "iyi öğrenci-zayıf öğrenci" gibi bir ayrım oluşmamıştı. Sınıfta, lisede olduğu gibi, saçı üç numara tıraşlı tek öğrenci de bendim. Yeni ortamımda İzmir Atatürk Lisesi'ndeki özgüvenimden eser kalmamıştı ama dersleri en ön sırada, büyük bir dikkatle izlemekten geri kalmıyordum.

İlk yıl doğrudan mimarlıkla ilgili tek ders yapı bilgisiydi. Diğerleri yüksek matematik, topografya, tasarı geometri, sanat tarihi gibi yardımcı derslerdi. Yüksek matematikten kurtulamamıştım ama lisede bize verilen geniş matematik bilgisi sayesinde sınıfın iyi öğrencileri arasına girmiştim. Yüksek matematik dersini veren, hepimizin çok saydığı Profesör Hamit Dilgan'ın ilgisini de çekmiş olmalıyım ki, benden diferansiyellerle ilgili özel bir ders hazırlayıp anlatmamı istemişti.

O yıl Teknik Üniversite lise notlarına göre hesaplanan puanlarla öğrenci almış ve Anadolu'daki liselerden gelen aslında zayıf ama tam puanlı birçok öğrenci üniversiteye girebilmişti. Bu nedenle birinci sınıfa kabul edilenler arasındaki görece başarısız öğrencilerin ilk yılda elenmeleri düşünülmüş olmalıydı ki, ikinci sınıfa geçebilmek için tüm derslerden başarılı olma kuralı getirilmişti. Bununla beraber gene de lisede olduğu gibi eylülde bir ek sınav hakkı verilmişti. Haziran ortalarında ders yılı tamamlandığında bizim fakültede ikmale kalmadan sadece dört öğrenci sınıf geçebilmişti. Ben de bu dört öğrenci arasındaydım. Geri kalan tüm öğrenciler, ikmale kaldıkları dersleri eylülde verebilirlerse ikinci sınıfa devam edebileceklerdi.

Haziran ortalarında dersler bittiğinde öğretim yılı tamamlanmış olmuyordu. Mimarlık fakültesinin erkek öğrencilerine, Zincirlikuyu'daki Yapı Usta Okulu'nda bir ay süreyle duvar örme, sıva yapma gibi inşaat işleri uygulamalı olarak gösterilecekti. Buna kısaca "yapı stajı" deniyordu. Kız öğrenciler ise bir ay süreyle kamp yapacaklar, askerlik eğitimi göreceklerdi. Bizim yapı stajı hayli meşakkatli, zaman zaman da eğlenceli geçti. Bir Macar ustabaşı gözetiminde kuru taş duvar, harçlı taş duvar, harç hazırlama, çeşitli kalınlıklarda tuğla duvar örme gibi inşaat işlerini öğrenmeye başlamıştık. Daha ilk günden başlayarak toza toprağa bulanmış işçi tulumumuz içinde, yakıcı güneş altında durmadan çalışıyor, kan ter içinde kalıyorduk. Bugün artık hatırlarken bile yoruluyorum ama o bir saatlik yemek molası sırasında, güneşin altında bir de kıran kırana futbol oynuyorduk. Zil çalınca başımızda duran iri yarı Macar ustabaşının sıkı disiplini altında taş kırmaya, taş taşımaya, duvar örmeye dönüyorduk. Eldiven giymek gibi bir âdet de olmadığı için ellerimiz yara bere içinde kalıyordu.

Stajın sonuna doğru her birimizin ördüğü duvarlar ortaya çıkmış, sıra duvarları sıvamaya gelmişti. Sapından kavradığımız tahta

Yapı Usta Okulu'nda.

tablalara aldığımız bir miktar harcı, serbest kalan elimizdeki sıvacı malasıyla duvara çarparak yapıştırmamız gerekiyordu. Bu işi tarif eden hocalar malayı güzel bir bilek hareketiyle duvara çarptıklarında, harç neredeyse hiç dökülmeden karşılarındaki duvara yapışıp kalıyordu. Bunu biz yapmaya kalktığımızda ise o çarpmaya çalıştığımız harç olduğu gibi geri dönüyor, yüzümüze gözümüze, üstümüze başımıza yapışıyordu.

Şaşırtıcıdır, aynı gün akşama doğru pek çoğumuz o ustalıklı bilek hareketini kavramış, harcı ilk çarpışta duvara yapıştırır hale gelmiştik. Hatta bu iş hoşumuza bile gitmişti. Malayı elden bırakamıyorduk. Üstümüz başımız, yüzümüz gözümüz sıva harcıyla bulanmış olduğu halde bulduğumuz boş duvar parçasına harcı patlatıyorduk.

Staj döneminde kız arkadaşlarımıza caddelerde er kıyafetleriyle rastladığımız da oluyordu. Kendilerine verilen ve nedense daima bir iki beden büyük gelen bu kıyafetler içinde incecik boyunlarıyla, adeta kayboluyorlardı. Yine de hem onlar hem biz bu kıyafetlerin kendilerine yakıştığını düşünüyorduk.

Nihayet temmuz sonuna doğru mimarlık fakültesinin ilk eğitim yılı tamamlanmış oldu. İkmale kalmadığım için çok seviniyordum. Ama bu sevince karşın İzmir'e döndüğümde yorgundum, zayıflamış ve kırk dokuz kiloya düşmüştüm.

İzmir'de güzel bir yaz tatilinden sonra İstanbul'a döndüm. Üniversitenin Gümüşsuyu'ndaki binasına eklenen yeni bloğunda aydınlık bir sınıfa geçmiştik. Yetmiş kişilik sınıf, birinci yılın baraj uygulaması sonunda otuz kişiye inmişti. Hepimizin resim tahtası olarak kullanacağımız özel masalarımız vardı. Benim eski resim tahtam evde kalabilirdi; onu her gün taşımaktan kurtuluyordum. Yüksek matematik, tasarı geometri, topografya gibi dersler kalkmış, haftanın iki günü sabahtan akşama toplam on saati bulan bina bilgisi dersi başlamıştı. Bu dersin önemi, dersi veren kürsünün başında, uluslararası Anıtkabir yarışmasını kazanmış, dönemin ünlü mimarı, karizmatik Emin Onat'ın bulunmasıydı.

Emin Onat haftada iki tam gün derse gelirdi. Sabahları sınıfa girişi çok etkileyiciydi. Önde yeni ütülenmiş beyaz atölye gömleğiyle kendisi, arkada ise iki doçenti, dört asistanı olmak üzere son derece bakımlı pırıl pırıl yedi kişi birlikte girerler yirmi beş otuz kişilik sınıfa selam vererek masalarımıza dağılırlardı. Bu her biri iyi yetişmiş, bilgili, zarif, genç doçentler, asistanlar ve Emin Onat ile her hafta iki defa yüz yüze projelerimiz üzerinde görüşmek bizlere sadece mimarlığı öğretmekle kalmazdı. Projelerimiz üzerinde konuşulurken konu kendiliğinden genişler, onlardan ileride hayatımızı olumlu etkileyecek güzel konuşma, nezaket gibi gerekli davranış biçimlerini de öğrenmiş olurduk. Ben eşine az rastlanır bu olanağın değerini bilerek yararlanmaya çalışıyordum.

Büyük çoğunluğunu rahat geçirdiğim bu ikinci yılım, 1948-1949 ders yılı hemen ilk günlerde yakalandığım ağır bir soğuk algınlığıyla başladı. Birkaç gün okula gidemedim. O sırada, Emin Onat sınıfı tanımak için tam gün süren bir sınav yapmış. Verdiği arsa krokisi ve programa göre herkesin bir ev projesi çizmesini istemiş.

Okula gidebildiğim ilk gün, derste Emin Bey öğrencilerin sınavda verdikleri projeleri projeksiyonla (epidiyaskop) tek tek gösteriyordu. Bu sınav kâğıtları arasında tümünü ya da sadece bir tarafını beğendiği bir proje ekrana gelirse, görülmemiş bir coşkuyla neden beğendiğini anlatıyor, sınıfı da heyecanlandırıyordu. Kâğıdın sahibini ayağa kaldırıp tebrik ediyordu. Buna karşılık beğenmediği projeleri sertçe eleştiriyor, o projelerin sahiplerine neden mimar olmak istediklerini soruyordu. Böyle bir soru bir bakıma: "Sen mimar olamazsın" demeye geliyordu. Gerçekten o gün, o türlü

eleştirilenler ya fakülte değiştirdiler ya da mezun oluncaya kadar mimarlığı sevemediler. Bana gelince, sınava girseydim, vereceğim projenin beğenilecekler arasında olmayacağından emindim. "Ne iyi olmuş da o gün hastalanmışım, böyle bir eleştiriyle karşılaşmadım" diyordum.

KÂBUS GİBİ GÜNLER

O yıl atlattığım bir başka rahatsızlık ise çok tehlikeli olduğu tanısı konan, vahim bir hastalıktı. Kış başında yakalandığım küçük bir soğuk algınlığı iyileşirken, boğazımda hafif bir sertleşme ve yutkunma güçlüğü hissetmeye başladım. Bir iki günde geçeceğini umduğum bu belirtiler giderek arttı ve bir hafta içinde katı hiçbir şey yiyemez oldum. Sadece çorba, çay gibi sıvı gıdaları güçlükle yutabiliyordum. Boğazımın sol yanında giderek büyüyüp sertleşen bir şişkinlik ortaya çıkmıştı. Ergun'un tıp fakültesinde öğrenci olan ablası Aysel Güven candan bir ilgiyle beni hastanelere, tanıdığı hocalara götürmeye başladı. Doktorlar beni muayene ediyor, göğsümü, sırtımı dinliyor, röntgen çektiriyor, sonra dışarıda Aysel ile görüşüyorlardı. Bazıları nerede okuduğumu, hangi sınıfta olduğumu, ailemi sorup bilgi alıyor ama bana bir şey söylemiyorlardı. Durumum hızla kötüleşiyordu.

Hastalığım başlayalı neredeyse on gün olmuştu. Akşamüstü evde arkadaşlarla otururken kapı çalındı. Annemle babam ellerinde birer küçük çantayla içeriye girdiler. Geleceklerinden hiç haberim olmadığı için şaşırdım kaldım: "Ayol, hayrola! Ne işiniz var, neden geldiniz?" diyebildim. Babamın elini öptüm. Annem bana sarıldı. Gözleri kıpkırmızıydı: "Ben de üşütmüşüm de gözlerim sulanıyor" diyordu. Annem biraz daha açıklama yapma ihtiyacını duydu: "Senin soğuk algınlığın uzamış, Aysel eksik olmasın haber verdi. Biz de bakalım diye kalktık geldik."

Ben olanlara pek bir anlam veremediğim halde babamla annemin gelişlerine hem sevinmiş hem de sıkılmıştım. Müzeyyen Hanım'la eşi yatak odalarını annemle babama vermişlerdi. Kendileri herhalde oturma odasında yatacaklardı. Doğrusu inanılmaz bir özveride bulunuyorlardı. Ertesi sabahtan başlayarak babam beni tanıdığı doktorlara götürmeye başladı. Galiba üçüncü doktor muayenehanesiydi. Babamın İzmir'den dostu, bir askeri doktor

emekli olduktan sonra İstanbul'a gelmişti. Ortopedi uzmanıydı. Beni dinledikten sonra iki eliyle boynumun iki yanını tuttu, yokladı ve "Hah," dedi, "anlaşıldı!" Sonra da açıklama yaptı: "Talat Bey, bu, flegmon-ligne denen, bizim Türkçede 'haşebî (ahşaba benzer) iltihap' dediğimiz sert bir iltihap kitlesi. Bakınız, burası boynun normal tarafına göre ne kadar sıcak... Merak etmeyin, bir haftada geçecek." Babam derin bir nefes aldı. Doktorun iki elini tuttu. Teşekkür etti. Doktor tabii tedaviyi de anlattı. Yeni çıkan ve enfeksiyona neden olan bakterileri öldüren, penisilin adlı bir ilaç bir hafta boyunca, üç saatte bir iğne yapılarak bana uygulanacakmış.

Eve döndük. Annem, Güven ailesi, arkadaşlar bu haberi benden daha büyük bir sevinçle karşıladılar. Üç saatte bir iğnenin nasıl yapılacağı düşünüldü. İlacın saati geldiğinde Aysel evdeyse o yapacaktı. Annem atıldı: "Siz bana öğretin, ben yaparım" dedi ve ilk iğneyi Aysel'in gözetiminde yaptı. Sonraki iğneleri de gece gündüz, saatleri şaşırmadan ve geceleri benden önce kalkıp şırıngayı kaynattıktan sonra beni uyandırarak yapmayı sürdürdü. Bu arada hayat nasıl devam ediyordu, okula gidiyor muydum, hatırlamıyorum. Ama annem evde Müzeyyen Hanım'a bütün gücüyle yardım ediyordu. Babam zaman zaman İstanbul'daki tanıdıklarını ziyaret ediyordu.

İkinci ya da üçüncü gün olmalı, boynumdaki sertliğin hafifçe yumuşadığını hissettim. Daha kolay yutkunmaya başladım. Tam bir hafta içinde de sertlikten ve şişlikten eser kalmadı. Anne ve babam İzmir'e dönmeden Aysel bana işin aslını anlattı. İlk gittiğim hastanedeki doktorlar bana "sarkom" (hızla gelişen bir kanser türü) teşhisi koymuşlar. Aysel'in başka hocaları da teşhisi doğruluyor, en çok altı ay yaşayabileceğimi söylüyorlarmış. Bu kesin teşhis üzerine, Aysel babama haber vermek zorunda kalmış. Babam haberi alınca, annemi aramış ve hemen iki çanta hazırlayıp hareketine bir saat kalan gemiye yetişmesini söylemiş. Kendisi de masasından kalkıp, doğruca gemiye gitmiş, yola çıkmışlar.

Annem yol boyunca ağlamış. İstanbul'da bana durumu belli etmemek için kendini toparlamaya çalışmış. O akşam gelip boğazımdaki yumruyu ilk gördüğü anda bana bakışındaki acının derinliğini, hastalığımın ciddiyetini öğrendikten sonra anlayabilmiştim.

Annem babam İzmir'e döndükten sonra evde hayat normale döndü. Hastalığıma konan teşhis doğru çıkmamıştı ama o güne kadar başkalarının başına gelir sandığımız tehlikeli hastalıklardan

biri bana da yakıştırılmıştı. Pekâlâ gerçek de olabilirdi. Hatta babam yetişip duruma hızla el koymasaydı, belki de birkaç günde nefes alamayacak hale gelecektim. Olay ne kadar dramatik görünse de, bugün olduğu gibi etkilenmemiştim. En çok bir iki ay içinde her şeyi unutup fakülte, dersler ve arkadaşlarla meşgul olmaya başlamıştım.

İZMİR'DE İKİ STAJ

İkinci sınıfı ortalamaya göre iyi sayılan notlarla tamamladıktan sonra yapı stajı dönemi geldi. İkinci sınıfta marangozluğu öğrenecektik. İzmir'deki Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü'nde bu stajı yapabileceğimiz anlaşılınca, sınıftaki tek İzmirli arkadaşım Ergun Unaran'la birlikte haziran sonunda İzmir'e döndük. Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü, Tramvay Caddesi üzerinde, Sadrazam Mithat Paşa'nın İzmir valiliği görevindeyken yaptırdığı güzel bir yapıydı. Enstitünün marangozluk atölyesinde staja başladık. İşçi tulumlarımız bu defa temiz kalıyor, zaten her akşam evde duş yapıp dinlenebiliyor, sabah canlı ve enerjik bir halde işe başlıyorduk.

Öğretmenler bizi on dört on beş yaşlarındaki kendi öğrencilerinden ayırmıyor, biraz yakınlık göstermek şöyle dursun, hiç yüz vermiyor, sadece dersle ilgili konularda konuşuyorlardı. İlk günlerde tahta, lata parçalarını el planyasıyla yontup tüm köşeleri dik açılı, yüzeyleri pürüzsüz parçalar haline getirmeyi öğrendik. Sabahtan akşama kadar en az sekiz saat ayakta, tezgâh başında çalışıyor, çok da yoruluyorduk.

Bir gün öğle tatilinde ders başlamadan, önümüzdeki tezgâha oturup dinlenmek istediğimizde esaslı bir azar işittik. Tezgâhlar kutsaldı. Ekmek tezgâhta çalışılarak kazanılırdı. Asla üzerine oturulmazdı. Artık ayakta ne kadar yorulsak da bir daha tezgâha oturmaya cesaret edemedik. Zamanla elimiz alıştı. Marangozluğun zevkine vardık. Tornalar, tesviyeler, kirişler, lamba zıvanalar, köşe geçmeleri, kiniş açma gibi işlerde bir yandan beceri kazanmış, bir yandan iyisini kötüsünü anlar hale gelmiştik.

Temmuz sonlarında staj bitmiş, kasım başında başlayacak yeni eğitim yılına kadar bomboş kalacağım uzunca bir tatil dönemine girmiştim. Bir yıl önce babamın İzmir Defterdar Muavinliği'nden sonra Anadolu'da bir ile defterdar olarak tayin edileceği yönünde haberler duyulmuştu. Halbuki babam yıllardır çektiği astım

Necmi Rıza'nın çizgileriyle babam (1940'lar).

hastalığına İzmir havasının iyi geldiğinden emindi. İlginç bir rastlantıyla o dönemde İzmir Belediyesi'nin Hesap İşleri Müdürlüğü için babama bir öneri yapılmış, o da bir süre düşünüp tarttıktan, bize de danıştıktan sonra öneriyi kabul etmişti. Böylece yıllardır hizmet verdiği Maliye Bakanlığı'ndan ayrılıp Belediye'ye geçmişti. Artık yeni bir yer değiştirme endişesi olmadan İzmir'de yaşayabilecektik.

Babamın bu yeni görevi sayesinde, 1949 yılının yaz aylarında Belediye'nin mimari proje bürosunu görebildim. Stajdan sonraki yaklaşık bir aylık tatilin ardından babam beni bir gün Belediye'ye çağırdı. Encümende birlikte görev yaptığı yeni çalışma arkadaşlarından, İmar Müdürü Rıza Bey'le tanıştırmak istiyordu. Rıza Bey kırk kırk beş yaşlarında, bakımlı, hoş bir kişiydi. Odasında bizi güler yüzle karşıladı. Üniversitedeki mimarlık eğitimimizle ilgili sorular sordu. Galiba babamın bu tanıştırmadaki niyetini tahmin etmişti. Ayrılırken kapıda ayaküstü, istersem okul açılıncaya kadar Belediye proje bürosunda stajyer öğrenci olarak çalışabileceğimi söyledi. Beni şaşırtan bu öneriyi sevinerek kabul ettim ve hemen çalışmaya başladım.

Proje bürosu çarşı içindeki üç katlı, eski Belediye binasının üst katında ve Rıza Bey'in odasının bitişiğinde, büyücek bir odadan ibaretti. İçindeki beş çizim masasıyla, günümüzün ölçülerine göre küçük bir mimarlık bürosu görünümündeydi. Rıza Bey'in odasından bu odaya geçtik. Rıza Bey beni orada çalışmakta olan dört genç mimarla tanıştırdı. Kalan tek boş masa bana verildi. Kâğıt, kalem, cetvel, gönye, silgi, fırça gibi çizim araçları tamamlandı ve ilk görevi aldım. 1949 yılında İzmir şehir oteli olarak inşa edilmekte olan yapının önündeki restoran bloğunun ahşap doğrama detaylarını çizecektim. Otelin projeleri bizim fakülte doçentlerinden Kemâli Söylemezoğlu'na aitti. Ancak yapı daha inşaatı tamamlanamadan

NATO'nun İzmir'deki genel karargâhına verilmiş, Kemali Bey'in projeleri değiştirilmişti. Ben bu yeni projenin öne doğru çıkan küçük bir bölümünün uygulama projelerini ve detaylarını çizecektim. Bu görevle, sonradan yolumun defalarca kesişeceği İzmir Belediyesi ve Rıza Bey'le ilk kez çalışmaya başlıyordum.

İlk ay sonunda bana da bir zarf içinde babamın maaşının yarısı tutarında bir ücret verilmesi benim için büyük bir sürpriz oldu. Anladığıma göre teknik elemanlara o dönem yüksek ücretler ödeniyordu. Çok sevindim. Parayı akşam olduğu gibi babama teslim ettim. Yirmi yaşıma girmeden ilk defa para kazanıyor, bunu da benim için bunca fedakârlığa katlanmış aileme vermekten büyük sevinç duyuyordum. Babam zarfı aldı, beni kutladı, güzel şeyler söyledikten sonra: "İstersen yarın bu ilk kazancınla sana güzel bir saat alalım; uzun yıllar kullanır, hatırlarsın" dedi. Ertesi gün Kemeraltı Çarşısı'nın hemen başlarındaki şık gözlükçü-saatçi dükkânına gittik. Zaten gözlüklerimin yapıldığı bu dükkânın havalı levanten sahibiyle önceden tanışıyorduk; onun da önerileriyle, ilk maaşımı tümüyle ödediğimiz, sonradan en az otuz yıl kolumda taşıdığım ve hâlâ sakladığım güzel bir Omega saat alındı. Stajın sonunda okula giderken verilen ikinci aylığımla ise ne yaptığımı gerçekten hatırlayamıyorum.

FAKÜLTEDE ÜÇÜNCÜ YIL

Bir sonraki ders yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi'nin üçüncü sınıf öğrencisiydim. Fakülteyi, dersleri, hocaları benimsemiştim. Bina bilgisi, yapı bilgisi, şehircilik gibi derslerimizin yanında üniversitenin diğer fakültelerinden gelen hocalar ahşap-çelik, su getirme, aydınlatma gibi dersler veriyorlardı. Ama bizim fakültenin Emin Onat, Bonatz, Holzmeister, Oelsner gibi başlıca hocalarının bizim gözümüzde farklı bir incelikleri, etkileyici kişilikleri vardı. Heyecanları, öğrencilerle ilişkileri bambaşkaydı. Çoğumuzun mimarlığı sevmemizde hocalarımızın bu nitelikleri etkili olmuştur.

Ne var ki yaşam hep aynı çizgide sürmüyor, beklenmedik zamanlarda ani değişiklikleri de beraberinde getiriyordu. Üçüncü sınıfın ilk aylarında Güven ailesi bizleri daha fazla misafir edemeyeceklerini bildirdi. Baba Hakkı Bey bir süre önce vefat etmiş, anne Müzeyyen Hanım kendi çocuklarıyla beraber altı gence tek başına

İTÜ üçüncü sınıf, Küçüksu Kasrı rölöve çalışmaları.

İTÜ üçüncü sınıfta Uludağ gezisinde (13 Nisan 1949).

bakmaktan adamakıllı yorulmuştu. Nezaketle durumu açıkladıklarında bize de sadece o güne kadar gösterdikleri misafirperverliğe, anlayışa minnettar olduğumuzu söylemek kalmıştı.

Ben Taksim'de üniversiteye yürüme mesafesinde kiralık bir oda aradım ve buldum. Diğer arkadaşlar kendi üniversitelerine yakın, Aksaray çevresinde yerler buldular. Birkaç gün içinde evden ayrıldık.

Sınırlı bütçeme uygun olarak bulabildiğim oda Osmanbey'de, Rumeli Caddesi'nde yirminci yüzyıl başlarında inşa edilmiş eski bir apartmanın zemin katındaydı. Dar arka bahçeye bakan bu genişçe oda hiç güneş görmüyordu. Orta yaşı geçmiş bir anneyle, çalışan genç kızı ev sahiplerimdi. Dairenin anahtarını bana verdikten sonra kendileri neredeyse görünmez oldular. Bana gelince; rahat bir yatak, büyük bir dolapla beraber tam boy bir resim tahtasını yerleştirebileceğim bir odam olmuştu. Portatif bir gaz sobasıyla ısınmaya çalışıyor, vaktimin çoğunu ise üniversitede geçiriyordum. Bu buz gibi oda ve görünmeyen ev sahipleriyle belki de içimin kararıp mahzun olmam beklenirdi. Halbuki neşemi koruyordum. En azından kimseye hesap vermek zorunda olmadığım bağımsız bir odam vardı ve çalışabiliyordum. Şikâyetçi değildim.

Ev değiştirdiğim günlerde bir başka değişiklik de fakülte olarak Gümüşsuyu'ndaki binadan, yeni restore edilen Taşkışla'ya geçmemiz oldu. Tarihi Taşkışla binası Teknik Üniversite'ye verilmiş, Profesör Bonatz'ın başında bulunduğu bir hocalar ekibi tarafından projeleri ve kontrolü yapılarak restore edilmişti. Tarihi kışla yüksek tavanları, geniş holleri, aydınlık sınıflarıyla inanılmaz güzellikte bir mimarlık fakültesine dönüştürülmüştü. Sonraki yıllarda yurtdışı iş gezileri vesilesiyle görme fırsatını bulduğum Paris'te ünlü "École des Beaux-Arts"ı ve Paul Rudolph'un Yale'deki yeni mimarlık fakültesi binasını gördükten sonra Taşkışla'nın onlarla karşılaştırılamaz güzelliğine daha da hayran olmuştum.

KARŞIMA ÇIKAN YARIŞMA FIRSATI

Üçüncü sınıfta ilk yarıyıl tamamlanırken İzmir Merkez Bankası için bir proje yarışması açıldığı duyuldu. Bazı hocaların ve asistanların yarışmayla ilgilendikleri, gruplar oluşturdukları anlaşılıyordu. Emin Onat'ın sevilen asistanları Doğan Erginbaş ile İsmail Utku-

lar'ın henüz son sınıf öğrencileriyken katıldıkları Çanakkale Anıtı yarışmasında birinci olduklarını biliyorduk. Daha üçüncü sınıfta olsak bile önümüzde bir aylık şubat tatilinin gelmesi, açılan yarışmanın konusu ve ölçeği bakımından kavrayabileceğimiz boyutlarda olması bana "neden girmeyelim?" diye düşündürüyordu.

Düşüncemi Atatürk Lisesi'nde ve mimarlık fakültesinde sınıf arkadaşım olan Ergun Unaran'a açtım. O da şubat tatilinde İzmir'de olacaktı. Yarışmanın koşulları yanında, yerinin İzmir'de oluşu onu da heyecanlandırdı. Şartnameyi alıp çalışmaya başladık.

Hemen her gün Ergun'un Karşıyaka'daki evinde buluşup çalışıyorduk. Emin Onat'ın daha önceki üç yarıyılda projelerimizi eleştirirken söylediklerini devamlı göz önünde bulundurarak yaptığımız bir aylık çalışma sonunda "oldu galiba" dediğimiz bir proje ortaya çıkmıştı. Ancak biz henüz öğrenci olduğumuz için yarışmaya katılma hakkımız yoktu. Projeyi mutlaka bir mimarın ya da o zamanki koşullarda bir mühendisin imzasıyla yarışmaya gönderebilirdik.

İstanbul'a döndüğümüzde projelerin teslimine on beş gün kalmıştı. Daha İzmir'de bu konuyu düşünmüş, tanıdığımız, çoğunu yakın bulduğumuz on kadar asistan arasında en alçakgönüllü, bize en yakın görünen Orhan Bolak'a teklif götürmeye karar vermiştik. İstanbul'da ilk fırsatta konuyu kendisine açtık. Elimizdeki projeyi gösterdik. Umduğumuz gibi önerimizi kabul etti. Bir şartı vardı. En az bir hafta süreyle projeyi daha da geliştirmeye çalışacaktık. Böylece kendisi sadece projeyi imzalamakla kalmayacak, çalışmaya da ortak olacaktı. Kalan bir haftalık süre de sunumu hazırlamaya ancak yetecekti.

Taşkışla'nın çatı katında, diploma projesi hazırlayan son sınıf öğrencilerine verilen odalardan boş bulduğumuz birine yerleştik ve Orhan Bolak'la birlikte bir hafta süren yoğun bir çalışmaya giriştik. Bolak'ın ana fikir olarak farklı çözüm denemelerine karşın, bizim getirdiğimiz çözüm sarsılmıyor, değiştirilemiyordu.

Sonunda sunum projesini hazırlamaya başladık. Bu aşamada Orhan Bolak cephelerin, perspektifin hazırlanması ve sunumunu üstlendi. Projenin teslim tarihi olan 2 Mayıs'tan bir gün önce, bizim üniversiteden yarışmaya katılan tüm gruplar Haydarpaşa Garı'nda toplandık. Projeleri yarışmaya kendisi de katılan bir asistanımız Ali Kızıltan Ankara'ya götürecek, teslim edecekti. Bu yarışmaya

Orhan Bolak'la beraber hazırlandığımızı Emin Onat da tesadüfen öğrenmiş ve bizi yüreklendirmişti.

Projemizi gönderdikten sonra, ihmal etmek zorunda kaldığım derslere döndüm. Konuyu neredeyse unutmuştum ki, Taşkışla'da bir haber yayıldı. Radyoda öğle ajansı sırasında ilan edilen sonuçlara göre birincilik ödülünü bizim proje kazanmış.

Bu büyük bir olaydı. Her ne kadar Orhan Bolak projeyi imzalamış ve katkıda bulunmuş olsa da, yarışmaya katılmaya karar veren de, tasarımı yapan da Ergun'la bendim. Bizim fakülteden katılan diğer hocaların, asistanların oluşturdukları gruplar diğer dereceleri paylaşmışlardı. Emin Onat, Ergun'la beni, yere göğe koyamıyor, "Siz artık mimar oldunuz paşalar" diyordu. O yarıyıl yaptığımız projelere tam not vererek bizi ayrıca ödüllendirdi. Ama yarışmada üçüncü ödülü kazanan bir başka hocamız ise bize sanki darılmıştı; yaklaşık üç ay yüzümüze bakmadı, konuşmadı.

İzmir Merkez Bankası proje yarışması beni fakültede herhangi bir iyi öğrenci konumundan, yarışma kazanmış öğrenci konumuna yükseltti. Yaşamımda değişikliklere neden oldu. Örneğin üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçtiğim yaz tatilinde bankanın uygulama projelerini hazırlamak gibi ciddi bir iş sahibi olmuştum. Üç ortak eşit koşullarda çalışacaktık. Böylece mimarlık mesleğine daha mezun olmadan, ciddi bir sorumluluk alarak başlamış olacaktım. Birinci ödül karşılığı ödenen beş bin liranın üçte biri, o döneme ve benim imkânlarıma göre önemli sayılan bir miktardı. Yazın yapacağımız uygulama projeleri ise daha ciddi bir gelir sağlayacak, beni rahatlatacağı gibi eve de katkıda bulunabilecektim.

Proje yarışmalarında sunulan projenin birincilik ödülünü kazanabilmesi için sadece üstün niteliklerinin yeterli olmadığını, belki bir miktar da şanslı olması gerektiğini, sonradan jüri üyesi ya da yarışmacı olarak katıldığım pek çok yarışma vesilesiyle öğrendim. Bence galiba henüz öğrenciyken bir yarışmaya katılmak istemekle mesleki bir başarıyı amaçlamış oluyordum. Oysa bizim sınıftan olsun, dördüncü ve beşinci sınıflardan olsun, toplam yüze yakın öğrenciden hiçbiri yarışmaya katılmayı aklından bile geçirmemişti. Belki de insan kendi şansını biraz da kendisi yaratıyordu.

1950 yılının yaz aylarını Ergun'la beraber İstanbul'da geçirdik. Tatil boyunca Taşkışla'da, Orhan Bolak'ın odasında uygulama projelerini hazırladık. Yazın tek tük uğrayan hocalar olmasa, koca

binada kimseler yoktu. Kalın taş duvarları, yüksek tavanları, pencereden gelen serin kuzey rüzgârlarıyla Taşkışla bütünüyle sanki bize kalmıştı ve eşsiz bir çalışma ortamı sağlıyordu. O yoğun çalışma günlerinin akşamlarında da İstanbul'da ya da çevresindeki yazlık, müzikli, çoğu içkili gazinolara gidiyor, hem günün yorgunluğunu atıyor, eğleniyor hem İstanbul'un bilmediğimiz köşelerini görüyorduk. Galiba hayatımın en zevkli yaz günlerini yaşıyordum.

POLONEZKÖY'E GEZİ

O yaz Ergun Unaran ve stajını benim gibi İstanbul'da yapan sınıf arkadaşlarımdan Ahmet Menderes'le birlikte Polonezköy'ü keşfetmeye karar vermiştik. Polonezköy nedense o yıllarda çok az tanınıyor, Polonez kızlarının güzelliğiyse adeta gizli ve esrarlı bir efsane gibi kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Ahmet'in öğrendiğine göre İstanbul'dan Paşabahçe'de bir bakkala telefon ediliyor, pansiyonlardan birinde yer ayırtılıyormuş.

Biz de öyle yaptık. Bir cumartesi günü öğleden sonra Paşabahçe'ye gidip bakkalı bulduk. İsimlerimizi biliyordu. Dükkânın önünde çift öküz koşulu, uzun, üstü açık bir köy arabası vardı. Orada bekleşen dört beş kişiyle beraber, arabanın ortasına uzunlamasına yerleştirilmiş, sırt sırta iki tahta sıraya oturduk. Araba yükünü alınca yavaşça hareket etti. Paşabahçe'den çıktık. Yol sonuna doğru kalın bir toz tabakasıyla kaplı, kıvrıla kıvrıla ilerleyen köy yoluna girdik. Yemyeşil bahçeler, ağaçlıklar arasından geçiyor, bir yandan da tekerleklerin çıkardığı yoğun tozdan ağzımızı burnumuzu korumaya çalışıyorduk. Bu yolculuk iki buçuk saati geçmişti ki, Polonezköy, bir örnek evleriyle uzaktan göründü.

Hava kararmaya başlarken köyün girişindeki küçük kilisesinin önünden geçerek bir kıyısında kahvehane, ortasında büyük bir ağaç olan köy meydanına ulaştık. Arabacı bize ikişer üçer kalacağımız evleri gösterdi ve bahçe kapılarında bıraktı. Kapıdan girdiğimizde ev sahibi çiftten nedense beklediğimiz güler yüzü görmedik. Ama evin girişindeki tahta merdivenleri gıcırdatarak bir üst kata kadar eşlik ettiler, odamızı gösterdiler. Beyaz pike örtülü, üç beyaz demir karyolası, bir dolabı ve bir konsolu olan, ahşap döşemeli, genişçe bir odaya girdik. Ev sahipleri yarım saat sonra yemeğin hazır olacağını söyleyip ayrıldı.

Zayıf bir lambanın verdiği loş ışığın altındaki çıplak görünüşlü bu odada üçümüz yalnız kalınca, uğradığımız düş kırıklığını kahkahalarla geçiştirmeye çalıştık. Hayal ettiğimiz Polonezköy bu muydu? İlk şaşkınlığın ardından, saçlarımızın dibine kadar işleyen yolun tozunu yarım yamalak temizleyip yüzümüzü yıkadıktan sonra bahçeye indik. İplere asılı zayıf elektrik lambalarının altında, üç dört tahta masa hazırlanmıştı. Gösterilen üç kişilik bir masaya yerleştik. Oturur oturmaz büyük bir tabakta, nar gibi kızarmış bir tavuk, iştah açıcı görünen salata, pilav, irice dilimlenmiş taze ekmekler ve bir sürahi suyu masaya getiren ev sahibesi, bu defa belli belirsiz bir gülümsemeyle "Afiyet olsun" dedi. Pek de konuşamadan yemeğimizi ve sonra getirilen bir tatlıyı yiyerek akşamı tamamlamış gibi olduk. Ne yapacağımızı bilemiyor, içimizden de herhalde her birimiz ayrı ayrı "Ne halt ettik de geldik?" diye düşünüyorduk.

Biz, böyle ne yapacağımızı bilmez halde otururken, bahçedeki masaların birinden, orta yaşı hafifçe geçmiş, oldukça zayıf ama dipdiri görünüşlü bir bey masamıza yaklaştı. Belirli bir Musevi aksanıyla bize "Hoş geldiniz beyler. Bu akşam ne yapmayı düşünüyorsunuz?" diye sordu. Birbirimize baktık. Herhalde kem küm edip, doğru dürüst bir cevap veremeyince: "Bu gece güzel bir ay var. Ben birazdan çevrede bir yürüyüşe çıkacağım. İsterseniz bana katılabilirsiniz. Ama istemiyorsanız lütfen rahatsız olmayın" dedi. Teklif hoşumuza gitti. En azından köyü, yakın çevresini tanıyacak ve vakit geçirmiş olacaktık. Sevinerek, teşekkür ettik ve "Biz hazırız" dedik. Şimdi adını hatırlayamadığım o bey, birkaç dakika sonra elinde bir sopayla bahçe kapısında göründü ve bize işaret etti. Birlikte yola çıktık.

Patikalardan, köyün çevresindeki yollardan geçerek uzunca bir süre yürüdük. Yürürken kim olduğumuzu, nerede yaşadığımızı anlatarak olası bir suskunluğu önlüyorduk. Gezinin sonuna doğru köye yeniden yaklaştığımızda, artık kendisini rehberimiz olarak gördüğümüz bu kişiden bir öneri daha geldi: "Beyler, bugün cumartesi, evlerden birinde balo var. Sizi oraya götüreyim, orada bırakayım, ister misiniz? İstemezseniz benimle beraber eve dönebilirsiniz" dedi. Dikkatimi çekti; yeni dostumuz herhangi bir öneride bulunur bulunmaz, önerisini kabul etmek zorunda olmadığımızı da ısrarla vurguluyordu. Bir karakter özelliği olarak kabul ettiğim bu davranış biçimi beni etkiledi. Bu geziden sonra belki aylarca, kime ne öneri yaparsam yapayım, Polonezköy'deki dostumuz gibi

"ama istemezseniz..." demeyi alışkanlık haline getirmiştim. Gezi sonundaki bu öneri doğal olarak çok hoşumuza gitmişti. Tekrar tekrar teşekkür ederek baloya gitmek istediğimizi söyledik.

Bu ilginç kişi karşımıza nerden çıkmıştı? Birdenbire sanki şansımız dönmüş, içimiz ferahlamıştı. Uğradığımız evin geniş bahçesi ve iyi aydınlatılmış, ortadaki genişçe boşluğun çevresi, köyün sakinleri, misafirler ve Polonez gençlerle dolmuştu. Kenarda, orta yaşlı bir Polonez, adını bildiğim ama ilk defa gördüğüm laternayı sürekli kol çevirerek çalıyor, Polonya'nın geleneksel giysileri içindeki genç kızlar, erkekler dans ediyorlardı. Biz de çevredeki kalabalığın arasına karışıp eğlenceyi izlemeye başladık.

Tanıdığımız kimse yoktu. Ortama nasıl karışacağımızı bilemiyorduk ki, yakınımızda oturan yaşlıca bir zat işaret ederek bizi yanına çağırdı "Hoş geldiniz. Ben mimar Asım Kömürcüoğlu. Sizleri tanıyabilir miyim?" dedi. Asım Bey'in fakülteden hocamız Eyüp Kömürcüoğlu'nun babası olduğunu ve şehir planları yaptığını duymuştum. Ben de mimarlık öğrencileri olduğumuzu, Polonezköy'ün şöhretini duyup geldiğimizi ama ne yapacağımızı bilemediğimizi anlattım. Gülerek karşıladı: "Burası böyledir. Çok sakindir. Ben yazları birkaç ay iki yardımcımla beraber buraya çekilir, burada çalışırım. Sadece cumartesi günleri böyle bir toplantı olur. Köy canlanır. İsterseniz sizi buralı kızlarla tanıştırayım, dans edersiniz" dedi. Cevabımızı beklemeden, herhalde köyde uzun kalışı nedeniyle tanıdığı Polonezköylü üç genç kızı çağırdı. Bizi, isimlerimizle tanıştırdı. Topluca bir sohbete başladık. Kim olduğumuzu, ne yaptığımızı, Polonezköy'ü bu akşam, bu eğlencesiyle tanımış olmaktan ne kadar sevindiğimizi anlatıyor, onların da kendilerini tanıtmasını bekliyorduk. Anlaşıldığına göre bu genç hanımların her biri, Polonezköylü olmakla beraber İngiltere'de eğitim görüyor, yaz aylarında gelip köyde birkaç hafta geçiriyorlarmış.

Laterna durmadan çalıyor, ortada dans edenler çoğalıyordu. Teklif onlardan geldi: "Dans edelim mi?" Üçümüz de anlaşmış gibi ellerinden tutarak ortaya doğru yürüdük. Benimle dans eden genç hanımla, İngilizce konuşuyorduk. Laterna valsi çağrıştıran bir şeyler çalıyordu. Ben iki yıl önce Güven ailesinin evindeyken öğrendiğim valsin ritmini yakalamaya çalışıyordum. Ne var ki zemin toprak olduğu için ayaklarımı kaydıramıyor, sık sık çarpışıyor, birbirimize değiyorduk. Adını çoktan unuttuğum o genç kız, o güne kadar karşı

cinsten tanıdıklarım arasında rastlamadığım bir doğallık içindeydi. Eski bir arkadaş gibi yakın ve sıcak davranıyordu.

Yazık ki bir iki danstan sonra gece sonlandı. İster istemez veda ederek kalacağımız eve döndük. Birkaç saattir soluduğumuz tertemiz köy havasının etkisi ve günün yorgunluğuyla derin bir uykuya daldık.

Pazar sabahı yine bahçede hazırlanan zengin kahvaltı masasının çevresinde toplandık. Akşam konuştuğumuz, bize rehberlik eden zat ile bir sohbete daldık. Onunla tekrar bir yürüyüşe katıldık. Güzel bir öğle yemeğinden sonra gene o uzun arabaya yerleşerek Paşabahçe'ye doğru yola çıktık. Eve döndüğümde içimde tanımlayamadığım bir heyecan vardı.

Hafta başında çalışmaya döndüğümüzde Polonezköy hâlâ aklımdaydı. Bir sonraki hafta sonu tekrar gitmeyi düşünüyor ama arkadaşlarıma da söyleyemiyordum. Nasıl oldu hatırlamıyorum ancak bir sonraki hafta sonu, ya İzmir'e gitmek zorunda kaldım ya başka bir mani çıktı, Polonez'e gidemedik. On beş gün sonraki hafta sonu Ergun ve Ahmet de kendiliklerinden Polonez'e bir daha gitmeyi istediler. Anlaşılan o ilk gezinin tadı onların da aklından çıkmamıştı. İlkindeki gibi yerlerimizi ayırttık. Aynı tozlu yollardan geçerek bir önceki gidişimizde kaldığımız eve vardık. Ama ne bize yol gösteren dostumuz ne de hafta sonu balosu vardı. İlerleyen sonbahar günleri nedeniyle balolar bir yıl sonraki yaza kalmış, dans ettiğimiz genç hanımlar da eğitimlerine dönmüşlerdi. Doğal olarak ikinci hafta sonu tatsız geçti. Bir daha da uzun yıllar Polonezköy'e gitmek aklıma gelmedi. O yaz yoğun çalışma arasında sanki hoş bir rüya görmüştüm.

1950 yılının tüm yaz tatili boyunca çalıştığımız İzmir Merkez Bankası uygulama projeleri işi yaz sonunda tamamlandı. Bankaya teslim edildi. Orhan Bolak'a gönderilen proje bedellerini eşite yakın bir oranda bölüştük. Dördüncü sınıf başlayıncaya kadar İzmir'de kısa bir tatil yapma fırsatı da buldum.

FAKÜLTEDE SON YILLAR

Ders yılı başladığında artık dördüncü sınıfın başarılı öğrencileri arasındaydım. Başlıca meslek dersimiz olan bina bilgisi bu yıl Emin Onat ve yardımcıları tarafından değil, ünlü Alman mimar Paul Bonatz ve yardımcıları tarafından veriliyordu. Bonatz'ın bir doçenti,

Emin Onat 1953 yılında mezun olacak öğrencileriyle birlikte.

üç asistanı vardı. Onlar da sınıfa topluca geliyorlar, haftada iki tam gün sabahtan akşama, yaklaşık otuz kişilik sınıfımızda her birimizle tek tek uğraşıyor, projelerimizi eleştirerek, düşündürerek, hatta biraz da çizerek bizi mimarlığa hazırlıyorlardı.

Bonatz yetmişli yaşlarında, mimarlığa olan sevgisini ve heyecanını koruyan, belki yaşı dolayısıyla Emin Bey'e göre daha sakin görünen bir hocaydı. Almanca ya da Fransızca konuşuyor, duruma göre asistanları tercüme ediyorlardı. Eleştirilerini çok defa ince esprilerle süsler, zenginleştirirdi. Bunlar biraz acıtıcı, çok da öğreticiydi. Bu dönem daha önce Merkez Bankası projesinde birlikte çalıştığımız Orhan Bolak, Emin Onat'ın kürsüsünde kalması nedeniyle neredeyse hiç göremiyordum. Bir ilişkimiz kalmamış gibiydi. Ya da ben öyle sanıyor, ilerleyen zamanda farklı koşullarda kaç kez bir araya geleceğimizi elbette bilemiyordum.

Hem ortama iyice alışmış hem de az çok tanınmış bir öğrenci olduğum için fakültedeki dördüncü yılım benim açımdan kolay ve zevkli geçiyordu. O yıl sınıfta yakın arkadaşım Vedat Özsan'la birlikte Mimarlık Fakültesi Talebe Cemiyeti'ni kurmuş, ben de yönetim kurulunda görev almıştım. Bizim fakültenin talebe cemiyeti Üniversite Talebe Birliği'ne ve birlik aracılığıyla Milli Türk Talebe

Federasyonu'na bağlıydı. O dönemde tüm üniversite gençliğini temsil etme iddiasında olan iki büyük öğrenci kuruluşu vardı. Birisi Federasyon, ikincisi Milli Türk Talebe Birliği'ydi. Federasyon solcu, Birlik ise sağcı olarak tanınıyor ve birbirleriyle çekişiyorlardı. Ben Federasyon'un İzmir'de yapılan beşinci büyük kongresine Teknik Üniversite delegesi olarak katıldım. Kongrede başka üniversitelerden gelen, sonradan önemli birer siyasetçi, gazeteci, işadamı olan; Orhan Cemal Fersoy, Orhan Arıman, Can Kıraç gibi öne çıkan öğrencileri tanıdım. Ben de yaptığım konuşmalarla dikkat çekmiş olmalıyım ki, Federasyon'un yönetim kuruluna seçildim. Ne var ki kongreden İstanbul'a döner dönmez aklım başıma geldi. Orada, belki de günün heyecanıyla kabul ettiğim yönetim kurulu üyeliğini sürdürecek olsam o yıl kesinlikle sınıfı geçemeyecektim. Çünkü Federasyon yönetiminde bulunmak bizim fakülte cemiyetinden çok farklı politik nitelik taşıyan, hemen her gün toplanmayı gerektiren bir uğraştı. Bu görevden çekilmemi bir yol ayrımında mesleği politikaya tercih etme kararı olarak görüyor ve bugün doğru yolu seçtiğime inanıyorum.

Hikmet Duruer'in çizimi (17 Şubat 1951).

Gerçekten de benimle birlikte Federasyon yönetim kuruluna seçilen Vedat Özsan görevin çekiciliğine kapıldı. Yönetim kurulunda kalarak önemli işler başardı. 1951 yılında İstanbul'da düzenlenen Dünya Gençler Birliği (WAY) kongresini düzenledi. Ama üniversiteden benden bir yıl gecikmeyle mezun olabildi.

Fakülte Talebe Cemiyeti'nde birtakım yararlı işler de yapıyorduk. Zamanın tanınmış heykeltıraşı ve oyun yazarı Münir Hayri Egeli'nin oğlu Can Egeli son sınıf öğrencisiydi ve sanat dalındaki yeteneğiyle tanınıyordu. Talebe Cemiyeti'nin ısmarladığı Sinan büstünü gece gündüz çalışarak kısa bir sürede tamamlamıştı. İnsan başının iki misli büyüklükteki bu çok başarılı büste hayran olmuştuk. Sinan'ın

kocaman küresel kavuğu başının üzerinde sanki hiç ağırlığı yokmuş gibi duruyordu. Hepimiz Sinan'ın ancak Can'ın tasarladığı gibi bir yüzü olduğuna inanıyorduk. Bu yetenekli arkadaşımızı maalesef 1969 yılında çok genç yaşta kaybettik. Sinan'ın büstünü Taşkışla'nın güzel bir holüne, iki pencere arasına yerleştirdik. Fakülteye armağan ettik. Öğrenci katkısıyla ancak alçıdan dökümünü yaptırabildiğimiz bu güzel, beyaz büst yıllarca Sinan Holü'nde bizim yaptırdığımız kaidesiyle durdu. Bugün de nedense birileri tarafından boyanarak yeşilimtırak okside bakıra benzetilmeye çalışılmış haliyle duruyor.

Talebe Cemiyeti fırsat buldukça konserler de düzenliyordu. Örneğin, dönemin harika çocuğu Ayşegül Sarıca'nın on iki yaşlarındayken pek şık kıyafeti ve örgülü saçlarıyla bize konser vermesini sağlamıştık. İstanbul'a konser vermeye gelen Wilhelm Kempff'e dünyaya yeni gelen torunu için bir altın kolye hediye etmiştik, o da bize İTÜ'nün Gümüşsuyu'ndaki konferans salonunda bir konser vermişti.

Talebe Cemiyeti çalışmaları arasında bir de eğitim mitingi düzenlemiştik. Hocalarımızın ders kitapları yoktu. Başka fakültelerde olduğu gibi hiç değilse çoğaltılmış ders notları da hazırlamıyorlardı. Derslerini sadece bizim o sırada tutabildiğimiz notlarla izlememizi bekliyorlardı. Bizi zorlayan bu duruma dikkati çekmek için yaptığımız miting fakülte yönetiminden büyük tepki gördü. Hatta mitingden sonra fakülte dekanı Talebe Cemiyeti kongresini sınıflardan birinde yapmamıza izin vermedi. Gerekçesini açıklamak için bizi davet ettiğinde "Sizin cemiyetinizin benim için yoğurtçular cemiyetinden bir farkı yoktur ki" diyordu.

Ancak böyle güzel güzel çalışırken, öğrenciler arasında Vedat Özsan'a karşı ciddi bir muhalefet oluştu. Vedat şık giyimi, güzel konuşması, hatta hitabet yeteneğinin verdiği yüksek özgüvenle herkese biraz yukarıdan bakar olmuştu. Bu da sanırım sinirlere dokunuyordu. Yönetim kurulumuz henüz bir yılını doldurmadan olağanüstü kongre talepleri yoğunlaştı. Başkanın çekilmesi, yeni seçim yapılması isteniyordu. Yapılacak kongrede tek başkan adayı olarak ben görülüyordum. O nedenle hiçbir arkadaşımla ayrıca seçim öncesi hiçbir konuşma yapmadığım gibi birtakım vaatlerde de bulunmadım.

Kongre başladıktan ve ilk konuşmalar tamamlandıktan sonra tam seçimlere geçileceği zaman, bizim sınıftan Tekin Aydın da başkanlığa aday olduğunu duyurdu. Bu benim için tam bir sürpriz

oldu ama oyumu açıkça ve göstererek Tekin Aydın için kullandım. Oyların sayımı sonunda Tekin Aydın'ın tek bir oy farkıyla seçildiği anlaşıldı. Elbette çok şaşırdım. Kendi oyunuyla yenilen güreşçi gibi bir anda tuş olmuştum.

Kısa sürede mesele anlaşıldı. İzmir Merkez Bankası yarışmasına benim önerimle birlikte katıldığımız ortağım Ergun Unaran güya bana şaka yapmış; seçimden önceki iki gün boyunca, fakültede arkadaşlara "Doğan'a bir sürpriz yapalım, Tekin'e oy verelim" diyormuş. Ergun Unaran bunu da "şaka yapma" niyetiyle açıklıyormuş. Bu ne biçim bir şakaydı? Ama seçim bir bakıma siyaset sayıldığı için ilgimi çeken bu alanda iyi bir ders almış oldum.

Fakültede, son sınıfa başladığım 1951 yılı sonbaharında, daha önce Fatih'teki evde Aysel Güven'in arkadaşları olarak tanıdığım Necdet Ünel ve Talha Yücel fakültelerini bitirip doktor olmuşlardı. İstanbul'da staj yapacakları için Taksim civarında bir apartman dairesi kiralamışlar. Fransız Konsolosluğu'nun hemen arkasında, Tarlabaşı'nın İstiklal Caddesi'ne paralel ilk sokağındaki üç odalı bu dairenin büyük odasını bana teklif ediyorlardı. Çok sevindim. O güne kadar hep bir kıyısında köşesinde yer bulabildiğim bir evde ya da bir pansiyon odasında değil, kendimin sayacağım bir evde yaşayacaktım.

Talha Yücel ve Necdet Ünel ile birlikte.

Ev arkadaşlarım Dr. Necdet Ünel ve Dr. Talha Yücel, kadın doğum hastalıkları konusunda uzman olmak için biri Haseki'de, biri Gureba Hastanesi'nde, günün ünlü profesörlerinin yanında uzmanlık stajlarını yapıyorlardı. Mimarlık fakültesinin beşinci sınıfını bu evde geçirdim. Taksim'e, Taşkışla'ya, İstiklal Caddesi'ne çok yakın olan bu evde, her ikisi de çok iyi yetişmiş, kültürlü, uyumlu doktor arkadaşlarımla birlikte yaşamaktan memnundum. İstediğimde İstiklal Caddesi'nde kısa bir yürüyüş yapmak, sık olmasa da güzel bir film izlemek beni eğlendirmeye, mutlu etmeye yetiyordu. Beşinci sınıfın ikinci yarısı başladığında, devam edilmesi zorunlu olan dersler tamamlanmıştı. Sadece diploma projesi yapılacaktı. Kendi kendimize ve hocaların yardımı olmadan hazırlayacağımız projeyi üç ayda tamamlayarak teslim edecektik.

Fakültenin bu son yarıyılı 1952 yılının mart ayında başladı. Proje konumuz görece kolay sayılırdı. Ama konunun öğrenilmesi, yerine uygun, iyi çalışır, çevresine yakışır güzel bir projeyi, inşa edilecekmiş gibi tüm detaylarıyla tasarlamak, diploma jürisine sunulacak kalitede tertemiz çizmek gerekiyordu. Bu sürenin ilk iki ayını düşünmeye, araştırmaya ve eskizlerle konuyu kendi açımdan olgunlaştırmaya, son bir ayını da büyük paftalara çini mürekkeple çizmeye ayırmalıydım.

Taşkışla'nın çatı katındaki odalarının bir kısmı ikişer üçer kişi birlikte çalışmamız için bizim sınıfa verilmişti. Ben çoğunlukla evde çalışıyor, gece gündüz açık olan Taşkışla'ya zaman zaman gidiyordum. Öğrenciler her saat istedikleri gibi girip çıkıyorlar, evlerindeymiş gibi serbestçe zaman geçiriyorlardı. İnsanı çalışmaya teşvik eden bir arkadaşlık havası ve mükemmel bir çalışma ortamı vardı. Bu güzel ortam ne yazık ki yıllar sonra boykotlar, kavgalar ve işgallerle yok olacaktı.

Son ay artık tamamen eve çekilmiş, projeyi temize çizmeye başlamıştım. O ay her sabah yedide çalışmaya başlayarak gece on ikiye, bire kadar resim tahtamın başında kalıyordum. Doktor arkadaşlarım zaman zaman odama geliyor, ne yaptığımı anlamaya çalışıyorlardı. Çizdiklerimi, onların ne anlama geldiğini galiba biraz da abartarak anlattıkça hayretler içinde kalıyorlar, birbirlerine bakıyorlar, "İyi ki biz mimar olmaya kalkışmamışız" diyerek ciddi ciddi seviniyorlardı. Bana gelince; gündüz klinikteki yoğun bir çalışmadan sonra, gece nöbetlerinde de durmadan çalıştıklarını, çoğu geceler

hiç uyumadıklarını onlardan dinledikçe çalışma güçlerine hayran oluyor, mimarlığı seçtiğime şükrediyordum.

O yoğun çalışma temposu psikolojimi de etkilemiş olmalıydı. Bir akşam Dr. Necdet'le beraber ünlü Orman Birahanesi'nde garsonu beklerken, bir ayağını sürüyerek yürüyen, etrafında ona buna takılmayı elden bırakmayan, yaşlıca bir seyyar piyangocu bize de takıldı. Yelpaze gibi açtığı biletleri yüzüme doğru doğru uzatarak "Çek bir tane yahu, şans işte burda!" dedi. 19 Mayıs özel çekilişiydi ve Milli Piyango ilk defa bir milyon liralık büyük ikramiye vaat ediyordu. Birer bilet çektik. Katlayıp cebimize koyduk ve ben bileti tamamen unuttum.

Projeyi çizerken iyice yorulduğumda yatağa uzanıp on on beş dakika kadar dinlenmeye çalışıyordum. Bu dinlenme anlarımdan birinde nasılsa cebimdeki piyango bileti aklıma geldi. Bir an için, "Acaba bir milyon lira bana çıksa ne yapardım?" diye düşündüm. Bu o zaman o kadar büyük bir paraydı ki, bununla örneğin Gümüşsuyu Caddesi'nde beş büyük apartman dairesi satın alınabilir, kiraları insanı ömür boyu rahat yaşatabilirdi. Böyle bir düşünce o âna kadar bütün gücümle çalıştığım projeyi, alacağım diplomayı adeta anlamsızlaştırdı. Çok korktum. Hemen yerimden kalktım. Masanın başına geçtim. Bileti unutmaya çalıştım. Zaten sonunda bilete amorti bile çıkmadı.

Haziran başında projeler teslim edildi. Bir hafta içinde de diploma jürisinin o yılın projelerini çok başarılı bulduğu duyuldu. Artık Teknik Üniversite Rektörü de olan hocamız Emin Onat'ın bu toplu başarı üzerine, bir önceki yıldan kalan öğrenciler dahil, hepimizi mezun etmeye karar verdiği açıklandı. Projelerin bu kadar beğenilmesi ve topluca mezun oluşumuz hepimizi coşturdu. Sonuçlar resmen açıklandığında sınıfça bir bayram havası yaşandı.

Yıllardır bitirmeyi düşlediğimiz okul dönemi tamamlanmıştı. Çekilen onca zorluk, onca sınav heyecanı bitmişti ve biz bir anda sanki bir boşluk içinde kalmıştık. Aslında sınıf arkadaşlarımız arasında Anadolu'dan gelenlerin programları belli gibiydi. Sınıfın yarıya yakınını oluşturan bu arkadaşlar bölgelerine dönecekler, belki erkenden evlenecekler, oralarda çalışmaya başlayacaklardı. Ben de İstanbul'dan ayrılacaklar arasındaydım. Aklımda kısa vadeli bir program vardı. Eskiden staj yaptığım İzmir Belediyesi proje bürosuna katılmak istersem büyük olasılıkla kabul edileceğimi

düşünüyor, daha ilerisini hayal bile edemiyordum "Olacak olan olur" gibi bir his içindeydim.

Sınıfın yaklaşık diğer yarısıysa İstanbul'da aileleriyle birlikte yaşamlarını sürdüreceklerdi. Ne var ki artık okulla ilgimiz kesilmiş olmasına rağmen birdenbire ayrılamıyor, neredeyse bütün sınıf her gün Taşkışla'ya uğramaktan kendimizi alamıyorduk. Geçen beş yılın anılarını, geleceği konuşuyorduk. İlk gün arkadaşlara bir öneride bulundum. Yaklaşık bir ay önce, şimdi yerinde bir büyük otel olan Taksim Belediye Gazinosu'nda, Teknik Üniversite son sınıf öğrencilerinin mezuniyet balosunda hepimiz bulunmuştuk. Ama o kalabalık içinde kendi hocalarımızla görüşme fırsatımız olmamıştı. Aklıma gelen, içtenlikle sevip saydığımız dönemin rektörü, hocamız Emin Onat'la, çok da kalabalık olmayan sınıfımızın baş başa bir akşam yemeğinde buluşması, doyasıya konuşabilmemizdi. Öneri arkadaşlar tarafından coşkuyla kabul edildi. Gerçekleştirilmesi bana bırakıldı.

Hemen Ahmet Menderes'le birlikte Emin Onat'ı ziyarete gittik. O zaman özel kalem, randevu almak gibi formaliteler yoktu. Taşkışla'daki büyük rektörlük odasının kapısını tıklatarak içeri girdik. Kocaman masanın arkasında, sıcak yaz gününde beyaz gömleğinin kollarını sıvamış, yoğun bir çalışmaya dalmış olan Emin Onat bizi görünce gülümsedi, "Gelin bakalım paşalar, hayrola?" dedi. Tüm içtenliğimle kendisine olan sevgi ve saygımızı söyledikten sonra, sadece bizim sınıfın katılacağı bir yemekte buluşabilmeyi çok arzu ettiğimizi, ayrıca Profesör Bonatz, Hamit Dilgan, Kemal Ahmet Arû, Orhan Safa ve Hamit Kemâli Söylemezoğlu olmak üzere beş hocamızı da davet etmek istediğimizi söyledim. Emin Bey öneriyi hemen kabul etti: "Çok iyi olur paşalar, ama siz bu işi beceremezsiniz. Hamit Dilgan hocadan rica edelim, o organize etsin" dedi. Telefona sarılıp Hamit hocayı aradı. Hamit Dilgan geldi ve bir telefonla Ortaköy'de, o zamanlar Lido adıyla tanınan gazinoda, sonraki akşam bir araya geleceğimiz yemek için gerekli düzenlemeyi yaptı.

Ertesi akşam belirlenen saatte Lido'nun orta katında, yüzme havuzunun üzerinden Boğaz'a bakan geniş terasta hazırlanmış çeşitli meze tabakları, çiçekler ve mumlarla dolu masanın etrafında toplandık. Çok yakın saydığımız beş hocamız ve otuz kişilik sınıfımız bir araya gelmiştik. Emin Onat'ın, masanın denize bakan, geniş kenarının ortasında yerini almasından sonra herkes oturdu.

Lido'daki yemekte Emin Onat ile birlikte.

Kendimi bir bakıma davet sahibi saydığım için ben nereye oturacağımı düşünürken Emin Bey eliyle işaret ederek beni yanına çağırdı. Sağındaki boş koltuğu işaret etti. Profesör Bonatz tam karşımızda oturuyor ve arkada kalan orkestraya bakıyordu. Orkestra ise orta yaşlarına yakın, sarışın, güzel Romanyalı şarkıcıya eşlik ediyordu. Bugünün gazinolarının aksine hafif sesli müzik adeta fonda kalıyor, rahatlıkla konuşmamıza izin veriyordu.

Masada sohbet giderek koyulaştı. Emin Onat kadehini her kaldırışında bana "Hadi paşa" diyor, kadeh tokuşturuyordu. Emin Bey'in kadeh kaldırma hızına farkına varmadan ben de katılıyordum. İyice rahatlamış olmalıyım ki, içkinin verdiği cesaretle Emin Bey'e kendisinden sadece mimarlığı değil, insani davranış biçimlerini, konuları etraflıca düşünmeyi öğrendiğimiz için minnettar olduğumuzu söylüyordum. Onun üniversiteyi bırakıp siyasete geçeceği yolunda söylentiler olduğunu, üniversiteden ayrılmasını istemediğimizi anlatıyordum. Emin Onat'ın cevabı çok içtendi: "Olmaz paşa! Ben kendimi, başında Profesör Bonatz'ın bulunduğu futbol takımının bir oyuncusu sayıyorum. Bu takımı asla bırakmam."

Ne yazık ki Emin Bey iki yıl sonra Başbakan Menderes'in Bayındırlık Bakanlığı teklifine dayanamamış, ülkeye daha fazla hizmet etme imkânı bulacağını düşünmüş ve 1954 seçimlerinde İstanbul'dan milletvekili olmuştu. Ancak Menderes'in kendisine verdiği sözlerin hiçbiri gerçekleşmediği gibi Emin Bey de aldatılmış ve siyasetten tatsız bir ders almıştı. Bir sonraki dönem de milletvekili olmadı ya da yapılmadı.

Dolunayın parlak ışığıyla göğü, denizi aydınlattığı o mavi gece sona erdiğinde, ben nasıl vedalaştığımızı, eve nasıl dönebildiğimi, ertesi gün kendime geldiğimde bir türlü hatırlayamadım. Ama o güzel gece hâlâ, hayatımın en güzel anıları arasında duruyor. O geceyi Halit Ziya Uşaklıgil'in ünlü romanı *Mai ve Siyah*'ın kahramanı Ahmet Cemil'in mezuniyet gecesine benzetiyorum. O da Mülkiye'yi bitirdiğinde Tepebaşı Gazinosu'nda tıpkı bizim gibi parlak bir mavi gece yaşamış, yeni hayatına öyle başlamıştı.

İSTANBUL'DAN ZORUNLU BİR AYRILIŞ DAHA

Teknik Üniversite'yi 1952 yılında bitirenlere diplomalarının daha sonra hazırlanıp verileceği söylendi. Belki de bu nedenle herhangi bir tören de yapılmadı. Diploma yerine verilen iki üç satırlık bir belgeyi Lido'daki akşamın ardından bir iki gün sonra dekanlık kaleminden aldık. Böylece fakülteyle ilgimiz kesilmiş oldu.

İstanbul'da yapacak bir işim kalmamıştı. Tarlabaşı'nda kaldığım apartman dairesindeki odamdan sadece giysilerimi aldım. Odamı ve birkaç eşyamı doktor arkadaşlarıma bırakarak denizyollarının İzmir seferini yapan Kadeş isimli gemiyle İstanbul'dan bir kez daha ayrılıyordum. Ağaçlar arasından görünen evleri, kubbeler ve zarif minarelerle süslenen o dünyaca ünlü tarihsel silueti gözden kaybolduncaya kadar güverteden izledim.

Bu kez birinci mevkide yolcuydum. Geminin orta bölümündeki kamaralar günün koşullarında oldukça konforlu sayılabilirdi ama asıl etkileyici olan oturma ve yemek salonlarıydı. Usta şeflerin elinden çıkan yemekler gümüş takımlar, kolalı keten örtüler, çiçekler ve bir orkestranın çaldığı hafif müzik eşliğinde yeniyordu.

1938 yılında ilkokul öğrencisi iken babamın görevi nedeniyle, gene aynı rıhtımdan gemiyle ayrılmış, İzmir'e gidip yerleşmiştik.

İTÜ'ye veda balosu (1952).

Şimdi on dört yıl sonra, üniversiteyi bitirmiş ve bir meslek edinmiş olarak bir kez daha İzmir'e gidiyordum.

II. Dünya Savaşı'nın ülkeye yaşattığı sıkıntılı yılları atlatmış, Türkiye'nin en iyi liselerinden birini başarıyla bitirmiştim. İstediğim mesleğin henüz eğitim aşamasındayken yarışma kazanmanın heyecanını yaşamıştım. Belki de benim koşullarım göz önüne alındığında, ümit edebileceğim en iyi konumdaydım. Ne var ki İzmir'e dönerken bunları düşünmüyordum. İstanbul'da tek başıma serbest yaşamaya alışmıştım, mutluydum. Şimdi İzmir'de ninemin, annemin, babamın yanında görece kontrollü bir ev yaşamına dönüyordum. İçten içe sıkılıyor olmalıydım ki, İzmir'e karmaşık duygular içinde indim.

BÖLÜM III

MESLEKTE İLK DÖNEM "VAR OLMA ÇABALARI" 1952-1965

9. Mezuniyetten Üsteğmenliğe

DÖRT AY SÜRELİ MİMARLIK

İzmir'e geldiğimde gelecekle ilgili netleşmiş bir programım yoktu. Ama İstanbul'da yaşamak düşüncesi aklımın bir köşesinde duruyordu. Zaten ülkedeki üst düzey mimarlık faaliyetinin İstanbul ve Ankara gibi iki merkezde gerçekleştiğini, bütün önemine karşın İzmir'in bu konuda biraz kenarda kaldığını görüyordum. Bu nedenle İzmir'de yaşamak için uzun vadeli bir program yapamıyor, kısa bir süre Rıza Aşkan yönetimindeki İzmir Belediyesi proje bürosunda çalışmak istiyordum.

Bir dilekçeyle başvurdum ve hemen kabul edildim. İlk günden itibaren Rıza Bey bana artık bir meslektaşı gibi davranıyordu. Önüme birkaç proje konusu getirdi. İlk konu bir iki yıl önce vefat eden İzmirli bestekâr Rakım Elkutlu için bir mezar tasarlanmasıydı. Rakım Elkutlu, Karantina'daki camimizin imamıydı. Onu uzun boyu, temiz pembe yüzü ve beyaz sakalıyla hatırlıyordum.

Rakım Elkutlu'nun kabri İzmir'in Kokluca Mezarlığı'nda, giriş aksı üzerinde, tek kişilik bir kabirdi. Rıza Bey'le birlikte Elkutlu için bu küçük alanda hemen fark edilecek klasik bir mezar formu tasarladık. Ben de bu tasarıma göre mezarı oluşturacak mermer parçalarını tek tek 1/1 ölçekte çizerek hazırladım. Taşlar o zamanki belediye binasının yakınlarında, küçük bir taşçı atölyesinde işlenecekti. Rıza Bey, iki üç günde bir taşçıya gidiyor, taşın işlenişini görmem için benim gelmemi de istiyordu.

O yaz ayları içinde hazırlanan taşlar monte edildi ve mezar tamamlanmış oldu. Bu vesileyle yapılan törende Rakım Elkutlu da geniş bir şekilde anıldı. İlginçtir, 1961 yılında vefat eden ninemle 1984'te vefat eden babamın mezarları Rakım Elkutlu'yla adeta yan yana duruyor. Her ziyaretimde, çocukluğumda Karantina Camii imamı olarak tanıdığım rahmetli Rakım Hoca'yı da ziyaret ediyorum.

Belediyede diğer projeler üzerinde çalışırken, dışarıda da iki ayrı uğraşım daha oldu. O yıllarda ninem artık iyice yaşlanmıştı. Biz de

onunla beraber Isparta'ya gidemez olmuştuk. Çebiş Evi de gidilmediği için bakılamıyor, korunamıyordu. Zorunlu olarak satılmıştı. Ninem eline geçen parayla İzmir'de bir ev alınmasını istiyordu. Bu amaçla tanıdıklarla birlikte İzmir'de bir arayış başlamıştı. Babamın o güne kadarki tüm birikimi de eklenerek kısa sürede Alsancak 2. Kordon'da, altı odalı, neredeyse yüz yıllık eski bir İzmir evi satın alındı. Evin gerekli güçlendirme ve tamir işleri de bana kaldı.

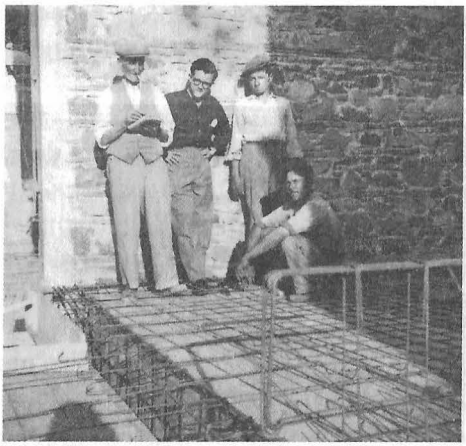
Bulduğumuz bir inşaat kalfası ve ekibiyle birlikte, benim her gün yapıya uğramam şartıyla, yaklaşık iki ayda evi yeni değilse de eli yüzü düzgün, oturulabilir bir hale getirdik.

İnşaat sırasında yapımının kolay olacağını düşündüğüm tuğla kaplı bir şömine projesi çizdim. 1/1 ölçekli çizdiğim resmi duvara yapıştırdım. Usta işe başladı. Ama özellikle üstteki kemeri bir türlü istediğim düzgünlükte yapamıyordu. Yapı Usta Okulu stajıma güvenerek harç teknesinin başına geçtim. Malayı elime aldım. Öğleden akşama kadar çalıştım. Hava iyice karardığında şömine bitmişti. Ne var ki kapıların, pencerelerin açık olduğu inşaatta terli terli çalışırken fena halde üşütmüştüm. Bir haftada ancak kendime gelebildim.

İkinci uğraşım İstanbul'daki büyük dayımın İzmir'de bir apartman yapma düşüncesiyle ilgiliydi. Dayım yeni yeni başlayan inşaat faaliyetinden etkilenmiş, bir yapı yatırımı yapmaya karar vermişti. Benim mimarlığımdan yararlanmak istiyordu. Geldi. Birkaç gün İzmir'de kaldı. Karantina'da, o zamanki Tramvay Caddesi'nin kara tarafında önü geniş, arkası dar, neredeyse üçgen biçimindeki bir arsa satın alındı. Dayım hem projeyi yapmamı hem inşaatı yönetmemi istiyordu. İnşaat tamamlandığında satılacak, elde edilecek kârın yarısı bana kalacaktı.

Benim için güzel bir fırsattı. Tek başıma bir iş yaparak kendimi gösterecek, belki de para kazanacaktım. Alsancak'taki evimizin tamiri henüz bitmeden, akşamları çalışarak on on beş günde projeyi tamamladım. Arsanın ölçüleri ve imar koşulları, tabanı yaklaşık 100 metrekare olan, beş katlı bir apartman inşa edilmesine imkân veriyordu. Ben de arsanın çarpıklığını olabildiğince düzelten, üç odalı, mutfağı-banyosuyla, bir kat planı hazırlayıp dayıma onaylattım. Caddeye bakan 9 metre genişlikteki cepheyi modülleyip Bonatz'dan öğrendiğimiz, biraz da Sedad Hakkı Bey'in modüler cephelerine benzer bir cephe tasarlamıştım.

İzmir'deki Karantina Apartmanı.

Gece bir inşaat kalfasıyla işe başladık. Betonarme karkas inşaatını ve tuğla duvarlarının işçiliğini yapacaktı. Tüm malzemeleri ben alacaktım. Sıcak bir yaz gününün sabahında, inşaat alanında dayımla beraber birkaç kişi bir araya geldik. Arsanın uzak bir köşesinde işçiler kurban kesti. İnşaat başladı.

Bütün bu işler olurken ben Belediye'de çalışmayı sürdürüyordum. Rıza Bey'in denetiminde tamamladığım küçük bir iş hanı projesinin de inşaatı başlamış, sıra ilk günlerde bana bahsettiği Şark Kahvesi projesine gelmişti. O proje üzerinde çalışırken bir yandan da kendi kendime düşünüyordum: İzmir'de yaşam sorunsuz ve rahattı. Ama hem İstanbul'u özlüyor hem de İstanbul'da yakından izlediğim yarışmalar, sergiler ve panellerden mahrum kaldığımı düşünüyordum.

O yaz İzmir'de oldukça hareketli yaşamış, birtakım işler yapmış olsam da İstanbul'a dönmeyi çok istiyordum. Bir yandan da nerede olursam olayım önümde bir yıllık askerlik dönemi vardı ve askerliğimi yapmadan meslek içinde ciddi bir işe giremeyeceğimi biliyordum.

Askerlik görevini yedek subay olarak yapacağım belliydi. O yıllarda mimar ve mühendisler büyük olasılıkla istihkâm sınıfına seçiliyor ve İstanbul Halıcıoğlu'ndaki yedek subay okuluna gönderiliyorlardı. Evde askerlik konusu açıldığında annem: "Oğlum, şurada biraz otur, biraz rahat et" diyerek evde kalmamı istediğini belli etse de, babam her zaman olduğu gibi kararı benim vereceğimi söylüyor, beni destekliyordu. Böylece askerlik kararı ilk olarak evde alınmış oldu. Sıra askerlik şubesinin kararına kaldı. Alsancak'taki yeni evimizin yakınındaki askerlik şubesine fotoğraflar, mezuniyet belgesi, ikametgâh, nüfus sureti gibi tüm belgeleri toplayarak başvurdum. Süreci tam olarak hatırlayamıyorum. Ama sanki sağlık muayenesinden de geçtim ve bana kararın eve gönderileceği söylendi.

Artık Belediye'de Şark Kahvesi projelerini tamamlamak, benim yokluğumda dayımın inşaatının aksamadan sürdürülebilmesini sağlayacak düzenlemeleri yapmak gibi işler kalıyordu. Yaklaşık bir aylık zamanım vardı. Şark Kahvesi projesi için Sedad Hakkı Bey'in Kanlıca'daki Amcazade Yalısı'nın çağdaş bir yorumu sayılan Maçka'daki Taşlık Kahvesi projesini örnek alıyor ama kopya etmeden yeni bir yorum getirmek istiyorduk. Haçvari planlı ana

Şark Kahvesi.

kitleye batıya doğru uzayan kolonlu bir teras ve ucuna küçük bir pavyon eklemiştik. Rıza Bey saçak altlarına renkli Osmanlı motifleri yerleştirebilmek için evinden birtakım kitaplar getirdi. İzmir'deki son bir ayımda proje dosyasını tüm detaylarıyla tamamlayıp teslim ettim. Yapı daha sonra, ben askerdeyken ihale ve inşa edilecekti.

Gerçekten de Şark Kahvesi inşaatı ben yedek subay okulundayken tamamlanmış ve İzmir'de bir törenle kullanıma açılmıştı. Birkaç ay sonra da *Arkitekt* dergisinde Rıza Aşkan imzasıyla yayımlandığını gördüm. Şark Kahvesi yıllar sonra Şato Gazinosu adıyla bir içkili restorana dönüştürüldü. Özgün aydınlatma sistemi sökülmüş, yerlerine her renkten çıplak floresan lambalar asılmıştı. Yapı adeta otoyol kenarlarındaki lokantalara benziyordu. Bu üzücüydü ama ben zaten Şark Kahvesi'nin İstanbul, Maçka'daki Şark Kahvesi'nin de Amcazade Yalısı'nın da zayıf bir benzetmesi olduğunu düşündüğüm için yapıyı çok da benimsemiyordum. Ne var ki yıllar sonra Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nin yayımladığı *İzmir Mimarlık Haritası*'nda yapının müellifleri olarak Rıza Aşkan ile birlikte benim de adımın yazılmış olduğunu gördüm. O günleri acaba kim hatırlamış da bilgi vermişti, anlayamadığım gibi, ortak müellif olmayı hak edip etmediğimden de emin değildim.

Dayımın devam eden apartman inşaatına gelince; uzunca bir süre bana ihtiyaç duyulmayacak şekilde gerekli tedbirleri almıştım. O günlerde askerlik şubesinden beklediğim yazı da gelmiş, Ankara'daki yedek subay okuluna başvuru tarihim belli olmuştu.

İstediğim ve ümit ettiğim gibi, askerlik görevime başlayıncaya kadar yaklaşık dört aylık dönemi İzmir'de, kamuda çalışan bir mimar olarak geçirmiştim. Alsancak'ta satın alınan evin tamiri, dayımın inşaatı gibi işlerle de uğraşarak yoğun bir yaz yaşamıştım. Artık zorunlu askerlik görevine başlayabilirdim. Ama ondan sonrası hakkında hiçbir fikrim yoktu. Mesleğim, hatta tüm geleceğim hakkında düşünmek için önümde en az bir yıl vardı. İstenen günde Ankara'daki Yedek Subay Okulu'na başvurabilmek için bir gün önce ninemin kapıda okuduğu dualarla evden ayrıldık. Basmane Garı'nda beni yolcu etmeye gelen babamın ve gözleri yaşarmış annemin ellerinden öptüm. Trene bindim.

YEDEK SUBAY OKULU'NDA

Ankara'da yedek subay okulu, sabah saat dokuzda, Türkiye'nin her yerinden, belki yurtdışından da gelmiş binlerce yedek subay adayı ile tıklım tıklım dolmuştu. Tüm bu adaylar yetkili subaylarca mülakata alınacaklardı. Hangi adayın hangi salonda sınava gireceğini gösteren listeleri ve adımı güçlükle bulduktan sonra, girdiğim geniş salonda üç subayın yan yana oturduğu masanın önüne gelebildim. Eğitimim ve özgeçmişimle ilgili birkaç soruyu cevapladım. Sonra da aynı salonda bir başka köşede tek başına oturan bir Amerikan subayının masasına yönlendirildim. Gene ayaktaydım. Aramızda kısa bir görüşme geçti:

"Where did you learn your English?"

"At İzmir Atatürk Lisesi."

"O.K."

Bu kısa konuşmadan sonra bana verilen basılı kâğıtta, İngilizce sözcüğü karşısına "A" yazıldığını şaşkınlıkla karışık bir sevinçle gördüm.

1952 yılı sonbaharı, Türkiye'nin bir tugay gibi büyük bir kuvvetle katıldığı Kore Savaşı'nın şiddetle sürdüğü bir dönemdi. Kore'de çok sayıda tercüman yedek subay görev yapıyordu. Ön cephelerde savaşa katılan yedek subaylardan çok sayıda şehit

verildiğini haberlerden öğreniyorduk.

Anladığıma göre benim gibi lisede İngilizce okuduğunu söyleyen, hatta İngilizceyi çok iyi bilen birçok aday, Kore'ye gönderilme korkusundan ilk soruyu anlamamış gibi davranıyor, bu basit sınavda başarısız sayılıyormuş. Böyle bir davranış önceden aklıma gelmediği gibi, sonradan düşündüğümde de yapılacak iş gibi görünmedi. Bunu yapabilseydim bile kendimi ömür boyu suçlu sayacağımdan, o anda doğru yaptığımdan emindim. Ama bakalım nasıl bir sonuçla karşılaşacaktım?

Yedek subay üniformasıyla (1954).

Kore'ye gönderilecek miydim? Bilemiyordum. Ama en büyük korkum, Kore'ye gönderilirsem cephede bana tercümanlık görevi verilmesiydi. Zayıf İngilizcemle telefonda konuşurken söyleneni anlayamayarak işleri büsbütün karıştıracağımdan korkuyordum. Yedek subay okulu döneminde hafta sonları ders alıp İngilizcemi geliştirmeye karar verdim. Ancak mülakat ve sınavdan sonra benim için asıl merak konusu hangi sınıfa ayrılacağımdı. Olur da umduğum ve beklediğim gibi istihkâm sınıfına ayrılamazsam, İstanbul'a gidemeyecektim.

Sınıflarımızın belirleneceği gün çok erken bir saatte, yedek subay okulunun önünde, biraz alçakta kalan geniş düzlükte, daha önce verilen harfli ve numaralı sembollere göre yüzer kişilik gruplar halinde toplanmıştık. Güneş doğmak üzereydi. Ankara'nın serin sonbahar havası içimdeki merak ve endişeyle birleşince beni iyiden iyiye ürpertiyordu.

Toplandığımız büyük alanın önündeki sette uzun bir masa ve yüksek bir kürsü vardı. Setteki subayların bir kısmı masanın gerisinde oturuyor, bir kısmı ellerindeki kâğıtlarla oradan oraya

koşuşturuyordu. Saat tam altıda bir subay kürsüden sınıfların ayrımına başlanacağını ilan etti. İlk sırada topçu sınıfına ayrılanlar gruplarının adları ve numaralarıyla açıklanıyor ve onların gruptan ayrılarak bir kenarda toplanmaları isteniyordu. Yaklaşık yarım saat sonra kenarda toplanan topçu yedek subay adayları üç yüz kişi kadar olunca yeni bir anons geldi: "Topçuya ayrılan arkadaşlar, yol üzerinde bekleyen GMC'lere!"

Bulunduğumuz alanın bir yanında, gene biraz yüksekte kalan asfalt yol üzerinde, üstleri brandayla örtülü on kadar askeri kamyon duruyordu. Ellerinde çantaları, bavullarıyla bekleşen o ilk gruptaki adayların doldurduğu ve sabahın ilk ışıklarının önünde sadece siluetleri görünen o kamyonlar önce yavaş yavaş, sonra hızlanarak gözden kayboldular.

Sırayla ordonat, muhabere, piyade, levazım gibi sınıflar okunuyor, o sınıflarda numaram çıkmadığı için seviniyordum. Toplandığımız alan giderek tenhalaştı. Belki de istihkâm sınıfı en sona kalmıştı. Birden adım okundu. İstihkâm sınıfına ayrılacağım kesinleşti. İçimdeki sıkıntı kayboldu, neşem yerine geldi. Bizim grubun okunması tamamlanınca, o gün akşam saat sekizde Ankara Garı'nda toplanmamız gerektiğini, o saate kadar serbest olduğumuzu bildirdiler. Sınıf arkadaşlarım Sami Sisa, Tekin Aydın, Altay Erol da bizim gruptaydı. Aylar sonra yeniden bir araya geliyorduk.

Akşam garda toplandık. Üçüncü mevki, tahta kanepeli vagonlardan oluşan katara doluşup yola çıktık. Bu tarifesiz sefer, her istasyonda durdurulup bekletilerek ancak bir sonraki akşam karanlığında Haydarpaşa İstasyonu'na ulaşabildi. Normal trenlerin sekiz saatte aldığı yolu bizim özel tren yirmi dört saatte alabilmişti. Haydarpaşa'dan askeri kamyonlara doluştuk ve Haliç kıyısının Halıcıoğlu bölgesinde o zaman istihkâm yedek subay okulu olan eski kışlaya sevk edildik. Bu kışla otuz kırk yıl önce levazım okulu olarak kullanılıyormuş. Babam levazım yedek subayı olduğu için büyük olasılıkla aynı kışlada eğitim görmüş olmalıydı. Ben de askerlik görevime orada başlayacaktım.

Ertesi sabah kalın kışlık askeri elbiseler, askerlerin kaput dedikleri uzun paltolar, çamaşırlar dağıtıldı ve altı ay sürecek yedek subay okulu dönemi başladı. Artık istihkâm yedek subay okulunun 37. dönemi, 2. takımındaki onar kişilik mangalardan birinde, 3709 numaralı yedek subay adayı er idim.

Halıcıoğlu'nda yedek subay eğilimi (1953).

Bir gün sonra, toplantı salonu olarak da kullanılan yemek salonunda, doksanar kişilik dört takımdan ve üç yüz altmış erden oluşan yedek subay bölüğü toplandı. Bizim bölüğün bağlı olduğu istihkâm taburunun komutanı Binbaşı Ziya Bey bir konuşma yaptı. Konuşmasından aklımda kalan cümlesi şuydu: "Arkadaşlar, şimdi başladığınız askerlik görevinizin size kazandıracakları arasında, ömür boyu anlatmaktan bıkmayacağınız anılar olacak." Gerçekten de öyle oldu. Ancak ben burada anılar yerine, yedek subay okulunda yaptığım bir gözlem ve iki kazanımdan söz etmek istiyorum.

O zamana kadar dışarıdan pek bilinmeyen askerlik kurumunun iç yüzünü, kurallarını, rütbelerin önemini birinci elden gözlemlemiş oldum. Askerlikte sadece generallerin önemli olduğunu zannederken, bizim bölük komutanı üsteğmen Recai Türkyılmaz'ın bile ne kadar güçlü, yetkili ve önemli olduğunu gördüm. Anladım ki askerlikte binbaşılar, albaylar, hele generaller ulaşılamaz yüksekliklerdeymiş.

İlk kazanımım, askere gitmekte gecikerek bizim döneme kalmış birkaç ünlü meslektaşımı yakından tanıyabilmem oldu. Bunların arasında en çok etkilendiğim, sonradan uzun yıllar boyunca, zaman zaman ters düştüğümüz, zaman zaman da iyi birer dost olarak ilişkilerimizi sürdürdüğümüz Turgut Cansever olmuştur. Paris'ten yeni dönen Cansever'in, uluslararası çağdaş mimarlığın yıldızlarını,

onların düşüncelerini izlediği anlaşılınca sınıf arkadaşlarım Tekin Aydın, Sami Sisa, Altay Erol ile ben akşamüstleri yanından ayrılmaz olmuştuk. O öğrendiklerini büyük bir coşkuyla anlatıyor, biz de can kulağıyla dinliyorduk. Cansever'in sonraki uzun meslek yaşamında pek çok hayranı olmuştur. Bunlara "Turgut Cansever'in müritleri" deniyordu. Bu anlamda ilk müritlerinin bizler olduğumuz söylenebilir. Fakültedeyken üzerlerinde pek de konuşulmayan Le Corbusier'yi, Wright'ı, Mies'i, CIAM bildirisini, modernist mimariyi, ilk defa Cansever aracılığıyla daha iyi tanımış olduk.

YAŞAMI ETKİLEYECEK ÖNEMLİ BİR KARŞILAŞMA

Benim için bir başka önemli kazanım da beş yıllık fakülte döneminde farklı gruplar içinde bulunmamız nedeniyle yeterince tanıyamadığım Sami Sisa'yla yeniden karşılaşmak olmuştur. Sami, bir zamanların ünlü müteahhitlerinden olan ve birkaç yıl önce henüz 56 yaşındayken kalp krizi sonucu vefat eden mühendis Nesim Sisa Bey'in oğluymuş. Doğal olarak ben babasını tanımamıştım ama askerlik dönemimde tanıma fırsatını bulduğum annesi Madam Sisa, akıllı ve olgun bir hanımefendi, Robert Kolej mezunu olan ağabeyi Berto Sisa da zeki, esprili genç bir işadamıydı.

Yedek subay okulunda ilk günlerden başlayarak benzer değer yargılarını paylaştığımızı görüyor, hafta sonu izinlerine birlikte çıkıyorduk. Sami arada bir beni evlerine yemeğe davet ettiği için ailesini de tanımış, giderek arkadaşlığımız yakın arkadaşlığa dönüşmüştü. Altı aylık dönemin sonuna doğru Sami bana bir teklifle geldi. Ağabeyine İstanbul'da bir iplik fabrikası projesi yapmak gibi bir iş gelmiş. İnşaat mühendisi olduğu için kendisini yeterli görmeyen ağabey işi Sami'nin yapmasını düşünüyormuş. Sami de kabul edersem birlikte yapmamızı öneriyordu. Düşüncesine göre ağabeyi, Sami ve ben üç ortak olacaktık. Projeyi Sami ve ben yapacak olmamıza karşın, ücret üçe bölünecekti. Hiç düşünmeden kabul ettim. Nasıl gelişeceğini bilmesem de İstanbul'da bir proje işine sahip oluyordum. Böylece İzmir'deki dayımın apartmanıyla birlikte, kendi ismimin bulunduğu bir işi daha gerçekleştirmiş olacaktım. O gün Sami'nin birlikte çalışmak önerisini hemen kabul etmiş olmamın uzun yıllar yaşamımı etkileyecek devamlı bir ortaklığın başlangıcı olacağından habersizdim.

Askerlik dönemi için İstanbul'a geldiğimde Tarlabaşı'nda doktor arkadaşlarımla oturduğum apartman dairesi olduğu gibi duruyordu. Onlar da bana eski odamı yeniden verdikleri için hafta sonları evci olarak okuldan çıkabiliyor, Taksim'e, Beyoğlu'na dönebiliyordum. Ayrıca bazı hafta sonları da İzmir'e gidip gelerek dayımın inşaatını yönetebiliyordum.

Sami'yle yeni aldığımız işi yedek subay okulunda, akşamüstleri boş kaldığımız iki saat içinde ve hafta sonları onun evinde çalışarak yürütebileceğimizi düşünüyorduk. Ne var ki işi alabilmemiz için okuldan izin alıp işverenle buluşmamız gerekiyordu. Nasıl başarabildik hatırlayamıyorum ama bir gün Sami'yle ben bu izni alabildik ve sabah asker elbiselerimizin üstüne trençkotlarımızı giyerek fabrika yaptıracak işverenin, Sirkeci'de Aşir Efendi Caddesi'nde büyük yeni iş hanlarından birinde, geniş bir katı kaplayan bürosuna gittik. Kadınlı erkekli genç, enerjik ve şık birçok kişinin çalıştığı kalabalık bir büroda doğrusu komik bir durumdaydık. İşverenin üç kapıdan geçilerek girilecek bürosundan önce her kapıda bize yol gösterenler pardösülerimizi almak istiyor, biz de duymamış gibi davranarak ilerlemeye devam ediyorduk. Son kapıyı da öylece geçerek işverenin odasına girebildik.

Karşımızda orta yaşlarda, son derece sağlıklı, güneş yanığı teni ve enerjik görünüşüyle Musevi bir iş adamı duruyordu. Hemen konuya girdi. Fabrika yapılacak arsanın çapını verdi. Bir iki cümleyle isteklerini bildirdi. Ücretimizi sordu. Ben bir şey söyledim. Hemen kabul etti ve not aldı. En çok beş dakikada anlaşmış, işi almış olarak ve sevinçten uçarcasına oradan çıkıp kışlaya döndük.

Artık İstanbul'da daha uzun süre kalmamı sağlayacak bir işim olmuştu. Ama okul dönemi sonunda, son altı aylık yedek subaylık süresinde nerede görevlendirileceğim belli değildi. Nedense bunları hiç düşünmüyordum. Okul döneminin bitmesini beklerken Sami'yle buluşarak yeni işimize çalışıyor, bazı hafta sonları İzmir'e giderek inşa edilmekte olan dayımın apartmanıyla meşgul oluyordum.

Altı aylık yedek subay okulu, dönemin başında tabur komutanının söylediği gibi ömür boyu anlatılacak, örneğin kışın dondurucu soğuklarında tabanca, tüfek, el bombası, bazuka atışları, Haliç'te portatif köprü kurmalar, kışlanın postal kokulu merdiven başları, altmış kişilik yatakhanelerde acımasız şakalar, hafta sonu izinsiz kalışlarımız, kimimizin merdiven altında hapis yatışları ve benzeri anılarla geçti.

Yedek subay okulu döneminde, ilk üç aydan sonra her gün kara tahtanın bir kenarına, dönemin bitmesine kaç gün kaldığı yazılıyor, kalan gün sayısı azaldıkça sabırsızlık artıyordu. Dönemin bitmesine on beş gün kala sıra kura çekimine geldi. Tüm bölük yemek salonunda toplandık. Tabur komutanı, bölük komutanı yanlarında subaylarla kürsüye çıktılar. Ellerindeki iki torbadan birinde isimler, diğerinde tayin edildiği yerler ve görevler bulunuyordu. Tabur komutanı birinci torbadan çektiği küçük ruloyu açıp çıkan ismi kürsüye çağıyordu. Çağırılan yedek subay adayı da bölük komutanının tuttuğu torbadan çektiği küçük kâğıt rulosunu tabur komutanına veriyor, komutan da yüksek sesle gideceği yeri açıklıyordu: "3619 Rıdvan Ünal: Sarıkamış İstihkâm Taburu'na..."

Saatler sonra bütün bölüğün gideceği yerler belli oldu. Ancak benim de içinde bulunduğum on dokuz kişilik tercümanlar grubuna kura çektirilmedi. Onların tayinlerinin birkaç gün sonra bakanlıktan geleceği bildirildi. Dağıldık. O gün öğleden sonra ders yapılmadı. Kurada yakın yerleri çekenler seviniyor, Ankara'dan daha doğuya gidecekler ise sürgüne gidecekmiş gibi üzülüyorlardı.

Bu kura çekiminin heyecanı sürerken bir söylenti yayıldı. Yedek subaylığın altı aylık kıta görevi bir yıla çıkarılmış. Onun için kuralar iptal edilecek, yeniden kura çekilecekmiş. Bu söylentinin üzerinden kaç gün geçti bilmiyorum, yeniden toplanıldı. Kuralar çekildi. Bu sefer sevinenlerle üzülenlerin bir kısmı yer değiştirdi. Bunlardan biri de Sami Sisa'ydı. Birinci kurada Erzurum yakınlarında bir yeri çekmişse de, ikinci kurada İstanbul'a yakın Hoşdere'deki karargâhın inşaat-emlak dairesini çekmiş ve bayram etmişti. Tercüman yedek subayların tayini gene gelmemişti. Okul döneminin sona ermesine birkaç gün kala, önümüzdeki bir yılı nerede geçireceğimi, apar topar nereye gideceğimi bilemiyordum.

Genelkurmay Karargâhı ya da İstihkâm Daire Başkanlığı gibi büro hizmetlerine gidecekler şanslı kura çekmiş sayılıyorlardı. Sınıf arkadaşımız, beraber askerlik yaptığımız Tekin Aydın iyi yetişmiş, kibar tipli, kültürlü bir gençti. Mezuniyetine az bir zaman kala, İstanbul Üniversitesi'nden ünlü bir profesörün kızıyla nişanlanmıştı. Anlatılanlara göre nişanlısı kendinden bir iki yaş büyük, dualarının kabul görmesiyle tanınan, ağzı dualı, genç bir hanımdı. Tekin Aydın birinci kurada İstanbul Harbiye'deki 1. Ordu Karargâhını çekmişti.

Bu torbadaki tek İstanbul kurasıydı. Mucize gibi olan bu şans Tekin Aydın'ın nişanlısının kerametine bağlanıyor, ikinci kurada Tekin Aydın'ın nereyi çekeceği merakla bekleniyordu. Şaşırtıcı bir şey oldu. Tekin Aydın ikinci defa da torbadan ilk kuradaki yerini, yani Harbiye'yi çekmişti. Tekin bir yıllık yedek subaylık hizmetini Göztepe'deki evinden Harbiye'deki ordu karargâhına gidip gelerek tamamladığında artık evli bir arkadaşımızdı.

37. dönem yedek subay okulundaki eğitim dönemimiz 1953 yılının 23 Nisan günü sona erdi. Daha önce dikilmiş yeni üniformalarımızın omuzlarına asteğmen rütbeleri takılmış olarak tören alanında toplanmıştık. Kurdelalarla süslenmiş diplomalarımızın dağıtıldığı sırada hızla tören alanına giren bir askeri cip dikkatleri çekti. Cipten inen genç bir subay kürsüdeki tabur komutanına bir zarf uzattı. Diplomaların dağıtılması tamamlandıktan sonra komutan gelen zarfta tercüman yedek subayların görev yerlerinin bulunduğunu söyledi ve okumaya başladı. Bu sonuca göre altı tercüman yedek subay Kore'deki tugaya, altı subay Afyon'daki Ağır Bakım Fabrikası'na gönderiliyorlardı. İki üç kişi de Amerikan talimnamelerini tercüme etmek için okulda kalacaktı. Ben de İstanbul'da Karaköy'de, Amerikan Yardım Heyeti'nin Liman Müfreze Komutanlığı'na irtibat subayı ve tercüman olarak tayin edilmiştim.

Ne var ki gideceğimiz yerlerde görev yapmakta olan bir önceki dönemin asteğmenleri altı ay daha uzatılan yedek subaylık süresi nedeniyle terhis edilmemişler, yerlerinde kalmışlardı. Dolayısıyla bizim dönem tercümanlar, gidecekleri yerler boşalıncaya kadar en yakın garnizonlarda görevlendirileceklerdi. Benimle beraber İstanbul'da yedek subay okulunda görev yapacak dört tercüman arkadaş, ilk altı ayımızı Selimiye Kışlası'ndaki 8. Tümen, İstihkâm Taburu'nda geçirecektik.

Mimarlık fakültesini bitirdikten sonra İzmir'e gittiğimde hayal ettiğim İstanbul'a dönme, orada yaşama düşüncesi, on sekiz ay gibi bir süre için de olsa birtakım rastlantıların üst üste gelmesiyle ummadığım bir kolaylıkla gerçekleşmişti. Bunun nedeni yedek subay okulu dil sınavında, bildiğim kadarıyla İngilizcemi saklamadan cevaplamış olmam, yani bir bakıma dürüstlüğümün ödüllendirilmesi miydi yoksa şansımdan mı kaynaklanıyordu, kim bilebilir ki...

YEDEK SUBAYLIĞIN İLK DÖNEMİ

Yedek subaylığın ilk altı ayını Selimiye Kışlası'nda geçirecektim. Haydarpaşa ile Üsküdar arasındaki bir alanı boydan boya kaplayan dört kuleli bu büyük kışla eskiden beri bana gizemli bir yapı gibi görünüyordu. Daha önce yakından hiç görmediğim kışlaya kara tarafındaki büyük kapısından girerek, sora sora, tayin olduğum 8. İstihkâm Tabur Komutanlığı'nı buldum. Selimiye Kışlası daha önce içinde yıllarca yaşadığım mimarlık fakültesine dönüştürülmüş bir başka Osmanlı kışlası olan Taşkışla'ya göre daha sade, daha iddiasız bir yapıydı. Uçsuz bucaksız koridorları, yanlarda dışa bakan büyük koğuşları birbirine bağlıyor ve iç avluya bakıyordu.

İstihkâm Tabur Komutanlığı ana girişten sonra, yapının bir uzun kenarının yarısını ve bir kısa kenarının tamamını, yani yaklaşık 500 metre yürüyüp iki yüksek kat çıktıktan sonra ulaşabildiğim kuledeydi. Yapının dört kulesinden biri olan bu kule bir yandan Marmara'ya, bir yandan Kadıköy'e bakıyor ve üç odalı tabur komutanlığı karargâhını içeriyordu. Tam köşeye gelen büyük oda, komutan odasıydı ve ben hemen yanındaki kalem odasından geçerek bu odaya girdiğimde hayli gergindim. Neyle karışılaşacağımı bilemiyordum. Ne var ki, yüzü güneşten neredeyse kararmış, kısa boylu, enerjik ve zeki ifadeli komutan, İstihkâm Kurmay Binbaşı Süreyya Yuca beklemediğim bir yakınlık ve güler yüzle karşılayınca ben de rahatlamış oldum.

Gün içinde birlikte görev yapacağımız diğer üç asteğmen de gelince komutan görevlerimizi bildirdi. Asteğmenlerden biri, devre arkadaşım, inşaat mühendisi Müeyyet Yurdagül ile ben komutan odasının diğer yanındaki odada çalışacak ve karargâhta kalarak tümenin tamirat, inşaat gibi işleriyle meşgul olacaktık. Diğer iki arkadaştan biri taburun motorlu bölüklerinden birine, ikincisi de koşulu bölüğe takım komutanı olarak tayin edilmişlerdi. Takım komutanlarının işleri bize göre epey zordu. Kışlada hayat sabah saat yedide başladığı için takım komutanları da o saatte takımlarının başında, talim alanında hazır bulunmalıydılar. Koşulu takımda farklı olarak bir saat önce görev başlıyor, talimden önce atların bakımı ve tımarlarının yapılması gerekiyordu. Müeyyet ile ben de komutan odasının yanındaki büromuzda saat sekizde çalışmaya başlayacaktık.

Taburun motorlu bölüğünde takım komutanı olan devre arkadaşım, yedek subay okulundaki başçavuşumuz, Muhtar Kocataş'tı. Adliye eski nazırlarından Necmettin Molla'nın torunu olan Muhtar Kocataş, o dönemde yeni kurulan ve kısa zamanda gelişen Doğubank'ın da sahibiydi. Varlıklı bir aileden geliyordu. İri yapılı, neşeli, sıcakkanlı Muhtar, Gümüşsuyu'ndaki görkemli apartmanlardan birinde oturuyor, Taksim'den Selimiye'ye büyük Amerikan arabasıyla gidip geliyordu. Aynı taburda görevli olduğumuz için doğal olarak yakınlaşmıştık. İlk birkaç günden sonra sabah yedide beni de Taksim Meydanı'ndan alıp arabasıyla kışlaya götürüp getiriyordu.

Yedek subaylık sona erdikten sonra Muhtar'la yollarımız ayrıldı. Kendisini bir kez 1968 yılında, kurucusu olduğu ve İstiklal Caddesi'nde bir apartmanın bodrum katında gösterilerini sürdüren Genar Tiyatrosu'nda gördüğümü, Selimiye günlerini andığımızı hatırlıyorum. Yazık ki sahibi olduğu Doğubank artık yaşamıyordu. Muhtar gene canlı ve neşeliydi. Kurucusu olduğu tiyatro Turicel Kurtiz, Suna Keskin, Erol Keskin ve hatırlayamadığım diğer oyuncularıyla başarılı oyunlar sergiliyordu. Birkaç yıl sonra da Muhtar Kocataş'ın çok genç yaşta vefat ettiği duyuldu.

Selimiye Kışlası döneminde, arabasıyla gidip gelişlerimiz sırasında Muhtar'ın içinde bulunduğu sosyal sınıfın yaşamı, düşünceleri, beklentileri hakkında gözlemler yaptım. Güzel bir apartmanı, köşkü, yatı, arabaları olan Muhtar, 1953 yılında bir uçağının olmadığından, bu nedenle İzmir'deki banka şubesinin açılışına gidemediğinden yakınıyordu. O gün, Muhtar'ın uçağı olsa bu defa bir denizaltıya sahip olamadığından şikâyet edeceğini düşünmüştüm.

Selimiye Kışlası'ndaki altı aylık görevim sırasında tümenin Selimiye dışındaki kışlalarında, boya badana yaptırmaktan çöken hamamın kubbesinin tamirine, Selimiye Kışlası avlusunda motorlu araç sundurması yapmaya kadar çeşitli yapı işlerini bana verilen en deneyimsiz, en acemi erlerle gerçekleştirmeye çalıştım. Alemdağ sırtlarındaki manevralarda tümenin harita subaylığını yaptım. Gece nöbetçi kaldığım günlerde, tabura yoklama yapıp görüşe çıkarmaktan gece asayişi sağlamaya, sıcak yaz günleri taburu Salacak'a yüzmeye götürmeye kadar çeşitli kıta görevleri yaptım.

Böyle bir gece nöbeti sırasında, taburun işgal ettiği uzun koridoru, sadece ıslak bezle paspas yaptırmak yerine, yılların birikmiş kirinin altında rengi görünmeyen küfeki taş döşemesini sarımtırak

beyaz rengi ortaya çıkıncaya kadar sildirdiğim için başka tabur komutanlarından azar işittim. Taburda açılan kurslarda din dersi hocalığından yapı dersi hocalığına kadar görevler yaptım. Hatta bizim komutanın arkadaşları için gece gündüz çalışarak birer haftada apartman projeleri tamamladım. Saymakla bitmez çeşitlilikteki bütün bu işlerin beni olgunlaştırdığını hissediyordum.

Yedek subaylığın bu ilk dönemi tabur komutanının tezkiyesi (oluru) ve teğmenliğe yükselişimizle tamamlandı. Muhtar son gün taburdaki yaklaşık yirmi kadar subayı yatıyla bir boğaz gezisine davet etti. Gezinin sonunda herkes birbiriyle kucaklaştı. Vedalaşırken, sevincimize belki bir daha görüşemeyecek olmamızın belli belirsiz hüznü karışıyordu.

YEDEK SUBAYLIĞIN İKİNCİ DÖNEMİ

Yedek subaylığın ikinci dönemi, 1953 sonbaharında bir pazartesi sabahı, Karaköy rıhtımında bulunan Amerikan Yardım Heyeti Liman Müfreze Komutanlığı'na gitmemle başlamış oldu. Karaköy İskelesi'ne yaklaşık yüz metre uzaklıkta, bir yanı denize, bir yanı zamanın görkemli Deniz Yolları Binası'yla aralarındaki küçük meydana bakan komutanlık iki katlı, küçük bir yapının üst katındaydı. Sabah sabah mis gibi kahve kokan giriş holünde tertemiz giyimli bir erimiz beni karşıladı ve hemen girişteki sekreterler odasına yönlendirdi. Odadaki üç genç hanım ve bir erkek görevli güler yüzle karşıladılar ve kendilerini tanıttılar. İsmimi bildikleri ve beni bekledikleri anlaşılıyordu. Bu sıcak karşılamayı güzel bir sohbet takip etti. Genç hanımlardan ikisi Ermeni, diğeriyse erkek görevli Rum vatandaşlarımızdı. Yaklaşık bir saat sonra iyice tanışmıştık. Göreve başladığım Amerikan Yardım Heyeti Liman Müfreze Komutanlığı'nın başında bir Amerikan ulaştırma albayı olan Colonel Dickinson bulunuyordu. Ayrıca bir sivil uzman, bir binbaşı, bir yüzbaşı ve bir astsubay vardı. Sekreterler odasının yanındaki tek masalı odada çalışacaktım. Masama geçtikten sonra sekreterlerden biri beni Albay Dickinson ve diğer Amerikalı görevlilerle tanıştırdı. Aynı gün öğleden sonra albay yanıma gelerek ertesi gün birlikte Maltepe'ye limana gideceğimizi, benim tercümanlık yapacağımı bildirdi. Böylece altı ay daha sürecek yeni görevime başlamış oldum.

İlk günlerde neredeyse tek kelimesini anlamadığım, ağız içinde yuvarlanan birtakım seslerden oluşan Amerikan İngilizcesini bir hafta içinde söker hale geldim. Ancak göreve başladığımın ertesi günü gittiğimiz Maltepe Limanı'nda, on dakika içinde Albay Dickinson ile bizim oradaki yarbayımızı kavganın eşiğine getirmeyi de başardım. Anlaşmazlığın benim duba kelimesini "projektör" olarak tercüme etmemden kaynaklandığını sonradan anlayabildim. Bu ilk büyük trajikomik hatamın ardından, her iki dilde söylenenleri önce kendim iyi kavramaya, kırık dökük de olsa tam olarak anlatmaya çalıştım ve galiba başka da ciddi bir yanlışım olmadı.

Amerikalı görevliler en çok Sirkeci'deki Liman Müfreze Komutanı bir yarbayımız ile karşımızdaki Denizcilik Bankası Binası'nın üst katlarından birinde, büyük bir odada çalışan İstanbul Liman Komutanı Deniz Kurmay Albay Burhanettin Bey'le çalışıyorlardı.

Birlikte çalıştığımız Amerikalıların bu iki komutanımızla ilişkilerini gözlemlemek benim için bir hayat dersi olmuştur. Yarbay Ethem Bey sıcakkanlı, dost canlısı, güler yüzlü bir komutan olarak misafir ve arkadaş saydığı Amerikalılara sevgiyle yaklaşıyor, onları memnun etmek için her zaman ufak tefek hediyeler bulup veriyordu. Hatta zamanla arkadaşlığı geliştirmiş, işi yemek sırasında erotik fıkralar anlatmaya kadar vardırmıştı. Albay Burhanettin Bey ise olağanüstü nazik ama mesafeli, ciddi tutumuyla saygı uyandırıyor, hatta kendisinden biraz da çekiniliyordu. Burhanettin Bey'e görüşmeye gidildiğinde bizim binanın kaldırımındaki boyacı yukarı çağırılır, botlar parlatılır, saçlar taranır, kravatlara çekidüzen verilirdi.

Göreve başladıktan birkaç ay sonra Albay Dickinson bizim Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen bir yazıyı çevirmem için getirdi. Daha sonra kendisinin cevabını Türkçeye çevirerek Genelkurmay'a gönderdim. Amerikalı komutana birlikte çalıştıkları Türk komutanların görevleri, kişilikleri hakkındaki kanaatları soruluyor, o da Burhanettin Bey'i göklere çıkarırken, Ethem Bey'i ciddiye almadığını sezdiren ifadeler kullanıyordu.

Ben tercümanlık görevimde bu örneklere bakmadan, içimden geldiği gibi davranıyordum. Daha ilk hafta içinde sekreterlerden Doris yanıma gelerek: "Doğan, yarın Albay Dickinson ile Mr. Taylor'un eşlerini Kapalıçarşı'ya götüreceksin" dedi. Hiç düşünmeden, biraz da bozularak: "Götüremem!" dedim. "Ne olur canım, senden

önceki Teğmen Yorgo her zaman onları götürüyordu. Sen de eğlenirsin, hoşuna gider." "Doris, görevimin içinde saymıyorum. Nasıl anlatırsın bilmiyorum ama gitmem!"

Bugün olsa bu kadar kesin reddedebilir miydim, bilmiyorum. Aslında Amerikalılara, özellikle birlikte çalıştıklarıma karşı olumsuz bir düşüncem olmadığı gibi sempatim de vardı. Sonraki günlerde Amerikalılardan bu konuda hiçbir ima ya da sitem gelmedi. Bu konu üzerinde durulmadı. Öylece kaldı. İlişkilerimizde de en ufak bir değişiklik hissedilmedi.

Birkaç ay sonra Noel zamanı gelmişti. Sekreterler sabahtan büroyu süslediler. Bir oda hazırlandı. Akşamüstü içkili, pastalı bir parti düzenlendi. Şarkılar söylendi. Hediyeler alınıp verildi. Doris bana kurdelelerle süslenmiş bir şişe viski ve bir karton, o günlerin gözdesi, karaborsada güçlükle bulunabilen Pall-Mall sigarası uzattı; "Albay Dickinson ile Mr. Taylor yeni yılını kutluyorlar" dedi. Ben kimseye bir şey almamış, aklıma da getirmemiştim. Gerçekte ne viski ne sigara içiyordum. Çok çok teşekkür ederek kendilerine de teşekkürlerimi iletmesini, bunları kullanan birilerine vermesini rica ettim. Bu davranışıma da bir tepki gelmedi. İlişkilerimiz ast-üst olmamıza rağmen karşılıklı saygı içinde kaldı.

Zamanla 1. Ordu'daki generaller arası toplantılara da tercümanlık yapmaya başladım, hatta İstanbul'un tanınmış bazı ailelerinin Amerikalılara verdikleri yemekli toplantılara da çağrılır oldum.

Yedek subaylığın bu ikinci ve son döneminde de doktor arkadaşlarımla kaldığım dairede yaşıyor, tatillerde ve hafta sonlarında Sami'yle birlikte aldığımız fabrika işinin mimari ve statik projelerini tamamlamaya çalışıyorduk. Taksim'den Tünel'e yürüyor, Karaköy'e iniyordum. Büroda çalışma sabah saat sekizde başlıyor, ben nedense dokuzda büroda bulunuyordum. Kimse de bir şey söylemiyordu. Belki de bana "Sen dokuzda gelebilirsin" denmişti. Hatırlayamıyorum. Bir gün odalardan birisinin kapısı kilitli kalmış. Sekreterler, telaş içinde anahtar arıyorlar, bulamadıkça da "belki anahtar Doğan'da kalmıştır, şimdi gelir" diyorlarmış. Albay müdahale etmiş: "Doğan'da kalmış olamaz. Her sabah bu oda sekizde açılmış oluyordu. Doğan'ın dokuzdan önce geldiğini gördünüz mü hiç?"

Bu altı aylık dönemin tamamlanmasına iki gün kala albay elinde bir yazı taslağıyla geldi. Gözlerinin içi gülüyordu: "Teğmen, bu yazıyı çevir de Genelkurmay Başkanlığı'na gönderelim" dedi.

Yazı Amerikalı albayın hakkımdaki tezkiyesi idi. Benim için "Olgun düşünceli, iyi yetişmiş, atik, genç bir subaydır. Üsteğmenliğe yükselmeye hak kazanmıştır. Kendisiyle tekrar çalışmaktan mutlu olurum" diyordu.

10. Mimarlıkta İlk Adımlar

İSTANBUL'DA KALICI YAŞAM BAŞLIYOR

1954 yılı baharında yirmi beş yaşındaydım. On sekiz ay süren askerlik görevimin ardından yeni bir döneme başlamak için önümde bir engel kalmamıştı. Aslında üniversitenin son yıllarındayken mesleğe akademisyen olarak başlama düşüncesi çok cazip geliyordu. Üniversitede asistan olmanın, hocalığın benim doğama uygun olduğunu düşünüyordum. Ne var ki 1952'de, üniversitede bir asistanın eline ayda yüz altmış dört lira geçtiği söyleniyordu. Oysa o yıl İstanbul'da tek başına yaşayan bir gencin, en mütevazı bir yaşamı sürdürebilmesi için eline ayda üç yüz elli dört yüz lira geçmesi gerekiyordu. Bu nedenle öğretim üyeliğinin, özellikle ilk yıllarda mutlaka ek gelir ya da gelirlerin katkısıyla sürdürülebileceği anlaşılıyordu. Ben de bu hayalimden vazgeçmek zorunda kaldım.

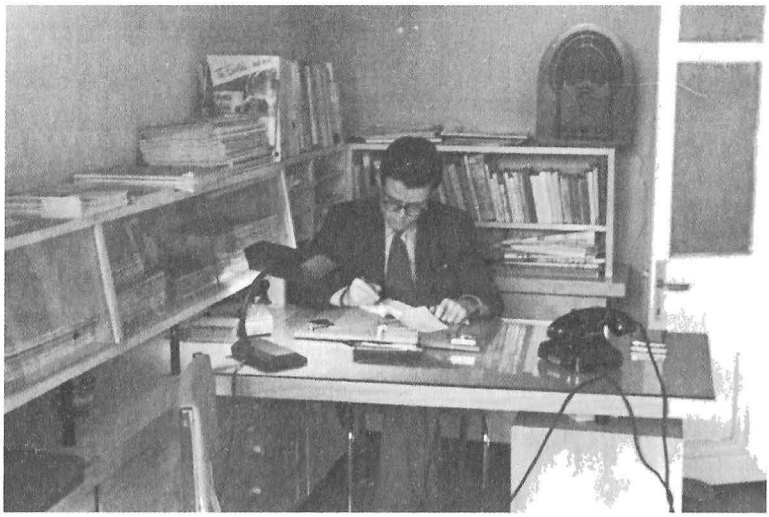
O günlerde yaşantımda bir dönemin bitip yeni bir dönemin başladığının farkında bile değildim. Belki de Sami'yle birlikte aldığımız fabrika işinin devam etmesi bu duyguyu veriyordu. Yaşam kesintisiz sürüyor gibiydi. Üniversite ve askerlik dahil son yedi yılı İstanbul'da geçirmiştim. Zamanla annem babam da bu duruma alışmış, artık İzmir'e dönmeyeceğim düşüncesini kabullenmişlerdi. Dayımın İzmir'deki apartman inşaatı da tamamlanmak üzereydi. Satın almak isteyenlerin olduğu duyuluyordu. Neredeyse yapı maliyetinin iki mislini teklif ediyorlardı. Dayımla baştaki anlaşmamıza göre satıştan elde edilecek kazancın yarısı benim olacaktı ve bu da beni İstanbul'da iki üç yıl rahat yaşatabilecek bir kaynak demekti. Bu düşünce beni rahatlatıyordu. Bir yandan da doktor arkadaşlarım ihtisaslarını tamamlamışlar, üç yılı aşkın bir süre birlikte yaşadığımız apartman dairesinden ayrılmaya hazırlanıyorlardı. Bu zorunlu ayrılış belki de tam zamanında gerçekleşiyordu. Çünkü artık Sami'yle birlikte çalışmamızı ortaklığa dönüştürme kararı almış ve bir büro aramaya başlamıştık.

1955 yılından.

Birlikte çalışmamız Sami'nin ailesini, onların dünya görüşlerini tanımamı, bize çok benzediklerini fark etmemi sağlamıştı. Bir tesadüfle başlayan yakınlaşmanın bir ortaklığa dönüşmesinden memnundum. İstanbul'da kendimi yalnız hissetmiyordum.

On beş yirmi gün süren sıkı bir araştırma ve birçok yer gezmenin ardından, Sami'nin yaşadığı apartmana çok yakın bir bölgede, küçücük bütçemize uygun ve bize sevimli gelen bir apartman dairesi bulabildik. Yaklaşık beş metre cepheli, dört katlı bu yapı Tünel Meydanı'nı Şişhane Meydanı'na merdivenlerle bağlayan Nergis Sokağı'nda idi. Belediye binasıyla sokak arasında kalan küçük yeşil alana bakıyordu. Önde ve arkada 20'şer metrekarelik iki odası vardı. Apartman aynı binada yaşayan bir İtalyan doktorun ailesine aitti. Birinci kattaki kiralık daireyi gelenlere ailenin biz yaşlardaki güzel kızı gezdiriyordu. Dairenin aylık kirası yüz seksen liraymış. Biz yüz elli liraya inmesini rica ettiğimizde: "Ayol, iki mimarsınız, doksanar

İlk büromuz, Nergis Sokağı'nda.

lira çok mu geliyor?" diye hayret etmişti. Daireye, yerine ve ev sahibemize çabuk ısınmış, galiba biraz da mahcup olmuştuk. Kirayı kabul ettik ve hemen oracıkta kontratı imzaladık, daireyi tuttuk.

Taşınacak pek az eşyam olmakla beraber bu iki odayı minimum standartlarda ev ve büro denecek hale getirebilmemiz on beş günümüzü aldı. Sonunda eski resim tahtalarımızla taburelerimizi ve Sami'nin annesinin yemek odası takımından ayırarak verdiği iki deri döşemeli sandalyeyi yerleştirdiğimiz büro, içinde çalışılacak hale gelmişti. Yatak odam da yeni diktirdiğim perdeler ve Taksim'deki daireden getirdiğim iki üç parça eşya yerleştirilerek hazırlanmıştı. Mutlu, neşeli ve her şeyden önemlisi umutluyduk.

Oradan Rami'deki fabrika inşaatımıza gidip geliyor, kalan zamanımızda Türkiye'ye yeni yeni gelmeye başlayan mimarlık dergilerini, satın alabildiğimiz birkaç kitabı, Bayındırlık Bakanlığı'nın açtığı proje yarışmalarının sonuçlarını izlemeye çalışıyorduk.

ORTAKLIK RESMİLEŞİYOR

Herhalde Sami de, ben de bir tek iş ile başladığımız ortak çalışmayı iyice benimsemiş olmalıyız ki, başka bir gelecek tasarlamayı aklımızdan bile geçirmiyorduk. Ortaklığın bürosu olduğuna göre

Sami Sisa'yla sosyal yaşam.

resmi kaydı ve elbette bir ismi olmalıydı. Çevremizle görüştükçe bizim başlangıçta bir kolektif şirket kurmamızın durumumuza daha uygun olacağı anlaşıldı. İsim ararken de tesadüfen, soyadlarımızın ilk hecelerinin "SİTE" gibi mimarlığı, şehirciliği çağrıştıran bir kelime oluşturduğunu fark ettik ve ortaklığın ismi konulmuş oldu. SİTE, Doğan Tekeli-Sami Sisa Mimarlık Kolektif Şirketi 1954 yılında resmen yaşamına başladı.

Elimizdeki fabrika işi tamamlanmaya yaklaşmış, alacağımız da neredeyse kalmamıştı ki, babam dayımın İzmir'deki apartmanı satmaktan vazgeçtiğini, kiraya vermeyi kararlaştırdığını bildirdi. Doğal olarak satıştan beklediğim kâr da artık hayal olmuştu. Sonradan dayım satıştan vazgeçmesinin nedenini "Apartman çok güzel oldu, satmaya kıyamıyorum" diyerek açıkladı, benim de kendisine hak vermemi istedi. Ancak çalışmamın karşılığını ödemekten de hiç söz etmiyordu. O günlere kadar beni çok seven, adeta üzerime titreyen dayımdan ciddi bir kazık yemiş oluyordum. Annem babam da bu işe şaşırıyor, hatta babam biraz daha ileriye giderek "Bu ne münasebetsizliktir!" diyordu. Aile içinde kırgınlık, dargınlık yaşanmasın" diyerek olgunluğu benden bekliyorlardı.

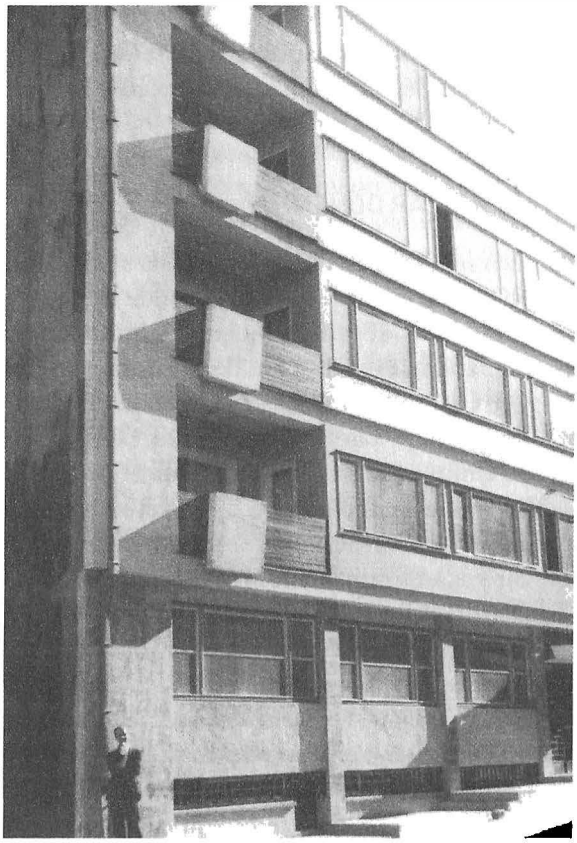
Yapacak bir şey yoktu, İstanbul'da geçimimi nasıl sağlayacağım birdenbire belirsizleşmişti. Gariptir, o durumumda büyük bir

kazançtan mahrum kalmam beni beklenebileceği kadar üzmedi. Sanki bilinçaltımda böyle büyük bir kazancı hak edecek kadar çok çalışmadığım, yeterince alınteri dökmediğim düşüncesi vardı. Belki de bu rahat kazanç hayata bakışımı, yoğun çalışma alışkanlığımı yok edebilirdi.

Sami, özel yaşamında liseden beri içinde bulunduğu kızlı erkekli on on beş gençten oluşan bir arkadaş grubunun içindeydi. Onlarla toplantılara katılıyordu. Yeni evli ya da evlenmeye aday iyi yetişmiş genç kızlar ve genç erkeklerden oluşan bu grup hemen her hafta içlerinden birinin evinde bir araya geliyor, eğleniyordu. Kısa sürede ben de bu gruba katıldım. Grupta sonradan kendi toplumlarında ünlü kişiler haline gelen gençler vardı. Aralarında uzun yıllar dost kaldığımız Doktor Eli Behmoiras ve eşi Jak Alguadiş, genç avukat İzi Hatem, Stella ve Mary kardeşler, Rene Pensoy, Remzi Pensoy ve şimdi isimlerini hatırlayamadığım hoş insanlar vardı. Bazen haftada, bazen on beş günde bir düzenlenen davetlerde yemekler yeniyor, ölçüyü kaçırmadan içkiler içiliyor, dans ediliyordu. Bu toplantılar İstanbul'da kendimi yalnız hissettirmediği gibi adeta enerjimi de artırıyordu.

Büroya durup dururken ciddi bir iş gelmiyordu. İstanbul'da beni tanıyarak iş getirecek bir çevrem de yoktu. Sami'nin ağabeyi yedek parça ticaretiyle meşguldü. Yüzümüzü kızartarak kendisinden küçük borçlar alıyor, günü geçirmeye çalışıyorduk. Yaz ortasında Sami'nin çevresinden, geçimimizi sağlayacak birtakım işler gelmeye başladı. Yurtdışında okuyarak Türkiye'de mühendislik ruhsatı almış, yaşlı, sevimli Mösyö Alguadiş ile tanıştık. Bize iki yüz üç yüz liralık küçük çizim işleri veriyordu. Bunlar kirayı ve ayda yetmiş beş lira taksitle satın aldığımız daktilo makinemizin taksitlerini ödememize yardımcı oluyordu. Zamanla gene aynı çevreden Fenerbahçe'de bir villa, Kurtuluş'ta küçük bir apartman inşaatı gibi işler geldi. Bu işleri mimari ve statik projelerini yaparak ve emaneten inşa ederek karşılığında yapı maliyetinin yüzde onu gibi bir ücret alacaktık.

Yaklaşık bir yılı bu gibi işlerle geçirdik. Bunlar bir ölçüde geçimimizi sağlayarak büroyu kıt kanaat yaşatmaya yetse de bizi mutlu etmiyordu. Bence asıl proje yarışmalarına katılmalı, kendimizi o alanda göstermeliydik. O sıralarda Bayındırlık Bakanlığı, Elazığ Hükümet Konağı için bir proje yarışması açmıştı. İlk defa kendi

İlk işlerimizden Bomonti'de bir apartman ve önünde Sami Sisa.

adımızla bir yarışmaya katılacaktık. İlan edilen usule uygun olarak şartnameyi aldık. Üç ay boyunca çalışarak projeyi gönderebildik.

Açıklanan sonuç bizim için tam bir düş kırıklığıydı. Hiçbir şey kazanamamıştık. Bu, iki yıl önce yedek subay okulu sırasında, sınıf arkadaşlarımızdan Altay Erol ve Tekin Aydın ile birlikte gizlice okulda geceleri çalışarak katıldığımız İstanbul Belediye Sarayı yarışmasından sonra ikinci başarısızlığımızdı. Ümitsizliğe kapılmıştım: "Hiç olmazsa bir mansiyon kazansaydık, başka yarışmalar için ümitlenirdik" diyordum. Kazanamadığımız yarışmanın jürisinde, üniversitedeki asistanlardan Doğan Erginbaş ile Nezih Eldem vardı. Onları ziyaret ederek bizim neden kazanamadığımızı, ödül alanların hangi nedenlerle kazandıklarını sormaya karar verdik. Ayrı ayrı

ziyaret ettiğimiz her iki asistan da bizi iyi karşıladı. Geniş ve çok yararlandığımız açıklamalar yaptılar. Bonatz'dan, Emin Onat'tan duymadığımız, örneğin "yeşili yapının içine çekmek" gibi birtakım kavramlardan söz ediyorlardı.

BÜRODA YARIŞMALAR DÖNEMİ

Bu ziyaretlerden sonra yeniden bir özgüven kazanmıştık ki, Sakarya Hükümet Konağı için bir proje yarışması açıldı. Bir önceki yarışma sonunda bize anlatılan değerlendirmeleri göz önünde tutarak bu yarışmaya hazırlandık. Bize göre oldukça yalın, bir önceki yarışma projemize göre çok daha çağdaş olduğuna inandığımız bir proje hazırlayabildik. Sonuç bu defa sevindiriciydi; ikincilik gibi önemli bir ödül kazanabilmiştik. Doğal olarak geleceğe olan inancımız arttı, neşemiz yerine geldi. Ayrıca ikinci ödül karşılığı alacağımız beş bin lira da büroyu ve yaşamımızı rahata kavuşturacaktı.

Sıkıntılı bir yıldan sonra İstanbul'daki yaşama alışmıştım. Büro iyi kötü ayakları üzerinde durabilir hale gelmişti. Hatta son sınıf öğrencilerinden yarı zamanlı çalışan iki de yardımcımız vardı. Bu sıralarda da kardeşim İlhan Tekeli 1955 yazında, yani bizim büronun kuruluşundan tam bir yıl sonra İzmir Atatürk Lisesi'nden başarılı bir öğrenci olarak mezun olmuş, yaz sonunda da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ne kabul edilmişti. Doğal olarak İstanbul'da birlikte yaşayacaktık.

Yaşamımdaki değişiklikler işimi kolaylaştıran mükemmel bir zamanlamayla karşıma çıkıyordu. Bu İlhan'ın mı, benim mi şansımdı, yoksa kendiliğinden gelişen iyi rastlantılar mıydı, bilemiyorum. Ama yeni bir yaşam düzenine çok da zorlanmadan geçmiş, o yıl artık maddi bakımdan görece rahatlamıştım. Bir yandan da apartmanın sahibi İtalyan doktor binayı satmış, İtalya'ya dönmüştü. Böylece bizim üstümüzdeki birbirine içten bağlı iki kat boşalmış oldu.

Yeni mal sahibimiz tesadüfen Güzel Sanatlar Akademisi hocalarından Mimar Profesör Arif Hikmet Holtay olmuştu. Ne de olsa meslektaştık. Bizi ziyaretinde kiracılarının genç mimarlar oluşundan memnun olduğunu söylüyordu. Ben de hemen kardeşimin gelip benimle yaşayacağını anlatarak boşalan daireye talip oldum. Kirada anlaşmamız zor olmadı ve üstümüzdeki daireyi kiraladım.

Somyamı, yatağımı, dolabımı üst kata taşıdığım gibi, benimkilerin benzerini İlhan için satın alıp odasını hazırladım.

Bir iki gün sonra, üst kata girip çıkarken merdivenlerde gördüğüm orta yaşlı, güler yüzlü bir adam büroya geldi. İtalyan ailenin aşçısı olduğunu, orta hizmetlerini de yaptığını söylüyor, kendisine eski işinin benzeri gibi bir iş verip veremeyeceğimi soruyordu. Galiba aradığım ayağıma gelmişti. Artık iki kişi olduğumuza göre, bize de böyle bir yardımcı gerekliydi. Hemen anlaştım. O da çatı katındaki eski odasına yeniden yerleşti. Aynı gün elinde bir listeyle yanıma geldi. Yemek yapabilmek için boy boy tencere, tava, çatal kaşık takımı, tabak, bardak lazım olduğunu söylüyordu. Görüşüp listeyi gerekli minimuma indirdim. Ama açılır kapanır bir kontrplak masayla dört tahta sandalyeyi de ekleyerek alışverişe gönderdim. O gün evimizin kuruluşu bence tamamlanmış oldu. İlhan İstanbul'a gelebilirdi.

Tamtakır denebilecek yeni evimizde iki kardeş sabah erken uyanıyorduk. Yardımcımız Hasan'ın İtalyan aileden kalma beyaz garson ceketleri vardı. Sabahları kahvaltıdan önce *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerini alıyor, birini İlhan'ın, diğerini benim kapımın altından atıyordu. On beş dakika sonra İlhan içeriden "Hasan!" diye seslenince, kapı aralığından gazetelerimizi değiştiriyordu. Biz en çok yarım saat sonra giyinmiş ve hazırlamış olarak tek eşyası açılır kapanır kontrplak masa ve dört sandalye olan yemek odamızda kahvaltının başına geçerken, Hasan da beyaz ceketini giymiş olarak çaylarımızı getiriyordu.

İlhan öğle yemeklerini üniversitede arkadaşlarıyla beraber yiyor, akşamları buluşuyorduk. Üniversitenin açılışından başlayarak neredeyse başını kaldırmadan ders çalışıyordu. İlk bir iki ay başarılı olup olmadığı belli değildi. Zaten pek anlatmazdı ama en azından Hasan'ın gözüne girdiği anlaşılıyordu. Hasan sık sık "Böyle çocuk bulunmaz Doğan Bey" diyordu. Yemeği önce ona veriyor, varsa meyvenin iyisini "İlhan Bey, siz bunu alın" diye ona uzatıyordu. İlhan zamanla İstanbul'daki yeni yaşamına alıştı, mükemmel bir uyum sağladı.

Sakarya Hükümet Konağı yarışması sonuçlandıktan sonra Sami'nin tanıdıklarına ufak tefek projeler, emaneten yapı yapma gibi işler yapmaya başladık. Bunların arasında bir de Şişli Meydanı'na yakın, ana caddeye doğrudan açılan Samanyolu Sokağı'nda, büyücek bir apartman projesi işi vardı. Apartman bir zemin kat üstünde

üç daire olarak yapılacak, bu katlar arsa sahipleri olan üç Musevi aile tarafından kullanılacaktı.

Haftada iki defa aileler akşamüstleri büroya geliyor, saatlerce proje üzerinde konuşuyorduk. Her aile farklı istekler öne sürüyor, bunları bir apartman katı şeması üzerinde uzlaştırabilmek mümkün olmuyordu. Yaklaşık üç ay süren bezdirici toplantılardan sonra, güçlükle üzerinde uzlaşılan bir proje ortaya çıkarabildik. Hemen Sami'yle karşılıklı oturarak mimari ve betonarme projelerini, işverenlerimizin yeniden fikir değiştirmelerine imkân vermeyecek bir hızla hazırlayıp belediyeye gönderdik. Ama biz artık proje yarışmalarına katılmak istiyor, ilanları kolluyorduk.

İLK BİRİNCİLİK ÖDÜLÜ

1955 yılı sonlarında, İzmir Belediyesi benim için oldukça çekici olan bir "kentsel tasarım" konusunu, o günkü adıyla İzmir Konak Meydanı ve Çevresinin Mevzii İmar Planı'nı yarışmaya açtı. Henüz üçüncü sınıftayken birincilik ödülü kazandığımız İzmir Merkez Bankası yarışmasından sonra İzmir'de, gene önemli bir konuda, yeni bir yarışmaya katılma düşüncesi beni heyecanlandırdı. Hemen şartnameyi alıp çalışmalara başladık. Bizim ikili ekibimize bu kez üniversiteden arkadaşımız Tekin Aydın'ın da katılımıyla üç kişilik bir ekip olmuştuk. Üç aylık yoğun ve zevkli bir çalışmanın ardından projemizi göndermiştik. Artık jüri toplantılarının sonucunu bekliyorduk. Bir akşam Sami'yle büroya dönerken pencerede İlhan'ın bizi beklediğini gördük. Uzaktan parmağıyla işaret ederek "Birincisiniz, birincisiniz!" diye heyecanla bize sesleniyordu. Jüride bulunan İzmir İmar Müdürü Rıza Bey babamı arayarak müjdeli haberi vermiş. Babam da hemen beni aramış ama İlhan'la konuşabilmiş.

Bu tür başarı haberlerini ileriki yıllarda birçok defa alacaktım. Ama İzmir yarışması meslek yaşamımın ikinci büyük başarı haberi olmuştu. Sadece kendi adımızla ilk kez birincilik ödülü kazanmakla kalmıyor, İzmir Belediyesi'ne iyi bir maaşla danışmanlık yapma hakkını da kazanmış oluyorduk. Bu hak Sami'nin, benim ve Tekin Aydın'ın bir süre yaşamımızı maddi bakımdan güvence altına almamız demekti. Sanırım varlığını nasıl sürdürebileceğimizi pek de bilmeden açtığımız mimarlık büromuzun önüne, umut veren bir yol açılmış oluyordu.

Yarışma sonunda İzmir Belediyesi üçümüzle ayrı ayrı birer danışmanlık sözleşmesi imzaladı ve işe başladık. Üç yıl önce yanında çalıştığım İmar Müdürü Rıza Aşkan Belediye adına çalışmalarımızı denetleyecekti. Ama biz artık uzman kabul edildiğimiz için çok daha bağımsız çalışabilecektik. Bir yıl süren bu çalışma sırasında, eskiden bana büyük yakınlık gösteren Rıza Bey ile ilişkilerimiz özellikle ilk aylarda nedense biraz mesafeli bir hale gelmişti. Rıza Bey idari yönden birtakım güçlükler çıkarıyordu. Bunları aşabiliyorduk ama şaşılacak bir biçimde asıl güçlüğü yarışmaya birlikte katıldığımız Tekin Aydın'dan görüyorduk. Projeyi geliştirmek için devamlı birtakım düşünceler öne sürüyor, ancak bunlar netleşemediği için proje bir türlü ilerleyemiyordu. Benim ya da Sami'nin önerilerimizi, çizimlerimizi de beğenmiyordu. Çok sıkılarak, sabrederek, gerektiğinde alttan alarak bir yıl sonunda tamamlayabildiğimiz proje, Belediye Meclisi'ne ve Bayındırlık Bakanlığı'nın Şehircilik Daire Başkanlığı'na sunulmaya hazır hale gelmişti. Belediye Meclisi'nin özel bir oturumunda, ortaklarım adına benim anlattığım ve üç saatte pek çok soruya cevap verdiğim toplantının sonunda proje oybirliğiyle kabul edildi. Daha sonra Rıza Bey'le beraber projeyi Ankara'ya Bayındırlık Bakanlığı'na götürdük. Belediye Meclisi de Bakanlık da Tekin Aydın'dan daha kolay onay verdikleri gibi, beğenilerini de esirgemediler. Her şeye rağmen zevkli ve verimli geçen bu çalışma sonunda, Sami'yle beraber bir daha başka bir ortakla çalışmamaya karar vermiştik. Bu karar üçüncü bir ortakla bir yıllık güç bir çalışmanın ardından ve deneyim sonucu alınan kesin bir karar gibiydi. Ne var ki, bu tür kesin kararların her zaman uygulanamayacağını henüz deneyerek öğrenmemiştik.

ÜÇÜNCÜ BİR ORTAK

Sakarya Hükümet Konağı ve İzmir yarışmalarındaki başarılarımızın ardından bizden bir yıl sonraki mezunlardan biri olan Metin Hepgüler Tünel'deki küçük büromuzu ziyaret etmeye başlamıştı. Bizleri çok beğendiğini, projelerimizden etkilendiğini söylüyordu. Sempatik bir arkadaştı. Devamlı espri yapıyordu. Soyadı gibi hep gülüyordu. Giderek sıklaşan ziyaretlerinde kendi başarılarını anlatıyor, bizim kolektif şirkete ortak olursa büyük katkıları olacağını iddia ediyordu. Biz ise Konak projesinde yaşadığımız güçlükler

nedeniyle üçüncü bir ortakla çalışmayı düşünmediğimizi açıkça belirtiyorduk. Ama o ısrarlıydı. Babasını genç yaşta kaybettiğini, annesi ve ablasıyla birlikte yaşadığını anlatıyor, hatta onların da bizi tanımak istediklerini söylüyordu. Gerçekten de bir hafta içinde büroda bizi ziyarete geldiler. İlk izlenimimize göre orta halli ama görgülü, saygıdeğer insanlardı. Doğal olarak biz de gereken saygıyı göstermekten geri kalmadık. Tekrar eden bu ziyaretler sırasında onlar da Metin Hepgüler'in bizleri takdir ettiğini, ortaklığa kabul edersek hayatının düzene gireceğini, saygılı ama ısrarlı bir biçimde anlatıyorlardı. Adamakıllı sıkılmıştık. Bir yandan Metin'in ailesini kırmak istemiyor, bir yandan da büroya üçüncü bir ortağın katılması düşüncesini kabullenemiyorduk.

Bunaldığımız o günlerde, Konya Belediye binası için bir proje yarışması açılmış ve Metin Hepgüler'den "Bu yarışmaya birlikte girelim" teklifi gelmişti. Sami'yle düşündük: "Bu küçük bir yarışma, ne yapalım? Bari buna birlikte katılalım. Birinci olma ihtimali zaten azdır. Herhangi bir derece alsak ya da hiç almasak 'işte bir defa beraber çalıştık, olmadı; artık herkes kendi yoluna' diyebiliriz" dedik. Bir yandan İzmir'deki danışmanlığımıza devam ediyor, bir yandan büroda Metin'le birlikte Konya yarışmasına çalışıyorduk. Projeleri gönderdikten kısa bir süre sonra açıklanan sonuca doğrusu sevinelim mi, üzülelim mi bilemedik. Birincilik ödülü kazanmıştık, artık Metin'le aramızda en azından o işle ilgili bir birliktelik oluşacaktı. Konya Belediyesi davet ettiği zaman ister istemez birlikte gidecek, uygulama projeleri için sözleşme yapıldığında yine birlikte imzalayacaktık.

Öyle de oldu. Konya Belediyesi bizi davet ettiğinde, birincilik ödülü olan beş bin lirayı alacağımızı ve yarışma şartnamesine ekli olan sözleşmeyi imzalayıp döneceğimizi ümit ediyorduk. Konya'da ise bütün ödül kazananlara ödülleri gözümüzün önünde ödeniyor ama bizimki ödenmiyordu. Belediye yetkilileri yapı programını kısmen değiştirdiklerini öne sürüyor, buna göre projeyi yeniden çizip getirmemizi istiyor, ödülü o zaman ödeyeceklerini, sözleşmeyi o zaman yapacaklarını söylüyorlardı. Zorunlu olarak İstanbul'a döndük. On beş gün hızla çalışarak projede istenen değişikliği yaptık, yeniden Konya'ya gittik. Bu defa ödül bedelini alabildik. Ancak Belediye şartnamede uygulama projeleri karşılığı ödenecek bedel yerine onun üçte birini öneriyordu. Sözleşmeyi imzalaya-

madan dönmek zorunda kaldık. Ancak Konya Belediye binasını inşa etme ümitlerimiz henüz tükenmemişti. Telefonla bizi arıyor, pazarlığı sürdürüyorlardı.

Tam o günlerde Erzurum Atatürk Üniversitesi gibi önemli bir proje yarışması daha açılmıştı. Konya yarışmasını kazanmanın sevinciyle birçok arkadaşımızın yanında Metin'in ailesi de "Aman kazanan ekibi değiştirmeyin, bu ekiple yarışmalara girin" diyorlardı. Aslında Metin'e karşı değildik; Konya yarışmasında Metin bizi hiç üzmemiş, hatta katkı sağlamıştı. Ama biz üç ortak olarak çalışmak istemiyorduk. Buna rağmen Konya Belediyesi'yle sözleşme konuşmaları sürerken yeni yarışmanın şartnamesi gelmiş, bizim karşı çıkmamıza vakit kalmadan, adeta kendiliğinden Metin'le çalışma başlamıştı.

Konya'ya yaptığımız üç dört seyahatin sonunda, anlaşamadığımız bir madde dışında sözleşme tamamlanmıştı. Belediye herhangi bir nedenle sözleşmeyi iptal ederse, o güne kadar yapılan hizmetlerin karşılığının ödeneceğini kabul ediyor, ama ayrıca bir tazminat ödenmeyeceğini ısrarla sözleşmeye kaydetmek istiyordu. Bu istek gerek yürürlükteki yönetmeliğe gerek genel hukuka aykırıydı. Bunu ileri sürdüğümüzde Belediye yetkilileri "Arkadaşlar, bize güvenmiyor musunuz? Böyle bir şey olur mu? Bu maddeyi usulen koyuyoruz" diyorlardı. Anladığımıza göre bu madde yer almadığı müddetçe sözleşme imzalanamayacaktı. Konya'ya gidip gelmekten usanmıştık. Belediyeciler de "Canım haydi, kabul edin de artık işe başlayalım" diyorlardı. Onlara güvenmekten başka seçeneğimiz de yoktu. Sonunda bir akşamüstü istenen maddeyi kabul ettik. İşler derhal hızlandı. Çağrılan noter sözleşmeyi hazırladı. Belediye başkanı gece yarısı İstanbul'a hareket edecek olan Meram Ekspresi'ne yetişmemizi sağlayacak şekilde, şehir kulübünde oyun oynarken sözleşmeyi imzalama kolaylığını gösterdi. Hızla atılan imzalardan ve notere oracıkta ciddi bir ücret ödedikten sonra herkese teşekkür edip kapıda bavullarımızla hazır bekleyen faytona koştuk, Meram Ekspresi'ne yetişebildik.

Uzun süren tren yolculuğunun ardından ertesi gün akşamüstü bizi Haydarpaşa Garı'nda karşılayan Sami, Konya Belediyesi'nin o sabah çektiği telgrafı gösterdi. Tek cümlelik telgrafta bir gece önce imzalanan sözleşmenin iptal edildiği bildiriliyordu. Belediye'nin bizim istemediğimiz o maddeyi ısrarla sözleşmeye koymak iste-

mesinin nedeni anlaşılıyordu. Ama ben bir kamu kurumunun bu derecede ikiyüzlülük gösterebileceğini gerçekten tahmin edemezdim. Meslek yaşamımda önemli bir ders daha almış oldum. Hayli pahalıya gelen bu dersle birlikte Konya Belediyesi konusu uzunca bir süre gündemden düşmüş oldu.

Erzurum Atatürk Üniversitesi yarışması için Metin'le çalışmamız devam ediyordu. Zamanla Metin birlikte çalışılabilen, güzel mimari perspektifler çizebilen, neşeli, uyumlu bir meslektaş olarak beliriyordu. Biz de yavaş yavaş büroda üçüncü bir ortağın varlığını kabullenir bir ruh haline giriyorduk.

Erzurum Atatürk Üniversitesi yarışmasına hazırlanmamız yaklaşık üç ay sürdü. Yarışmanın jüri çalışmalarının tamamlandığı günlerde, Rıza Aşkan ile birlikte Konak projelerini Bayındırlık Bakanlığı'na sunmak için Ankara'daydım. Bir akşamüstü haber duyuldu. Birincilik ödülünü Emin Onat'ın başarılı asistanlarından Enver Tokay'ın başında bulunduğu ekip kazanmış, biz de ikincilik ödülü almıştık.

Bu bizim genç ekibimiz için büyük bir başarı sayılmalıydı. Zaten ertesi gün yarışma projelerini görmeye gelen zamanın Bayındırlık Bakanı Muammer Çavuşoğlu, yan yana asılı duran her iki projeyi incelerken bizim projeyi beğenmiş, çok büyük olan uygulama projeleri işinin iki ekibe paylaştırılması talimatını bakanlık yetkililerine vermişti. Böylece yeni bir iş alma ümidi beliriyor, Metin'le ortaklığın sonlandırılamayacağı görülüyordu.

Büroda yatak odası olarak kullandığım arka oda benim üst kata taşınmam nedeniyle boşalmıştı. Artık birlikte çalıştığımız için Metin'in de anahtarı vardı. İstediği zaman büroya girip çıkabiliyordu. Bir hafta başı, sabah büroya geldiğimizde Metin'in eşyalarıyla birlikte arka odaya taşınmış olduğunu ve gülerek bizi beklediğini gördük. Kendi bürosunu boşaltmış, bizim arka odayı işgal etmişti. Kiranın üçte birini ödeyerek arka büroyu kendi bürosu olarak kullanmak istediğini söylüyordu. Çok şaşırdık. Bu oldubittiyi kabul edemeyeceğimizi, kira almamızın söz konusu olmayacağını söyledik ve bir an evvel arka odayı boşaltmasını istedik. Metin Hepgüler dinledi. İtiraz etmedi. Hiç değilse kendisine bir ay süre vermemizi rica etti. Zaten Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden bir kısım proje işinin bize verileceğini ümit ediyorduk; Metin'i zorla dışarıya çıkaramayacağımıza göre, teklifini kabul etmek zorunda kaldık. Aslında o dönemin

Bayındırlık Bakanı Çavuşoğlu'nun sergiyi gezerken bizim projeyi çok beğendiğini ve bakanlık yetkililerine "Bu büyük bir iş. Bunu bölerek her iki projenin sahiplerine verin" diye talimat verdiğini biliyorduk. Bakanlıktan bu konuda bir haber çıkmayınca bakana bir mektup yazarak talimatını hatırlatıp hizmete hazır olduğumuzu bildirmek istedik. Ne var ki mektubu postaya verdiğimizin ertesi günü bakan siyasi bir nedenle görevinden alındı ve bakanın talimatı da unutuldu. Yetkililer işi birinci ödülün sahiplerine verdiler.

İş ümidi kalmayıp tam da bu zoraki misafirlikle nasıl başa çıkacağımızı düşündüğümüz günlerde, çok çekici görünen yeni bir proje yarışması gündeme geldi. Cumhurbaşkanı Bayar'ın eşi Reşide Bayar'ın başında olduğu bir dernek Çankaya'da ilkokul, ortaokul ve liseden oluşan bir okul kompleksi inşa ettirmek istiyordu. Metin'le katıldığımız önceki iki yarışmada bir birincilik, bir ikincilik ödülü kazanmıştık. Bu önemli bir başarıydı ve Metin bir süredir büroda bizimleydi. Böylece bu yarışmaya da birlikte girmemiz adeta kaçınılmaz olmuştu. İki ay kadar süren sıkı bir çalışmadan sonra Metin'in serbest el çizimi iki güzel perspektifini de içeren projeyi gönderebilmiş, bu defa da Emin Onat'ın başında bulunduğu jüri tarafından birinci ödüle layık görülmüştük. Gene uygulama projelerini Metin'le birlikte yapmak, dolayısıyla bir tek iş için bile olsa onunla ortak olmak durumunda kalmıştık. Sami'yle birlikte aldığımız üçüncü bir ortak ile çalışmama kararı şaşılacak bir biçimde ve olayların akışıyla kendiliğinden bozulmuş oluyordu. Biz de karar vermenin o kararın uygulanması için yeterli olmadığını bizzat yaşayarak öğrenmiş oluyorduk.

Mimarlık fakültesinde öğrendiklerimizin iş yapmaya yetmediğini, asıl "yaşam dersleri" almaya ihtiyacımız olduğunu her yeni olayla bir kez daha öğreniyorduk. Çankaya'daki okul projesi de bu derslerden biri oldu. Ankara'dan gelen bir yazıyla, Çankaya İlçe Kaymakamı tarafından okul kompleksinin uygulama projeleri konusunda sözleşme yapmak üzere Ankara'ya çağrıldık. Bu beklediğimiz bir haberdi. Sevinerek ve gene Metin'le birlikte belirlenen günde Ankara'ya gidip sabah saatlerinde kaymakamı makamında bulduk. O saatten akşama kadar konuya Çankaya Mahalle Muhtarı bir hanım, Ankara İl Bayındırlık Müdürü, zamanın devlet bakanı, zamanın Ankara Valisi dahil oldular. Öğle vakti de "Çankaya Köşkü'ne davetlisiniz" denerek bir cip içinde iki büklüm bir halde

muhafız alayına, orada da iki genç yüzbaşının yemek masasına götürüldük. O gün gördüğümüz baskıları ve yaşadığımız komediyi başka yerlerde de yazdığım için burada tekrarlamak istemedim. Ancak günün sonunda, yarışmada vaat edilen ve devletin ücret tarifesinde belirlenen ücretin yarısına yakın bir ücretle sözleşmeyi imzalamak zorunda kaldık. Bu sözleşme bir yandan uzun bir süre daha Metin'le birlikte çalışacağımızı gösteriyor, diğer yandan da proje ücretimizde haksız bir kesintiye neden oluyordu.

Metin'in bir ay sonra bürodan eşyalarını alacağı sözü geride kaldığı gibi, bizim Site Kolektif Şirketi'ne üçüncü ortak olarak katılma isteği de giderek yoğunlaşmıştı. Galiba biz de yavaş yavaş üçüncü bir ortak fikrini kabullenmeye başlamıştık. Aslında başka bir yol da kalmamıştı. Sonunda bizim şirketi, "SİTE - Doğan Tekeli - Sami Sisa - Metin Hepgüler Kolektif Şirketi" olarak tescil ettirdik. Zamanın bize ne getireceğini bilemediğimiz gibi, gelecek için de belirlenmiş bir planımız yoktu. Sadece ümitliydik ve başarılı olmak istiyorduk.

Çankaya'daki okul kompleksi projeleri sadece dört masa yerleştirebildiğimiz küçük büromuza sığamaz olmuş, Tünel ve civarında yaşamaya alıştığımız için gene o çevrede, bütçemize uygun ama genişçe bir büro ararken, İstiklal Caddesi'nde Tünel Meydanı ile Rus Konsolosluğu arasındaki tarihi Hıdivyal Palas adlı iş hanının çatı katını bulduk. Sarayburnu'ndan başlayarak tüm tarihsel yarımadaya, Kadıköy'e, Üsküdar'dan Çengelköy'e kadar uzanan Boğaz manzarasına hâkim, dar uzun bir salon ve iki küçük odadan ibaret bu çatı katı, 1965 yılına kadar yaklaşık on yıl Metin'le ortak olarak çalışacağımız yeni büromuz oldu. Pek çok gece sabahlara kadar çalıştıktan sonra, çıktığımız terasta güneşin doğuşu ve serin taze hava hepimize yeni bir enerji veriyordu. Kardeşimle ben hâlâ eski büromuzun üst katındaki evimizde kalıyorduk.

6-7 EYLÜL OLAYLARI

Yaşam doğal olarak mimarlıkla sınırlı değildi. 1955 yılından başlayarak bende iz bırakan kimi farklı olaylar da yaşamış olduk. Eylül başlarında İlhan yaz tatili dolayısıyla İzmir'deydi. Ben Nergis Sokağı'nda yalnızdım. 6 Eylül günü akşam yemeğinden eve dönmüştüm ki, dışarıdan birtakım gürültüler gelmeye başladı. Sokağı gören

pencereden baktığımda hem Tünel Meydanı'nda hem Şişhane tarafında insanların grup grup toplandıkları görülüyordu. Giderek artan kalabalıktan uğultu halinde sesler yükseliyor ama ne dedikleri anlaşılamıyordu. Bir süre sonra kapalı demir kepenklere, camlara vurulduğu, onların korkunç seslerle parçalandıkları duyulmaya başladı. İstanbul'da nedenini anlayamadığım korkunç bir ayaklanma olduğunu düşünüyor, telefon edebildiğim birkaç kişiden de açıklayıcı bir bilgi alamıyordum. İki meydan arasında kalan bizim merdivenli sokakta ise telaşla aşağı yukarı koşarak giden insanlar görülüyordu.

Bu korku içinde geçen gecenin ardından, sabah erkenden giyinip sokağa çıktım. Ortalık sessizdi. Belirli aralıklarla nöbet tutan silahlı askerler görülüyordu. Tünel Meydanı'ndan başlayarak Galatasaray'a kadar yürüdüm. İstiklal Caddesi neredeyse kırk elli santim yüksekliğinde cam, demir, kumaş ve kırık mobilya parçalarıyla dolmuştu. Silahlı asker ve polislerin arasında beş altı kadar da tank duruyordu. Aynı gün öğleye doğru gazetelerin ek baskılarından, radyo haberlerinden anladığıma göre hareket bir gün evvel yayılan "Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldı" haberleri üzerine aniden patlak vermiş ve yaygın bir isyana, yakıp yıkmaya, yağmaya dönüşmüş. Gazetelerde o gece özel trenle Ankara'ya gitmekte olan Celal Bayar ile Adnan Menderes'in İstanbul'a döndükleri, sabah İstiklal Caddesi'ne çıkarak oluşan manzarayı hayretler içinde seyrettiklerini gösteren resimler yayınlanıyordu. Zamanla anlaşıldığına göre Kıbrıs'ın geleceğiyle ilgili Londra'da süren görüşmeleri etkilemek için İstanbul'da büyücek bir gösteri düzenlenmek istenmiş. Ama hareket kısa zamanda kontrolden çıkarak korkunç boyutlara ulaşmıştı. Türkiye uzun yıllar bu olayın dünyada aleyhimize yarattığı olumsuz algıyı hafifletmeye çalışmıştır.

1956 sonlarında Tünel'deki bürodan ayrılarak Hıdivyal Palas'a geçtiğimiz günlerde, ev sahibimiz Arif Hikmet Bey de apartmanı restore edeceğini söyleyerek benden evi boşaltmamı istedi. İyi de oldu. İlhan'la beraber yaşayacağımız daha düzgün bir yer aramaya başladım. Sami'den hemen bir bilgi geldi. Kendi oturduğu Şişhane Meydanı'nı Tarlabaşı'na bağlayan cadde üzerindeki apartmanın en üst katında bir daire boşalmış. Görmemi istiyordu. Müselles Apartmanı adlı bu yapıyı, 1930'lu yıllarda inşaat müteahhidi olan babası, iki ortağıyla beraber yaptırmış. Boşalan 11 numaralı daire Sami'nin

babası gibi genç yaşta vefat eden ortağı mühendis Nuri Bey'in eşine aitmiş ve oğullarıyla birlikte aynı apartmanda yaşıyormuş. Bu nazik ve akıllı hanımefendiyle anlaşmamız kolay oldu. İstenen kira zaten benim bütçemin sınırları içindeydi. O yıl inşaat fakültesinde ikinci sınıfa geçmiş olan kardeşim ve yardımcımız Hasan'la beraber hemen pılımızı pırtımızı altıncı kattaki bu daireye taşıdık.

Altı kat merdiven tırmanarak çıkılan bu daire alt katlardaki dairelere göre daha küçüktü. Orta boy üç odası, arka tarafta üstü oluklu sac kaplı, termosifonlu geniş bir hamamı ve mutfağı vardı. Kalorifer yoktu ama ön cephedeki iki odanın Haliç'e bakan büyük pencereleri Edirnekapı'dan Topkapı Sarayı'na kadar kubbeler ve minarelerle süslü İstanbul'un eşsiz bir manzarasına hâkimdi. Hidivyal Palas'taki Boğaz manzarasından sonra bu evin Haliç manzarası sanki İstanbul'un tüm güzelliğini her gün gözümün önüne seriyordu.

MİMARLAR ODASI KURULUYOR

Büroyu kurduğumuz 1954 yılında, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu çıkmış, bu mesleklerin uygulanması belirli kurallara bağlanmıştı. Mimarlar da bu kanuna göre kendi odalarını kurma hazırlıklarına başlamışlardı. Kişiliği, cana yakınlığı, büyük küçük herkese olan içten davranışlarıyla mimarların büyük sevgisini kazanan İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü asistanı Gündüz Özdeş ile neredeyse benzer nitelikleri taşıyan Aydın Boysan kuruluş hazırlıklarının başını çekiyorlardı. Gerekli yasal başvuruları, üye kayıtlarını gerçekleştiriyorlardı. Bu nedenle sonraki yıllarda şakayla söylendiği gibi, Mimarlar Odası Gündüz Bey'in masasıyla Aydın Boysan'ın evrak çantasında kurulmuştu. Büro sahibi bir genç mimar olarak ben de ortalarda dolaşıyor olmalıydım ki, kayıtlı yaklaşık altı yüz mimar arasında 67 sicil numaralı oda üyesi olmuştum. Kurucular Mimarlar Odası'nın 1 numaralı üyeliğini Emin Onat'a, 2 numaralı üyeliğini de Gündüz Bey'in hocası Kemal Ahmet Bey'e vermişlerdi. Bu hazırlıkların tamamlanması üzerine Oda'nın ilk genel kurulu toplandı, ilk yönetim kurulu seçildi. Başkanlığa ve genel sekreterliğe Gündüz Özdeş ve Aydın Boysan seçilmişlerdi. Yedi kişilik yönetim kurulundan sonra belki de en genç üyelerden biri olan ben de denetçi olarak seçilmiştim.

Böylece büro çalışmalarımızın dışında küçük de olsa bir toplumsal görev almış oluyordum.

1950-1960 ARASI YAŞAM

İstanbul'da yaşam büro ve ev dışında oldukça hareketliydi. Tünel'de ya da Şişhane'de oturmak, akşam yemeklerinden sonra eğer çalışmıyorsak Tepebaşı ya da İstiklal Caddesi'ndeki tiyatroları, sinemaları izlemem için kolaylık sağlıyordu. Şehir Tiyatroları'nın Fransız tiyatroları benzeri kırmızı koltuklu, yaldızlı, dram tiyatrosu binasında ya da dik, dairesel amfili Komedi Tiyatrosu'nda dönemin en usta oyuncularını, başta Behzat Butak olmak üzere Talat Artemel, Raşit Rıza, Cahide Sonku, Ercüment Behzat Lav, Gazanfer Özcan, Vasfi Rıza Zobu, Bedia Muvahhit ve daha birçok şöhretini hâlâ aklımda kalan karakter yorumlamalarıyla izleme fırsatını buluyordum. Şimdilerde yazık ki hemen hemen hiç hatırlanmayan Behzat Butak'ın özellikle hayranıydım. Bu tiyatrolara Muammer Karaca'yı, Ses Tiyatrosu'nu ve onun Celal, Ali ve Gülriz Sururi'lerini, Muzaffer Hepgüler'ini eklememek haksızlık olur. Beyoğlu'ndaki çok sayıda sinemada dönemin ünlü Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyan filmleri, ülkelerinde vizyona giriş tarihlerinden yıllar sonra da olsa izlenebiliyordu.

Sosyal yaşam benim için bunlarla sınırlı değildi. Ünlü Saray Sineması konserlerinde, ikinci balkondaki en ucuz yerlere razı olunca Jacques Thibaud, Yehudi Menuhin, Alfred Cortot, Wilhelm Kempff, Samson Francois gibi en ünlü keman/piyano virtüözlerini, viyolonselist Gaspar Cassado'yu, Dizzy Gillespie gibi bir trompet ustasını ya da Safiye Ayla, Münir Nurettin gibi ses sanatçılarımızı izleyebiliyorduk. Tüm bu konserler bende şöyle bir düşünce uyandırmıştı: Her enstrümanın kuşkusuz büyük ustaları vardı. Ama bir de virtüözleri vardı ki, insan bunların tüm dünyaya hitap eden, adeta insanüstü sanatçılar olduklarını hissedebiliyordu. Özellikle Dizzy Gillespie'yi dinledikten sonra, başka trompet sanatçılarını tanımadığım, dolayısıyla karşılaştırma imkânım olmadığı halde onun bir dünya yıldızı olduğu kanısına varmıştım.

1954 yılında Amerikan Yardım Heyeti'nde yedek subay olarak askerlik görevimi sürdürüyordum. Mimarlar Odası'nın ilk yönetimi, İstiklal Caddesi'ndeki Ağa Camii'nin yanındaki bir pasaj içinde, eski

bir barın salonunu kiralamış, içini düzenleyerek mimarlar lokali haline getirmeyi başarmıştı. Fırsat buldukça akşamüstleri yedek subay üniformamla oraya gidip bir içki eşliğinde İstanbul'daki sınıf arkadaşlarımla buluşuyordum.

Böyle bir akşam, bizim kulübün daha önce hiç görmediğimiz yeni bir grubu misafir ettiğini gördüm. Genç ve orta yaşlı hanımların oluşturduğu bu kişiler, lokalleri geçici olarak kapatılan Sanatseverler Derneği üyesiymişler.

Lokale girer girmez, bir köşede rahat davranışlarıyla herkesle kolayca konuşup anlaşan sınıf arkadaşım Ahmet Menderes'in bu yeni gruptan birkaç kişiyle sohbete dalmış olduğunu gördüm. Beni ayakta yer arar gibi görünce işaret etti, yanındakilere tanıştırdı. Ben de hemen benim için açılan bir yere oturdum. Ne konuşulduğunu anlamaya, havaya girmeye çalışırken, ilk görüşte duruşu ve giyimiyle dikkat çeken genç bir hanımla yan yana oturduğumu fark ettim. Doğal davranışlarıyla güven veren bir hali vardı. Kendisiyle konuşmak, onu biraz daha yakından tanımak istedim. Mimarlık fakültesini bitirdiğimi, aslen Isparta ve İzmir kökenli olduğumu anlattıktan sonra, onun da İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi ve Sanat Tarihi okumakta olduğunu öğrendim. O akşam daha nelerden söz ettik, hatırlamıyorum ama bir süre sonra kalktı ve eve dönme vaktinin geldiğini söyledi. İzin istedi. Tünel'e kadar yürüyecekti. Ben de birlikte yürümek istedim. Hava güzeldi. İstiklal Caddesi'nde yavaş yavaş yürümeye başladık. Gri kaşe kumaştan klasik güzel tayyörü, topuklu rugan ayakkabılarıyla yalın bir şıklığı olduğunu görüyordum. Sanırım ikimiz de bu karşılaşmadan hoşlanmıştık. Bunun bana bu kitabın adını ilham eden türden, bütün yaşamı etkileyecek karşılaşmalardan biri olduğunu tahmin bile edemezdim. Yeniden görüşmek üzere birbirimizin telefon numaralarını aldık ve Tünel'de ayrıldık.

Zamanla askerlik görevim tamamlanmış, ilk büromuz Tünel Nergis Sokağı'nda açılmıştı. Sonra büro Hıdivyal Palas'a, ev Müselles Apartmanı'na taşındı. Bunlar olurken Zeynep Barşal ile o eski mimarlar lokalinde tesadüfen başlayan arkadaşlığımız devam etti. Birkaç yıl fırsat buldukça buluştuk, birlikte sinemalara, konserlere gittik. Annesi ve ablasıyla birlikte oturduğu Kızıltoprak'taki güzel evlerine davet ediliyor, ailesi hakkında da bilgi ediniyordum. Babası Kavalalı Mehmet Ali Paşa ailesinden ve Galatasaray eski başkanla-

rından Ali Haydar Bey imiş ve tanışmamızdan kısa bir süre önce, genç yaşta vefat etmiş. Annesi ise zengin sanat eserleri koleksiyonuyla tanınan, CHP'nin eski milletvekillerinden Salâh Bey'in kızı imiş. Annesi, birer birer tanıdığım teyzeleri ve dayıları giderek beni bir aile dostu olarak kabul ettiler.

Arkadaşlığımızda duygusal bir yakınlaşma yoktu. Karşılıklı saygıya dayalı bir biçimde, yaklaşık dört beş yıl böylece sürdü. Farklı bir yakınlaşma ise birtakım beklenmeyen gelişmelerin sonucunda, kendiliğinden oluşacaktı.

11. Büro Adını Duyuruyor

YARIŞMA BAŞARILARI

1956-1957 yılları ülkede mimarlık mesleğinin bir ölçüde de olsa saygı gördüğü bir dönemdi. Bayındırlık Bakanlığı, yasa gereği, tüm bakanlıkların ihtiyaç duyduğu yeni yapıların proje yapımından inşaat yönetimine kadar tüm hizmetlerini yüklenen tek kuruluştu. Bakanlık bu projeleri mimari proje yarışmaları açarak ve kazananlara kendi kurallarına ve tarifelerine uygun olarak proje hizmetlerini yaptırarak gerçekleştiriyordu. Bakanlığı örnek alarak başta belediyeler, ulusal bankalar, resmi, yarı resmi kuruluşlar da proje yarışmaları açıyorlardı.

Biz artık üç ortak olarak Hıdivyal Palas'taki büromuzda durmadan yeni yarışmalara katılıyorduk. 1956-57 yıllarında çeşitli kurumlar tarafından açılan beş ayrı yarışmada bir üçüncülük ödülü, dört de mansiyon kazanmıştık. 1958 yılı başlarında ise Adıyaman Hükümet Konağı yarışmasında birinci ödülü kazanmış ve Bakanlığın ücret tarifesine uyularak ilk sözleşmemizi imzalamıştık.

Buna göre aşama aşama hazırlayacağımız projeleri Bakanlığın mimari, statik, tesisat, elektrik dairelerinde onaylatacaktık. O dönemde özellikle mimari proje dairesi rahmetli Adnan Kocaaraslan yönetiminde gerçek bir mimarlık bürosu gibi çalışıyordu. Bizim gibi serbest çalışarak hizmet veren mimarlarla saygıya dayalı onay süreçleri gerçekleştiriliyordu. O kadar ki, projeleri hazırladıkça Ankara'ya götürmek, Kocaarslan'a ve orada çalışan Neriman Birce, Fahamet Demirci gibi bizden yaşça büyük meslektaşlarımıza sunmak zevkli bir çalışma haline gelmişti. Bu olumlu hava içinde Adıyaman Hükümet Konağı'nın tüm projeleri ve detayları, sözleşme süresi içinde bizim de, onların da memnuniyetiyle tamamlandı. Bayındırlık Bakanlığı bu ilk sözleşmeden sonra yıllarca en büyük işverenimiz olacaktı.

Adıyaman Hükümet Konağı projeleriyle ilgili sözleşmemiz dolayısıyla genişleyen olanaklarımız büromuzun kadrosunu da

Hıdivyal Palas'taki büromuzda.

Hıdivyal Palas'taki büromuzun terasında.

genişletmiş, yedi sekiz mimar arkadaşımız, bir sekreterimiz, bir de odacımız olmuştu. Bu mimarlar arasından, sonradan bizden ayrılarak kimi akademisyen olan, kimi serbest çalışan ve yıllarca dost olarak kaldığımız başarılı arkadaşlarımız çıkmıştır. İlk aklıma gelenler, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde Profesör Birsen Doruk, Mimar Sinan Üniversitesi'nde Profesör Nursel Onat, İsveç'te Profesör Gökçetin Kanra, Danimarka'da Profesör Sümer Gürel'dir. Onlarla

beraber Altuğ Çinici'yi, sonradan İsviçre'de çalışan Dimitri Palasis'i, Edirne'nin ünlü mimarı Özcan Ayyıldız'ı, özverili çalışmalarıyla anıyorum. İlk anda hatırlayıp sayamadığım pek çok değerli arkadaşımdan özür dilerim.

MİMARLAR ODASI YÖNETİMİNDE GÖREV ALIYORUM

Mimarlar Odası'nın 1954 yılında toplanan ilk genel kurulu yaklaşık altmış kişilik bir katılımla İstanbul'da gerçekleşti. Fakülte Talebe Cemiyeti'nden edindiğim alışkanlıkla söz alıyor, önerilerde bulunuyordum. Genel kurul sonunda yapılan seçimlerde Gündüz Özdeş en yüksek oyu alarak yönetim kuruluna seçilmişti. İkinci en yüksek oy Aydın Boysan'a verilmişti. Yönetim kurulundan sonra seçilmesi gereken denetim kurulu için aday bulunmamış mıydı, yoksa söz alarak ortaya çıktığım için mi akla gelmiştim bilemiyorum ama iki denetçi üyeden birisi de ben oldum. Gene İstanbul'da yapılan ikinci genel kurulda Oda organları yerlerinde kaldı. Üçüncü genel kurul toplantısı ise 1956 yılı sonlarında, İzmir'de yapıldı. Başta Gündüz Özdeş olmak üzere, ısrarlı ricalara karşın ilk yönetim kurulu yeniden görev almak istemiyordu. Zorunlu olarak yeni yönetim kurulu için adaylar belirlendi. Aralarında ben de vardım. Seçim beni de şaşırtan bir biçimde sonuçlandı; en çok sayıda oy bana çıkmıştı. Yedi kişilik yönetim kurulunun üçü, bizim fakültenin asistanları Muhittin Binan, Orhan Bolak, Lütfi Zeren, biri Güzel Sanatlar Akademisi asistanı Ferzan Baydar'dı. İki yaşıtım Sadi Ulkay ve Orhan Şiper benimle beraber yönetim kurulunu tamamlıyorlardı. Daha önceki uygulamalara göre en çok oy alan üyenin yönetim kurulunda yapılacak görev dağılımında başkanlığa getirilmesi gerekiyordu. Zaten pek çok arkadaşım daha İzmir'de yeni başkan olarak beni kutlamış, ben de neredeyse başkanlığı benimsemiştim. Genel kuruldan sonra herkes İstanbul'a döndü. Ben bir gün daha İzmir'de kaldım.

Döndüğüm gün yeni yönetim kurulunun beni beklemeden alelacele toplandığını, Lütfi Zeren'i başkanlığa seçtiğini duydum. Anlaşıldığına göre yeni yönetim kurulundaki öğretim üyeleri benim başkan olmamı uygun görmemişler, seçimi hızla gerçekleştirmişlerdi. Böylece üçüncü dönem Mimarlar Odası başkanı, Lütfi Zeren olmuştu. Aslında başkan olamadığıma değil, yeni yönetim

Oda Kongresi'nde, arkada solda Muhittin Binan, ortada Lami Eser (1954).

kurulunun beni başkanlığa layık görmemesine üzülmüştüm. Ama belki de haklıydılar, zira daha yeni öğrencilikten çıkmış bir gencin başkanlığını uygun görmemiş olabilirlerdi.

Yapacak bir şey yoktu. Taksim Sarayı adlı iş hanının en üst katındaki iç içe iki odada bulunan merkezimizde çalışmalara başladık. Haftada bir gün akşamüstü saat altıda başlayan yönetim kurulu toplantıları saat on on birlere kadar sürüyordu. Üyelerden gelen başvurular, şikâyetler, anlaşmazlıklar, İstanbul'da yeni başlamış olan Menderes imarına karşı tepkiler, mimarlık eğitimi hakkında düşünceler yoğun bir gündem oluşturuyordu. Hararetli konuşmalar, o zaman pek yaygın olan sigara eşliğinde yürütülüyor, çalıştığımız oda kalın bir duman bulutu altında kalıyordu.

Genel Sekreter Orhan Bolak'ın hazırladığı toplantı gündemlerini görerek her toplantıya hazırlıklı gidiyor, konuya göre çözümler öneriyordum. Yaz başındaki bir toplantıya Lütfi Zeren beklemediğimiz bir haberle geldi. Üniversite kendisini bir yıl süreyle yurtdışına gönderiyor, o da zorunlu olarak yönetim kurulundan ve başkanlıktan ayrılıyordu. Bu katıldığı son toplantı olacaktı. Doğal olarak yeni başkan seçimi gündeme gelmişti. Yapılan gizli oylamada benim dışımda herkesin bana oy verdiği ve başkanlığa getirildiğim anlaşıldı. Genel Sekreter Orhan Bolak görevini sürdürecekti.

Benim açımdan ilginç bir durum oluşmuştu. Orhan Bolak birkaç yıl önce Emin Onat'ın asistanı olarak hocamızdı. Ergun Unaran'la

beraber İzmir Merkez Bankası yarışmasına hazırlanırken davetimizi kabul etmiş, kısa bir süre bizimle çalışarak projeyi imzalamıştı. O proje birinci ödülü kazandıktan ve uygulama projelerini birlikte tamamlamamızdan sonra inşaat sırasında bize haber vermeden inşaatın kontrolunu tek başına üstlenmiş ve yapıyı da sahiplenmişti. Cephedeki taş kaplamaya Mimar Orhan Bolak ismi kazınmıştı. Çok üzülmemize karşın üniversitede bir soruna neden olmamak için şikâyetçi olmak istememiş, bu haksızlığı kabullenmiştik. Ama şimdi o günler geçmişti ve Bolak'la eşit konuma gelmiştim. Hatta şeklen de olsa benim yönetimimde çalışıyordu.

Mimarlar Odası'nın üçüncü yılında işler giderek yoğunlaşıyordu. Ben artık sadece toplantı günleri değil, diğer günler de zaman zaman Oda'ya uğruyor, Orhan Bolak'ın işlerinin bir kısmını da üstlenerek yazıları hazırlıyor, işleri hızlandırıyordum. Yönetim kurulunda ise bizi en çok Menderes'in İstanbul'daki hızlı imar hamlesini tek başına yürütmesi meşgul ediyordu. Şehircilik hocalarını, imar planları yapan ya da kamuoyunca tanınan tüm meslektaşlarımızı bir toplantıya davet ettik. Yapılan görüşmeler sonunda, katılanların tümünün imzasıyla Menderes'e bir mektup yazılması kararlaştırıldı. İstanbul'un gerçekten ihtiyacı olan bu imar hareketinin hükümet katında ele alınmasından dolayı duyduğumuz memnuniyet belirtilecek, konunun uzmanlarını temsil eden Oda'mızın da kararlardan haberdar edilmesi ve katkıda bulunmak isteğimiz nezaketle dile getirilecekti. Mektubu kaleme aldım. Katılanların onaylarını ve imzalarını aldıktan sonra postaya vererek Başbakanlık'a gönderdik.

Uzunca bir süre cevap gelmedi. Mimarlar Menderes'in emirleriyle yıkılan yapılardan, açılan yollardan huzursuzdu. Eleştiriler yüksek sesle yapılıyordu. Yaklaşık bir ay sonra, o dönem milletvekili olan ve Sedad Hakkı Bey ile beraber Menderes'in yanında bulunan Emin Onat'tan haber geldi. Menderes mektubu almış; "Karışmasınlar, Oda'yı kapatırım!" diyormuş. Elbette çok üzülmüştük. Menderes'in bastonuyla işaret ederek yol açtırması devam ediyor, birçok eski eserle beraber Simkeşhane'nin yarısının ve kazıdan çıkan Theodosius Zafer Takı'nın mermer kalıntılarının yıktırıldığı, taşların geceleri taşınarak denize atıldığı söyleniyordu. Maalesef başında bulunduğum mimarlar topluluğunun hiçbir etkisi olamıyordu.

Kuruluşunun üçüncü yılında Oda'nın İstanbul şubesi açılmış, başkanlığına da sonradan Adalet Partisi İstanbul Milletvekili ve

bir ara Bayındırlık Bakanı da olan meslektaşımız Muhittin Güven getirilmişti. (Muhittin Güven sonradan seçim mitingleri sırasında "Gözlerimin içine bakın, ne demek istediğimi anlarsınız" sözleriyle ün kazanmıştı.) Bizim de dönemimizin sonu yaklaşıyordu. Yönetmeliğe göre dördüncü genel kurulu toplantıya çağırmalı, yönetim kurulu raporumuzu toplantıdan en az on beş gün evvel hazırlayıp,postaya vermiş olmalıydık.

Raporun hazırlanması, elimizdeki tek araç olan teksir makinesinde çoğaltılması için mumlu kâğıtlara tape edilmesi derken aralık ayının sonu gelmiş, biz raporları postaya verememiştik. Yönetmelikteki kurala göre 1 Ocak'ta raporların elimizden çıkması için bir günümüz vardı. Genel kurulda eleştirilebilecek nokta kalmaması için genel sekreter Orhan Bolak'a ısrar ettim. Yılbaşı günü akşamüstü Oda'da buluştuk. Teksir makinesinin başına geçtik. Kolunu çevirmeye başladık. Bir yandan çıkan kopyaları topluyor, zımbalıyor, bir yandan daha önce hazırlanan zarflara yerleştiriyorduk. Gece yarısına doğru yüzlerce zarf hazırlanmış, görev tamamlanmıştı. Bugünlerde biraz da anlamsız görünen yılbaşı gecesine rağmen iş yetiştirme gayreti, o yaşlardaki görev anlayışımdan ve aşırı iyi niyetimden mi, yoksa enayiliğimden mi kaynaklanıyordu, bilemiyorum.

Ankara'da da çok sayıda üyemiz olduğu için genel kurulun bu defa Ankara'da yapılmasına karar vermiş, yerini de belirlemiştik. Bizim genel kuruldan birkaç gün önce İstanbul şubesinin genel kurulu yapılmıştı. O toplantıda şube başkanı Muhittin Güven yapılan şiddetli eleştirilere sinirlenerek kendini tutamamış, olağanüstü sert karşılıklarla savunmaya geçmişti. Dikkat ettim, eleştirilere sinirlenmek bir çözüm olmuyor, insan haklıyken haksız konuma düşüyordu. Karar verdim, bizim genel kurulda çok sabırlı olacaktım.

Ankara'daki genel kurul o güne kadar yapılan genel kurullardan daha kalabalık olmuş, genç-yaşlı, kadın-erkek yüz otuz kadar üyemiz toplantıya gelmişti. O günlerde Diyazem adlı sakinleştirici yeni bir ilacın eczanelerde satıldığını duymuştum. Sabah otelden genel kurula giderken bir eczaneye uğrayıp bir kutu Diyazem aldım. Haplardan birini de yuttum. Usulen kısa bir konuşmayla genel kurulu açtım. Raporumuz okundu ve eleştiriler başladı ve tam iki güne yakın sürdü. Dikkatle not alıyordum; yirmi iki arkadaşımız söz almış, kimi bilerek kimi bilmeyerek yönetim kurulumuzu, özellikle beni şiddetle eleştiriyorlardı. Lehimizde konuşan bir üye

yoktu. Cevap vermek için sıra bana gelince elimdeki kâğıtları topladım, kürsüye çıktım. Son derece sakindim. Her birine verilecek sağlam cevaplarım vardı. Bunları sırayla ele alıp teker teker cevaplarken, neleri neden yapamadığımızı içtenlikle açıklıyor, neleri neden yaptığımızı da aynı içtenlikle ve ayrıntılı olarak anlatıyor, "Benim yerimde olsanız siz ne yapardınız?" diye de soruyordum.

Konuşmamı, eleştirilere verdiğim cevapları dikkatle dinlediği için genel kurula teşekkür ederek tamamladım. İçimden "acaba becerebildim mi?" diye geçirirken salondan coşkulu bir alkış sesi yükseldi. Bir hafta önce genel sekreterlikten ayrılan Orhan Bolak'ın yerine seçilen Ferzan Baydar koşarak yanıma geldi, beni kucakladı: "Tebrik ederim. Çok güzel oldu. Bir saat kırk beş dakika konuştunuz" diyordu. Toplantıya katılan tanıdığım tanımadığım birçok mimar da beni kutluyordu. Ter içindeydim. Görevin başarıyla tamamlanmış olduğunu görüyor ve büyük bir mutluluk duyuyordum. Gazi Ortaokulu'nda tarih konferansı verdikten sonrakine benzer hisler içindeydim.

Oda'daki görevim sırasında ister istemez bürodaki görevlerimi bir ölçüde de olsa ihmal etmek zorunda kaldığım için ortaklarıma karşı mahcuptum. Bir sonraki dönem kesinlikle Oda'da görev almak istemiyordum. Konuşmamdan sonra etrafımda toplanan, tebrik eden, kucaklayan meslektaşlarım ısrarla ayrılmamamı istiyorlardı. Çareyi seçimler sırasında ortadan kaybolmakta buldum. Sonradan öğrendiğime göre, çok sevilen bir arkadaşımız, Maruf Önal yeni yönetim kurulu için en yüksek oyu almış ve geleneğe uyularak Mimarlar Odası'nın başkanlığına getirilmişti.

HAZIR OLMADIĞIM BİR DURUM

Büroda ve Mimarlar Odası'nda yoğun bir biçimde çalışırken özel yaşamımda kendiliğinden gelişen bir durumla karşılaştım. Yaklaşık üç yıl önce mimarlar lokalinde tanıştığım Zeynep Barşal ile arkadaşlığım zaman zaman konser, sinema gibi etkinliklere giderek ve konferanslara katılarak sürüyordu. O yıllarda bir yakınımızın, İzmir'de neredeyse birlikte büyüdüğümüz genç kızı üniversiteyi bitirmişti. Kendisiyle son yıllarda sık karşılaşmasak da zaman içinde bana olan ilgisinin arttığını hissediyordum. Üniversiteden sonra aynı branşta doktora yapmak için Amerika'ya gitmek istediğini

anlatıyor, bu konuda düşüncemi soruyordu. Bu ilgi hoşuma gitse de ileriye dönük bir anlamı olabileceğini düşünmüyordum. Zaten meslek yaşamımda ayaklarımın üzerinde durabilecek bir durumda olmadığımı biliyordum; evlilik kesinlikle gündemimde olmadığı gibi hayalini bile kurmuyordum. Bu nedenle kendisinin Amerika'da doktora yapma düşüncesini içtenlikle destekledim. Böylece dört yıl Amerika'da kalacaktı ve bu dört yıl içinde nelerin değişeceğini kimseler bilemezdi.

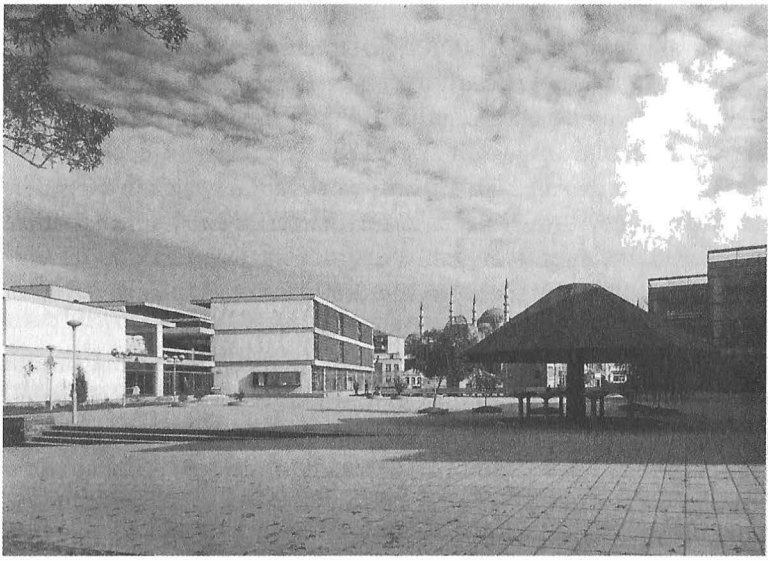
Gerçekten de Amerika düşüncesini uyguladı ve gitti. Bana oradan yazıyor, çevresini, arkadaşlarını, derslerini anlatıyordu. Ben de buradan haberler veriyor, galiba dergiler, gazeteler de gönderiyordum. Ne var ki, yaklaşık bir yıl sonra, Amerika'daki eğitimini yeterli gördüğünü yazdı ve hemen Türkiye'ye ve evine döndü.

Haberleşmemiz sürüyordu. Bir yıl önceki yakınlaşma ortamı yenilenmiş gibiydi. Aramızda evlilik konusu hiç konuşulmadığı halde sanki ufukta hayal meyal böyle bir düşüncenin bulunduğu seziliyordu. Belki benim artık bir evlilik teklifinde bulunmam bekleniyordu. Belki de öyle bir beklenti yoktu, ben kendi kendime konuyu abartıyordum. Gerçekte iyi yetişmiş, hoş bir genç kızdı. Ama ben kendimi evliliğe hazır hissetmediğim için bir sorumluluk duygusu içindeydim. Üzülüyordum.

Sıkıntımı o dönem sıkça görüştüğüm Zeynep'e anlatmaya karar verdim. Bu özel yaşamım hakkında onunla ilk konuşmam olacaktı. Belki bana bir fikir verebilir diye düşünüyordum. Uygun bir zamanda olanı biteni anlattım. Zeynep şaşırdı. Biraz düşündü, "Ama bu doğru bir şey değil. Eğer gerçekten evlenmek istemiyorsan ona açıkça anlatmalısın. Bunu yapamazsan en azından ilgilenmemeyi dene" dedi. Bu konuşma bana iyi geldi.

Büroda gece gündüz devamlı çalışıyor, yarışmalara giriyorduk. Doğrusu bu tempodan ve getirdiği başarıdan hoşnuttum. Bu durumda bir de evlenmeye kalkarsam, kendimi ikiye bölünmüş hissedecek, çok rahatsız olacaktım. Zeynep'in 'ilgilenmeme' önerisini uygulamaya karar verdim. Ben aramıyordum. O aradığı zamanlarda da zaten artan işlerim her zaman cevaplamama olanak vermiyordu.

Böylece aramıza zorunlu bir mesafe girmiş oldu. En fazla altı ay geçmişti ki, bu aile dostumuzun kızı başarılı, genç bir diplomatla evlenmiş, konu kendiliğinden çözülmüştü. Son zamanlarda üzerimde hissettiğim baskı ve sıkıntı yok olmuştu.

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı.

1957-1958 yıllarında kamu yapıları sık sık açılan yarışmalar sonucunda elde edilen projelerle inşa ediliyordu. Biz de olabildiğince bunlara katılmak, kendimizi göstermek istiyorduk. 1958 yılında İstanbul Belediyesi'nin açtığı yarışma da bunlardan biriydi. Konu Süleymaniye Camii ile Atatürk Bulvarı arasında kalan tarihsel bölgenin kentsel tasarımı, o zamanki adıyla "Mevzii İmar Planı" idi. Oldukça zor bir konuydu. Büroda işlerimiz de vardı. Ama bu zor konuda bizim de söyleyecek bir sözümüz olmalıydı.

İstanbul'da Menderes imarı sürüyor ve Menderes'in, Unkapanı ile Saraçhanebaşı arasındaki bulvarı Süleymaniye Külliyesi'ne bağlayan yetmiş metre genişliğinde bir bulvar açılmasını istediği söyleniyordu. Zaten şartname de bu isteği içeriyordu. Ancak istenen bulvar açılacak olsa bile, Süleymaniye çevresinde böyle bir bulvarın bağlanacağı bir alan yoktu. Mimar Sinan külliyeyi oluşturan küçük yapıların arasına dar yollar bırakmış, o yollardan geçilerek camiye ulaşıldığında, Süleymaniye'nin bütün ihtişamıyla algılanabileceğini düşünmüştü. Bu bakımdan, istenen geniş bulvar açılsa bile

sonunda bu dar yollara ulaşılacaktı ve Menderes'in istediği amaca hizmet etmeyecekti. Bunu bildiğimiz halde yarışmaya katıldık. Hatırladığıma göre sadece on dört proje gönderilebilmiş ve bizim projemize de üçüncülük ödülü verilmişti. Bu ödülün ne demek olduğunu, gelecekte yaşamımda ne kadar etkili bir rolü olacağını tahmin bile edemezdim.

Anlaşıldığına göre şehircilik yarışmasına konu olan alan, bulvarın kıyısında boydan boya uzanan ve manifaturacılara satılan arsayı da kapsıyordu. Konu şöyle gelişmişti: O yıllarda Eminönü-Sirkeci çevresinde, dar sokaklarda, hanlarda toptan kumaş (manifatura) ticareti, gelişen, hareketlenen ekonominin etkisiyle bulunduğu yerlerde adamakıllı sıkışmıştı. Manifaturacılar geniş, kolay ulaşılabilen bir yerde yeni bir çarşı inşa etmek istemişler ve bu amaçla bin yüz ortaklı bir kooperatif kurmuşlardı. Başlangıçta Haydarpaşa çevresinde bir arsa arayan kooperatife İstanbul Belediyesi, Atatürk Bulvarı kenarında elinde kalan bu kıymetli arsayı önermişti. Kooperatif bu öneriyi kabul ederek o güne kadar topladığı parayı belediyeye vermiş ve arsayı satın almıştı. Böylece Belediye, Menderes imarı için önemli bir kaynak da elde etmiş oluyordu. Ancak Belediye'nin bu arsada yeni bir çarşı yapılabilmesi için koşulu önce bir kentsel tasarım yarışması, sonra da bu yarışmada ortaya çıkan fikirlerin ışığında bir mimari proje yarışması açılmasıydı.

Kooperatif ilk yarışmayı gerçekleştirdikten sonra mimari proje aşamasına geçmiş ve kendisine göre bir sistem belirleyerek yarışmayı açmıştı. Herkese açık olmayan bu yarışmaya İstanbul'daki en önemli mimarlar davet edileceklerdi. Proje sunan her mimara belirli bir ücret ödenecek, birinci ödülü kazanana ise bu ücretin beş katı tutarında bir ödül verilecekti. Buna karşın kooperatif, birincilik ödülü kazanan projeyi satın almış sayılacak ve uygulama projelerini istediği bir mimara yaptırabilecekti. Kooperatif bu kurguyla, birincilik ödülü kazanan proje sahibine iş verildiğinde ödenmesi gerekecek ücrette pazarlık edilebilmesinin yolunu açıyor, böylece kazananın hak iddia edebilmesini önlemiş oluyordu.

1959 yılı başlarında açılan bu davetli yarışmaya ünlü hocaların, mimarların arasında bizim davet edilmemiz akla gelmeyebilirdi. Ne var ki, manifaturacılar, genç de olsalar, şehircilik yarışmasında ilk üç dereceyi alan mimarları davet etmeyi düşünmüşlerdi. Böylece

biz de listeye alınmış ve yarışmaya çağrılmıştık. Yarışma jürisinde Belediye yetkilileri yanında, dönemin saygın mimarı Profesör Sedad Hakkı Eldem'le beraber Profesör Mukbil Gökdoğan, kooperatifin danışmanı, Teknik Üniversite'nin büyük hocalarından Profesör Mustafa İnan da bulunacaktı.

Hemen Hıdivyal Palas'taki büromuzda çalışmaya başladık. Verilen üç aylık sürenin ilk iki ayı, eskizlerle ve etüt maketleriyle geçtikten sonra, otuz iki büyük pafta tutan yarışma projelerini ve maketini tam bir ayda tamamlayıp teslim ettik. Jürinin Taşkışla'da çalışmaya başladığı duyuldu. Yaklaşık bir hafta sonra açıklanan sonuçlara göre birincilik ödülünü biz kazanmış ve bizden deneyimli ünlü mimarları geride bırakmıştık. İstanbul'un Tarihsel Yarımada'sında önemli bir yapı gerçekleştirme olanağı kazanıyor, meslekte önümüze adeta yeni ve büyük bir kapı açılmış oluyordu. Ya da biz öyle sanıyorduk. Önümüzdeki büyük fırsatı görerek seviniyor, ümitleniyor, başka da bir şey düşünmüyorduk.

Yarışma sonucu resmen açıklanmış, ödül bedeli süresi içerisinde bize ödenmişti. Büyük bir iş, iyi bir kazanç beklentimiz vardı. Bu beklenti Metin'in hayal gücünü harekete geçirmişti. Artık kendimiz için bir apartman inşa etmemizin zamanı geldiğini söylüyordu. Doğrusu bu düşünce bize de çekici geliyordu. Manifaturacılarla iyi koşullarda bir sözleşme yapacağımızdan emindik. Bu güvenle alelacele dönemin gözde semtlerinden Topağacı'nda bir arsa satın aldık. Kazandığımız ödülün tamamını avans olarak ödemiş, adamakıllı da borçlanmıştık. Manifaturacıların hemen bizi çağırmasını ve sözleşmenin imzalanmasını bekliyorduk. Ama beklenen davet bir türlü gelmiyordu. Acaba neler oluyordu? Bizimle konuşmadan işi başkalarına mı vereceklerdi? Bilemiyorduk.

Yaklaşık bir ay sonra kooperatifin Sirkeci'deki bürosuna davet edildiğimizde ilk günlerdeki özgüvenimiz iyice sarsılmıştı. Buna rağmen, ücret yönetmeliğimize göre proje ücretinin yaklaşık bir milyon yüz elli bin lira olarak hesaplandığını kendilerine bildirdik. Manifaturacılar piyasasının tanınmış büyüklerinden oluşan yönetim kurulunun karşısında biz çok genç, bir o kadar da deneyimsiz duruyorduk. Kooperatifin pazarlık konusunda uzmanlaşmış, deneyimli yöneticileri, o gün bizimle adeta oyun oynadılar. Bizi sözlerimizi ciddiye almadan biraz da alayla karışık dinliyor, gülerek bu gibi ücretlerin söz konusu dahi olamayacağını söylüyorlardı.

Nasihat edercesine ücret konusunda iyi düşünmemizi tembihleyerek toplantıyı sona erdirdiler.

Bu buluşmadan sonra kooperatif yönetimiyle aramızda sonu gelmez bir pazarlık süreci başladı. Artık her hafta yönetim kurulu toplantısına gidiyor, her toplantıda ücret talebimizi bir miktar daha aşağıya çekmek zorunda kalıyorduk.

Zamanla yeni aldığımız arsanın borcu bizi sıkıştırmaya başladı. Kooperatif yönetimiyle görüşmeleri ben sürdürüyordum. Bir gün büroda, aramızda konuştuk. İnebileceğimiz son rakamı dört yüz elli bin lira olarak belirledik. Bu kabul edilmezse Topağacı'ndaki arsayı satmaya, manifaturacılarla da ilişkiyi kesmeye kesin kararlıydık. Bizce sonuncusu olacak bu toplantı için Sirkeci'deki tarihi, büyük kumaş mağazalarından birine çağırıldım. Hal hatır sormanın ardından kararımızı bildirdim. Bunun son nokta olduğunu, bir daha konuşmaya gelmeyeceğimi kesin bir dil ile anlattım ve beklemeden ayağa kalktım, vestiyere uzandım. Aynı anda üç yönetim kurulu üyesi birden ayağa kalktı. Gülüşüyorlardı. "Gel Doğan Bey, gel, anlaştık. İşte biz bu son noktayı bekliyorduk" dediler. Kuvvetli kuvvetli elimi sıktılar. Konu sonuçlanmıştı ama biz iş yaşantımızda son derece pahalı bir ders almıştık. Pazarlıkta yenilmenin üzüntüsü ve her şeye rağmen büyük bir iş almanın sevinciyle karışık duygular içinde yanlarından ayrıldım.

Bir iki gün içinde, zaten hazır olan sözleşme imzalandı. İşe başladık. Önümüze, getireceği sürprizleri bilemediğimiz, büyük bir imkân doğmuştu. İlk kentsel tasarım yarışmasına katılma düşüncemiz, bize Tarihsel Yarımada'da, sonradan "İMÇ" olarak tanınacak olan büyük bir yapıyı gerçekleştirme imkânını sağlamıştı.

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı (İMÇ) inşaatının tamamlanıp hizmete açılması, 1959 yılından 1967 yılına kadar büromuzu bütün ağırlığıyla işgal eden bir uğraş olmuştur. Projelerin hazırlanmasını, inşaatın kontrolünü ortaklarım adına çoğunlukla ben yürütüyordum. O bakımdan İMÇ adı, inşaat sırasında da, sonrasında da neredeyse benimle özdeşleşmişti. İnşaatın başlangıcından günümüze kadar İMÇ'nin projeleri, tasarım ilkeleriyle ilgili sorular hep bana soruldu.

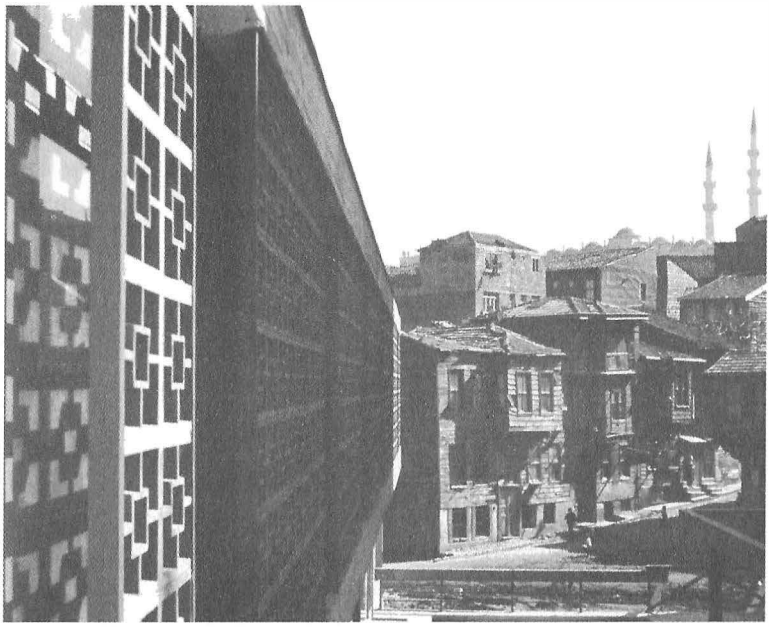
Sözleşmeden hemen sonra başladığımız ruhsat projelerinin hazırlanma işi, başlangıçta jüri önerilerinin gerektirdiği düzenlemeler, sonra verilen arsa sınırlarının Belediye tarafından kısmen değiştiril-

mesi, arsa içinde çok değerli tarihsel mezarların ortaya çıkması gibi nedenlerle bir hayli uzun sürdü. Neredeyse bir yıl süren bu aşamada, projelerin Belediye'ye sunulmasından hemen sonra gerçekleşen 1960 askeri müdahalesi de onay sürecini kesintiye uğratmış ve ruhsatın alınabilmesi aylar süren uğraşlardan sonra mümkün olabilmişti.

İnşaatın kısım kısım ihalesi manifaturacıların pazarlık alışkanlıklarının neticesinde gene aylarca sürmüş ve Saraçhanebaşı yönündeki ilk bloğun temeli 1961 yılında atılabilmişti. O yıl başlayan mesleki kontrollük hizmeti üç kişilik kooperatif danışmanlarının, dört beş kişilik şantiye kontrol teşkilatının, çeşitli müteahhit ve taşeronların katıldığı, sabahtan akşama kadar uzayan haftalık toplantılarla sürüyordu. Ayrıca inşaat sırasında kooperatif yönetim kuruluyla da sık sık toplanıyor, inşaatın gidişi hakkında sorulara cevap veriyor, düşüncelerimi belirtiyordum. Yönetim kuruluyla toplantılarda, yapı cephelerinde brüt beton ile taş kaplama kullanılması ve yapıda çağdaş sanatın temsil edilmesi gibi düşüncelerimin tartışılıp kabulü yaklaşık dört yıl süren ısrarlarımın, ikna çabalarımın sonucunda gerçekleşebilmiştir.

Meslek yaşamım süresince, inşa edilmiş yüz yirmi kadar büyük yapı veya yapı grubu içinde İMÇ bir yandan beni en çok yoran, üzen yapımız olduğu gibi bir yandan da en çok dikkat çeken, en geniş biçimde incelenen yapımız olmuştur. Üzüntüm, farklı kültür düzeylerinden gelen çok sayıda kullanıcının yapıyı hoyratça kullanmalarından kaynaklanıyordu. Oysa yedi yıl boyunca yakından izlediğim, kontrol ettiğim inşaat neredeyse tamamıyla istediğime yakın sonuçlanmıştı ve çok beğeniliyordu. Ancak daha ilk yıllarından itibaren önce belli belirsiz, sonra hızla, yapının mimari kimliğini teşkil eden özellikleri kayboldu. Mağaza sahipleri paslanan kapı ve pencereleri söküyor, yerlerine farklı malzeme, renk ve oranlarda yeni kapılar, pencereler taktırıyordu. Bu yetmiyormuş gibi, kooperatif yönetimi de traverten kaplamaları yeşile, brüt beton yüzeyleri kırmızıya boyatmış ve yapı adeta büyük, zevksiz bir gecekonduya dönüşmüştü.

Tasarladığımız ve kusursuz teslim ettiğimiz yapı gözümüzün önünde adeta öngörülemez bir değişime uğruyordu. Yapıyı kendi kendilerine çiğ bir yeşile boyatan o günlerin yönetimi, "Yapınızı güzelleştirdik, daha ne istiyorsunuz?" diyordu. Sadece telif hakkımıza dayanarak değil, aynı zamanda ciddi bir mesleki sorumluluk duyarak kooperatif aleyhine dava açmak zorunda kaldık.

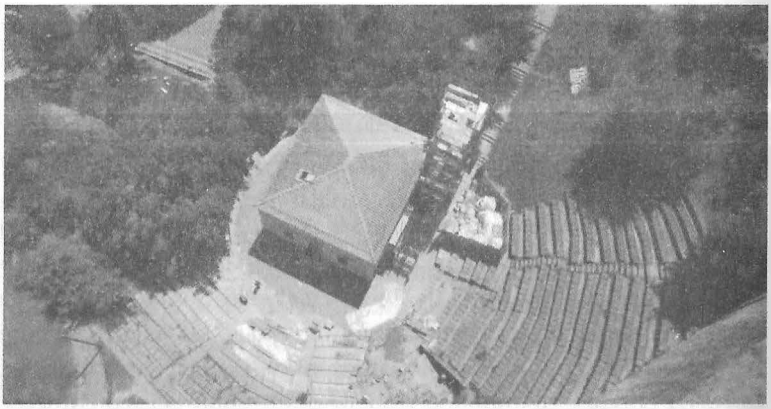

İstanbul Manifaturacılar Çarşısı ve Süleymaniye.

1990'lı yılların başında, İstanbul Belediyesi de bölge için yeni bir imar planı hazırlatmış ve çarşının yıkılmasını, yerine prestij konutları gibi ne oldukları belirsiz yapılar yapılmasını gündeme getirmişti. Doğal olarak çarşı yönetimi de Belediye'nin plan kararlarının iptali için Belediye aleyhine dava açmıştı. Bir yandan kooperatif aleyhine açtığımız davayı takip ederken, bir yandan da kooperatifin Belediye aleyhine açtığı davada kooperatife yardım etmek durumunda kalmıştım. Her iki dava da beni yıllarca uğraştırmış ve sonunda yeşil-kırmızı boyalar kaldırıldığı gibi Belediye de plan kararlarını uygulayamamış, yapıyı yıkma kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Yapının beni onurlandıran yanı ise, Türkiye mimarlığında belki de üzerinde en çok konuşulan yapılardan birisi olarak hâlâ gündemde kalması olmuştur. Çarşı ile ilgili gerçekleştirdiğim konuşma ve projeyi inceleyen öğrenci gruplarına yaptığım açıklamaların sayısını Allah bilir. Projenin ve yapının yarım yüzyılı geçen yaşamının, iyi bir yazar elinde trajikomik bir romana dönüşebileceğini düşünerek bu konuyu noktalıyorum.

Rumeli Hisarı'nın açılışının ilk yılında amacına uygun olarak kullanılan gösteri alanı ile 2017'de Rumeli Hisarı gösteri alanı.

RUMELİ HİSARI İÇİNİN VE ÇEVRESİNİN DÜZENLENMESİ

Büromuzu kurduğumuz 1954 yılından 1958 yılına değin proje yarışmalarında birkaç başarımız olmuştu ama özel sektörden bizi tanıyan, arayan yoktu. Meslek yaşamımız proje yarışmalarında birinci ödül kazanılarak alınan işlere bağlıydı. 1958 yılında açılan bir proje yarışması önümüze yepyeni bir konu getiriyordu. Rumeli Hisarı'nın zamanla yer yer yıkılmış duvarlarının, kulelerinin fethin 500. yılı dolayısıyla restorasyonuna karar verilmişti ve Topkapı Sarayı'nın üç hanım mimarı, Cahide Tamer, Selma Emler ve Muallâ Eyüboğlu, restorasyonu başarıyla tamamlamışlardı. Ama Hisar içi ve yakın çevresi, özellikle Hisar içindeki harap ahşap mahallenin de yıktırılmasından sonra mezbele halinde kalmıştı. Hükümet Hisar içinin ve yakın çevresinin bir Askeri Açıkhava Müzesi olarak düzenlenmesini kararlaştırmış, bu görevi de Hisarların bağlı olduğu Topkapı Sarayı yönetimine vermişti. Yönetim bu göreve bir proje yarışması açarak başlamıştı. 1958 yılında açılan bu yarışmanın konusu bize çok çekici geliyordu. Hemen şartnameyi aldık, çalışmaya başladık.

Hisarın iç mekânı çok eğimli ve zor kavranır bir topografyaya sahipti. Yarışma şartnamesi bu mekânın rahat gezilir bir hale getirilmesini, mehter gösterileri ve halk oyunlarının sergilenmesi için bir gösteri alanı düzenlenmesini, yer yer manzara teraslarının ve çeşitli küçük ölçekli servis yapılarının yerleştirilmesini öngörüyordu. Bu görece zor konulu yarışmaya sadece on dört proje katılabilmiş ve sunduğumuz projeye Sedad Hakkı Bey'in başkanlığındaki jüri birincilik ödülünü vermişti. Bu ödül deyim yerindeyse mimarlığın düşünce ve deneyim gerektiren özel bir alanında veriliyordu. Oldukça genç bir yaşta bu ödülü kazandığımız için çok sevinçliydik.

İkincilik ödülü yedek subay okulunda tanıştığımız ve kendisinden çok şey öğrendiğimiz Turgut Cansever'e verilmişti. Kültürel mirasımız konusunda bilgili ve duyarlı olduğu bilinen Cansever bu sonuçtan epey üzülmüş olmalıydı ki, jüriyi eleştiriyor, mesleki toplantılarda karşılaştığımızda beni de Sami'yi de görmezden geliyordu.

Topkapı Sarayı yönetimiyle sözleşmemiz, ücret tarifelerinde bu tür bir düzenleme işinde mimarlık ücretinin nasıl hesaplanacağı belirtilmediği için bizim göstermek zorunda kaldığımız özveri ve neredeyse şaka gibi bir ücrete razı olmamız sayesinde imzalanabil-

di. İşe başladıktan sonra yaklaşık üç ay içinde tamamlayıp teslim edebildiğimiz projeler Anıtlar Kurulu'na gönderildi. Bizim de çağrılı olduğumuz ilk toplantıda, üyelerinin neredeyse yarısı yarışma jürisinde olan kurul projeyi ilk kez görüyormuş gibi davranıyor, bizi hâlâ öğrencileri sayarak proje üzerinde yeniden çalışmamızı ve bir daha getirmemizi istiyordu. Bu yöntemle projenin Anıtlar Kurulu'nda onaylanması ve inşaatın başlaması mümkün görünmüyordu. İster istemez müze müdürü Haluk Şehsuvaroğlu konuyu Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a götürdü ve onun talimatıyla kurul onayı beklenmeden inşaatın hemen başlatılmasına karar verildi.

İnşaat Topkapı Sarayı Müze Müdürlüğü adına beş kişilik bir emanet komisyonu tarafından yürütülecekti. Komisyonun başında müze müdür muavini, herkesin dostu, zeki, esprili ve her zaman şık Elif Naci Bey bulunuyordu. Sarayın mimarlarından Muallâ Eyüboğlu da komisyon üyeleri arasındaydı. Komisyon bir sabah işi başlatmak için Rumeli Hisarı'nda buluşmamızı istedi. Bu buluşmaya gittiğimde, komisyon üyelerin arkasında, on on beş kişilik bir amele grubunun da bulunduğunu gördüm. Başlarındaki çavuşu benimle tanıştırdılar. Anlaşıldığına göre benim onların başına geçerek uygulamayı gerçekleştirmemi bekliyorlardı. Galiba Hisar içinde yapılacak düzenlemeyi sıradan bir bahçe yapımı gibi algılamışlar, kendilerine göre yeterli bir organizasyon da yapmışlardı.

Bu anlayışla başlayan çalışma, zaman içinde emanet komisyonuna bir müteahhide ve mimara olan ihtiyacı anlatmamla devam etti. Toplamı bir yılı geçen inşaat süresinin ilk haftalarında neredeyse şantiye şefliği yapmak zorunda kalmıştım. Ama sonunda deneyimli bir müteahhit bulundu ve işler görece kolaylaştı. Şantiyede saray yönetimi adına görev yapan Muallâ Eyüboğlu ile sık sık buluşuyor, yapılan işleri denetliyorduk. Aylar sonra projemiz ortaya çıkmaya başlamış, Hisar içi kavranabilir, etkili bir mekâna dönüşme yoluna girmişti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Hisar içi düzenlemesini yakından izliyor, her gelişinde bizlerle görüşüyor, bilgi alıyordu.

Bir yıllık yoğun bir çalışmadan ve neredeyse iki günde bir gerçekleştirdiğim şantiye ziyaretlerimden sonra proje ortaya çıkmış ve 1959 yılının 29 Mayıs'ında yani fethin yıldönümünde on binlerce davetlinin katılımıyla Rumeli Hisarı Müzesi hizmete açılmıştı. Ne var ki, birlikte çalıştığımız müze yönetimi ve töreni düzenleyen İstanbul Belediyesi mimarları hatırlayıp davet etmemişti.

Askeri Açıkhava Müzesi olarak düzenlenen Hisar, yıllarca önemli bir turistik ziyaret mekânı, Muhsin Ertuğrul'un tarihi konulu tiyatro eserlerini sergilediği bir açık hava tiyatrosu oldu ve sonunda alaturka müzik, pop müzik konserlerine ev sahipliği yaptı. Son yıllarda ise günümüzün iktidarı, Hisar içinin bu tür kullanımlarını yasakladı. Bizim iç düzenlemeyi yaptığımız sırada yalnızca kalıntılarını bulabildiğimiz hisar içi camiini, elde herhangi bir bilgi ve belgeye dayanmadan ihya etmek istedi ve bizim gösteri alanının beton platformu üzerine "olsa olsa böyle olurdu" denerek bir küçük cami inşa edildi. Ne var ki, gösteri alanının geniş platformu, yani sahne ve çevresindeki seyir terasları yıkılmadığı için cami şimdilik orada sanki bir sahne dekoru gibi duruyor.

ANKARA'DA İKİ BİN KİŞİLİK YURT

Proje yarışmalarında konu ne olursa olsun birinci olmak mesleğin mutluluk veren olaylarının başında gelir. Hele bu birincilik önemli bir yapı için açılan bir yarışmada alınmışsa mutluluk zirve yapar. İnsanı adeta uçurur. İşte 1959 yılı başlarında açılan, Ankara'da iki bin kişilik yükseköğrenim yurdu proje yarışması bizim için böyle bir yarışmaydı.

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan hızlı kentleşme sonucu büyük kentlerimizde öğrenci yurdu ihtiyacı da artmıştı. Dönemin Maliye Bakanı Hasan Polatkan başkanlığında bazı milletvekilleri, Ankara'da iki bin kişilik bir yükseköğrenim öğrenci yurdu inşa ettirmek amacıyla bir dernek kurmuşlar ve bir proje yarışması açmışlardı. Bizim fakülteden bazı asistanlar da Mimarlar Odası'na başvurarak arsanın iki bin kişilik bir yurt için çok küçük olduğunu belirtiyorlar, bu yarışmanın yapılamayacağını iddia ederek Oda'nın yarışmayı boykot etmesini istiyorlardı. Yönetim kurulunda konuşuldu; yaptığım bir ön hesaba göre iyi çalışılırsa pek çok çözüm bulunabilir gibi görünüyordu. Boykot isteklerini kabul etmedik ve yarışma yürürlükte kaldı.

Arsanın yeterli olduğunu iddia ettiğim için büronun yarışmaya katılmasını istiyordum. Üç aylık yarışma süresince yoğun çalışarak kendimize göre iyi bir çözüm bulduğumuza karar verdik ve bu çözümü oldukça parlak bir sunumla, teslim tarihinden üç gün önce tamamlayabildik. Konu üzerinde o kadar çok düşünmüş, ça-

lışmıştık ki, aklıma yeni yeni çözümler gelmeye devam ediyordu. Sami ile Metin'e bunları gösterdiğimde birini beğendiler ve kalan üç gün içinde onu da çizip göndermeye karar verdik. Ancak sonradan yaptığımız bu ikinci proje sunum açısından görece sönük kalmıştı. Sonuçlar açıklandığında, alelacele tamamladığımız projenin birincilik ödülünü, uzun süre çalıştığımız ilk projenin ise üçüncülük ödülünü kazandığı anlaşıldı.

Daha önce Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın 1949'deki İstanbul Adalet Sarayı yarışmasında birincilik ödülüyle birlikte mansiyon kazanmalarından beri, yarışmalarda bir grubun iki ödül birden kazandığı görülmemişti. Bu bana da, arkadaşlarıma da herhangi bir yarışmada herhangi bir ödül kazanmış olmaktan çok daha büyük mutluluk veriyordu.

İki bin öğrencilik bir yurdun sığdırılamayacağı iddia edilen arsaya, kimsenin karşı çıkamayacağı bir şekilde ve rahatlıkla yurt yapılarını yerleştirmiştik. Yarışmadan sonra, yurt yaptırma derneği ile yapılan proje ücreti pazarlıkları, artık alıştığımız gibi aylarca sürdü. İlk günlerde makamında görüştüğümüz dernek başkanı, Demokrat Parti'nin ünlü Maliye Bakanı Rahmetli Hasan Polatkan, bizimle ücret pazarlığı yapma işini derneğin yönetim kurulu üyesi, mimar bir milletvekiline, Süleyman Kuranel'e bırakmıştı. O da yarışma şartnamesini de, ücret yönetmeliğini de dinlemek istemiyordu. Gaziantep'te çalıştığı zamanlarda oranın standartlarına göre belirlenen proje ücretlerine bakarak yönetmeliğin bize tanıdığı ücretleri çok abartılı buluyor, kabul edemiyordu. Biz Süleyman Bey'in düşündüğü olağanüstü küçük ücretleri kabul etmedikçe bize baskı yapılıyordu. "Arkadaşlar, bakan acele ediyor, geç kalmayalım" deniyordu.

Çareyi Hasan Polatkan'a mektup yazmakta bulduk. Özenli bir dil ile yazdığım mektupta gecikmenin bizden kaynaklanmadığını, önerilen ücretin neden iyi bir proje yapmamıza imkân vermeyeceğini ayrıntılı bir içerikle anlattım. Mektubu postaneye gönderdikten yaklaşık bir saat sonra telefonumuz çaldı. Bakana mektubu neden yazdığımız ve mektubun içeriği sert bir ses tonuyla soruluyordu. Tüm hikâyeyi anlatmak zorunda kaldım. Telefon kapandı. Bir gün sonra aynı saatlerde çalan telefonun ucunda bu defa Hasan Polatkan vardı. Mektupta yazdıklarımı bir de benden dinledikten sonra yönetmeliğe göre hesaplayıp bildirdiğimiz ücretin yarısı kadar bir

ücret ödemeyi öneriyor, bir yandan da bizi iyi anladığını ama daha fazla bir şey yapmasının mümkün olmadığını söylüyordu. Tatlı sert bir tonla konuşmayı bitirdi: "Yarın gelin, sözleşmeyi imzalayın!"

EVLİLİK GÜNDEME GELİYOR

İzmirli aile dostumuzun benimle ilgilendiğini düşündüğüm genç kızının hemen evlenmesinden sonra üzerimde hissettiğim baskı ortadan kalkmış, iyice rahatlamıştım. Zeynep ile arkadaşlığım sürüyordu. Babasının vefatından iki üç yıl sonra Kızıltoprak'taki evlerini kiraya vererek Moda'da dedesinin evine geçmişlerdi. Dedesi değerli sanat eserleri koleksiyonlarıyla ünlü, eski İttihatçı ve Cumhuriyet döneminde milletvekili olan, merhum Salâh Cimcoz Bey idi. Moda'da 'Salâh Bey'in Köşkü' olarak tanınan ve aile içinde 'Beyaz Ev' olarak anılan köşkte artık Zeynep anneannesi, annesi ve iki dayısıyla oturuyordu.

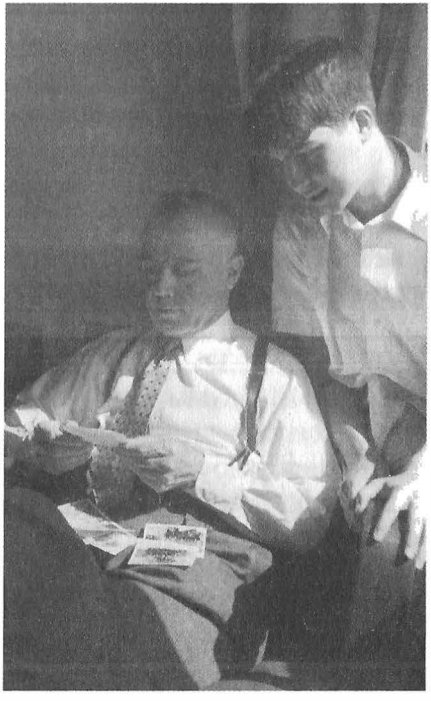
Salâh Bey'in koleksiyonunda bulunan ünlü Türk ve yabancı ressamların tabloları Beyaz Ev'in giriş katındaki geniş salonun ve soldaki daha küçük kabul odasının duvarlarını hemen hemen hiç boşluk bırakmayacak şekilde dolduruyordu. Türk hat sanatında, on beşinci yüzyılın büyük ustası Şeyh Hamdullah Efendi'den Yesarî'ye, onlardan günümüze hilyeler, besmeleler, çeşitli levhalar gibi seçkin eserler koleksiyonun bir başka bölümünü oluşturuyordu. Aslı Edirnekâri bir şehzade yatağı olan divan, zarif mobilyalar, bronz ve mermer küçük heykeller, Beykoz, bohem, seramik ve cam objeler, madalyalar ve küçük objelerle dolu camekânlar ilk bakışta göreni hayran bırakan bir atmosfer oluşturuyordu. Ama gariptir, ben bunlardan fazlaca etkilenmiyordum. Benim, kardeşim ve yardımcımız Hasan ile oturduğumuz Müselles Apartmanı'nın çatı katındaki eşyasız ev ya da Alsancak'taki evimiz ile Salâh Bey'in evini herhalde bambaşka dünyaların mekânları gibi algılıyor olmalıydım ki, böyle bir eve özlem de duymuyordum.

Dört yılı bulan arkadaşlığımız süresince Zeynep'in annesi ve kardeşleri, teyzeleri ve dayılarıyla aramızda karşılıklı saygılı bir dostluk oluşmuştu. Zeynep o yıllarda İzmir'de yaşayan bir teyzesini ziyaret ettiğinde Alsancak'taki evimize uğramış ve ninem, annem ve babamla tanımıştı. Bu ziyaret evde son derece doğal karşılanmış, sorgulara neden olmamıştı.

1953 yılında yedek subay üniformam içindeyken tanıştığım Zeynep ile arkadaşlığım yaklaşık dördüncü yılını tamamlamıştı. 1957 yılındaydık. Büroda yoğun bir şekilde çalışıyorduk. İşsiz kalma gibi bir endişem de yoktu. Zeynep ile beraber vakit geçirmekten hoşnuttum. Galiba bende yavaş yavaş bu arkadaşlığı devamlı hale getirmek gibi bir düşünce oluşmaya başlıyordu.

O yaşa kadar edinebildiğim deneyim, evlilik için iki kişinin anlaşmasının yeterli olmadığını, işe aileler karışınca alınganlıklar ve kırgınlıkların ortaya çıkabileceğini gösteriyordu. Herhalde sabır ve anlayış gerekiyordu. Düşündükçe, ailelerin tanışması, daha sonra yerine getirilmesi elzem geleneksel usuller canımı sıkıyordu. Ne var ki, benim ailem Zeynep'i tanımış ve yadırgamamıştı. Hatta doğal ve içten haliyle galiba beğenmişlerdi de. Onun ailesi de beni tanıyordu. Bu nedenle önce Zeynep'in, ardından ailelerin onayını almam gerektiğini düşünüyordum. Ailelerle konuşma görevi doğal olarak bana düşüyordu. Ben de her iki aileyle yapacağım konuşmaların, bilgi verme ile onay alma arasında bir tonda, açık ve samimi olması gerektiğini düşünüyordum.

Süreci kendime göre bir sıraya koydum. Zeynep ile ilk konuşmamızda pek de romantizm içermeyen bir havada, birdenbire şöyle konuştuğumu hatırlıyorum: "Acaba benimle evlenmeye ne dersin?" Hemen kabul edebilir ya da düşünmek için süre isteyebilirdi. Her iki cevaba da hazırdım. Herhalde biraz şaşıracak, beklediğim iki cevaptan birini verecekti. Ama öyle olmadı. Zeynep için bu konu gündemde değilmiş. Zaten çok yakında uzunca bir süreliği-

Müselles Apartmanı'ndaki evimizde babam ve İlhan

ne Londra'ya gitmesinin kesinleştiğini söylüyor ama teklifimi de kesin bir dille geri çevirmiyordu. Buna karşın ben konuşmanın olumsuz sonuçlandığını düşünüyordum. Şaşırma sırası bendeydi.

Düş kırıklığına uğramakla cevabı doğal karşılamak arası bir ruh hali içindeydim. Kendimi toparlayabildiğimi ve düş kırıklığımı belli etmediğimi hatırlıyorum. Sanırım Zeynep beni tereddütlü görmüş olacak ki, konuya açıklık getirmek istedi. Akrabalarından Muharrem Nuri Birgi Londra Büyükelçiliği'ne tayin edilmiş, annesiyle birlikte Londra'ya gidecekmiş. Muharrem Nuri Bey evli olmadığı için de annesi orada yalnız kalacakmış. Bu nedenle Zeynep de Londra'ya giderek büyükelçinin annesine arkadaşlık edecek ve sanat tarihi öğrenimini sürdürecekmiş. Londra'da ne kadar kalacağı belli değildi. Evlilik konusunu bu nedenle şimdilik düşünemediğini, Londra'dayken elbette mektuplaşacağımızı söyleyerek gönlümü aldı. Böylece evlilik konusu beni de üzmeden zamana bırakılmış oldu.

Zeynep Londra'ya gider gitmez bana uzunca bir mektup gönderdi. İlk izlenimlerinden, sefarethanedeki yaşamdan, orada sanat tarihi eğitimi alacağı ünlü Courtauld Enstitüsü'ne kaydolduğundan söz ediyor, evlilik konusuna değinmiyordu. Hemen cevapladım; İstanbul'daki sergilerden, konserlerden, zaten bir kısmını bildiği bizim büronun işlerinden söz ettim ve aramızda bir yazışma dönemi başlamış oldu.

Artık evlilik düşüncemi açıkladığım için duyguların, geleceğe ait düşüncelerin konuşulması kaçınılmaz olmuştu. Mektuplarımda bu gibi konulardan da söz ediyordum. Ondan aldığım mektuplar ilk başta "evliliğin gündeminde olmadığı" düşüncesini zamanla değiştirdiğini hissettiriyor ve bu beni mutlu ediyordu.

Mektuplaşmalar sürerken Londra'ya gitmeyi, Zeynep'le orada buluşmayı düşünmeye başladım. Ancak hiç yurtdışına çıkmamıştım. Zaten o yıllarda yurtdışına çıkabilmek öyle herkesin başarabileceği bir iş değildi. Bunun için Merkez Bankası'ndan resmen döviz alınması gerekiyordu. Merkez Bankası'na izni ise bizzat Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın verdiği söyleniyordu. Acaba ben bu işi becerebilecek, o zaman son derece kıymetli olan dövizi alabilecek miydim? Hemen hemen hiç ümidim yoktu. Bu gibi işlerde bilgisi olan arkadaşlarım doğrudan Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a bir mektup yazmamı öneriyorlardı. Mimarlar Odası Başkanı'ydım. Proje yarışmaları kazanmıştım. Ama Türkiye'den dışarıya adım atmamıştım. Çağdaş dünyayı anlamaya,

mimarlıktaki yeni uygulamalardan haberdar olmaya ihtiyacım vardı. Bu düşüncelerle Maliye Bakanlığı'na, "Sayın Polatkan'ın dikkatlerine" işaretli bir yazı gönderdim ve ümitli olmadığım için de peşine düşmedim. Zaten bir yazının peşine nasıl düşülür, onu da bilmiyordum.

Yaklaşık bir ay geçmişti. Arkadaşlarım bana hatırlattılar: Maliye Bakanlığı'na gidip dilekçeme ne işlem yapıldığını sormalıymışım. İlk Ankara'ya gidişimde Maliye Bakanlığı'nın Ulus'taki binasına koştum. Kapıdan başlayarak adım adım dilekçelerin sorulduğu masaya ulaştım. Ciltli büyük bir defter açıldı. Koca koca sayfalar devrildi. Birden adım bulunmuş olmalı ki, yaşlı, küçük gözlüklü memur başını kaldırıp ifadesiz bir yüzle, "Kardeşim, size bin lira karşılığı döviz tahsis edilmiş. Merkez Bankası'na gidip takip edin!" dedi. Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası arasındaki altı yedi yüz metrelik yolu telaş içinde, adeta koşarak geçtim. Gene sora sora bankadaki ilgili kişiyi buldum. O da dosyalarını açtı. Dilekçemi buldu. Sayfanın altında, Polatkan'ın kırmızı mürekkeple yazdığı yazı görüldü: "Bin lira verilsin."

ADIM ADIM EVLİLİĞE

Sirkeci'deki Emniyet Müdürlüğü'nün dış kapısından başlayan uzun kuyruklarda saatlerce bekleyerek pasaportumu alabildim. Döviz izninin verildiğini öğrendiğim günden tam bir hafta sonra ise Londra havaalanında Zeynep'le buluştum. Uzun mektuplaşmalardan sonra,benim Londra'ya gitmemin onu da sevindirdiği belli oluyordu.

Londra'da on gün kadar kaldım. Zeynep ile her vakit bulduğunda buluştuk. Sinemalara, pub'lara gidiyor, Londra'yı geziyorduk. Kısıtlı bütçemi iyi idare etmeye çalışıyor, ekonomik olduğu için yeraltındaki metro sistemini kullanıyorduk. Zeynep kendince içinden çıkılmaz görünen metro sistemini ilk günden çözdüğüme çok şaşırmıştı. Buluşmadığımız zamanlarda İngiliz Kraliyet Mimarlar Enstitüsü'nün, Türk Mimarlar Odası Başkanı olarak bana sağladığı imkânlar sayesinde Londra Belediyesi'ni, belediyenin okul ve konut şantiyelerini, o günlerin uluslararası alanda ünlü mimarı Robert Matthew'un bürosunu ziyaret edebildim.

Londra'da kaldığım günlerde Zeynep evlilik teklifimi kabul etmişti. İstanbul'a dönüşü için uygun zamanı bekleyecek, olabildi-

ğince erken dönecekti. Yapılması gereken diğer işleri İstanbul'da sırasıyla tamamlayacaktık. Hatırladığıma göre Zeynep sanat tarihi öğreniminde ilk yılı tamamlayarak yaklaşık altı ay sonra İstanbul'a döndü. Benim artık ilk işim babama, anneme konuyu açıp düşüncelerini almak olmalıydı. Halbuki bizde şakayla bile olsa bu gibi konular hiç konuşulmazdı.

Bir hafta sonu, sıcak bir yaz akşamı babamla beraber Kordon'da yürüyüşe çıkmıştık. Bürodaki işlerden söz ediyordum. Sonunda konuyu açtım: "Bir konuda sizin, annemin fikrini almak istiyorum. İstanbul'da tanıştığım, bir süredir arkadaş olduğum, bir ara İzmir'de bize de uğrayan Zeynep'le evlenmeyi düşünüyorum. Acaba nasıl karşılarsınız?" Babam sanki böyle bir soruyu bekliyormuş gibi hiç düşünmeden "Doğru düşünmüşsün. Yaşın uygundur. Mimarlıkta da belirli bir başarı gösterdiğine göre bence evlenmenin zamanıdır" dedi. Daha önce aile içinde adeta tabu olan bu konuyu çok doğal karşılaması, tereddütsüz olumlu cevabı beni sevindirdi. Kendimi korktuğum bir sınavdan başarıyla çıkmış gibi hissettim.

Şimdi sıra Zeynep'in annesinin onayındaydı. Bence eski âdetlere göre kız istenmesi söz konusu olmamalıydı. Kararlaştırılan bir gün, öğleden sonra Zeynep'in annesi Fatma Barşal'ı, aile içindeki ismiyle "Fafa Hanımefendi"yi ziyarete gittim. Salâh Cimcoz Köşkü'nün büyük salonunda bir köşede karşılıklı oturduk. Kahvelerimizi içerken konuyu açtım: "Efendim, biliyorsunuz, Zeynep'le uzun bir süredir arkadaşız. Biz bir süre önce aramızda konuşarak evlenmeye karar verdik. Doğal olarak şimdi sizin izninizi rica ediyorum" dedim. "Efendim, müsaadenizle biz aile içinde bir düşünelim. Zeynep'in dayılarıyla görüşelim. Size haber veririz" demesini bekliyordum. Öyle olmadı. Zeynep'in annesi de hiç düşünmeden, "Çok iyi olur. Zaten sizi uzun süredir tanıyoruz, takdir ediyoruz. Bizce de uygundur. Hayırlı olsun" diyerek sözlerini tamamladı. Benim için önemli bir aşama daha geçilmiş oldu. Galiba artık sıra nişana gelmişti. Ama aileler henüz tanışmamıştı. Zeynep'in kalabalık ailesi nasıl bir araya gelecek, çoğunluğu İzmir'de olan bizim aileyle tanışma nasıl gerçekleşecekti?

Cimcoz ailesinin büyüğü Zeynep'in anneannesiydi. Teyzesi Emel Hanım'ın eşi de zamanın Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Fahri Korutürk'tü. Dayıları, teyzeleri, ablaları, kuzenleri ve daha birçok yakını vardı. Onları nişan için bir araya getirmek, her biri

kendi dünyasında ve en yakınlarıyla bile mesafeli olan bu insanları rahatsız etmez miydi? Acaba ailelerimizin nişan konusundaki düşünceleri neydi?

Her ikimiz de kısa sürede iki tarafın da nişan törenini olmazsa olmaz bir gereklilik gibi görmedikleri sonucuna vardık. Bunun üzerine iki tarafla ayrı ayrı konuşup onaylarını alarak nişan töreninden vazgeçtik. Olası bir gerilimden daha kurtulmuştuk. Ben iki yüzük yaptırdım. Karşılıklı yüzüklerimizi taktık. Resmen nişanlanmış olduk.

Bu sırada 1958 yılının ortalarına gelmiştik. Zeynep'in annesi, annem ve babamla tanışmak için bizi bir öğle yemeğine davet etti. Bir cumartesi günü üçümüz birlikte gittik. Aydınlık salon güzel eşyalar, parlak gümüşler ve çiçeklerle süslüydü. Zeynep, annesi ve ablası bizi içten gelen bir doğallık ve nezaketle karşıladılar ve ağırladılar. Kahveler içilirken herkes rahatlamış ve mutlu görünüyordu. Bu hoş hava içinde vedalaşıp ayrıldık. Annemle babamın izlenimleri çok olumluydu.

Bence evlilik sürecinin hassas aşamaları kolaylıkla geçilmişti. Artık birlikte yaşayacağımız evi bulmalı, "lazım ve kâfi" eşyayı yerleştirmeli ve nikâh törenine hazırlanmalıydık. İlhan'la beraber oturduğumuz üç odalı çatı katının kirası uygundu. Kısa bir araştırma, biraz daha iyi denebilecek bir daire için o sırada ödediğimin en az iki katını ödemem gerektiğini göstermişti. Zeynep'in annesi ev aradığımı duyunca, ikimize de o evde kalmayı tavsiye ediyor, zamanla daha iyi yerlere geçebileceğimizi, şimdilik tutumlu olmamız gerektiğini söylüyordu. Biraz da zorunluluktan, Müselles Apartmanı'nın altıncı katında kalmaya karar verince, o küçük daireyi oturulabilecek hale getirmek artık kolaylaşmıştı.

1958 yılının sonlarına yaklaşmıştık. Şişhane başında oturduğum ve o yıllarda İstanbul'un en düzgün nikâh dairesi olduğu için Beyoğlu Evlendirme Dairesi'ne başvurdum. 1959 yılı ocak ayının yirmi dokuzuna gün verildi. Davetiyeler için gösterilen örnekleri beğenmeyip kendimce bir çözüm buldum. İki geniş yapraklı kartonun ikincisine, düz, yalın siyah harfli metin sayfanın alt yarısında kalacak şekilde ve bir mimari pafta grafiği gibi hazırlayıp davetiyeyi bastırdım. Nikâh tarihi ve yerine karar verirken de, davetiyeyi bastırırken de Zeynep'in ailesi dahil kimseye sorma gereğini duymamıştım. Evlendikten yıllar sonra Zeynep'le o günleri konuşurken,

onların ailesinde nikâhın Kadıköy Evlendirme Dairesi'nde yapılmamasının ve davetiyenin yadırgandığını öğrendim. Anladığıma göre ailenin tüm nikâh törenleri geleneksel olarak Kadıköy'de yapılırmış. Davetiyenin klasik formatta, süslü altın yaldızlı harflerle basılmayışını şaşkınlıkla karşılamışlar. Dayıları, yazıların üstünde kalan büyük boşluk için, "Buraya herhalde fotoğraflarını koyacaklar" diye inceden alay etmişler. Ne var ki o günlerde bunlardan hiç haberim olmadığı, en ufak bir eleştiri, bir olumsuzluk bana yansıtılmadığı gibi, bir imada da bulunulmamıştı.

Törenden önce annem kısa bir süre için İstanbul'a geldi. Usulen Zeynep'in giyeceği gelinliği ısmarlayacaktı. Ama Zeynep annemin teklifini nazikçe reddetmiş: "Ben güzel bir tayyör yaptırdım, onunla gitmeyi tercih ediyorum. Teşekkür ederim" demiş. Annem kendisinin bir broşunu Zeynep'e hediye etti. Ben küçücük bir tek taş yüzük ile pırlantalı, geometrik bir broş almıştım, onu verdim. Zeynep'in annesi de bana eşinden kalma şık kol düğmeleriyle, smokin düğmelerini içeren bir takım hediye etti. Böylece aileler arasında verilmesi âdetten olan hediyeler en kolay tarafından verilmiş ve tamamlanmış oldu.

Ev hazırlanmış, annem babam bir gün önce İzmir'den gelmişlerdi. Müselles Apartmanı'nın yeni düzenlenen çatı dairesinde, oturma odasındaki açılır kapanır divanda kalmışlardı. Yemekleri yine yardımcımız Hasan hazırlıyordu.

Nihayet 29 Ocak 1959, yani nikâh günü geldi. Hava adamakıllı soğuktu, kar yağıyordu. Öğleden sonra Moda'ya gittim. Zeynep'le buluşarak nikâh dairesine geldik. İstanbul'daki akrabalarımız, tanıdıklarımız, büroda çalışan arkadaşlarımız, Sami'nin ve Metin'in aileleri, üniversiteden sınıf arkadaşlarım, Zeynep'in dayıları, teyzeleri, uzak yakın geniş ailesinin bireyleri, şık kıyafetler ile nikâh salonunu dolduruyorlardı. Bir yandan da telgraflar, çiçekler yağıyordu. Onları karşılayacak bir kişiyi görevlendirmeyi düşünemediğim için her gelen elinde bir kâğıtla beni arıyor, davetlilerle yeteri kadar meşgul olmama imkân vermiyorlardı. Bolca bahşiş parası cebimde hazırdı. Bir yandan onları çiçek ve telgrafları getirenlere vererek onlardan kurtulmaya çalışıyor, bir yandan ne olup bittiğini izliyordum. Hasan nikâhtan sonra gözleri parlayarak memnun bir ifadeyle; "Efendim, herkes 'kim bu evlenen?' diye soruyor, bahşişleri pek bol veriyormuşsunuz" diye ekliyordu.

Beyoğlu Nikah Dairesi'nde (29 Ocak 1959).

En çok on beş dakikalık bir tören ne kadar başarılı olabilirse, bizim nikâh töreni de öyle oldu. Şahitlerimiz artık orta yaşını geçmiş İbrahim dayım ile Zeynep'in görece daha genç İbrahim dayısı olmuştu. İki İbrahim dayı tesadüfen hayatlarında ilk ve son defa karşılaşmış, el sıkışmışlardı.

Kısa süren nikâh töreninden sonra, çıkış holünde davetlilerin tebriki de bir on beş dakika kadar sürdü ve herkes dağıldı. Zeynep'in ailesi Moda'ya, annem babamla beraber biz de Müselles Apartmanı'na döndük. Hasan'ın getirdiği yorgunluk kahveleri içildi. Dördümüz de kendimizi önemli bir iş başarmış gibi hissediyorduk. Mutluyduk.

Programa göre annemle babam birkaç gün daha İlhan ile beraber İstanbul'da kalacak, sonra İzmir'e döneceklerdi. Zeynep'le ben de o akşam Haydarpaşa'dan Ankara'ya hareket edecektik. Çünkü ben mezun olduktan sonra ilk defa bir proje yarışmasında jüri üyeliğine davet edilmiştim. Belki de jüri üyesi olmaya layık görülen en genç mimardım. Toplantı nikâhın ertesi günü sabah saat onda, Ankara'da başlayacaktı. Elbette önemsiyordum ve katılacaktım.

O akşam annemle babam Haydarpaşa'ya kadar gelip bizi uğurladılar. Yataklı Ankara Ekspresi'nde, ara kapısı açılarak birleştirilen

genişçe bir kompartımanda seyahat ediyorduk. Tren hareket ettiğinde son ayların tüm olayları, ailelerin tanışması, yasal işlemler, her şey geride kalmıştı. Akşam yemeği trenin restoranında bu duygularla, neşeli bir hava içinde geçti. Sabah doğruca Ankara'nın o yıllarda en ünlü oteli Ankara Palas'ın geniş ama çıplak görünüşlü bir odasına yerleştikten sonra programımıza göre benim Bayındırlık Bakanlığı'na gitmem gerekiyordu. Zeynep de boş kalmayacaktı; Ankara'da akrabaları, yapılacak işleri vardı.

Bindiğim takside ister istemez son yıllardaki gelişmeleri ve Zeynep'i düşünüyordum. Altı yıl önce az rastlanır bir tesadüfle başlayan tanışmamız uzun yıllar süren bir arkadaşlığa, sonra da evliliğe dönüşmüştü. Arkadaşlığımızın sürmesi ve evlilik, hep olumlu tesadüflerin bir araya gelmesi sonucunda gerçekleşmişti. Bu bir olasılıktı. Ama bazıları bunu kader olarak yorumluyorlardı.

İLK JÜRİ ÜYELİĞİ

Katıldığım bu ilk jüri toplantısı yeni Diyarbakır Koleji konusundaydı ve yaklaşık bir hafta sürdü. Tartışma yöntemleri, seçim süreci gibi konularda deneyim kazanmış oldum. Fakültede projelerimizi tashih eden Doğan Erginbaş, Nezih Eldem, Lami Eser gibi asistanlar beni artık eşit bir meslektaş olarak kabul ediyorlar, söylediklerimi dikkatle dinliyorlardı. Yarışma sonuna doğru, bütün diğer projelerden farklı olan bir proje hakkında jüri tam ikiye bölünmüştü. Bazı üyeler bu farklı projenin birincilik ödülüne layık olduğunu, diğerleriyse tersine, elenmesi gerektiğini savunuyorlardı. Yedi kişilik jüride benim oyum sonucu belirleyecekti. Bir süre daha düşündükten sonra oyumu, tartışılan projenin birinciliği yönünde kullandım. Zarflar açıldığında bu projenin müellifinin Turgut Cansever olduğu görüldü. Önceleri dost olduğumuz, sonra ters düştüğümüz Cansever'in yarışmayı kazanmasını bilmeden sağlamıştım. Birkaç ay sonra İstiklal Caddesi'nde rastladığım Cansever, jüri çalışmalarından haberdar olmuş olmalı ki, bu defa beni görmezden gelmeyerek, güler yüzle ve içtenlikle; "Çok teşekkür ederim Doğan" dedi. Galiba beğenip içten içe sevdiğim Cansever'in bize olan kızgınlığı geçmişti, yeniden dost oluyorduk. Ankara'dan döndükten sonra kendimi özlediğim yoğun büro çalışması içinde buldum.

TÜRKİYE'DE İLK ASKERİ DARBE

1959 yılı ortalarına geldiğimizde Türkiye'de iç politika alanında ciddi rahatsızlıklar yaşanmaya başlamıştı. Üniversiteler hareketliydi. İnönü'nün başında bulunduğu CHP muhalefeti Menderes iktidarıyla savaşıyordu. İktidar da, muhalefet de giderek sertleşiyordu. İsmet İnönü'nün yurtiçi gezileri kalabalıkları hareketlendiriyor, iktidar bu gezileri önlemeye çalışıyordu. Demokrat Parti'nin yükselen muhalefete karşı icat ettiği Vatan Cephesi hareketi bütün hızıyla devam ediyordu. Toplum adeta ikiye bölünmüştü. Küçük yerleşim birimlerinde Vatan Cephesi'ne katılan vatandaşların isimleri radyolarda bitmek tükenmek bilmez listeler halinde okunuyordu.

1959 yılı sonu ve 1960 yılı başları Türkiye'de bu koşullarda geçti. 1960 yılı başlarında şiddet tırmanmaya başladı. Biz bu koşullarda, iki bin kişilik yurdun projelerini tamamlayıp teslim etmiştik. Derneğin proje ücretimizi ödemesini bekliyorduk. Yedi milletvekilinden oluşan dernek yönetimi acaba bize ücret ödenmesi gerektiğini düşünüyor muydu, bilemiyorduk. Belki de o çalkantılı ortamda, yurt yaptırma konusu gündemlerinde bile değildi.

Bu düşünceler içindeyken 1960 yılı baharının ilk günlerinde Ankara, Kızılay'da, "555 K", yani "Beşinci ayın, beşinci günü, saat beşte, Kızılay'da" diye önceden kararlaştırıldığı anlaşılan kalabalık bir protesto gösterisi düzenlendi. Söylendiğine göre konvoyuyla oradan geçmekte olan Başbakan Menderes arabasından inerek kalabalığa meydan okumak istemiş, ancak hırpalanmış ve güçlükle oradan uzaklaştırılmıştı. Yaralananlar olmuştu.

Bir yandan da Menderes'in mecliste kurdurduğu olağanüstü yetkili tahkikat komisyonu çalışıyor, gazetecileri, sorguya çağırdığı muhalifleri hemen oracıkta tutuklatıyordu. Ülkede büyük bir huzursuzluk vardı. Biz de çevremizdeki birçok kişi gibi "bir şeyler olacağını, bu durumun böyle devam edemeyeceğini" hissediyor, hatta aramızda konuşuyorduk. Ancak bu durumun nasıl sonlanacağını, ne olacağını kimse bilmiyor, tahmin de edemiyordu.

Manifaturacılardan aldığımız yüklüce ödül ile Topağacı'nda satın aldığımız arsa bedelinin dörtte birini ödeyebilmiştik. Kalan borcumuz için verdiğimiz senetlerin zamanı yaklaşıyor, Ankara'dan beklediğimiz proje ücreti gelmiyordu. Bizim için Ankara'ya gidip alacağımızın peşine düşmekten başka çare görünmüyordu. Metin'le

beraber gidip yurt yaptırma derneği yönetim kurulundan tek tanıdığımız, Gaziantep Milletvekili, Mimar Süleyman Kuranel'i sabah erkenden evinde ziyaret ettik. Seçmenlerle dolu evde Kuranel önce bize derdimizi sordu. Yana yakıla anlattık; üzüldü, kısa bir süre düşündükten sonra bir öneride bulundu. Hemen Çankırı Milletvekili Yakup Bey'i bulmamızı ve meclise getirmemizi istedi. Ancak ikisi bir araya gelirlerse bize ödeme yapılabilirmiş. Heyecanlı bir koşuşturmanın ardından her ikisini Ulus'taki eski meclis binasında bir araya getirmeyi başardık. İki yüz bin lirayı geçen alacağımızın ödenmesini sağlayacak banka çekini imzaladılar. Bulabildiğimiz ilk uçakla İstanbul'a döndük.

Yaklaşık iki hafta sonra, 27 Mayıs sabahı erkenden telefon çaldı. Arayan arkadaşım "Hemen radyoyu aç!" dedi. Radyoda Alparslan Türkeş kalın, boğuk sesiyle ordunun yönetime el koyduğunu ve sıkıyönetim ilan edildiğini bildiriyordu. Çoğumuzun ne olacağını bilmeden ama endişeyle beklediğimiz o şey işte olmuştu. Darbe, ülkede şaşkınlıkla ama herhangi bir tepkiyle karşılaşmadan gerçekleştirilmişti. Cumhurbaşkanı'nın, Başbakan'ın, milletvekillerinin birbiri ardına gözaltına alınışları herhalde yandaşlarını derinden üzüyordu ama bir yandan da ayaklanmış olan toplumda her şeyin yerli yerine oturacağı ümit ediliyordu.

Sıkıyönetim idaresi ilk iş olarak banka hesaplarını dondurmuştu. Bizim de Topağacı'ndaki arsayı kendilerinden satın aldığımız iki dostumuza kalan borcumuzu ödemenin zamanı gelmişti. Darbeden iki gün sonra büroya ziyarete geldiler. Hal hatır soruyorlar, darbeyi nasıl karşıladığımızı öğrenmek istiyorlardı. Ama borcumuzu ödeyip ödemeyeceğimiz konusunu hiç açmıyorlar, sanki bizim halimize bakarak durumu anlamaya çalışıyorlardı. Kendilerini merakta bırakmadım. Bir süre önce Ankara'ya gittiğimizi, alacağımızı aldığımızı söyleyip dostlarımızı rahatlattım. Bankalar açılır açılmaz,ödemeyi yapacaktık. Ortam yumuşadı. Onlar da zaten hiç kuşku duymadıklarını ve bize güvendiklerini söyleme nezaketini göstererek ayrıldılar.

27 Mayıs'ın üzerinden bir hafta geçmeden bankalar açıldı. Günlük hayat normale döner gibi oldu. Ancak ülkenin demokratik yaşama geçebilmesi için daha yaklaşık iki buçuk yıllık bir geçiş dönemine tanıklık edecektik. Askeri yönetim altındaki ülkede siyasal yaşam durmuştu. Uzun süren mahkemeler sonunda Menderes,

Zorlu ve Polatkan'ın idamları toplumda uzun yıllar gündemden düşmeyen bir hesaplaşmaya neden oldu. Türkiye'nin demokrasi tarihinde 1960 müdahalesi kuşkusuz önemli bir kırılma noktasıdır. Ülkeye etkisi farklı bakış açılarıyla araştırılmakta, yazılıp söylenmektedir.

Bu süre içinde Zeynep'le Müselles Apartmanı'ndaki yaşantımız başladığı gibi sürüyordu. İlhan Teknik Üniversite İnşaat Fakültesi'nden başarıyla mezun olduğu 1961 yılı ortalarına kadar bizimle uyum içinde yaşadı ve İzmir'e döndü. Hasan yardımcımız olmayı sürdürüyordu.

Büroda sekiz yardımcı mimar arkadaşımızla birlikte yoğun bir çalışma içindeydik. iki bin kişilik yurt inşaatının kontrolü, Manifaturacılar Çarşısı ve o yıllarda kazandığımız DSİ Bursa Tesisleri projelerine 27 Mayıs'tan önce başlamıştık. DSİ projeleri, Demokrat Parti'nin ünlü Su İşleri Müdürü ve uzak bir akrabalık bağımız olan Süleyman Demirel ile ilk defa karşılaşmamı da sağlamıştı. O sırada Demirel'in işleri ve kişileri yönetmedeki becerisine hayran kaldığımı hatırlıyorum.

İki bin kişilik yurt inşaatını yaptıran derneğin başkanı Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve tümü milletvekili olan yönetim kurulu üyeleri tutuklanmış ve Yassıada'ya gönderilmişlerdi. Devam etmekte olan inşaatın yönetimi Ankara mahkemelerince üç kişilik bir kayyum heyetine devredilmişti. Heyet Başkanı iyi ilişkiler içinde olduğumuz Bayındırlık Bakanlığı'nda Yapı İşleri Genel Müdürü olan Orhan Alsaç'tı. Kendisiyle inşaat sırasında nedenini hâlâ anlayamadığım bir anlaşmazlık yaşamıştık. Mimar haklarını savunan, bu amaçla yönetmelikler çıkaran Orhan Alsaç mesleki kontrollük ücretimizi ödememekte direniyor, bir açıklama da yapmıyordu. Yüzde yüz haklı olduğumuza inandığımız bu anlaşmazlığı, çaresiz mahkemeye götürmek zorunda kaldık. İlk defa gördüğüm mahkeme ortamında ve ilk celsede hâkimin izniyle davamızı ben anlattım. Hâkimin anlayışı davayı hemen o gün sonuçlandırdı. Mahkeme, alacaklarımızın faizleriyle birlikte bize ödenmesine karar verdi. Orhan Alsaç kararı uyguladı. Aramızdaki anlaşmazlık sona erdi.

İşlerimizin çoğalmasıyla birlikte özgüvenimiz de artmış ve uluslararası alana açılmayı bile hayal etmeye başlamıştık. Yurtdışında bir büro açmayı düşünüyorduk. Metin Hepgüler bu konunun en hızlı takipçisiydi. Her gün konuyu açıyor, önümüze parlak bir

gelecek çiziyordu. 1960 yılı sonlarında artık bu düşünceyi bizler de benimser gibi olmuştuk. Metin İsviçre'ye gidecek, orada bir süre iyi bir büroda çalışacak, çevreyi tanıyıp ilk fırsatta İsviçre'de bizim büronun bir şubesini açacaktı. Zaten orada Emin Onat'ın Zürih Teknik Yüksek Okulu'nda (ETH) öğrenciyken sınıf arkadaşı olan Dr. Roland Rohn'u nasılsa tanımış ve bir iş teklifi de almıştı. Sonunda oturduk, bir karara vardık. İstanbul'da Site Kolektif Şirketi, üç ortaklı olarak yaşamını sürdürecekti. Büronun masrafları ve vergileri çıktıktan sonra kalan kazanç yine üçe bölünecekti. Metin de orada alacağı maaşın üçte birini İsviçre'de büro açmamız için biriktirecekti. Bu kararlarla Metin'i İsviçre'ye gönderdik ve 1960 yılının sonuna gelmeden orada çalışmaya başladı.

1960 YILI SONLARI VE 1961 YILINA GİRİŞ

Oramiral Fahri Korutürk darbe sırasında Deniz Kuvvetleri Komutanı'ydı. Diğer kuvvet komutanları gözaltına alındıkları halde o görevine devam etti. Sonra da askeri yönetim tarafından olağanüstü yetkili büyükelçi sıfatı ve oramiral rütbesiyle Moskova Büyükelçiliği'ne atandı. Korutürk, Zeynep'in teyzesi Emel Hanım'ın eşiydi. 1960 yılı sonbaharında, onları Karaköy rıhtımında bir Rus yolcu gemisiyle Odesa'ya yolcu etmiştik. Oradan trenle Moskova'ya gideceklerdi.

Korutürk'ün Moskova'da başarılı olduğu, saygı gördüğü, hatta Kremlin'de bir kabulde içkili olarak kendisine kabaca bir espri yapan Kruşçev'e diplomatik bir dille ders verdiği gazetelerde yer alıyordu. Korutürk ailesi, kısa sayılacak bir zamanda Moskova'ya alışmıştı. 1960 yılının sonlarına doğru Zeynep'i Moskova'ya davet ettiler. O da teyzesi ve enişte sinden gelen bu güzel daveti sevinerek değerlendirdi. Aralık sonlarında bir ay kalmak üzere Moskova'ya gitti.

O günlerde Metin de eşiyle birlikte yerleştiği Zürih'e alışmıştı. Sami'yle beni yılbaşını geçirmek üzere davet ediyordu. Yurtdışına çıkmak artık kolaylaşmıştı. Zeynep Moskova'dayken ben de Sami ve eşiyle birlikte Zürih'e gittim. Güzel bir yılbaşı gecesi yaşamış olmalıyız ki, o yıl moda olan ve o gece de çok söylenen *Brigitte Bardot Bardot* şarkısı hâlâ kulaklarımda.

Zürih'teyken, çalıştığı büroda Metin'i ziyaret etmek istedik. Orada büronun sahibi Dr. Roland Rohn, Sami ve benimle ayrıca görüşmek istedi ve bizi odasına davet etti. Güneşli bir kış sabahın-

da Zürih Gölü'ne bakan, kitaplarla dolu şık odasında Dr. Rohn'a, onu papyonu, jestleri ve mimikleriyle Emin Onat'a benzettiğimizi söyledik. O da Zürih Teknik Yüksek Okulu'nda, Emin Onat'ın da, kendisinin de Otto Rudolf Salvisberg adlı ünlü İsviçreli mimarın öğrencileri olduklarını, herhalde ondan etkilenmiş olabilecekleri cevabını verdi. Yıllar önce Salvisberg'in asistanıymış ve onun vefatından sonra Salvisberg'in eşiyle evlenerek büroyu devralmış. Bunları anlatırken bir yandan da Metin'i anlayamadığını, bizim onunla çalışmayı nasıl başardığımıza şaşırdığını söylüyordu. Tabii soruyu şaka gibi algıladık. Metin'in yeteneklerinden söz ederek cevapladık. Sonunda Dr. Rohn birimiz daha gelmek istersek Zürih'te bir süre bizimle birlikte çalışmaktan memnun olacağını söyledi. Bu güzel bir davetti. Düşüneceğimizi söyledik, teşekkür ettik ve ayrıldık.

Zürih'te on gün kadar kaldık. Tertemiz hava, güzel yemekler, eğlence, içkiler kilo aldırmış, adeta yüzüme renk gelmişti. Zeynep, benden on gün sonra Moskova'dan döndü. Pek çok Rus uzunçalarları, matruşkalar, lake boyalı veya mineli kutular, vazolar getirmişti. Rusya'yı ve Rusları çok sevmişti. Orada beni şaşırtan işler de yapmıştı. Moskova'dan Leningrad'a ağır kış şartları içinde seyahat etmiş, Hermitage Müzesi'ni görmüş, konserlere gitmişti. Moskova'da da tiyatro-opera izlemiş, sözlerini hiç anlamadığı halde Rus sanatçıların performanslarına hayran kalmıştı. Moskova'da büyük Rus tiyatro oyuncusu ve yönetmeni Konstantin Stanislavski Müzesi'ni ziyaret ettiğinde tiyatro sanatının sırlarını anlattığı kitabının otuz altı dile çevrildiği halde Türkçe çevirisinin olmadığını görünce, kitabın İngilizce kopyasını Türkçeye çevirmek üzere alıp getirmişti.

İsviçre'den döndükten bir süre sonra Sami de Roland Rohn'un davetinden yararlanarak eşiyle birlikte Zürih'e çalışmaya gitti. Ben de Hıdivyal Palas'taki büroda altı ay yalnız kaldım. Büroda çalışan sekiz arkadaşımı yönetiyor, projelere, mesleki kontrollüklere yetişiyordum.

Zürih'te hep birlikteyken fırsat buldukça üzerinde çalıştığımız, yeni Milli Eğitim Bakanlığı yarışmasının teslim süresi yaklaşmıştı. Büroda yalnız kalınca ilk iş olarak o yarışma projesini geliştirdim, tamamlayıp gönderdim. Bu proje bize bir üçüncülük ödülü kazandırmıştı. Bu ödülün hemen ardından Bayındırlık Bakanlığı, Adana Devlet Hastanesi konulu bir yarışma açtı. Bu yarışmaya da tek başıma çalıştım ve o zaman hayli becerikli olduğum serbest elle çizme tekniğini kullanarak, tarama kalemiyle tüm paftaları tamamladım.

Yarışma sonunda üçümüzün adıyla, bu kez de bir ikincilik ödülü kazanmış olduk.

Sami Zürih'te altı ayını tamamladıktan sonra İstanbul'a döndü. O sıralarda Bayındırlık Bakanlığı yeni bir yarışma daha ilan etti. Ankara'da, Bahçelievler'de geniş bir arazide bir yüksek öğretmen okulu inşa edilecekti. Çok sayıda yapıdan oluşacak bu yüksekokul kompleksi, küçük ölçekte bir üniversite kampüsüne benzeyecekti. Sami'yle birlikte çalışmaya başladık. Hatırladığıma göre üç aylık yarışma süresi boyunca, eldeki işlerin yanında her gün zaman ayırarak devamlı çalıştık. Bir gün Sami'yle birlikte Ankara'ya gitmemiz gerekmişti. Trende akşam yemeğinden sonra kompartımanımızda yatağın üzerinde küçük bavulumu masa gibi kullanarak saatlerce çalıştığımızı hatırlıyorum. İlginçtir, böyle değişik ortamlarda, otellerde, uçak yolculuklarında nedense daha iyi düşünebiliyordum, projeyi geliştirecek çözümler daha kolay aklıma geliyordu.

Yarışma süresinin sonunda projeyi yalın temiz çizimleri ve albenili beyaz maketiyle gönderdik. Jürinin kararını büyük bir merakla bekliyor, kazanmayı elbette çok arzu ediyorduk. Ancak yarışmaların doğası gereği ümitli de olamıyorduk. Sonuç yine çok sevindirici oldu, birincilik ödülü kazanmıştık. Topağacı'ndaki apartman inşaatımız için ihtiyaç duyduğumuz büyük bir iş alma imkânımız doğmuştu. Sevindiren bir diğer konu da sonucun mimarlık camiasında tartışmasız kabul edilmiş olmasıydı. O günlerde, hocamız Prof. Mukbil Gökdoğan Bayındırlık Bakanı, Mimarlar Odası Başkanı Orhan Alsaç Yapı İmar İşleri Genel Müdürü ve Adnan Kocaaslan ise Projeler Dairesi Başkanı'ydı. Orhan Alsaç aynı zamanda o yıl, benim ikinci başkanı olduğum Mimarlar Odası'nın başkanıydı. Onların üçünün de bana duydukları güven ve yakınlık bürokratik engellere takılmadan sözleşmemizin yürürlüğe girmesini sağladı. Elimizdeki diğer işlerin yanında, bu yeni sözleşme bize hem on yedi ayrı yapıdan oluşan bir yüksekokul yerleşkesi inşa etmek hem de apartman inşaatı için şiddetle ihtiyaç duyduğumuz yeni bir kaynak edinmek olanağını veriyordu.

1961-1965 YILLARI ARASI

Metin, 1960 yılı sonlarında İsviçre'de Dr. Roland Rohn'un bürosunda başladığı çalışmayı sürdürüyordu. Sami'yle ben de İstanbul'da

olanca gücümüzle çalışıyor, apartman inşaatımızı bitirebilmek için de oldukça ekonomik yaşıyorduk. Zeynep Müselles Apartmanı'ndaki komşularla iyi anlaşıyordu. Sami bizden bir yıl sonra evlenerek, Valikonağı Caddesi'nde Nişan Yaubyan'ın projelendirdiği modern bir apartmana geçmişti. Müselles Apartmanı'nda kalan komşularımız Sami'nin dost canlısı ağabeyi Berto Sisa ve eşi, onların eski arkadaşları Suha Hızal ve eşiyle birlikte iyi anlaşan bir arkadaş grubu oluşturmuştuk. 1963 sonlarında Topağacı'ndaki inşaatımız tamamlanıp biz de Müselles Apartmanı'ndan ayrılıncaya kadar bu dostlarımızla hareketli ve zevkli bir dönemi paylaştık.

Topağacı'ndaki yeni apartmanımız önceki evlerimize göre hem daha geniş, hem daha konforluydu; tadını çıkarıyorduk. Çok çabuk alıştık. Öyle ki, 80 metrekarelerden 160 metrekarelere geçmiştik ama "her ev bir oda eksiktir" sözünü doğrularcasına, "keşke bir odamız daha olsa" bile diyorduk.

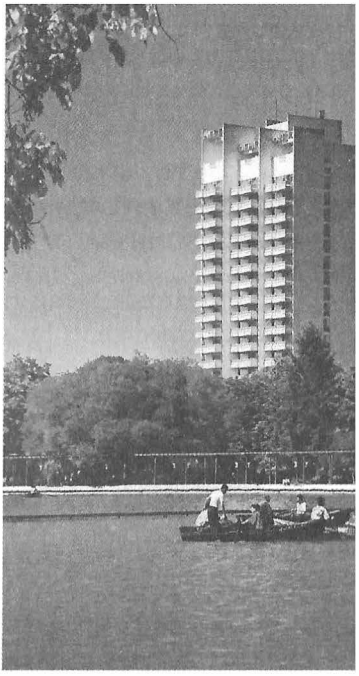
1962 yılında Bayındırlık Bakanlığı Türkiye'de daha önce gündeme gelmeyen bir konuda bir yarışma ilan etti. Yeni Delhi'de, büyükelçi evi, kançılarya ve lojmanları içeren bir elçilik kompleksi inşa edilecekti. Hindistan'ın iklimini uzaktan da olsa biliyor, Le Corbusier'nin Chandigarh'daki yönetim binalarına ne gibi çözümler getirdiğini görüyorduk. Zeynep'in ailesinden tanıdığım Şevket Fuat Keçeci, Muharrem Nuri Birgi gibi büyükelçiler ile konuşmalarımdan, hatta Londra'da görebildiğim Türk Büyükelçiliği binalarından edindiğim izlenimlerle, bir büyükelçiliğin yaşam gereksinimlerini az çok anlayabiliyordum.

Beni düşündüren bir sorun, yapı ya da yapıların mimari ifadelerinin nasıl olması gerektiğiydi. Bir büyükelçilik binası resmi temsil iddiası olan bir bina olmalıydı ama bir hükümet binası ya da bir karakol gibi görece sert bir ifade taşımamalıydı. Ayrıca büyükelçilik binası herhangi bir zengin evinden de farklı bir nitelik taşımalıydı.

Bu kısıtlı bilgi ve düşüncelerle başladığımız proje yarışma sonunda bize güzel bir birincilik ödülü daha kazandırdığı gibi, yepyeni bir konuda da çalışma fırsatı sunuyordu. Bu ödülü kazanmakla, o yıl içinde zamanın Dışişleri Bakanı, ünlü Diplomat Feridun Cemal Erkin'i, Yeni Delhi Büyükelçimiz değerli Seyfullah Esin ve eşi sanat tarihçisi Emel Esin'i tanıyabilmekle kalmamış, Yeni Delhi'de on birinci yüzyıldan kalma Kutub Minar, Babür döneminden Mescid-i Cuma, Hümayun Türbesi ve Red-Fort gibi önemli eserleri ve İngiliz

Lutyens'in yirminci yüzyılın başlarında inşa ettiği anıtsal yönetim binalarını görebilmiştim. Ne var ki, gene aynı yıl Yeni Delhi'de büyükelçilik inşaatı gündemden düşecek, 1968 yılında hatırlanacak ve yeniden Delhi'ye gönderilecektim.

1964 yılında, yine ilgi çekici bir konuda Emekli Sandığı tarafından açılan proje yarışması ve bize getirdiği yeni bir birincilik ödülü, mimarlık camiası dışında da adımızın yavaş yavaş duyulmasını sağladı. Ankara'da o zamanki adıyla Stad Oteli, günümüzde 'Radisson Oteli' olarak anılan bu yapı 1964-67 yılları arasında inşa edildi. Bu yarışmanın projelerine çalışırken Metin Hepgüler'in de nasılsa İstanbul'da olduğunu ve üçümüzün birlikte çalıştığımızı hatırlıyorum. Oldukça geniş katılımlı bu yarışmada da projemizin Ankara içindeki konumu, yakın çevresindeki kent dokusundan etkilenen çözümü ve yüksek yapının strüktürel sistemini gösteren mimarisiyle özgün bir tasarım oluşturduğunu düşünüyorum.

Stad Oteli, Ankara.

Kâğıt üzerinde üç ortakla, gerçekte Sami'yle birlikte çalıştığımız bu dönemde, (1961-65) adımız ve yaptıklarımız duyulur gibi olunca, neredeyse on yıl sonunda ilk defa yarışma kazanmadan iş alabilir duruma gelmiştik. Bunlardan ilki Büyükdere Caddesi'nin Levent kesiminde, o zamanki adıyla Neyir Triko Fabrikası, diğeri İstanbul-Gebze yolu üzerinde, Tuzla'da Chrysler Kamyon Montaj Fabrikası'ydı. İnşa edildikleri 1963-1964 yıllarında Mimarlar Odası'nın *Mimarlık* dergisinde ve *Arkitekt* dergisinde Zeki Sayar'ın genişçe yer ayırarak yayımladığı bu yapılar başarılı bulunmuş ve ileride büroya daha pek çok sanayi yapısı inşa etmek imkânını kazandırmışlardı.

Bir yandan çok rahat ve mutluyduk. Ama diğer yandan hâlâ bizimle çalışmakta olan beş altı arkadaşımızın maaşlarını birkaç ay

sonra ödeyip ödeyemeyeceğimizi bile bilmiyorduk. Meslekte yetişme ve tanınma dönemi olan ilk on yılı geride bırakmıştık. Metin'le ortak olduğumuz ilk on yılımızın, son yılları dışında üçümüz için de faydalı ve başarılı olduğunu düşünüyorum.

BAŞ GÖSTEREN ANLAŞMAZLIKLAR VE SİTE KOLEKTİF ŞİRKETİ'NİN SONU

1965 yılı ortalarında Metin Hepgüler, Dr. Rohn'un bürosundan ayrılarak beklemediğimiz bir sırada İstanbul'a döndü. Daha önce haber vermediği için dönüşü bizim için bir sürpriz oldu. Anlattığına göre orada beş yıl yaşadığı için İsviçre vatandaşı sayılmış, askerlik yapmaya çağrılmış, o da birtakım ödemeler yaparak askerlikten kurtulabilmiş ve onun için İsviçre defteri kapanmış. Böylece asıl hedefimiz olan İsviçre'de bir büro açma hayalimiz de gündemden düşmüş, sözü bile edilmez olmuştu. Ortaklığımız beş yıl önceki koşullarıyla aynen sürdüğü için eskisi gibi birlikte çalışacaktık. Hıdivyal Palas'ta biz eldeki işleri tamamlarken, o da ortaklıktaki sorumluluğunu yavaş yavaş üstlenmeye başlayacaktı.

Yeniden başladığımızda kısa sürede görüldü ki, o beş yıl önceki haline göre daha hareketli, gözü daha yükseklerde bir ruh hali içindeydi. Büroyu da, bizi de kendine göre yönlendirmek istiyordu. Hayata bakışımızda, beklentilerimizde ciddi farklılıklar oluşmuştu. Burada elbette ayrıntılarına girmek istemediğim bitmez tükenmez tartışmalar yaşamaya başlamıştık. İki taraf da tartışmaların sert bir kopuşla sonlanmamasına dikkat ediyordu. Hepgüler ayrılmak için SİTE Kolektif Şirketi'nin sonlandırılmasını ve SİTE isminin kullanılmamasını şart koşuyordu. Başka şartları da vardı. Hepsini kabul edersek mahkemesiz ve çabuk bir anlaşmaya varılabilecekti.

Müşterek bir avukat arkadaşımızın yardımı ve aracılığıyla, sonradan koşulları uygulanamayan bir anlaşma yapabildik. Bu anlaşma gereği sadece büroyu değil, elimizdeki işlerin büyük çoğunluğunu da Metin Hepgüler'e bırakıyorduk. Hepgüler'den ayrılabilmek için kabul ettiğimiz bu anlaşma ve yapmak zorunda kaldığımız fedakârlık bizim için adeta bir yıkıma neden olmuştu.

BÖLÜM IV

MESLEKTE İKİNCİ DÖNEM "DENEYİM KAZANMA YILLARI" 1965-1980

12. Yeniden Başlıyoruz

YENİ BÜRO

Ayrılma koşulları gereği Hıdivyal Palas'taki büroyu Hepgüler'e bırakacak, yeni bir büroya geçecektik. Talimhane'de, Recep Paşa Caddesi'nde bir apartman katı bulabildik. 1965 yılı sonlarında, 1952 yılında mezun olduğumuz koşullara geri dönmüştük. Hemen hemen işsiz ve parasızdık. Anlaşmamıza göre iki taraf da artık SİTE Mimarlık Bürosu adını kullanamayacağı için yeni büroda yeni bir isimle Doğan Tekeli-Sami Sisa Mimarlık Limited Şirketi'ni kurarak neredeyse sıfırdan işe başladık.

Nergis Sokağı'ndaki tek odalı büromuzdan Hıdivyal Palas'ın çatı katına geçince adamakıllı rahatlamıştık. Talimhane'deki üçüncü büro ise çatı katından biraz daha geniş olduğu gibi, Topağacı'ndaki yeni evimize de daha yakındı. Belki de son bir yıl içinde anlaşmakta

Recep Paşa Caddesi'ndeki büromuzun toplantı odasında (1967).

Recep Paşa Caddesi'ndeki büromuzda, çalışma arkadaşlarımızla (1967).

zorlandığımız Hepgüler'den ayrıldığımız için bize daha da rahat geliyordu. Sekiz masa yerleştirilebilen uzun, yeterli genişlikte bir salon, hem kitaplık hem toplantı odası olarak kullanabileceğimiz bir oda, bir de biraz daha küçük üçüncü bir odamız vardı. Orta boy bir mutfak ve banyo daireyi tamamlıyordu. En önemlisi yeni büro bir apartman katı olduğundan, Hıdivyal Palas gibi geceleri, pazar günleri kapalı olmuyor, her gün, her saat rahatça büroya girip çıkabiliyorduk.

Yeni büro ve Topağacı'ndaki yeni ev, hayata yeniden başlıyormuşçasına bize yeni bir ümit, bir canlılık getirmişti. Ne var ki, üzerinde çalıştığımız projelerin hemen tamamını Metin Hepgüler'e devrederek ayrıldığımız için elimizde büroyu ve kendimizi yaşatacak büyüklükte bir iş kalmamıştı. Bu durum bir karamsarlık yaratmasa da, Sami'yi de, beni de en azından içten içe düşündürüyordu. Mimarlık fakültesinden mezun olduğumuz, hatta askerlikten sonra büroyu ilk açtığımız yıldaki gibi mimarlık mesleğine adeta yeniden başlıyorduk.

Yeni büroda işe başladığımızda evliliğimiz yedinci yılına gelmişti. Hemen hemen sorunsuz, mutlu bir yaşam sürdürüyorduk. Bununla birlikte ekonomik yönden kendimizi güvende hissetmeden

çocuk sahibi olmayı düşünmüyorduk. Ne var ki bazı yakınlarımız, özellikle İstanbul'daki büyük dayım bu durumdan endişeleniyor, zaman zaman beni bir kenara çekerek "Oğlum, bu işlerin çaresi bulunur. Benim tanıdığım doktorlar var" diyordu. 1965 yılının sonlarında yakınlarımızın endişesini giderebilecek bir bilgi geldi. Yıllar önce Tarlabaşı'ndaki küçük apartmanda birlikte oturduğumuz arkadaşım Dr. Talha Yücel, Zeynep'i gördükten sonra bir bebek beklediğimizi haber verdi.

Bu haberle birlikte büroya birkaç ay yaşamımızı kolaylaştıracak, can suyu gibi bir iş teklifi de geldi. Zeynep'in bir akrabası, Kabataş'ta, cadde üzerinde 500 metrekarelik boş bir büro alanı kiralamış. Bu alanı tesisatı, bölmeleri, dolaplarıyla birlikte ihtiyacına uygun bir büro haline dönüştürmemizi, gerekli uygulamayı da bizim yaptırmamızı istiyordu. Projemizi, hesaplarımızı yaptık. Anlaşarak işe başladık. Yaklaşık üç ayda akrabamızı ve bizi mutlu edecek bir sonuca ulaştık. Küçük bir parti verildi ve inşaatını tamamladığımız büro böylece açılmış oldu.

Görece küçük bu iş büronun neredeyse altı ay için tüm masraflarını karşılamış, hemen o sırada Bayındırlık Bakanlığı'nca açılan yeni bir proje yarışmasına katılmamızı sağlamıştı. Bu yarışma projesi, ilk yıllarda olduğu gibi, sadece Sami'nin ve benim imzalarımızı taşıyacaktı.

Yarışmanın konusu o yıllarda Trabzon'da inşa edilmekte olan Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin programları birbirinin eşi makine ve elektrik fakülteleri projeleriydi. Gönderdiğimiz proje o yarışmadan oy birliğiyle birincilik ödülü kazanarak çıktı. Bakanlığın proje dairesi darbeden önce altmışlı yıllarda olduğu gibi mimarlığı destekleyen bir kamu kuruluşu olmaya devam ediyordu. Sözleşmemiz sorunsuz bir biçimde hazırlandı, imzalandı ve biz işe başladık.

Bu yarışmaya çalıştığımız günlerde, İstanbul'da bir telefon fabrikası inşa etmek isteyen Kanadalı bir şirket, daha önce inşa ettiğimiz Chrysler Kamyon Montaj Fabrikası'nı görerek bizi aramış ve yeni adresimizi güçlükle bulabilmişti. Kendileriyle yaptığımız konuşmalar ve işlerimiz beğenilmiş olmalı ki, iki buluşmanın ardından görev bize verildi. Northern Electric Fabrikası adını alacak olan bu fabrika, gerek proje gerek uygulama aşamalarında bizi mutlu eden iyi ilişkilerle devam etmiş, yaklaşık iki yıl içinde tamamlanmıştı. İnşaattan sorumlu Kanadalı üç mühendis ve eşleri de iyi yetişmiş,

uygar insanlardı. Bu gruptan iki aileyle yıllar sürecek güzel dostluklar kuruldu. İlk görüşmelerimiz sırasında mimarlık hizmetleri ücret tarifesindeki bedeli hesaplayarak bildirmiş, bununla birlikte yeni büroda işe çok ihtiyacımız olduğu için isterlerse makul bir indirimin düşünülebileceğini de belirtmiştik. İndirimden söz etmemiz onları çok şaşırttığı gibi verdikleri ders gibi cevap da bizi çok şaşırtmıştı: "Mr. Tekeli, biz mimarlık ücretinden kazanacak değiliz ki; telefondan kazanacağız. Ücretiniz, tarifenizde ne ise aynen kabul edilecektir." Altmış yılı geçen meslek yaşamımda böyle haktanır, uygar bir cevapla ilk ve son kez karşılaştığımı vurgulamak isterim.

Zevkli geçen proje çalışmalarından sonra fabrikanın temeli zamanın Başbakanı Süleyman Demirel tarafından atıldığı gibi, iki yıl sonra tamamlanan yapının açılışı da gene Demirel tarafından yapıldı. Demirel temel atma töreninde tanıştığı demirci ustası Mehmet'i iki yıl sonra açılışta da hatırlayıp "Mehmet Usta buradaysa yanıma gelsin" diyerek herkesi şaşırtmıştı.

FAİK DÜNYAYA GELİYOR

Büroda Northern Electric Fabrikası projeleri üzerinde çalışırken Zeynep'in hamileliği de ilerliyordu. Onu yakın dostumuz, hemşerimiz, Kadın Doğum Profesörü Kazım Arısan takip ediyordu. Doğumunun yaklaştığı günlerde bize anlattığı şekilde birtakım sancılar başlarsa kendisine hemen bildirecektik.

Bir cumartesi akşamı yemekten sonra Zeynep birtakım hafif ağrılardan bahsedince hemen Kazım Bey'i aradım. Kazım Bey Zeynep ile de konuştuktan sonra hemen hastaneye hareket etmemizi, kendisinin de oraya geleceğini söyledi. Daha önce nerede doğum yapacağı konuşulurken, Topağacı'ndaki evimize çok yakın Amerikan Hastanesi'ni önerdiğim halde, Zeynep büyük halası Zeynep Kâmil'in inşa ettirdiği Bağlarbaşı'ndaki hastaneyi düşünerek "Ben orada rahat ederim, orasını istiyorum" diyordu. Bana uzak kalan bu hastaneyi biraz da istemeden kabul etmiştim. Topağacı'ndan bir taksiyle hemen Kabataş'a, oradan da harekete hazır bir vapurla Üsküdar'a geçtik. Hastaneye ulaştık. Şanslı olmalıydık ki, evden çıktıktan neredeyse kırk dakika sonra, saat on bire doğru hastane kapısından girmiştik. Kazım Bey telefon etmiş, kapıda karşılandık. Zeynep hemen içeriye götürüldü. Ben de holde oturup beklemeye

başladım. Ne olup bittiğinden haberim yoktu. Ne kadar bekleyeceğimi bilmiyor, sabırlı olmaya çalışıyordum.

Doğumu beklerken ilk merak ettiğim şey bebeğin sağlığıydı. Zaman zaman dinlediğim sakat doğum hikâyeleri beni endişelendiriyordu. Ayrıca Zeynep'in de, benim de fiziki güzellikten nasibimiz olmadığından emin olduğum için gelecek bebeğin yüzünü merak ediyordum. Hastaneye geleli neredeyse bir saat olmuştu ki, bir hemşire kucağında sımsıkı kundağa sarılmış bir bebekle çıkageldi: "Beyefendi, bir oğlunuz oldu! Gözünüz aydın!" diyordu. Hemşirenin kucağında beyaz yüzlü, son derece güzel görünen, gözlerini yummuş bir bebek vardı. Büyük bir sevinç duydum. Hemen hemşireyle birlikte Zeynep'in yatırıldığı geniş odaya gittik. Sakindi. Gülümsüyordu. Çok rahat ve neredeyse ağrısız bir doğum olduğunu anlatıyordu. Zeynep'e "Ayol, bu çocuk bizim mi?" diyor, sevinç ve şaşkınlıkla gülmemi tutamıyordum.

Daha önce bebeğe isim düşünmüştük; erkek olursa Faik dedemin ismini vermek istediğimi söylediğimde Zeynep de uygun bulmuştu. Sanıyorum ikinci gündü, bebeği kucağıma aldım, çocukken enistemden öğrendiğim bir duayı hatırlayıp okudum ve babamın İlhan'ın doğumunda yaptığı gibi kulağına üç defa hafif sesle "Faik" diye fısıldadım. Zeynep benim dedemin ismine karşılık, göbek adı olarak da kendi babasının ismi olan Ali Haydar'ın 'Haydar'ını koymak istemişti. Tabii öyle de oldu ve bebeğimiz Faik Haydar adıyla dünyamıza katıldı.

Zeynep hastanede üç gün kaldı. Ben akşamları bürodan çıktıktan sonra yanına gidiyor, iki üç saat onlarla vakit geçiriyordum. Hastaneden çıkıştan bir gece evvel Zeynep hastaneye bir bağış yaptığını ve Faik'i sünnet ettirdiğini bir çırpıda söyledi. Bu bir oldubittiydi. Şaşırayım mı, kızayım mı bilemedim ama özellikle sünneti düşününce içim sızladı. Ne yapalım; o durumda tartışacak halimiz de yoktu. Bir yandan da iyi tarafını düşünerek içim acısa da "pekâlâ" demek zorunda kaldım. Ertesi sabah Topağacı'na döndük. Evde yaşam daha hareketlenmiş olarak yeniden başladı.

Zeynep'in ailesinin belki yüzyıllık, eski Viyana işi, Thonet marka, güzel bir beşiği varmış. Zeynep'in dayıları, teyzeleri hep o beşikte büyümüşler. O beşik nasılsa bize gelmiş, yatak odamızın bitişiğindeki odaya kurulmuştu. Faik orada yatacaktı. Doğumdan önce Zeynep'in uykusunun hayli ağır olduğunu biliyordum; gece

Faik uyanırsa Zeynep'i de bir şekilde uyandırırım, diye düşünüyordum. Hâlbuki öyle olmadı. O bitişikteki odadan gelen, hatta benim duymadığım en ufak bir seste sıçrayıp uyanıyor, Faik'in yanına koşuyordu. Yaşamın insan tabiatını nasıl değiştirdiğini, annelere ne kadar yüksek bir koruma duygusu verdiğini hayretle izliyordum.

ŞOFÖR ALİ BEY İLE BİR YIL

Topağacı o yıllarda yeni ve rağbet gören bir semtti. Filiz Akın, Türker İnanoğlu, Muazzez Akçay gibi tanınmış isimlerle Türkân Şoray'ın annesi bizim sokakta oturuyorlardı. Çok az araba vardı ve park sorunu yoktu. Artık ikinci el de olsa bütçeme uygun, küçük bir araba sahibi olmanın vakti geldi diye düşünüyordum. Özellikle Faik'i Moda'ya, anneannesine götürürken, o kucağımızda, birçok eşyasının olduğu büyücek çanta da elimizde, Zeynep'le beraber dolmuşlara, vapurlara taşınma düşüncesi beni huzursuz ediyordu. Düşündüm, "Arabadan önce ben bir şoför bulayım, onunla beraber arabayı seçer alırız. Sonra bir süre o hem arabayı kullanır hem de yavaş yavaş bana öğretir" gibi bir karara vardım. Kimlere haber verdim, nerelerden sordum hatırlayamıyorum ama bir gün elli beş altmış yaşları arasında, grileşmiş saçları ve pos bıyığıyla, oldukça babacan görünüşlü bir şoför adayı, Ali Bey büroya çıktı, geldi. Kamyon şoförlüğünden özel araba şoförlüğüne kadar pek çok işte çalışmıştı. Bir şoför işe alınırken ne konuşulur, ne sorulur, bilemiyordum. Referans ya da kefil istenebileceğinden de haberim yoktu. Ama adamın, güven veren bir hali vardı. Herhalde içim ısınmış olmalı ki, hemen işe başlattım.

Ertesi gün bana geldi, "Aksaray, Laleli civarında ikinci el araba satan galeriler var, gidip bakalım isterseniz" dedi. Çıktık. Laleli'de cadde üstünde gördüğümüz, galeri demek için bin şahit isteyen, orta büyüklükte bir mağazaya girdik. İçeride üç, kapı önünde iki araba vardı. İçeridekilerden ikisi, 1964 model Opel Rekord marka arabalardı. Biri gri, boyasında çizik olmayan, diğeri kırmızı, ufak tefek çarpma izleri olan iki arabadan, içi dışı daha temiz görüneni beğendim. İstedikleri bedeli hemen ödersem tenzilat da yapabileceklerdi. Bizi arabayla gezdirerek aracın performansını göstereceklerdi, satın almaya karar verirsek, bir sonraki gün plakası takılmış, işlemleri tamamlanmış olarak teslim edeceklerdi. Bir miktar peşin

ödeme yaptık, büroya döndük. Arabanın o temiz görünüşünün altında neler olduğunu ise sonradan öğrenecektim.

Bir sonraki gün arabayı büronun önünde teslim aldık. Ali Bey direksiyona geçti. Sami'yle beni akşamüstü Topağacı'na, evlerimize getirdi ve arabayı alıp gitti. Anlaşılan evine o arabayla gidip gelecekti. Sonraki günlerde, aylarda arabayla bir yere gidecek olduğumuzda, önceden bildirmemiz şartıyla bizi o getirip götürecekti. Ali Bey işe başladıktan bir hafta, on gün sonra, sabah asık bir yüzle eve geldi. Akşam park ettiği yerde arabaya çarpmışlar, ön farlardan birini kırmışlardı. Ali Bey kendi çok üzülmüştü ama beni teselli etmeyi de ihmal etmiyordu: "Siz üzülmeyin, ben hemen yaptırırım, tanıdıklarım da var, çok ucuza, çıkına bir far da bulurum" diyordu. "Eh, kaza, ne yapalım; cana gelmesin de" dedim. Ali Bey gitti. Dediği gibi yapmış, far takılmış, çevresinde ufak tefek boya tamiri yapılmış, çarpmanın izi kalmamıştı. Ancak Ali Bey tamirciye dört yüz lira borçlanmıştı. "Sıkmayın canınızı, adam tanıdıktır, ne zaman müsait olursanız, ödersiniz" diyordu. Ali Bey'in arkadaşına borçlu kalmasına gönlüm razı olmadı. Dört yüz lira ödeyebilmek için müsait olmayı beklemek beni de küçük düşürürdü. Cüzdanı boşaltmak pahasına hemen çıkarıp verdim. Ali Bey "Beyim size bir şey kalmadı ama" diye üzülürken paraları dikkatlice cüzdanına yerleştiriyordu. Ben şoförlük öğrenmek için acele etmiyor, "nasılsa Ali Bey'in yanında otura otura öğrenirim" diyordum.

Faik 1966 Nisan'ında doğmuştu. O yılın yaz aylarında, hafta sonlarını Ali Bey'in çalışmayı kabul etmesi üzerine arabayla geziler yaparak geçirdik. Annemle babam İzmir'den gelip bizde kaldılar. Faik'in büyümesini izliyorlar, hafta sonları onlarla beraber İstanbul'un o yıllarda çok güzel, sakin yerlerine, Çırçır'a, Hünkâr Suyu'na, Yakacık'a, Çamlıca tepesine gidiyorduk. Zeynep büyük bir hasır sepetle birlikte termoslar, kırmızı-beyaz damalı peçeteler satın almıştı. Yiyecekler, çay, bira vb. şeylerle, güzel bir piknik için gerekli ne varsa hazırlıyordu. Arabayla böyle gezilerinden çok mutlu oluyorduk. Ne var ki Ali Bey, çok hoş, çok fedakâr görünüşlü, bizlere hayli bağlı görünmekle beraber bir o kadar da masraflı biriydi. Her hafta iki yüz liralık benzin alıyor, on beş yirmi günde bir de çeşitli nedenlerle arabayı tamire götürmesi gerekiyordu. Araba çok sık kaza geçirdiği için kaporta tamirleri sırasında, daha önce neredeyse baştan aşağı kalın beyaz bir macunla kaplanıp boyan-

dığı görülüyordu. Ben bütün bu işlerin herkesin başına geldiğine içtenlikle inanıyordum. İstanbul'da yollarda gördüğüm pırıl pırıl arabaların hepsinin yeni alınmış olduklarından, kısa sürede onların da bizimki gibi kaza geçirerek oralarının buralarının mutlaka çarpılarak perişan olacaklarından emindim.

Yaz sonuna doğru Ali Bey'i yanımda oturtarak zaman zaman direksiyon başına geçmeye başlamıştım, ama şoförlüğü becerebileceğime olan inancım giderek zayıflıyordu. Ali Bey ne yapacaksam hepsini teker teker söylüyordu. "Hafifçe sola" derken birden panikleyip "Fren! Fren! Fren!" diye bağırınca da arabayı stop ettiriyordum. Ayrıca yokuşlarda durmak zorunda kalırsam arabanın geriye kaçmasına mani olamıyordum. Böylece Ali Bey ile bir yıla yaklaşan, içli dışlı bir hayatımız oldu. Arkadaşlarım da, Zeynep de, nedense Ali Bey'i sevmiyor, "Sen bu adamla bir şey öğrenemezsin" diyorlardı. Sonunda ben de onlara katılmak zorunda kaldım. Ali Bey'i kırmayacak bir neden bularak ayrılma zamanının geldiğini bildirdim. Bir karşılıklı ağlaşmadığımız kaldı. Ali Bey beni kucakladı. Teşekkür etti. Tabii ziyaretime de gelecekti. Anahtarları aldım. Kapıdan uğurladım. Ali Bey ayrılır ayrılmaz aylık benzin masrafımın yaklaşık dörtte bire indiğini, birkaç ay arabanın bir yerlere çarpılmadan çalışabildiğini hayretle gördüm. Tabii, ziyaretime geleceğine söz veren Ali Bey'i de bir daha görmek kısmet olmadı.

Arabayı iyi havalarda çıkarıyor, çok dikkatle ev ile büro arasında gidip gelebiliyordum ama ehliyetim yoktu. Sıra ehliyet almaya gelmişti. Anladığıma göre önce trafik kurallarından yazılı imtihan yapılıyordu. Başarılı olanlar, Yıldız'da bugün Conrad Oteli'nin bulunduğu arka sokakta direksiyon imtihanına alınıyorlardı. Yazılı imtihan için yüz beş sorudan oluşan bir kitapçığı ezberlemek gerekiyordu. İyi ezberlemiş olmalıyım ki, yüz üzerinden yüz alarak direksiyon imtihanına girmeye hak kazandım. Arkadaşlarım imtihan yerine gidip orada ders veren hocaların biriyle bir iki gün çalışıp, hazırlanmamı önerdiler. Orada direksiyon dersi veren gençlerden biriyle anlaştım ve hemen derse başladık. Bulduğum hoca hoş, canlı, şakacı bir gençti. Beni direksiyona oturttu, yanıma geçti. Ben de gaza bastım, yokuşta bir aşağı bir yukarı gidip gelmeye başladık. Hoca ilk iki turda bana öyle bir özgüven, bir beceri kazandırdı ki anlatamam: "Abi, sen arabadan korkuyorsun, araba senden korksun!" diyordu. İkinci dersin sonunda Ali Bey'den altı ayda edinemediğim kadar beceri elde etmiş,

güven kazanmıştım. Üçüncü gün direksiyon imtihanına da girmeden önce, bana ders veren hoca, benden imtihan masrafı diye bir para istedi. "Nedir bu?" dedimse de "Abi belli olmaz, masraf çıkar, hele sen ver" dedi. Sıram gelince de imtihanda kullanılan ve daha önce benim de iki gün çalıştığım arabanın direksiyonuna geçtim, oturdum. Yanıma bir komiser, arka koltuğa da iki sivil görevli geçip oturdular. Öğrendiğim gibi aynaya baktım, düzelttim, emniyet kemerini taktım, gaza bastım, hareket ettik. İmtihan heyeti nazik, hatta müşfik davranıyordu. Belirlenen parkuru sorunsuz tamamladım. Arabayı kenara yanaştırdım, el frenini çektim. Yanımdaki komiser; "Beyefendi," dedi, "buradaki hocalar, sizden ilave paralar isterler; sakın böyle bir şey yapmayın. Yoksa istediler mi?" "Aman efendim, ne münasebet!" dedim. "Ben altı aydır çalışıyorum. Kimseye bir şey vermedim." Komiser teşekkür etti, "Ehliyeti aldınız, tebrik ederim" dedi. Ben daha çok teşekkür ettim. Omuzlarımdan sanki büyük bir yük kalkmış, adam akıllı ferahlamıştım. Bir sonraki gün Beşiktaş'taki trafik şubesine gidip ehliyetimi aldım.

YENİ BÜRONUN YOĞUNLAŞAN İŞLERİ

Metin Hepgüler'den ayrıldıktan sonra kazandığımız Karadeniz Teknik Üniversitesi makine ve elektrik fakültelerinin projeleri büroda yoğun bir çalışmayla, bir yıldan kısa bir sürede tamamlandı. Bu projeler üzerinde çalışırken Trabzon'a gidip üniversitenin ilk yapılarından biri olan mimarlık fakültesini görmüştüm. Boydan boya camlı, ahşap doğramalı kuzey cepheleri inşa edileli daha üç yıl olduğu halde bozulmuş, çürümeye yüz tutmuştu. Acele tamir edilmeleri gerekiyordu. Bu gözlem bana ilham verdi. Bizim yapılar, ihale edildiği zaman büyük ihtimalle Karadenizli usta ve kalfalar tarafından inşa edileceklerdi. Onlar İstanbul'daki yap-sat apartmanlarını hangi yöntemle inşa ediyorlarsa, biz de Trabzon'daki fakülteleri aynı yönteme göre projelendirmeliydik. Bu da tuğla dolgulu betonarme karkas yapıların cephelerinde en fazla üç metre genişlikte ahşap doğramalı pencereler ve tarak sıva demekti. Böyle detaylandırılarak ihale ve inşa edilen elektrik ve makine fakültelerini yaklaşık otuz yıl sonra, bir konuşma yapmak için gittiğim Trabzon'da görme fırsatını buldum. Yapıldıkları zaman olduğu gibi, hiç bakım görmeden sapasağlam duruyorlardı.

1966-1967 yıllarından başlayarak bir on yıl, yoğun bir şekilde sanayi yapıları tasarlamak ve inşa etmekle meşgul olduk. Daha 1959 yılında Devlet Su İşleri'nin genç genel müdürü olarak tanıdığım Süleyman Demirel siyasete atılmış ve büyük başarı kazanarak Başbakan olmuştu. Türkiye'de yaşam normale dönmüş, oldukça huzurlu bir dönem başlamıştı. Özellikle sanayileşmede adımlar atılıyor, büyük yatırımlar hayata geçiriliyordu. Bunların bir bölümünde mimar olarak bize de görevler düşecekti.

KUZEY AMERİKA İLE TANIŞMA, İLK İZLENİMLER

Son tamamladığımız Northern Electric Fabrikası'ndan sonra bizi arayanlar çoğalmıştı. Birbiri ardına iki yeni fabrika konusu gündemimize geldi. Bunlardan biri Massey-Ferguson firması için bir traktör fabrikası inşaatıydı ve daha önce yaptıklarımıza göre çok daha büyük bir yapı olacaktı. Diğeri de Türkiye'de kamyon, traktör fabrikalarında kullanılacak aks ve dişlileri imal edecek ve Eaton Yale & Towne Fabrikası adını alacaktı. Traktör fabrikası yapımı inşaat yöneticisi sıfatıyla Detroit'te çalışan büyük bir Amerikan mühendislik şirketi tarafından yönetilecekti. O şirket de ortak olarak bizim büroyu seçmişti. Tüm mühendislik ve mimarlık projelerini biz hazırlayacaktık. Onlar ise işveren adına bizi denetleyeceklerdi. Büromuz için tatmin edici bir ücreti olan bu işe başlamadan önce Sami'yle birlikte Detroit'e giderek on beş gün orada kalmamız ve söz konusu mühendislik bürosuyla çalışarak istenenleri anlamamız, yöntemlerine uyum sağlamamız öngörülüyordu.

Daha önce Almanya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye çeşitli vesileler ile gidip gelmiştik ama bu Kuzey Amerika'ya ilk gidişimiz olacaktı. Bizimle çalışacak Amerikan mühendislik şirketinin bir yöneticisi, İstanbul'da kalarak bizim büroda çalışması öngörülen Yunan asıllı bir Kanada vatandaşıydı. Hayata olumlu bakan, iyi yaşamayı seven, kolay arkadaş olunabilen, zeki, esprili bu mühendis Thales Bouchlas'ı daha önce İstanbul'da tanımış, hatta bürodaki küçük odayı kendisine vermiştik.

Sami'yle beraber Amerika'ya gitmeye karar verdiğimizde bir gece Londra'da kalmayı düşündük. O yıl *Hair* adlı bir müzikalin Londra'yı kasıp kavurduğunu, çok ilgi gördüğünü işitmiştik. Londra'da, otele yerleşince hemen akşam için bilet bulma telaşına girdik.

Otelden öğrendiğimize göre normal fiyatın iki misline hemen o gece için iyi bir yer bulunabiliyordu.

Merakla izlediğimiz müzikal hareketli, renkli sahneleri, dansları ve en sonunda izleyicilerin sahneye dolup sanatçılarla birlikte dans edişiyle bizi çok etkiledi. *Hair*'in bildiğimiz, alıştığımız müzikallerden çok farklı, yeni ve dinamik bir döneme girildiğini işaret eden bir olay olduğuna karar verdik. Amerika'yla tanışmaya giderken ilk şoku Londra'da yaşamıştık. Birdenbire ülkemizin de, kendimizin de çağdaş dünyadan uzak kalmakta olduğumuz duygusuna kapıldık.

Detroit bizi iyi karşıladı. Havaalanından çıkarken bizden önceki yolcuları didik didik arayan iki gümrük memuru, sıra bize gelince gülümseyerek "Bu ülkeye hoş geldiniz, burada güzel vakit geçirmenizi diliyoruz" diyerek geçmemize izin verdi. Thales dışarıda bekliyordu. Güzel bir sonbahar sabahı, güneş parlıyor, kızarmaya yüz tutmuş ağaç yapraklarını aydınlatıyordu.

Thales o sabah bizi "Yoldan geliyorsunuz, bugün dinlenin" diyerek havaalanı yakınlarında büyük bir motele bıraktı. Bize ayrılan ve bir ara kapıyla birbirine bağlanan iki büyük oda, boydan boya yumuşak, beyaz bir halıyla kaplıydı. Odalarda alışık olmadığımız büyüklükte şık örtülü yataklar, bize büyük boy gibi görünen beyaz çerçeveli, renkli televizyonlar vardı. İkişer şık koltuk, bir masa, sandalye, aynalar ve kahve-çay yapabilmemiz için bırakılan malzeme odaların dekorunu tamamlıyordu. Ara kapıyı açıp birbirimizi gördüğümüzde şaşkınlığımızı gizleyemedik. Bu nasıl bir konfor, nasıl bir zenginlikti? Şaşkınlığımız yemek salonuna geçtiğimizde daha da arttı. Bembeyaz spor elbiseli, beyaz ayakkabılı, etüvden çıkmış gibi pembe-beyaz ciltli, güzel mi güzel genç kızlar servis yapıyorlardı. Ne var ki bizim İngilizcemiz o kızların ağızlarında yuvarlayarak hızla söylediklerini anlamaya yetmiyordu. Bize verdikleri yemek listelerinden de anlayabildiğimiz tek şey, *hot dog*'dan (sosisli sandviç) ibaretti. Çaresiz, *hot dog* ile, anlayabildiğimiz kahve ve dondurmayı sipariş ettik.

Birlikte çalışacağımız mühendislik bürosu Detroit merkezine yirmi beş kilometre uzaklıkta, Birmingham adlı otuz kırk bin nüfuslu bir kasabadaydı. Detroit'e geldiğimizin ertesi günü Thales bizi otelimizden alıp o kasabada kendilerine yakın başka bir otele yerleştirdikten sonra bürolarına götürdü. İki katlı, geniş büroyu gezdik. Yüzlerce genç mühendisin çalıştığı büronun statik, ma-

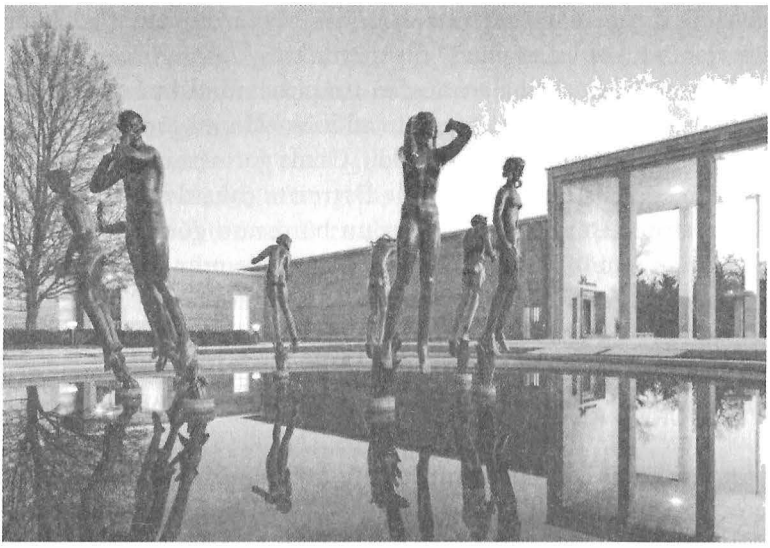
kine, elektrik bölümlerinin şefleriyle tanıştık, en sonra da on beş yirmi kişinin çalıştığı ve büronun küçük bölümü sayılan mimarlık bölümüne gelip yerleştik. Kısa bir tanışma ve hoşbeşten sonra çalışmalara başladık.

Detroit-Birmingham'daki Cunningham-Limp mühendislik bürosunda çalışmamız kararlaştırıldığı gibi on beş günde tamamlandı. Projenin ana çizgileri bizim önerilerimizle oluştu. Detroit'te kaldığımız süre içinde çalışmalar dışında kenti ve çevreyi görmek, ünlü mimar Yamasaki'nin bürosunda çalışmakta olduğunu bildiğimiz, üniversiteden arkadaşımız Nişan Yaubyan'ı bulmak istiyorduk.

Kenti görmek için ilk günlerimizden birinde akşam yemekten sonra bir taksi çağırıp bizi Detroit kent merkezine götürmesini istedik. Yaklaşık yarım saat sonra şoför bizi "İşte geldik, burası merkez" diyerek geniş yolların kesiştiği bir noktaya bıraktı. Arabadan indiğimiz yer ilk izlenimimize göre yüksek binalarla çevrili, fakat sokak ışıklarından başka ışığı olmayan, insansız, terk edilmiş bir kent parçasıydı. Uzak kaldırımlarda tek tük insanların geçtiği görülüyordu. Burada gezmenin bir anlamı yoktu. Birkaç sokak dolaşıktan sonra güçlükle bir taksi bulabildik, otele döndük. Ertesi gün büroda akşamki gezimizi anlattığımızda karşımızdakiler hayretler içinde kaldılar: "Ne yaptınız? Sakın bir daha oralara gitmeyin. Şöyle anlatalım; eğer on defa gitseniz, birinde mutlaka bıçaklanırsınız. Oralarda geceleri sarhoş siyahiler dolaşır. Bu defa şansınız varmış, iyi kurtulmuşsunuz!" dediler. Sonradan öğrendik; bir yıl önce Detroit'te büyük bir ayaklanma, bir siyahi hareketi ve yangınlar yaşanmış. Kent merkezi harpten çıkmış gibi yakılıp yıkılmış.

Boş kaldığımız tek pazar gününü yakınlarda olduğunu bildiğimiz Ann Arbor'da Michigan Üniversitesi'ni ziyarete ayırmıştık. Pazar günü öğleye doğru bir taksiyle kent merkezindeki otobüs durağına gittik. Otobüsle yaklaşık bir saat süren bir yolculuktan sonra yeşillikler içinde İngiliz kasabalarını andıran güzel bir kasabaya ulaştık. Üniversite yemyeşil çimenler üzerinde yükselen klasik yapılarıyla kasabayla kaynaşmış bir görünümdeydi. Çimler üzerinde yatan, oturan, çalışan sağlıklı, neşeli gençlik içimizi açtı. Sami'yle kesin karar verdik; bundan sonraki dünyaya gelişimizde bir Amerikan üniversitesinde okuyacaktık.

Kendisine ulaşmak istediğimiz Nişan Yaubyan bizden bir yıl sonra mezun olmuş, değerli bir mimar ve iyi bir arkadaştı. Çalıştığı

Eliel Saarinen tasarımı Cranbrook Sanat Müzesi, Detroit.
Kaynak: Cranbrook Sanat Müzesi resmi internet sitesi (cranbrookart.edu)

büronun telefonunu bularak kendisine ulaşabilmemiz gezimizin başka bir kazanımı oldu. Nişan yıllar önce Amerika'ya gitmiş, bir süre Saarinen'in bürosunda çalışmış, sonra da Yamasaki'nin bürosuna geçmişti. Detroit'te ilk buluşmamızdan sonra bizi hiç yalnız bırakmadı. Boş kaldığımız hemen her akşam bir yerlere gidiyorduk. Bunlar arasında Yamasaki'nin bürosuna gidişimizi, büronun bizim hayal bile edemeyeceğimiz imkânlarını, donanımlı maket atölyesini, Mr. Yamasaki'nin dört sekreterinin çalıştığı ofisi, büyük kitaplıkla geniş malzeme arşivini unutamam. O sırada büroda en ünlü eseri sayılan ve New York'ta sonradan 11 Eylül saldırısında yıkılan Dünya Ticaret Merkezi'nin projeleri ve etkileyici çalışma maketleri masalarda duruyordu.

Unutamadığım bir başka ziyaret de baba Saarinen'in (Eliel Saarinen) 1939 yılında tasarladığı Detroit'teki ünlü yapısı Cranbrook Academy of Art oldu. Yapıyı Sigfried Giedion'un *Space, Time and Architecture* adlı ünlü kitabından tanıyordum. Fakat yerinde, güneş batımıyla gece karanlığı arasındaki o sihirli ışıkta görmek beni müthiş heyecanlandırdı. Hayli yalın ama etkili mimari, tek tük yanmaya başlayan, giderek çoğalan ışıklar ve henüz loş, açık alanlardaki atletik insan heykelleri hep bir arada heyecan veren bir

güzellik duygusu uyandırıyor ve kişiye "Mimarinin amaçladığı en üst nokta acaba bu mudur?" dedirtiyordu.

Detroit'teki çalışmalarımızdan sonra İstanbul'dan evvel New York'a gitmeyi, oradaki çağdaş mimarlık örneklerini görmeyi istiyorduk. Nişan bize gene yardımcı oldu. Orada görmemiz gerekenlerle ilgili önerilerde bulundu. Bir de Detroit'te çalışırken, New York yakınlarına taşınan Kevin Roche'un bürosunu görmemizi önerdi. Bunun için o büroda çalışan ve Türkiye'de mimarlık öğrenimi gören Nişan'ın arkadaşı Minas Yordanidis gerekli organizasyonu yapacaktı.

NEW YORK – KEVIN ROCHE

New York'ta, Manhattan'ın merkezinde, ünlü Times Meydanı'nın çok yakınında, çok da tekin sayılmayan 8. Cadde'de, hayli büyük, görece eski ve ucuz bir otele yerleştik. Bir harita satın alıp, yayınlardan tanıdığımız ünlü yeni yapıları birer birer görmek üzere yola çıktık. Harita üzerinde yakın gibi görünen yapılara ulaşmaya çalışırken neredeyse ayaklarımıza kara sular ininceye kadar yürüyorduk. O kadar ki, o yorucu yürüyüşler sırasında İstanbul'dakiler aklıma geliyor, "Şimdi onlar bizim New York'ta neler yaptığımızı hayal ediyorlardır, kim bilir? Halbuki bizim burada yürümekten ayağımız şişiyor" demekten kendimi alamıyordum. Yeni tamamlanan ünlü Ford Foundation binasından CBS Building'e, Birleşmiş Milletler binasından Guggenheim'a, Metropoliten Modern Sanatlar Müzesi'ne kadar pek çok ünlü yapıyı bu yorucu yürüyüşler sonunda görebildik. Ne var ki Kevin Roche'un bürosunu ziyaretimiz ve orada gördüklerimizle duyduğumuz heyecan, bizim için neredeyse tüm New York'ta gördüklerimize eşdeğer bir kazanım olmuştu.

Minas'ın, bize yaptığı programa göre bir sabah New York'tan trene bindik ve yaklaşık bir saatte Yale İstasyonu'na vardık. Minas bizi orada karşıladı. Taksiyle büroya giderken yolda birkaç yapı da gösterdi. Bunlardan, Kevin Roche'un projelendirdiği, sonradan ünlenen ve çok yerde yayımlanan Columbus Şövalyeleri adlı büyük bir kongre merkezi ve bürolardan oluşan kompleksin tamamlanmak üzere olan kitlesi olağanüstü etkileyiciydi. New York'taki CBS büro binası nasıl mat siyah renkli, yanmış granit kaplı, siyah cam ve doğramalarıyla tek renkli bir malzemeden yontulmuş gibi duruyorsa,

aynı yaklaşımla bu da yanmış tuğla ya da paslanmış demir rengiyle tek bir malzemeden yontulmuş gibi duruyordu. Her iki yapı da cephe hareketlerinin sağladığı gölgeli ve ışıklı yüzeyleriyle, "İşte çağdaş mimarlığın şaheserleri bunlar olmalı!" dedirtiyor, hayranlık uyandırıyorlardı.

Kevin Roche'un bürosu geniş yeşil bir bahçe içinde, iki katlı, tuğla kaplamalı bir on dokuzuncu yüzyıl yapısıydı. Hâkim olduğu pek de büyük olmayan gölün çevresi de yemyeşildi ve bütün bu manzara içinde hiçbir yapı görünmüyordu. Eski binanın arkasında yeni eklenmiş iki blok vardı. Bahçeden yüksekçe bir merdivenle girdiğimiz yapıda Minas Yordanidis bizi Kevin Roche'la tanıştırdı. Bizden birkaç yaş büyük, hayli sempatik İrlanda asıllı bir Amerikalıydı. Dört beş yıl önce vefat eden Finlandiya asıllı ünlü Amerikalı mimar Eero Saarinen'in baş asistanıymış. Onun vefatından sonra büroyu devralmış. Bizi beklemediğimiz bir nezaketle karşıladı ve herhalde üç saat kadar bizimle vakit geçirdi. Öndeki tarihsel binada Kevin Roche'un bürosu, toplantı odaları, idari bölümler vardı. Arkadaki ilk eklenen yeni blok iki katlıydı ve yaklaşık yüz kadar mimar çalışıyordu. Alt katı tasarım ve sunum projelerine, üst katı uygulama projeleri ve detayların hazırlanmasına ayrılmıştı. Arka cephede,bu bloğa bir boyunla bağlanan ikinci bir yeni blok bulunuyordu. Bu blok boş, yüksek, penceresiz, hayli büyük bir salondan ibaretti. Işıklar yanınca, tavanda bir tiyatro sahnesinde olduğu gibi çok sayıda irili ufaklı projektörün asılı olduğu görüldü. Arka duvarda da gene bir tiyatro sahnesinde olduğu gibi tavandan asılı, geniş bir gök perdesi vardı. Bu salon Kevin Roche'un maket atölyesinde yapılan büyük maketlerin işverenlere gösterildiği salonmuş. 130 santim yüksekliğindeki tekerlekli masalar üzerine yerleştirilen maketler arkadaki gök perdesinin önüne çekiliyorlarmış. Tavandaki çeşitli projektörler ise bu maketleri günün farklı saatlerindeki ışıklara benzer renklerle aydınlatıyormuş. Böyle bir düzenleme sonunda yapılara göz seviyesinden ve istenen ışıkta bakıldığında yapıların, gerçek gibi görünmeleri sağlanıyormuş. Kevin Roche bize de böyle bir gösteriyle, iki üç projesini tanıttı. Bu çalışma ve sunum biçimi gerçekten son derece etkileyiciydi. Bize göre o gün için bir mimarlık bürosunun kullanabileceği en üstün sunum tekniğini temsil ediyordu. Üç saat süren ziyaretimizin ardından gösterdiği misafirperverlik ve ilgi karşısında çok duygulanmış olarak

Mr. Roche'a içten teşekkürlerimizi sunduk ve bize değerli deneyimler kazandırdığını söyleyerek veda ettik. Böylece Amerika'ya ilk seyahatimiz tamamlanmıştı. Çok şey öğrenmiş ve daha çok çalışmak için iyice hazırlanmış bir şekilde Türkiye'ye döndük.

MİMARLIKTA HOCALIK

1954 yılında askerlik görevimi tamamladıktan sonra mesleği akademisyen olarak sürdürmeyi düşünmüş ancak o maaşla geçinemeyeceğim için bu konuda bir adım atmamıştım. Birkaç yıl serbest mimar olarak çalıştıktan ve maddi bakımdan görece rahatladıktan sonra başlangıçta kendim için uygun gördüğüm hoca olma imkânı karşıma çıktı.

1956 yılında, o zamanki Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nde Sedad Hakkı Eldem ve Arif Hikmet Holtay gibi iki ünlü hocanın benim kuşağımdan asistanlarıyla kongrelerde, sergilerde bir araya geliyor, yeni uygulamaya başladığımız modern mimari hakkında görüş alışverişinde bulunuyorduk. Bunlar arasından Ferzan Baydar, Muhlis Türkmen, Muammer Onat ve Ayhan Aytöre ile arkadaş olmuştuk. Bir buluşmamızda kendilerinden bir öneri geldi. Arif Hikmet Bey'in Bina Bilgisi Kürsüsü'nde bir asistanlık kadrosu için mimar aranıyormuş; arkadaşlarım, o kadro için müracaatta bulunmamı ve görev almamı istiyorlardı. Onlara göre İTÜ mezunu bir mimar olarak benim Akademi'de görev almam, iki okul arasında gizliden gizliye var olan tatsız rekabetin yumuşamasına neden olacaktı. Bu görev beni en fazla haftada bir gün meşgul edecekti. Sevinerek kabul ettim. Başvuru dilekçemi onlar hazırlayıp Akademi yönetimine verdiler. Bir hafta on gün sonra ilke olarak başvurumun kabul edildiği ancak resmen görevlendirilmem yapılıncaya kadar fahri olarak çalışmamın gerektiği bana iletildi. Söz konusu maaş zaten sembolik nitelikte olduğu için önemsemedim. Görevi kabul ettim. Asistanı olduğum kürsünün başkanı Profesör Arif Hikmet Holtay, Tünel, Nergis Sokak'taki büromuzun sahibi olduğu için zaten beni tanıyordu. Yanında çalışmamı güler yüzle kabul etti. Böylece mimarlığın uygulama alanı yanında, hocalık yönünü de denemeye başlamıştım.

İlk aylarda Arif Hikmet Bey'in bina bilgisi dersini veriş biçimiyle bizim fakültede gördüğümüz bina bilgisi dersi arasında ciddi farklar

olduğunu gördüm. Ben atölyede öğrenci projelerini gözden geçirirken Emin Onat'tan ve Bonatz'dan gördüğüm gibi espriyle karışık eleştiriler yapıyor, önerilerde bulunuyordum. Atölyedeki masamın etrafında kalabalık bir öğrenci grubu beni izliyordu. Arif Hikmet Bey ise öğrencileri teker teker odasında kabul ediyor, çalışmalarını tekdüze bir konuşmayla eleştiriyordu. Benim yöntemim ve gördüğüm bu ilgi Akademi'de zamanla yadırganmış olmalı ki, iki sömestr (bir yıl) görev yaptıktan sonra gönderilen iki satırlık yazıyla, Akademi'de fahri asistanlığa devamımın mümkün olamayacağı bildiriliyordu.

Doğrusu bu yazıdan ben de çok memnun olmuştum. Bir yıllık asistanlığım süresinde yetenekli/yeteneksiz, anlayışlı/anlayışsız birçok öğrenciyle meşgul olmak, nefesim tükeninceye kadar doğru bildiklerimi, gerekçeleriyle onlara anlatmaya çalışmak beni de yormuştu. Benim asistan olmamı isteyen arkadaşlarım ise çok üzülmüşlerdi. Akademi yönetimini de hocayı da şiddetle eleştiriyor, nezaketle, "Doğan Tekeli'yi bulmuşlar, daha ne istiyorlar? Bu Akademi için bir kayıp olmuştur" diyorlardı.

Hocalıktaki bu ilk deneyimimin üzerinden dört yıl geçmiş ve hatta tamamen unutmuşken, 1961 yılında bir eski tanıdık büromuzu ziyaret etti. Gelen, öğrenciliğimiz sırasında katıldığımız İzmir Merkez Bankası proje yarışmasında bizimle ortak olan, o zamanki asistanlardan Orhan Bolak'tı. Birkaç yıl önce ben Mimarlar Odası başkanıyken, Oda'nın genel sekreteri olarak benimle çalışan Bolak'ı dört yıldır görmüyordum. Eski kırgınlığımı da çoktan unutmuştum. Bizi ziyaret ettiği yıl, İTÜ'nün Maçka'daki Mühendislik Mimarlık Yüksekokulu'nda mimarlık bölümü başkanı olarak görev yapıyordu. Bana kendi bölümünde öğretim üyeliği teklifinde bulundu.

Teklif ilginçti. Tayinim hemen yapılacaktı. Bağımsız olarak ders verecektim. Ayrıca iki asistanım olacaktı. Eğitim kadrosunun akademisyen üyeleriyle eşit statülü öğretim üyesi olarak profesörler kuruluna katılacaktım. Haftanın sadece bir günü derste bulunmam öngörülüyordu. Mezuniyetimden dokuz yıl sonra, görece genç bir yaşta üniversitedeki hocalarımla eşit yetkili bir öğretim üyesi konumuna geliyordum. Galiba gurur da duyuyordum. Memnuniyetle kabul ettim.

Öğrenim yılı başında göreve başladım. İlk profesörler kurulu toplantısında buluştuğumuz diğer öğretim üyeleri, çoğunlukla benim öğrenciliğim sırasındaki asistanlardı. Aradan geçen dokuz yılda pro-

fesörlüğe yükselen bu hocalarım, ilk toplantıda beni beklemediğim kadar iyi karşıladılar. Verilen görev mimarlık bölümü son sınıfının proje dersi hocalığıydı. Yaklaşık kırk kişilik sınıfın yarısını Profesör Doğan Erginbaş, diğer yarısını ben alacaktık. Doğan Erginbaş, Emin Bey'in asistanı olduğu yıllarda çok sevdiğimiz ve bir o kadar da saydığımız olağanüstü nazik, alçakgönüllü bir hocaydı. Onunla beraber çalışıyor olmaktan da ayrıca mutluluk duydum. Özellikle ilk yıllarda, bugün hâlâ görüştüğümüz başarılı öğrenciler yetiştirdik. Benimle birlikte çalışan değerli asistanlarım, sonradan profesör olan Erol Kulaksızoğlu ve Erdem Aksoy ile değerli mimar Yıldırım Sağlıkova'yı benimle çalıştıkları için iyi duygularla anıyorum.

Bu görevim 1970 yılına kadar sürdü. Haftada bir gün gidiyor, sabah dokuzdan akşam altıya kadar grubumdaki öğrencilerin projeleriyle uğraşıyordum. Akşam tüm enerjim tükenmiş, bitmiş bir halde eve dönüyordum. Acaba neden bürodaki yoğun bir çalışma gününe göre çok daha fazla yoruluyordum? Acaba mesleği hocalık olan, haftada üç gün devamlı derse giren meslektaşlarım nasıl çalışıyorlardı da gün sonunda gene canlı, gene güler yüzlü kalabiliyorlardı?

Görevimin sonuna doğru bu merakıma kendimce bir açıklama getirdim. Ben öğrenmeye istekli ya da isteksiz, yetenekli ya da yeteneksiz her öğrenciyi, aynı beceri ve bilinç düzeyine getirmeye çalışıyordum. Beni yoran buydu. Kendi eğitimini önemsemeyen bir öğrenciyi ikna ederek mimarlığı sevmesini sağlamaya çalışmak,- belki nafile bir çabaydı. Belki ben suyu tersine akıtmaya çalışarak boşuna nefes tüketiyordum. Onun için yorgun düşüyordum. Galiba uzun süre görev yapan deneyimli hocalar sadece iyi niyetli öğrencilere önem veriyor, diğerleriyle pek de ilgilenmiyorlardı.

Yıllar içinde proje dersi hocalığı yanında bana verilen birtakım ek işleri de ister istemez yapmak zorunda kaldım. Bunların bir kısmı gerçekte beni de memnun ediyordu. Mesela görevdeki ikinci yılımın başında son sınıf öğrencilerini bir yurtiçi gezisine götürmem istenmişti. Sınıf Antalya'ya gitmeyi tercih etmiş, okul yönetimi otuz bin lira gibi bir bütçe ayırarak öğrencilerin bir haftalık tüm masraflarını bununla karşılamamı istemişti. Soğuk, yağmurlu bir Kasım sabahı, okulun önünden hareket eden bir otobüsle ve yaklaşık kırk kişilik bir sınıfla Antalya'ya doğru yola çıktık. Şarkıyla, türküyle, zaman zaman benim konuşmalarımla geçen uzun ve güzel bir yolculuktan sonra akşam Antalya'nın ılık iklimiyle karşılaştık.

Antalya gezisi, Aspendos'la (1965).

Öğrencilerle birlikte Aspendos, Perge ve Side'yi ziyaretlerimiz, Kaleiçi'ndeki tarihi evlerden birkaçının rölövelerinin yapılması ve yıl içi projeleri için arsa tespit etme gibi işlerle çok yoğun geçen bir hafta sonunda İstanbul'a döndük.

Bu okuldaki görevim sırasında, bir ara yeni bölüm başkanı Sermet Gürel'in altı aylığına yurtdışına gidebilmesi için izinli sayılması üzerine bölüm başkanlığını vekâleten yürütme görevini de kabul etmek zorunda kaldım. Bu görev en az iki günde bir okula gidip bazı idari işler yapmamı gerektiriyordu. Zaman içinde okulda birtakım konuları incelemek ya da yürütmek üzere komisyonlar kurulması gündeme geldi. Staj komisyonu, mimari eğitim komisyonu, ek dersler komisyonu vb. komisyonlarda bana görev verildiği gibi, ayrıca haftada bir gün de benim belirleyeceğim bir konuda,seçmeli bir ders vermem istendi. Haftada bir saatlik bu dersi ciddi bir konferans gibi ele alıyor, hazırlamak için neredeyse tüm hafta çalışmak zorunda kalıyordum.

Bütün bu olaylardan biraz da bunalarak "Ben neden ders vermeye devam ediyorum?" demeye başladığım sırada, yurtdışında, Amerika'dan başlayıp Avrupa'ya, oradan da Türkiye'ye sıçrayan ünlü 68-69 öğrenci ayaklanmaları başladı. Sınıflar tenhalaştı. Üniversitelerde öğrenciler yapıları işgal ediyor, eğitimi aksatıyorlardı. 1969 yılı

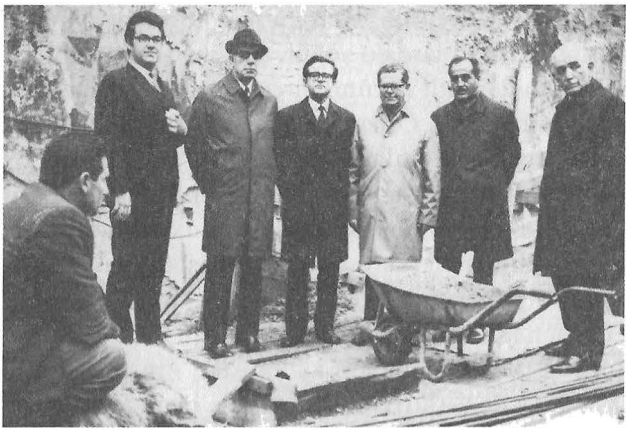
sonu ya da 1970 başları olmalı; ülkede bir üniversite reformu konusu gündeme geldi. Birçok yüksekokul üniversiteye dönüştürüldü. Bu okullarda ders veren ve unvanları öğretmen olan öğretim üyelerine, hizmet yıllarına göre doçent veya profesör unvanları verildi. Türkiye bir anda binlerce yeni profesör ve doçent kazanmış oldu. Bizim okulun bağlı olduğu Teknik Üniversite Senatosu ise, zaten İTÜ'nün yönetimindeki okulu, Maçka Mühendislik-Mimarlık Fakültesi ismiyle, dört yıl eğitim veren bir fakülte haline dönüştürdü.

Bu karara göre Maçka'da görev yapan, akademisyen olmayan hocaların artık bir doçente bağlı olarak görev yapmaları öngörülüyordu. Ben bu kararı bana gönderilen resmi bir yazıdan öğrendim. Yazı hocalıktan iyice sıkıldığım bir zamanda istediğim ayrılma fırsatını bana vermişti. Bağımsız bir öğretim üyesi olarak profesörler ile eşit statü sahibi bir hocayken, birdenbire bir doçente bağlı olarak görev yapmak, bir bakıma yeni mezun bir asistan statüsüne indirgenmek demekti ve elbette kabul edeceğim bir şey değildi. Zaten bir karşılık beklemeden özveriyle yapmakta olduğum bu görevi sürdürmem için bir neden de kalmamıştı. Aynı gün kısa bir yazıyla istifamı bildirdim. Yıllar önce bu okulda öğretim üyeliğine başlarken sevgi gösterileriyle karşılanmışken, ayrılışımla kimse ilgilenmedi.

Senatonun bu kararını, elbette haklı bulmuyordum. Ama bir yandan da "diğer yüksekokullardaki gibi bana da bir akademik unvan verilse, hocalığı bu kadar kolay bırakabilir miydim?" diye düşünüyordum. Aslında özellikle son yıllarda hocalıktan sıkılmıştım. Bu defteri kapatmak Nasrettin Hoca'nın evlerini boşaltınca ferahlayan aile hikâyesini hatırlatıyor, sadece büroyla meşgul olmak düşüncesi beni rahatlatıyordu. Artık bütün vaktimi çalışırken bana mutluluk veren mesleğime verebilecektim.

İSTİKLAL CADDESİ'NE BİR İMZA

Amerika'ya gitmeden önce o zamanki Pamukbank Genel Müdürlüğü için açılan bir davetli proje yarışmasında birincilik ödülü kazanmış, uygulama projelerine de başlamıştık. Yapı, dar cephesiyle İstiklal Caddesi'ne, geniş yan cephesiyle Galatasaray Lisesi'nin bahçesine bakan küçük bir arsada inşa edilecekti. Tarihsel İstiklal Caddesi'nin görünür bir yerinde bir bina yapacaktık. Tüm becerimizi göstermeli, İstiklal Caddesi'nde hem tarihsel çevreye

Pamukbank'ın temel atma töreni (6 Ocak 1971).

Pamukbank, Galatasaray.

uygun hem çağdaş, yepyeni bir yapı inşa etmeliydik. Amerika'da ziyaret ettiğimiz bürolardaki yoğun çalışmalar, bir yapı için getirilen pek çok alternatif çözüm, birçok maket çalışması canlı bir biçimde aklımızdaydı. Önce Sami ile tartışarak kâğıt üzerinde eskizler yapıyor, sonra onların maketlerini yaptırıyorduk. Ancak bizim o zaman, mimari-statik-tesisat elektrik projeleri ve onların on sekiz ay sürecek tüm mesleki kontrollük hizmetleri için alacağımız ücretin neredeyse yarısı, daha baştan maketlerin ücreti olarak sarf edilmişti. Tabii kısa zamanda aklımız başımıza geldi. Öküze özenen kurbağa gibi, Amerika'nın en büyük mimarlık bürolarının yaptıklarını yapmaya kalkmıştık. Ama bu kadar maket çalışması, gene de yararlı olmuş, projede bizi memnun eden bir çözüme ulaşmıştık.

Pamukbank'ın o zamanki yönetim kurulu başkanı, meclis eski başkanlarından Fuat Sirmen'in son maketi beğenmesi üzerine inşaat başladı ve yaklaşık bir buçuk yıl içinde tamamlandı. Yapıyı Amerika'da gördüklerimiz gibi yanmış tuğla ya da oksitlenmiş demir renginde tek bir renkle kaplamak ve tek bir malzemeden oyulmuş izlenimi verecek şekilde tasarlamıştık. Ancak o malzemeleri bulamadığımız için o renkte prekast beton plaklarla kaplamış, istediğimize yakın bir etki de elde etmiştik. Ne var ki yapı, *Arkitekt* dergisinde de yayımlanmasına karşın, gerek mimarlardan gerek halktan hiç ilgi görmedi. Belki de eskiden beri oradaymış gibi duruyor ve o nedenle kimse tarafından da yadırganmıyordu.

13. Büroda Sanayi Yapıları Dönemi

NASIL BAŞLADI?

Askeri yönetimden normal yaşama dönüldüğünde Türkiye'de bir sanayileşme dönemi başladı. Büyük yatırımlar gündeme geliyordu. 1963 yılında yaptığımız küçük Chrysler Kamyon Montaj Fabrikası'ndan sonra, giderek büyüyen boyutlarıyla Alman İlaç Fabrikası, Northern Electric Fabrikası, Gebze'de Oluklu Mukavva Fabrikası gibi fabrikalar gerçekleştirmiş, Amerika'yla tanışmamıza neden olan Massey-Ferguson Traktör Fabrikası yapımı için de yeni bir projeye başlamıştık.

Amerika'dan döndüğümüzde bu fabrikanın projelerine yoğunlaşırken, bir yandan da daha önce sözünü ettiğim aks ve dişli fabrikasının projelerini yapıyorduk. Her iki fabrika arazisinde kazı dolgu işleri de başlamış ve tamamlanmaya yüz tutmuştu.

1969 yılı sonlarında Massey-Ferguson'un yaklaşık altı ay süren hafriyat, dolgu işleri tamamlanmış, arsa inşaata hazır hale getirilmişti. Tuzla'da, aynı yol üzerinde yapılacak aks ve dişli fabrikaları ise ihale edilmiş ve inşaatına başlanmıştı. Aynı bölgede, projelerini kimin yaptığını bilmediğimiz bir motor fabrikasının da inşaatı söz konusuydu. Bizim fabrikaların yöneticileri haber verdi: Başbakan Süleyman Demirel o günlerde Tuzla'daki üç fabrikanın temellerini ayrı ayrı törenlerle atacakmış. Gerçekten de öyle oldu. Törenler, kalabalıktı. Temeller atıldı.

Temeller atılmasına atılmıştı ama Massey-Ferguson Fabrikası'nda da, motor fabrikasında da inşaatlar başlamamıştı. Bizim aks ve dişli fabrikası inşaatımızda da prefabrike kolonlar dikilmiş, çelik çatı elemanları yerde hazırlanmışken inşaat ani bir kararlar durduruldu. Bizim projelerini yapmadığımız üçüncü fabrikanın inşaatına neden başlanmadığını bilmiyorum ama Massey-Ferguson Fabrikası'nın durdurulması Amerika'daki işverenin fikir değiştirmesinden kaynaklanmıştı. Aks ve dişli fabrikası inşaatının durma nedeniyse, fabrikayı ortaklaşa yaptıran beş yerli otomotiv sanayicisinin arala-

rında çıkan anlaşmazlıktı. Acaba her zaman temelleri uğurlu eliyle attığına inanılan rahmetli Demirel o gün solundan mı kalkmıştı? Bilmiyorum. Ama garip bir şey olmuş, büronun iki önemli işi birden dururken, birkaç ay önce istemeyerek teklif verdiğimiz Bursa'daki otomobil fabrikası konusunda olumlu cevap verilmesini bekler duruma düşmüştük.

BURSA'DA OYAK-RENAULT OTOMOBİL FABRİKASI (1972-1974)

Durdurulan iki fabrika inşaatımızın projeleri üzerinde çalıştığımız günlerde büroyu üç kişilik bir teknik heyet ziyaret etti. Bursa'da yapılacak bir otomobil fabrikası için araştırma yapıyor, mimarlık bürolarını ziyaret ediyorlardı. Ziyaretlerinden sonra büroyu ve yaptığımız işleri uygun görmüş olmalılar ki, tüm proje ve mesleki kontrollük hizmetleri için bizden de bir ücret teklifi istendi. O günlerde elimizdeki işleri düşündüğümüzde, yeni ve büyük bir sanayi yapısı projeleri için kapasitemizin yetersiz kalacağını görüyor, teklif vermeyi uygun bulmuyordum. Bir de o işi yüklenirsek, aynı anda üç büyük fabrikayı ve elimizdeki diğer ufak tefek işleri nasıl yürütebilecektik?

Sami ise bu konuda belki bana göre daha bir işadamı yaklaşımı içindeydi: "Canım, gelmiş bizi bulmuşlar, bir teklif verelim, ne olur? Zaten fiyatımız yüksek de kalabilir. İşi bize vermezler. Ayrıca bakarsın, elimizdeki işler de durabilir" diyordu. Sami haklıydı; gerçekten, bir teklif hazırlamak zor olmayacaktı. "Gün ola harman ola" dedik ve Sami'nin Fransızcasıyla bir teklif hazırlayıp verdik.

Söz konusu fabrika, o zamanki Ordu Yardımlaşma Kurumu (Oyak) ile Fransız Renault şirketinin ortaklaşa kuracakları bir otomobil fabrikasıydı. Generallerimizin yönettiği Oyak'ta bir karara varılması galiba kolay olmuyordu ve biz sabırsızlanıyorduk. Yine de uzun uzadıya beklemeden verdiğimiz teklifin kabul edildiği bildirildi. Fabrikayı kuracak olan Oyak-Renault şirketinin biz yaşlardaki genel müdürü Mösyö Leclerc Bessonnet ile anlaşmayı imzaladık. Kendisi görece genç yaşına karşın anlayışlı, sakin, iyi bir idareci izlenimini veriyordu ve mükemmel İngilizce konuşuyordu. Beni şaşırtan bu başarılı yöneticiliğinin nedenini, "bunlar herhalde ciddi bir yöneticilik eğitiminden geçmişlerdir" diye yorumluyordum.

Gerçekten de Mösyö Bessonnet, inşaatın başlangıcından tamamlanmasına ve fabrikanın hizmete girdiği güne kadar geçen yaklaşık iki yıllık süre içindeki yakın çalışmamız boyunca bu izlenimimi değiştirecek olumsuz hiçbir davranışta bulunmadı. Büro adına ben sorumlu olduğumdan, inşaatın hızlı ve belli bir kalitede tamamlanabilmesi için istediğim tüm yardımı sağladı, beni destekledi.

Programıma göre yapı projeleri hazırlanıncaya kadar arsada yapılması gerekli hafriyat, dolgu, drenaj gibi alt yapı projeleri hazırlanacak, o işler ihale edilecekti. Biz söz konusu projeleri hazırlayıp Oyak-Renault yönetimine teslim ettikten yaklaşık on gün sonra Leclerc Bessonnet beni çağırdı. Elinde bir rapor vardı. Oyak-Renault'nun görevlendirdiği inşaat mühendisleri bizim projeleri incelemişler ve birtakım gerekçeler öne sürerek onaylamamışlardı. Bu durumda projelerin yeniden ele alınması gerekecek ve daha başlangıçta istenmeyen gecikmeler ortaya çıkacaktı. Mösyö Bessonnet onaylamama gerekçelerini içeren raporu bana verdi, okumamı istedi ve ne düşündüğümü sordu. Bence yazılanlar bilimsel bir dayanağı olmayan, gelişigüzel eleştirilerdi. Aslında kazı-dolgu işleri ve tekniği fakültede bize öğretilmemişti ama bir yıl önce Amerikan mühendisleriyle birlikte Massey-Ferguson fabrikası için çalışırken onlardan bu konuyu iyice öğrenmiştik. Projemizi de bu bilgiyle hazırladığımız için ben zaten yaptığımdan emindim. Hemen orada, projelerimizin reddedilme gerekçelerine karşı düşüncelerimi İngilizce bir not halinde toparlayarak genel müdüre verdim. Onun kararı, projelerimizi, ret gerekçelerini ve benim savunmamı bir arada Renault'nun Paris'teki büyük mühendislik bürosuna göndermek oldu. O büronun kanaati genel müdürü yönlendirecekti. Herhalde sıkı takip etmiş olmalı ki üç dört gün içinde beklediği cevabı alınış ve bizim projelerimize yapılan eleştirilerin haklı olmadığı bilgisini edinmişti.

İlk buluşmamızda Mösyö Bessonnet beni kutladıktan sonra, "Mr. Tekeli," dedi, "bu anlaşmazlık bize neredeyse bir ay zaman kaybettirdi. Ben yönetim kurulundan yetki aldım. Bundan sonra projeleriniz sadece bizim tarafımızdan onaylanacak."

Haklı olduğumuz anlaşıldığı için elbette sevinmiştim ama Oyak gibi önemli bir kuruluşta çalışan mühendislerimizin pek de ciddi olmayan tutumlarının ortaya çıkması doğrusu üzücü olmuştu. Anlaşmamıza göre tüm mimarlık mühendislik projelerini ve ihale

dosyasını hazırlayacak, ihaleyi gerçekleştirecek, inşaatın kontrolünü ve yönetimini büro olarak biz yapacaktık. Aslında günümüzde proje yöneticiliği denen ve ayrı bir hizmet olduğu kabul edilen bu hizmeti, biz sadece proje ücreti karşılığında gerçekleştirmeyi kabul etmiş oluyorduk. Doğal olarak kararlarımız Renault tarafından onaylanacaktı.

Projenin hazırlanması sırasında Sami'yle beraber çok defa Paris'e gidip geldik. Orada mevcut fabrikaların nasıl işlediğini görüyor, Bursa fabrikası için hazırlanan ekipman yerleşimleri, tipleri gibi süreçle ilgili bilgileri alıyorduk. Paris'e ilk seyahatlerimizde bize uygulanan protokol, daha önce giden Oyak'ın generallerine uygulanan protokol imiş. O günlerde Sami'yle ben, Renault tarafından "Türk Heyeti" olarak anıldığımız için herhalde bizi de general sanmışlar.

İlk üç dört seyahatimizde Paris'in en lüks otellerinden birinde misafir edilirken bir gün müzevirin biri "bunlar mimar canım" demiş olmalı ki, dördüncü ya da beşinci seyahatimizde otelimizin yeri de, niteliği de değiştirilmiş, dört yıldızlı bir otelin bizim için rahatlıkla yeterli olacağı düşünülmüştü.

Yavaş yavaş projeler tamamlanır gibi oldu. İnşaat ihale edildi. Temeller atıldı. Ben de haftada bir gün sabah erkenden yola çıkarak saat dokuzda şantiyede bulunmak üzere Bursa'ya gidip gelmeye başladım.

Oyak-Renault şantiyesinde.

Bu haftalık toplantılara Oyak-Renault adına genç bir Fransız teknisyen de katılıyor, olayları izliyordu. Konuları öğrendikçe yavaş yavaş işlere karışmaya ve üstelik benimle tartışmaya başladı. Zorunlu olarak genel müdüre başvurdum. Bu anlamsız tartışmaların bir ölçüde de olsa benim çalışmamı engellediğinden, zaman kaybettirdiğinden söz ettim. Bir hafta sonraki toplantıda, bu genç teknisyenin Renault'nun Afrika'daki bir atölyesine tayin edildiği haberi geldi. Genel Müdür Leclerc-Bessonnet bir kez daha beni desteklemiş, yapıyı geciktirebilecek anlaşmazlıklara, gereksiz tartışmalara son vermişti.

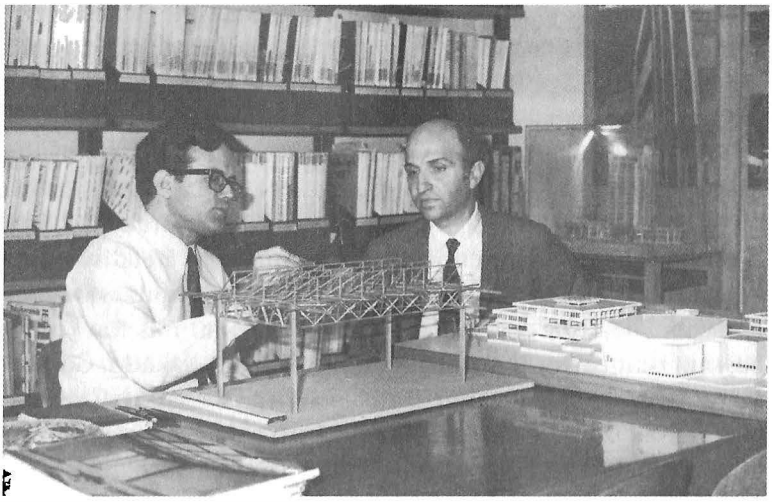
Zamanla Bursa'daki şantiyeye elektrik, tesisat, makine montajlarıyla ilgili başka Fransız teknisyenler de gelip gitmeye başladı. Çoğu inşaatta çalışan Türk teknisyenlere yukarıdan bakıyor, akılları ersin ermesin, her konuya karışıyorlardı. Genellikle İngilizce bilmedikleri için tercümanlar aracılığıyla konuşuluyordu. Ama her konuşma, henüz birkaç kelime söylenemeden kavgaya dönüşüyordu. Bence tercüme edenler de yanlış tercümeleriyle kavgayı kızıştırıyorlardı. Büroyu açtığımız yıl nedense altı ay kadar Fransızca dersi almıştım. Ayrıca Zeynep de evde beş yaşındaki Faik'in Fransızca öğrenmesi için iyi bildiği Fransızcasıyla konuşuyordu. Bunun benim de Fransızcada bir kulak dolgunluğu edinmeme yardımı olmuştu. Fransız teknisyenleri her gün genel müdüre şikâyet edemeyeceğime göre, ben tercümanları aradan çıkarıp kırık dökük Fransızcam ile konuşmayı denedim. Konuşurken onlar nasıl saldırgan oluyorlarsa, ben daha da saldırgan olmaya başladım. Bu çok yararlı oldu. Dikkat ettim, birlikte çalıştığımız pek çok ülke insanından farklı olarak Fransızlar, işi uzlaşma yoluyla sonuca bağlamak yerine tartışmayı, hatta kavgayı tercih ediyor, ancak onlardan daha saldırgan olursanız çabucak siniyorlardı. Bu yöntemle bağırıp çağrışarak sonunda anlaşıyor, işleri yoluna koyuyorduk.

İnşaatın bir aşamasında Mösyö Leclerc Bessonet ile Karabük'e gidip çelik kolonların imalatını sipariş etmemiz gerekti. Genel Müdür Yardımcısı Yaşar Bey de bizimle birlikteydi. Karabük'te işimizi tamamlayarak sözleşmeyi imzalamamız uzun sürdü. İstanbul'a dönmek üzere yola ancak akşam on sıralarında çıkabildik. Leclerc Bessonet o yıllarda Renault'un en gelişmiş modeli R16'yı kullanıyor, yanında ben, arkada da Yaşar Bey oturuyordu. Sonradan gençliğinde otomobil yarışçısı olduğunu işittiğim Leclerc

Bessonnet arabayı alışmadığımız bir hızla kullanıyordu. Hız kadranında yüz altmış yüz yetmiş kilometre gibi rakamları görüyor, o karanlıkta ben önümüzü seçemediğim için endişeleniyordum. Bolu dağlarından oldukça virajlı yollardan aynı hızla iniyorduk. "Mösyö Leclerc Besoonet," dedim, "bu yol Türkiye'de kazaların en yoğun olduğu yoldur. Acaba biraz yavaşlayabilir miyiz?" Ben stres içindeydim. Yaşar Bey'in arkada mırıl mırıl dua ettiğini duyuyordum. Leclerc Bessonet yola yeni çıkmış gibi enerjik ve neşeliydi. "Mr. Tekeli, madem kazalar çok oluyormuş, o halde bir an önce bu bölgeden uzaklaşmamız gerekmez mi?" dedi. Gece saat on ikide Üsküdar arabalı vapur iskelesine geldiğimizde Yaşar Bey de, ben de rahat bir nefes alabildik. Kim ne derse desin, Leclerc Bessonet böyle hoş bir adamdı.

Uzun uğraşlardan sonra Fransa'daki Renault mühendislik bürosunu ikna ederek, İstanbul'daki mühendislerin ısrar ettikleri klasik testere dişli çatı yerine, bize göre farklı yeni bir strüktürel çatı sistemini kabul ettirebilmiştik. Ayrıca Türkiye'de ilk defa armatürlü hafif beton plakları cephe ve çatı kaplamalarında kullanarak hem yapı ekonomisi sağlamış hem yapıyı görece kısa sürede tamamlayabilmiştik. Bir yıl önce başlanan Fiat-Tofaş fabrikalarının inşaatına neredeyse yetişmiştik.

Yapı 1972 yılı sonbaharında, o yıl verilen bir askeri muhtıra sonucunda ilan edilen sıkıyönetimin gölgesinde ve sadece altmış kadar davetlinin hazır bulunduğu bir törenle, zamanın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından hizmete açıldı. Fabrikayı gezdiği sırada yanında bulunup gerekli açıklamaları yapmam istenmişti; yapıyı gezmeye başladık. O güne kadar cumhurbaşkanlarına nasıl hitap edildiğini duymamıştım. Kimse de söylememişti. O nedenle şimdi bile hatırladıkça sıkıldığım bir rahatlıkla kendisine, "Sayın Paşam" diye hitap ediyordum. Bir süre böyle geçti. Sonra nasıl oldu bilemiyorum; bir iki omuz darbesiyle Cumhurbaşkanı'nın yanındaki yerimi kaybettim. Baktım, yerime Oyak-Renault'nun, Genel Müdür Yardımcısı Yaşar Bey geçmiş. O sözlerine "Sayın Cumhurbaşkanım" diye başlıyordu. Kimse beni uyarmamıştı ama ben kendi kendime bilmeyerek kırdığım potu anlamış ve çok mahcup olmuştum. Yavaşça kalabalığın arasından sıyrıldım, törenin sonunu beklemeden İstanbul'a döndüm.

Oyak-Renault'nun çatı konstrüksiyonunu gösteren maketinin başında Sami Sisa'yla birlikte (1973).

BANDIRMA'DA BÜYÜK BİR YAPAY GÜBRE TESİSİ

1972 yılından başlayarak büroda irili ufaklı, banka şubeleri, orta ölçekli kiralık büro binaları vb. pek çok yapıyla meşgul olduğumuz halde, asıl yoğunlaştığımız alan sanayi yapıları olmuştur. Bursa'da Oyak-Renault Fabrikası inşaatı tamamlanmak üzereyken, yeni ve büyük bir sanayi yapısı işi daha almıştık. Bandırma'da bir büyük yapay gübre fabrikasının projelerine çalışmaya başlamıştık. Bu fabrika için süreçle ile ilgili projeleri veren firma, aynı zamanda birtakım mimari avan projeler de vermişti. Bize göre bir gerekçeye dayanmayan ve nasıl inşa edileceği belli olmayan birtakım biçimlerle tasarlanan bu projeleri gerçekleştirmemiz isteniyordu. Özellikle geniş açıklıklı hangarlar şeklindeki gübre depoları, verilen projelere göre zaman ve para kaybına neden olacak şekilde tasarlanmıştı. Gübre üretim sürecini, fabrikanın çalışma biçimini öğrendikten sonra, kendimize göre prefabrik, hızlı, ekonomik bir çözüm ortaya koyduk. Bu çözümle yapı maliyetinde en az yüzde onluk bir tasarruf sağlamış oluyorduk. İnşaat sürece kısalmış ve kolaylaşmıştı. Buna karşılık işveren, sırası gelen kontrollük hizmetini de proje ücreti içinde yapmamızı istiyor, bu nedenle ücretimizin önemli bir kısmını ödemiyordu. Bunu mimarlık mesleğinde karşılaştığım en büyük haksızlık sayıyordum.

İnşaatın yaklaşık yarısına kadar gene de iyi niyetle Bandırma'ya, kontrole gidip geldim. Ama gördüğüm vurdumduymazlık karşısında bir gün Bandırma seyahatlerine son verdim.

Aylar sonra, bir akşamüstü bürodan çıkmaya hazırlanırken telefonum çaldı. Karşımda gübre fabrikalarının sahibi ve yönetim kurulu başkanı vardı. Yapı tamamlanmış ve geçici kabul işlemine sıra gelmişti. Bu egosu hayli yüksek işveren, bir sonraki gün Bandırma'ya gelip kabul heyetine katılmamı istiyordu. Kendisine hâlâ ödemediği proje ücretini hatırlattım ve bu tutumunu protesto etmek için kabul heyetine de katılmayacağımı söyledim. Yönetim kurulu başkanı ısrar ediyordu, "Dostum, müşteri daima haklıdır. Gel sen, katıl!" diyordu. Tepem attı, "Biz bakkal değiliz efendim!" dedim, telefonu kapattım. Bandırma gübre fabrikası bence birtakım yeni çözümler önerdiğimiz ve başarılı saydığım bir yapımız olduğu halde pek de yayımlamak istemedim.

Doğrusu, işverenlerimiz arasında bu kadar hak tanımaz olanına bir daha hiç rastlamadım. En sıkı pazarlıkçılar olarak gördüğüm manifaturacılar bile sonuna kadar ücret pazarlığı yapmalarına karşın, bir defa anlaştıktan sonra, kararlaştırılan ücreti aksatmadan ve bizi hiç üzmeden ödemeye dikkat etmişlerdi.

İZMİT'TE LASSA LASTİK FABRİKASI VE SAKIP SABANCI İLE TANIŞMA

1972'yi izleyen üç dört yıl içinde:

İzmit'te *Kazlı Deri* adlı deri işleme,
Yalova'da *Yalova Elyaf* adlı suni elyaf ve iplik,
Edirne'de *Tekstiplik* adlı suni elyaf ve iplik,
Kütahya, Gediz'de *Gimsan* adlı pamuk ipliği,
Edirne'de *Meriç Tekstil* adlı pamuk ipliği,

Edirne'de *Olmuk* adlı mukavva ve ambalaj fabrikaları projeleriyle, inşaat kontrollerini yaparak gerçekleştirmiştik. Bunların her birinde birer küçük hikâye niteliğindeki proje, ihale ve inşaat aşamaları, karşılaştığımız yöneticiler, hatta şantiyelerde yaşadığımız trajikomik olaylar kuşkusuz Sami'ye de, bana da zengin deneyimler kazandırmıştır.

1975 yılında Sabancılar için tasarladığımız Lassa Lastik Fabrikası, çabuk bulunan bir çözümle, kısa sürede ortaya çıkmıştı. Ortaklık

adına benim baştan sona sorumlu olduğum bu projeyle aramda özel bir gönül bağı olmuştur. Lassa Lastik Fabrikası hem estetik değeri hem önerilen yapı sisteminin ekonomik oluşu bakımından yapılarımız arasında farklı bir yer kazanmıştır.

Bursa'daki Oyak-Renault Fabrikası tamamlandığı ve büroda işimizin azaldığı günlerde, bizim gibi serbest çalışan mimarlar arasında Sabancı grubunun yeni, büyük bir fabrika için ücret teklifi almakta olduğu konuşuluyordu. Soruşturduk; tam on üç bürodan teklif alınmış, sanayi yapılarında adeta uzmanlaşmış olan bizim büro akla gelmemişti. Doğrusu, "ne yapalım, olmuş bitmiş" denecek gibi değildi. Bir şeyler yapmalıydım. İşin aslını ilk elden öğrenmek istedim. Kurulacak fabrikanın adının Lassa olduğunu, genel müdürünün Karayolları Genel Müdürlüğü'nden yeni ayrılan Atalay Coşkunoğlu olduğunu öğrenebildim. Cesaretimi toplayıp telefon ettim ve kendisine ulaşabildim. İşin verilip verilmediğini merak ediyordum. Verilmediğini öğrenince kendimizi tanıtmak için bir randevu istedim. Atalay Bey'in hemen kabul ettiği randevuya Oyak-Renault Fabrikası'nın sözleşmesini ve fotoğraflarını, kazandığımız yarışmalarla ilgili yayınları yanıma alıp gittim. Ziyaretim herhalde olumlu karşılanmıştı; Atalay Bey bir iki gün içinde yönetim kurulunda bu konuyla ilgili karar alınacağını, büroya döner dönmez ücret teklifimizi hazırlayıp göndermemi istedi.

Doğrusu çok sevindim. Meslek yaşamımda ilk defa bir işe kendim istekli olmuş, teşebbüsü ele almış, en azından teklif istenmesini sağlamıştım. Büroda Sami'ye müjdeyi verdim. Ertesi sabah da teklifi gönderdim. Bir gün sonra da Atalay Bey'den telefon geldi. Alçak sesle konuşuyordu. "Doğan Bey, şimdi yönetim kurulu teklifleri konuşuyor, siz teklifinizde elli bin lira tenzilat yapabilirseniz, büyük ihtimalle işi alırsınız. Bunu söyleyebilir miyim? Bana yetki verir misiniz?" dedi.

Bu bence Atalay Bey'in işin bize verilmesini tercih ettiğini gösteriyor gibiydi. "Elbette efendim, yetki sizindir" dedim. Bir yarım saat sonra da işin bize verildiğinin haberini aldık. Artık sözleşmenin yapılmasını bekliyorduk ki, Atalay Bey bir kez daha telefon etti. Canı sıkılmış gibiydi. "Turgut Bey, 'Bu fabrikayı bu mimarlar yapamaz. Ankara'da büyük müşavirlik şirketleri var. Onların yabancı ortakları var. Onlar yaparlar' diyor. Ne dersiniz?" dedi.

Turgut Bey o yıl devlet planlamanın başındaki görevinden ayrılıp Sabancı Holding'in Genel Koordinatörlüğü'ne getirilen Turgut Özal'dı. Anlaşılan Sabancı Holding'de her şey ondan soruluyordu. Atalay Bey, "Turgut Bey'den randevu alsam onunla konuşur musunuz? Belki siz kendisini ikna edersiniz" dedi.

Randevu alındı. O zaman Fındıklı'da, cadde üstündeki Sabancı Holding binasında, üst kattaki orta holde, küçük bir yuvarlak masanın çevresinde Turgut Bey'le buluştuk. Teknik Üniversite'den bizden bir yıl önce mezun olmuştu. Beni gerek üniversiteden gerek kazandığımız yarışmalardan hatırlıyor gibiydi. Kardeşi Korkut Özal ile aynı dönem mezun olduğumu, yaptığımız işleri kısaca anlattıktan sonra, asıl Oyak-Renault Fabrikası'nı nasıl bir organizasyon ile gerçekleştirdiğimizden, yüklendiğimiz sorumluluklardan söz ettim. Konuşmamız yarım saati bulmamıştı ki Turgut Bey ayağa kalktı. Elimi sıktı, "Hayırlı olsun, Doğan Bey siz bu işi yaparsınız" dedi. Böylece yönetim kurulunda alınan karar da onaylanmış sayılıyordu. Sözleşmeyi hemen imzaladık ve işe başladık.

Lassa Lastik Fabrikası şantiyesinde (1976).

İlk işimiz, yapının biçimini etkileyecek olan lastik üretim teknolojisini öğrenmek oldu. Bu amaçla benim birkaç defa Amerika'ya gidip gelmem gerekti. Aynı zamanda en ekonomik, en hızlı inşa edilecek bir yapı kabuğu tasarlamaya çalışıyorduk. İşe başladıktan bir ay sonra bu amaçla olası sekiz inşaat sistemi tespit ettik. En basit çelik testere dişli tipi çatı ve oluklu sac kaplamadan, Renault'daki uzay kirişler ve düz çatılara kadar düşünebildiğimiz yedi sisteme ek olarak, bir de tümüyle prefabrik elemanlardan oluşan ve Türkiye için yeni sayılan bir sistem ortaya koyabildik. Bu sistemlerin her birinin yaklaşık 200 metrekarelik bir yapı ünitesi için karşılaştırmalı maliyetlerini de hesapladık.

Çıkan sonuç bizi de şaşırttı. Yeni bir çözüm olarak önerdiğimiz tümüyle prefabrik sistemin görece pahalı görünüşüne karşın en ekonomik sistem olduğu anlaşılıyordu. Bu sistemleri ve hesap sonuçlarını Sakıp Bey'in başında bulunduğu yönetim kuruluna sunduk. Kısa bir açıklama yaparak bizim tercihimizin kendi tasarımımız olan, tümüyle prefabrik sistem olduğunu ve bu sistemin görünen üstünlüklerini belirttim.

Çekingen birkaç sorudan sonra Sakıp Bey kestirip attı: "Ağam, uygundur!" Yolumuz açılmıştı. Büroda bu sisteme göre hazırladığımız avan projeyi bir yandan geliştirirken, bir yandan da ihale evrakını tamamlamaya koyulduk. İhaleye katılan ve bizim önerdiğimiz sistemi uygulayabilecek kapasitesi olmadığını düşündüğüm bir firma, ihale günü Sakıp Bey'e bir ihbar mektubu göndermiş; "Bu sistem çok pahalı ve lükstür, biz o yüzden fiyat vermiyoruz" demiş. Bu da ister istemez Sakıp Bey'i telaşlandırmış. Sabah, teklif zarfları açılmadan önce beni odasına çağırdı ve mektubu gösterdi. Baktım, mektup ihaleye katılabilmek için bana ricada bulunan ve daha önce büromuzda çalışan bir arkadaşın şirketinden geliyordu. Tabii üzüldüm. Sakıp Bey'i rahatlatmaya çalıştım. Ama ben de merakla zarflardan çıkacak sonucu beklemeye başladım. Zarflar açılınca Sakıp Bey de ben de rahatladık. Daha önce bildirdiğimiz yapı maliyetine çok yakın fiyatlar verilmişti. İhaleyi o zaman öngerilmeli prefabrike sistemler üzerinde uzmanlaşmış Fe-Ga isimli firma kazandı. "Her kötülükten bir hayır doğar" sözünü doğrularcasına, biz de Sakıp Bey'in güvenini bir kez daha kazanmış olduk.

Sakıp Bey'in inşaatı yakından takibi, hatta kendinden beklenmeyecek bir şekilde müteahhitlere bazı avantajlar tanıması saye-

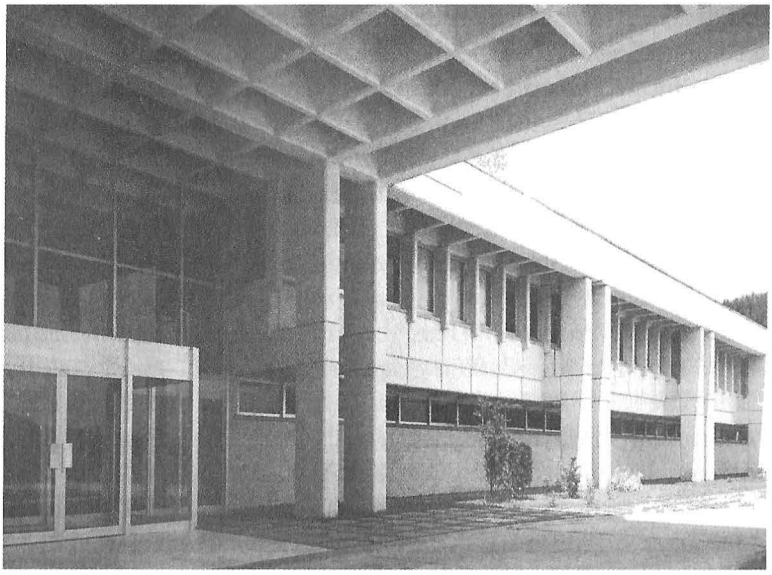
Lassa Lastik Fabrikası şantiyesinde (1977).

sinde o yıllarda inşa edilen bu en büyük sanayi yapısı tam bir yılda başarıyla tamamlandı ve hizmete girdi. Sabancı grubuyla bu yapı dolayısıyla başlayan iyi ilişkilerimiz, ileriki yıllarda inişli çıkışlı bir rota izleyerek Güler Sabancı'yla devam etti.

ECZACIBAŞI SERUM FABRİKASI

Eczacıbaşı grubuyla ilişkilerimiz, grubun 1972 yılında ülkede çok ihtiyaç duyulan bir serum fabrikası kurma kararıyla başladı. Daha önce çeşitli yapılarında bazı mimarlarla çalıştıkları halde, nedense yeni bir mimar arayışına girmişlerdi. Grubun o zamanki yöneticisi Şakir Eczacıbaşı bir gün büroya telefon etti. Konuyu anlattı ve ilgilenip ilgilenmeyeceğimizi sordu. "Memnuniyetle" deyip bir sonraki gün ziyaretine gittim. Başka mimarlardan teklif istememişlerdi, anlaşmamız kolay oldu. İşe başladık.

Şakir Bey'in verdiği bilgiye göre, serum yapımı işinde uzman bir Amerikan ilaç imalatçısına ciddi bir rapor hazırlatmışlar. Rapor yüzlerce sayfalık deri ciltli, güzel bir kitap biçimindeydi. İmalat süreçleri ve gerekli ekipman şemalarla anlatılıyor, bir de plan

Eczacıbaşı Serum Fabrikası.

sunuluyordu. Bizden istenen, bu plana uygun yapının idare, işçi soyunma, yemek salonları ve diğer servis alanlarının eklenmesiyle projelendirilmesiydi. Ayrıca, ileride fabrikanın müdürü olacak genç bir Eczacıbaşı yöneticisiyle birlikte Los Angeles'a gidip orada raporu hazırlayan ve o sıralarda serum imalatı yapan fabrikayı görmemiz gerekecekti.

Sami'yle karşılıklı oturup bize verilen raporu ve plan şemasını dikkatle inceledik. O zamana kadar sanayi yapılarında edindiğimiz deneyime göre yerleşmede ve fabrika içindeki hammadde-üretilmiş madde rotalarında birtakım olumsuzluklar bulduk. Ama yeni bir şema önermeye zaman kalmadan Amerika'ya hareket etmemiz gerekti. Yapılan düzenlemeye göre Sami'yle Londra'ya uçup orada bir gece kalacak, oradan da direkt uçuşla Los Angeles'a ulaşacaktık. Bizimle gelecek olan Eczacıbaşı'nın genç yöneticisi Şenol Bey ise Londra'ya Paris'ten gelerek bizim uçuşumuza katılacak ve Amerika'ya birlikte uçacaktık.

Londra'da uçağa bindiğimizde Şenol Bey'in uçakta olmadığını dehşetle gördük. Los Angeles'a gidecektik ama orada gideceğimiz adresi bile tam olarak bilmiyorduk. Şenol Bey ile birlikte olacağımız

için bize kesin bir bilgi verilmemişti. Uzun, endişeli, rahatsız bir yolculuktan sonra, hava kararmak üzereyken Los Angeles Havaalanı'na indik. Pasaport ve gümrükten, sorunsuz geçtik. Muazzam rehberin içinden, sadece adını bildiğimiz Mac. Gow fabrikasının telefonlarını güçlükle bulduk. Fabrika Los Angeles'a yaklaşık elli kilometre uzaklıkta, South Beach denen bir bölgedeydi. Telefon başında uğraşıyor, denemeler yapıyor, cevap alamıyorduk. Bu uğraşımızı gören ve uzun uçuşumuzda göz aşinası olduğumuz, orta yaşlı, Amerikalı nazik bir bey yanımıza geldi, "Beyler, yardımcı olabilir miyim?" dedi. Uçuş yorgunu ve kendimizi Amerika'da kaybolmuş gibi hissederken gelen bu güler yüzlü yardım teklifi, ikimizi de adeta canlandırdı. Derdimizi anlattım, hemen elindeki bavulu yere bıraktı. Telefonu eline aldı. Rehberde bulduğu telefon numaralarının hepsini denedi. Cevap yoktu. "Doğaldır," dedi, "bu saatte çalışmazlar." Sonra da çok hoşumuza giden yeni bir teklifte bulundu: "Siz South Beach'e gideceksiniz, ben Aneheim'e gidiyorum. Sizi oraya kadar götüreyim. Oradan South-Beach çok yakındır. Bir taksiyle gidersiniz" dedi. Sevinerek ve teşekkürle kabul ettik. Gece, güzel aydınlatılmış yollardan, bitmek tükenmek bilmeyen tek veya iki katlı yapılar arasından geçerek ve sohbet ederek kırk kırk beş dakikada Anelheim'e geldik ve bir taksi durağında ayrıldık. Bindiğimiz takside şoföre bizi South Beach'in en iyi oteline götürmesini söyledim. Güzel bir uyku çekelim, sabah fabrikayı bulmaya çalışırız, diyordum.

Yeni inşa edilmiş, güzel bir otele geldik, yerleştik ve uykuya çekildik. Sabah erkenden odada telefon çaldı. Arayan Amerikalı kişi, Şenol Bey'le beraber aşağıda kahvaltı salonunda olduklarını, bizi beklediklerini söylüyordu. Şaşırtıcı bir şey olmuştu. Biz bilmeden, zaten bizim için ayrılan otele gelmişiz. Arayan, bize fabrikayı gezdirecek ve raporu hazırlayanlarla buluşturacak olan, Eczacıbaşı'nın oradaki temsilcisiymiş. Oteli bilerek oraya geldiğimizden emin olarak sabah sabah beni arıyordu. Sami'yle beraber aşağıya inip onları bulduk. Şenol Bey ile kucaklaştık. O Paris'te Londra'ya gelecek uçağı kaçırdığını, Paris'ten doğruca Los Angeles'a uçmak zorunda kaldığını anlatıyor, bizim kendiliğimizden bu otele gelip yerleşmemizin nasıl bir tesadüf olduğuna bizimle beraber şaşıyordu. Ama biz rahat bir nefes almış, Amerika'da kaybolmaktan kurtulmuştuk.

Birlikte fabrikaya hareket ettik. Toplantı odasında oldukça kalabalık bir grup bizi bekliyordu. Hazırlanan raporu anlatacak, sonra fabrikayı gezdireceklerdi. Ben söz aldım; raporu iyice incelediğimizi, anlatılmasına gerek olmadığını ama fabrikanın yerleşim şemasına eleştirilerimiz olduğunu söyledim. Bize bir gün izin vermelerini istedim. Ertesi sabah toplanırsak yeni bir şema önereceğimizi bildirdim. Biraz şeffaf kâğıt istedim, "Nasıl isterseniz" dediler. Sami'yle beraber otele dönüp çalışmaya başladık.

Ertesi sabah yeniden toplandığımızda, şeffaf kâğıda kurşun kalemle çizdiğimiz şema hazırdı. Toplantıdakilerden biri elimdeki çizimi aldı. Dışarıya çıktı. On dakika sonra, biz birer kahve içerken, elinde yirmi kadar kâğıt ile geldi. Bizim şemanın fotokopilerini çekmiş, toplantıda bulunanlara dağıtıyordu. O zaman henüz bizde böyle bir kolaylık yoktu. Fotokopiyi ilk kez görüyordum. Bizim solukça kurşun kalem çizim koyulaşmış, fotokopilerde güzel çizimler haline dönüşmüştü. Sami'yle bakıştık. Amerika'nın imkânlarına bir kez daha hayran olmuş, adeta ağzımız açık kalmıştı. En fazla yarım saat içinde, yapmak istediğimiz değişiklikleri gerekçeleriyle anlattım. Toplantıyı yönetir gibi görünen Amerikalı etrafına baktı, "Mr. Tekeli," dedi, "sizin öneriniz uygundur, zahmetiniz için teşekkür ederim." Toplantı sona erdi. Fabrikayı gezdirdiler. Otele döndük.

Akşam Eczacıbaşı'nın danışmanı olduğunu orada öğrendiğim, Macar asıllı Amerikalı, bize bir yemek verdi. Eczacıbaşı'nı düzgün okuyamıyor ama kolayını bulmuş; Mr. Şaşibaşı" diyordu. Bana döndü, "Mr. Tekeli," dedi, "çok şanslı olmalısınız, Mr. Şaşibaşı mimar olarak sizi seçmiş. Sizi tebrik ederim." Nedense birden alındım, hatta kızdım. Bu adam bizi nasıl görüyordu! "Siz beni bir yerlerden tanıyor musunuz?" dedim ve devam ettim; "Belki Sayın Eczacıbaşı,bizimle çalıştığı için şanslı sayılmalı!" Tabii soğuk bir hava esti ama aldırmadım; bir Nasrettin Hoca fıkrası anlattım. Konuşmayı canlandırmaya çalıştım.

Bir sonraki gün Los Angeles'a geçtik ve orada ünlü otel mimarı, inşaatçı John C. Portman'ın inşa ettiği cam kaplı, silindirik kitlelerden oluşan Bonaventure Oteli'ne yerleştik. Amerika'nın Batı kıyısına kadar gelmişken hem şehri görmek hem de yıllardır orada yaşayan çocukluk arkadaşım Ergun Güven'i ziyaret etmek istiyordum. Ergun'un ailesi İstanbul'a üniversiteye geldiğim ilk yıldan başlayarak üç yıl Fatih'teki evlerinde beni pansiyoner olarak kabul etmiş ve

kendi çocuklarından ayırmamışlardı. O aileye minnet borcum vardı. Ergun ise Los Angeles'da inşaat mühendisi olarak çalışıyor, 1950'li yıllarda Türkiye güzeli olan çok zarif Ezel Hanım ve iki çocuğuyla, mutlu bir hayat sürüyordu.

Orada kaldığımız üç gün içinde bizi hiç yalnız bırakmadı; kentin tüm gezilecek yerlerini, Hollywood'u, Sunset Bulvarı, Beverly Hills'i, en ünlü dünya markalarının temsil edildiği Rodeo Drive'ı, birer birer arabasıyla ya da yürüyerek gezdirdi. Orada yaşayan, halıcılıktan barmenliğe kadar çeşitli işlerde çalışan pek çok vatandaşımızla tanıştırdı. İstanbul'a mutlu ve moral kazanmış olarak döndük.

Birkaç ay sonra, üzerinde çok çalıştığımız serum fabrikası projeleri bizi mutlu eden bir tasarımla sonuçlandı. İnşaat ihale edilip müteahhit belirlendikten sonra da Ayazağa'daki arsada güneşli, güzel bir bahar sabahında, oldukça kalabalık bir davetli topluluğun katıldığı bir törenle yapının temeli atıldı. Törende sözleşmemiz sırasında tanıdığım Şakir Bey, beni Eczacıbaşı grubunun yönetim kurulu başkanı Nejat Eczacıbaşı ile tanıştırdı. İzmir'de, Karantina semtinde çocukken oturduğumuz evin onların evlerine çok yakın olduğunu, babamın Nejat ve Şakir beylerin babaları Süleyman Ferit Bey'le dost olduğunu anlatıyordum. Nejat Bey bana takıldı, "Bunlar, (Şakir Bey'i işaret ederek) bu fabrika için mimar araştırırlarken ben de eşe dosta soruyordum; kime sorsam karşıma sizin adınız çıkıyordu. Ben de sizi gözümde kocaman bir adam olarak canlandırmıştım. Hâlbuki çok küçükmüşsünüz" dedi. Kendisi uzun boylu ve benden en az on yaş büyük olduğu için boyumu mu, yaşını mı kastediyordu anlayamadım ama genç görünüşüme işaret ediyormuş gibi yorumladım, "Aman efendim," dedim, "neredeyse otuz yıldır mesleğin içindeyim, emekliliğe bile yaklaşmışımdır." Sözümü henüz tamamlayamadan Nejat Bey, "Aaaa, Doğan Bey, ben bu yaşımda yeni bir iş kurmaya çalışırken, emeklilikten söz etmenizi, sizin bana anlatılan zekânıza yakıştıramadım. Bu olmadı!" dedi. İlk karşılaşmamızda golü yemiş, şaka gibi de olsa laf işitmiş oldum. Ne cevap verebildim, hatırlayamıyorum ama yıllar sonra, bana "Biz de artık yaşlandık" diyenlere, Nejat Bey'den öğrendiğim gibi "İşte bu olmadı" diye cevap veriyor, yaşça büyük olmanın keyfini çıkarıyorum. Bu yapı vesilesiyle Şakir ve Nejat beylerle karşılaşmış oluyordum. Bu karşılaşma, sonradan benim onlara saygı, onların

bana nezaket ve yakınlık göstermeleriyle uzun yıllar sürecek bir dostluğun ve başka birçok dostluğun kapısını açacaktı.

Eczacıbaşı Serum Fabrikası'nın inşaatı, bizden kaynaklanmayan nedenlerle uzun sürdü. Açılışından birkaç yıl sonra aynı arsaya bir de penisilin üretim ünitesi inşaatı yaptık. Daha sonra Eczacıbaşı voleybol takımı için bir antrenman salonu yapmamız istendi. Bu iki yapı için de artık Nejat Bey ve Şakir Bey yerine, grup içinde kurulan inşaat dairesi yöneticileriyle konuşuyor, kararları onlarla alıyorduk.

Voleybolcular için antrenman salonu projesine başlarken çok ekonomik, tribünsüz, basit bir salon istenmişti. Ama ben "Hiç değilse iki üç yüz kişilik bir tribün yapalım, antrenmanları izlemek isteyen aileler, kurum çalışanları ya da basın için bir yer bulunsun, rahat edilir" diyerek bu düşüncemi kabul ettirebildim. Gerçekten ekonomik ama kullanışlı, rahat ve güzel bir yapı oldu. Hizmete açıldıktan kısa bir süre sonra, Eczacıbaşı spor kulübü yöneticileri, inşaat grubuyla bir olmuşlar, oyun sahası çevresinde kalan genişçe rahat alanları portatif tribünler ile doldurup bin kişilik bir oturma kapasitesi sağlamışlardı. Böylece salon, kulübün resmi maçlarının oynandığı, akredite bir salon haline gelmişti. Ama bence seyircilere ayrılan alanlar, onların salona giriş çıkışları oldukça rahatsız bir hale gelmişti. Anlaşılan, yapıya bizim baktığımız gibi bakılmıyordu. Acaba bu yöneticiler, istedikleri basit antrenman salonunu bir müsabaka salonuna dönüştürebilecek kadar rahat bir yapı tasarladığım için beni anmışlar mıdır, bilmiyorum.

1970'Lİ YILLARIN DİĞER YAPILARI

1970-1980 yılları arasındaki on yıl, kırk ve elli yaşlarım arasındaki zamanı kapsıyor. Bu süre içinde sağlıklı ve enerjiktim. Neredeyse yorgunluk nedir bilmeden çalışıyor, hatta işlerimiz yoğunlaştıkça ve ben oradan oraya koşturdukça performansımın arttığını hissediyordum. 1960'lı yıllarda aya gönderilen astronotların kırklı yaşlarındaki sağlıklı kişiler arasından seçilmeleri, insanların ancak o yaşlarında fiziksel ve zihinsel bakımından en güçlü dönemlerinde oldukları kabul edildiğine göre, bizim de büroda o yıllarda sadece sekiz yardımcı mimar ile çok sayıda proje-yapı üretebilmiş olmamız şaşırtıcı olmasa gerek. Bu üretkenlik o yıllarda büromuza olan talebin yoğunluğuyla da açıklanabilir.

Bu yıllarla ilgili olarak bana duyulan güveni gösteren bir olayı içten içe, biraz da övünerek kaydetmek istiyorum. Mimarlar Odası proje yarışmalarında, jüri üyelerinin mimarlık çevresi tarafından belirlenmelerini sağlamak amacıyla bir anket düzenlemişti. Bu ankette Oda üyeleri, yarışma jürilerinde bulunmasını istedikleri meslektaşlarının adlarını yazmış ve en yüksek oy alan ilk kırk kişi Mimarlar Odası'nın jüri adayları listesini oluşturmuştu. O yıl açılacak tüm yarışmaların jürileri bu aday listesinden seçilecekti. Üç yıl devam eden bu ankette iki yıl üst üste en yüksek oyu alarak listenin başında yer almıştım. Bu bana duyulan güveni gösteriyor ve elbette beni çok mutlu ediyordu.

Bu dönemde büyük sanayi yapıları yanında Yapı Kredi Bankası için iki şube binası da yapmıştık. Bunların ilgi görmesi üzerine aynı bankanın başka yapılarını da gerçekleştirme fırsatı bulduk.

Nişantaşı'nda, Valikonağı Caddesi'nin sonunda, cadde kotundan en az yirmi metre aşağıda bir arsa vardı. Arsanın sahibi olan Yapı Kredi Bankası Mensupları Yardım ve Emekli Sandığı, burada bir rant tesisi inşa ederek arsayı değerlendirme düşüncesiyle beş mimarlık bürosu arasında bir mimarlık yarışması açmıştı. İlke olarak orta-üst düzey gelir sahiplerine kiralanacak bir konut yapısı amaçlanıyor, aynı zamanda en yüksek geliri getirecek bir tasarım bekleniyordu. Jürisinde banka yetkilileri, tanınmış mimar hocalar ve danışman olarak emlakçılar vardı. Yarışma sonunda, emlakçıların verdiği raporun da doğruladığı gibi, bizim proje en az metrekare ile en yüksek getiriyi sağlayan tasarım olarak öne çıkmış ve jürinin oy birliğiyle uygulanmak üzere seçilmişti. Önerdiğimiz konut kitlesi dar cephesiyle Valikonağı Caddesi'ne, geniş cephesiyle Ihlamur Parkı üzerinden Boğaz'a bakan, yirmi üç katlı bir yapıydı. Her katta 200 metrekare yüzölçümlü ve eşit planlı dört büyük daire bulunuyordu. Ayrıca Valikonağı Caddesi'nden aynı kotta yapıya girilirken, cadde ile ana kitle arasında kalan 20 metre yükseklikteki boşluğa iki yüz elli araç kapasiteli bir otopark ile sekiz on dükkânlı küçük bir çarşı inşa edilebiliyordu. Yaklaşık iki yıl süren inşaat sonunda, dönemine göre yüksek kaliteli, beğenilen bir yapı ortaya çıktı.

İnşaatın tamamlanmasından sonra tespit edilen kira bedeli, arsa hariç yapı maliyetini yaklaşık bir buçuk yıl içinde karşılıyordu. Zamanına göre yüksekçe sayılan bu kira bedeline karşılık, tüm daireler bir haftadan kısa bir zaman içinde kiralandı.

YKB Emekli Sandığı'nın Nişantaşı'ndaki apartman inşaatı.

Bence son derece rasyonel bir strüktürü ve mimarisi olan yapı, Emekli Sandığı için amaçlanan rantı fazlasıyla sağlıyordu. Yaklaşık kırk yıl kirada ve Sandık'ın mülkiyetinde kalan yapı bilemediğim bir nedenle satıldı. Satın alan müteahhit katlardaki büyük daireleri ikiye bölerek bir katta dört daire yerine sekiz daire elde etmek ve onları satmak istiyordu. Dış görünüş, strüktür olduğu gibi korunuyordu. Müteahhidin mimarı olan genç bir meslektaşımıza bu değişiklik ile ilgili projeyi imzalayabilmesi için gerekli izni verdim. Bir süre sonra, uygulama projeleri için izin verdiğim mimarın bir nedenle ayrıldığı söylenerek aynı izni bir başka isme vermem rica edildi.

Öyle de yaptım. Ne var ki kısa bir süre sonra, benimle temas eden ve yapıyı satın alan müteahhidin işi bıraktığı, bir başka mü-

teahhide devrettiği ve benim izin verdiğim ikinci mimarın aslında bu yeni müteahhidin mimarı olduğu anlaşıldı. Verdiğim izne dayanarak farklı bir proje yapılmış ve yapı ruhsatı çoktan alınmıştı. Nezaketen bana gösterilen yeni proje ilke olarak kitleyi koruyor, açık renk brüt beton cepheleri siyah metal plaklarla kaplayarak kendince zenginleştirip şıklaştırıyordu. Anladığıma göre kitle ve strüktür korunarak daha çağdaş görünümlü bir yapı amaçlanmıştı. Söyleyecek bir şey bulamadım. Ama 1970'li yıllarda bizim gerçekleştirdiğimiz ve döneminin başarılı bir mimarlık örneği sayılan yapı, cephe malzemeleri tümüyle değiştirilerek yeni moda, simsiyah bir kıyafete bürünmüş, artık bizim yapımız olmaktan çıkmıştı. Maalesef mesleğimizle ilgili yeni bir ders daha almıştım.

1970'li yıllarda Bayramoğlu yarımadası imara açılmış ve İstanbul'un en gözde yazlık yerleşkesi olmuştu. Orada inşa edilen Bayramoğlu adlı otel de İstanbul'un en çok rağbet edilen yazlık oteli haline gelmişti. Yapı Kredi Bankası, belki de bankacılık ile ilgili bir işlem sonucu bu otele sahip olmuş, oteli geniş arsasına yeni yapılar eklemek suretiyle çalışanları için yazlık bir dinlenme tesisi haline getirmek istemişti. Banka bu konuda tanınmış iki mimardan birer fikir projesi istemiş ama anladığıma göre bunları uygun bulmamıştı. Konudan bana da söz edildi ve düşüncem soruldu. Ben de birkaç gün içinde bir eskiz hazırlayabileceğimi söyledim. Topografyayı ve mevcut yapıyı dikkate alarak ek yapılar için hazırladığım eskiz ve düşüncelerim banka tarafından beğeniyle karşılandı ve hemen uygulama projeleri için bizimle bir sözleşme imzalandı.

Düşüncemize göre yeniden inşa edilecek yaklaşık iki yüz elli oda, dörder katlı üç blokta toplanıyor ve önerdiğimiz projenin geometrisi, tüm odaların kesintisiz olarak denizi görmelerini sağlıyordu. Ayrıca arsa topografyasından yararlanılarak bu bloklara, arka cepheden ve orta kottan giriş sağlanabiliyor, böylece tüm odalara, asansör gerekmeksizin ulaşılabiliyordu. Bir yıl içinde tamamlanıp hizmete giren yapı zamanın mesleki dergilerinde genişçe yer bulmuştu.

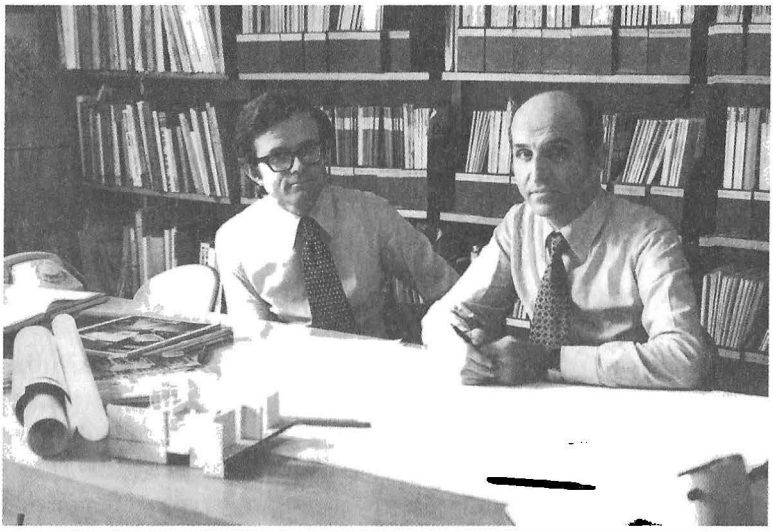
Bu tesisi projelendirirken, denizi doğrudan görecek oda sayısını artırabilmek için uyguladığımız geometrik çözüm bize yeni ve daha büyük bir tesisi gerçekleştirebilme olanağını sağladı. Sık görüştüğümüz, bürolarımızdaki çalışmaları karşılıklı tartıştığımız sevgili Behruz Çinici, bir buluşmamızda masaya ilginç bir konuyla geldi. O yıllarda Yalova kıyılarında birbiri ardına yapıp sattığı tatil konutlarıyla

ünlenen başarılı müteahhit Cevdet Aydın, o güne kadar tamamladığı ve 1'den 5'e kadar adlandırdığı yazlık Aydın sitelerinin en büyüğünü gerçekleştirebileceği bir arsa satın almış, burada bin konutlu bir tatil sitesi inşa etmeyi düşünüyormuş. Bu yeni sitenin adı artık öncülleri gibi Aydın 1, Aydın 2 olmayacak, onların en büyüğü olduğunu çağrıştıracak şekilde "Aydın Kent" olacakmış. Cevdet Bey içlerinde Behruz Çinici, Cafer Bozkurt ve Aydın Boysan'ın da bulunduğu altı mimardan öneriler istemiş. Denize bakan cephesi altı yüz metre olan arsada olabildiğince çok sayıda dairenin deniz görmesini istiyormuş. Buna karşın aldığı önerilerin hiçbiri kendisini tatmin etmemiş. Behruz bu bilgiyi veriyor, "Ne dersin, böyle bir şey yapabilir miyiz?" diye soruyordu. Yapı Kredi Bankası için uyguladığımız çözümü gösterdim. Hemen ertesi gün saman kâğıdına kurşun kalemle ona benzer bir eskiz hazırladım. Cevdet Aydın, İstanbul'daymış, büroya geldi. Çizimi görür görmez herhalde yıllardır inşaatçılıktan kazandığı deneyimle eskizin vereceği sonucu kavramış olmalı ki, hemen orada, projeyi Behruz ile bizim birlikte yapmamızı önerdi. Hatırladığıma göre pazarlık da uzun sürmedi, işi aldık. Projeler bizim büroda çiziliyor, Behruz Ankara'dan geldikçe bilinen duyarlılığıyla projenin çeşitli yerlerini, yapıları biçim bakımından zenginleştirecek katkılarda bulunuyordu. Çalışmalarımızın ne kadar sürdüğünü hatırlayamıyorum.

Aydın Kent belediyenin imar kararlarına göre beş katı geçemeyecekti. Bu o günün koşullarında asansörsüz yapılabilecek yapıların üst sınırıydı. Projede on blokta sekiz yüz daire, yirmi kadar da villa doğrudan deniz görüyor, görece arka planda kalan yaklaşık iki yüz daire için tasarlanan farklı plan tipleri de ilgi çekiyordu. Hazırladığımız projelere göre taşıyıcı sistem kolonlar yerine duvar kalınlığındaki betonarme perdelerle oluşturuluyor, duvarlarda kolon çıkıntıları görünmüyordu.

Cevdet Aydın inşaat iznini alır almaz toplamda yüz altmış daire içeren iki bloğun yapımına hemen başladı. Mesleki kontrolü Sami ve Behruz adına ben yapıyor, haftada bir gün Yalova'ya gidip geliyordum. Aydın Kent'in bütünü galiba iki üç yıl içinde tamamlandı. İlgi çektiği, kısa zamanda tümünün satıldığı duyuldu.

Yaklaşık yirmi yıl sonra, ülkeyi kedere boğan 1999 Gölcük Depremi yaşandı. Cevdet Aydın'ın daha önce inşa edip sattığı beş sitenin tümü ve çevredeki pek çok tatil köyü, yerle bir oldu. Aydın Kent büyük ihtimalle taşıyıcı sisteminde iki yönde düzenlenen betonar-

Doğan Tekeli, Sami Sisa, fotoğraf: Reha Günay

me perdeler sayesinde bu şiddetli depremi ufak tefek hasarlarla atlatmış ve can kaybı olmamıştı. Bunun üzerine sitede oturanların bir pankart hazırlayarak "Mimarlarımıza teşekkür ediyoruz" yazdıkları ve site girişine astıkları bilgisi bize kadar ulaştı.

Cevdet Aydın ise inşaatın yapıldığı 1975 ile 1999 yılları arasında dönemin ünlü Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Bey'in yakın dostu olarak ve büyük ihtimalle onun desteğiyle siyasete atıldı. Doğru Yol Partisi'nin kurucularından oldu ve Yalova il olduktan sonra da milletvekilliği yaptı. 1999 depreminden birkaç ay önce geçirdiği bir kalp krizi sonucu genç yaşta aramızdan ayrıldı. Cevdet Aydın, bu vakitsiz vefatıyla Gölcük depremini yaşamamış, Aydın Kent dışındaki neredeyse tüm yapılarının yıkıldığını görmemiş oldu.

1970'li yıllarda, her biri üzerinde çok çalışarak, çok düşünerek tasarladığımız daha pek çok yapımız oldu. Bunlardan ilki, iki yıl önce yıkılarak yerine bir gökdelen dikilen, yapıldığı zaman Hisarbank olarak tanınan bir yapıydı. Bu dönemin dikkat çeken diğer yapıları arasında İstanbul Aksaray'da UFİ adıyla anılan bir büyük mağaza binamızı, Akhisar ilçesinde, sonradan işletilemeyen çok büyük bir sigara fabrikasını, Bankalar Caddesi'nde Güven Sigorta Genel Müdürlüğü olarak inşa edilen, son yıllarda otele dönüştürülmek istenen binamızı sayabilirim.

14. 1970'li Yıllarda Yaşam

FAİK BÜYÜYOR

Kırklı, ellili yaşların arasındaki on yılı düşününce, o harika yılların değerini içinde yaşarken yeterince algılayamadığımı görüyorum. Anlaşılan insanın yaşadığı koşulları değerlendirebilmesi için bile zihinsel bir gelişmişlik, bir olgunluk gerekiyormuş. O yıllarda annem babam hayatta ve sağlıklıydılar. Benim sağlığım da, enerjim de mükemmel sayılabilirdi. Ölçülü, dikkatli bir yaşam sürüyor, israftan kaçınıyorduk. Geçim sıkıntısı, iş bulamama gibi sorunlarımız yoktu. 1966 yılında Faik doğduğunda otuz yedi yaşındaydım ama baba olma düşüncesini ancak kabullenip benimseyebilmiştim.

Topağacı'ndaki apartman dairemizde Faik sorunsuz büyüyordu. Zeynep iyi bir anne olmuştu. En soğuk günlerde bile Faik'i hava almaya çıkarıyor, bebek arabasını Topağacı'nın düzensiz, zaman zaman karlı, buzlu kaldırımlarında güçlükle yürütmeye çalışıyordu. Faik büyüdükçe Zeynep'e bir yardımcı da bulundu. Konuşmaya başlar başlamaz Türkçenin yanında Fransızcayı da öğrenmeye başladı. Hem Zeynep hem yardımcımız olan orta yaşlı, görgülü çocuk bakıcımız onunla Türkçenin yanında Fransızca konuşuyorlar, bu çabalar benim de biraz kulak dolgunluğum olan Fransızcayı hatırlamama yardımcı oluyordu.

Faik beş yaşına geldiğinde kırk yaşımı geride bırakmıştım. Üniversiteyi bitirdiğim yıldan o yıla kadar tatil olarak adlandırılabilecek bir süre için bürodan ayrılmamıştım. Aslında ihtiyaç da duymuyordum. Zaman zaman yorulsam da, kısa bir dinlenme yeniden canlanmama yetiyordu. İlk yıllarda, elimizde iş yokken büroyu "ya bir gelen olursa" diye bekliyor, elimizde iş varsa "hemen bitirelim ve ücretimizi alalım" diye bürodan ayrılamıyordum. Bu giderek bende bir alışkanlık haline geldi. Bir otelde, tanımadığım kişiler arasında tatil yapma düşüncesini de yadırgıyordum. Ama Sami en azından uzun bayram tatillerinden yararlanıp ailesiyle beraber bir yerlere gidiyor ve memnun dönüyordu. 1971 ya da 1972 yazında

olmalı, Sami Kuşadası'ndaki Club Méditerranée'den söz ediyor, hatta kendilerinin gideceği hafta bizim için de yer ayırttığını söyleyerek beni ikna etmeye çalışıyordu. Canım sıkılarak da olsa gitmeyi kabul ettim.

Bir yaz sabahı uçakla İzmir'e, oradan da bir minibüs dolusu başka tatilcilerle birlikte Kuşadası'na, kulübün kapısına vardık. Kayıtlar yapıldıktan sonra, bizim de içinde bulunduğumuz kafile kapıdan yaşam alanlarına giden iki yanı ağaçlı bir yola girmişti ki, bir gürültü koptu. Ellerinde akordeonlar, tefler, davullar, ziller ile garip kıyafetler içindeki yarı çıplak kalabalık kulüp çalışanları, etrafımızda dans edip el çırparak, Cenap Şahabettin Bey'in anlatımıyla bir "hayuhuyu velveledâr" içinde bizi karşılıyor, Fransızca-İngilizce-Türkçe "hoş geldiniz" diye bağrışıyorlardı.

Birdenbire karşılaştığım bu gürültü patırtı beni neredeyse paniğe uğrattı; etrafımdaki ortamı, insanları yadırgadım. İçimden de "Hay Allah, nerelere düştük" gibi düşünceler geçiyordu. Ama Zeynep, hele Faik, bu karşılamadan pek hoşlanmış gibiydiler. Onlar da el çırparak karşılayanlara cevap veriyorlardı. Bana gelince, kulüpteki ikinci günün sonunda oradaki yoğun, eğlenceli hayata alıştığımı, hatta onu sevmeye başladığımı söyleyebilirim. Hafta sonunda ise güneşten bronzlaşmış, sağlıklı bir yüz ile "ayol, ne çabuk bitti" duygusuyla İstanbul'a döndük ve sonraki yıllarda da bu tür tatiller için zaman ayırmaya çalıştım.

Yıllar geçiyor, Faik büyüyordu. Zeynep onu beş yaşındayken Fransız Konsolosluğu'nun yönetimindeki Papillon adlı anaokuluna yazdırdı. Orada Fransızcasını da ilerletecekti. Bir yandan da eve Fransızca şarkılar içeren çocuk plakları alıyor, ayrıca kulağı alışsın diye klasik müzik dinletiyorduk. Mozart, Beethoven, Bach, Chopin evde fon müziği gibi olmuştu. İlkokul çağına geldiğinde Faik'i, o yıllarda eğitim kalitesi ve öğretmenleri çok beğenilen Maçka İlkokulu'na göndermeyi düşündük. Okul eve yakındı, Faik her gün götürülüp getirilebilirdi. Ancak bu okula kabul edilmenin çok zor olduğu, ilan edilen kayıt gününde annelerin, babaların sabah karanlığında okul kapısında kuyruğa girdikleri söyleniyordu. Günü gelince, Zeynep de sabah saat beşi bulmadan, ortalık karanlıkken çıktı gitti. Sıra galiba öğleye yakın gelmiş, Faik'i kaydettirebilmişti. Ben de bu vesileyle annelerin evlatları için babalardan çok daha fazla özveri gösterdiklerini görüyor, lise yıllarımda annemin sabah

beşte kalkıp sobayı yaktıktan sonra beni uyandırdığını duygulanarak hatırlıyordum.

Fransızca şarkılar ve klasik müzik dinleyerek büyüyen Faik üçüncü sınıfa geldiğinde Maçka İlkokulu, öğrencilerle veliler için Maçka Oteli'nde çaylı bir toplantı düzenlemiş, Faik de annesiyle o toplantıya gitmişti. Orada hepimizi çok şaşırtan bir şey olmuş. Çaylı toplantıda sahneye o günün ses sanatçılarından Handan Kara çıkmış, *Bak Yeşil Yeşil* adlı şarkıyı söylüyor, Faik de oturduğu yerden şarkının tüm sözlerine eşlik ediyormuş. Bu tabii, benden çok Zeynep'te neredeyse bir şok etkisi yaratmıştı. Acaba ona yüklenerek klasik müzikten nefret etmesine mi neden olmuştuk? Ne bilelim ama sonuç ortadaydı.

Aynı yıl Faik'in bizi şaşırtan bir de başarısı oldu. Japonya'da bir *Dünya Çocukları* resim sergisi açılacakmış. Maçka İlkokulu Müdürlüğü öğrenci resimlerinden birkaçını seçerek sergiye göndermiş. Söz konusu sergi Japonya'dan sonra nasılsa Ankara'ya gelmiş. Zamanın Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün eşi, Zeynep'in teyzesi Emel Korutürk sergiye gitmiş. Sırayla resimleri incelerken birdenbire Maçka İlkokulu'ndan Faik Tekeli'nin gümüş madalya ile ödüllendirildiğini görmüş. Doğal olarak çok şaşırmış, sevinmiş, bize de telefon ederek müjdeli haberi vermişti. Sanırım bir ay kadar sonra Faik'in madalyası okula gönderildi, okul müdürlüğü de düzenlediği törende gümüş madalyayı Faik'i kürsüye çıkararak verdi. Başarı okulun başarısı sayılarak tüm öğrenciler ve öğretmenlerle paylaşıldı.

Bana göre Faik'in tesadüfen yaptığı bir çocuk resmi, beş bin resmin katıldığı o sergide, gene tesadüfen bir ödül kazanmıştı. Ne var ki, öğretmenleri bu olayı abartarak çocuğa ressam muamelesi yapmışlar, konulu resimler ısmarlamaya başlamışlardı. Zavallı Faik düşüne düşüne bir şeyler yapmaya çalışıyor, çalıştıkça bocalıyor, bocaladıkça eziliyordu. Öğretmenlerin çocuk psikolojisinden bu kadar habersiz oluşları Zeynep'i de, beni de hayli üzmüştü.

TELEVİZYONDA KONUŞMA

1970'li yıllarda adımız sanayi yapılarıyla özdeşleşmiş gibiydi. Bir gün TRT'nin yeni yayına başlayan ikinci kanalından büroya bir telefon geldi. Türkiye'deki sanayi yapıları konusunda benden on da-

kikalık bir konuşma isteniyordu. Çekim bizim büroda yapılacaktı. Televizyonda ilk defa bir konuşma yapacağım için beni uyarıyorlar, olabildiğince kâğıda bakmadan konuşmamı öneriyorlardı. Ben de bir konuşma hazırladım ve çekim gününe kadar iyice ezberledim. Sıcak bir yaz günü, kısa kollu bir gömlekle kamera karşısına geçtim ve rahat bir konuşma yaptım. Çekimi gerçekleştirenler "güzel oldu" deyip ayrıldılar. Ama konuşma TRT 2'de hemen yayınlanmadı. Ben de konuyu unuttum. Dört beş ay sonra, bir akşam televizyonu izlerken küçük bir yazıyla konuşmam duyuruldu ve ekranda göründüm. Karlı bir kış gecesi, üzerimde kısa kollu bir gömlekle, ezberlediğim konuşmayı yapıyordum.

O yıl TRT'nin sadece iki kanalı yayında olduğu için bir hayli izleyen olmuş. Arayan, kutlayan arkadaşlarım arasında sevgili Aydın Boysan da vardı. Kutlama biçimi, bilinen üslubuna uygun düşüyordu: "Doğan'cığım, büyük yapılar yapsalar, hatta ünlü olsalar bile mimarların çıplaklıktan kurtulamayacağını kanıtladın! Tebrik ederim" diyor, kış günü kısa kollu gömlekle ekranda görünmeme takılıyordu.

YAPILARIMIZ KİTAPLAŞIYOR

O yıllarda TRT radyolarında galiba mimarlığımızla ilgili daha çok yayına rastlanıyordu. Ankara'da açılan büyük bir mimarlık sergisinden sonra iki ünlü mimarlık tarihçimiz TRT radyosuna davet edilmiş, karşılıklı konuşuyor; Türk mimarlığının o dönemin uluslararası ölçütlerine göre değerini tartışıyorlardı. Tesadüfen dinlediğim o konuşmada günün Türk mimarlığının "sıfır" düzeyinde olduğunu ifade eden bir bölüm vardı. Kendimi Türk mimarlığını temsil ediyor gibi hissettim ve çok alındım. Yıllar önce, Mimarlar Odası'nın kongresinde, ilk Oda başkanımız Gündüz Özdeş'in, kendilerini eleştirirken Oda faaliyetini sıfır olarak nitelendiren arkadaşlara verdiği cevabı hatırladım: "Sıfır, matematik olarak 'hiç' demektir. Biz hiç mi bir şey yapmadık? Yaptıklarınız yetersizdir, diyebilirsiniz ama sıfırdır diyemezsiniz."

Ben de öyle düşünüyordum. İyi kötü bir şeyler yapıp ortaya koymuştuk. Bunlara "sıfır" denemezdi. O halde biz en azından kendi yaptıklarımızı bir monografide yayınlayıp Türk mimarlığının sıfır olmadığını göstermeliyiz diyordum. Konuyu Sami'ye açtım.

O da memnuniyetle destekledi. Büronun kitaplığında Avrupa'dan, Amerika'dan ünlü mimarların monografileri vardı. Onlardan fikir alarak ve ciddi bir zaman ayırarak böyle bir kitabı nasıl gerçekleştirebileceğimizi düşünmeye başladık.

Büronun açılışından o güne kadar yaklaşık yirmi yılda gerçekleşmiş ya da inşaatı ilerlemiş kırk kadar yapımızla bazı projelerimizi yayımlanmaya değer buluyorduk. Bunları kitap haline nasıl getiririz, kitapların eni boyu, biçimi nasıl olmalı diye düşünürken, arkadaşımız sevgili Önder Küçükerman imdadımıza yetişti. Bir yandan bir kitabın yayına nasıl hazırlanması gerektiğini bize anlatmaya çalışırken bir yandan da kitabın genel tasarımını ve grafiklerini yapıyordu. Bu satırları yazarken Önder Küçükerman'ın bize o zaman ne vesileyle yardım ettiğini hatırlamaya çalışıyordum. Kendisine telefonla ulaştım. Her zamanki enerjik, neşeli tavrı ile yanıtladı. O zamanlar Mimarlar Odası'nın yayın kurulunda çalışıyor ve Doğan Hasol ile birlikte Oda'nın *Mimarlık* isimli dergisini çıkarıyorlarmış. Beni de oraya gelip giderken tanımış. Kitap düşüncemden söz etmem üzerine bize yardım etmeyi kendisi önermiş. O günler birden gözümde canlandı. Hatırlattığı ve kitaptaki paha biçilmez yardımı için tekrar tekrar teşekkür ettim.

Kitabın hazırlığı yaklaşık üç yıl sürdü. Sami'yle birlikte projelerimizi nasıl tasarladığımızı şemalar, eskizler ve açıklayıcı metinlerle anlatıyor, projeleri yabancı kitaplarda, dergilerde gördüğümüz gibi basıma uygun şekilde yeniden çiziyor, kaliteli fotoğraflar çektirmeye çalışıyorduk. Kitapta çalışmalarımız çevre düzenlemeleri, eğitim ve kültür yapıları, yönetim yapıları, sanayi yapıları gibi başlıklar altında toplanmış ve kendi içlerinde kronolojik olarak sıralanmıştı.

Önder Küçükerman inanılmaz bir sabır ve yetenekle, her sayfayı teker teker, sayfa düzeni şablonları üzerine tasarlıyor, fotoğrafları kurşun kalemle basılacağı ölçüde çiziyor ve sayfalara yerleştiriyordu. Kitabı Türkçe ve İngilizce yayınlamak istediğimiz için profesyonel bir tercüman bulmuştuk. Kendisinden aldığımız tercümelerin, benim büyük bir dikkatle hazırladığım Türkçe metinlerin İngilizcesinde zor anlaşılır bir hale geldiğini görünce, bu defa arkadaşım Engin Yenal'ı yardıma çağırdık. Engin'in benim titizliğime karşı gösterdiği sınırsız sabır ve hoşgörü sayesinde İngilizce çeviriyi de tamamladık. Kitabın maketi zaten hazırdı. İş baskıya kalmıştı.

O günlerin en ünlü matbaası ise Büyükdere Caddesi'nde, birkaç yıl önce projelerini ve kontrollüğünü yaparak tamamladığımız Apa Ofset Basımevi'ydi. İnşaat sırasında kendisiyle çalıştığımız basımevi sahibi pek nazik Mazhar Apa maalesef vefat etmiş, yedek subay okulunda arkadaş olduğumuz oğlu Orhan Apa basımevinin başına geçmişti. Kitapla yakından ilgilendi. Grafikerini, baskı ustasını çağırdı, bizimle tanıştırdı. Sonunda matbaa makinelerinin başında durup zaman zaman kalıpların temizlenmesine, mürekkebin yenilenmesine müdahale ederek kuşe kâğıda basılmış, ciltli, kaliteli bir kitap elde ettik.

Kitabı bir yayınevi aracılığıyla bastırmayı düşünmediğimiz için, iç kapakta ISBN numarası, tasarımcı, yayına hazırlayan vb. bilgiler içeren bir künye yoktu. Kapakta ise üstte "projeler – uygulamalar architectural works 1954-1974" yazıyor, en altta da "Doğan Tekeli – Sami Sisa" isimleri yer alıyordu. Güzel bir kitap olmuştu. Ama eskilerin tabiriyle "hudayinabit" yani "kendi kendine yetişen bir ürün" olup çıkmıştı. Büyük ihtimalle kütüphane kataloglarında bile yer alamayacaktı.

Bin beş yüz kadar basılan kitabın satışını, dağıtımını, o yıl Harbiye'deki Yapı Endüstri Merkezi'nin kitabevini yöneten sevgili Demirtaş Ceyhun'un gerçekleştirmesini düşünüyorduk. Memnuniyetle kabul etti ve kitap satışa da çıkmış oldu. Ne var ki biz kitabı elimize alır almaz mimarlık okulları kitaplıklarına, hocalarımıza, pek çok arkadaşımıza göndermiştik. Demirtaş Ceyhun, ilk günlerde kitabı kime önerse, "bize Doğan Bey, Sami Bey gönderdiler" diyorlarmış. Sonradan öğrenciler, genç mimarlar tarafından tanındıkça satış hızlanmış ve bir yıla kalmadan tükenmiş oldu.

Bu arada Demirtaş Ceyhun TRT radyosundaki tanıdıklarından kitabın tanıtılmasını rica etmiş. Kararlaştırılan bir gün Harbiye'deki TRT binasına gittim. Üst katlarda bir odaya yönlendirildim. Kapı açıktı. İçeride edebiyat eleştirmeni Doğan Hızlan ve yazar Necati Cumalı görünüyordu. Hızlan'ın elinde bizim kitap, "Yahu ben mimarlıktan ne anlarım, ne yapacağım ben bu kitapla!" diyordu ki, kapıdan içeri girdim, ister istemez gülüştük. Kahveleri içerken sevgili Doğan Hızlan'a birkaç soru hazırlayıp kopya verdim. Sonra canlı yayına girdik. Doğan Hızlan yayını yönetiyordu. Necati Cumalı'nın, şimdi hatırlayamadığım bir kitabını tanıtıp onunla biraz konuştuktan sonra bana dön-

dü, kitabı, bir iki cümleyle anlatıp hazırladığım soruları sordu. Yayın tamamlandı.

Kitap yayımlanma amacı olan "Çağdaş Türk mimarlığı sıfırdan fazla bir şeydir" şeklindeki iddiasını gerçekleştirdi mi, bilemiyorum ama o günlerin mimarlık dergilerinde geniş bir ilgiyle karşılandı. *Arkitekt*'te Zeki Sayar'ın, *Mimarlık* dergisinde Suha Özkan'ın, yüreklendirici yazıları yayımlandı. Başka dergilerde de daha kısa tanıtım yazıları görüldü.

Kitabın yaşıtımız olan meslektaşlarımız arasında bir ölçüde de olsa bizi farklı bir yere taşıdığını sanıyorum. Yıllar sonra Kayseri, Konya, Trabzon, Denizli gibi illere yapılarımızı anlatmak üzere çağırıldığımda kitabın kullanılmaktan eskimiş kopyalarını imzalamam için getiren genç meslektaşlarımın "Hocam, biz bununla yetiştik" dediklerini duyduğumda kitabın bir ölçüde de olsa yararlı olduğunu görüyor, duygulanmaktan kendimi alamıyordum.

2017 yılının mart ayında mimarların kitapları üzerinde yapılan bir araştırmayla ilgili bir panel düzenlenmişti. Araştırmayı yapan arkadaşımız daha önce Seyfi Arkan'ın, Altuğ ve Behruz Çinici'nin, Haluk Baysal ve Melih Birsel'in broşür niteliğinde monografilerinin yayımlandığını söylüyor, kapak fotoğraflarını gösteriyordu. Batılı anlamda Türkiye'de yayımlanan ilk ciddi mimar monografisinin ise bizim 1954-1974 arasındaki çalışmalarımızı içeren ve İngilizce-Türkçe hazırlanan ilk kitabımız olduğunu açıklıyordu.

AİLEDE BİR CUMHURBAŞKANI

1973 yılının nisan ayındaydık. Yıldız Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri sanayi yapıları konusunda bir konuşma yapmamı istemişlerdi. Bugün gibi aklımdadır; 6 Nisan günü, öğleden sonra Yıldız'a gittim. O zaman bu tür konuşmalar az yapılıyor olmalıydı ki, büyük salonda kalabalık bir öğrenci grubu vardı. Konuşmamı tamamlayıp dışarıya çıktığımda birbiri ardına duyulan top sesleri, uzun süren siyasi belirsizlikten sonra nihayet Fahri Korutürk'ün altıncı cumhurbaşkanı seçildiğini ilan ediyordu.

Aslında bu seçimin perde arkasının siyaset ve demokrasi tarihimizde önemli bir yeri vardır. Görev süresinin tamamlanmasına bir ay kalan beşinci Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yerine gelecek olan cumhurbaşkanı için seçim çalışmaları başlamıştı. Ülke 1971

Fahri Korutürk ile birlikte (1973).

muhtırasının gölgesi altında, teknokrat bir hükümetçe yönetiliyordu. Askerler zamanın Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olmasını istiyorlardı. Faruk Gürler de görevinden istifa etmiş, cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörlüğüne getirilmişti. Böylece Gürler cumhurbaşkanı adayı olabilmek için gerekli niteliği kazanmış oluyordu.

Ne var ki, Demirel'in yönetimindeki Adalet Partisi ve Ecevit'in yönetimindeki Cumhuriyet Halk Partisi grupları tarihsel bir direnç göstererek, birkaç tur oylama yapılmasına karşın Gürler'in cumhurbaşkanlığına seçilmesine yetecek sayıda oy vermiyorlardı. Bunun üzerine yeni bir formül akla geldi; Sunay'ın, görev süresinin bir yıl uzatılması düşünüldü. Bu öneriye de parlamentoda CHP milletvekili olan İsmet İnönü, "ne yapacak, şimdiye kadar yaptıklarını yapacak" gibi hâlâ akıllarda kalan sert sözlerle karşı çıkmıştı. Yeni bir formül, dönemin anayasa mahkemesi başkanı Muhittin Taylan'ın adaylığıydı. Bu da meclisçe kabul görmedi. Sonunda iki büyük parti lideri Demirel ile Ecevit krizi çözecek formülü bulmuş; senatoda kontenjan grubu başkanı olan Deniz Kuvvetleri eski komutanı, Moskova eski Büyükelçisi Fahri Korutürk'ün adaylığında anlaşmışlardı.

Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçileceğini bir gün öncesinin akşamı kendisiyle telefonda konuşurken hisseder gibi olmuştum.

Korutürk'ün Mecidiyeköy'de henüz albayken satın aldığı iki katlı, bahçeli küçük bir evi vardı. Zamanla gelişen Mecidiyeköy'de ana cadde üzerinde, sağında solunda inşa edilen yedi sekiz katlı yapılar arasında kalan bu evin arsası, yeni imar planında arka sokağa açılan daha büyük bir arsayla birleştirilmiş, o zamanki deyim ile "hamur" edilmişti. Ortaya çıkan bu büyük yeni parsele de sekiz katlı bir yapı yapma hakkı tanınıyordu. Bu durumu bilen arkadaki arsanın sahipleri, söz konusu bloğu inşa etmek üzere harekete geçmişlerdi. Ne var ki bu yeni blok, arkadaki büyük arsa Korutürk'ün cadde üzerindeki küçük arsasıyla birleştirildiği için ana caddeye çıkabilmişti. Bu nedenle Korutürk'ün arsası onlar için çok değerli olmalıydı. Ancak bunu görmezden geliyorlar, yapılacak yeni binada Korutürk'e çok küçük bir pay öneriyorlardı.

Korutürk, Zeynep'in teyzesi Emel Hanım ile evliydi. Bir bakıma ikimiz de eşlerimizin ailesi olan Cimcoz ailesinin damatları konumundaydık. Aileye katılışımın üzerinden on beş yıl geçmiş, bu süre içinde Korutürk ile bir ölçüde yakınlaşmıştık. Belki de bu nedenle Mecidiyeköy'deki arsa anlaşmazlığında Korutürk'ün vekili olarak gerekli görüşmeleri ben yapıyor, zaman zaman kendisine bilgi veriyordum.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılacağı günden bir evvelki akşam, böyle bir görüşme sırasında telefon kesildi. İki üç dakika sonra Korutürk tekrar aradı ve "Ankara'dan arkadaşlar aradı" diyerek kısa bir açıklama yaptı ve konuşma hakkında da bir şey söylemedi. Korutürk'ün kişiliği dikkate alınırsa, Ankara'yla yaptığı konuşmadan söz etmesi zaten beklenemezdi. Ama ben son günlerdeki cumhurbaşkanlığı kriziyle ilgili sorunları dikkatle izliyor ve kendi kendime, "Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı niye akla gelmez?" diye içten içe düşünüyordum. O nedenle Ankara'dan gece gelen telefonu, "acaba mı?" diye yorumladım, kendimi tutamayarak; "Efendim, hayırlı haberdir inşallah" dedim. Korutürk'ün, her anlamı içinde barındıran; "İnşallah efendim" cevabıyla konuşma tamamlandı.

Sonradan anladığıma göre, o akşam Ankara'dan arayan İhsan Sabri Çağlayangil, liderlerin Korutürk'ün adaylığı konusunda anlaştıklarını haber veriyor, ertesi sabah frakını alarak Ankara'ya gelmesini istiyor, havaalanında kendisini bizzat karşılayacağını söylüyormuş. Gene sonradan öğrendiğimize göre, o gece Korutürk

ilk turda seçilemezse adaylıktan çekileceğini ve yapılan öneriyi o şartla kabul edeceğini söylemiş.

Ertesi gün gazetelerde liderlerin anlaştığı, Korutürk'ün adaylığının, öğleden sonraki meclis toplantısında seçiminin kesinleşeceği yazıyordu. Ben de haberleri izlerken Korutürklerin Ankara'ya gittiklerini görmüştüm. İhsan Sabri Bey tarafından karşılandıklarını ve Zeynep'in ablası Sina Hanım ile eşi Fethi Gürel'in evine gittiklerini televizyonda gördüm. Meclis toplantısı başladığındaysa ben de Yıldız Teknik Üniversitesi'nde konuşmama başladım.

Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığına seçilmesi ülkede bir siyasi krizi sonlandırmış ve iyi karşılanmıştı. Ancak yedi yıllık görevi hükümet krizleriyle, Türkiye'ye Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra uygulanan ekonomik ambargo sonucu ortaya çıkan sıkıntılarla geçmiş, kendisini çok yoran, hatta görev döneminin sonuna doğru sağlığını da etkileyen bir hale gelmişti. Korutürk demokrasinin bütün koşullarıyla yaşatılması, ülkenin hükümetsiz kalmaması için büyük mücadeleler vermişti. Kendisine bağlı siyasi bir gruba sahip olmadığı ve asker kökenli olduğu için değerinin ne yazık ki yeterince anlaşılamadığını düşünüyorum. Ancak anayasaya, demokrasiye içten bağlılığını, tarafsızlığını ve bu konulardaki çabalarını eminim tarih doğru değerlendirecektir.

Korutürk cumhurbaşkanlığının ilk gününde bir genelge yayımladı. Tüm kamu kurumlarını uyarıyor, akrabası ya da herhangi bir şekilde yakını olduğunu söyleyerek iş yaptırmak isteyen olursa, bunların dikkate alınmamasını talep ediyordu. Ailede birisi ben olmak üzere işadamı denebilecek üç damat vardı. Bu genelge, muhtemelen bizi kastetmiyordu ama gene de içten içe alınmaktan kendimizi alamıyorduk. Hiçbirimizin böyle bir yakınlıktan yararlanmaya ihtiyacımız olduğu söylenemezdi.

Fahri Korutürk ve Emel Hanım ile normal ilişkilerimiz sürüyor, zaman zaman kendilerinin davetleri üzerine Çankaya'da, Florya Köşkü'nde ya da Kalender Köşkü'nde görüşme fırsatı buluyorduk. Bu buluşmaların dışında Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı, aslında bizim üç kişilik ailemiz için başka türlü zevkli bir olanak yaratmıştı. Faik küçük olduğu için yaz aylarını Topağacı'nda geçirmek istemiyorduk. Zeynep'in ailesinden çeşitli nedenlerle evlerini o yaz kullanamayacak olan akrabaları, yazı geçirmemiz için evlerini eşyalarıyla birlikte olduğu gibi bize tahsis ediyorlar,

biz de kiralamaya gücümüzün yetmeyeceği güzel evlerde, rahat rahat yazı geçiriyorduk. Örneğin Muharrem Nuri Bey Moda'daki evini, Zeynep'in anneannesi gene Moda'daki ikinci evini bize bırakmışlardı.

Fahri Korutürk Moskova Büyükelçiliği'nden emekli olarak döndüğünde Moda'da orta boy, üç katlı, bahçeli bir ev satın almıştı. Cumhurbaşkanı seçileceği gün, sabah evden iki bavulla ayrılan Korutürk ailesi güzel evlerini, tüm eşyaları, yardımcıları ve kurt köpekleri dahil bize bırakmışlar, yedi yıl boyunca belki bir iki defa uğramışlardı. Evin bahçe içinde sokağa göre en gerideki yaklaşık 25 metrekarelik çardağı ağaçlar altında kalıyor ve serin oluyordu. Rahat, huzurlu, güzel yazlar geçirdiğimiz ve Faik'in büyüdüğü bu evde yaşamakta oluşumuz, hiç beklenmedik bir başka olayda, ister istemez benim işime yarayacaktı.

1975 yılının yaz aylarındaydı. Büyük bir iplik fabrikası projesi için görüşmeye Adana'ya gitmiştim. Akşam geç saatlerde uçakla İstanbul'a dönerken Aydın Boysan'a rastladım. Arabam havaalanında olduğu için şehre benimle dönmesini teklif ettim. Beraber yola çıktık. Gece saat on biri bulmuştu. Arabayı ben kullanıyordum, Aydın Boysan yanımda oturuyordu. E5 üzerinden şehre dönerken nasıl oldu bilemiyorum, ön lastiğin patlamış olduğunu fark ettim. Arabadan indim. Bagajdaki üçgen yansıtıcıyı arkada 30-40 metre uzağa yerleştirdim. Arabada bulundurduğum bir ışıldağı da yakarak çevreyi aydınlatacak şekilde yola koydum. Bagaj kapısını açıp yedek lastiği çıkardım. Patlak lastiği sökmeye çalışırken arkamda şiddetli ve patlamayı andıran bir gürültü koptu. Elimde lastikle ben, bana yardım etmeye çalışan Aydın Boysan ve araba, hep birlikte dört beş metre ileriye savrulduk. Neye uğradığımızı şaşırdım. Hızla gelen bir araba üçgen yansıtıcıyı, ışıldağı ve bizleri görmemiş, arkadan çarpmıştı. Araba bu çarpışmayla arkadan öne doğru sıkışmış, tekerlekler hareket edemez hale gelmişti. Çarpan arabada ciddi bir hasar görünmüyordu. Ondan inen iki genç adam "burada durulur mu?" diye bana çatıyorlardı. Aydın Boysan kaza anında bir yerlerini çarpmış, canı yanıyordu. Bana "kolay gelsin Doğan'cığım" diyerek bir taksi çevirip oradan ayrıldı. Ben adamlarla baş başa ayaküzeri tartışırken bir polis arabası, yanımızda belirdi. Ne olduğunu soruyorlardı. Derdimi anlatmaya fırsat bulamadan beni, çarpan araçtaki iki kişiyi arabalarına alıp yakınlardaki bir

karakola götürdüler. Hepimizi alkol muayenesine gönderecekler, ardından ifadelerimizi alacaklardı.

Muayeneden benim temiz, onların alkollü olduğu raporuyla döndüğümüzde vakit gece yarısını geçmiş, çarpan arabadaki iki kişinin beş altı arkadaşı karakola doluşmuştu. Orta yaşlı bir komiser yardımcısı daktilonun başına geçerek benim ifademi almaya başladı. Yazdıklarını hecelediği için ben de dikkatle izliyordum. Yazısına, "Şikâyetçi: Rauf Doğan Tekeli" diye başlamışken, birkaç satır sonra benim adım geçerken, "şikâyetçi ve maznun" demeye başladı. Kısa süren ifademin altına açık adresimi yazacakmış. Bana sordu. Ben de "Moda'da oturuyorum ama oturduğumuz sokağın adını bilemiyorum. Ev Korutürk'ün evidir. Yazları biz oturuyoruz. Sokağın adını belki siz daha iyi bilirsiniz" deyince durakladı. Elini daktilonun tuşlarından çekti. Kısa bir sessizlikten sonra bana döndü, "Kardeşim, bir dakika dışarıya gelebilir misiniz?" dedi. Beraber kapının önüne çıktık, "Birader, siz ne biçim adamsınız? Niye söylemediniz, Cumhurbaşkanı'mızın yakını olduğunuzu? Cumhurbaşkanı'nın bir fotoğrafında tesadüfen elinin resmi görünenler, buraya geldiklerinde karakolu ayağa kaldırıyorlar. Sizin sesiniz bile çıkmadı. Bizim Sayın Cumhurbaşkanı'mıza saygımız sonsuzdur" dedi.

Yeniden odaya döndük. Komiser yardımcısı yerine oturur oturmaz daktilodaki kâğıdı bir çırpıda çekti çıkardı. Yeni bir kâğıt taktı ve ifademi, bu defa adımın başına "şikâyetçi" diye yazarak tamamladı. Bizi karakola getiren polisleri çağırdı; "arkadaşlar, beyefendiyi evine bırakacaksınız. Gecenin bu saatinde yalnız gönderemeyiz!" dedi. İki saat önce bizi karakola getirirken, arabama durduğu yerde vurulduğunu anlamazdan gelerek, "Arabada teyp de var mıydı, ne dinliyordunuz?" diye, alay eden polisler; "Tabii komiserim, emredersiniz, derhal çıkalım!" diye hazır ola geçip selam durdular. Şaşırma sırası bana gelmişti; "Aman efendim, kesinlikle olmaz, ben şuradan bir taksi bulur, giderim" dedimse de kabul ettiremedim. Sonunda beni, Taksim Meydanı'na bırakmaları konusunda anlaştık.

İki gün sonra karakoldan telefon edildi. Bilirkişi raporu çıkmış. Üçgen yansıtıcıyı koyduğum, ışıldağın varlığı ve arabamın durumu incelenince, bize çarpan araçtaki şoförün sekizde sekiz kusurlu olduğu kanaatine varılmış. Galiba suçlu olmadığım bir konuda suçlu sayılmaktan kurtulmuştum. Ben zaten arabayı hemen ertesi gün Jirayir Usta'ya telefon ederek tamirhaneye çektirmiştim. Düşündük-

çe kazadan ne kadar ucuz kurtulduğumu anlıyor, ürperiyordum. Arkadan gelip çarpan araba sadece yarım dakika önce gelse, beni bagajdan yedek lastiği çıkarırken bulacaktı ve ne olacağı belliydi! Yıllardır araba kullandığım halde ilk defa gece yarısı çok tehlikeli bir yerde başıma gelen bu lastik patlaması, arkasından saniyeler ile ölümcül olabilecek bir kazadan kurtulmam elbette büyük bir şanstı.

Feci bir kazadan canımı kurtarmakla kalmamış, o sırada Korutürkler'in evinin bulunduğu sokağın adını gerçekten bilemediğim için istemeyerek de olsa "Korutürk'ün evi" sözünü kullanmıştım. Bu da beni şikâyetçisi olduğum kazada suçlu durumuna düşmekten kurtarmıştı.

Altıncı cumhurbaşkanımız ile görevi dönemindeki son buluşmamız 1979 yılının son akşamına rastladı. Korutürkler bir vesileyle İstanbul'a gelmiş, Tarabya'daki Kalender Orduevi içinde bulunan tarihi köşkte kalıyorlardı. Emel Hanım, Zeynep ile beni akşam yemeğine davet etmişti. Korutürk'ün hemen her konuda olduğu gibi, saat ile ilgili hassasiyetini biliyordum. Akşam yemeği saati de eski yıllardan beri yedi buçuktaydı ve hiç değişmemişti. Ona göre Topağacı'ndan yola çıktım. Arabayı ben kullanıyordum. Birdenbire müthiş bir tipi başladı. Göz gözü görmüyordu. Büyükdere Caddesi'ne çıkabildiğimde saat yedi buçuğu bulmuştu. Artık adım adım yürüyen trafik ile Kalender'e vardığımda saat sekizi çeyrek geçiyordu. Çok mahcup olmuştum. Tipiyi anlatarak özürler diledim. Aslında Korutürk'ün bu bekleyişten sıkılmış olacağını da tahmin edebiliyordum. Ama bu gecikmemize hiç değinmeden güleryüz ve hoşgörüyle karşılandık, hemen yemeğe oturuldu. Alışılmış selamlaşmalar, hal hatır sormalar tamamlandıktan sonra iç siyasetteki sıkıntılar üzerine gazetelerde yer alan yazılardan söz ederek bir bakıma Cumhurbaşkanı'nın görüşlerini öğrenmeye çalışıyordum. O ise son derece rahat günlerdeymişiz gibi sakin, "Alıştık artık efendim, siyasetçilere yaptığım telkinler maalesef dinlenmiyor" gibi sözlerle cevap veriyordu.

Bir gün sonra Türkiye olaysız bir yılbaşı gecesi yaşadı. Ama yılbaşının ertesinde siyasi tarihimizin önemli krizlerinden biri daha kendini gösterdi. Anlaşıldığına göre, bizim Kalender'de yemeğe gidişimizden birkaç saat önce, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, dört kuvvet komutanı ile birlikte Cumhurbaşkanı'nı ziyaret etmiş ve kendisine ülkedeki sıkıntılara işaret eden bir mektup vermişlerdi.

Mektup aslında bir muhtıra değilse de, siyasi sorumluluk sahibi hükümete bir ihtar niteliğindeymiş. Ülkede devlet otoritesinin sağlanması, düzenin işlerliğe kavuşturulması isteniyormuş. Korutürk'ün mektubu aldığı gün hükümete iletmeyerek yılbaşından hemen önce ülkede bir huzursuzluğa neden olmak istemediği anlaşılıyordu. Fakat bu da eleştiri konusu edildi. Bir süre sonra basında, siyasiler arasında, mektubun muhatabının kim olduğu yönünde tartışmalar yaşandı. Mektup unutturulmaya çalışıldı. Birkaç ay sonra da hiç verilmemiş gibi oldu.

Sonradan kulaktan kulağa duyulduğu üzere komutanlar o ziyarette yönetime el koyma niyetlerini açıklamışlar, hatta Korutürk'ün cumhurbaşkanı olarak hareketin başına geçmesini önermişler. Korutürk yeminini hatırlatarak böyle bir hareketin içinde olamayacağını, mutlaka darbe yapacaklarsa hemen istifa edeceğini söylemiş. Komutanlar da kendisine saygılı olduklarını, hazırladıkları mektubun etkisini bekleyeceklerini, siyasi çekişmeler sona ermezse, darbeyi Korutürk'ün birkaç ay sonra tamamlanacak görev süresinin ardından yapacaklarını söylemişler.

Bu kadar önemli konuşmaların geçtiği bir toplantıdan kısa bir süre sonra Korutürk'ün bizi hiçbir şey olmamış gibi karşılayıp misafir edişini, onun gerçek bir demokrat, duygularına hâkim bir devlet adamı niteliğine işaret etmek için özellikle anlatmak istedim.

BÖLÜM V

YAŞAMIN FARKLI ALANLARI 1980-2000

15. Büro Çalışmaları

1980 DARBESİ VE DEMOKRASİYE DÖNÜŞ

Korutürk 1980 yılı nisan ayında, görev süresi sona erdiği gün Çankaya'dan ayrılmış, İstanbul'a dönmüştü. Mart ayında başlayan yeni cumhurbaşkanlığı seçim süreci sonuçlanamamış, yeni cumhurbaşkanı seçilememişti. Ülkedeki sağ-sol çatışması bütün şiddetiyle devam ediyordu. İki karşıt grup özellikle geceleri sadece İstanbul'da değil, birçok kentte terör estiriyordu. Bu çatışmalar sonunda ülkede hemen her gün her yaştan on beş, yirmi, yirmi beş kadar vatandaşımız hayatını kaybediyordu. Hali vakti yerinde olan bazı ailelerin yurtdışına gittikleri anlatılıyordu. İktidarda bulunan Demirel'in Adalet Partisi ve Ecevit'in CHP'si bir türlü anlaşamıyor, ülkede kaos devam ediyordu. Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil'in cumhurbaşkanlığına vekâleti yaklaşık altı ayı bulmuştu. İktidar da, muhalefet de bu çözümsüzlüğün sorumluluğunu karşı tarafta buluyor, birbirlerini suçlayarak cumhurbaşkanı seçemiyorlardı.

Bu kaotik hava devam ederken, nihayet 12 Eylül 1980'de toplumun biraz da beklemeye başladığı askeri müdahale geldi. Sonraları darbenin hazırlanabilmesi için çatışma zemininin yaratıldığı gibi bir düşünce kabullenilse de, darbe ilk anda ülkede sevinç ve coşkuyla karşılandı. Yaşanmakta olan kaos adeta bir günde yok oldu. Yaşam normale döndü.

12 Eylül 1980'den aylar önce İstanbul'da küçük bir şube halinde çalışan Amerikan City Bank'a genç bir genel müdür atanmıştı. Bir gün büromuza gelerek kendini tanıttı, yeni bir yer kiraladıklarını ve şubelerini büyütmek istediklerini söyledi. Anlaşarak yeni yerleşmenin projelerini yaptığımız günlerde genel müdürle bir öğle yemeğinde buluştuk. Sohbet sırasında dayanamadan sordum: "John, ülkede ekonomi, güvenlik çok sıkıntılı bir durumda, işler durgun. İstanbul'u terk edenler var. Siz ne düşünerek burada daha da genişlemeye çalışıyorsunuz?"

Moda fotoğrafçısı Machero'nun kadrajıyla (1980).

"Mr. Tekeli, belki inanmayacaksınız ama önümüzdeki on yıl Türkiye ekonomisi gelişecek, bugünkü sıkıntılar gerilerde kalacak. Güzel bir dönem yaşanacak. O nedenle geliyoruz." Biz ülkenin geleceğine kuşkuyla bakarken yabancı bankalar acaba nereden bilgi alıyorlardı ki geleceğimizi günlük güneşlik görüyorlardı?

Ülke yönetiminde insan hakları ve demokrasi alanlarında pek çok sıkıntı yaşansa da, hayat genel olarak rahatlamış ve yaklaşık iki yıl sonra demokratik yaşama dönmenin işaretleri görülür olmuştu.

1982 yılının eylül ayında yapılan halk oylamasında, sonradan günümüzde hâlâ şikâyetçi olunan ünlü 1982 Anayasası büyük bir oy çoğunluğuyla kabul edilmiş ve aynı oylamada Devlet Başkanı Kenan Evren'in yedi yıl süreyle cumhurbaşkanı olması onaylanmıştı. Bu anayasaya göre bazı yeni siyasi partiler kurulmuş, yaklaşık bir yıl sonra yapılan seçimdeyse Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi iktidara gelmişti. Doğal olarak parti başkanı Turgut Özal da Evren tarafından başbakan olarak atanmıştı. Daha 1980 darbesinden önce City Bank genel müdürünün haber verdiği, Türkiye için göreli bir gelişme ve refah dönemi başlamış oluyordu.

1980 darbesi döneminde büroda işlerimiz hayli yoğundu ve bunlar hemen hiç etkilenmeden kendi şartları içinde devam ediyordu.

ECZACIBAŞI'NA YENİ BİR FABRİKA

1974-1975 yıllarında tamamlanan Ayazağa'daki serum fabrikasından sonra aynı arsada bir de antibiyotik üretim tesisi inşa etmiştik. Kurumla karşılıklı güvene dayalı iyi ilişkilerimiz sürüyordu. Hatırladığıma göre 1980 yılı başlarında bir görüşmemizde Nejat Bey, Orta Anadolu'da büyük bir vitrifiye seramik fabrikası kurmak istediklerinden söz etmişti. Orta Doğu ülkelerinde canlanan yeni yapılaşmada kullanılacak banyo, lavabo, duş teknesi vb. seramik gereçleri için yeni ve büyük bir pazarın ortaya çıktığı düşünülüyordu. Bu pazara Orta Anadolu'dan daha kolay ulaşılabilecekti. Birkaç ay içinde Niğde Aksaray'da geniş bir arsa satın alınmış, inşaat projeleri için büromuzla bir anlaşma yapılmıştı. Anlaşmaya göre yeni fabrikanın makinelerinin satın alınacağı Fransız şirketinin tesislerini ve Eczacıbaşı'nın daha önce Bozöyük'te inşa edilen seramik fabrikasını görmemiz gerekiyordu. Bozöyük'teki fabrikanın o zamanki genel müdürü Ahmet Yamaner her iki gezide bizimle beraber bulunacak, sonra da projeleri yaparken soracağımız soruları cevaplayacaktı.

Öncelikle Fransa'da, seramik üretimiyle ünlü Limoge bölgesindeki bir kasabaya gidildi. Sami Sisa ve Ahmet Yamaner ile beraberdik. Paris'ten trenle Limoge'a, oradan da yarım saatlik bir araba yolculuğuyla ulaştığımız yaklaşık yüz bin nüfuslu Brive, iyi korunmuş bir ortaçağ kasabasıydı. Orada kalacağımız oteli bulup odalarımıza yerleştiğimizde akşam olmuştu. Kasaba çok pahalı trüf mantarıyla ünlüymüş. Biz de trüflü güzel bir yemekten sonra oldukça geç bir saatte Sami Sisa'yla beraber, ince bir yağmurla ıslanmış, hafif sisli Brive sokaklarını keşfe çıktık. Düzgün aralıklı, eski lambaların ışığı ıslak döşeme taşlarını parlatıyor, iki katlı evlerle sınırlanan dar sokaklarda, uzaktan eski katedralin silueti seziliyordu. Taş duvarlı ya da sıvalı bütün evlerin cepheleri gri rengin çeşitli tonlarındaydı. Ya da sis altında öyle görünüyorlardı. Ancak hepsinin beyaz boyalı, bir örnek ahşap pencere kapakları kente özgün bir kimlik ve büyük bir güzellik katıyordu. Bütün bunlar eşit aralıklarla yerleştirilen ve özenle tasarlanmış oturma bankları, işaret levhaları, hatta çöp kovaları dikkatimizi çekiyor, tarihsel bir kentin nasıl korunup yaşatılacağının başarılı bir örneğini gözler önüne seriyordu. Yaklaşık bir saatlik bu güzel yürüyüşün ardından, adamakıllı yorgun ama Brive'e hayran kalarak ve yoğun duygular içinde otele döndük.

İstanbul'a döndüğümüzde büroda bir yandan yeni fabrikanın projeleri üzerinde çalışırken, bir yandan da Nevşehir'deki arsada daha önce hazırladığımız projelere göre kazı-dolgu işleri devam ediyordu. Fabrika inşaatının ihale edilebilmesi için gerekli projeler de tamamlanmak üzereyken, holdingin o zamanki genel sekreteri kazı-dolgu işlerinin de, projelerin de bir süre için durdurulduğunu haber verdi. O güne kadar tamamladığımız projelerin tüm işin yüzde kaçı olduğunu soruyor, o ücretimizin ödeneceğini bildiriyor, projelerin ileride işe yeniden başlanacağı zamana kadar büromuzda saklanmasını rica ediyordu. Dürüst bir yaklaşımdı. Teşekkür ettik ve konu noktalanmış oldu. Projelerin arşivimizde durduğundan eminim.

Eczacıbaşı grubunun o sıralarda bir de Bozöyük'te bir demir döküm fabrikası inşaatı söz konusu olmuştu. Nedense o konu da başlandıktan bir süre sonra durduruldu. Bir daha da gündeme gelmedi.

1980 darbesinden sonra görece rahatlayan ülkede kentlere göç hızlanmış, konut ihtiyacı artmıştı. Önceleri küçük girişimciler tek tek parsellerde hızla yap-sat işine başlamıştı. Kısa sürede büyük sermaye de bu alandaki fırsatı görmüş ve hatırladığım kadarıyla içlerinde Nejat Eczacıbaşı'nın, Jak Kamhi'nin ve İbrahim Bodur'un bulunduğu beş büyük grup Toplu Konut Holding adını verdikleri büyük bir şirket kurmuş, uygun, geniş bir arsa arayışına girişmiş, bir grup mimarı da bu iş için görevlendirmişti.

Bir gün Nejat Bey beni davet etti. Toplu Konut Holding'den, çalışan mimarlardan ve Ümraniye'de büyük bir arsa bulduklarından söz etti. Söz konusu arsa için konut tipleri tespit edilecek, projelendirilecekti. Elbette bu tiplere göre bir de imar planı hazırlanacaktı. Nejat Bey benim yeni holdingin danışmanı olmamı, içlerinde arkadaşım Nişan Yaubyan'ın ve daha önce İstanbul Belediyesi'nde imar müdürlüğü yapmış bir arkadaşımızın da bulunduğu dört beş kişilik mimarlık bürosunu uygun bulacağım sürelerde gelip yönlendirmemi istiyordu. Bir iki gün izin istedim. Konuyu inceledikten sonra tüm altyapısı da yeniden yapılacak bu geniş arsada inşa edilecek yapıların o günün koşullarında kârlı, verimli bir yatırım olamayacağına karar verip Nejat Bey'den beni mazur görmesini rica ettim. Nejat Bey ikna olmadı. Bana güvendiğini, satış konusunu düşünmememi söylüyor, hemen işe başlamamı

istiyordu. Aslında konut alanında çalışmak benim için çekici bir uğraş olacaktı. Öneriyi kabul ettim. Haftada iki yarım gün Toplu Konut bürosuna gidiyor, Nişan ve arkadaşlarıyla çalışıyorduk. İyi bir kentsel tasarım, güzel, ekonomik konut tipleri hazırlamıştık. İlk aylarda çalışmalarımızdan Nejat Bey'e bilgi verip onay alıyordum. Ne var ki altı yedi ay sonra Nejat Bey'in ilgisi ve çalışmaları izlemesi giderek azalmıştı. İnşaatın başlayacağına dair bir işaret de görünmüyor, ancak konuştuğumuz aylık ücret aksatılmadan ödeniyordu. Bu konunun da Toplu Konut Holding için güncelliğini yitirir gibi olduğunu seziyordum. Sekizinci ayın sonunda Nejat Bey'i ziyaret ederek görevi bırakmak için iznini rica ettim. "Nasıl uygun görürseniz" diyerek ayrılmamı onaylamış oldu. Birkaç ay sonra o iş için kurulan büro da faaliyetini durdurdu. Toplu Konut Holding herhalde tasfiye sürecine girmişti.

Birtakım işlere hızla girişmek, sonra aynı hızla durdurmak beni düşündürüyordu. Herhalde büyüme için çok girişimci olmalı, birtakım riskleri, belki de geri dönmeyecek harcamaları da göze almak gerekiyordu. Sami ile bana gelince; küçük büromuzda başarısından emin olmadığımız işlere hiç girişmiyor, risk almaktan çekiniyorduk. Ama zaten risk almayı göze alacak parasal bir gücümüz olmadığı gibi, büroyu daha büyüterek çok iş ve çok sorumluluk almayı düşünmüyorduk. Halimizden memnunduk ve aldığımız işi elimizden geldiğince iyi yapmayı amaçlıyorduk.

Eczacıbaşı Holding ile büromuzun ilişkileri yıllar sonra, 1989'da grubun yeni ve büyük bir ilaç fabrikası inşa etme kararı üzerine canlanarak devam etti. Aslında Nejat Bey ile görüşmelerimiz İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı ile ilgili konular çerçevesinde devam ediyordu. Ama o konuya ileride, toplumsal sorumluluklarım, görevlerim bölümünde yer vereceğim için şimdi kısaca yeni ilaç fabrikasından söz etmek istiyorum.

Nejat Bey yeni fabrikayla yakından ilgilenmiyordu. Biz o yıllarda holdingin yöneticisi Şakir Eczacıbaşı ve ekibinden Namık Kemal İzler ile grubun bilim kurulu başkanı Ayhan Suskun ile çalışıyorduk. Fabrika projelerinin bize verilmesinden başlayarak hizmete açılmasına kadar geçen iki buçuk üç yıllık sürede elbette anlatılacak pek çok hikâye var. Ne var ki bu kitabı baştan başa yapı hikâyeleriyle doldurmamak amacıyla, benim için önemli olsalar da artık bunlardan uzun uzun söz etmek istemiyorum.

Eczacıbaşı İlaç Fabrikası, Lüleburgaz.

Türkiye'nin en büyük ilaç fabrikası olan bu modern yapı, Lüleburgaz'da Başbakan Süleyman Demirel'in katılımıyla gerçekleşen bir törenle açılmıştı. Daha önce sözünü ettiğim Amerikalı ünlü mimar Kevin Roche başka bir nedenle İstanbul'da bulunuyordu. Nejat Bey'in davetlisi olarak törene gelmişti. Kendisiyle yan yana oturuyor, töreni birlikte izliyorduk. O günün güneşli açık havasında Kevin Roche, yapıya uzun uzun baktıktan sonra, "Yemyeşil çim zemin ile masmavi gök arasında bembeyaz, çok güzel bir yapı olmuş. Kutlarım" diyerek beni sevindirmişti.

SORUMLULUĞU, SINIRI BELİRSİZ BİR DANIŞMANLIK

Muammer Çavuşoğlu'nu Menderes hükümetinin Bayındırlık Bakanı iken tanımış ve saygı duymuştum. Oğlu, Robert Kolej mezunu, genç inşaat mühendisi Ömer Çavuşoğlu herhalde 1978 yılında olmalı; bir gün randevu alarak büroya geldi. Yeni kurulmuş bir inşaat müteahhitlik şirketinin iki ortağından biriymiş. Hem inşa edecekleri yeni yapılar için hem de müteahhitlik hizmetleri sırasında mimara ihtiyaç duyduklarını, babasından bizim hakkımızda olumlu sözler işittiğini, biz de uygun bulursak birlikte çalışmaktan memnun olacağını söylüyordu. Ben de elbette birlikte çalışabile-

ceğimizi, ancak istenen hizmetlerin ve çalışma koşullarının netleştirilmesi gerektiği gibi bir cevap verdim. Bunun üzerine Ömer Çavuşoğlu kısaca Zincirlikuyu'da bir arsa satın aldıklarını, orada kiralık bir büro binası yapmak istediklerini söyleyerek arsayı göstermek ve koşullarımızı görüşmek üzere beni Mecidiyeköy'deki bürolarına davet etti.

Mecidiyeköy'ün arka sokaklarında iki katlı, altı yedi odalı, büyücek bir villaya yerleşmiş bürolarına gittim. Büyükdere Caddesi üzerinde Yapı Usta Okulu'na bitişik, yaklaşık 2500-3000 metrekarelik düzgün bir arsa satın almışlar. Verdikleri dokümanlara göre, yapılacak yapının eni, boyu, yüksekliği imar durumunda belirlenmiş. Proje ücretini bu bilgiye göre hesaplayıp bildirdim ve tereddütsüz onaylandı.

İstekleri basitti. Zemin katında bir büyük mağaza, üst katlarda bölünebilir kiralık bürolar düşünüyorlardı. Bir süre çalıştıktan sonra, ilk etütlerimizi Ömer Çavuşoğlu'na gösterirken, "Ömer Bey," dedim, "bu binanın bir katını sizin şirketin kullanımına göre tasarlasak da o villadan muntazam yeni bir büro binasına geçseniz iyi olmaz mı?" Güldü. Söylediği net olarak aklımdadır: "Aman Doğan Bey, biz o katların her birinden ayda yetmiş bin lira kira alacağız. Bizim şirket için yetmiş bin liralık bir büro çok pahalı sayılır."

Sami'yle beraber alışılmış kiralık bir büro binasına işlev, strüktür ya da cephe tasarımı açısından nasıl yeni bir nitelik, bir çözüm getirebiliriz diye düşünürken, taşıyıcı sistemde bir yenilik akımıza geldi. Yapıların üst katları zemin katına göre çepeçevre 1,5 metre daha çıkıntılı yapılabiliyor, ama zemin katının cephelerinden üst kata doğru yükselen taşıyıcı kolonlar, üst kat odalarında cephelerden içeride kalıyor, odaların kullanımını güçleştiriyorlardı. Eğer zemin katının kolonlarını yeterince güçlü yaparsak, üst katların kolonlarını cepheye yani 1,5 metre ileriye alarak güzel biçimli konsollarla zemin katının kolonlarına taşıtabilirdik. Bu çözüm ve üzerinde hayli çalışlığımız konsol biçimleri uygulanmaya başlandı ve ilgi uyandırdı. Sedad Hakkı Bey bile bir sabah erkenden telefon edip tesadüfen gördüğü kolon başlıklarından kendi üslubuyla söz etti: "Kolon başlıkları! Ne güzel çıkıyorlar değil mi efendim? Sizi kutlarım" diyerek beni yüreklendirdi.

Yapının karkas inşaatı devam ederken, Çavuşoğlu-Kozanoğlu şirketi de hızla gelişiyor, büyük ihaleler alıyorlardı. Tam ince inşaat

işlerine başlanacakken, şirketin bir banka kurmakta olduğu anlaşıldı. Ömer Çavuşoğlu kısa bir süre önce bir katını kullanmayı bile göze alamadığı altı katlı yapının tümünü banka olarak değerlendireceklerini, zemin katının merkez şubesi olarak düzenlenmesini, en üst katın da iki ortağın bürolarına ayrılmasını istedi.

Sanıyorum, temel atıldıktan sadece bir buçuk yıl sonra tüm yapı Hisarbank binası olarak hizmete girdi. Şirketin banka açılmadan aldığı işler arasında Libya'da üç bölgede iki bine yakın konut inşaatı, Akhisar'da büyük bir sigara fabrikası inşaatı vardı. Libya'daki işler için verilen avan projelerin uygulama projelerini yapacaktık. Ömer Çavuşoğlu, Libya'da alınan işlerin bir kısmının hazır projeleri olduğunu ya bilmiyor ya da kendilerinin proje önermelerini düşünüyor olmalıydı ki, benim şehir plancısı, yerbilimci, vb. gerekli kişilerden oluşan bir ekip kurmamı ve Libya'ya gidip arsaları görmemizi istemişti. Arkadaşları aradım. Tuğrul Akçura, Engin Yenal, Erhan Acar ve Tufan Durgunoğlu'ndan oluşan bir ekip kurdum.

Türk Hava Yolları'nın Tripoli'ye direkt uçuşu olduğu halde bize daha çekici bir yol önerilmişti. Zamanın ünlü havayolu Swissair'in *first class* tarifesiyle Zürih'e gidecek ve beş yıldızlı bir otelde bir gece geçirdikten sonra Zürih'ten Tripoli'ye uçacaktık. Bu oldukça pahalı ve lüks seyahat biçimi, herhalde ağır bir baskı rejimi altındaki Tripoli'ye gidişi bir dereceye kadar çekici hale getirmek için tercih edilmişti. Swissair ile yapılan her iki uçuş da *first class*'taki nazik personelin belki en lüks otelleri kıskandıracak zenginlikteki ikramlarıyla geçti.

Şirketin bir elemanı bizim ekibi Tripoli'de karşılayarak şehrin tek büyük oteli Funduk-i Şatti'ye (sahil oteline) götürdü. Orta halli bir kasaba oteli görünüşündeki otelimize yerleştik. Akşam olmuştu. Bize Tripoli'deki programımızın şirketin oradaki müdürü tarafından düzenleneceği söylenmişti. Ama müdürden herhangi bir haber, bilgi gelmemişti. Akşam yemeğinden sonra kendisine biraz güçlükle de olsa telefonla ulaşabildim. Geleceğimizi biliyordu ama görevimizden haberi yoktu. Seyahatimizin amacını benden öğrendi ve kendisini ertesi sabah otele gelip bizimle görüşmeye, programımızı birlikte yapmaya ikna edebildim. Sabah buluştuğumuzda ise gelişimizden pek de memnun olmadığı yüz ifadesinden anlaşılıyordu.

Bora Bey adlı bu havalı genç müdürle, sonunda konutların yapılacağı bölgeleri ve arsaları görmemiz, o bölgeler ve çevreler hak-

kında bilgi toplayarak İstanbul'a dönmemiz konusunda anlaştık. Bora Bey sadece arsaların Libya'nın üç farklı yerinde olduğunu biliyordu. Ama yapılacak inşaat hakkında hiçbir fikri olmadığını, bunlara ait bilgilerin daha sonra imar bakanlığından alınacağını, bu seyahatte ancak arsaları görebileceğimizi söylüyordu. Arsalara gidebilmemiz için bir hazırlık gerekiyordu. Yola bir sonraki gün çıkacaktık. O nedenle o gün Tripoli'yi gezmeye karar verdik.

Tripoli'de kent merkezinde denize açılan büyük meydanı, oradaki kaleyi, daha gerideki çarşıyı gezdik. Dükkânlarda İstanbul'da bulunmayan bir Amerikan, Avrupa malları bolluğu görünüyor, yer yer Türkçe konuşan yaşlı satıcılara rastlıyorduk. Bazı yapılarda, kapı üstlerinde Osmanlı tuğraları içeren levhalar da göze çarpıyordu. İlk izlenimim, başkenti İstanbul olan bir devletin uzak bir kasabasında bulunduğumuz yönündeydi. Bu izlenimi bozan tek şey bazı caddelerde rastlanan ve İtalyan mimarisini yansıtan dört beş katlı muntazam beyaz yapılardı.

Akşam otele döndüğümüzde, yemek salonunda bir gün öncesinde seyahat yorgunluğuyla fark edemediğimiz bir uygulamaya şahit olduk. Usulen sipariş alınsa da her masaya çorba, bir etli yemek ve meyveden oluşan tek bir menü servis ediliyordu. Bizi Tripoli'de gezdiren arkadaşlara göre bu, Libya'daki sosyal devlet anlayışının bir göstergesiydi.

Bir sonraki gün sabah erkenden, şirketin iki otomobili ve iki şoförüyle yedi kişi olarak yola çıktık. İlk arsa Tripoli'nin güneybatısında, hafifçe dağlık, şimdi adını hatırlayamadığım bir kasabadaymış. Orada hudutlarını, net büyüklüğünü anlayamadan arsayı görmekle yetindik. Çevreyi tanımak, sosyal yapı hakkında bilgi edinebilmek üzere sokaklara dağılıp tekrar bir araya geldiğimizde Erhan Acar ortada yoktu. Arapça bilen şoförler, sokaktaki çocuklardan Erhan'ın fotoğraf çektiğini gören polisler tarafından yaka paça götürüldüğünü duymuşlar. Karakola koştular. Biraz sonra Erhan'ı kurtarmış ve aralarına almış olarak döndüler. Çok rahatladım. Söylediklerine göre epey dil dökmek ve karakolun bazı ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmışlardı.

Kasabanın giriş yolunda, yüksekçe bir yerde, temiz görünüşlü bir motel görmüştük. Şoförler öğle yemeğimizi orada yiyeceğimizi söylediler. Motelin tertemiz beyaz örtülü masalarıyla iç açan küçük yemek salonu, kasabanın eteğindeki ekili ovaya bakıyordu. Salonun

tertemiz görünüşlü, ütülü beyaz ceketli tek garsonu bizi karşıladı. Cam kenarında bir masaya yerleştik. O dağ kasabasında o otelin ve garsonun bulunuşuna hayret ediyorduk. Oldukça düzgün bir İngilizce ile konuşan garson ne yiyebileceğimizi anlattı. Siparişleri aldı. Deneyimli görünüyor, düzenli servis yapıyordu. Kahvelerimizi içerken arkada duvar dibinde bir masaya geçti, oturdu. Küçük el radyosunu açtı. Türkçe haberleri dinlemeye başladı. Şaşkınlığımız iyice arttı. Bu sefer biz de Türkçeye döndük ve "Birader, niye söylemedin Türk olduğunu? Şaşırttın bizi!" dedik.

Yanımıza geldi, bir sandalye çekti ve macerasını anlattı. İstanbul Hilton'da garson iken zamanın ünlü komedi yıldızı Öztürk Serengil'den bir teklif almış. Serengil, Tripoli'de krallık döneminden kalma bir gece kulübünü Kaddafi yönetiminden kiralamış, işletecekmiş. İstanbul'dan aşçılar, garsonlar getirmiş. Bizim garson da Serengil ile beraber Tripoli'ye gelmiş. Bir süre sonra işletmenin iflas etmesi üzerine Serengil, çalışanlarını Libya'da bırakmış, bir yolunu bulup Türkiye'ye kaçmış. Kaçamayanlar orada rehin gibi kalmışlar. Anlaşıldığına göre, Libya devleti bizim garsonu bu uzak kasaba motelinde görevlendirmiş. Geleceğinin ne olacağını bilmiyor, Türkiye'den yardım ümit ediyordu. Kendisine "ümidini kesme" diyerek, galiba biraz da bol bahşiş vererek veda ettik. Bir sonraki gün programımız ağır, yolumuz uzundu. Yine iki arabayla yola çıktık. O gün Akdeniz kıyısını izleyerek Tripoli'nin 300 kilometre doğusunda, geceyi geçireceğimiz Sirte kentine gidecektik. Yolda şirketin inşa edeceği konut yerleşkelerinden ikincisinin arsasını gördük. Sonra da yine yol üzerinde, Libya'nın iki büyük Roma kenti kalıntısından biri olan Leptis Magna'yı ziyaret ettik.

Bir başka Libya seyahatimde özellikle görmeye gittiğim, Tripoli'nin batısındaki ikinci Roma kenti Sabratha belki daha da görkemliydi. Ancak Leptis Magna da yer yer kısmen ayağa kaldırılmış, mükemmel işçilikli anıtsal beyaz mermer yapılarıyla bir yandan bizim Efes'i hatırlatıyor, bir yandan da bu uzak coğrafyalara yayılmış eserleriyle Roma uygarlığının gücünü kanıtlıyordu. 2011 yılında Kaddafi'nin isyancılara karşı kendini sonuna kadar savunması ve trajik sonu ile dünyaca tanınan Sirte kasabasına vardığımızda akşam olmuştu. Geceyi geçireceğimiz küçük moteli bir Bulgar aile işletiyormuş. Günün yorgunluğundan sonra hepimize iyi gelen çorbayla başlanan akşam yemeğinin ardından gösterilen odalara

çıktık. Yataklarda örtü olarak herhalde yıllardır herkesin kullandığı bir battaniye vardı. Hava iyiydi. Battaniyeyi kullanmadan uyumaya çalıştım.

Ertesi sabah iyi bir kahvaltıdan sonra yola çıktık. Artık deniz kıyısından ayrılarak güneye, Libya'nın içlerine doğru uzun bir yol yapacaktık. Gideceğimiz yer kıyıdan 600 kilometre içeride, Hun bölgesinin El-Hamam kasabasıydı. Bu vesileyle öğrendim, El-Hamam'ın 300 kilometre daha güneyinde adı bile insanı ürküten, Osmanlıların ünlü sürgün yeri olan Fizan Kalesi varmış. Biz de bir bakıma Fizan'a yaklaşmış olacaktık.

İyi hatırlıyorum, yola çıktığımız gün bize göre kış ortası sayılan 30 ocak günüydü. Sirte'den sabah serinliğinde hareket etmiştik. Ama güneye, Afrika içlerine doğru ilerledikçe, yolun sağında solunda zaten tek tük görünen ağaçlar yok oluyor, çevremizi iri kumlu, tümsekli bir arazi sarıyordu. Hava hızla ısınıyordu. Öğleye doğru arabaların termometreleri 32-33 dereceleri gösteriyordu. Yol üzerinde uzak aralıklarla, kırk elli kadar toprak yapının bir araya geldiği küçük yerleşkelere rastlanıyordu. Zaman zaman biraz dinlenmek için durduğumuz bu köylerin hepsinde, bir ya da iki toprak damlı, toprak duvarlı, küçük harflerle İngilizce "market" yazılı Arapça levhaları olan dükkânlara rastlanıyordu. Bu dükkânlarda şaşılacak şekilde teneke kutularda çeşit çeşit yabancı meyve suları, kasa kasa kola şişeleri, Amerikan sigaraları, transistörlü radyolar, şık elektrikli saatler, hatta büyük kutuları içinde ucuz Amerikan puroları bulunuyordu.

El-Hamam'a ulaştığımızda güneş iyice alçalmış, hava serinlemeye başlamıştı. Daha önce yolda gördüğümüz köylerin en büyüğü, dar sokaklı, avlulu toprak duvarlı evlerden oluşan altı yedi bin kadar nüfusu olduğunu tahmin ettiğim bir kasabaydı. Bu evlerde teorik olarak bildiğimiz, iklime uygun yapı tipinin mükemmel örneklerini görüyordum. Çölün kızgın güneşinde gündüz ısınan bu kalın toprak duvarlar, gecenin ayazında içe dönük avluları ve çevre odaları sıcak tutuyordu. Gece soğuyan bu duvarlar, gündüzleri de avluları serin tutuyordu. Sokakta gördüğüm erkekler kirli-beyaz renkli, kıldan dokunmuş geniş harmaniyelere sarınıyorlardı. Bunlar sıkça görünen kum fırtınalarında gözleri koruduğu gibi, gece bastırınca şahit olduğumuz korkunç ayaza karşı da insanları koruyordu.

Akşam yemeğini nerede yediğimizi hatırlamıyorum. Ama pansiyona çevrilmiş, görece temiz yataklı bir evde kaldığımızı ve verilen battaniyeye ister istemez sıkı sıkı sarıldığımı iyi hatırlıyorum.

Sabah hava yavaş yavaş ısındıkça neşemiz yerine geldi. Kasabanın bir iki kilometre uzağındaki dümdüz, geniş konut arazisini gördük. Anlatıldığına göre Kaddafi yönetimi El-Hamam'da beş bin kişilik bir askeri garnizon kuracakmış. Yapılacak evler o garnizon personelinin lojmanları olacakmış. Arsayı görüp fotoğraf çektikten sonra yola çıktık. Bu defa dokuz yüz kilometrelik yolu çok az durarak tamamlayıp geç vakit hayli yorulmuş olarak Tripoli'ye döndük.

Tripoli'de her yerde asılı düz yeşil renkli, sade bir bez gibi görünen Libya bayrakları, hemen her direkteki Kaddafi fotoğrafları, bütün sokaklarda sadece Arapça yazılı tabelalar, çok sık görülen sert bakışlı polisler ülkede ağır bir dikta rejiminin egemen olduğunu hatırlatıyor, insanın içi sıkılıyordu. Ancak ortaokuldayken eniştemden öğrendiğim Arap harfleriyle bazı yazıları sökebildiğimde seviniyordum. Örneğin Kaddafi fotoğraflarının altında hep "El-Gazi" yazıyor, havaalanında "huruç" yazısını okuduğumda ise arkadaşlara "burası çıkış" diyebiliyordum.

Libya'da artık yapacak bir işimiz kalmamıştı. Ertesi gün öğleden sonra şoförlerimiz ve şirketin orada çalışan bir elemanı bizi havaalanına götürdüler. İngilizlerin inşa ettiği modern yapılı havaalanında giden yolcu salonu çok kalabalıktı. Bilet bankolarının önü öbekler halinde insanlarla dopdoluydu. Herkes arkadan biletini uzatıyor, alınmasını bekliyordu. Bizi havaalanına getirenler o kalabalığı yararak bağırış çağırış biletimizi verip uçuş kartımızı alabilmemizi sağladılar. Onlar olmasa ne yapardık bilmiyorum. Bekleşen Türk yolcular arasında geçen ve dikkatimi çeken bir konuşmayı not etmek isterim: "Ne ilkel adamlar yahu! Bir sıraya bile girmesini bilmiyorlar!" "Birader, onlar sıraya girmesini bilseler bizim burada ne işimiz olurdu? Tabii, sıraya girmeyi bilmedikleri için konut yapmayı da bilmiyorlar ki biz buralara geliyoruz."

Uçağa binmeden önce bir güçlüğü daha aşmamız gerekti. *Check-in* sırasında alınan bavullarımızı arkada bir odaya üst üste karmakarışık atmışlar. Bekleme salonuna geçmeden o odanın önündeki dar bir bankoya yanaşıp o yığının içindeki bavulları adamlara göstermemiz gerekiyormuş. Bavullar ancak gösterildikten sonra uçağa yükleniyormuş. Gene bizim şoförlerin yardımıyla, kan

ter içinde bankoya yanaşıp bavulları gösterebildik. Nihayet daha az kalabalık olan giden yolcu salonuna geçebildiğimizde rahat bir nefes aldık. Ancak gerçek ferahlığı, Swissair'in mis gibi temizlik ve kahve kokan birinci sınıf koltuklarına yerleşip uçağın Zürih'e doğru pistten havalandığı an hissettik. Derin bir oh çektik. Uçak hareket ettikten hemen sonra hostesler geniş tepsilere sıraladıkları teneke kutulardaki buz gibi biraları dağıtmaya başladılar. Libya'daki içki yasağından bunalan neredeyse herkesin telaşla biralara saldırması görülmeye değerdi. Beş on dakika sonra aynı hostesler büyük naylon torbalarla ortaya çıktılar ve kısa sürede torbaları boş bira kutularıyla tıka basa doldurmuş olarak çekildiler.

İstanbul'a döndükten aylar sonra Çavuşoğlu-Kozanoğlu şirketinin Libya'da üç yerleşkeden sadece El-Hamam bölgesindeki konutlarla ilgili sözleşmesinin kesinleştiği anlaşıldı. Orada yapılacak konutların da bir İngiliz müşavirlik firmasının hazırladığı, onaylı vaziyet planına göre inşa edileceği bildirildi. Konut tipleri hakkında bilgi veren geniş bir de rapor varmış. Bize sadece bu vaziyet planı ve rapora göre tüm altyapı projeleriyle, konutların uygulama projelerini hazırlamak görevi kalıyordu. Bu süre içinde Ömer Çavuşoğlu, Libya'daki işleri için benim yaşlarımda ama daha olgun görünüşlü, kendinden emin, becerikli bir kişi olan Ali Solmaz'ı tayin etmişti. Artık inşaat şirketinin bizden isteyeceği tüm konularda onunla çalışacaktık. Ömer Çavuşoğlu'nun ise daha çok önem verdiği yeni bankası Hisarbank'ın işleriyle uğraşacağı anlaşılıyordu.

Ali Bey'in sıcakkanlı, arkadaş canlısı, hatta şakacı bir zat olduğu, kısa sürede anlaşıldı. İşveren olduğu için elbette gereken saygıyı gösteriyordum ama bir yandan da iyi bir arkadaş gibiydik. Onunla ve ilk Libya seyahatimizden beri yakın arkadaş olduğum Tufan Durgunoğlu ile daha sonraki iki yıl içinde Libya'ya herhalde en az on defa seyahat ettik. Eğlenceli, sıkıntılı günler geçirdik. Çavuşoğlu-Kozanoğlu Libya'da bu defa demir-çelik fabrikalarının bulunduğu Misurata kentinde yeni bir konut işi daha almıştı. Onun da avan projeden başlayarak tüm uygulama projelerini yaptık. Hintli bir müşavirlik firmasına onaylattık. Ne var ki beklenmedik bir şekilde Libya ile siyasi, ekonomik ilişkilerimiz bozulurken Türk müteahhitlik firmaları da sıkıntıya girmeye başlamıştı.

Libya'da bu tür sıkıntılar yaşanırken, Çavuşoğlu-Kozanoğlu şirketi Bağdat'ta büyük bir sigara fabrikası inşa etme işini almıştı.

Biz daha önce kendileriyle Aksaray'da, inşaatı büyük ölçüde tamamlanan Tekel'e ait büyük bir sigara fabrikası projelendirmiştik. Ömer Bey benimle bir konuşmasında yeni alınan Bağdat sigara fabrikası işinden söz ederken, o konuda şirketin tam yetkili danışmanı olarak hareket etmemi rica etti. Kendi vekili Ali Solmaz'ı ve şantiye teşkilatını teknik konularda destekleyecek kararları ben verecektim. Ayrıca Ali Solmaz ile beraber Iraklı yetkililerle ilişkilerinde şirketi temsil edecektim.

Ömer Bey'in önerdiği görev ilginç görünüyordu. Benim için yararlı bir deneyim olacaktı. Bilenler Bağdat'ın Libya'dan daha güvenli ve yaşam biçimi bakımından bize daha yakın olduğunu söylüyorlardı. Memnuniyetle görevi kabul ettim. Artık bir ekip gibi olduğumuz Ali Solmaz ve Tufan Durgunoğlu'yla birlikte bu defa Bağdat seferlerine başladık.

Bağdat'ta ilk izlenimim, tarihsel kentin İstanbul'da yaklaşık otuz yıl önce gördüğümüze benzer bir imar çalışması içinde olduğu idi. Yer yer yeni inşaa edilmiş düzenli ana caddeler, yeni yollar, inşa halinde üst geçitler görülüyordu. Ancak yeni yapılara henüz rastlanmıyordu. Söylendiğine göre Bağdat'ta müthiş bir otel sıkıntısı varmış. Yabancıların kalabileceği tek yer, Bağdat Oteli'ymiş. Doğal olarak biz de oraya gittik. Şirket o otelde bir ay önce güçlükle iki oda bulabilmiş. O odaları da hiç boşaltmadan devamlı olarak kiralıyor, her gelen elemanını o odalarda misafir ediyormuş. Onlardan üç yataklı olanı, Bağdat'ta kalacağımız süre için bize ayrılmış.

Otel Lübnanlı bir şirket tarafından işletilen, kalite olarak bizim o yıllarda Ankara'daki Bulvar Palas Oteli'ne benzeyen, eskice ama bakımlı bir oteldi. Restoranında bizim yemekleri andırır lezzetli Lübnan yemekleri sunuluyordu. Bu bile Bağdat ziyaretimizi çekilir hale getirmeye yetiyordu.

İlk gün sabah kahvaltıdan sonra lobide buluşup aramızda konuşurken beyaz entarili, kefiyeli, yaşlıca bir Arap elinde orta boy kalaylı bir ibrik, küçücük kulpsuz bir fincanla önümüze gelip fincana elindeki ibrikten boşalttığı mırrayı önce aramızdaki patron görünüşlü Ali Solmaz'a uzattı. Ali Bey fincanı iki parmağıyla tutarak, zaten bir yudumluk kahveyi bir seferde içip adama geri verdi. Bir yandan da bunun yirmi dört saat kaynatılmış güçlü Arap kahvesi mırra olduğunu söylüyor, adama eliyle bize de vermesini işaret ediyordu. Tek fincan adamın beline asılı bezde kurutularak sözümona

temizlendikten sonra bize de sunuldu. Gözümü kapatıp ben de bir yudumda içtim ve çok hoşuma gitti. Ali Bey'e göre artık en az öğlene kadar bomba gibi enerjik olacakmışız. Telkinin gücünden midir, gerçekten midir, hava değişiminden midir bilmiyorum ama hakikaten öğle yemeğine kadar kendimi son derece canlı hissettim ve kaldığımız her gün bu kahveyi aradım.

Şirketin daha önce Bağdat'a gidip şantiye kurma çalışmalarına başlayan genç mühendisleri arabalarıyla gelip bizi aldılar. Kentin kuzeydoğusunda olduğunu hatırladığım arsayı görmeye gittik. Kurulma çalışmaları süren şantiyede bir yer bulup oturduk. Oradaki arkadaşlardan durumu, var olan bilgileri öğrenmeye, kendi görevimi de anlatmaya çalışıyordum. İnşa edilecek fabrika bizim Aksaray'da yaptığımız fabrikanın yarısı büyüklüğünde bir yapıydı. Bir Japon mühendislik firmasının hazırladığı mimari avan proje niteliğinde bir projesi vardı. Japonlar şantiyede üç dört genç mühendis görevlendirmişler, onlar da gelip yerleşmişlerdi. Bizim yapacağımız uygulama projelerini onaylayacakları gibi, yapılacak inşaatı da Irak hükümeti adına denetleyeceklerdi. Her iki şirket Irak'ın Gıda Endüstrileri Bakanlığı'nın elemanlarına karşı sorumlu olacaktı.

O gün bu bilgileri, var olan avan projeyi, İngilizce şartnameleri aldıktan sonra Iraklı yetkililerle tanışmaya gittik. Tanıştığımız iki yetkilinin biri İngiltere'de öğrenim görmüş genç bir mühendis olan genel müdür ve ona bağlı bir inşaat mühendisiydi. Her ikisi de iyi İngilizce konuşuyor, özellikle genel müdür iyi yetişmiş, nazik bir yönetici izlenimi veriyordu. Daha çok ben konuştum; Türkiye'deki konumumuzu, yaptığımız işleri ve şirketin bana verdiği görevi anlattım. Doğrusu oldukça sıcak bir karşılaşma oldu. Uygulama projelerinin olası süresi hakkında uygun buldukları tarihler verdim. Karşılıklı iyi ilişkiler içinde ayrılıp hızla büroda işe başlamak üzere İstanbul'a döndük.

İstanbul'da yakından inceleme fırsatını bulduğum proje sanki başka bir yerde uygulanmış da sonradan Bağdat'taki arsaya uyarlanmış ama pek çok açık noktası kalmış bir proje görünümündeydi. Buna karşın biz gene de projeyi tamamlamaya çalışıyor, ister istemez bazı noktalar için projeyi hazırlayan Japon mühendislik bürosuyla konuşma ihtiyacı duyuyorduk. Bağdat'a bir sonraki gidişimizde oradaki genç Japon mühendislerle konuştuğumuzda bizim sorduğumuz konularla ilgili cevap vermeye yetkili olmadıklarını ve bizim

Japonya'daki bürolarıyla görüşmemiz gerektiğini söylüyorlardı.

Ali Bey'le durumu gözden geçirdiğimizde hemen karar verdi: "Sorularımızı hazırlayalım, gidip konuşalım, vakit kaybetmeyelim." Hemen program yapıldı. Bir yandan Tokyo'daki firmaya bilgi verilip randevu alınırken bir yandan da seyahat organize edildi. Gene üçümüz birlikte gidecek, önce o tarihlerdeki Pan American Havayolları'nın dünya turu yapan büyük Boeing uçaklarıyla İstanbul'dan Londra'ya uçacak, oradan Japon havayollarıyla yolda Alaska'daki Anchorage Havalimanı'nda durarak ve iki defada dokuzar saat uçarak toplam on sekiz saatte Tokyo'ya varacaktık.

İstanbul'da Boeing'in 724 tipi büyük uçağının birinci sınıf koltuklarına yerleştik. Uçak havalanır havalanmaz hostesler o bölümün ortasındaki masaya nar gibi kızarmış bir tepsi baklavayı yerleştirdiler. Ardından, İstanbul'dan kim bilir hangi lokantadan alınmış zengin bir meze servisi başladı. İsteyenlere rakı da veriliyordu. Neşe içinde Londra'ya vardık. Ertesi gün de Japon Havayolları'nın aynı tipteki büyük uçağında gene aynı koltuklardaydık. Uçakta Pan American'dan farklı, zarif bir nezaket ve ağırbaşlılık havası seziliyordu; smokinli, beyaz eldivenli servis elemanları (host mu demeliyim, bilmiyorum), genç hostesler saygıyla, son derece alçak sesle konuşarak servis yapıyorlardı. Özenle sunulan suşi çeşitlerinden de, yemekten sonra zar gibi incecik seramik takımlarla verilen yeşil çaydan da bir şey anlamadım. Ama ilk dokuz saatlik uçuşumuz çok rahat geçmiş, Anchorage Havalimanı'na inmiştik.

Terminal binası bizim gibi okyanus aşırı büyük uçaklardan inen yolcularla doluydu. Alaska'da avlanmış, görülmemiş büyüklükte bir beyaz ayı doldurulmuş gövdesiyle ayakta duruyor, yolculara tepeden bakıyordu. Terminalin gümrüksüz satış alanında Avrupa'nın ve Amerika'nın neredeyse tüm ürünleri satılıyordu. Dünyanın bir ucundaki bu uzak havaalanında, zaten Avrupa'dan gelen ya da Avrupa'ya giden yolcular bu görece pahalı ürünleri neden alır, diye düşünüyordum. Ama herkes yoğun bir alışveriş telaşındaydı. Biz de pahalı bir meyve suyu içerek uçağımıza döndük.

İkinci dokuz saatlik uçuşumuz daha çok uykuyla geçti. Sabah saatlerinde Tokyo'nun modern Narita Havaalanı'na indik. Başta Amerikalılar olmak üzere birçok ülke vatandaşının pasaport kuy-

ruklarında vizeleri uzun uzun incelenirken, bizim pasaportların kapağını gören Japon polisler kendilerine özgü bir İngilizceyle bize "welcome" diyerek hızla pasaportlarımızı damgaladılar. Sabahın bu güzel sürprizini tam üç buçuk saatte otele varmamıza neden olan Tokyo trafiği zedelemişse de, adım attığımız andan itibaren Japonlara özgü sakin, olgun bir konfor sunan otelimize yerleşmemiz bizi tekrar neşelendirdi.

Genellikle düz bir topografyada yerleşen Tokyo'nun hafifçe yükselen bir noktasında bulunan otelimiz geniş bir manzaraya bakıyor, iç mimarisiyle Japonya'da olduğumuzu hissettiriyordu. İlk günümüz otelin alt katlarının dışına da taşan büyük alışveriş merkezini ve yürüme mesafesindeki yakın çevreyi keşfetmekle geçti. Bizi havaalanında karşılayan Mitsubishi şirketinin elemanları ertesi gün gelip bizi kendi genel merkezlerine götürdüler. Aslında bizim görüşeceğimiz mühendislik bürosu, Mitsubishi'nin pek çok büyük şirketi arasında yer alan bir küçük birimiymiş. O nedenle bize önce Mitsubishi'yi tanıtmak, sonra da mühendislik bürosuna götürmek istemişler. Ne var ki, arabalarla gittiğimiz büyük şirket merkezinin bodrum katında otoparka kadar inen bir asansörün önünde durarak doğrudan üst katların iç bölümlerinde yer alan, çevreye kapalı toplantı odalarından birine götürüldüğümüz için Mitsubishi binasının herhangi bir büro binasından farkını anlayamadık. Ama o toplantı odasına gelen, herhalde halkla ilişkiler departmanından genç zarif Japon hanımlar hem ikramda bulundular hem Mitsubishi'nin geniş faaliyet alanlarını anlattılar. Kulağımız iyice dolduktan sonra da öğleden evvel bir başka büro binasının birkaç katını işgal eden mühendislik bürosuna götürüldük.

Bu sefer geniş, aydınlık bir toplantı odasına alındık. Büronun kır saçlı, orta yaşlı başkanıyla on kadar mühendisi tarafından nezaketle karşılandık. Baştan beri bize rehberlik eden iki Mitsubishi elemanı da toplantıya katıldı. Konulara girmeden kendimizi tanıttık. Ziyaretimizin amacından kısaca söz ettik. Onlar da kendilerini tanıttılar ve ikramlardan sonra benim söz alıp konuşacağımız konuları açmama fırsat kalmadan başkan eliyle işaret ederek beni durdurdu: "Mr. Tekeli," dedi, "size bir faks mesajını üzülerek okumak isterim. Ziyaretinizi Irak makamlarına haber verdik. Bunu yapmak zorunda olduğumuzu takdir edersiniz. Ama bize iletilen cevap, Irak'taki idareden izin almadan buraya geldiğiniz için sizinle hiçbir konuyu

konuşmadan sizi geri çevirmemizi istiyor. Üzgünüm. Şimdi bir iki gün Tokyo'yu gezer, Irak'a dönersiniz. Toplantı bitmiştir."

Toplantı odasına bir sessizlik çöktü. Buz gibi bir duş altında kalmış gibiydik. Olan biteni Tufan Durgunoğlu, Ali Solmaz'ın kulağına fısıldayarak tercüme ediyordu. Ama ondan bir ses çıkmayınca ben söz aldım, "Türkiye'de olsa proje mühendisleriyle serbestçe konuşulabileceğini, izin almaya gerek duyulmadığını bildiğimiz için hata yapmış olabiliriz. İzin alarak tekrar geleceğimizi ümit ederim" dedim. Ayrılıp otele döndük.

Lobide toplanıp aramızda konuşurken bizim de belki Iraklılara haber vermeden gittiğimiz için kusurlu olduğumuzu kabul ediyor, gene de Japonlara da, Iraklılara da söyleniyorduk. Ama olan olmuştu. Yapılacak bir şey yoktu. Şimdi Irak'a gitmemiz ve idarecileri arkalarından bir iş çevirmeye niyetimiz olmadığına ikna etmemiz gerekiyordu. Bu görev de bana düşecekti. Bu kararı aldıktan sonra artık rahat ettik. Mitsubishi açısından ziyaretimiz sona ermişti, Japonya'da kendi kendimize gezecektik. Ali Bey bir rehber bulmamızı ve iki gün Tokyo'yu onunla gezmemizi önerdi. Son derece cömert davranıyor, Tokyo'da iyi vakit geçirmemiz için hiçbir masraftan kaçınmıyordu. Büyük mağazaları, ünlü caddeleri, nadide porselen mağazası Noritake ve inci mağazası Mikimoto'yu hayranlıkla gezdik. Hep görmek istediğim Kenzo Tange'nin Tokyo Olimpiyatları için yaptığı ve zamanında çok yayımlanan kapalı spor salonuna da gittik. Ama büyük bir hayal kırıklığı yaşadım. Zamanında harika fotoğraflarını görerek çok etkilendiğim salon, strüktürünün esnemesi dolayısıyla bir türlü yalıtılamıyor, çatıdan su almaya devam ediyormuş. Zorunlu olarak terk edildiği için de, adeta küskün ve mahzun bir halde duruyordu.

Dönüşte gene Japon Havayolları'yla, bu defa Moskova'da durarak Londra'ya uçtuk. Moskova'dan hareket ettiğimizde servis edilen, çevresi buzlanmış, pırıl pırıl, gümüş kâselerdeki nefis havyarları ve küçük kadehlerdeki buz gibi seçkin Rus votkalarını hâlâ hatırlarım.

İstanbul'a döndükten sonra, birkaç gün içinde hazırlanıp tekrar Bağdat'a gittik. Şantiyede Iraklı yetkililer ile buluştuğumuzda oraya getirttiğim kara tahtanın başına geçtim. Projenin olumsuz taraflarını, çözüm önerilerimi yavaş yavaş, herkesin anlayacağı bir dille anlattım. Sağlanacak kazancı, ihalede belirtilen fiyatlarla parasal karşılığını hesaplayarak gösterdim. Hatta uygun bulunursa

bu kazancın idareyle müteahhitlik arasında bölüşülebileceğinden bahsettim. Beni büyük bir dikkatle izleyen Iraklı yetkililer bu tür öneriler getirmemi meslek etiği açısından doğru bulduklarını söylediler. Bana teşekkür ettikten sonra, Japonya'ya tekrar gidip Japon mühendislik firmasını da ikna etmemizi istediler. Bu olay, Iraklı yetkililerin bana güven duymalarında sanırım etkili olmuştu. Sonraki ilişkilerimizde daha saygılı davranıyor, hatta zaman zaman şirketle aralarındaki anlaşmazlıklarda hakemliğime başvuruyorlardı.

Bağdat'ta inşaat başladığı sıralarda, 1981 yılı ortaları olmalı, İstanbul'da, Kozanoğlu-Çavuşoğlu şirketi çok hızlı bir gelişme gösteriyordu. Bir yandan "Hisarbank kale gibi banka" sloganıyla büyük bir reklam kampanyası gerçekleştiriliyor, bir yandan Kozanoğlu-Çavuşoğlu ortaklığının sahip olduğu şirket sayısının otuzu bulduğu yazılıp çiziliyordu. Hatta basında, Türkiye'nin yeni Koç'unun Ömer Çavuşoğlu olduğuna dair yorumlar görülüyordu. Tüm bu işler Hisarbank çatısı altında yapıldığı için artık Hisarbank adını alan yapı adamakıllı kalabalıklaşmıştı. İnşaat şirketinin elemanları aynı arsanın arka bölümünde, gene bizim tasarladığımız daha küçük bir yapıya taşınmışlardı.

Bu yeni yapı bence inşaat şirketinin iyice tanıdığımız işlevine uygun olarak inşa edildiği için daha sevimli, iç mimarisi özenli bir yapıydı. İlk yapıyla bu yapı arasında arsadaki otopark olarak kullanılan yaklaşık 2000 metrekarelik bir alan boş kalmıştı. Zamanla o alan otopark olmaktan çıkarılmış, Ahmet Kozanoğlu'nun öğle tatillerinde genç banka çalışanlarıyla futbol maçları yaptığı bir alan haline getirilmişti.

Bağdat'ta inşaat başladığında ve İstanbul'da şirketin şöhretinin zirve yaptığı aylarda Ömer Bey beni bir kez daha davet etti. İki yeni konuda görüşmek istiyordu. Hisarbank binasının en üst katındaki, ipek İran halılarının kapladığı 150 metrekarelik görkemli odasında görüşmeye gittim. Büyükdere Caddesi'nde Hisarbank binasına yakın aynı büyüklükte yeni bir arsa satın aldıklarını, o arsaya yönetim ve baskı bölümlerini içeren şık bir gazete binası yapmak istediklerini anlattı. Ayrıca Hisarbank binasının da artık küçük geldiğini, arkadaki boş alana birkaç bin metrekarelik ek bir bina yapmak istediklerini söyleyerek hemen çalışmaya başlamamızı rica etti.

Bu yeni işlerle, 1980 askeri müdahalesinden sonra Türkiye'de mimarlık hizmetlerinde beklenebilecek bir daralmadan hiç etki-

lenmeyeceğimiz anlaşılıyordu. Sadece Çavuşoğlu-Kozanoğlu'nun işleri bizim büronun zaten pek büyük olmayan kapasitesini tam olarak doldurmaya yetiyordu. Bu işlerin karşılığı her defasında hiç tartışılmadan kabul ediliyor ama beklediğimiz ödemelerde aynı rahatlığı yaşayamıyorduk. O kadar hızlı genişleyen bir şirket için bu belki doğal sayılabilirdi ancak biz de yoğun çalıştığımız halde büroyu yaşatmakta güçlük çekiyorduk.

Şirketin de, belki bankanın da tüm para işlerinin başında genç yaşta emekli olmuş bir bahriye subayı olan Nihat Bey vardı. İyi niyetine güvendiğimiz güler yüzlü Nihat Bey ile ilişkilerimiz mükemmel sayılabilirdi. Bizi daima "bugün, yarın" diyerek ümitli ve hoş tutuyor, arada bir pek sıkıştığımızda telefon ederek, "Doğan Bey, biliyorsunuz çok sıkışığım ama bugün hesabınıza bir şeyler gönderebildim. Haberiniz olsun. Ama sakın ödeme aldığınızı kimseye söylemeyin!" diyordu.

Gazete binası ve bankaya eklenecek yeni bina için çalışmaya başladığımız günlerde yazılı ve görsel basında görülmemiş büyüklükte bir reklam kampanyası başlatıldı. Yıldızı parlayan Çavuşoğlu-Kozanoğlu ortaklığı bu defa basına el atmış, *Güneş* gazetesi adlı yepyeni bir gazete çıkarmaya karar vermişti. Başta Güneri Civaoğlu olmak üzere, basın dünyasının birçok ünlü yazarının görülmemiş ücretlerle yeni gazeteye transfer oldukları söylenip yazılıyor, çiçeklerle, afişlerle süslü kamyonlar, el ilanlarıyla konfetiler atarak yüksek sesli bir müzik eşliğinde caddelerde dolaşıyordu. On on beş gün sonra da gazete büyük gürültüyle piyasaya çıktı. Hatırladığıma göre ilgi de gördü.

Bir yandan Bağdat'a gidip geliyordum, bir yandan da büroda Ömer Çavuşoğlu'nun istediği iki yeni proje üzerinde çalışıyorduk. Ancak Bağdat'taki işler bir türlü beklenen hıza ulaşamıyor, Iraklı yöneticilerin hoşgörüleri zaman geçtikçe azalarak hırçınlığa dönüşüyordu. Toplantılarda Ali Solmaz'ı ve şantiye mühendislerini hırpalıyorlardı. Ben de göz göre göre onları savunup araya girmiyor, dinlemekle yetiniyordum. Herhalde o nedenle ben bir saygısızlıkla karşılaşmadım.

İstanbul'da üzerinde çalıştığımız projelerden biri tamamlanmıştı. Ancak Ahmet Kozanoğlu'nun futbol oynadığı sahadan bir türlü vazgeçmemesi nedeniyle bankaya yapılacak ek binaya başlanamıyordu. Kozanoğlu "Futbol beni canlandırıyor, mutlu ediyor;

mutluluğuma mani olacak bankayı ne yapayım ben?" diyordu. Ahmet Kozanoğlu o günlerde, Arnavutköy, Akıntıburnu'nun tepesinde, kuzey ve güneyde Boğaz'ın tüm manzarasına hâkim bir yerde nefis bir arsa satın almış, oraya kendisi için güzel bir ev projesi yapmamızı istiyordu. *Güneş* gazetesi için hazırladığımız projeyi de kendilerine anlatıp teslim ettiğim halde gazete inşaatının başlaması bir türlü mümkün olmuyordu. Biz de zorunlu olarak Ahmet Kozanoğlu villası üzerinde çalışmaya başladık. Bana evden beklentileri, yapının toplam büyüklüğü hakkında herhangi bir bilgi aktarılmadığı için Sami ile oturarak Kozanoğlu'nun tanıyabildiğimiz niteliklerine uyacağını düşündüğümüz tam beş avan proje hazırladık. Bunları Ömer ve Ahmet beylere sunduğumda, olanca dikkatleriyle incelediler, sorular sordular ve projelerden birisini oybirliğiyle beğenerek uygulanmasına karar verdiler. Bir iki ayda uygulama projelerini de hazırladığımız yaklaşık 1200 metrekarelik lüks villanın inşaatına başlandı.

Yavaş yavaş 1983 yılına gelmiştik. Bağdat'taki inşaat, betonarme işleri tamamlanmış, çelik çatı imalatına neredeyse hiç başlanmamış bir noktada tamamen durdu. İstanbul'da gerek inşaat şirketi merkez binasında gerek Hisarbank'ta bir durgunluk, moralsizlik havası seziliyordu. 1983 yılı ortalarındaysa Çavuşoğlu-Kozanoğlu şirketlerinin ve bankanın iflas ettiği, devletin bankaya el koyduğu haberleri patlak verdi. Biz tüm bu olanları gazetelerden okuyor, birlikte çalıştığımız ilgilileri de artık göremiyorduk. Hisarbank'ın ve inşaat şirketinin binaları tamamen boşaltılmış ve kimseler kalmamıştı. Ahmet Kozanoğlu'nun Akıntıburnu sırtlarındaki büyük villasına da sadece betonarme karkası tamamlanmış haldeyken el konmuştu. Bu villanın kimlere satıldığını duymadım ama iki yıl içinde tamamlandığı ve o zamandan günümüze İstanbul'daki Amerikan Başkonsolosluğu rezidansı olarak hizmet verdiği biliniyor.

Bir iki yıl sonra ziyaretimize gelen Çavuşoğlu-Kozanoğlu şirketlerinin mali işler sorumlusu sempatik Nihat Bey, yana yakıla şirketlerin batmasına, patronlarının gazeteciliğe heveslenmelerinin neden olduğunu anlatıyordu.

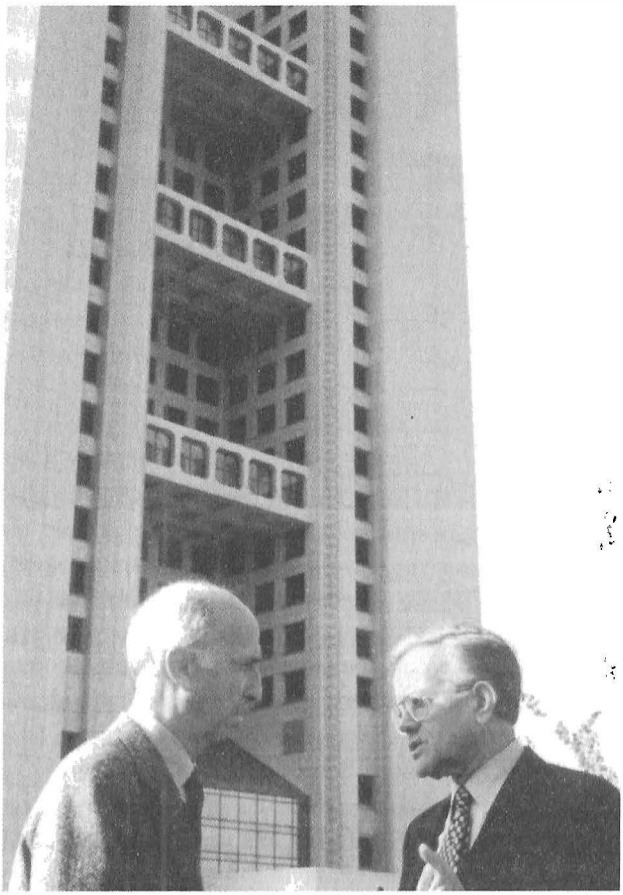
Bize gelince; kendi ölçülerimize göre büyük sayılabilecek bir alacakla ortada kalakalmıştık. Hisarbank ve inşaat şirketi çalışanlarının alacakları da söylendiğine göre Ömer Çavuşoğlu'nun gayretleriyle bir ölçüde ödenebilmişti. Zaman tüm acıları, sıkıntıları

unutturduğu gibi bütün bu insanların sıkıntıları da unutuldu. "Kale gibi banka" tarihe karıştı. Yapının Büyükdere Caddesi'ne bakan cephesinin önüne yerleştirilen heykeltıraş Bihrat Mavitan'ın yaptığı güzel metal heykel sökülüp atıldı. Çavuşoğlu-Kozanoğlu şirketinin adı, ülkemizin ekonomi tarihinde sadece dört yıl içinde görülmemiş bir hızla büyüyen, belki de büyümesine oranla daha büyük bir hızla yok olan bir kurum olarak kaldı.

Hisarbank binası bir süre sonra maalesef gene devlet tarafından el konan bir başka bankaya, Erol Aksoy'un İktisat Bankası'na ev sahipliği yaptı. Erol Aksoy ile İktisat Bankası'nın başarılı olduğu yıllarda yakın ilişkilerimiz oldu. Onunla bankanın hemen yanındaki arsada, içinde kurucusu olduğu Show TV'nin yer aldığı büyük bir bina gerçekleştirdik. Gerek o iki yapı gerek her iki bankanın sahipleriyle olan ilişkilerimiz, mimarlık yaşamımızda biraz da buruk deneyimler olarak yer aldı.

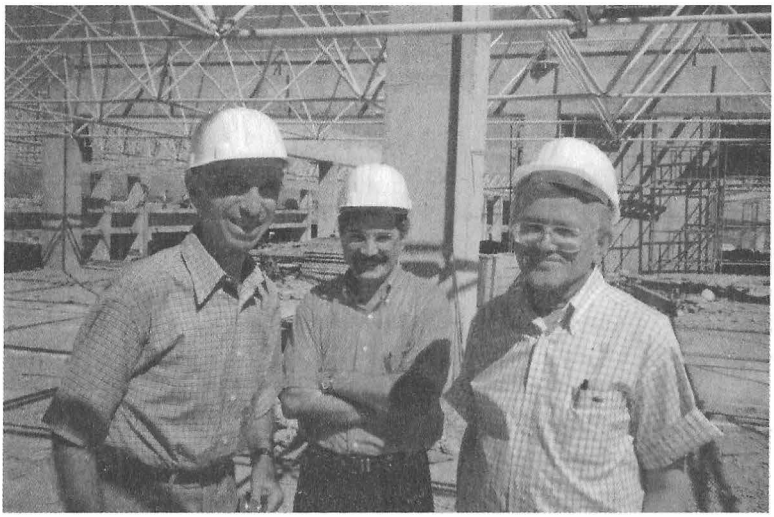
Bağdat'ta yarım kalan fabrika inşaatının tamamlanması işi, en başta teminat mektubunu veren İş Bankası'nın girişimiyle Enka İnşaat Şirketi'ne devredilmişti. Zamanla yurtdışında aldığı işlerle iyice büyüyen bu şirketin artık çeşitli düzeylerde pek çok yetkilisi vardı. Yetkili direktörlerden biri büromuzu ziyarete geldi ve Bağdat'taki fabrikanın tamamlanmasını üstlendiklerini, Iraklı yetkililerin inşaatta Çavuşoğlu-Kozanoğlu'ndan kimseyi görmek istemediklerini, sadece bizim mimari projelere devam etmemizi beklediklerini söylüyor, eski alacaklarımızın da Enka şirketi tarafından ödeneceğini ilave ediyordu. Memnuniyetle kabul ettik. Yaklaşık bir yıl içinde projeler de, inşaat da tamamlandı. Ancak Enka'dan da alacaklarımızın tahsil edilebilmesi kolay olmadı. Hatta bu amaçla yaptığımız girişimler Enka ile aramızın açılmasına neden oldu.

1983-2000 yılları arası, büronun iki üç sanayi yapısı dışında, önemli sayılan büyük yapılar gerçekleştirdiği verimli bir dönem oldu. Sami ile beraber büyük-küçük demeden her yapımız için çevresine uyumlu, akılcı bir güzellik amaçlayarak çalışıyorduk. Bu nedenle yapılarımız arasında "önemli-önemsiz" gibi bir ayrım yapmayı doğru bulmuyorum. Ne var ki, kent içindeki konumları ya da barındırdıkları işlevler nedeniyle kamu tarafından daha çok tanınarak önemli sayılan yapılarımız olduğu gibi, görece gölgede kalan yapılarımız da olmuştur.

Birinci Halk Bankası önünde Sami Sisa'yla

Bu yıllar arasındaki yapılarımızdan, 2012'de Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan *MİMARLIK: Zor Sanat* adlı anı kitabımda ayrıntılı olarak söz etmiştim. Burada sadece birer ikişer kelimeyle isimlerini anacağım. Bunlar arasında davetli proje yarışmaları kazanmak suretiyle gerçekleştirdiğimiz: Ankara'da, Halk Bankası Genel Müdürlüğü için yaklaşık on yıl arayla proje ve kontrollüğünü yaptığımız iki ayrı yapı grubu; İstanbul, Levent'te İş Bankası Genel Müdürlüğü yapılar grubu; Antalya Havaalanı 1. ve 2. Terminal binaları; İstanbul, Zincirlikuyu'da Metrocity Alışveriş Merkezi ve Konut Kompleksi'ni oluşturan bu beş yapı var.

Antalya Havaalanı şantiyesinde.

Boğaziçi'nde, Ortaköy ve Anadoluhisarı sırtlarında iki konut grubu, büyük-küçük çeşitli boyutlarda kiralık büro yapıları, şirket merkezleri, Türkiye'de çalışmaya gelen üç dört yabancı bankanın İstanbul şubeleri için iç mimari düzenlemeleri, üç bankamız için şube iç mimari projeleri, Sabancı Grubu için İzmit'te Dusa adlı yapay iplik fabrikası, Fransız Legrand Grubu için Gebze Organize Sanayi Bölgesi'nde inşa edilen Bufer Elektrik Gereçleri Fabrikası, İstanbul Rami'de üç yüz dükkânlı bir sanayi çarşısı, bu dönem içinde uygulanan projelerimiz arasındadır.

Gene bu dönemde, yarışmayla kazandığımız ya da bizden istenerek tamamladığımız halde uygulanmayan hayli projemiz oldu. Mimarlık yaşamımda, 1980-2000 yılları arasında geçen yirmi yılı büroda hiç boş kalmadığımız, hatta bazı konuları başka bürolara devrettiğimiz bir dönem olarak niteliyorum.

16. Toplumsal Görevler ve Sorumluluklar

JÜRİ ÜYELİKLERİ

Tanıdıklarım arasında hangi topluluk içine girerlerse girsinler, ilk andan itibaren evlerindeymiş gibi hareket edebilen, karşılarında kim olursa olsun, eski bir tanıdık gibi konuşmaya girişebilenler var. Sakıp Sabancı, Şakir Eczacıbaşı, Vitali Hakko gibi. Meslektaşlarım arasında da Aydın Boysan, Behruz Çinici, Vedat Özsan, hatta eşim Zeynep Tekeli aklıma ilk gelen isimler. Bana gelince, ancak arkadaşlarım ve akrabalarım arasında kendimi rahat hissediyorum. Zorunlu olarak katılacağım ve tanımadığım kimselerden oluşan toplantılara giderken ayaklarımın adeta geri geri gittiği çok olmuştur. Buna karşılık, istemeden katıldığım birçok toplantıda, bir süre sonra ortama uyum sağlayabilmişimdir.

Henüz yirmi yedi yaşımdayken Mimarlar Odası Başkanlığı'na getirildiğim gibi, özellikle ellili yaşlarımdan başlayarak hiçbirine kendimin talip olmadığı çeşitli toplumsal görevlere çağrıldım ve bu görevlerin çoğuna zamanla alıştım, hatta bunlardan hoşlandım. Mimari proje yarışmalarında jüri üyesi olmayı da bu tür görevlerimin arasında sayıyorum.

Sözünü ettiğim jüri üyeliği görevi kolektif bir çalışma olduğu ve alınan kararlar çoğu defa mimarlık çevresini etkilediği için bence toplumsal bir görevdir. Ben bu görevlere çok genç yaşlarımdan itibaren davet edildim. Her defa da aklıma, Hollandalı ünlü mimar Willem Marinus Dudok'un, 1949'deki İstanbul Adalet Sarayı yarışma jürisindeyken gazetecilere söyledikleri gelir: "Jüri üyeliği çok nankör bir görevdir. Yarışmada kazanamayanlar jürinin projelerini anlayamadığını iddia ederlerken, birincilik ödülü kazananlar bile kendi projelerinin yeterince methedilmediğinden yakınırlar."

Ne var ki Dudok'un sözlerindeki gerçeklik payına karşın jüri üyeliği meslekte bir aşama ve kişinin bilgisine, muhakeme yeteneğine duyulan güvenin bir göstergesi olarak kabul edilir. Bu

nedenle göreve davet edilenler bunu büyük çoğunlukla kabul ederler.

1960-1980 yılları arasında, pek çok ulusal yarışmanın jüri üyeliğinde bulundum. Jüri toplantılarında hem bilgi hem deneyim kazanıyordum. Başka meslektaşlarımın mimarlık mesleğini nasıl anladıklarını, hatta belirli bir soruna ne kadar farklı açılardan bakabildiklerini şaşırarak görüyordum. Toplantı sonunda oy çokluğuyla da olsa bir uzlaşma sağlanması beklendiğine göre, bu kadar farklı bakış açısının birbirleriyle nasıl uzlaştırılabileceği konusu beni meşgul ediyordu. Kendi kendime yöntemler düşünüyordum. Zamanla bu alanda bir beceri kazanmış olmalıyım ki, mimarlar arasında çok tartışılan, sonuç alınması zor görülen konulardaki yarışmalara davet edildiğimde jüri başkanlığına getiriliyordum.

Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Konser Salonu, Harran Üniversitesi Master Planı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Binası bu türden jüri başkanı olarak görev yaptığım ve sonuçlarının mimarlık çevresi tarafından tartışmasız kabul gördüğü proje yarışmaları arasında sayılabilir.

Mimarlıkta otuz yılımı tamamladığım 1980'li yılların başına kadar uluslararası bir jüri üyeliğinde bulunmamıştım. 1983 yılı yaz

Jüri başkanlığı yaptığım İstanbul Büyükşehir Belediye Binası Yarışması'nın jüri toplantısında (2001).

başında, Tunus'ta inşa edilecek Arap Birliği Genel Merkezi için açılan uluslararası proje yarışmasına jüri üyesi olarak çağırılmam benim için bir sürpriz oldu. Aynı yıl haziran ayında Tunus'a giderek katıldığım çalışmalar, orada gösterilen saygı ve misafirperverlik yanında yöneticilerin jüriyi belli etmemeye çalışarak yönlendirmek istemeleri, oynanan oyunlara tanık olmak bana yeni deneyimler kazandırdı. Bir diğer kazancım da Tunus'u neredeyse baştan başa gezmek, güzel yemekler yemek, o zamanın Türkiye koşullarında dolgun sayılabilen bir jüri ücreti almak, uluslararası tanınırlığı olan mimar Henry Svoboda, Yasmeen Lari ve Üstat El-Hakim'i tanımak oldu.

AĞA HAN MİMARLIK ÖDÜLLERİ KURUMU'NDA GÖREVLER

İsmailî tarikatı imamı, Harvard Üniversitesi mezunu Prens Kerim Ağa Han, 1977 yılında bir girişimde bulunarak uluslararası mimarlık ortamında önemli bir yer edindi. Cemaatinin, ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak için kurduğu birçok vakfın yanında, İslam ülkelerinde yaşam koşullarının iyileştirilmesi için de kapsamlı çalışmalarda bulunuyordu. Bu çalışmaların arasında İslam ülkelerinde, nitelikli mimarlığın teşvik edilmesi de vardı ve bu Ağa Han Mimarlık Ödülleri Kurumu tarafından gerçekleştirilecekti.

Ağa Han Mimarlık Ödülleri'nin Tarabya'da yapılan seminerinde Zeynep Ahunbay ile birlikte (1979).

Cenevre merkezli Ağa Han Mimarlık Ödülleri Kurumu, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde gerçekleştirilen nitelikli mimarlık eserlerini üçer yıllık dönemlerde ödüllendirecekti. Düşünce güzel, kurumun maddi olanakları geniş, vaat edilen ödüller küçümsenmeyecek önemdeydi. Kurum, başında Ağa Han'ın bulunduğu, uluslararası ünlü mimarlar, düşünürler ve bilim insanlarından

oluşan bir yönetim kurulu tarafından yönetilecekti. Ödüle aday gösterilen mimarlık eserlerini değerlendirecek olan jüride de uluslararası mimarlığın yıldızları, İslam ülkelerinden mimarlar, sanat tarihçileri, düşünürler bulunacaktı. Jüri üyeleri yönetim kurulu tarafından seçilecek ve kararlarında tam bağımsız olacaktı.

Bu amaçlarla işe başlayan kurum, 1980 yılının yaz aylarında ilk defa olarak söz konusu ödüllerin hangi eserlere ve yaratıcılarına verildiğini duyurdu. Kazanan eserler tüm İslam ülkeleri ve Türkiye'de olduğu gibi, uluslararası mimarlığın prestijli dergilerinde de geniş ölçüde yayımlandı. İlgi uyandırdı. Bu dönemi 1983, 1986 ve 1989 ödül dönemleri izledi.

Ne var ki bu üç dönem sonunda ödül verilen ve bir bakıma İslam ülkeleri mimarlarına örnek gösterilen yapılar çoğunlukla küçük ölçekli, marjinal, sempatik yapılardan oluşuyordu. İslam ülkeleri mimarları bu kararları kendilerine verilmek istenen bir mesaj olarak algıladılar. Sanki "büyük ölçekli önemli kurumsal yapıları biz Batılı mimarlar yaparız! Siz de işte, seçtiğimiz yapıları örnek alın, o düzeyde işlerle uğraşın!" deniyor gibiydi. Böyle yorumlanan mesaj, özellikle Türkiye'de tepkiyle karşılandı. Mimarlık dergilerinde birçok mimar tarafından eleştiri yazıları yayımlandı. Benim de "Ağa Han Mimarlık Ödüllerinin Söylemek İstediği" başlıklı yazım bunların arasındaydı.

1992 yılı ödül döneminden bir yıl önce, o sırada kurumun Genel Sekreteri olan değerli arkadaşım Suha Özkan Cenevre'den aradı. Yönetim kurulu tarafından yeni dönemde jüri üyeliğine seçildiğimi bildiriyordu. Daha önce dört kez dağıtılan ödülleri eleştirdiğim için görevi memnuniyetle kabul ettim. Böylece önümde, Ağa Han Mimarlık Ödülleri Kurumu ile üç dönem sürecek bir çalışma dönemi açılmış oluyordu.

1992 yılı jürisinde Frank Gehry, Fumihiko Maki gibi iki uluslararası yıldız mimar, Sorbonne'dan bir teoloji profesörü, Suudi Arabistan, Pakistan ve Hindistan'dan mimarlar vardı. Jüri üyeleri lüks otellerde misafir ediliyor, öğle ve akşam yemekleri ünlü restoranlarda topluca yeniyordu. Jüri sabah ve öğleden sonra iki seansta toplam sekiz on saat çalışıyordu.

O dönem jüri birkaç aylık aralarla, üç defa birer hafta süren toplantılar yaptı ve 1992 yılı sonbaharında, yaklaşık üç yüz eser arasından altısını ödüle layık gördü. Ödüller genel olarak kurumun

Ağa Han Mimarlık Ödülleri, 1992 yılı jürisi, fotoğraf: Jacques Bétant.
Kaynak: Ağa Han Kültür Vakfı Arşivi

ve ödüllerin önemini gösterecek görkemli törenlerle veriliyordu. Benim jüri olduğum dönem sonunda da verilen ödüller, Batı'dan ve İslam ülkelerinden, Ağa Han'ın misafiri olarak özel uçakla gelen yüz elli kadar davetlinin, Özbekistan Cumhurbaşkanı ve Ağa Han'ın katıldığı parlak törenlerle Semerkant'ta sahiplerine verildi. Ödül verilen eserler Pakistan'dan, Suudi Arabistan'dan, Türkiye'den aday gösterilen önemli yapılardı.

Jüri üyesi olarak görev yaptığım bu ödül dönemi sona erdikten sonra Ağa Han, gönderdiği nazik bir mektupla, 1995 ödül dönemi içinde de birlikte çalışmak istediğini söylüyor, bu defa yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmamı rica ediyordu. Benim de zaten jürideyken ayrıntılarını öğrendiğim ödül süreci hakkında çekincelerim vardı. Ödüle aday proje sahiplerinin hazırladığı dosyalar,

jürinin görevini kolaylaştırmak amacıyla Cenevre'de, vakıf merkezindeki bir ekip tarafından özetlenerek tekdüze bir formatta jüriye sunuluyordu. Bence yapılan bu özetler, müellifler tarafından hazırlanan özgün dosyaların anlatmak istediklerini aktarmakta yetersiz kalıyordu. Bu süreci mümkünse iyileştirebilmek ve Cenevre'de bir süre daha o uluslararası ortamda yer almak düşüncesi bana da uygun göründü.

1992-1995 ödül dönemi yönetim kurulu toplantılarına vakfın davetlisi olarak katıldım. Ödül sürecinde yapılmasını düşündüğüm iyileştirmeler kabul gördü. O dönem görev yapacak olan jürinin seçimi konulu toplantıda, genel sekreter Suha Özkan'ın getirdiği listede bulunan Zaha Hadid'in üyeliğine, onun mimarlık anlayışının ödülün amaçlarıyla uyuşmayabileceği gerekçesiyle karşı çıktım. Ağa Han, Zaha'nın bir eserini görmek istedi. Suha Özkan'ın getirdiği, Basel'deki itfaiye binasının fotoğrafını gördükten sonra da "Zaha Hanım'ı rahat bırakalım" diyerek bana hak verdi.

1998'de bir sonraki ödül döneminde bir defa daha jüri üyeliğine davet edilmiş ve kabul etmiştim. İlk toplantıda jüri başkanlığı için seçim yapılacaktı. Herkes birbirine bakarken Suha Özkan beni önerdi. Bir anda, itiraz etmeye vakit bile bulamadan tüm üyelerin el kaldırmasıyla jüri başkanlığına seçilmiş oldum. Bu herhalde Suha Özkan'ın benim şahsımda Türk mimarlığına yapmış olduğu bir jestti. Ama ben jürinin önerisiyle değil de Suha'nın önerisiyle seçildiğim için "Uluslararası önemde bir mimarlık yarışmasında jüri başkanlığı yaptım" diye özel bir mesleki tatmin hissi yaşamadım. Ayrıca üç yıl önce jüri üyeliğine itiraz ettiğim Zaha Hadid'in benim yöneteceğim jüride yer alması da benim için bir sürpriz oldu. Bununla beraber, sert tartışmaları, yarısını anlayamadığım, küfürlü olduğunu sandığım konuşmalarına karşın, Zaha'nın gene de olumlu bir jüri üyesi olduğunu söyleyebilirim. Bu görevim de 1998 yılının haziran ayında ödül alan eserlerin belirlenmesinden sonra, Londra'da Royal Institute of British Architects'te, benim de konuştuğum bir toplantıda o dönem ödüllerinin tanıtılmasıyla devam etti. En sonunda da Granada'da, İspanyol Kralı'nın ve Ağa Han'ın katıldığı görkemli törenlerle sona erdi.

Ağa Han Mimarlık Ödülleri kurumuyla üç dönem süren ilişkilerimin, mimarlıkta yalınlığın ve samimiyetin önemi konusunda zaten var olan düşüncelerimi pekiştirdiğini söylemek isterim. Bununla

Ağa Han Mimarlık Ödülleri, 1998 yılı jürisinde, Fredric Jameson ve Saleh Al-Hathloul ile birlikte. Kaynak: Ağa Han Kültür Vakfı Arşivi

beraber oradaki oryantalist bakış açısının hâlâ egemen olduğunu görüyorum. Ağa Han mimarlık ödüllerine uluslararası mimarlık ortamında ilk dönemlerde duyulan büyük ilginin giderek azalması belki de bu oryantalist bakış açısından kaynaklanmaktadır.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ DANIŞMA KURULU'NDA

1980 askeri darbesinden sonra 1983 yılında yapılan ilk seçimde Turgut Özal'ın yeni kurulan Anavatan Partisi iktidara gelmiş, partinin kurucularından Bedrettin Dalan da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştu. Özal büyükşehir belediyelerinde tarihçi, hukukçu, şehir plancısı, mimar vb. uzmanlardan oluşan danışma kurullarının kent yönetimine katkı yapacağını düşünerek bu konuda bir de yasa çıkarmıştı. Yeni belediye başkanı Dalan bu kanuna göre kurduğu Danışma Kurulu'na beni de davet etmişti.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin karar ve uygulamaları basında çok eleştiriliyordu. Şimdi ben bu uygulamaları daha yakından izleyebilecektim. O zaman kendimi yeterince birikimli saydığım için yararlı olacağıma kesinlikle emindim. Kurulda üçü üniversite rektörü, biri anayasa, biri Bizans tarihi, biri ulaştırma, biri mimarlık tarihi profesörü olmak üzere yedi akademisyen ve deneyimli sayılan iki mimar yani eski arkadaşım, yarışmalarda rakibim Yılmaz Sanlı ile ben, toplam dokuz kişiydik.

Gündemin ağırlığını imar ve planlama işleri oluşturuyordu. Bununla beraber kurul üyeleri, kendi konularıyla ilgili olsun olmasın, öneriler de getirebiliyorlardı. Alınan kararlar aynı gün yazılıp

imzalanıyordu. Başkan Dalan toplantıların büyük çoğunluğunda hazır bulunuyor, kurulu yönetiyordu.

İstanbul'un ana arterlerinde, meydanlarında yapılacak binaların projeleriyle Anıtlar Kurulu'na gidecek projeler önce Danışma Kurulu'nda konuşuluyordu. Çeşitli gerekçelerle sakıncalı bularak onaylayamadığımız projelerin müelliflerini haklı olduğumuza ikna etmeye çalışıyorduk. Bu amaçla onları ya kurula davet ederek arkadaşça açıklamalar yapıyor ya da uzun, ayrıntılı gerekçeler yazıyorduk. Ama çoğu defa kırılmaları, darılmaları önleyemiyorduk. Onaylamadığımız bir projenin müellifi olan ismini ve çalışmalarını bildiğimiz genç bir meslektaşımızı kurula davet etmiştik. Ne söylediysek kendisini ikna edemedik. Sabırla gerekçelerimizi bir kez daha açıklayarak projesini onaylayamayacağımızı bildirdik. Hışımla döndü. Kapıdan çıkarken hepimize bir kez daha baktı, "Siz kendinizi ne sanıyorsunuz? Bugün siz oradasınız, yarın biz" dedi ve çıktı. Ama on beş gün sonraki toplantıya o proje, eleştiriler dikkate alınmış olarak geldi ve doğal olarak onaylandı.

Danışma Kurulu'ndaki görev süremin ilk yılında, Belediye adına iki kentsel tasarım ve devasa bir Fatih anıtı için yarışmalar düzenlemiştik. Bunlardan sadece Tarlabaşı Bulvarı yarışmasını kazanan proje kısmen uygulanabilmişti. Aynı dönemde kurula gelen, Gümüşsuyu'nda olağanüstü büyüklükteki Park Otel projesiyle, Maçka'daki eski taşlık arsası için önerilen bir başka büyük otel projesini de reddetmiştik. Bedrettin Dalan kararlarımızı kabul etmekle beraber Maçka'daki otel için bir açıklamada bulundu: "Hocalar," dedi, "bu arsayı, Başbakan Özal, Japonya seyahati sırasında Japonlara vaat etmiş. Bu konuda bir anlaşma bile yapılmış. Onun için o otel orada mutlaka yapılacak. Siz projeyi reddederken orada nasıl bir şey yapılmasını mümkün gördüğünüzü söylerseniz, bence daha uygun olur."

Reddedilen proje, Dolmabahçe Sarayı'nın arkasındaki sırtta, yaklaşık on katlı ve Hilton Oteli'nden daha büyük bir otel kitlesi öneriyordu. Hepimiz isyan ettik. Olacak bir şey değildi. Dalan da projeyi o haliyle kabul edemiyordu. Tepkimizi haklı buluyor ama kurulun mutlaka bir çözüm bulabileceğine inandığını da söylüyordu. Toplantı sonrası aramızda bir tartışma yaşandı. Bazılarımız; "Ne olursa olsun, Taşlık arsası boş kalmalı, bu oldubittiyi kabul etmemeliyiz" derken, çoğunluk "Bu otel Dalan'ın dediği gibi Be-

lediye'yi de aşarak inşa edilirse, biz de sorumlu sayılırız, bu bir felaket olur. Bir çözüm aramalıyız" diyordu. Çözüm aranmasını düşünenler bir de öneride bulunuyor, bu haliyle denize paralel duran kitle, denize dik olarak yerleştirilse, Boğaz'dan sadece dar cephesinin görüneceğini, böylece Dolmabahçe Sarayı'nın görkemiyle yarışmayacağını savunuyorlardı. Bu düşüncenin, Japon mimarlara iletilmesi kararlaştırıldı. Onlar da alelacele bu tarife uygun yeni bir proje hazırlayıp gönderdiler. Ancak bu yeni öneri sadece tam karşıdan bakıldığında düşünüldüğü gibi duruyor, ama örneğin Sarayburnu'ndan bakılınca, Maçka sırtlarından Dolmabahçe'ye inen devasa bir duvar oluşturuyordu. Bu da kabul edilemeyince ben, otel kitlesinin daha küçük kitlelerden oluşan bir kompozisyon haline getirilebilirse, böyle bir yapının Dolmabahçe sırtlarındaki yüksek ağaçlar arasında bir ölçüde kaybolacağı gibi bir düşünce öne sürdüm. Belki de çaresizlikten, kurul bu düşünceyi denemeye değer buldu; Japon mimarların benimle konuşmalarını, bu fikri geliştirmelerini ve sonucun kurula getirilmesini kararlaştırdı. Bu karar, kurulun bu proje için bir bakıma beni görevlendirmesi anlamına geliyordu. Öneriyi ben yaptığım için kabul etmek zorunda kaldım. Dalan'ın da onayıyla karar yürürlüğe girdi. Japon mimarların benimle çalışmalarını sürdürmeleri başkanlık kararı olarak kendilerine bildirildi ve yaklaşık iki ay sürecek bir çalışma dönemi başlamış oldu.

Ben proje yarışmalarından gelen alışkanlıklarımla çevre koşullarının, Dolmabahçe Sarayı'nın ve Boğaz'ın niteliklerinin özellikle dikkate alınması gerektiğini anlatıyor, genel anlamda bazı şemalar öneriyordum. Bu çalışma sürerken otelin yatırımcıları adına ayrı ayrı temsilciler beni ziyaret ediyor, konuşma arasında sanki beni yokluyor ve ne istediğimi öğrenmeye çalışıyorlardı. İkinci görüşmemizden başlayarak bu tutumu fark ettiğim için hiçbir isteğimin olmadığını, sadece Boğaz'a daha uygun bir projeyi amaçladığımı anlatmaya çalıştımsa da onları ikna etmek, Japon mimarları ikna etmekten daha zor oldu. Ancak bu konu onlar açısından anlaşılmış olmalı ki, Japon mimarların benimle temasları ve çalışmaları hızlandı.

Sonuçta, önerilerimi dikkate alan ve bugünkü Swiss Hotel'in inşaatına esas olan avan projeyi oluşturdular. Proje kurula sunulduğunda, artık benim yönlendirdiğim bir proje olduğu için, görü-

şülürken üyelerin rahatça konuşabilmelerine imkân vermek için dışarı çıktım. Çağırıldığımda proje oybirliğiyle onaylanmıştı.

Bütün bu süreç Danışma Kurulu'nun içinde yürütülmüş, dışarıya bilgi sızdırılmamıştı. İzin verilen inşaat sessiz sedasız başladı ama yapı bir miktar yükselince basında şiddetli eleştiriler görüldü. O zamanlar *Milliyet* gazetesinde çalışan bir muhabir konuyu araştırmış ve bana ulaşmıştı. Büroya geldi. Geliş sebebini anlatırken beni neredeyse sorguya çekiyor, arada bir elindeki mikrofonu bana uzatarak, "Doğan Bey, söyleyin kurtulun; nasıl oldu da bu proje izin aldı?" diyordu. Ben de sabırla tüm süreci anlattım. Hatta elimde bulunan, onaylanmamış ilk projeleri gösterdim. Ama muhabiri ikna edemedim. Güçlü kuvvetli bir adamdı. Elimdeki projeleri kaptı, "Merak etmeyin, bunları yarın getireceğim" diyerek çıktı gitti. Anladığıma göre Dalan'ın, Kurul'un ya da benim hakkımda kasıtlı bir yayın yapmaya niyetliydi. Ne var ki, *Milliyet Gazetesi*, konuyu gündeme getirmedi. Sonradan öğrendiğime göre, gazetenin o dönemdeki yayın kurulu muhabirin niyetini onaylamamış, yazdıklarını da maksatlı bulmuştu.

Bu tatsız olay atlatılmıştı ama proje, en yakın arkadaşlarımdan Behruz Çinici'yle neredeyse aramızın açılmasına neden oluyordu. Behruz bir akşamüstü telefon etti. Otelin inşaatını gördüğünü söylüyor, "Bu projeyi Danışma Kurulu nasıl kabul eder?" diye benden hesap soruyordu. Olanları tüm ayrıntılarıyla anlatsam da Behruz'u sakinleştiremedim. Son sözü, "Ben bununla uğraşacağım Doğan'cığım. Avukatıma talimat verdim. Sorumlusu kim ise, projenin arkasında kim varsa, gözünün yaşına bakmam!" oldu. Ben de "Elinden ne geliyorsa yap Behruz!" diyerek telefonu kapatmak zorunda kaldım.

Aradan bir veya bir buçuk ay geçmişti ki Behruz telefon etti. Mahcup gibiydi, "Doğan'cığım," dedi, "geçmiş olsun, Danışma Kurulu'nun karar defterinin kopyasını buldurttum. Otel projelerini onaylayan kararının altında senin imzan yokmuş." Anladığıma göre Behruz'un otele karşı kızgınlığı da geçmiş, konuyu unutmuş gibiydi. Belki de benimle uğraşmasına imkân kalmadığı için artık ilgilenmesi de gerekmiyordu.

Kuruldaki görevim birinci yılını doldurduğunda, aldığım tepkilerden sıkıldığım gibi iyi niyetle verdiğimiz kararların şiddetle eleştirildiğini görüp üzülüyordum. Ayrıca istediğim ölçüde yararlı

olamadığımı da düşünüyordum. Başkan Dalan'a bunları anlatan bir istifa yazısı gönderdim ve kurul toplantılarına katılmadım. Bu sırada Dalan'dan yazılı bir akşam yemeği daveti geldi. Kurul üyeleri eşleriyle birlikte Sirkeci-Yenikapı sahil yolu üzerindeki bir otele davet ediliyordu. İstifa yazımı göndermiş ve kuruldan bence ayrılmış olsam da, Dalan bunu dikkate almayıp nezaket göstermiş, beni de çağırmıştı. Gitmemek olmazdı.

Yemek neşeli bir havada başladı. Dalan at nalı biçiminde düzenlenen masaların ortasında, etrafında yardımcılarıyla oturuyordu. Yemeğin ortalarına doğru önündeki mikrofona uzandı. Hepimizi selamladıktan sonra sözü kurul çalışmalarına getirdi. Bu çalışmalardan ne kadar yararlandığını söyleyerek kurulu övdü. Teşekkür etti. Ardından şimdi Swiss Otel olarak tanınan söz konusu otelin projelerinin, kurulda nasıl bir çalışma sonunda onaylanabildiğini anlatarak beni yanına çağırıp kucakladı. Söylediği özetle şöyleydi: Proje son şeklini alıp onaylandıktan sonra Japon şirketinin temsilcileri Dalan'ı ziyaret edip teşekkür etmişler ama özellikle Türkiye'de ummadıkları ölçüde sağduyulu bir çalışma ve yardım gördüklerini anlatarak mimarlarının iyi niyeti nedeniyle Dalan'ı kutlamışlar. Dalan sözlerini sürdürdü: "Koltuklarım kabardı. Ne kadar iftihar ettim bilemezsiniz. Ama Doğan Bey bizi bırakıyor. Bunu kabul edemem. Hocam istifa filan yok, değil mi?"

Galiba söylenecek bir şey kalmamıştı. Dalan'ın bu jestinden duygulanmıştım. Ben sadece verilen görevi kendi bildiğime göre gerçekleştirmiştim. Ancak Japonlar sanırım kendilerine öğretilen "Türkler ile iş yapma yöntemi" doğru çıkmayınca şaşırmışlardı. Zorunlu olarak bir yıl daha danışma kurulundaki görevimi sürdürdüm. Ama dört yıl için seçildiğim görevden, ikinci yıl sonunda bir kez daha ve kesin olarak ayrıldım.

Dalan dört yıllık Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde İstanbul'a önemli hizmetlerde bulundu ve karizmatik bir belediye başkanı oldu. Bununla beraber dönemi sonundaki seçimlerde kazanamayarak yerini CHP adayı Dr. Nurettin Sözen'e bırakmak zorunda kaldı. Görevden ayrılacağı gün bir zabıta memuru Belediye'den resmi bir yazı getirdi. İki yıldır görüşmediğim Başkan Dalan, danışma kurulu üyeliğim için teşekkürlerini bildiriyor ve veda ediyordu. Dalan'ın gösterdiği ilgi ve yakınlık bununla kalmadı. Zaman içinde kurul üyelerini aradı. Yemekler verdi. Kurduğu okul-

ları gezdirdi. Vefasını gösterdi. Ama ben bu yakınlığa aynı şekilde karşılık veremedim. Maalesef bunun mahcubiyetini taşıyorum.

BEYOĞLU GÜZELLEŞTİRME DERNEĞİ VE VİTALİ HAKKO

Vakko giyim ürünleri markasının yaratıcısı Vitali Hakko, 1960-2000 yılları arasında yaklaşık kırk yıl, İstanbul'da adını sıklıkla duyuran bir işadamıydı. İstiklal Caddesi'nde, Abdurrahman Hancı'nın tasarladığı çok katlı, şık mağazası ülkede adeta lüks giyimin simgesi olmuştu. Daha sonra Merter'de, Haluk Baysal tarafından projelendirilip inşa edilen modern fabrikası, ayrıca günün ünlü ressam ve heykeltıraşlarının eserlerini de içeriyordu. Vitali Hakko bu yapıları nedeniyle mimarlık mesleğine yakın ilgi duymuş olmalıydı ki, bir vesileyle karşılaştığımızda ismen tanıdığını, bir iki yapımızı da gördüğünü söyleyip beni şaşırtmıştı.

1980 darbesinden önce, ülkedeki yakıt sıkıntısı nedeniyle sokak aydınlatmalarının, vitrin ışıklarının adamakıllı kısıtlanması, sokaklardaki sağ-sol çatışmaları İstiklal Caddesi'ni, hatta tüm Beyoğlu'nu bir çöküntü bölgesi haline getirmişti. Darbeden sonra ortam sakinleşir gibi olunca Vitali Hakko, kendi mağazasının da içinde yer aldığı Beyoğlu bölgesine eski çekiciliğini kazandırmak için kolları sıvayarak 'Beyoğlu Güzelleştirme Derneği' adlı bir dernek kurmuştu.

Halkla ilişkiler tekniklerini iyi biliyor, basından geniş destek görüyordu. Büyük otellerde düzenlediği toplantılara İstanbul'da kültür, sanat, basın alanında tanınan herkes davet ediliyordu. Bu toplantılardan birine ben de katıldım. Konuşulanları dinledikten sonra galiba olumlu izlenim bırakan kısa bir konuşma da yaptım. Birkaç gün sonra Vitali Bey telefon ederek derneğe katılmamı, birlikte çalışmamızı önerdi. Onun bir araya getirdiği o renkli topluluk içinde bulunma düşüncesi hoşuma gitti, davetine olumlu cevap verdim.

Vitali Hakko'nun başında bulunduğu yönetim kurulu hukuk, mali işler, halkla ilişkiler, kültür, sanat, şehircilik, mimarlık gibi birçok konuda çalışacak komisyonlar kurmuştu. Böylece her alanda tanınmış kişilerden oluşan büyük bir entelektüel güç bir araya gelmişti. Bu komisyonlar on beş günde bir neredeyse tam kadroyla toplanıp İstanbul'da ses getiren etkinlikler gerçekleştiriyordu.

Bana verilen ilk görev derneğin yüksek istişare kurulu üyeliğiydi. Daha sonra çalışmalarına yardımcı olmak üzere kültür ve sanat komitesine davet edildim. Bir süre şehircilik ve imar komisyonunda çalıştım. Sonra da yönetim kuruluna davet edildim.

1993 yılına kadar süren bu görevlerim sırasında Kemal Ahmet Arû, Aydın Boysan gibi meslektaşlarımın yanı sıra derneğin genel sekreteri, devlet sanatçısı Aydın Gün, Ara Güler ve Betül Mardin'i tanıdım. Haldun Dormen'den Gülriz Sururi ve Engin Cezzar'a, Perran Kutman'dan Ayla Algan'a kadar pek çok değerli sanatçımızla komisyonlarda birlikte çalışma fırsatını buldum. Vitali Hakko'nun, bir işadamı kimliğiyle bu kadar çok ünlü simanın bir arada, heyecan içinde katılımlarını sağlayabilmesine şaşıyordum.

Dernek zaman içinde sergiler, sinema-tiyatro gösterileri, Beyoğlu festivalleri gibi toplumun ilgisini çekecek birçok etkinlik gerçekleştirdi. Komisyonlar Beyoğlu ve çevresinin trafik çözümünden mimari yapılara kadar çeşitli öneriler hazırladı. Ne var ki 'Türk gibi başlamak' deyiminde olduğu gibi, başlangıçtaki heyecan yerini yavaş yavaş azalan bir ilgiye bıraktı. Yapılan öneriler gerek Beyoğlu Belediyesi'ne gerek Büyükşehir Belediyesi'ne sunulduklarında ilgiyle karşılansalar da, ciddiye alınıp hayata geçirilmediler. Dernek çalışmalarını 'Alman gibi' sürdürmeyi başaramadı. Zamanla Vitali Hakko da sıkılmış olmalı ki, dernek başkanlığından çekildi. İyi niyetli bazı kişiler, derneği yaşatmaya çalıştılarsa da, giderek onlar da bezmiş olmalılar ki, bir dönemin ünlü Beyoğlu'nu Güzelleştirme Derneği gündemden düştü. Şimdi artık hatırlayan kimse kaldı mı bilmiyorum.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU MİLLİ KOMİTESİ'NDE

1988 yılı, yaz aylarında olmalı, bir gün Ankara'dan bir telefon aldım. Arayan dönemin Başbakanlık müsteşarıydı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun Millî Komitesinde açık bulunan üç üyelikten birine tayinimin önerildiğini, görevi kabul edip etmeyeceğimi soruyordu. Atatürk'ün kurduğu özerk Türk Dil Kurumu ile Tarih Kurumu'nun Kenan Evren yönetimi tarafından bir devlet kurumu haline getirildiğini biliyordum. Ama adı bile insanı ciddi durmaya davet eden bu Millî Komite nasıl bir komiteydi? Müsteşar Bey'den bir açıklama rica ettim ve kendisine beni kimin önerdiğini sordum.

Millî Komite, yeni devletleştirilen Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı olarak çalışan, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında Genelkurmay Başkanı, sekiz bakan ve sekiz uzmandan oluşan bir komiteymiş. Özel kanunuyla sınırları belirtilen ve Ankara'nın Atatürk Kültür Merkezi olarak adlandırılan geniş merkez bölgesinde yapılacak tüm imar hareketlerini denetleyen ve onaylayan bir kurulmuş. Beni öneren de Bedrettin Dalan olabilirmiş. Teşekkür ederek görevi memnuniyetle kabul edeceğimi söyledim. Belediyenin danışma kurulundan ayrılmama karşın Dalan'ın böyle önemli bir görev için beni önerdiğini duyunca doğrusu duygulanmıştım.

Millî Komite'ye tayinim 1988 Eylülünde alınan bakanlar kurulu kararıyla kesinleşmiş oldu. Öğrendiğime göre 1985 yılında göreve başlayan Millî Komite, daha önce gerçekleştirdiği dört beş toplantıdan sonra teknik konuların oluşturulacak bir alt komitede görüşülmesini, sonucun onaylanmak üzere Millî Komite'ye sunulmasını kararlaştırmıştı. Alt komite dönemin kültür bakanının başkanlığında çalışan ve benim de içinde bulunduğum sekiz uzman üyeden oluşuyordu.

Tayinimden sonra 1988 Aralık ayı başında bu komitenin beşinci toplantısına çağrıldım. Dönemin Kültür Bakanı Tınaz Titiz'in başkanlığında toplandık. Benimle birlikte tayin edilen TRT Genel Müdürü Tunca Toskay ve Ankara Üniversitesi Rektörü Tarık Somer'in yanında, daha önceki uzman üyeler Orhan Alsaç, Süha Toner ve Yüksel Öztan da toplantıda hazır bulunuyordu.

Gündem, Atatürk Kültür Merkezi olarak belirlenen bölgenin Ankara Belediyesi tarafından hazırlanan imar planının incelenmesi ve plana göre bölgede yapılması öngörülen toplantı salonları, milli müze ve çeşitli tematik parklar hakkında karar verilmesiydi. Belediye'nin ve yapılması önerilen yapılarla ilgili kurumların yetkilileri de gelmişlerdi. O yıllar basında adı çokça geçen Bakan Titiz'in ilginç bir niteliği vardı. Konuları açıklamak için söz alan görevlilere söyleyeceklerini mümkün olan en az kelimeyle anlatmalarını ihtar ediyor, belki komitenin memur olmayan uzman üyelerine de bir mesaj veriyordu. Tam bu ikazdan sonra bir yetkili "Sayın Bakanım, bildiğiniz gibi" diye söze başlayınca sinirlenerek, "Sayın Bakanım, yok! Bildiğiniz gibi yok!" diye çıkışıyordu. Bununla beraber Bakan toplantıyı iyi bir komisyon başkanının yapacağı gibi yönetti. Uzun süren toplantı net kararlar alınarak sonuçlandı.

Anavatan Partisi Genel Merkez Binası'nın açılışında, Genel Başkan ve Başbakan Turgut Özal kürsüde plaket verirken.

1989 yılı başlamadan iki gün önce, belki de yılın son çalışma günü Çankaya Köşkü'ndeki Millî Komite toplantısına katıldım. Daha önce Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde birkaç defa Çankaya Köşkü'ne gitmiş, her defa ana kapıdan nezaketle karşılanmıştım. Ama aradan geçen yıllarda güvenlik endişesiyle hiçbir yere üst baş aranmadan, hüviyetsiz girilemez olmuştu. Bu nedenle köşke giderken gergindim. Üstüm başım aranacak olursa,hemen dönmeye kararlıydım. Ama ana kapıda beni getiren taksinin yanına gelen polis sadece ismimi sordu, elindeki listeye bakarak beni selamladı, "Buyrun" diyerek yolu açtı. Köşkün kapısında da nezaketle karşılanıp toplantı salonuna götürüldüm. Millî Komite'nin geniş kadrosu tamamlanınca, Cumhurbaşkanı Kenan Evren salona girdi. Hepimizin elini sıktı. Teker teker hatırımızı sorduktan sonra yerine geçti ve toplantıyı açtı.

Gündem önceden hazırlanmış ve dağıtılmıştı. Evren iyi bir yönetim kurulu başkanı gibi gündemi izliyor, önerileri not ediyordu. Her gündem maddesinden sonra önerileri özetleyerek oylamaya sunuyor ve kabul gören öneriyi karar olarak yazdırıyordu. Yaklaşık üç saat süren toplantı sonunda salondan önce Evren çıktı. Alt katta

merdiven başında ayakta durarak iyi bir ev sahibi gibi teşekkür etti ve hepimizi uğurladı. Daha sonra, 1993 yılı ortalarına kadar altı defa alt komite, üç defa da Millî Komite toplantısına katıldım.

1989 yılı içinde yapılan alt komite toplantılarına yeni kültür bakanı Namık Kemal Zeybek, Millî Komite toplantılarına da Turgut Özal başkanlık ediyordu. Daha önce Sabancı Holding'deki koordinatörlüğü sırasında ve başbakanlığı döneminde, Anavatan Partisi Genel Merkezi projeleri dolayısıyla tanıştığım Özal yakınlık gösterdi. Ancak toplantı sanki bir başkan yokmuş gibi söz alınıp verilmeden sürüyor, konular konuşulduktan sonra bir karar alınıp alınmadığı da belli olmuyordu. Sona doğru kurumun başkanlığına yeni tayin edilen, tanışmadığım bir zat yanıma gelerek verdiği tek sayfadaki ismimin altını imzalamamı istedi. Tereddüt ettim, "Kararlar toplantıdan sonra bize gönderiliyor, biz de onaylarsak imzalıyor, ya da çekince yazıyorduk" dedim. "Efendim, bu hazır bulunanların listesidir. Kararlar tabii size gönderilecek" deyince imzamı attım. İki ay sonra gelen iki sayfalık yazının ilk sayfasında, komitede konuşulup kararlaştırılmadığını bildiğim bazı maddelerin karar alınmış gibi yazıldığını görünce, ikinci sayfadaki imzamın üzerine çekince koyduğum konuları da belirterek yazıyı geri gönderdim.

Çankaya'da bir sonraki toplantı, Özal'ın vefatının hemen birkaç gün sonrasına rastlamıştı. Gelen davet yazısında toplantıyı Cumhurbaşkanı'na vekâlet eden, o zamanın Meclis Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un yöneteceği bildiriliyordu. Komite üyeleri salonda yerlerini aldıklarında açılan kapıdan Cindoruk yerine Başbakan Demirel'in girdiği görüldü. Son derece şık ve sağlıklı görünüyordu. Cumhurbaşkanlığı'na seçileceği kesin gibiydi. Belki de bu güvenle kendini şimdiden cumhurbaşkanı saymış, komiteye başkanlık etmek istemişti.

Gündemde Atatürk Kültür Merkezi alanında yapılacak yapılar, özellikle Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Konser Salonu yer alıyordu. Mimarlar Odası bu yapıyla ilgili projelerin yarışmayla elde edilmesini savunuyor, buna karşılık orkestra yetkililerinin Doğu Almanya'da daha önce yapılmış bir konser salonunun Ankara'da aynen yapılmasını istedikleri söyleniyordu. Ayrıca yeni Kültür Bakanı alt komite çalışmalarını zaman kaybettirici buluyor, alt komitenin görevlerinin Kültür Bakanlığı'na devredilmesini istiyordu. Komite bu konuda lehte-aleyhte uzun konuşmaların ardından net

bir karar alamadan dağıldı. Bir süre sonra bizim bilgimize sunulan ve imzalarımızın bulunduğu sayfanın üzerine eklenen sayfada alt komitenin kaldırıldığı, bu görevin Kültür Bakanlığı tarafından yürütüleceği, konser salonunun ise orkestra yöneticilerinin istedikleri gibi Doğu Almanya'daki yapının benzeri olarak inşa edilmesine karar verildiği yazıyordu.

Bu durumda uzman üyelerin kararların oluşması için hiçbir katkıda bulunamayacakları kesinleşmiş oluyordu. Millî Komite öngörülen işlevinden soyutlanmıştı. 1993 yılı ortalarında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı'na bir yazı yazarak oldubittiyle oluşturulan kararlara katılamayacağımı, Millî Komite'den bu nedenle istifa ettiğimi bildirdim. Onur duyarak kabul ettiğim görev, ülkemizde çokça görüldüğü gibi niteliği değiştirilmiş, işlevsiz bir hale getirilmişti.

NEJAT ECZACIBAŞI İLE YENİ İLİŞKİLER

Eczacıbaşı topluluğu için yaptığımız projeler çoğalıp ilişkilerimiz yoğunlaşınca, Nejat Eczacıbaşı mimarlıkla ilgili başka konularda da fikrimi almaya başlamıştı. Böyle bir ihtiyaç duyduğunda, bilinen nezaketiyle, "Beyefendi, sabah kahvesini beraber içebilir miyiz?" diyor, Anadoluhisarı'ndaki yeni evimizden Teşvikiye'deki büromuza giderken, Levent'teki bürosuna uğramamı istiyordu. Böyle bir sabah, kahvelerimizi içtikten sonra, başında bulunduğu İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) için bir konser salonu inşa etmeye karar verdiklerini, Maslak'ta güzel bir de arsa bulduklarını anlattı. Merak ettiği İstanbul'a ve Vakıf'a yaraşır, örnek bir konser salonu projesinin nasıl elde edilebileceğiydi. Bana çokça sorulan bu soruyu bildiğim en iyi yöntemi anlatarak cevapladım: "Yurtdışından ve yurtiçinden her birinin böyle bir yapıyı gerçekleştirebileceğine inanılan yaklaşık beş mimarlık bürosu seçilmeli ve her birine belirli bir ücret ödenerek avan projeler istenmeli. Sonra da sizlerin ve başka deneyimli mimarların katılımıyla gelen projelerin en uygunu seçilmeli" dedim ve ekledim: "Sadece bir mimara proje ısmarlarsanız, çok başarılı bir proje sunsa bile acaba daha iyisi olmaz mıydı, diye karar vermekte güçlük çekersiniz." Nejat Bey, birkaç soru daha sorarak önerdiğim yöntemi iyice düşündü. Sonunda "Uygundur" dedi. Teşekkür etti. Ayrıldım.

Bu konuşmanın üzerinden sanırım en az altı ay geçmişti. Nejat Bey yine bir sabah kahve içmeye davet etti. Buluştuğumuzda usulen hal hatır soruldu. Biraz siyaset, biraz sanat konuşuldu, kahveler içildi. Nejat Bey kalkıp odasına bitişik bir diğer odanın kapısını açtı. Odada, masa üzerinde cam bir kutu içinde, büyük bir yapı maketi duruyordu. Nejat Bey açıkladı: "Vakıf yönetim kurulunun bazı üyeleri Paris'te çalışan, hocalık da yapan bir mimarımızı çok methetmişler. Yönetim kurulu da yarışma yerine, projenin doğrudan ona ısmarlanmasına karar vermiş." Sözü edilen meslektaşımı ben de ismen tanıyordum.

Gördüğüm maketin Nejat Bey'in ilk konuşmamızda bahsettiği konser salonuna ait olduğunu anladım. Ancak büyük maket sanki bir konser salonundan çok, daha küçük bir yapıya ait olduğu izlenimini veriyordu. Çünkü az sayıda ve oldukça büyük boyutlu pencereleriyle, gerçek boyutu hakkında bir fikir vermiyor, post-modern mimarisiyle, adeta orta boy bir konak izlenimi veriyordu. Kimse bu yapının güzel olmadığını söyleyemeyeceği gibi, kimse de "Ooo, ne güzel bir konser salonu" diyemezdi. Bu görüşümü Nejat Bey'e söylerken, o ne düşündüğünü açıkladı: "Ben bunu, İstanbul halkının önüne çıkaramam. Ne dersiniz? Acaba bu düzelebilir mi?" "Elbette," dedim, "deneyimli, güvenilir iki üç kişilik bir danışman grubu projeyi inceler ve nasıl geliştirebileceğini önerir, mimar da o önerilere uyar ve çalışırsa beklenen kalite elde edilebilir." Nejat Bey ümitsizdi: "Bundan bir şey çıkmaz beyefendi" dedi. Kendisine aylar önce önerdiğim davetli yarışma yöntemini bir kez daha anlatmamı istedi. Sonra da kararını bildirdi: "Öyle yapalım efendim, siz süreci Vakıf adına tam yetkiyle yönetin. Bize sonucu bildirin. Gerekli idari desteği biz sağlarız" dedi.

İSTANBUL KÜLTÜR VE SANAT VAKFI'NDA DANIŞMANLIK

Çalışmaya, proje yarışmasını düzenleyip sonuçlandıracak bir jüri oluşturmakla başladım. Bu alandaki bilgi ve deneyimleri nedeniyle Hayati Tabanlıoğlu ve Profesör Tulû Baytin'i, Anıtlar Kurulu'ndan Profesör Muhteşem Giray'ı ve Kültür Bakanlığı'ndan Mehmet Tuç'u davet ettim. Benim de katılımımla beş kişilik bir jüri kurulmuş oldu. Yarışma şartnamesini birlikte hazırladık. Katılmalarını isteyeceğimiz beş mimarlık bürosunu birlikte seçtik. İki büronun

Türkiye'den, diğer üçünün de yabancı ülkelerden olmasını oybirliğiyle kararlaştırdık.

Vakfın yaptırdığı, ancak tatmin edici bulmadığı ilk projenin sahibi Ahmet Gülgönen'in bu yarışmaya çağrılmasını vakıf açısından etik bir görev olarak görüyorduk. Böylece ilk Türk mimar Ahmet Gülgönen, ikincisi de hepimizin yaratıcı mimarlığını çok takdir ettiği Tuncay Çavdar olacaktı. Yabancı mimarlık bürolarının Skidmore Owings & Merrill (SOM), Ove Arup Associates ve Yamasaki Associates olmaları da jüri tarafından önerilerek oybirliğiyle kabul edildi. Tüm davetli bürolar yarışmaya katılmayı kabul ettiler ve süreç başlamış oldu.

Projelerin teslim edilmesinden bir süre önce Ahmet Gülgönen Fransız eşiyle bizim büroya geldi. Benimle tanışmak istiyor, gençliğinden beri Sami'yle beni örnek aldığını, yapılarımızı, projelerimizi çok takdir ettiğini söylüyordu.

Yarışmaya katılan beş proje de zamanında geldi. Jüri o yıllarda vakfın merkezi olan Yıldız'daki tarihi karakol binasında toplandı. Her biri güzel perspektifler, çizimler, raporlar içeren projelerin ilk anda hepsi beğenilse de, biraz dikkatlice bakılınca, Ahmet Gülgönen'in projesi, ilk verdiği projeye göre anlamlı bir gelişme göstermediği anlaşılarak elendi. Yamasaki grubunun projesi de pek ilgi çekmedi. Diğer üç projenin ise daha yakından incelenmeyi hak ettiği düşünülüyordu.

Tuncay Çavdar'ın projesi konuyu ele alış açısından en farklı projeydi. Son derece parçalanmış kitlelerden oluşuyordu. İçinde yer alacağı güzel tabiat parçasında adeta kaybolan bir köy yerleşkesi görünümündeydi. Ancak uzun tartışmalardan sonra, bu projenin uygulama, işletme ve bakım açılarından hayli sorunlu bir proje olduğu kanısına varıldı. Kalan iki projenin de (Ove Arup, SOM projeleri) yerlerine uygun, başarılı projeler oldukları, Ove Arup projesinin jüriye göre daha özgün ve çekici bir proje olduğu Vakıf yönetim kuruluna bildirildi. Yarışma sonunda yarışmacılara bilgi verilerek bir sergi açıldı ve uygulama projeleri işi, Vakıf yönetim kurulunca Ove Arup Associates mimarlık bürosuna verildi.

Bu işler olup bittikten yaklaşık yirmi gün sonra Mimarlar Odası'ndan bir yazı aldım. Yazının ekinde Ahmet Gülgönen'in Oda'ya yazdığı bir şikâyet mektubu yer alıyor ve ne düşündüğüm soruluyordu. Ahmet Gülgönen mektubunda bu yarışmadan söz ediyor,

jürinin bir konser salonunun nasıl yapılacağından haberi olmayan kişilerden oluştuğu yana yakıla anlatılıyor ve Mimarlar Odası'nın bu yarışma sonucunu iptal etmesi isteniyordu. Oda'nın o zamanki genel sekreterini aradığımda arkadaşımız söz konusu mektubun Oda yönetim kurulunca ciddiye alınmadığını, cevap verilmeyeceğini, bana da sadece mektupla ilgili bilgi vermek amacıyla gönderildiğini söyledi.

Ahmet Gülgönen'le bu olaydan sonra İstanbul'da, galiba festival konserlerinde bir iki defa karşılaştık. Ama görüşmedik. Zaten Gülgönen'in o mektubundan sonra benim açımdan konuşulacak bir şey kalmamıştı. Ne var ki birkaç yıl sonra Ankara Havaalanı'nda uçak beklerken birdenbire karşı karşıya gelince, Ahmet Gülgönen nazik bir selam verdi, "Doğan Bey, o tatsız sorunlar geçti gitti, değil mi?" diyerek bence bir bakıma gönlümü aldı, özür dilemiş oldu.

İngiliz Ove Arup mimarlık bürosuyla proje sözleşmesi 1993 yılı başlarında imzalanabildi. Büro Londra'da yaklaşık üç ay kendi kendine çalıştı. Sözleşmeye göre bu süre içinde yarışmaya sundukları projeyi geliştirecek, jüri önerilerini de dikkate alarak uygulama projesine esas olacak bir avan proje hazırlayacaklardı. Gerçekten de üç ay sonra İstanbul'a gelerek Nejat Bey'le benim de hazır bulunduğum bir toplantıda sunum yaptılar ve bizi düş kırıklığına uğrattılar. Sunulan proje yarışma projesine göre çok basitleştirilmiş, projenin bütün çekiciliği adeta yok olmuştu. Bana göre bu oldubittiyi kabul etmek mümkün değildi. Nejat Bey'in de onayıyla proje reddedildi. Ben de gerekçeli bir raporla düşüncelerimi, projenin neden reddedildiğini açıkladım. İngiliz mimarlar çok sıkıldılar ama gösterdiğim reddetme nedenlerine hak vermek zorunda kaldılar. Yeniden iki üç ay çalışarak projelerini yarışma aşamasındaki ana fikirleri koruyarak geliştirdiler ve bu defa onaylanabilecek bir avan proje sundular.

Bu aşamada Nejat Bey konuyu Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'nün katıldığı geniş bir basın toplantısıyla kamuoyunun bilgisine sunmak istedi. Programa göre kendisi bir açış konuşması yaparak vakfın kültür merkezi konusundaki çalışmalarını ve gelişmeleri anlatacaktı. Uygulanacak projenin mimari niteliklerini açıklama görevini de bana vermişti. Toplantı basında geniş ilgi uyandırdı ve galiba başarılı da oldu. En sonda söz alan Demirel her zamanki gibi teşvik edici tutumuyla konuya sahip çıktı. Desteğini vaat etti. Nejat Bey o günkü sunum sırasında, ben

kürsüdeyken çekilen bir fotoğrafı küçük bir not ile göndererek beni sevindiren bir jest yapmıştı. Nejat Bey'in, o günkü konuşması için hazırlattığı, büyük harflerle karton parçalarına yazılı notlar nasılsa benim vakıf ile ilgili dosyalarımda kalmış. Nejat Bey'den bir hatıra olarak özenle saklıyorum.

ECZACIBAŞI HOLDİNG'DE DANIŞMANLIK

Nejat Bey aynı yıl bir yandan da ilaç fabrikasının Levent'te, Büyükdere Caddesi üzerindeki geniş arsasını değerlendirmek istiyor, yeni imar haklarını kullanarak holding için görkemli bir idare binası ve orta ölçekli bir alışveriş merkezi inşa etmeyi düşünüyordu. Projelerinin de artık benimsediği davetli proje yarışmasıyla elde edilmesine karar vermişti. Yarışmayı gene benim düzenlememi istedi. Ancak bu yapı Eczacıbaşı Holding'in girişimi olacağı için süreç holding icra kurulunun takibi ve onayıyla yürütülecekti.

O dönem Nejat Bey holdingin işlerini günü gününe izlemeyi bırakmış, yönetimi Şakir Eczacıbaşı'nın başında bulunduğu bir icra kuruluna devretmişti. Kendisi onursal başkandı. Şakir Bey bu kurula beni de davet etti. Arsanın değerlendirilmesi ve yeni yapılar konusundaki görüşmelerde hazır bulunmamı istedi. Bu toplantılarda Eczacıbaşı'nın başlıca yöneticilerinin yanında, değerli ekonomist Prof. Asaf Savaş Akad'ı ve idare hukuku profesörü Münir Ekonomi'yi tanıma fırsatını bulmuştum. Toplantılarda ilk on on beş dakika güncel, ekonomik ve siyasal olaylar üzerinde yararlandığım konular görüşülüyordu. Sonra sıra holding arazisinin değerlendirilmesi konusundaki gelişmelere geliyor, bu defa daha çok ben konuşuyordum.

Bu süreç yaklaşık bir yıl sürdü. Bu bir yıl içinde tanıyıp güvendiğim üç yabancı mimarlık bürosundan ciddi ücretler karşılığında projeler istedik. Bu defa konu tamamen özel nitelikte olduğu için bir jüri kurulmamış, gelen projelerin Nejat Bey ve icra kurulu tarafından benim görüşlerim alınarak değerlendirilmeleri kararlaştırılmıştı. SOM ile Ove Arup birer güzel proje sunmuşlar, Kevin Roche ise her birinin üzerinde daha az çalışılmış olsa da altı farklı proje göndermişti. Yabancı bir çevre içinde, tanımadığı işverenlere proje yaparken farklı mimari yaklaşımlar önermek akıllı bir davranıştı. Roche'un post-modern iki üç önerisi yanında,

Şakir Eczacıbaşı'nın doğum gününden (2004).

ikiye ayrılmış silindirik yüksek kitleli, modernist kompozisyonu belki biraz benim de yönlendirmem ile herkesi mutlu eden bir çözüm olarak öne çıktı. Projeler teslim edilirken, Kevin Roche ile SOM'nin o zamanki başkanı David Childs şahsen ve Arup'u temsilen de üç kişilik bir grup İstanbul'a gelerek Nejat Bey ve ekibe birer saatlik sunumlar yapmışlardı. Bu sunumlardan sonra Nejat Bey'in başkanlığında toplandık. Sunulan toplam sekiz projeyi bir arada görerek ve üzerlerinde tartışarak yukarıda belirttiğim karara varıldı.

Bu karar üzerine Kevin Roche yeniden İstanbul'a davet edildi. Roche başyardımcısı mimar David Kinsella ile geldi. Projelerle birlikte sundukları sözleşme taslağı üzerinde önerdiğim değişikliklerle ilgili konuşmaları Şakir Bey'le Kinsella müzakere etti. Ben de o sırada Kevin Roche'a İstanbul'u gezdirdim. Yıllar önce New Haven'deki bürosunu ziyaret ettiğimizi, kendisinin orada bize gösterdiği yakın ilgiyi hatırlattım. Gülerek ve şakayla, "İyi ki o zaman nazik davranmayı bilmişim" diyordu. Nejat Bey, Kevin Roche'la yardımcısını ve beni güzel bir akşam yemeğinde ağırladı. Bu yemekle Kevin Roche'un sözleşmesi de kutlanmış oluyordu.

Kevin Roche ve ekibi Amerika'da bir süre çalıştıktan sonra bizi bürolarına davet ettiler. Benimle beraber holdingin inşaat işleri yöneticisi Namık Kemal İzler, kültür ve kongre merkezi şantiye kontrol ekibinden Nilüfer Konuk ve Argun Yum Amerika'da, New

Haven'daki Kevin Roche bürosuna gittik. Büro 1967 yılında Amerika'ya ilk gidişimizde ziyaret etme fırsatını bulduğumuzdaki gibi duruyordu. Yaklaşık yüz otuz kişi çalışıyordu. En arkadaki maket stüdyosuna bağlı büyük kapalı salona geçtiğimizde bir sürprizle karşılaştık; yeni binanın yaklaşık dört metre yükseklikteki beyaz maketi, göz hizasındaki bir masa üzerinde karanlık salonda sanki öğle güneşinin ışıkları altındaymış gibi pırıl pırıl parlıyordu. Biraz uzaktan bakınca gerçeğe çok yakın bir algı yaratıyordu. Kevin Roche beni oturttuğu tekerlekli sandalyeyi sağa sola çekiyor, yapıyı çeşitli açılardan gösteriyordu. Argun Yum, yapının fotoğraflarını çekebilmek için duvarda bulduğu bir merdivene tırmanıyordu. Projenin geldiği aşama göz kamaştırıcıydı. Yangın merdivenleriyle ilgili ufak tefek birkaç eleştiriden sonra ilke olarak projeyi onaylayıp döndük. Birkaç ay sonra da kesin proje Kevin Roche ekibi tarafından Eczacıbaşı Holding'e teslim edildi.

Sözleşmenin başından itibaren yaklaşık sekiz ay geçmiş ve sıra artık uygulama projelerinin tamamlanmasına gelmişti. Doğal olarak toplam proje ücretinin yaklaşık yarısından fazlası Kevin Roche'a ödenmişti. Tam bu aşamada Eczacıbaşı Holding, kendisinden kaynaklanan nedenlerle olmalı, bu projeyi de rafa kaldırdı. Kevin Roche'la da sorunsuz bir şekilde ilişkiler sonlandırıldı. Birkaç ay sonra Eczacıbaşı grubu tarafından Kevin Roche'un Amerika'da, Amerikan Mimarlar Birliği'nin altın madalyasına layık görüldüğü haberi ulaştırıldı. Birkaç gün sonra da mimarlık dergilerinde Kevin Roche'a madalyasını Amerika'nın yeni başkanı Clinton'un bir törenle verdiği haberi yer alıyordu. Çok sevindim. Bir tebrik mesajı göndermekten kendimi alamadım. Doğal olarak çok kimseden mesaj alacağı için cevap da beklemiyordum. Ama hemen ertesi gün beni şaşırttığı kadar onurlandıran bir mesaj aldım.

İKSV KONSER SALONU PROJESİ BÜYÜTÜLÜYOR

Vakfın inşa ettireceği konser salonunun projelerine gelince, Demirel ilk basın toplantısından sonra Nejat Bey'le konuşmuş ve bir öneride bulunmuştu. İstanbul'un kongre turizminde büyük bir potansiyeli olduğunu söyleyerek yeni yapının aynı zamanda beş bin kişilik uluslararası kongrelere de ev sahipliği yapabilecek bir kapasiteye kavuşturulmasını istemişti.

Demirel'in talimatını yerine getirmek üzere Ove Arup'un mimarlarıyla toplandık, konser salonu kapasitesinin iki bin yedi yüz kişiye hizmet verecek şekilde büyütülmesine karar verdik. Yapının adı da artık İstanbul Kültür ve Kongre Merkezi olacaktı. Merkezde yaklaşık bin kişilik bir tiyatro-kongre salonu, oda müziği konserleri salonuyla, iki yüzer kişilik komisyon toplantı salonları bulunacaktı. Projenin genişletilmiş programa göre düzenlenmiş halini ve maketini Şakir Bey'le birlikte Ankara'ya götürdük. Çankaya'da Demirel'e sunduk. Demirel gene güler yüzlü ve teşvik ediciydi. Daha önce Demirel başbakanken hükümet, kongre ve kültür merkezi inşaatına sarf edilmek üzere Vakfa on milyon dolar karşılığı Türk lirası verilmesini kararlaştırmıştı. Ancak yapının uygulama projeleri tamamlanmadığı için bu para sarf edilemiyordu. Bu durumda Nejat Bey benim önerimle zaman kazanmak için inşaattan önce yapılması gereken altyapı çalışmaları, yani kazı-dolgu ve istinat duvarları yapımının başlatılmasına karar verdi.

NEJAT ECZACIBAŞI'NIN VEFATI

1993 yılı yaz sonunda bir akşam, Nejat Eczacıbaşı'nın Yeniköy'deki evinin Boğaz'a nazır geniş bahçesinde verdiği kalabalık yemekli davetteydik. Yemekten önceki kokteylde ve yemeğe geçildiğinde nazik, zarif ve güler yüzlü tavrıyla herkesle ayrı ayrı ilgilenen Nejat Bey'in, yemeğin sonlarına doğru rahatsızlanarak istirahate çekildiği fark edilmedi. Herhalde eşi ve çocukları hissettirmemiş olmalılar. Davet sona erdi, ayrıldık.

O güzel davetten yaklaşık bir hafta sonra Türkiye, Amerika'dan gelen bir haberle sarsıldı; Nejat Bey, davetin ardından tedavi amacıyla Amerika'ya gitmiş ve orada vefat etmişti. Türkiye, kültür ve sanat dostu, büyük bir işadamını kaybetmişti. Her zaman enerjik, genç görünen Nejat Bey'in kaybı, ülkede büyük üzüntüyle karşılandı. Vakıfta da konser ve kongre merkezinin altyapı işlerine başlama hazırlıkları dahil olmak üzere her şey durdu.

Levent'teki fabrikada büyük bir tören düzenlendi. Yapılan konuşmalardan sonra Nejat Bey'in naaşı Zincirlikuyu kabristanında toprağa verildi. Aradan yaklaşık bir ay geçmişti ki, Şakir Bey bizim büroya beklenmedik bir ziyarette bulundu. Nejat Bey'in kabri için çeşitli sanatçılardan proje teklifleri geldiğini, bunların hiçbirinin

uygun bulunmadığını, ailenin benden bir proje teklifi beklediğini iletti. Zincirlikuyu'daki görece küçük sayılabilecek yer için bence olabildiğince sade, ağırbaşlı bir proje teklifi hazırlayarak kendilerine ilettim. Ailenin projeyi uygun bulması ve kısa sürede aynen uygulanması beni duygulandırmıştı.

Nejat Bey'in beklenmeyen kaybından sonra Vakıf'ta, onun danışmanı sıfatıyla görevli olduğum için İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'yla görevim sona ermiş oluyordu. Ancak Büyükdere Caddesi'ndeki fabrika arsasının değerlendirilmesiyle ilgili konularda, Şakir Bey'in başkanlığındaki Eczacıbaşı Holding İcra Kurulu toplantılarına katılmaya devam ediyordum.

Nejat Bey'in vefatından sonra Vakfın başına kimin geleceği merak ediliyordu. Nejat Bey'in en yakını ve sanatla ilişkisi bilinen Şakir Bey'in adının başlangıçta akla gelmemesinin nedeni, Nejat Bey'in sağlığında vakıfla hiç ilgilenmemesinden kaynaklanıyor olmalıydı. Halbuki Nejat Bey "vefatımdan sonra açılacak" kaydıyla Vakfa bıraktığı mektupta, Vakfın başına Şakir Eczacıbaşı'nın gelmesini istemiş. Bunun üzerine de Şakir Bey görevi memnuniyetle kabul etmiş.

İSTANBUL KÜLTÜR VE SANAT VAKFI'NDA YENİ DÖNEM

Şakir Bey göreve başladıktan bir süre sonra beni aradı. Çalışmaları sürmekte olan Ayazağa'daki kültür merkezi konusunda Vakfın danışmanı olarak görevime devam etmemi istedi, benimle çalışmaktan mutlu olacağını bildirdi. Ben de kaldığım yerden devam ettim. Vakıf, artık İstiklal Caddesi'nde Luvr Apartmanı'nda, geniş bir kadroyla çalışmaya başlamış, istifa eden genel müdür Aydın Gün'ün yerine de bir süredir İngiltere'de yaşayan genç Melih Fereli getirilmişti.

Bu dönemde İngiliz Ove Arup mimarlık bürosunun mimarları, avan projenin onaylanmasından sonra uygulama projeleri üzerinde çalışıyor, ancak artık her aşamada bilgi vermeye dikkat ediyorlardı. İstanbul'da ya da Londra'da zaman zaman buluşuyorduk. Ben de kültür ve kongre merkezi işleri dolayısıyla Şakir Bey'le çok sık görüşüyordum.

1995 yılına gelmiştik. Vakfın elinde, Süleyman Demirel'in başbakanlığı sırasında Vakfa hibe edilen on milyon dolar karşılığı Türk lirası vardı. Bence bu parayla, daha önce düşünüldüğü gibi yeni inşa edilecek merkezin altyapı işlerine başlanabilirdi. Buna karşın

Şakir Bey o zaman yapının tüm maliyeti olarak hesaplanan yaklaşık kırk milyon dolar toplanmadan inşaata başlamak istemiyordu. Devamı için kaynak bulunamazsa yapının ortada kalacağından endişe ediyordu. Ben de kendisine Türkiye koşullarında bu paranın bir defada toplanmasının mümkün olmadığını, örneğin Atatürk Kültür Merkezi'nin on üç yılda tamamlanabildiğini anlattım. Eldeki parayla arsada zaten yapılması gereken altyapı, kazı-dolgu, istinat duvarlarının tamamlanabileceğini, böylece inşaat bir defa başlarsa, desteğin de zaman içinde kısım kısım geleceğini söylüyor; "Kazı-dolgu işlerine başlayalım" diyordum. Biraz düşünerek de olsa Şakir Bey söylediklerime hak verdi ve Ayazağa'daki arsada altyapı inşaatına 1996 yılında başlandı. Anıtlar Kurulu'ndan izin, Belediye'den ruhsat alınması, altyapı inşaatının ihale süreci, müteahhit seçimi, şantiyede Vakıf adına bir kontrol teşkilatı kurulması gibi konular, Şakir Bey'le daha sık görüşmemizi gerektiriyordu. Bu işlerde Eczacıbaşı'nın inşaat bölümünü yöneten Namık Kemal İzler'in ciddi hizmetleri oldu.

İKSV'DE YÖNETİM KURULU ÜYELİĞİ

1997 yılı sonlarında Şakir Bey'den bir teklif geldi. Vakıf yönetim kurulunda bir üyeliğin açıldığını, bu üyelik için beni düşündüğünü, zaten sık sık görüştüğümüz için yönetim kurulunda da görev alırsam daha da yakından çalışabileceğimizi söylüyordu. Bence Şakir Bey İKSV gibi bir kurumun yönetim kurulunda bulunmanın kişiye saygınlık kazandırdığını düşünüyor ve Vakıf'ta birkaç yıl karşılık beklemeden danışman olarak görev yaptığım için beni ödüllendirmek istiyordu.

Bu teklifi memnuniyetle kabul ettim. 1997 yılında artık kültür ve kongre merkezi danışmanlığı yanında, Vakfın yönetim kurulunda da üyeydim. İki üç ayda bir toplanan yönetim kurulunun Vakıf başkanı ve iki yardımcısından başka on bir seçilmiş üyesi vardı. Ayrıca vakıf yönetmeliği gereği, toplantılarda on kadar da bakanlık temsilcisi bulunmalıydı. Ancak bu temsilcilerden sadece dışişleri bakanlığı temsilcisi olan bir büyükelçi, Vakfın yurtdışında düzenlediği etkinlikler olduğu zaman toplantılara katılıyordu.

Yönetim kurulu üyeliğini, örneğin Mimarlar Odası yönetim kurulu üyeliği gibi görüyor, üyelerin Vakfın tüm işlerinde söz sahibi

olacağını düşünüyordum. Katıldığım ilk toplantıdan başlayarak bunun böyle olmadığını, üç ayda bir toplanan kalabalık yönetim kurulunun, Vakfın çok geniş çalışma alanlarında kararlar almasının zaten mümkün olmadığını gördüm. Yönetim kuruluna sadece yapılan işler, alınan kararlar hakkında genel bir bilgi veriliyor, gerekirse önemli konular yönetim kurulu kararı olarak tutanaklara geçiriliyordu.

1997 yılı sonlarına geldiğimizde, İstanbul Kültür ve Kongre Merkezi projeleri, ana inşaatın ihalesine imkân verecek kadar hazırlanmış, kazı-dolgu işleri ve istinat duvarları tamamlanarak alan artık ana yapının inşaatına hazır hale getirilmişti.

Vakfa tahsis edilen yaklaşık 66.000 metrekarelik alanda, Sultan Abdülaziz zamanında yapılmış Alay Köşkü, Süvari Kasrı, Çinili Köşk adları verilen üç değerli yapı ve 100 metre boyunda cetveli-sim (gümüş cetvel) denen büyük bir de havuz vardı. Vakıf, altyapı inşaatı sürerken, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndan sağladığı yardımlarla, bu köşklerin restorasyonunu da üstlendiği için önce restorasyon projelerini yaptırmış, onaylatmıştı. İstanbul Kültür ve Kongre Merkezi inşaatıyla restorasyon işlerinin aynı ana müteahhide verilmesini kararlaştırmıştık. Açılan ihaleyi en uygun teklifi veren Baytur Şirketi kazandı.

İSTANBUL KÜLTÜR VE KONGRE MERKEZİ'NİN TEMELİ ATILIYOR

1998 yılı, 30 Nisan günü Ayazağa'da görkemli bir temel atma töreni yapıldı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Mesut Yılmaz, vakfa verdikleri desteği sürdürerek törene katıldılar. Yapılan organizasyona göre, dünyanın belli başlı kentlerindeki önemli kültür merkezlerinin yöneticileri, büyük ekrana yansıtılan televizyon görüntüleri ve konuşmalarıyla canlı yayında İstanbul Kongre ve Kültür Merkezi'ne başarı diliyorlardı. Rengârenk yüzlerce balon gökyüzüne bırakılırken, keman virtüözümüz Cihat Aşkın yüksekçe bir platformda güzel bir konser veriyordu. Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Yılmaz ve Şakir Eczacıbaşı birlikte bir butona basarak ilk betonun temele dökülmesini sağladılar. Demirel konuşmasında hükümetin önümüzdeki yılda da desteğini sürdüreceğini belirtti ve "2000 yılında burasını açalım" talimatıyla sözlerini tamamladı.

1998 yılı bahar aylarında başlayan inşaat yaklaşık bir buçuk yıl oldukça sorunsuz devam etti. Vakfın şantiyedeki devamlı kontrol teşkilatının başında mimar Nilüfer Konuk vardı. Ben de Vakıf adına tam yetkili olarak şantiye toplantılarına katılıyordum. 1998-1999 yıllarında, Şakir Bey'le birlikte Süleyman Demirel'e ve Mesut Yılmaz'a ziyaretlerde bulunarak inşaatın gelişmesi ve devletin yaptığı yardımların nasıl kullanıldığı hakkında bilgiler verip desteklerinin devamını rica ediyorduk. Son görüşmemizde Başbakan Mesut Yılmaz, bir sonraki yıl bütçesine inşaatın tamamlanması için yeterli tüm ödeneğin bir defada konulacağını vaat etmiş, Şakir Bey'i rahatlatmıştı.

Ancak işler böyle gelişmedi. Mesut Bey'in siyasi ömrü sözünü tutmasına imkân vermedi. Bu konuşmadan birkaç ay sonra, 1999 yılında yapılan genel seçim sonunda başbakanlıktan ayrıldı. Gerçekte hükümetin Vakıf'a yaptığı yardımlarda da bir tuhaflık vardı. Örneğin Vakıf'a on milyon dolar yardım kararlaştırıldığında, aynı tarihte yardımın Türk Lirası karşılığı hesaplanıp bütçeye konuyordu. Sonra bu para Vakıf'a ileri tarihlerde, inşaat ilerledikçe kısım kısım ödeniyordu. Aradan geçen zamanda Türk lirası değer kaybettiği için Vakıf'a Türk lirası cinsinden yapılan ödeme müteahhide ödenirken, örneğin dokuz milyon dolara düşmüş oluyordu.

Vakıf yönetimi, inşaat devam ederken bir yandan da yeni kültür merkezinin beş yıllık işletme planlarını hazırlamakla meşguldü. Yeni merkezin yedi gün açık kalması, çeşitli etkinliklerle halkı çekmesi, kültür ve sanatı kente yayması amaçlanıyordu. Sanat çevrelerinde öyle bir ilgi uyanmıştı ki, çok kişi bir katkıda bulunmaya çalışıyordu. Örneğin Pekinel kardeşler yapıyı görünce bu merkeze bir müzik kitaplığı hediye etmeye karar vermiş, planda uygun büyüklükte bir yer ayrılmasını istiyorlardı.

1999 yılı sonlarında kaba inşaat büyük ölçüde tamamlandığında, sekiz yüz arabalık büyük otopark, iki bin yedi yüz kişilik büyük salon ve salonları birbirine bağlayan 250 metre boyunda yüksek tonozlu ana fuaye tüm görkemiyle ortaya çıkmıştı. Alanda bulunan üç tarihi köşk de başarıyla restore edilmiş, belki eskiden olduğundan daha görkemli bir hale gelmişti. Şakir Eczacıbaşı ve Melih Fereli İstanbul'a gelen sanatçıları inşaata götürüp gururla yapıyı gezdiriyor, onların beğenilerini işitmekten hoşlanıyorlardı.

Ne var ki 1999 seçimleri gündeme geldiğinde eldeki tahsisat bitmiş ve inşaat durma noktalarına gelmişti. Seçim sonucunda yeni

hükümeti kuran Ecevit ve hükümeti İstanbul Kültür ve Kongre Merkezi'yle ilgilenmiyordu. Hatta Şakir Eczacıbaşı bütün ısrarlarına karşın Ecevit ile görüşme imkânını bulamıyordu.

Bu sıralarda Süleyman Demirel'in görev süresi dolmuş, Ahmet Necdet Sezer cumhurbaşkanı olmuştu. Göreve geldikten birkaç hafta sonra durmakta olan kültür merkezi inşaatını görmeye geldi. Şakir Bey ve şantiye kadrosuyla birlikte kendisini karşıladık, yapıyı gezdirdik. Vakfın geçmişi, yapılan anlaşmalar, yardımlar anlatıldı ve yapının tamamlanması için gereken yardım miktarını açıkladık. Yeni Cumhurbaşkanı ayrılırken "Demek ki bu iş de bize kaldı, tabii ilgileneceğim" dedi. Anlaşılan her yeni göreve gelen, eskilerin hiç iş yapmadığını, işlerin kendisine kaldığını düşünüyordu.

2000 yılı yaz başında Şakir Bey, sanıyorum müzik festivali açılışında, ilgisizliği dolayısıyla Ecevit'i ve hükümetini eleştiren kinayeli, ağır bir konuşma yaptı. Bu konuşmanın üzerinden on beş gün geçmişti ki, Şişli Belediyesi ruhsata aykırı yürütüldüğü gerekçesiyle inşaatı mühürledi. Ecevit Hükümeti'nin Kültür Bakanı İstemihan Talay, İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nı ve Kültür Merkezi inşaatını gerçekdışı iddialarla eleştiren basın toplantıları yapıyor; "Oradan burnuma pis kokular geliyor" diyordu. Bir yandan da maliye bakanlığı müfettişleri Vakfın ve inşaatın tüm hesaplarına el koyuyor ve bir inceleme başlatıyordu. İnşaat zorunlu olarak durduruldu. Bu durumda ana müteahhit Baytur İnşaat, ödenememiş bir miktar istihkakıyla birlikte inşaatın durdurulmasından doğan zararlarını öne sürerek Vakıf'tan yaklaşık on yedi milyon dolar gibi bir alacağı olduğunu iddia ediyor, hakeme başvuruyordu. Vakıf'ın muhasebe ve hukuk servisleri, inşaat kontrol teşkilatı, bir yandan didik didik edilen hesapları müfettişlere açıklamaya, bir yandan da müteahhidin akıldışı isteklerinin haksız olduğunu ispatlamaya uğraşıyordu. Bütün bu sıkıntılarla birlikte Vakıf, dört festivali ve bienali programlandığı gibi uygulamaya çalıştı.

1999 yılında ülke 17 Ağustos Depremi gibi büyük bir felaket yaşamıştı. Vakıf'a sponsorluk yapan büyük bankalar, işletmeler depremzedelere yardıma koşuyor, bir kısmı da sponsorluk bütçelerini deprem yardımı için kullanıyordu. 2000 yılında büyük bir mali kriz yaşanmış, enflasyon inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Bu durumda elde zaten az olan para dövize çevrildiğinde, önceden

anlaşma yapılan sanatçılara, gruplara ödenmesi gerekli ücretler de ödenemez hale gelmişti.

Vakıf tüm gücüyle bu sıkıntıları aşmaya çalışırken, altı yılda adı adeta İKSV ile özdeşleşen başarılı Genel Müdür Melih Fereli'nin istifa ettiği duyuldu. İstifanın nedeni bilinmiyor ama Şakir Bey ile aralarında birtakım anlaşmazlıklar olduğu söyleniyordu. Şakir Bey o sıralarda Bilkent Üniversitesi Sahne Sanatları Bölümü'nü kuran profesör, piyano virtüözü Ersin Onay'ı usulen, yönetim kurulunun da onayıyla genel müdürlüğe getirmişti. Ersin Onay bu kaotik dönemde göreve başlamış ve bütün iyi niyetiyle ve özellikle 2000-2001 yıllarının festivallerini gerçekleştirebilmek için yurtdışından gelecek bütün sanatçılara başvurarak Türkiye'nin yaşadığı güçlükleri, Vakıf'ın sıkıntılarını anlatmış, desteklerini rica etmiş, büyük ölçüde de başarılı olmuştu. Ancak son derece nazik, ölçülü bir kişi olan Ersin Onay'ın Vakıf'taki genel müdürlüğü uzun sürmedi. Sanıyorum o da 2002 yılı başlarında istifa ederek ayrıldı. Şakir Bey, caz festivallerinin başarılı, genç yöneticisi Görgün Taner'in genel müdürlüğünü düşünüyor olmalıydı ki, yönetim ve icra kurullarında küçük bir zemin yoklamasında bulundu; sonra da Görgün Taner genel müdür vekili olarak Vakıf yönetiminin başına geçti.

1999 sonlarında inşaatın durdurulmasının üzerinden geçen ve yaklaşık iki buçuk yıl süren bu sıkıntılı dönemden Vakıf, maliye bakanlığı müfettişlerinin incelemeleri sonucu aklanmış olarak çıkmayı başarmıştı. Bir yandan da müteahhitliğin on yedi milyon dolarlık talebini yaklaşık iki buçuk milyon dolara indirerek müteahhitle anlaşabilmişti.

2002 yılındaki genel seçimlerde Ecevit'in koalisyon hükümetini oluşturan partiler yenilgiye uğradılar. Henüz bir buçuk yıl önce kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara geldi. Yeni hükümet Vakfa yardım etmek şöyle dursun, İstemihan Talay'ın araziye ve inşaata el koyma kararını benimsemişti ve ısrarla uygulamak istiyordu.

Vakıf yeni hükümetin Kültür Bakanı Erkan Mumcu ve onun yerine gelen ve "uyuyan bakan" olarak ün kazanan Atilla Koç'la yapılan konuşmalarla inşaatın devamını sağlamaya çalışsa da bir sonuç alınamadı. Yeni hükümet yarıda kalan Ayazağa Kültür ve Kongre Merkezi'yle ilgilenmiyordu. Zaten kendi icraatı olarak Haliç'teki eski mezbahayı kongre ve kültür merkezine dönüştürme projesini başlatmıştı. Vakıf'ın inşaatın tamamlanması için yeniden

yapılan hesaplara göre elli milyon dolarlık bir bütçe gerekiyordu. Bunun Vakıf tarafından bulunması ise imkânsızdı. Vakıf açısından yapılacak bir şey kalmamıştı. Zorunlu olarak arsa ve yarım inşaat o haliyle Kültür Bakanlığı'na devredilecekti. Ancak Vakıf, bu işlemi gerçekleştirebilmek için Kültür ve Maliye Bakanlıklarının bir tutanakla inşaatı teslim almasını ve o güne kadar hükümetin yaptığı ödemelere ait hesapların da ibra edilmesini istiyordu. Bu haklı isteğin Atilla Koç'a anlatılabilmesi yıllar sürdü. Pek çok toplantı yapıldı ve 2006 yılında Vakıf her açıdan ibra edilince, arazi ve yapının Kültür Bakanlığı'na geri verilmesi işlemi tamamlanabildi.

İKSV'DE YENİ SORUMLULUKLAR

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda yaklaşık üç ayda bir toplanan kalabalık yönetim kurulunun yanında, gene Şakir Bey'in başkanlığında ve yönetim kurulu içinden seçilen üç dört kişilik bir icra kurulu bulunuyor ve bu kurul on beş günde bir toplanarak gerçek bir yönetim kurulu gibi çalışıyordu. 2000 yılında Şakir Bey yaklaşık üç yıllık yönetim kurulu üyeliğimden sonra galiba beni bir kez daha ödüllendirmek istedi. İcra kurulunda da görev almamı zarif bir üslupla rica etti. Böylece ben de Vakıf çalışmalarını daha yakından izleme imkânı buldum. Kurulun diğer üyeleri, kendilerini yönetim kurulundan tanıdığım şair-yazar Hilmi Yavuz ve Eczacıbaşı Holding yöneticilerinden Tayfun İndirkaş'tı. Toplantılarda o sıralarda sürmekte olan inşaatın gelişmelerini gözden geçiriliyor, Vakıf'a yapılacak tayinler, terfiler, maaşlar, önemli harcamalar gibi konularda kararlar veriliyordu.

Şakir Bey gerek yönetim kurulunu gerek icra kurulunu sanatsal etkinliklere ait kararlardan uzak tutmaya özen gösteriyordu. Bu konular festival yöneticilerinin başkanlığındaki ayrı komiteler tarafından yürütülüyor, Şakir Bey çoğu defa bu komitelerin toplantılarına da katılıyordu. Davetli sanatçılara verilen ücretler, onlarla yapılan anlaşmalar, kimlerin ya da hangi grupların davet edileceği gibi konular yönetim kurulunun da, icra kurulunun da ilgi alanlarının dışında tutuluyordu. Şakir Bey belki de haklıydı. Ona göre her iki kurul, içlerinde sanatçılar da olsa, sanatçı kimlikleriyle değil, yönetici kimlikleriyle göreve çağrılmışlardı. Bu tutum bence bazı yönetim kurulu üyeleri tarafından yadırganıyordu.

İlk yıllarda çoğu defa büyük otellerde kiralanan salonlarda yapılan yönetim kurulu toplantıları yaklaşık iki buçuk saat kadar sürüyor ve başkan Şakir Eczacıbaşı'nın uzun bir sunum konuşmasıyla başlıyordu. Şakir Bey geçen aylarda Vakıf'ta yapılan etkinlikleri anlattığı gibi, bir sonraki toplantıya kadar geçecek zaman içinde yapılacak işleri de anlatıyordu. Vakıf'ın pek çok görevlisi yanında festival yöneticileri de toplantılar sırasında salonun dışında bekliyor, Şakir Bey çağırdıkça salona geliyor, kendi konularında bilgi veriyorlardı. Bu kalabalığın yanı sıra yapılan ikramlar, yönetim kurulu toplantılarına adeta törensel bir nitelik kazandırıyordu. Ne var ki, bu toplantılarda yönetim kurulu üyelerine pek iş düşmüyordu. Gündemin en sonunda alışılageldiği gibi bir dilekler bölümü de vardı ve üyeler yönetimden isteklerini, varsa önerilerini dile getirebilirlerdi. Ancak uzun süren baştaki sunumlar sonunda herkes yorgun düşüp bir an evvel toplantıdan ayrılmak istiyordu. Eğer söz alacak kadar enerjileri kalmışsa söyledikleri büyük bir dikkatle dinleniyor ama pek azı dikkate değer bulunuyordu. Bu nedenle olsa gerek, başlangıçta memnuniyetle yönetim kuruluna katılan üyeler, birkaç toplantıdan sonra sessizce görevi bırakıyorlardı.

Yönetim kurullarının her şeye rağmen sadık üyeleri vardı. Bunlar Akbank eski Genel Müdürü Hamit Belli, İdare Hukuku Profesörü Münir Ekonomi, Eczacıbaşı'ndan Tayfun İndirkaş, tiyatro yönetmeni Gencay Gürün, mimarlık tarihi profesörü Bülent Özer gibi isimlerdi. Bunların dışında gene de bir süre sebat ederek birkaç yıl görevde kalan üyeler olduğu gibi, bir yılı bile doldurmadan ayrılan çok önemli isimler vardı. Son gruptan hatırladıklarım: Hüsamettin Kavi, Muharrem Kayhan, Ömer M. Koç, Ersin Özince, Güler Sabancı, Akın Öngör, Suzan Sabancı Dinçer gibi isimlerdi. Zamanları kısıtlı bu değerli kişilerin, yönetim kurulunda bulundukları halde Vakıf'a yeterince katkı sağlayamadıklarını gördükleri için ilgilerini kaybettiklerini ve ayrıldıklarını düşünüyordum.

Bununla beraber yönetim ve icra kurulu dışında Vakıf, İstanbul'un kültür ve sanat yaşamında giderek daha geniş kitlelere açılıyor, uluslararası alanda da büyük başarılar kazanıyordu. Şakir Bey uluslararası sanat kurumlarının genel olarak hükümet temsilcileriyle değil, sivil toplum kuruluşlarıyla iş yapmayı tercih ettiklerine inanıyor, bunu da devamlı dile getiriyordu. 2002 yılı tiyatro festivalinde Mozart'ın ünlü *Saraydan Kız Kaçırma* operasının tam

da Topkapı Sarayı'nda, büyük bir başarıyla sahneye konması, yurtdışından çok sayıda sanatseverin Türkiye'ye gelmesini sağlamıştı. Bu başarı ayrıca İngiliz yayın kuruluşu BBC ile Vakıf'ın ortaklaşa bir *Saraydan Kız Kaçırma* filmi yapması ve dünyaya dağıtmasıyla sonuçlanmıştı.

Kongre ve kültür merkezi inşaatı olduğu gibi devlete bırakılınca Vakıf kendi işlerine yoğunlaşmıştı. Şakir Bey bir genel müdür gibi, tam zamanını Vakıf'ta geçiriyor, Vakıf'ın var olan etkinlik alanlarını genişletmeye çalışıyordu. İlkbahar aylarında gerçekleştirilen Film Festivali'ne, sonbaharda gerçekleştirilecek ve Film Ekimi adı verilecek daha küçük ölçekte sinema günleri eklenmişti. Şakir Bey bir yandan da yurtdışındaki müzelerde gördüklerimize benzer bir sanat eserleri satış mağazası kurmaya çalışıyordu. Bu amaçla Vakıf'ta bir teşkilat oluşturulmuştu. Bu mağazada özgün Türk sanat eserleri reprodüksiyonlarıyla, yine o eserlerden esinlenerek üretilmiş seramik tabaklar, cam eşya, şık kırtasiye malzemeleri satışa sunulacak ve ek gelir elde edilecekti.

Şakir Bey'in bir amacı da eski vakıflarda olduğu gibi Vakıf'ı önemli bir gayrimenkul sahibi yapmaktı. "Hiçbir mal varlığı olmayan, devamlı yardımla ayakta kalan Vakıf nasıl yaşamını sürdürebilir?" diyerek konuyu icra kurulunun başlıca gündem maddesi haline getirmişti.

Bu sıralarda Vakıf'ta neredeyse bütün toplantılara katılmaktan başka bir yararım olmadığı halde, Şakir Bey bana vakıf başkan vekilliğini önermiş, belki bir kez daha duyduğu güveni göstermek istemişti. 2003 yılından başlayarak artık Vakıf'ta, önemli sayılan bir konuma gelmiştim. Ama gerçekte değişen pek bir şey yoktu. Vakıf'ın asıl çalışma alanlarının dışında kalıyordum. Zaten bu alanlarda görev almaya ne vaktim ne uzmanlığım vardı.

Vakıf'ın yeni merkezi olarak Beyoğlu'nda bir bina düşünülüyor ve görevlendirilen emlak komisyoncularından satılık bina önerileri geliyordu. Şakir Bey'le birlikte bu binaları teker teker gezmeye başladık. Yeri ya da yapısal özellikleriyle hiçbiri içimize sinmiyordu. Sonunda Şişhane Meydanı'na yakın, Tarihsel Yarımada manzarasına hâkim Deniz Palas adlı yapıyı gördük. Bu yapı büyüklüğü, yeri, on dokuzuncu yüzyıl sonu klasik mimarisinin iyi bir örneği olan cepheleriyle Vakıf'a yakışır bir yapı gibi görünüyordu. Şakir Bey tesadüfen sahiplerini tanıyormuş. Görüştükten sonra bildirdiği

fiyat, zamanın koşullarında iki milyon dokuz yüz bin dolar gibi hayli makul, hatta kelepir sayılan bir fiyattı.

O yıl Vakıf yurtdışı etkinlikleri, sinema, müzik, caz festivalleri yanında İstanbul Bienali'ni de düzenliyordu. Bienal İstanbul'da bulunabilen çeşitli tarihsel mekânlara yayılmış ve dolayısıyla o yapılarda birtakım tamirler, düzenlemeler gerekmişti. Vakıf aynı yıl caz festivali için Harbiye Açık Hava Tiyatrosu'nun çürüyen, çelik sahne örtüsünü de yenilemek zorunda kalmıştı. Büyük parasal güçlükler vardı. Vakıf'ın tüm çalışanları bu güçlükleri aşmak için yoğun bir uğraş veriyordu. Bu şartlarda Şakir Bey ne yapıp etmiş, bankalardan görece uzun vadeli, uygun şartlı krediler sağlayarak Deniz Palas'ı satın alabilmişti.

Bu yapının satın alınması bana bir çalışma alanı açtığı gibi, önemli bir sorumluluk da yüklüyordu. Artık restorasyon projelerini, statik güçlendirme projelerini hazırlatmak, inşaatın ihalesini gerçekleştirmek, Vakıf adına inşaatı denetlemek ve sonuçlandırmak gerekiyordu. Yapı satışa çıkarılmadan önce güzelce boyanmıştı. Oldukça sağlam bir yapı izlenimini veriyordu. Ben de o koşullarda iki milyon lira sarf edilirse restorasyonun gerçekleştirilebileceğini düşünüyordum. Ancak yapının restorasyon ve güçlendirme projelerine başlanınca işlerin hiç de göründüğü gibi olmadığı anlaşıldı. Tertemiz beyaz boyalı, volta sistemli tavanların boyaları kazınınca, tüm taşıyıcı putrellerin korozyona uğramış olduğu ortaya çıktı. Döşemeler sökülüp baştan aşağıya yenilenmeliydi. Bodrum katının döşemeleri kısmen kazılıp temellere ulaşıldığında, o görkemli yapının aslında hiç temelinin olmadığı, elli santim kalınlıktaki taş duvarların olduğu gibi toprak zemine oturduğu görüldü. Üstelik Şakir Bey sadece tuğla duvarlarla taşınan bu yapının bir bölümünün duvarlarının yıkılmasını, içinin boşaltılarak olabildiğince büyük bir çok amaçlı salon elde edilmesini istiyordu.

Öngörülemeyen bütün bu zorluklar, restorasyon ve güçlendirme maliyetini benim ilk tahminimin çok üstüne çıkarmıştı. Adeta yapı tamamen yıkılarak yeniden inşa edilse, daha ekonomik olurdu diye düşünüyordum. Ne var ki, ikinci derece olarak tescil edilmiş bu tarihsel yapının yıkılması mümkün değildi. Yapacak bir şey yoktu. Projeler tamamlandıktan sonra ihaleye çıkıldı. Deneyimli bir müteahhit bulundu ve restorasyon başladı.

Gerekli tedbirler alınarak yapı kısım kısım askıya alındıktan sonra bütün taş duvarların altına da girilerek alanının tamamını kaplayan sağlam bir radye temel inşa edildi. Yığma yapıya çevresi betonarme perdelerle sağlamlaştırılmış büyük bir yük asansörü ile iki insan asansörü yerleştirilebildi. Çok amaçlı salonun inşa edilebilmesi, daha önce yapılan projenin inşaat sırasında elden geçirilerek daha da güçlendirilmesiyle mümkün olabildi. Kat alanının bir yarısının içinde kalan ve üstündeki katları taşıyan tuğla duvarların tümünün sökülebilmesi için üst katlar sağlam bir çelik sistem içinde askıya alındı. Yapılacak salonun çevre duvarları içine yerleştirilen büyük çelik kolonlar, üst katların yükünü temele kadar taşıyordu. Böylece gerçekten büyük güçlüklerle kat alanının yarısı büyüklüğünde ve iki kat yükseklikte, balkonlu, çok amaçlı bir salon inşa edilebildi. Bu inşaat sırasında Şakir Bey iyi yetişmiş, deneyimli bir meslektaşımız olan Burhan Satıcı'yı Deniz Palas restorasyonunda Vakıf'ın devamlı kontrol elemanı olarak görevlendirmişti. Onun bu zor inşaatta özverili çalışmasıyla benim en büyük yardımcım olduğunu, işlerimi kolaylaştırdığını belirtmek isterim.

Yapının iç mimari işleri mimar Nazlı Gönensay'ın projeleriyle büyük ölçüde tamamlandı. Birçok mekân için çeşitli sanatçılar her türden eserleriyle katkıda bulundu ve yapı 2000 yılı sonuna kalmadan tamamlandı. Zemin katında sokağa açılan iki mağazanın biri kafe, biri de Şakir Bey'in önceki yıllardan beri tasarladığı İKSV Sanat Eserleri Mağazası olarak hazırlanmış ve açılmıştı.

Ancak son üç yıldır parasal sıkıntılar büyük boyutlara ulaşmıştı. Bunlar arttıkça bir kısım borçlar, hatta maaşlar ödenemez hale gelmişti. Çoğunluk mali güçlüğün nedeni olarak Deniz Palas'ın satın alınmasını ve restorasyonunun pahalıya mal olmasını gösteriyordu. Halbuki benim hesaplarıma göre, o günün parasıyla yapı, satın alma dahil yaklaşık on bir milyon Türk lirasına mal olmuştu.

Şakir Bey'in o günlerde bankalara yaptırdığı ekspertizlere göre yapının değeri en az kırk milyon Türk Lirası olarak hesaplanıyordu. Buna göre Deniz Palas'ın satın alınması Vakıf için büyük bir artı değer sağlamış oluyordu. Ancak anladığıma göre borçların miktarı, Deniz Palas'ın toplam maliyetinin de hayli üzerindeydi. Vakıf'ın yönetiminde bir ölçüde söz sahibi olan icra kurulu son iki üç yılda ya toplanamıyor ya da bu borçları bütün boyutuyla göremiyordu. Herhalde başkan ve genel müdür kendi gayretleriyle birtakım çözümler

bulmaktaydı. Sonradan bu çözümlerin artık bankalara değil, yüksek faizlerle piyasaya borçlanmak şeklinde olduğu anlaşıldı.

Bu sıkıntıların etkisi de olmalı; 2007 yılı ortalarında Şakir Bey'in ağır bir hastalığa yakalandığı duyuldu. 2009 yılının başlarında hastalığın izleri de görülmeye başlandı. Artık Luvr Apartmanı'na tekerlekli sandalyeyle gidip gelebiliyordu. Bir yandan rahatsızlığı, bir yandan Vakıf'ın sıkıntıları arasında kalan Şakir Bey yönetim kurulu üyelerini Vakıf'a maddi katkıda bulunmaya çağırıyordu. Çağırılarına olumlu bir yanıt gelmedikçe çaresizliğin verdiği sıkıntıyla sinirleniyordu.

İKSV'DEN AYRILIŞ

Vakıf'ta mali konular yoğunlaşınca, Vakıf'ın başkan yardımcısı olarak baştan beri duyduğum sorumluluk duygusu da artıyor, var olan küçük birikimimi Vakıf'a aktarma raddelerine geliyordum. Bir yandan da yapabileceğim ölçüde bir katkının Vakıf'ın borç yükü arasında kaybolup gideceğini, gerçek bir çare olamayacağını biliyordum. İlerleyen yaşım dolayısıyla, çalışamayacak hale gelince ne yapacağımı da düşünüyordum. Bu düşünceyle Şakir Bey'e, Vakıf'a katkı sağlayacak bir yönetim kurulu üyesi bulma imkânını vermek üzere ayrılmaya karar verdim. Bir istifa mektubu yazdım ve onaylaması yönünde ısrarcı oldum. Böylece Vakıf'la yaklaşık yirmi beş yılı bulan ilişkim noktalanmış olacaktı. Şakir Bey ısrarım üzerine ayrılma isteğimi onayladı ve bana yazdığı mektupta çok üzüldüğünü, Vakıf'a katkı yapılmasını isterken beni ve diğer başkan yardımcısı Münir Bey'i kastetmediğini belirtiyordu.

Yaklaşık altı ay sonra, 2010 yılı başlarında Şakir Bey'in vefat ettiğini büyük üzüntüyle öğrendim. Yapıcı, yaratıcı, yenilikçi ve öncü kişiliği yanında Şakir Bey çok da çalışkandı. Benim başkan vekili olarak sıkça görüştüğüm yaklaşık altı yıllık dönemde hemen hemen hiç bahsetmeden iki önemli çalışma yayımlamıştı. Bunlardan biri Bernard Shaw'un yaşamını, düşüncelerini ve Shaw'dan alıntıları içeren büyük hacimli bir kitaptı. İkincisi, Oscar Wilde üzerine bir doktora tezi niteliğinde analizler ve alıntılar içeren *Oscar Wilde: Tutkular, Acılar, Gülümseyen Deyişler* adlı gene büyük hacimli bir kitaptı. Şakir Bey'in vefatından sonra da *Çağrışımlar, Tanıklıklar, Dostluklar* isimli yedi yüz seksen sayfalık büyük boy bir kitabı

yayımlandı. Özellikle bu son kitabı, zengin hayat deneyimleriyle dolu bir yaşamı anlatıyordu. Yazar Emre Kongar, bu kitap üzerine kaleme aldığı bir yazısında Şakir Bey'in azimli, güçlü kişiliğini bir buldozere benzetiyordu.

Şakir Bey'in vefatından sonra Vakıf'ta bayrağı Bülent Eczacıbaşı devraldı. İşittiğime göre Şakir Bey'in Vakıf'a kazandırmak için çok uğraştığı, belki de hayatına mal olan Deniz Palas'ı satın alarak Vakıf'ın borçlarını tümüyle ödemiş, Vakıf'ı rahatlatmıştı. Elinizdeki kitabın yazıldığı zamana kadar Vakıf'ın aynı yetkinlikle Türkiye'nin kültür ve sanat alanındaki etkisini sürdürdüğünü, hatta daha da genişlettiğini memnuniyetle görüyordum.

2014 yılında, kırkıncı yılı vesilesiyle Vakıf, *ikaseve* adıyla büyük bir kitap yayımladı. Bu kitapta hizmet veren üç yüz yetmiş kişi, vakfın kırk yılda yaptığı tüm çalışmaları güzel bir kurguyla ayrıntılı olarak anlatıyorlar. Bunlara bakıldığında İKSV'nin ne kadar büyük başarılara imza attığını, evrensel kültür ve sanat yaşamını, büyük müzisyenleri, tiyatrocuları, cazcıları, sinemacıları, tasarımcıları ülkeye tanıttığı gibi, çağdaş Türk sanatını da dünyaya tanıtmadaki hizmetlerini hayranlıkla görüyorduk.

İKSV ile ilgili anılarımı geniş tuttuğumun farkındayım. Ancak Vakıf'ın kültür yaşamımızdaki büyük önemi nedeniyle bunu biraz da bilinçli olarak yaptım. Yukarıda sözünü ettiğim kitaba gelince; Vakıf'a hizmeti geçen üç yüz yetmiş kişi arasında, benimle yapılan görüşmede anlattıklarıma, on bir ayrı bölümde özetlenerek yer verildiğini gördüm. Ne var ki görevlerim sırasında birlikte çalıştığımız genel müdürler, mimar meslektaşlarım, vakıf çalışanları konuşmalarında yer yer beraber çalıştıkları kişilerden söz ettikleri halde, birlikte yaptığımız hizmetlere hiç değinmemişler. Bunlara bakınca "Vakıf'ta hiç iz bırakmadım mı? Acaba ben oralarda hiç bulunmadım mı?" diye şüpheye düşsem de, bu tutumu insan doğasının niteliği olarak yorumluyor, kimseyi de eleştirmiyorum.

17. Özel Yaşam

DÖNEMİN İLK YILLARI

1980 yılından 2000 yılına gelinceye kadar ben de elli yaşımdan yetmiş yaşıma gelmiştim. Geriye dönüp baktığımda, bu dönemi acısıyla tatlısıyla oldukça sorunsuz, hatta mesleki açıdan verimli yıllar olarak hatırlıyorum. Kitabın bu bölümünde bu dönemdeki özel yaşamımdan ve daha önce adları geçen yakınlarımdan söz etmek istiyorum.

1980 yılı Türkiye için huzursuz başlamıştı. İktidarda Demirel hükümeti vardı. Ana muhalefetteki Ecevit ile aralarındaki şiddetli tartışmalar bitmiyordu. Altı aydır yeni bir cumhurbaşkanı seçilemiyordu. Sokaklarda sağ-sol çatışmaları sürüyor, her gün ortalama yirmi yirmi beş vatandaşımız hayatını kaybediyordu.

Kenan Evren ve arkadaşlarının 12 Eylül 1980'de gerçekleştirdikleri askeri darbe sokak çatışmalarını sona erdirip görece de olsa bir huzur sağladığı halde tutuklamalar, mahkemeler, hatta idamlar, toplumun aydın kesiminde rahatsızlık yaratıyordu.

Zeynep ve Faik ile beraber Topağacı'ndaki apartmanımızda yaşamımızı sürdürüyorduk. Eve üç yüz elli dört yüz metre mesafede, Belveder Apartmanı'ndaki büroya yürüyerek gidip geliyordum. Faik Maçka İlkokulu'nu bitirmiş, ortaokula kabul imtihanlarında başarılı olmuştu. Ancak on kişilik bir farkla Robert Kolej'e kabul edilememiş, biz de onu ikinci tercihimiz olan Saint-Joseph Koleji'ne yazdırmıştık.

Daha önce çokça sözünü ettiğim eniştem Gazi Ortaokulu'nda, tarih hocam olan Zeki Öner, ben üniversiteye giderken emekli olmuştu. Hâlâ enerjik ve çalışkan olduğu için iş hayatına atılmak istemişti. Nedense her türlü alet ve edevata merak sarmış, o işin ticaretini yapmak istiyordu. Küçük ölçekte başlayan işini zamanla büyüttü. Herkesle kısa zamanda dostluk kuruyor, aynı işi yapan kimselerle arkadaş oluyordu. Piyasaya göre daha az kârla satarak daha büyük iş hacimlerine ulaşmayı hedefliyordu. Bu yöntem-

le başarı kazandı. İzmir'de iki üç gayrimenkul sahibi oldu. Gece gündüz büyük bir hevesle çalışıyordu. Herhalde bu yoğun tempoya kalbi dayanmamış olmalı ki, altmış yedi yaşında, 1967'de İzmir'de vefat etti.

Kardeşim İlhan ise 1960 yılında inşaat fakültesinden mezun oldu. O da benim gibi hemen askerlik görevini tamamlamak istiyordu. Yedek subay okulundayken çektiği bir kura ona Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı'nda bir görev sağlamıştı. İnşaat mühendisliğine pek ısınamayan İlhan, Ankara'daki yedek subaylığı sırasında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin (ODTÜ) Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne devam etmek istemiş ve komutanının izniyle bunu da başarmıştı. İlhan ODTÜ'deki öğrenimi sırasında hocalarının dikkatini çekerek kendi alanında lisansüstü öğrenimi görebilmesi için bir burs kazanmıştı. Bu burs ile Pensilvanya Üniversitesi'ne kabul edilmiş, orada da normal olarak iki yılda elde edilebilecek lisansüstü derecesini (Ms), hemen her dersten en yüksek puanı alarak bir yılda elde etmişti. Türkiye'ye döndüğünde bir süre İmar Bakanlığı'nda çalıştı ve Zonguldak Bölge Planı'nı hazırladı. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde doktora yapan İlhan, 1970 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ne öğretim üyesi olarak kabul edildi. Kısa sürede doçent ve profesör oldu. İlhan öğrenimi sırasında şehir ve bölge plancılığının yanında felsefe ve sosyal bilimlere de ilgi duyuyor, o alanlarda da Nusret Hızır, Mübeccel Kıray gibi hocalarla dostluk kuruyor, onlardan da ilgi görüyordu. 1980 yılına geldiğimizde İlhan kırk üç yaşında bir bilim insanı olarak ODTÜ'de ders vermeye, durmadan kitaplar yazmaya devam ederek Ankara'da yaşıyordu.

Annem babam İzmir'de, Güzelyalı'da satın aldığımız, bir yanı denize, bir yanı caddeye bakan apartmanda sağlıklı, mutlu bir emeklilik yaşamı sürdürüyorlardı. Babam hafta sonlarında arkadaşlarıyla buluşuyor, kalan zamanını evde okuyarak, dinlenerek geçiriyordu.

Bize gelince, Zeynep ve Faik'le beraber yaz aylarında kısa tatiller için arabayla İzmir'e gidiyorduk. Sonra da annem ve babamla birlikte Bodrum ve Çeşme gibi yakın yerlerde, o günlerde bulunabilen iyi otellerde üç dört gün tatil yapıyorduk. Bodrum da, Çeşme de şimdiki gibi kalabalık ve pahalı değildi. Kış aylarında da onlar Topağacı'na geliyor, on beş yirmi gün bizimle kalıyorlardı. O gün-

lerde de İstanbul çevresini gezme, dışarıda değişik yerlerde, onları da, bizi de mutlu eden yemek masaları çevresinde güzel vakitler geçirecek fırsatlar buluyorduk. Ne var ki yeryüzünde hiçbir düzenin öylece sürüp gidemeyeceğini fazla vakit geçmeden bir defa daha görüp yaşayacaktım.

BABAMIN VEFATI

1984 yılının Nisan'ında, bir akşam bürodan gelir gelmez İzmir'deki annemden bir telefon aldım. Sesi çok telaşlı geliyordu: "Doğan," dedi, "babana bir şey oluyor. İstersen gel..." Hemen Yeşilköy'e, havaalanına gittim ve hareket edecek ilk uçakta yer bulup İzmir'e varabildim. Eve geldiğimde saat akşam onu bulmuştu. Babam caddeye bakan küçük oturma odasında, gözleri kapalı, kanepede yatıyor, hızlı hızlı nefes alıp veriyordu. Annemin eve çağırdığı doktorlar beyin kanaması geçirdiğini, yapacak bir şey olmadığını söylemişler. Ben de "Neden hastaneye kaldırmıyorlar, Neden ameliyat düşünmüyorlar?" diye çaresiz telefonla hastanelere ulaşmaya çalışırken, aynı apartmanda oturan bir doktor komşumuz kapıda göründü. Haberi duymuş, babamı görmeye gelmişti. Görür görmez de, "Doğan Bey, durum onu gösteriyor ki, gerçekten yapılacak bir şey yok. Zaman da yok" dedi. On on beş dakika sonra da babam derin bir nefes alarak 84 yıllık yaşamını noktaladı. Aramızdan ayrıldı. Bizim için tarifsiz üzücü, kendisi için kısa, rahat bir geçiş olmuştu. Tek tesellimiz buydu.

Ertesi gün, 24 Nisan 1984'te, babamı her cuma namaza gittiği Alsancak Hocazade Camii'nde, ikindi vakti kılınan cenaze namazının ardından, İzmir'in eski Kokluca Mezarlığı'nda, annesinin yanında kendi hazırladığı yerde toprağa verdik. Camide İzmir'de bulunan bütün akrabalar, Isparta'dan gelenler, dostlar, komşular, babamın, benim, İlhan'ın arkadaşlarından oluşan bir cemaat vardı. Babamın Terzi Zeki Bey'in dükkânındaki dostlarından maliye eski bakanı Şevket Adalan da ileri yaşında bastonuna dayanarak camiye gelmiş, merakla bana; "Nasıl vefat etti?" diye soruyordu. Kısaca anlattığımda, "Demek böyle de oluyormuş" diyerek merakını gidermişti. İlhan Ankara'dan, Zeynep İstanbul'dan gelmişti. Hepimiz birkaç gün İzmir'de kalıp annemi yalnız bırakmamak, başsağlığı ziyaretlerinde yanında bulunmak istiyorduk.

Babamı yıllar geçtikçe daha çok özlediğimi hissediyor, onun her şeyden önce iyi bir insan, son derece özverili bir baba olduğunu düşünüyorum. Anneme de, babama da İlhan ile bana kattıkları değerler için minnet duyuyorum.

Babamın vefatından yaklaşık on beş gün önce ortağım, arkadaşım Sami Sisa, babasını ve ağabeyini görece genç yaşlarında kaybetmelerine neden olan kalp rahatsızlığına çare aramak için eşiyle Amerika'ya, ünlü Cleveland Klinik'e gitmişti. Ben de günü gününe telefonla kendisinden bilgi alıyordum. Söylediğine göre, orada daha ilk muayenede durumunun kritik olduğunu, derhal ameliyat olması gerektiğini söylemişler. O da zorunlu olarak ameliyata razı olmuş. Zaten daha önce durumunu biliyor ve ameliyata hazırlanıyordu. Aslında ameliyattan pek çok kişi gibi korkuyordu. Zeynep'in onu "Sami, siz niye korkuyorsunuz? Sizi uyutacaklar, hiç haberiniz olmayacak. Bırakın doktorlar düşünsün" diye teselli ettiğini de hatırlıyorum. Sonuçta orada bir hafta geçirip gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra ameliyat olmuştu. İstanbul'a dönmelerini bekliyorduk.

Babamın vefatından iki gün sonra, İzmir'de annemin yanındayken Lola Sisa Amerika'dan telefon etti. Sami'nin hastaneden çıkmak istemediğini söylüyor, benim olabildiğince çabuk Cleveland'a gelmemi rica ediyordu. Zorunlu olarak annemi İlhan'a bırakarak İstanbul'a geçtim. Daha önceki iş seyahatlerim dolayısıyla hazır Amerikan vizem bulunduğu için ilk uçakla New York üzerinden Cleveland'a gittim. Bir hafta kadar Cleveland'da kalıp Sami ve Lola'yla vakit geçirdim. Sami'yi İstanbul'a dönmeye ikna etmek güç olsa da sonunda başardım ve hep birlikte döndük.

GÜNLÜK YAŞAM

Sami Amerika'dan şaşılacak kadar kilo vermiş olarak döndü. Birkaç ay yavaş tempoda çalıştı, istirahat etti ve tamamen iyileşti. Ben Cleveland'da kaldığım sırada otelde aynı ameliyatı daha önce geçirmiş, ama kendilerine iyi bakmadıkları için altı yedi yıl sonra ikinci defa ameliyatlarına karar verilmiş iki vatandaşımıza rastlamış ve onlarla da konuşmuştum. Sami ile ortak olduğumuzu anlayınca, bana deneyimlerinden söz ederek, "Bu ameliyatı geçirenler son derece hassas ve alıngan oluyorlar. Çevrelerini kırıp geçiriyorlar. Aman dikkat edin. Son derece sabırlı, hoşgörülü olun" diyorlardı. Ben de

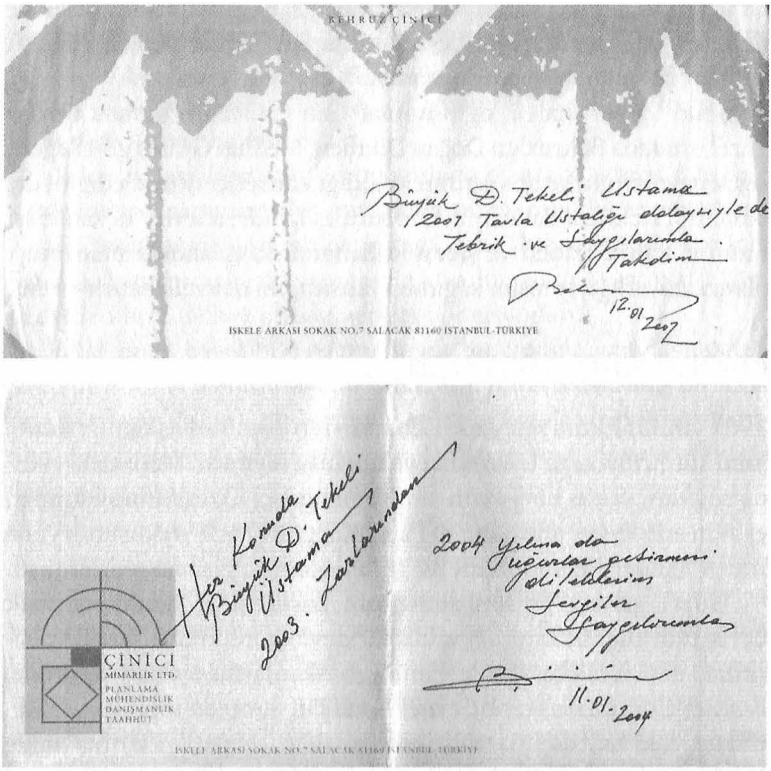
hazırlıklıydım ama Sami ile hiç böyle bir olumsuzluk yaşamadım. Ona da herhalde bir şeyler söylenmiş olmalı ki, Sami herhangi bir nedenle sıkıntıya girmek üzere olduğunu hissederse hemen konuyu değiştiriyor ya da oradan ayrılıyordu.

Topağacı'ndaki apartmanımızda altlı üstü iki dairede oturuyor, her gün büroya birlikte yürüyerek gelip gidiyorduk. Eşlerimiz de karşılıklı iyi ilişkiler içindeydiler. Faik ile Nedim'in okul yaşamlarını, büyümelerini izliyorduk. Sami'nin iyileşmesinden sonra birlikte yaz tatillerine gittik. Gençliğimizde eğlenceli hafta sonu davetlerine katıldığımız Sami'nin kızlı erkekli arkadaşları da evlenmişler, kimi ticaret yaparak, kimi doktor, kimi avukat olarak iş sahibiydiler. Artık yaşlarına uygun, daha tertipli akşam yemekleri düzenliyorlardı. Zeynep'le ben de Sami'yle eşi gibi bu çevrenin içindeydik. Biz de sıramız geldikçe onları davet ediyorduk.

Zeynep belki de dedesi Salah Cimcoz'un evinde ve kendi evlerinde gördüğü gibi, misafir davet etmekten hoşlanıyordu. Doğal olarak ev toplu duruyor, hatta birkaç çiçek ve ışıkla bir ölçüde de süsleniyordu. Zeynep buna "Ev şenleniyor, iyi oluyor" diyordu. Onun dayıları, teyzeleri, benim akrabalarım, zaman zaman mimar arkadaşlarım ve eşleriyle Topağacı'nda bir araya geliyorduk. Yaşça başça da bizden büyük Neslişah Hanım Sultan, Fahri Korutürk, Sedad Hakkı Eldem, Muharrem Nuri Birgi gibi tanıdıklarımız alçakgönüllülük göstererek bizi onurlandırıyor, sevindiriyorlardı.

1980'de Korutürkler evlerine dönünce, Moda'da yaz aylarında evini bize verecek bir kimse kalmamıştı. Biz de zorunlu olarak yazları artık Topağacı'nda geçiriyorduk ama bir haftalık Akdeniz tatilleri dışında, hafta sonları Kilyos'a, Gümüşdere plajına ya da Zeynep'in babasının eski yıllarda Galatasaray başkanı olması nedeniyle üye olduğu Galatasaray'ın Kuruçeşme'deki adasına yüzmeye, güneşlenmeye gidip geliyorduk.

Yakın arkadaşım Behruz Çinici de 1980 yılı başlarında Ankara'daki bürosunu İstanbul'a taşırken, Üsküdar Harem'deki eski vapur iskelesinin bulunduğu yerde dört katlı, ahşap bir ev satın almış, alttaki iki katını büro, üst katlarını da ev olarak düzenleyip güzelce yenilemişti. Yeniden İstanbul'da çalışmaya başlıyordu. İstanbul'a gelişi bana sık görüşebileceğim eski arkadaşımı yeniden kazandırmıştı. Tarihsel Yarımada'nın, Topkapı Sarayı ve camilerin Üsküdar yönünden belki de en güzel görüldüğü bir konumda olan bürosunda, cumartesi

Behruz Çinici yıl sonunda tavla borçlarını ödüyor.

öğleden sonraları buluşmaya başlamıştık. Önce iki katlı büroyu birlikte gezer, masalardaki çalışmaları görür, üzerlerinde konuşurduk. Sonra üst katta, Behruz'un geniş çalışma odasında kahveler içilirken, günlük mesleki, politik olayları gözden geçirip bir ufuk turu yapar ve ikimizin de iddialı olduğumuz tavla partilerine geçerdik.

Üç dört saatlik buluşma akşam yemeğinden önce sonlanırdı. Behruz çoğunlukla büroda kalırken ben eve dönerdim. Zamanla tavladaki iddialaşma skorların kaydedilmesi kararına kadar geldi. Bu amaçla Behruz'un tuttuğu bir deftere her hafta sonu, örneğin dört parti yapmışsak, birimiz üçünü kazanıp birini kaybetmişse onun adına iki puan yazılır, berabere kalınmışsa hiçbir şey yazılmazdı. Yıl sonunda bu puanlar toplanarak yıl içinde daha çok kazanana, kazandığı puan sayısının on katı dolar olarak ödenirdi. Yaklaşık on yılı geçen bu hesaplaşmalarda bütün yıl sonlarında

Behruz, bana güzel yazısıyla hesabı da yazıp kutlayarak yüz dolar ile yedi yüz dolar arasında çeşitli miktarları, bir zarf içinde gülerek ve hafif bir mahcubiyetle "ustamsın" diyerek vermiştir.

Şimdi hayırlı halefi, oğlu mimar Can Çinici'nin bürosu olan o güzel ortamda Behruz'un Doğan Dikmen, Melihat Gülses gibi değerli ses sanatçılarının ve dostlarının katıldığı konserler düzenlediğini de, tamburi Ercüment Batanay'ın tamburu eşliğinde, televizyon kamerası önünde kahve telvesi ve şarap kullanarak karşısındaki manzarayı olanca duyarlığıyla resim kâğıdına yansıttığını özlemle hatırlıyorum.

FAHRİ KORUTÜRK'ÜN VEFATI

1987 yılının Ekimi'ndeydik. Kenan Evren cumhurbaşkanlığı dönemini sürdürüyordu. Ülke rahat ve huzurlu sayılırdı. Moda'daki evinde sağlıklı, sakin bir yaşam sürdüren altıncı Cumhurbaşkanımız, eşimin eniştesi ve aile büyüğü Fahri Korutürk, öğle uykusundayken huzur içinde, yüzünde hafif bir gülümsemeyle yaşama veda etmişti.

Güzel, güneşli bir sonbahar günü, başta eşi ve çocukları olmak üzere tüm ailenin katıldığı vakur bir devlet töreninden sonra Ankara'daki devlet mezarlığında, cumhurbaşkanlarına ayrılan bölümde, beşinci Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yanında toprağa verildi. Orada, eski başbakanlardan Sadi Irmak'ın, gözleri yaşarmış halde kabre toprak atarken, "Vakar içinde yaşadı, vakar içinde öldü" diye kendi kendine mırıldandığını hatırlıyorum.

Sayın Korutürk, 1973-1980 yılları arasındaki cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi çalkantılar, tartışmalar arasında zor bir görevi başardı. Parlamenter demokrasinin bir zarar görmemesi için çok uğraştı. Görevi sonunda belki de çok etkili olmayan bir Cumhurbaşkanı olarak algılanıyordu. Ancak aradan geçen zaman içinde kıymetinin çok daha iyi anlaşıldığını, demokratik parlamenter rejimde bir cumhurbaşkanının nasıl davranması gerektiğinin başarılı bir örneğini oluşturduğunu düşünüyorum.

KARŞILAŞTIĞIM YENİ BİR FIRSAT

Faik üç dört yaşlarındayken, ilkbahar ve sonbaharda Topağacı'na yakın ama tam kır havasında bir yer keşfetmiştik. Ulus'tan Ortaköy'e inen güzel asfalt yolun üst başlarındaki Ortaköy sırtları yemyeşil ve

bomboş duruyordu. Oralarda zaman geçiriyor, temiz Boğaz havasına, manzaraya doyamıyorduk. Zeynep'le o bölgede oturmanın ne harika bir şey olacağını konuşuyor ama hayalini bile kuramıyorduk. Ancak o günlerden tam on beş yıl sonra, 1983 yılında karşımıza birdenbire böyle bir fırsat çıktı.

Birkaçını tanıdığımız bir grup işadamı bir araya gelmiş, tam da o yerde bir arsa satın almışlar, güvene dayalı bir ortaklık kurmuşlardı. Kendi hesaplarına göre birkaç ortağa daha ihtiyaçları olduğu için Sami ile bana projelerini yapmamız koşuluyla arsayı satın aldıkları bedelden bize de birer hisse vermeyi öneriyorlardı.

Yıllar önce hayal bile edemediğim bir fırsatla karşılaşmıştım. Sami de öneriyi memnuniyetle kabul etti. Büroda birikmiş bir miktar paramızın önemli bir kısmını yatırarak biz de o ortaklığa katılmış olduk. Söylediklerine göre o işadamlarından bir grup ortaklara karşı sorumlu olarak ve ortaklar adına inşaatı gerçekleştirecek, gerekli para zaman içinde inşaat ilerledikçe toplanacaktı.

İstanbul'un 1980 yılında beş milyona ulaşan nüfusu durmadan artıyor, her yerde olduğu gibi Boğaz sırtlarında da giderek artan bir yapılaşma yaşanıyordu. Kamuoyu, basın, Boğaz'ın yeşilliğinin korunması ve Boğaz'ın betonlaşmaması konusunda son derece hassastı. Bu hassasiyete uygun olarak Belediye bir yönetmelik çıkararak Boğaz'ın güzelliğini büyük yapılar bozuyormuş gibi, yapıların en, boy ve yüksekliklerini kısıtlamıştı. Boğaz'da sadece küçük küçük yapıların yapılmasını sağlamak istiyordu. Ben de o zamanlar "Boğaz'ı süsleyen en güzel yapıların saraylar ile büyük yalılar, köşkler oldukları nasıl görülmez?" diyor, küçük yapı düşüncesini eleştiriyordum. Ama kamuoyu bu boyut kısıtlamasını da yeterli görmedi. Tartışmaların devam etmesi üzerine yeni bir Boğaziçi Kanunu çıkarıldı. Buna göre beş dönümden küçük parsellere yapı izni verilmeyeceği, büyük parsellerde yapılacak yapıların da iki katı geçemeyeceği gibi koşullar getiriliyordu. Bununla beraber yapıların taban alanları toplamı arsa yüzölçümünün yüzde altısını geçemeyecek, en ve boyları bu koşullarla serbest olacaktı.

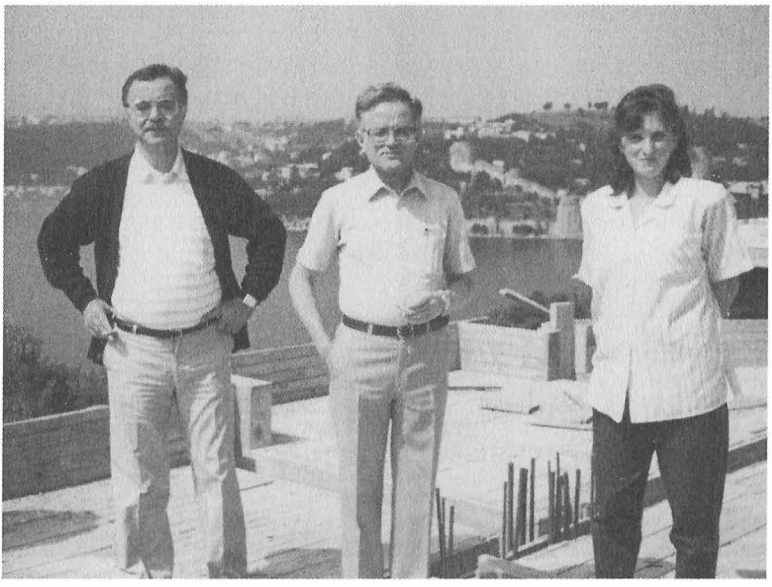
Yeni kanun Ortaköy'deki arsayı satın alan dostlarımızın ve bu işteki ortaklarımızın canlarını sıktı ama yeni koşulları da kabul etmek zorunda kaldılar. Herkesle beraber Sami'yle benim de sahip olacağım yapının toplam yüzölçümü küçülmüş, buna karşılık yapı maliyeti bizim zaman içinde ödeyebileceğimiz miktarlara inmişti.

Ortaköy Huzur Sitesi.

Sami'yle beraber oturup çalışmaya başladık. Yeni imar koşullarına ve ortakların farklı hisselerine göre blok boyutlarını belirlemek ve sahiplerinin onaylarını almak uzun sürdü. Sami'yle bana, taban alanı 130 metrekare olabilen bir blok kalıyordu. Biz tam eşit koşullarda ev yapabilmek için bir ikiz ev planlamaya karar vermiş, buna göre bodrumda 65, zeminde 65, birinci katta 97,5, çatıda 30 metrekare olmak üzere yaklaşık toplam inşaat alanı 250 m^2'lik ama dört kata bölünmüş bir ev elde edebiliyorduk.

Bu hesaplarla ortaya çıkan yapıların, ortakların isteklerine göre her biriyle ayrı ayrı konuşarak plan ayrıntılarını belirlerken, bir yandan da yapıların cephelerini düşünüyorduk. Çünkü çatı eğimleri, zorunlu saçak boyutları, birinci katta yapılabilecek çıkmalar gibi tüm kararlar yönetmelikte belirlendiği için genel biçimleri bakımından yapılar adeta monotonlaşıyor, mimarlara sadece cephelerde pencere kapı boşluklarını, cephe detaylarını, renklerini tasarlamak kalıyordu. Zorlanan imar durumunun ortaya çıkardığı yapı kitleleri Sedad Hakkı Eldem'in çok beğenilen yapılarını çağrıştırıyordu. Ancak ahşap yapı taşıyıcı sistemlerinin bir bakıma zorladığı düşey pencerelerin betonarme sistemle

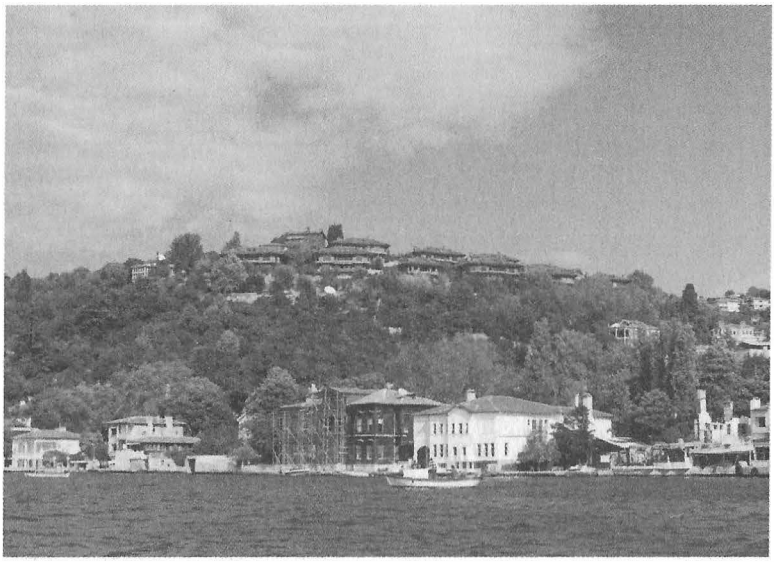

Hisartepe Evleri'nin şanliyesinde.

yeniden yorumlanmak istenmesi belki güzel ama adeta sıkıcı derecede disiplinli, birbirine benzer yapılar yapılmasına neden oluyordu. Biz de Sami'yle pencere tiplerini, düşeylikleri içinde adamakıllı genişleterek kendimize göre bir yorum geliştirmiş ve uygulamıştık. Ortaköy Evleri yaklaşık üç buçuk yılda, para akışı oranında yavaş bir tempoda tamamlanabildi.

Ortaköy'deki evlerin inşaatına gidip gelip, ortakların toplantılarına katılırken ve kaba inşaatlar, hatta cepheler tamamlanıp yapılar iyice ortaya çıktıkları sırada, oradaki dostlarımızdan birisi, Sami'yle bana bir arsa göstermek istediğini söyleyerek Anadoluhisarı Mahallesi'nin tam üstüne rastlayan bir arsaya götürdü. Anadoluhisarı vapur iskelesinden bir iki yüz metre ileride, sağda, iki yanı yemyeşil, güzel bir asfalt yoldan çıkarak ulaşılan arsa, güney yönüne bakan ve geniş cephesiyle Rumeli Hisarı'ndan Sarayburnu'na, Gülhane Parkı'na kadar uzanan bir manzaraya hâkim, nefes kesici güzellikteydi.

Bize sordukları, bu arsanın ev yapımına uygun olup olmadığıydı: "Eğer satılıyorsa ve imkânınız varsa hiç durmayın, çok güzel bir yer, kaçırmayın" dedim. Çok vârisli bir arsaymış ama aracılar hepsini

Anadoluhisarı, tepede görünen Hisartepe Evleri.

toplayıp bence alıcı için cazip sayılan bir fiyat belirlemişlerdi. Arsa hemen alındı. Burada da Ortaköy'de olduğu gibi yaklaşık yirmi ailenin toplanması düşünülüyormuş. Kısa zamanda yeni ortaklar bulundu. Bu arsa Ortaköy'dekinden daha büyük olduğu için daha geniş evler inşa edilebilecekti. Sami'yle bana da iki aile sayılarak yaklaşık %5'lik bir hisse, alış fiyatı üzerinden teklif ediliyordu. Gerçekten aklımıza gelmeyecek kadar uygun bir bedeldi. Kısa sürede ödeyebildik ve ortak olduk.

Arsayı ilk gördüğümde, kalan yaşamımı içinde geçireceğim evin arsasıyla karşılaştığım aklımdan bile geçmiyordu. Ama bize yapılan teklif o kadar çekiciydi ki, Ortaköy'de inşa edilmekte olan evleri satmayı göze alarak bu yeni arsanın ortakları arasına katılmış ve Ortaköy'dekine göre daha büyük, daha rahat bir ev elde etme imkânına kavuşmuştuk. Böyle bir fırsatla karşılaşmasak, mimarlık geliriyle bu konumda ve nitelikte evlere sahip olamayacağımızın bilincindeydik. Bu fırsatı ikimiz de iyi mimar olmaya çalışmanın bir ödülü olarak kabul ediyor ve seviniyorduk.

Özetle, projelerin yapımı ve inşaatın tamamlanması üç yılı buldu ve biz 1990 yılı sonbaharında Topağacı'ndaki dairemizi boşaltarak bugün de yaşamakta olduğumuz eve taşındık.

FAİK AMERİKA'YA GİDİYOR

Anadoluhisarı'na geçmeden önce Faik liseyi bitirmiş, üniversite kabul sınavlarına girmişti. Baba mesleğini istiyordu. Ancak sınavda alabildiği puanlar bir mimarlık okuluna kabul edilmesine yetmedi. Puanları İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi Bölümü'nden başka birkaç seçeneğe daha imkân veriyordu. Evde oturup konuştuk. Faik'in Fransızcası da, İngilizcesi de iyi sayılırdı ve zaten yabancı dil konusunda yetenekliydi. Kendisi de Fransız Filolojisi'ni tercih etmişti. Ben de bu seçimden memnumdum, "Evde Faik ile artık Balzac'tan, Baudelaire'den, André Gide'den konuşuruz, ne güzel olur!" diyordum.

Faik bölüme kaydoldu ve Edebiyat Fakültesi'ne gidip gelmeye başladı. Ne var ki evde derslerde konuşulanlardan, okulda öğrendiklerinden hiç söz etmiyordu. Buna karşılık, özellikle çeviri gibi konularda başarılı olduğunu, önemli hocalarından Tahsin Yücel'in onu iyi bir öğrenci saydığını ve onunla yakından ilgilendiğini anlatıyordu.

Faik bana göre evde kitabın kapağını açmadan, dolayısıyla biz de onunla Fransız edebiyatı hakkında konuşamadan fakülteyi başarıyla bitirdi. Üniversite mezunu oldu. Normal olarak, filolojiyi bitiren bir öğrencinin çeviri yaparak, özel ders vererek, lise öğretmeni olarak ya da akademik yaşama geçerek alanında derinleşmesi beklenirdi. Ancak Faik bu seçeneklerin hiçbirini çekici bulmuyor, daha çok iş yaşamında başarılı olabilecek gibi görünüyordu. Biz de o yıllar pek gözde olan iş yönetimi (*business administration*) öğrenimi görmesinin belki ona daha geniş bir ufuk açabileceğini düşündük. Kendisi gayret etti. San Francisco'da bir okul buldu. Müracaat etti ve kabul edildi. Böylece Faik'i 1992 yılı sonlarında San Francisco'ya gönderdik.

Faik orada mutlu oldu. Küçük bir stüdyo daire bulmuş, elden düşme, sevdiği bir Amerikan arabası satın almıştı. Okula gidip geliyor, okulun bize gönderdiği belgelerden anlaşıldığına göre başarılı da oluyordu. Oradaki ilk yılından sonra da Zeynep ile beraber gidip Faik'in yaşamını görmek istedik. Frankfurt'ta aktarma yaparak oradan direkt bir uçuşla San Francisco'ya inecektik. Ama yolda ne olduğunu anlayamadan, uçağın Atlanta'ya da uğrayacağı bildirildi. Nedense orada da birkaç saat bekletilerek sekiz saatlik bir gecikmeyle, sabaha karşı San Francisco havaalanına varabildik.

Faik havaalanında beklemekten perişan olmuştu. Gene de sevinçle bizi karşıladı ve yer ayırttığı otele götürdü. Kentin çok yakınında, evinin bulunduğu semtte, üç yıldızlı ama hoş bir otelde bize iki bölümlü büyük bir oda bulmuştu. Bir süre hasret giderip kahvaltıya indik. Orada kaldığımız bir hafta içinde Faik bizi liman bölgesine, ünlü Kırmızı Köprü'ye, güzel renkli evlerle dolu yokuşlu sokaklara götürdü. San Francisco'nun ünlü gey mahallesinin içinden geçtik. New York'un Central Park'ını adeta gölgede bırakan San Francisco'nun iki yüz yıllık muazzam parkını gezdik. Zeynep bir hafta daha Faik'in stüdyo dairesinde kaldı. Ben İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın Londra'da devam etmekte olan Kültür ve Kongre Merkezi projelerini görmek üzere oraya hareket ettim.

Faik hatırladığıma göre iki buçuk yıl içinde oradaki okulundan iyi dereceyle diplomasını aldı. Hocalarıyla iyi ilişkiler içindeydi. Onların buldukları bir turizm işinde bir buçuk yıl kadar çalıştıktan sonra 1996'da İstanbul'a döndü. İstanbul'da sahiplerini tanıdığımız bir turizm şirketinde şube müdürü oldu ve galiba üç yıl içinde aynı şirketin genel müdürlüğüne kadar yükseldi. 2000 yılına geldiğimizde bu görevini sürdürüyordu.

YENİ BİR PROJELER UYGULAMALAR KİTABI

1994 yılında fakülteyi bitirişimizin üzerinden kırk iki yıl, büronun resmen kuruluşunun üzerinden kırk yıl geçmişti. İlk yirmi yılımızın sonunda o yıla kadar yaptığımız projeleri, uygulamaları içeren bir kitap yayımlamıştık. Sonraki yirmi yılda doğal olarak birçok proje, yapı gerçekleştirdik. Kırkıncı yılımızda ikinci bir kitap yayımlamak ve bunları meslek kamuoyu ile paylaşmak istiyorduk.

1993 yılı başlarında konu artık gündemimizdeydi. Yirmi yıl önce ilk kitabımızı hazırlarken inanılmaz bir özveriyle bize yardım eden, yol gösteren Önder Küçükerman'a, bir defa daha bize yardımcı olmasını rica edemezdik. Zaten o da hocalık görevinin yanında TBMM'nin sanat danışmanı ve Sümerbank'ın üretim danışmanı olarak çalışıyordu. Kitaplar yayımlıyordu. Çok meşguldü. Eczacıbaşı Holding ile çalışmalarımız sırasında, Mimar Sinan Üniversitesi grafik tasarım hocası ve holdingin grafik işlerinin başında olan Yurdaer Altıntaş ile karşılaşmıştım. Değerli bir grafik ustası olarak tanınıyordu. Kendisine yeni kitap projemizden bahsedip

birlikte çalışmak istediğimizi söyledim. İlgilendi ve önerimi nezaketle kabul etti.

Kitabın içeriği, yazıları, yayımlanacak malzemenin seçimi gibi konularda yardımcı olacak, yol gösterecek bir editöre de ihtiyacımız vardı. Genç mimarlık tarihçisi ve yazar Uğur Tanyeli ile tanışıyorduk. Düşüncelerini, alışılmış değer yargılarını tartışmaya açan yazılarını çok beğeniyordum. O da önerimi uygun bularak yeni kitabımızın editörü olmayı kabul etti. Kitap çalışmalarını büro adına ben yönetecek, Sami Sisa'ya bilgi vererek düşüncelerini alacaktım. Bizim bürodan en kıdemli arkadaşımız, arşivimizi iyi bilen Dilgün Saklar da toplantılarda bulunacak, alınan kararları uygulamak, dokümanları hazırlamak için çalışacaktı.

Toplantılarımız zevkli ve benim için heyecan verici geçiyordu. İlk kararımız yeni kitabın eskisinden farklı ilkelerle ele alınması yönündeydi. Kitap yayımlanacak yapıların en güzel fotoğrafları, baskıya uygun olarak yeniden yapılacak çizimleriyle sanatsal bir nitelik taşımalıydı. Uğur Tanyeli, Sami ve benimle uzun bir konuşma yaparak yetişme koşullarımızı, mesleği uygularken düşündüklerimizi, mimarlığa yaklaşımımızı ayrıntılı bir şekilde anlatmamıza olanak verecekti ve bu konuşmayı iyi seçilmiş sorularıyla çok başarılı bir biçimde yönetti ve benim okurken zevk aldığım uzun bir metin ortaya çıkardı.

Yurdaer Altıntaş kitabın serbest bir sayfa düzeniyle tasarlanmasından çok, başta kararlaştırılan amacına uygun olarak çok disiplinli, o derece yalın ve ferah bir sayfa düzeni öngörüyordu. Kitapta sunulacak tüm yapılar mutlaka sağ sayfalardan başlayacak, solda ise yapıyı temsil edecek, tam sayfa, tek ve güçlü bir fotoğraf karesi yer alacaktı. Yapının tanıtıldığı ilk sağ sayfa altta, bir beyazlık içinde kare ya da kareye yakın küçük bir fotoğrafla tamamlanacaktı.

Çalışırken bu disiplini sağlamakta adamakıllı zorlanıyor, her yapı için istediği nitelikte fotoğraf bulup önüne koyamıyorduk. Ama o kesinlikle taviz vermiyor, ısrarla fotoğrafları bulmamızı istiyordu. Bu işimizi zorlaştırsa da, sonunda mutlu olan biz oluyorduk. Kitabın hazırlığı sırasında Ağa Han Mimarlık Ödülleri jüri üyesi olarak gittiğim Cenevre'de, o kurumun genel sekreterliğini yapan, Türk mimarlığının uluslararası temsilcisi Suha Özkan ile yakınlaşmıştık. Kendisi yirmi yıl önceki ilk kitabımız için bir mimarlık dergisinde

güzel bir tanıtım yazısı yazmıştı. Yeni kitabımızda da benim çok kısa bir önsözümden sonra onun bir tanıtım yazısı yazmasını rica ettim. Yoğun işleri arasında "Tekeli-Sisa ve Mimarlığa Adanmış Kırk Yıl" başlığı altında güzel bir yazı hazırlayarak kitabı zenginleştirdi.

Yapılara ait kısa tanıtım yazılarını ben yazdım. Bir yandan yazıların iyi ve akıcı bir Türkçeyle yazılmasına, söz konusu yapıyla ilgili tüm düşüncelerimizi içermesine karşılık kısa olmasına çalışıyordum. Zor yazabildiğim için bu yazılar hayli zamanımı aldı. Bir yandan da "Bu yazılar nasıl olsa okunmaz, niye bu kadar uğraşıyorum?" diye düşünüyordum. Yıllar sonra bir karşılaşmamızda değerli mimar ve hoca dostum Hamdi Şensoy kitaptan söz ederken benim yapı tanıtım yazılarımın Türkçesini çok beğendiğini, kitabı başucunda tutarak her gece bir iki yazımı okuduğunu söyleyerek uğraşımın boşa gitmediğini, iyi niyetli uğraşların mutlaka bir yerde karşılık bulacağını gösterdi.

Neredeyse iki yılı bulan çalışmalar sonunda kitap tamamlandı. Sıra kitabın amacına uygun basımını sağlayacak bir matbaa, bir de yayıncı bulunmasına gelmişti. İlk kitabımızın belirli bir yayıncısı, künyesi, ISBN numarası yoktu. Dolayısıyla kitap sanki resmen yayımlanmamış gibiydi. Bu defa sevgili Doğan Hasol yayıncılığı kabul ederek kitabı Yem Yayınları arasına aldı. Kitabın basımı için arkadaşlar Atilla Aksoy'un yeni teknolojileri içeren makinelerin yer aldığı matbaasını öneriyorlardı. Gerçekten çok şık bürosunda Atilla Aksoy'u ziyaret ettik. Sonradan başarılı bir mimar olan bir öğrencimin kardeşi olarak beni tanıdığını, kitabımızı olağanüstü bir itinayla basacağını, hatta kalitesi görece zayıf fotoğrafları bilgisayarda tek tek üzerlerinde durarak yüksek bir kaliteyle basacağını söyledi ve bizi mutlu ederek uğurladı.

Kısa sürede tüm yazıları, özgün çizimleri, fotoğrafları teslim ettik. Baskıdan önce provaları görmek istediğimizi söyledik. Haberleşmek üzere ayrıldık. Herhalde aradan bir aya yakın bir süre geçmiş, Atilla Aksoy'dan haber gelmemişti. Merak içindeydim. Bir iki gün daha bekledikten sonra telefon ederek matbaayı aradım. Atilla Aksoy yurtdışında seyahatteydi. Bir gece evvel matbaa kitabın baskısını başlatmış, neredeyse tamamlamak üzereymiş bilgisini alır almaz, Sami'yle beraber matbaaya koştuk. Kitabın henüz kesilmemiş büyük boy kuşe kâğıda basılı sayfaları bir köşede üst üste yığılmış duruyordu. Makineler çalışıyordu. Son grup baskı

tamamlanmak üzereydi. Baskıyı yapan teknisyenler bize neden prova gösterilmediğini açıklayamıyorlar ama kitabın çok başarılı olacağına inandırmaya çalışıyorlardı.

Yapacak bir şey yoktu. Kitap hayal ettiğimiz kaliteden uzaklaşmış gibiydi. Zayıf saydığımız fotoğraflar bize göre adeta daha da soluklaşmıştı. Birkaç hafta sonra Emin Barın'ın ciltevinde ustalıkla ciltlenmiş, yalın ve bence iyi basılmış ceketiyle kaplanmış olarak elimize geçti ve ilk andaki düş kırıklığımız da giderek kayboldu. İkinci kitabımız bize göre yüzde yüz başarılı olmasa da çok iyi karşılandı. Basılan bin altı yüz kitap bir yılda tükendi. Büro için ayırdığımız yüz kadar kitap da yıllar içinde yeni işverenlerimize, ısrarla isteyen meslektaşlarımıza sunuldu. Kalan üç beş kopya hâlâ gelecek kuşaklara aktarılmak üzere büroda saklanıyor.

MİMARLIK MESLEĞİNDE ÖDÜLLER

Mimarlık çevrelerinde ödül denince ilk akla gelen, proje yarışmalarında kazanılan ödüllerdir. Bence mimarların proje yarışmalarına katılması, meslek içinde öğrenme ve gelişme sağlayan en yararlı uğraşlardan biridir. Yarışmaya hazırlanırken çok şey öğrenileceği gibi, yarışma sonunda diğer yarışmacıların farklı çözümlerini görmek de insanı geliştirir. Sonuçlar açıkladığında diğer yarışmacılar arasından sıyrılıp bir mansiyon ya da bir derece kazanılır, hatta bu da birincilik olursa, inanılmaz bir mesleki tatmin duygusuna ulaşılır. Ayrıca birincilik ödülü kazanana yarışma konusu olan yapıyı gerçekleştirme imkânı da verdiği için ayrıca çok değerlidir.

Ben mimarlık fakültesinin üçüncü sınıfından başlayarak farklı ortaklar ile ya da yalnız olarak bu birincilik ödüllerini kazanmanın heyecanını, tarif edilemez mutluluğunu yaşadım. Sami Sisa'yla beraber birçok büyük yapımızı da yarışma kazanarak gerçekleştirebildik. Meslek anılarımı yazdığım *Mimarlık: Zor Sanat* adlı kitabımda bunları etraflı bir şekilde anlatmıştım. Ancak proje yarışmalarında kazanılan ödüller bir bakıma meslek pratiğinin bir parçası olduğu için belki de ödül kavramının tam karşılığı sayılmayabilir.

Hatırladığıma göre seksenli yıllardan önce Türkiye'de hangi konuda olursa olsun az sayıda ödül verilir, bunlar da önemli haber sayıldığı için geniş ölçüde yayımlanırdı. Örneğin 1954 yılında, Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Kongresi vesilesiyle Yapı Kredi

Bankası'nın düzenlediği yarışmada Aliye Berger'in *Güneşin Doğuşu* adlı tablosunun birincilik ödülü kazanması büyük ses getirmişti.

1971 yılında devlet, sanat ve sanatçıyı ödüllendirmek amacıyla, müzik alanından başlayarak devlet sanatçısı unvanları vermeye başladı. O ilk yıl Adnan Saygun, İdil Biret, Suna Kan gibi sanatçıların içlerinde bulunduğu on kadar seçkin sanatçıya bu unvan verilmiş ve bu da toplumda büyük ilgi uyandırmıştı.

Seksenli yıllardan sonra ülkede büyük gazetelerin, şirketlerin ve kişilerin kültür-sanat ve bilim alanlarında ödüller vermeye başladıkları görüldü. Adeta herkesin herkesi ödüllendirdiği günümüzdeyse bir ödül enflasyonu yaşandığı söylenebilir. Yöneticilerin, işadamlarının çalışma ve kabul odalarında sergilenen çeşitli boy ve biçimlerdeki ödül plaketlerinin bolluğu doğrusu insanı şaşırtıyor.

1988 yılında Mimarlar Odası genel merkezi mimarlık alanında farklı, ciddi ve iddia taşıyan bir ödüllendirme sürecini gündeme getirdi. Buna göre iki yılda bir, Oda yönetim kurulunun görevlendireceği bağımsız bir seçici kurul aracılığıyla, birkaç kategoride ulusal mimarlık ödülleri verilecekti. Bunların başında bir de bütün mesleki çalışmalarıyla öne çıktığı kabul edilen kişilere verilecek bir ödül vardı. Türkiye'nin en önemli mimarlık ödülü olması amaçlanan bu ödülün adı *Ulusal Mimarlık Büyük Ödülü* ya da *Sinan Ödülü* olacaktı.

1988 yılında ilk büyük ödül, toplumda Cumhuriyet döneminin en önemli mimarı olarak kabul edilen Sedad Hakkı Eldem'e verildi. Sedad Bey, yapıları, araştırmaları, kitapları ve hocalığıyla meslektaşları arasında zaten bir efsane haline gelmişti. 1990 yılında verilen 2. büyük ödülün, mimarlık camiasında günün moda uygulamalarından farklı özgün yapıları, iddialı konuşmaları ve yazılarıyla öne çıkan Turgut Cansever'e verilmesi bekleniyordu. Öyle de oldu.

1992 yılındaki, 3. büyük ödül dönemindeyse, sıranın Sami ile bana geldiği yönünde bir söylenti duyulur gibiydi. Ancak bu dönem Sami'nin seçici kurula davet edilmesi onur verici olsa da, bizim zaten çok da üstünde durmadığımız ödül alma ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Sami Ankara'daki toplantıdan döndüğünde 3.dönemin büyük ödülü için Şevki Vanlı'nın ismi üzerinde uzlaşıldığı görüldü.

Şevki Vanlı benden iki üç yaş büyüktü. Serbest mimar olarak çalışıyor, mimarlık konularında yazıyordu. Cumhuriyet döneminin mimarlık tarihçiliğini üstlenmişti. Tam bir mimarlık âşığıydı. Bir dönem Cezayir'de büyük bir proje işi almış, anlaşıldığına göre

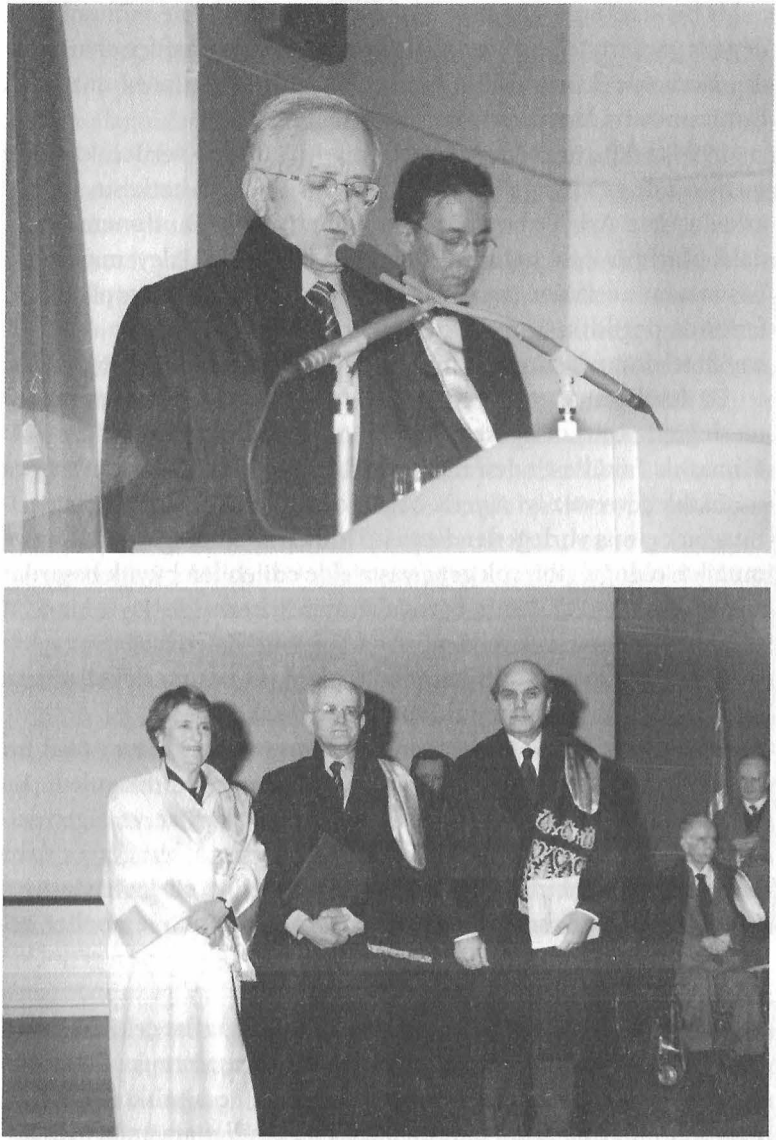
ciddi bir kazanç sağlamıştı. Hareketli, girişimci bir mimardı. Bu değerli yönleriyle birlikte var olan önemini belki hafifçe abartıyordu. Herhalde 3. büyük ödülün Şevki Vanlı'ya verilmesi mimarlık camiasınca iyi karşılanmıştı.

1994'te dördüncü kez ulusal mimarlık ödülleri verilecekti. Oda merkezinde giderek gelişen ödül sürecini o dönem herkesin sevdiği arkadaşımız Aslı Özbay başarıyla yönetiyordu. Bu dönem bürodaki işlerimiz çok yoğun olduğu için biz süreci izleyemiyorduk. Başvurular ne zaman yapılacak, seçici kurul ne zaman toplanacak, farkında değildik. Büroda hiç beklemediğimiz bir sırada Aslı Özbay'ın telefonuyla büyük ödülün Sami ile bana verildiğini öğrendik.

Bu ödül bence proje yarışması ödüllerinden farklı ve mimarlık mesleğinde çalışan herkes için çok onurlandırıcı bir ödüldü. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden mezun olduktan yaklaşık kırk yıl sonra mimarlık çevremiz iyi niyetli, özgün olmayı amaçlayan çalışmalarımızı fark etmiş ve değerlendirmişti. Mimarlık mesleğinde, resim ve müzikte olduğu gibi, çok genç yaşta elde edilebilen büyük başarılar söz konusu değildi. Bizim uğraş alanımızda herhalde böyle bir ödül en az kırk yıl emek vermeden kazanılamazdı. Zaten bizden evvel ve bizden sonra aynı ödülü kazanan toplam on beş meslektaşımızın hepsi meslekte kırkıncı yıllarını geride bırakmışlardı.

Mimarlar Odası, Ankara'nın tek alışveriş merkezinin özel bir bölümünde sergilenen projelerin önünde bir tören düzenledi. Bu törene Sami ve ben eşlerimizle birlikte katıldık. Bize ve diğer dallarda ödül alan arkadaşlara yeşil granitten yapılma, biri görece daha büyük, diğerleri birbirinin eşi, üzerlerine pirinç bir levhayla ödül kategorisinin ve yılının yazılı olduğu küp şeklindeki semboller, zamanın İmar Bakanı Erman Şahin tarafından verildi. Akşam gene Oda merkezinin düzenlediği ve Aslı Özbay'ın ev sahipliği yaptığı geniş katılımlı yemekli bir davete katıldık. Toplu fotoğraflar çekildi. Neşeli ve mutluyduk. Ertesi gün büroya ve günlük yaşamımıza döndük.

Daha sonra yıllar boyunca, farklı önem ve ağırlıkta birtakım başka ödüllere de sahip oldum. Bütün bu ödüller arasında bazı Rotary kulüplerinin verdiği 'Yılın Meslek Adamı' ödüllerinden ikisini, Türkiye Prefabrik Birliği'nin üç yılda bir verdiği hizmet ödülünü, Türkiye Strüktürel Çelik Derneği'nin, Türkiye Serbest Mimarlar Derneği ile İstanbul Serbest Mimarlar Derneği'nin verdiği onur ödüllerini sayabilirim.

Fahri doktora unvanının verildiği tören, İTÜ Ayazağa kampüsü (2001).

Kişiler ve kurumlar ister kendilerini hatırlatmak, ister gündemde kalmak amacıyla bir süreç sonunda adayları belirliyor, törenler düzenliyor ve birtakım zahmetlere girerek ödüller veriyorlar. Bu bakımdan iyi niyetle verilmiş olması koşuluyla, büyük küçük her ödülün, ödül alanların çabalarının toplumca fark edildiğini göstermesi açısından değerli ve motive edici olduğunu düşünüyorum.

Bunlar arasında beni en çok duygulandıran, mezun olduğum üniversite senatosunun verdiği fahri doktor unvanı olmuştur. Teknik Üniversite, benim hatırladığım yıllarda üniversiteye büyük maddi katkılar sağlayan, çoğunlukla büyük müteahhitlik firmaları sahibi Sedat Üründül, Erol Üçer, Şarık Tara gibi mezunlarına fahri doktor unvanları vermişti. Ama 2000 yılı haziran ayında verdiği kararla, mimar olarak bana ve çok başarılı bir inşaat mühendisi olan İrfan Bahioğlu'na, sadece mesleki çalışmalarımızdan dolayı bu ödülü veriyordu.

Doktoranın verilme gerekçesini de içeren diploma 2001 yılı Şubatı'nda, Ayazağa Kampüsü'nde yapılan akademik bir törenle verildi. Rektör Prof. Gülsün Sağlamer, siyah güzel bir yün kumaştan dikilen ve yakasında Mimarlık Fakültesi'nin renkleri olan cüppeyi usulen bana giydirdi. Programda rektörün konuşmasından sonra benim bir konuşma yapacağım yazılıydı. Herhalde kısa bir teşekkür konuşması yapmam bekleniyordu. Fakat ben doktor unvanı alanların usulen bir doktora dersi vermesi gerektiğini bir yerlerden duyduğum için bir derse yakın uzunlukta, mimarlık-toplum ilişkilerinden, toplumumuzun mimarlığa olan ihtiyacından söz eden uzunca bir konuşma hazırlamıştım. Kalktım, neredeyse yarım saat süren konuşmamı, elimdeki notlara bakarak tamamladım. Koca salonu dolduran dinleyicilerin ne kadar sıkıldıklarını tahmin edebiliyorum. Ama o gün yeni cüppemle yaptığım konuşmadan mutlu olarak ön sıranın ortasında rektörün yanındaki yerime döndüm.

Yukarıda sözünü ettiğim ödüllerden biri dışında tümü beklemediğim zamanlarda, sevindirici sürprizler olarak geldi. Genellikle değerbilmezliğinden şikâyet ettiğimiz toplumumuza, beni hak ettiğime inanamadığım bir cömertlikle ödüllendirdiği için minnettarım.

BÖLÜM VI

21. YÜZYILIN GETİRDİKLERİ (2000-2018)

18. Milenyumun İlk Yılları

2000 YILINA GİRİYORUZ

Zaman kavramı ile ilk defa ne zaman karşılaştığımı hatırlamıyorum ama ilkokul üçüncü sınıfta artık içinde yaşadığımız zamanı, geçmiş, gelecek zamanı, yüzyıllar ve binyılların varlığını iyice biliyordum. Bu bilgiyle 2000 yılında yetmiş iki yaşına geleceğimi hesaplayabiliyor, ama o kadar yaşayacağımı ümit edemiyordum. Herhalde o zaman yetmişli yaşlar ileri yaşlar sayılıyordu. Ancak eğitim, meslek edinme, meslekte ayakta kalma ve sonra yoğun çalışma yıllarıyla zaman hızla akıp geçti. Yeni bir binyılla karşılaştığımızda yetmiş iki yaşıma henüz girmiştim, kendimi sağlıklı ve enerjik hissediyordum. İnsanların gençlik, yaşlılık düşüncelerinin zaman içinde farklılaştığını da görüyordum.

1970'li yılların başında, Abdi İpekçi o zaman seksen yaşını geçen İsmet İnönü ile uzun bir söyleşi yapmış ve gazetesinde iki tam sayfa halinde yayımlamıştı. İnönü'ye aile yaşamı, çocukları, yaşam deneyimleri hakkında sorular soruyordu. İnönü kısa bir süre önce CHP genel başkanlığından ayrılmıştı. O olayı anlatırken kendisini yetmiş yaşına kadar son derece sağlıklı ve enerjik hissettiğini, yetmişinden sonra gücünün azalmaya başladığını söylüyor; "Yetmiş yaşımda bomba gibiydim. Şimdi o yaşta olsaydım, genel başkanlığı bırakır mıydım?" diyordu. O yazıyı okuduğumda herhalde kırk iki kırk üç yaşlarımda olmalıydım. İçimden, "İlahi İsmet Paşa, yetmişini çoktan geçmiş, neler söylüyor?" diyordum.

1999'un son günlerinde Behruz Çinici, eşi ve Zeynep ile beraber İsviçre'de küçük bir tatilde idik. Yılbaşını, göle bakan bir restoranda geçirdik. Güzel yemeklere, içkilere, müziğe rağmen kimsenin birbirini tanımadığı o ortamda sakin, donuk bir gece geçiyorduk. Saat on ikide yeni yıla girerken göl üzerinde o güne kadar görmediğim bir zenginlikte, yoğun bir havai fişek gösterisi başladı. Lapa lapa yağan kara ve soğuk havaya karşın herkes terasa, açık havaya çıktı. Yarım saat kesintisiz süren büyük bir görsel şölen izleyerek yeni yıla girmiş olduk.

Ne var ki, yeni binyılın ilk aylarında, daha birkaç ay önce kendimi sağlıklı ve enerjik hissederken, genellikle orta yaşı geçen erkeklerde görülen uğursuz bir hastalığa yakalandığım anlaşılacaktı. Aslında son birkaç yılda yapılan testlerde bu hastalığın da belirtisi olabilecek bazı sonuçlar alınıyordu ama bunlar kesin bir tanı koymaya yeterli olmadığı için iyimser bir bekleyiş ve takip sürdürülüyordu.

Ancak yeni binyılda, birinci ay dolmadan yapılan bir inceleme kesin tanıya varılmasıyla sonuçlandı. Doğrusu belki de içten içe hazırlıklı olduğum için büyük bir telaş yaşamadım. Sakin olmaya çalışıyor, ama gene de tam anlamıyla rahat olamıyordum. Tedavimin nerede, nasıl yapılabileceğini olabildiğince soğukkanlı kalmaya çalışarak soruşturmaya başladım ve bir karara vardım.

YURTDIŞINDA TEDAVİ

Baltimore'da ünlü Johns Hopkins Hastanesi'nde ameliyat gerektirmeyen ama uzunca sürecek bir tedavi yöntemini benimsedim. Nisan ayı ortalarında, Zeynep'le beraber yurtdışında üç dört ay kalacak şekilde hazırlanıp New York üzerinden Baltimore'a ulaştık. İstanbul'dan bir arkadaşım benden birkaç ay önce Baltimore'da benzer bir tedaviyi başarıyla tamamlayarak dönmüştü. Onun verdiği bilgilere göre, Baltimore'da uzunca bir süre otelde kalmak yerine, daha rahat ve daha ekonomik bir apart otel dairesi kiralamak doğru olacaktı. Birkaç gün liman bölgesinde güzel bir otelde kalıp hastaneye başvurduktan sonra ilk işim, İstanbul'da adresini aldığım bir apart otele gidip bir daire kiralamak oldu.

Limana ve kent merkezine yürüme uzaklığında, iki yüz kırk daireli ve yaklaşık otuz katlı bir yapıda, bize onuncu katta, güzel manzaralı, bizde 2+1 denen apartman dairelerine benzer, iki yatak odalı, geniş salonlu bir daire gösterildi. Her türlü eşyası, mutfak malzemesi hazır olan daire hemen taşınılabilecek gibi tertemizdi. Gerekli ön ödemeyi yaptıktan sonra dairemize yerleştik. Geniş ve güzel manzaralı bir yaşama alanı bulabildiğimiz için mutlu ve neşeliydik. Otelden ayrılırken zemin katındaki bir dükkândan aldığım pahalı şampanyayı yeni dairemizin geniş terasında ağır ağır içtikten sonra güzel bir uykuya daldık.

Yabancı bir çevrede, yeni ve geçici bir evde yaşamak ne de olsa birtakım işlerin yapılmasını gerektiriyordu. Günde üç defa yemek

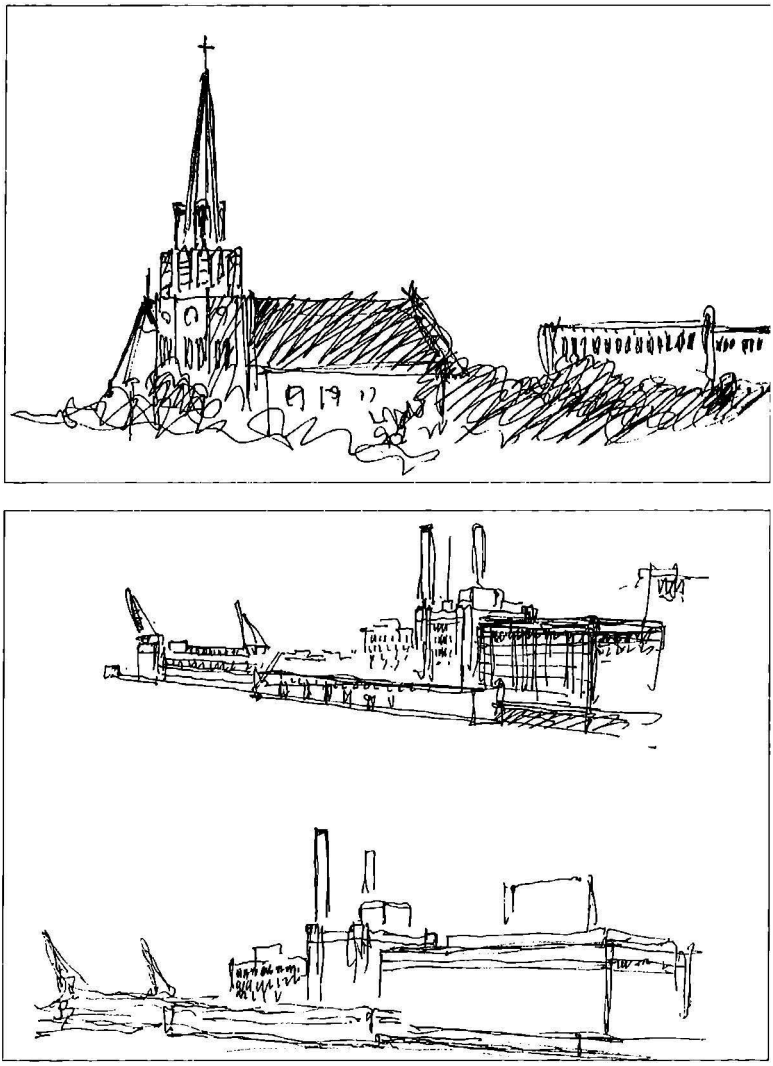
için dışarıya çıkamayacağımıza göre yemek sorununu evde çözmeliydik. Yirmi beş kilometre uzaktaki kliniğe gidip orada yarım saat kalıp dönmek için apartman görevlisinin çağırdığı şişman, konuşkan, siyahi şoför iki yüz dolar istemişti. Halbuki bir araba kiralar, bir de şoför bulursam çok daha ekonomik olacaktı. Önemli bir başka sorun da İstanbul'la, büroyla rahat bir haberleşmeyi nasıl sağlayabileceğimdi.

Üç dört gün içinde bu sorunları çözmeye çalıştım. Klinikte, apartmanda, restoranlarda rastladığım herkese aylıklı bir şoför aradığımı söylüyordum. Sanki kimse böyle bir şey duymamıştı. Gazetelerde her türlü iş arayan, eş arayan bin bir ilan vardı. Ama şoförlük yapmak isteyen bir Allah'ın kulu yoktu. Çaresiz kalınca iş başa düştü. Gazete ilanlarında adresini bulduğum yakın bir oto kiralama bürosuna gittim. Düz vitesli, orta boy bir Avrupa arabası kiralamak istiyordum. Öyle bir arabaları yoktu. Zorunlu olarak bana gösterilen yepyeni, kıpkırmızı, galiba Dodge marka bir Amerikan arabasına razı oldum. Aylık kirası bana çok makul göründü. Ehliyet bile sormadan, sadece adres alarak arabayı teslim ettiler. Otomatik vitesli bir arabayı ilk defa kullanacaktım. Kiralama bürosunun içinde bulunduğu geniş avluda bir iki tur atarak alışmaya çalıştım. Sonra da çekinerek trafiğe çıktım. Taksiyle gelirken yolu iyice ezberlediğim için yaşadığımız apartmana ve geniş kapalı otoparkında bana gösterilen yere gelip park edebildim.

Bu becerim artık pek de uzak gelmeyen, yerini öğrendiğim alışveriş merkezine gidip gelmemizi sağlayacaktı. Büyük bir açık avlu çevresine yerleşen alışveriş merkezinin bir köşesinde de içinde her şeyin bulunduğu bir market vardı. Zeynep'le beraber arabaya atlayıp avluda marketin karşısına park edecek, istediklerimizi alabilecektik.

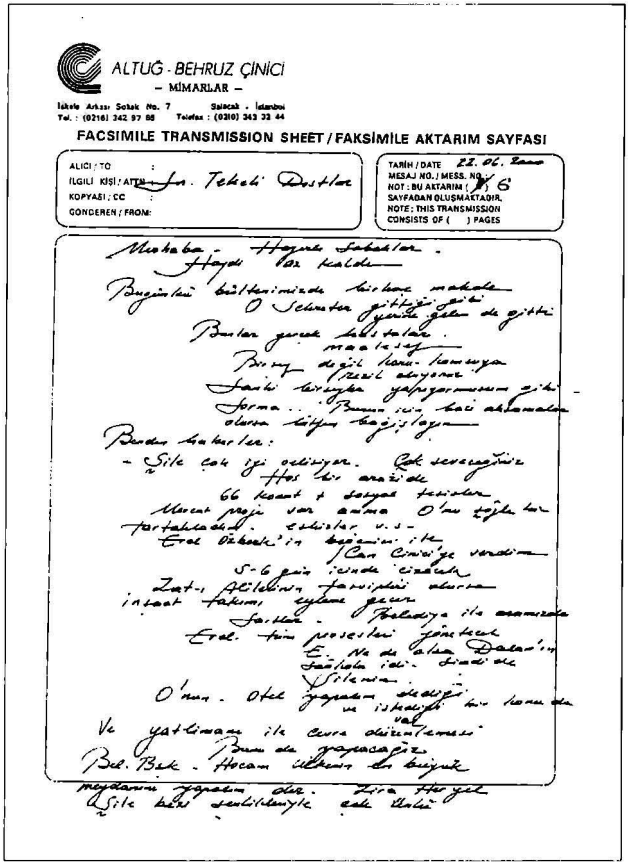
İstanbul'la haberleşmeye gelince, büroyla sadece telefon bağlantısı hiçbir şeyi çözmeye yetmiyordu. Mutlaka yazı gönderip alabilmeliydim. Yeni başlayan internet haberleşmesinin ancak adını biliyordum. Ama faks makinasını büroda gördüğüm için büsbütün yabancısı değildim. Ucuz bir makine aldım. Apartmanda, telefonun üzerinde durduğu geniş masaya yerleştirip el yordamıyla bağlantılarını yapabildim. İstanbul'a ilk faksımı gönderebildiğimde ise kendimle gurur duyuyordum.

Hastaneye başvurduğum ilk günlerde tedavimin şehrin yaklaşık yirmi beş kilometre dışındaki bir merkezde gerçekleştirileceğini

Baltimore'daki apartmanımızın terasından gördüklerim.

söylemişlerdi. Yemyeşil, geniş bir arazi içinde, üç dört katlı, on kadar orta boy yapıdan oluşan bu tedavi merkezine haftada beş gün gidip gelecektim. Önce birkaç defa taksiyle gidip gelip izlenen yolu, hangi ışıkta sağa ya da sola dönüleceğini iyice öğrendikten sonra kiraladığım arabayı kullanmaya başladım. Bir iki günlük bocalamanın ardından da arabaya alıştım, hatta sevdim.

ALTUĞ - BEHRUZ ÇİNİCİ
– MİMARLAR –

Tel. : (0216) 342 97 88 Telefax : (0216) 343 33 44

FACSIMILE TRANSMISSION SHEET / FAKSİMİLE AKTARIM SAYFASI

ALICI / TO :
İLGİLİ KİŞİ / ATT : Sn. Tekeli Dostlar
KOPYASI / CC :
GÖNDEREN / FROM:

TARİH / DATE 22.06.2000
MESAJ NO. / MESS. NO. :
NOT : BU AKTARIM (6) SAYFADAN OLUŞMAKTADIR.
NOTE : THIS TRANSMISSION CONSISTS OF ( ) PAGES

Behruz Çinici'nin yolladığı fakslardan biri.

Baltimore'da yaşam düzene kavuşmuştu. Tedaviye öğle yemeğinden sonra gidiyorduk ve kalın kapılı ışın odasında sadece beş dakika kalıyordum. Yol düzgün, trafik rahattı. Arabada John's Hopkins Üniversitesi'nin klasik müzik yayını yapan radyosunu dinliyorduk. Arkadaş olmakla iftihar ettiğimiz büyük piyanistimiz İdil Biret'in isminin ve konser kayıtlarının o radyoda oldukça sık yayınlanması ikimizi de duygulandırıyordu. Kliniğe gidip gelmenin Zeynep için zevkli bir yanı da hemen yakındaki, dünyanın her yerinden gelen çeşitli içkilerle dolu, şık içki mağazasına yaptığımız ziyaretler oluyordu. Bir karton kutuya yerleştirilen üç dört şişe kaliteli şarabı arabanın bagajına koyduktan sonra, eve dönerken Zeynep'in keyfi yerine geliyordu.

Sabahları güzel manzaralı terasımızda kahvaltıyı beraber hazırlıyorduk. Ben de kahveden sonra içeriye, faks makinesinin başına geçiyordum. Baltimore'un saat 10.00'u İstanbul'da öğleden sonra saat dörde rastlıyordu ve bu da benim büroyla haberleşme zamanım demekti. Hemen her gün bürodan Dilgün Saklar ve Ayşe Nasır üzerinde çalıştıkları projeler hakkında rapor gönderiyor, varsa sorularını iletiyorlardı. Tabii ben de yazarak, çizerek cevaplarımı gönderiyordum. Sanki büroda, onların masalarında konuşuyorduk. Sami yazmayı pek sevmediği için arada bir telefonla arıyordu. En yoğun haberleşme Behruz Çinici ile oluyordu. Baltimore'da kaldığımız üç ayı geçen süre içinde Behruz'un gösterdiği yakınlığı, dostluğu unutamam; İstanbul'dan, gazetelerden, dergilerden ilginç bulduğu yazıları, haberleri fakslıyor, bazı günler gece geç saatlerde duygulanarak yazdığı mektupları ustaca çizdiği resimlerle süsleyerek gönderiyordu. Zamanla biriken bu yazışmaları üç dosyada topladım. Dönerken yanımda getirdim. Baltimore anıları olarak saklamayı sürdürüyorum.

Hafta sonlarında tedaviye ara verildiği ve İstanbul'da büro kapalı olduğu için çok boş zamanımız oluyordu. Tedavim ciddi bir rahatsızlık vermediği için zamanımızı iyi kullanmaya çalışıyorduk. Kentin merkezindeki ilk otelimizin de bulunduğu, modern bir anlayışla yeniden düzenlenmiş eski liman bölgesi eve yaklaşık bir kilometre uzaklıktaydı. Yürüyerek gidip gelebiliyorduk. Hızlı yemek yenen çeşit çeşit lokantaları, sinemaları, dükkânları, açık amfili toplanma alanlarıyla kentin en hareketli bölgesiydi. Neredeyse her gün merkeze kadar yürüyor, bir süre orada vakit geçiriyorduk. Eski bir elektrik santralinin restore edilmesinden sonra binaya yerleşen üç katlı muazzam 'Barnes and Noble' kitabevi de oradaydı. Burada oturup kahve içilebiliyor, istenirse bütün gün vakit geçirilebiliyordu. Kentin çeşitli yerlerindeki müzelere gidiyorduk. Baltimore'da yaşamış iki zengin ailenin müzeye dönüştürülmüş ve kente bağışlanmış malikâneleri, sanki bizim Sabancı Müzesi'nin daha büyük örnekleriydi. On dokuzuncu yüzyıl eşyaları, duvarları dolduran kıymetli tablolar, aile büyüklerinin portreleri ve tüm bunların pırıl pırıl bakımlı oluşu gezenleri hayran bırakıyordu. Baltimore Kent Müzesi, Johns Hopkins Üniversitesi'nin geniş arazisinin bir bölümüne inşa edilmiş birkaç yapıdan oluşuyordu. Merakla gezerken kare avlusu iki katlı galerilerle çevrili bir bölüme geldik. Çeşitli koleksiyonları

içeren büyük salonlara bu galerilerden giriliyor, salonları galeriden ayıran dış duvarlara asılı, zengin bir mozaik koleksiyonu dikkat çekiyordu. Bizim Bizans mozaiklerini andıran büyük panoları merak ettim. Altlarındaki pirinç levhaların küçük yazılarını okumaya çalıştım ve hayretler içinde kaldım. Mozaik panolar 1937 yılında Antakya'dan satın alınmış ve müzeye bağışlanmıştı. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından kısa süre önce gerçekleştirilen bu işlem bana, kültürel mirasımızın zengin ülkeler tarafından bilinçli olarak nasıl ele geçirildiğinin bir örneği gibi göründü.

Baltimore'da kaldığımız dönemde büro Zincirlikuyu'daki Metro City Alışveriş Merkezi'nin projeleri üzerinde çalışıyordu. O nedenle Baltimore ve çevresindeki alışveriş merkezlerini görmek istiyordum. Haritaya baktım, oturduğumuz apartmanın merkezi olduğu on beş kilometre yarıçaplı bir alanda yüz elli kadar alışveriş merkezi bulunduğunu tespit ettim. Bence önemli olanları fırsat buldukça görmeye çalıştım.

Çok sevdiğim genç yeğenim Can Adamoğlu o dönemde Washington'da, Dünya Bankası'nda çalışıyordu. Baltimore'a geldiğimizi duyduktan sonra imkân bulduğu her hafta sonu Washington'dan arabasına atlayıp bizi görmeye geldi. Baltimore çevresini onun sayesinde görebildik. Göze çarpan alışveriş merkezleri içinde özellikle dikkatimi çeken, çok beğendiğim biri olmadı. Buna karşılık yapılışından on beş yirmi yıl sonra bakımsız kalmış, fakirleşmiş alışveriş merkezleri dikkatimi çekiyordu. Acaba bizim Metro City de böyle olur mu diye endişeleniyor, en azından yapı malzemesinde ve detaylarda çok dikkatli olmamız gerektiğini düşünüyordum.

Can'ın ziyaretlerinden sonra biz de bir pazar trenle Washington'a gittik. Can'ın evini, yaşam koşullarını, arkadaşlarını görecektik. Bizi istasyonun önünde bekleyecekti. Ama trenden iner inmez bir kalabalık, bir koşuşturma ilgimizi çekti. Yaklaşınca ünlü aktör Anthony Hopkins ile neredeyse burun buruna geldik. İstasyonda bir filmi çekiliyormuş; verdikleri kısa arada herkes beraber resim çektirmek için birbirleriyle yarışıyordu. Anthony Hopkins filmlerdeki azametli görüntüsüne karşın neredeyse benim boyumda, orta yaşlı, sevimli bir adamdı. Can'ı bekletmemek için resim çektirmekten vazgeçerek kapıya yöneldik. Güzel bir yemek yiyip Washington çevresini iyice gezdik; akşam biraz yorgun, daha çok eğlenmiş olarak Baltimore'a döndük.

Baltimore'daki tedavim sona doğru yaklaştıkça birtakım rahatsızlıklara neden olmuştu. Bunlar biraz keyfimi kaçırsa da dayanılmayacak gibi değildi ve günlük yaşamımı aksatmıyordu. Dönüşümüze bir ay kala, limanda antrepoların bulunduğu bölgede, bizim Boğaz'daki balık lokantalarımızın benzeri bir lokanta keşfettim. Girişteki camlı, tezgâhlı buzdolabında irili ufaklı, boy boy çeşitli balıklar pırıl pırıl parlıyor, bildiğimiz zengin mezeler tepsilerde getiriliyordu. Buzdolabında iri kırmızı barbunları görünce, onların Baltimore'da sonlanan büyük Biscayne Körfezi'nden yakalandığını tahmin edip, garsona sordum: "Yok efendim," dedi, "nerede burada böyle balık? Körfez baştan aşağıya kirli, biz bunları Yeni Zelanda'dan getirtiyoruz." Uzun bir süre doğru dürüst bir restoran bulamamanın ardından bu yeri keşfetmeyi bir başarı sayıyor ve keyfini çıkarıyorduk. Hafta sonları öğle yemeklerinde oraya gittiğimizde kendimizi biraz da Boğaz'da sanıyorduk.

Bütün bu aslında hiç de kötü olmayan yaşam koşullarına karşın, temmuz ortalarındaki dönüş tarihimiz bir türlü gelmeyecek gibi görünüyordu. Özellikle son dört beş gün geçmek bilmedi. İstanbul'u, büroyu, evi ikimiz de çok özlemiştik. Dönüşümüzden bir gün önce, kent dışındaki tedavi merkezine son ziyaretimizi yaptık. Tedavimi üstlenen doktorun hazırladığı raporu aldım. Otuz dokuz seans ışın tedavisi uygulandığı, bunun kesin bir tedavi olduğu yazılıydı. Teşekkür ederek vedalaştım. Bu defa içki mağazasına uğramadan kente döndük. Arabayı teslim ettik. Kiralama bürosunun bir elemanı aynı arabayla bizi apartmanımıza kadar getirme nezaketini gösterdi. Artık Baltimore'da yapacak işimiz kalmamıştı. O gün geç vakte kadar uyuyamadığım gibi, nasıl bir sabırsızlıkla hareket vaktini beklediğimi ancak ben bilirim. Yaşadığım bu şiddetli sabırsızlık duygusu özgürlüğü kısıtlanmış insanları aklıma getiriyor, onları anlayabiliyor ve adlarına üzülmekten kendimi alamıyordum.

Nihayet sabah oldu. Can Adamoğlu Washington'dan arabasına atlamış, öğleye doğru bizi uğurlamaya gelmişti. Bizi arabasıyla, New York Havaalanı'na götürmekte ısrar ediyor, büyük yakınlık gösteriyordu. Onu vazgeçirmek mümkün olmadı. Akşamüstü hareket edecek uçağımıza rahat yetişebilmemiz için bavullarımızı yükleyip yola çıktık. Yaklaşık üç saatlik yolu konuşup gülüşerek, neşe içinde geçtik. New York'a yaklaştığımız anlaşılınca Can'da bir huzursuzluk başladı. Yol tabelalarını dikkatle okuyor kavşaklarda yavaşlıyordu.

Bir süre sonra anlattı; Kennedy Havaalanı'na giden kavşağı kaçırmış, şimdi New York'un çevresini dolaşarak havaalanına ulaşacak yeni bir yol arıyormuş. Yapacak bir şey yoktu. Sakin kalmaya çalışarak Can'ı teselli ediyordum. Sonuçta yol bulundu. Havaalanındaki uluslararası terminale geldiğimizde uçağın hareketine kırk beş dakika kalmıştı. Bir koşu THY bankolarını bulduk. Bavullarımızı verdik. Can'la bir kahve içmeye zaman kalmamıştı. Ancak kucaklaşabildik. Uçağın kapısından girip yerlerimize oturduktan bir iki dakika sonra da uçak havalandı.

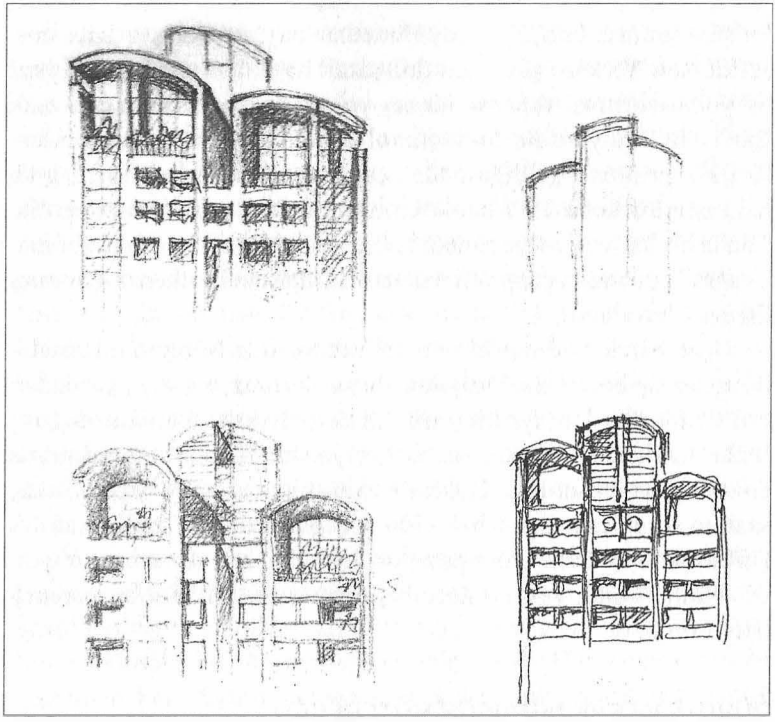
Uçak hareket edince birdenbire rahatladım. Bütün o sabırsızlık duygusu kaybolmuştu. Uçağımız, hosteslerimiz, o günün gazeteleri artık Amerika'dan ayrıldığımızı hissettiriyordu. Batıdan doğuya hızla uçarken zaman da çabuk geçiyordu. Yemek dağıtıldığında çoktan akşam olmuştu. Uyku ile uyanıklık arasında geçen birkaç saatten sonra çabucak sabah oldu. Uçağımız öğleye doğru Atatürk Havalimanı'na indi. Uzun pasaport kuyruğu bile canımı sıkmıyordu. Hafif sakallı, yorgun görünüşlü pasaport polisini bile öpmek istiyordum.

BÜROYA VE EVE DÖNÜŞÜN MUTLULUĞU

Anadoluhisarı'ndaki evimizi, bahçemizi yeniden bulmak ne büyük mutluluktu! Temmuz ortasının sıcağına karşılık esmekte olan hafif poyraz insanı ferahlatıyordu. Ağaçlar arasından görünen Rumeli Hisarı, Bebek, Arnavutköy, Ortaköy sahilleri, Boğaz'ın mavisi, son yıllardaki yapılaşmaya karşın çoğunlukla yemyeşil yamaçlar, yeniden keşfettiğimiz benzersiz güzellikleriyle ikimizi de coşturmuştu.

Ertesi gün büroya, odama, arkadaşlarıma kavuştum. Adı bile tatsız, ciddi bir hastalık tümüyle geride kalmıştı. Bilinçaltımda sağlığımla ilgili bir kaygı taşımadan, sevdiğim meslekte istediğim gibi çalışabilecektim. Bu duyguyla en fazla bir hafta içinde İstanbul'dan hiç ayrılmamış gibi bürodaki işlerde nelerin yapıldığını, nelerin yapılması gerektiğini iyice anladım. Bürodaki arkadaşlarla eskisi gibi çalışmaya başladım.

İstanbul'a döndüğümüzde ortağım Sami Sisa'yı biraz daha zayıflamış buldum. On altı yıl önce geçirdiği kalp ameliyatının sağladığı iyileşme yok olmuştu. Yaşam temposunda bir yavaşlama görünüyordu. İstanbul'daki doktorlar yeni bir ameliyat gerektiğini,

Metro City konul kulelerinin çatı formu eskizlerinden.

ancak Cleveland'daki ilk ameliyatın ikinci bir ameliyatı güçleştirdiğini söylüyor, anlaşılabilir teknik açıklamalar getiriyorlardı. Ünlü bir kalp cerrahımız ikinci ameliyat için bir yöntem araştırdığını, yönteme karar verince ameliyatı yapacağını söylüyor, bizi ümitlendiriyordu.

Büroda daha önce Türk ve yabancı mimarlar arasında açılan iki davetli proje yarışmasını da kazanarak alabildiğimiz Metro City Alışveriş ve Konut Kompleksi'ne ait proje çalışmaları, Sabiha Gökçen Havaalanı Yolcu Terminali'nin ve Silivri'de inşaatına başlanan büyücek bir ilaç fabrikasının projeleri devam ediyor, ben de bürodan farklı farklı arkadaşlarla inşaatlara gidip mesleki kontrol hizmetlerini yönetiyordum. Bu yoğun çalışma içinde o yıl kalan yaz ayları çok çabuk geçti.

Kışa doğru annem, babamın vefatından sonra uzun süre yalnız yaşadığı İzmir'deki evimizde rahatsızlanmıştı. İstanbul'a geldi. Önce hastanede, sonra bizde kalarak sağlığına kavuştu.

SAMİ SİSA'NIN VEFATI

2000 yılının sonbaharında Sami'nin sağlığı iyice kırılganlaştı. Kalp kapakçıkları iyi çalışmıyor, herhalde kalp de görevini tam olarak yapamıyordu. Muhtemelen bağışıklık sistemi de zayıflamıştı. Ağır bir zatürree geçirdi. Hastanede uzun bir tedavi sonucu iyileşti. Aralık ayının ilk günlerinde evde düşmüş, kalça kemiği kırılmıştı. Yattığı hastanede birkaç gün gerekli incelemeler yapılmış, ameliyatına karar verilmişti. Kararlaştırılan ameliyat günü 13 Aralık Sami'nin doğum gününün ertesine rastlıyordu. Doğum günü akşamı hastanede görüştük. Eşi, oğlu, bir iki yakın akrabası doğum gününü kutladık. Sami ameliyattan endişelenmiyordu. Neşeli ve ümitliydi.

Sabah hastaneye gittiğimde ameliyata alınmıştı. Görüşme fırsatım olmadı. Dışarıda eşiyle beraber ameliyattan çıkmasını beklerken bir hemşire geldi. Doktorların ameliyathane kapısında beni görmek istediklerini söyledi. Koştum. İki orta yaşlı, yeşil ameliyat önlüklü doktor ameliyata başlayamadıklarını, narkoz verilirken bir güçlük çıktığını, biraz bekleyeceklerini söylediler. Daha fazla açıklama yapmıyorlardı. Sami'nin eşi Lola Hanım'ın yanına döndüm. Bana söyleneni anlattım. Beklemeye devam ederken cep telefonum çaldı. Aynı hastanenin doktorlarından olan bir akrabam, "Başın sağ olsun Doğan'cığım, daha narkoz verilirken Sami'nin kalbi durmuş" diyordu. Sami istediği şekilde, farkında olmadan hayata veda etmişti.

Tam kırk sekiz yıl birlikte çalıştığımız ortağım, dostum, arkadaşım Sami Sisa bir gün önce yetmiş üç yaşına basmıştı. Bu ani ve beklenmedik kaybı elbette beni çok etkiledi. Son derece de nazik, müşfik, anlayışlı bir arkadaş olan Sami toplumda da nezaketiyle tanınırdı. Ancak proje çalışmalarımızda uzlaşmacı görünüşünün aksine, kesin kararlı ve taviz vermez bir yapısı vardı. Buna karşın ortaklığımızın kırk sekiz yıl gibi uzun bir süre, belki zaman zaman tartışmalı ama sesimizi yükseltmeden ve darılmadan sürmesinde birbirimize duyduğumuz sevgi ve saygının başlıca etken olduğuna inanıyorum.

Ortaklığımız birlikte kişisel sorumluluğa dayalı basit ortaklık şeklinde olduğu için Sami'nin vefatıyla birlikte kendiliğinden sona ermişti. Sermayemiz ve birikmiş paramız olmadığı ve müşterek varlığımız da sadece büro eşyamızdan ibaret olduğu için muha-

Teşvikiye'deki büromuz.

sebecimizin hesapladığı eşya bedelinin yarısını Sami'nin ailesine ödedim. Büronun 'Doğan Tekeli-Sami Sisa Mimarlık Ortaklığı' adını koruyarak sorumluluğunu yüklenmiş oldum. Zaten yürümekte olan projeleri, mesleki kontrollük hizmetlerini bir süre yürüttüm.

Tekeli-Sisa Mimarlık Bürosu kuruluşundan yaklaşık kırk yıl sonra Türkiye'deki mimarlık ortamında 'kurumsallaşmış bir büro' olarak kabul ediliyordu. Bu durum bende bir düşüncenin oluşmasına neden oldu. Kurumlarımız nedense uzun süre yaşamıyordu.

Osmanlı döneminden günümüze kalan pek az kurum vardı. Bunların arasında Ali Muhiddin Hacı Bekir markası ilk akla gelendi. Acaba diyordum, Batı'da örneklerini gördüğümüz gibi bizde de bir mimarlık bürosu, kurucularından sonra yaşamını devam ettiremez mi?

Bu düşüncemi vefatından önce Sami'ye açtığımda, büroda yetenekli gördüğümüz arkadaşlarımızdan bir ikisini şimdiden bir oranda ortaklığa davet etsek ve bizden sonra büronun devamını sağlasalar nasıl olur diye sormuştum. O ise mimarlığın kişisel bir meslek olduğunu, bizden sonra büronun aynı niteliklerle devam ettirilmesinin kesinlikle mümkün olmayacağını söylemişti.

BÜRODA YENİ YAPILANMA

İki yıl yönetimi yalnız gerçekleştirdikten sonra, büronun benden sonra ne olacağı konusu beni düşündürmeye başladı. Yavaş yavaş büroda kimlerin ortak olabileceğini araştırmaya başladım. Birinci aday bence kuşkusuz, büroda çalışmakta olan ve mimarlık eğitimini Paris'te ünlü bir özel okulda tamamlayan Sami Sisa'nın oğlu Nedim Sisa olmalıydı. Nedim de Sami Bey gibi güzel resim yapıyor, mimarlığa estetik açıdan duyarlıkla yaklaşıyordu. İkinci aday, yirmi yıldan fazla bir süre büroda özveriyle çalışan ve en önemli yardımcımız haline gelen Dilgün Saklar'dı. İTÜ'deki akademik yaşamını bırakarak on yıl önce bizimle çalışmaya başlayan akrabam, çalışkan, disiplinli Mehmet Çakırkaya da bence gruba katılmalıydı.

Önce ayrı ayrı kendileriyle konuştum, düşüncelerini aldım. Üçü de ortak olarak sorumluluk almaya hazır görünüyorlardı. Büronun adı değişmeyecekti. Çoğunluk hissesi bende kalacak, yarıya yakın bir bölümünü üç yeni ortak paylaşacaktı. Sonra birlikte oturduk ve bir ortaklık sözleşmesi hazırladık. Hepimiz çalışmalarımıza karşılık makul bir aylık ücret alacak, yıl sonunda kalan kârı hisselerimiz oranında paylaşacaktık. O yıla kadar büro hiç zarar etmediği için bundan sonra herhangi bir zarar oluşacağı da akla gelmiyordu.

Yeni ortaklarımla uyumlu bir çalışma dönemi başladı. Her üçü de verdiğim büyük bir işi benimle koordinasyon halinde yönetiyordu. Örneğin o yıllarda inşa edilmekte olan Çantaköy'deki Sanovel İlaç Fabrikası şantiyesine benimle Mehmet Çakırkaya geliyor, Sabiha Gökçen yolcu terminali şantiyesine de Dilgün ile beraber

gidiyordum. Onlar alınan kararları, yapılacak işleri not ediyor, bir hafta sonraki gidişimize kadar gerekli çalışmaları gene benimle işbirliği halinde tamamlıyorlardı. Nedim ise Maslak bölgesinde çok katlı bir iş hanı projesini daha bağımsız olarak yönetiyor, ancak ihtiyaç duyarsa bana danışıyordu.

ANNEMİ KAYBEDİYORUZ

Annemin bel fıtığı ve nefes darlığı sorunları vardı. Dönemin ünlü nöroloğu Prof. Nedim Zembilci ameliyat edilmesini uygun görmedi. Günde sekiz farklı ilaç vererek mükemmel bir tedavi uyguladı ve onu dayanamadığı ağrılarından kurtardı. Kendisine ve ekibine minnet duymaya devam ediyorum.

Ancak ağır nefes darlığı şikâyeti ve ona bağlı olarak ortaya çıkan ciddi üst solunum yolu hastalıkları, görüşü alınan birçok değerli hekime rağmen giderek daha da ağırlaştı. Son yılında tedavi amacıyla verilen ağır ilaçlar, aklı ve zekâsı her zaman pırıl pırıl olan annemi iyice durgunlaştırmıştı. 2003 yılı Ekim ayında Anadoluhisarı'ndaki evimizdeyken kaçınılmaz son geldi. Babamın ardından on dokuz yıl yaşamış ve doksan bir yaşında aramızdan ayrılmıştı. Annemi İzmir'de ninemin, babamın da bulunduğu tarihi Kokluca Mezarlığı'nda tüm akrabalarımız, dostlarımız ve arkadaşlarımızın katılımlarıyla son yolculuğuna uğurladık. İlhan Ankara'ya, biz İstanbul'a döndük.

İzmir'de, Güzelyalı semtindeki evimiz olduğu gibi kalmıştı. Son yıllarda annem İstanbul'dayken, aynı katta, karşı dairede oturan komşumuz Fatma Hanım bizim dairenin ufak tefek işlerine bakmayı kabul etmişti. Aile dostumuz da olan bu değerli komşumuzdan bu yardımı daha ne kadar isteyebilirdik? İlhan'ın da, bizim de uzunca bir süre bu evde kalmamız artık söz konusu değildi. Annemin babamın anılarıyla dolu bu evi satma düşüncesiyse içimi acıtıyordu. Ancak uzun süre korumak, gerektiğinde bakımını yapmak da mümkün görünmüyordu. Yaklaşık bir yıl daha komşumuzun yardımıyla koruduktan sonra İlhan'la konuşarak evin satılmasına karar verdik. Ama bu kararın uygulanması için evin boşaltılması gibi çok zorumuza giden bir görevi de tamamlamak gerekiyordu.

Bir yaz günü İlhan Çeşme'deki yazlığından, biz İstanbul'dan gelerek evde toplandık. İlhan Çeşme'deki az eşyalı yazlığı için an-

nemin gençliğinde dokuduğu bir halıyı, babamın bazı kitaplarını, biz de Isparta'daki Çebiş Evi'nden gelen iki İngiliz porselen pay tabağını, kitaplıktan iftihar kitaplarımı aldık. İki büyük bavul dolusu fotoğraflardan seçtiklerimizi İlhan'la paylaştık. Kalan tüm eşyayı, annemin sandığında titizlikle sakladığı kumaşlarıyla elbiselerini hayır kurumlarına gönderdik. Boşalan apartmanı temizleterek, anahtarını hayırsever komşumuza bırakarak evlerimize döndük.

Evin boşaltılması ve İzmir'den bu defa ayrılışımız, annemden babamdan ve onlarla orada yaşadıklarımızdan kesin bir kopuş gibi geliyor, bizi hüzünlendiriyordu. Artık onları tarihi Kokluca Mezarlığı'ndaki yerlerinde ziyaret etmek için İzmir'e gidecektik.

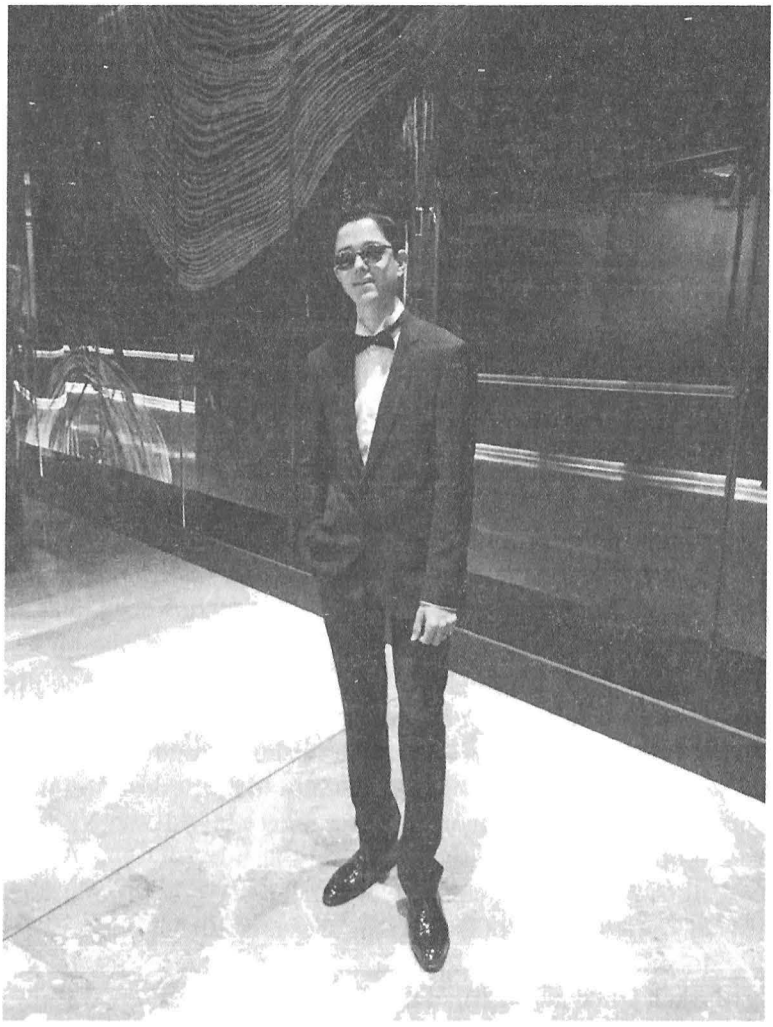
İLHAN, FAİK, BURCU, DOĞAN

Yarım yüzyılı aşan bir arkadaşlığın ardından Sami Sisa'yı kaybetmenin sarsıntısını ve sorunlarını yaşıyordum. İki yıl sonra da annemin vefatının acısı geldi. Hayat zorunlu olarak yaşanan acılarla, her alanda kendi kuralları içinde sürüp gidiyordu.

Ülke 2000'li yıllara girerken ilk iki yıl Ecevit'in üç ortaklı koalisyon hükümeti işbaşındaydı ve ülkede önemli bir ekonomik kriz yaşanıyordu. Dünya Bankası uzmanı Kemal Derviş kurtarıcı olarak Türkiye'ye çağrıldı. Bakan oldu ve aldığı ekonomik tedbirler ile krizden çıkıldı. Ancak 2002 yılı sonunda bir erken seçim de zorunlu hale gelmişti. Bu erken seçim sadece bir yıl önce kurulan yeni bir partinin iktidara gelmesiyle sonuçlandı.

Faik Amerika'dan dönmüştü, Anadoluhisarı'nda bizimle yaşıyordu. Zaman içinde çalıştığı ve o yıllarda adı hayli duyulan bir turizm şirketinin genel müdürlüğüne kadar yükselmiş ve bu görevdeyken altı aylık askerlik hizmetini tamamlamıştı. 2000 yılının ilk günlerinde kız arkadaşıyla büroya geldi. Benimle tanıştırmak istiyordu. Mardin'in tanınmış bir ailesine mensup bu genç kız, Burcu Milli, biraz gergin görünüyordu ya da bana öyle gelmişti. Bu tanışma birkaç ay sonra ailelerin bir araya geldiği bir akşam yemeği ve nişan töreniyle devam ederek 2001 yılının yaz sonunda yapılan bir düğün ile sonuçlandı. Burcu, Faik'in eşi ve bizim de kızımız olarak ailemize katılmış oldu.

Faik evlendiği zaman büroda yoğun bir çalışma içindeydim ve doğrusu hâlâ kendimi dede olmaya hazır hissetmiyordum. Ancak

Torunum Doğan Tekeli (2018).

75 yaşımda, bebek Doğan Tekeli dünyaya geldiğinde artık mutlu bir dedeydim. Doğan bebeğin günden güne büyümesini, dünyayı tanımasını belki Faik'in büyümesinde olduğundan daha fazla bir dikkat ve ilgiyle izliyor, çocuk sahibi olmanın bir insana verilebilecek en büyük armağan olduğunu düşünüyordum.

Önce yürümeye, sonra konuşmaya başlayan küçük Doğan, göz açıp kapayıncaya kadar lisenin ikinci sınıfa geçti. Hepimizden bir

baş kadar uzun boylu, spor yapan, internette adı zaman zaman benimkiyle karıştırılan genç bir adam olup çıkmıştı. Tıpkı babası gibi eski Amerikan arabalarına meraklıydı.

Kardeşim İlhan Tekeli, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ndeki öğretim üyeliğinin yanında Tarih Vakfı'nın kurucusu ve başkanı olarak görev yapıyor, bir yandan da durmadan çalışıp sosyal bilimler, planlama, şehircilik gibi geniş alanlarda kitaplar, makaleler yazıyordu. Bir öğrencisi *İlhan Tekeli Bibliyografyası* adlı bir kitap yayımlamış, yüzden fazla kitabı, altı yüz kadar bilimsel makalesi olduğunu tespit etmişti. İlhan 2005'te, 67 yaşında üniversiteden emekli oldu. Üniversite ve Tarih Vakfı, İlhan'ı uğurlarken Ankara'da bir gün süren bir seminer düzenledi. Birçok bilim insanı, armağan olarak hazırladıkları özgün bilimsel çalışmalarını sundu. Ben de Zeynep'le beraber Ankara'ya giderek o gün sabahtan akşama kadar konuşmaları dinledim. Tarih Vakfı gene o yıl, İlhan Tekeli için *Armağan Yazılar* adlı büyük bir kitap yayımladı. Kitaba ben de onun nasıl yetiştiğini anlatan, 'İlhan'la Çocukluğumuz' başlıklı bir yazıyla katıldım. Yazımı şöyle bitirdim: "Emekliliğin onun yaşamını değiştirmeyeceğini düşünüyor, yazıp üretmeye devam edeceğini şimdiden görüyor, ona sağlıklı, uzun bir ömür diliyorum."

Gerçekten de öyle oldu. İlhan kırk yıl içinde yazdığı makalelerini yirmi beş kitaplık toplu bir yayına çevirdi ve onlar da Tarih Vakfı yayınları arasında yayımlandı. Şimdi seksen yaşını tamamlamış olarak Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde doktora dersleri veriyor, yılın on ayını Ankara'da, birer ayını Antalya Kumluca ve Çeşme Paşa Limanı'nda geçiriyor. İzmir Belediyesi'ne danışmanlık yapıyor ve durmadan düşünmeye, yazmaya, konuşmaya devam ediyor. Her hafta pazar günleri saat 18.00'de telefonlaşmak gibi, otuz yıllık bir alışkanlığımız var. Günün siyaset ve spor olaylarını birlikte gözden geçirdikten sonra, o hafta içinde yaptıklarımızı da paylaşıyoruz. Bu konuşmalar benim ufkumu genişlettiği gibi yazmaya da teşvik ediyor.

YENİ İŞLER, İŞVERENLER

Çalışma hayatımda çoğunlukla kamu kurumları ya da kurumlaşmış büyük şirketlerle çalıştık. İşverenlerimiz arasında büyük kurum haline gelmemiş ama iş insanı olarak nitelendirilebilecek kimseler

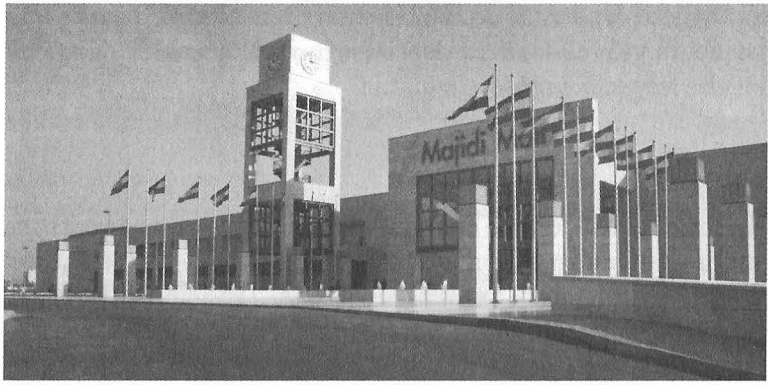
de vardı. 2000'li yıllarda, Sabiha Gökçen Havaalanı inşaatında proje ve kontrol işlerimiz devam ederken farklı işler vesilesiyle, bu türden iş insanı sınıfına giren işverenlerle karşılaştım. Bunlardan birisi, Metro City konut büro alışveriş merkezi yapılarımızı gerçekleştiren, bir zamanların ünlü Gümüşsuyu Halıları'nın sahibi Necmettin Öztemir'di. Bu yapının mimarlık hizmetlerini onun ve ortaklarının uzun, zahmetli bir karar verme sürecinden sonra alabilmiştik. Bu süreç daha önce birçok yerde yayımlandığı için burada yeniden değinmek istemiyorum. Bununla beraber aynı dönemde iki yeni işverenimiz daha oldu, ilişkilerimiz yıllarca sürdü ve her ikisiyle de bir bakıma dost olduk.

Kendileriyle çalışırken bu üç işverenimizin de benzer üstün nitelikleri taşıdıklarının farkına vardım. Gördüm ki iş insanlığı bir meslek değil, meslekten fazla bir şeydir. Belki de yaratılıştan gelen bir özelliktir.

Yabancı olduğu belli ama anlaşılabilir bir Türkçe konuşan, sevimli bir genç bir gün büroya geldi. Babasının Erbil'de yerleşik bir iş insanı olduğunu ve orada bir alışveriş merkezi inşa etmek istediğini, İstanbul'daki alışveriş merkezlerini gezdiklerini, en çok Metro City'i beğendikleri için sora sora bizim büroyu bulduğunu anlattı. Babası göndermiş, ilke olarak onlarla çalışmak istersek babası da bizi ziyarete gelecekmiş. Olumlu cevap aldıktan bir süre sonra da Erbilli Ahmet İsmail oğluyla birlikte geldi. Uzun boylu, orta yaşlı, güler yüzlü Ahmet İsmail Bey ile anlaşmamız kolay oldu, işe başladık.

Projeleri hazırlamamız inşaatın Erbil'de zaman zaman durması nedeniyle üç yıl kadar sürdü. Bu sürede Ahmet İsmail Bey'le İstanbul'da birçok toplantı yaptık. Gösterdiklerimi daima tereddüt ile karşılıyor, sorular soruyor, cevaplarımı inandırıcı bulduktan sonra da beğendiğini söyleyip teşekkür ediyordu. Beni de ısrarla Erbil'e davet ediyordu. İlk yıl biraz tereddüt ettikten sonra yeni ortağım Mehmet Çakırkaya ile birlikte Erbil'e gittim. Ahmet İsmail, orada olağanüstü misafirperverlik gösteriyor, akşam yemekten sonra bizi otele bırakıncaya kadar yanımızdan ayrılmıyordu. Bu yakın ilgiye karşılık nedense yapması gereken ödemeleri her zaman geciktiriyor, devamlı borçlu kalıyordu. Herhalde bu ona göre bir iş yapma yöntemiydi. Ama ben bu yöntemi anlamakta güçlük çekiyordum.

Erbil'deki alışveriş merkezi Ahmet İsmail'in aile isminden alınarak Majidi Mall adıyla ve geniş bir katılımla hizmete açıldı. Büyük

Majidi Mall, Erbil.

ilgi uyandırdı. Orada Ahmet Bey'in misafirlerini kabul edebileceği bir çalışma bölümü planlamış, iç mimarisini, mobilyasını da biz kararlaştırmıştık. Ahmet Bey odasıyla iftihar ediyor ve yoğun olarak kullanıyordu. Majidi Mall'u görmeye gelen ünlü isimler ile çekilen fotoğraflarını bize gönderiyordu.

Erbil'de Majidi Mall inşaatı daha tamamlanmadan, Ahmet İsmail büroya yeni yeni konular getirmeye başladı. Zaten Erbil'i gezerken kentin içinde ya da yakınında ana yollar üzerinde birçok büyük arsaya götürüyor, "Burası da benim" dediği arsaların önünde durarak arabadan iniyor, Ahmet Bey'in o arsa için düşündüklerini dinliyor, "Bu kadar yere nasıl sahip olmuş?" diye şaşıyordum.

Bu arsalara ait bilgiler zamanla birer birer büroda önümüze gelmeye başladı. Ahmet İsmail'in her arsa için farklı düşünceleri vardı. Erbil'de ilk inşa edilenin iki misli boyunda yeni bir alışveriş merkezi, sadece Çin'den gelen malların satılacağı bir başka alışveriş merkezi, bir anayol kenarında, 2,5 km boyunda, yaklaşık 1 km eninde muazzam bir konut arsası, oteller, iş hanları, pek çok tip ve sayıda konut projeleri, büyük bir eğlence parkının gösterişli giriş alanı ve daha başkaları...

Ahmet Bey'le çoğu defa İstanbul'da, bizim büroda yeni projeler üzerinde çalışırken, aramızda adeta bir dostluk oluştu. Onun insan ve iş insanı olarak niteliklerini gözlemliyordum. Benzer nitelikleri, 2000'li yıllardan sonra kendisiyle uzun süre birçok konuda çalıştığımız ve ne yazık ki birkaç yıl önce beklenmedik bir zamanda aramızdan ayrılan bir başka iş insanında da buluyordum. İş yaşamı-

na Niğde'de bir eczane açarak başlayan Erol Toksöz bir süre sonra İstanbul'a gelerek bir ecza deposu açmıştı. Bomonti'de de küçük bir ilaç fabrikası vardı.

Anladığıma göre Etiler'de, projesini yaptığımız bir apartmanda oturuyor ve beni de ismen tanıyordu. Zaten Lüleburgaz'da Eczacıbaşı'na yaptığımız fabrikadan da haberdardı. Kendisinin artık Bomonti'deki küçük ilaç fabrikası yerine yeni ve hijyen kurallarına tam uygun, modern bir ilaç fabrikası inşa etmek istediğini söyleyerek büroya gelmişti. İstanbul Ambarlı'da, TEM otoyolu üzerinde geniş bir arsası vardı. Daha önce İtalya'da, İsrail'de ilaç üretiminde uzman firmalar bulmuş, onlara proje yaptırmış ama projeler içine sinmemişti. Bana da gösterdiği bu projeler iyi işleyen, modern bir ilaç fabrikasından çok, makine üretip satmakla meşgul firmaların hazırladığı tip projelere benziyordu.

Erol Bey'e düşüncelerimi söyledim. Deneyimlerimizi anlattım ve kendisine de proje yapmaktan mutlu olacağımızı bildirerek mimarlık hizmetleri ücreti konusunda bir fikir verdim. Gelişmiş ülkelere oranla hayli geriden gelen bizim ücretlerimiz daha önce ödediklerini bilerek hayli makul görünmüş olmalı ki, teklifimizi hemen kabul etti.

Bu görüşmelerin ardından hizmetin ayrıntılarını, ücretin hangi aşamalarda ödeneceğini açıklayan bir teklif mektubu gönderdim. Erol Bey'in muhasebe müdürü aynı gün telefon ederek teklifimizin onaylanmış olarak kendisine geldiğini bildiriyor, istediğimiz avansın banka hesabımıza yatırıldığını haber veriyordu. Bu kadar olumlu başlayan bir ilişkide hele avans da biz istemeden ödenince, teklifimizin onaylandığına dair yazıyı isteyemedim. Ancak ilk günden başlayarak, çalışmalarımız süresinde teklif mektubumuzun maddelerini hatırlatmaya da hiç ihtiyaç olmadı. İlişkimiz karşılıklı saygıya dayalı olarak aksamadan sürüyor, ödemeler gününde bankaya yatırılıyordu. Yıllar içinde gerektikçe istediğimiz ek ücretlerin onaylandığını da gene muhasebe müdürü bildiriyordu. Galiba Erol Toksöz yazılı bir taahhüde girmekten kaçınıyor, canı istediğinde sözleşmeyi yok sayma hakkını elinde tutmak istiyordu. Herhalde bu da bir iş insanı tutumu olmalıydı.

Projelerini yaptığımız yapının adı Sanovel İlaç Fabrikası olacaktı. Gerek proje çalışmaları gerek inşaat süresince pek çok aşamalar, değişlikler yaşandı. Önce Ambarlı'daki arsa için hazırlanan projenin

Sanovel İlaç Fabrikası.

onaylanması ilgili belediyenin inanılmaz talepleri nedeniyle gerçekleşemedi. Bunun üzerine Erol Toksöz Silivri yakınlarında, E5 karayolu üzerinde, Çantaköy mevkiinde daha geniş bir arsa satın aldı. Yeni arsada yapı programı da bir ölçüde değiştirildi. Sanovel İlaç Fabrikası 2003 yılında Trakya'nın soğuk, yağmurlu, fırtınalı bir gününde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından hizmete açıldı.

Erol Toksöz girişimlerine devam ediyordu. Ordu'daki Sagra Çikolata Fabrikası'nı satın aldı. Hemen hemen aynı yıl Çanakkale Ezine'de büyük bir bağ arsası satın aldığı görüldü. Burada büyük miktarlarda kaliteli şarap üretimini amaçlıyordu. İki oğluyla birlikte bir yaz Fransa'daki birçok şatoyu ziyaret etmiş, şarapçılığın inceliklerini anlamaya çalışmışlardı. Yine bir başka yaz mevsiminde oğullarıyla birlikte Avrupa'da çikolata satan dükkânları gezmişler, en iyi, en kaliteli çikolatanın nerede üretildiğini öğrenmek istemişlerdi. Amaç Sagra fabrikasındaki imalatı geliştirmekmiş. Seyahatten döndüklerinde Erol Toksöz çikolata tatmaktan perişan olduklarını anlatıyordu.

Erol Bey ile bir yandan Ezine'de büyük bir şarap fabrikası için proje üzerinde çalışırken, bir yandan da Ümraniye'de yeni bir idare binasının projelerine başlıyorduk. Bu arada aile, Boğaz'ın en ünlü ve büyük yalılarından Kanlıca'da Kadri Cenani Yalısı olarak bilinen ve 1956'da yanan eski Saffet Paşa Yalısı'nı satın almış, restorasyonuna başlamıştı. Birlikte çalıştığımız yaklaşık sekiz yıllık süre içinde erken gelen bir kalp krizi sonucu vefatına kadar ilişkilerimiz, işveren-mimar ilişkilerinin iyi örneklerinden biri olarak devam etmişti.

Yıllardır kendileriyle çalıştığım çok sayıda iş insanından sonra Ahmet İsmail ve Erol Toksöz gibi iki iş insanı ile daha yakından çalışma fırsatı bulmuştum. Bu fırsatlar beni iş insanlarının ortak niteliklerini düşünmeye yönlendirdi. Saptayabildiklerimi paylaşmak istiyorum:

- İş insanları insan cinsleri arasında farklı bir cinsi temsil ederler. Yapıları ve karakterleri yönünden doktor, mühendis, bankacı, çiftçi gibi meslek sahiplerinden daha farklı değerlerde nitelikler taşırlar.
- Çok çalışkan, çok sabırlı ve dayanıklıdırlar.
- Yeni iş alanları bulup açarak hem ülke kalkınmasına katkı sağlarlar hem de çok sayıda insana iş olanağı yaratırlar. Takdir görmeyi hak ederler.
- Onlar her meslek alanında söz sahibi olduklarına inanırlar. Uzmanlıkları olsun olmasın, her alanda girişimde bulunurlar.
- İşlerinde çok fazla riski göze alabilirler, çok sayıda girişimde bulunurlar. Bu girişimlerin pek çoğu başarılı da olmayabilir. O zaman kolayca vazgeçebilir, arkalarına bakmazlar. Başarılı olan girişimleri onlar için yeterlidir.
- Girişimlerinin amacı kârlarını maksimize etmektir. Bu amaca ulaşmak için acımasız olabilirler.
- Yanlarında çalışan elemanların gayretleri onlar için daima yetersizdir.
- İşleri yeteri kadar genişleyince sosyal sorumluluk projelerine, kültür ve sanata yönelirler. Ancak sadece bir kısmı bundan zevk alır ve kişisel bir tatmin duygusu elde ederler.
- Her dönemde iktidara yakın durmaya çalışırlar ve bunu başarırlar.
- Kendilerine yapılan her öneriyi kuşkuyla karşılarlar. Zekâlarını gösteren şaşırtıcı sorularla konuyu irdeler, kılı kırk yararak anlamaya çalışırlar.
- En iyi sonucu, en ucuz maliyetle elde etmek şaşmaz ilkeleridir.

Saydığım bu genel niteliklerin her iş insanı için mutlaka geçerli sayılamayacağını özellikle belirtmek isterim.

YILLAR GEÇİYOR

Büroda benim yönetimimde yeni ortaklar ile yoğun bir çalışma içindeydik. Sabiha Gökçen Havaalanı inşaatı hızla devam ederken, bir yandan da Ahmet İsmail'in Erbil'deki çeşitli projeleri üzerinde

çalışıyorduk. Yeni konular da gelmeye devam ediyordu. Bunlardan birisi Turgay Ciner'den geldi. Talimhane'deki geniş arsasında Haber Türk Gazete ve Televizyonu için yeni bir yapı, büyük bir katlı otopark yaptırmak istiyordu. Turgay Ciner ile yıllar önce Maltepe Süreyya Plajı alanında inşa etmek istediği bir çarşı ve otel projesi vesilesiyle tanışmış ve kendisine bir avan proje yapmıştık. Yıllar sonra Turgay Bey Talimhane'deki arsası için başka mimarlara birtakım projeler yaptırmış, anlaşılan tam tatmin olmamıştı. Nasılsa eski çalışmamızı hatırlamıştı. Büroya geldi. Arsayı gösterdi. Yapmak istediklerini anlattı ve bir avan proje istedi. Kolay anlaştık. İlk çalışmalarımızı uygun bulunca da kesin projeleri hazırladık. Proje zaman içinde yapı programının kendisi tarafından değiştirilmesi üzerine birkaç defa yeniden ele alındı. İnşaatı uzunca sürdü. Ama kendisini ve ekibini memnun edecek şekilde tamamlanabildi. Birçok projemiz gibi bu projemiz de yapım süreci sayfalar dolduracak olaylarla anlatılabilirdi. Burada sadece ismini anarak not etmek istedim.

Yıllar geçtikçe yaptırdığım düzenli sağlık kontrolleri 2007 yılında Baltimore'da tedavi edilen hastalığımın yeniden belirdiğini, bir böbreğimde de ileride zararlı olabilecek bir çıkıntı göründüğünü haber veriyordu. İstanbul'daki doktorlarım Amerika'da bir süredir uygulanan ve hasta bakımından çok daha rahat olan, "sorunlu bölgenin dondurulması" gibi bir yöntem öneriyorlardı. Yeniden birer yıl arayla New York'a giderek Columbia Üniversitesi Hastanesi'nde bu operasyonları geçirdim ve İstanbul'a döndüm.

New York'ta benden istenen tüm ödemeleri yaptığım halde, döndükten bir süre sonra bana baştan aşağı tutarsız bir hesap gönderildi. Faturada ayrıntılarıyla açıklanan masrafların tutarı benim orada ödediğim miktardan az olduğu halde üniversiteye borçlu kaldığım bildiriliyor, kendilerine göre hesapladıkları asılsız bir ek bedeli acele havale etmem isteniyordu. Uzun yazışmalar sonunda konu, hastane muhasebesinin benden özür dileyen yazısıyla sonuçlandı. Üniversite ve hastane vakıf kuruluşlarıydı. Ama hesap işlerinde bu kadar kontrolsüz, ciddiyetten bu kadar uzak olunması şaşırtıcıydı. Belki başkalarının da başına gelebilir diye bu inanılması güç sorumsuzluğu özellikle vurgulamak istedim.

Sağlık sorunlarım beni hırpalamadan, kolaylıkla sonlandıktan sonra, sanırım 2008 yılında ortaklarıma bir jest daha yaptım. Ken-

dilerini büronun eşit hisseli ortakları haline getirdim. Dördümüz de Tekeli-Sisa mimarlık bürosunun %25'er hisseli sahipleri olduk.

Bir yıl kadar bu ortaklık yapısıyla çalıştık. Belki de eski alışkanlıkla arkadaşlarım benim tasarım ve yönetimde son karar sahibi olduğumu kabul ediyor, beni rahat bırakıyorlardı. Bir süre sonra da Nedim Sisa bana geldi ve mimarlık yaşamını bundan böyle Paris'te sürdürmeye karar verdiğini söyledi. Ortaklıktan da ayrılmak istiyordu. Tabii üzüldüm. Nedim'in, babasının kurucularından biri olduğu büroda çalışmasının kendisi için yararlı olacağını düşünüyordum. Diğer ortaklarımla görüşerek onu bir süre için izinli saymaya karar verdik. Bürodaki hissesi bu sürede korunacak, isterse dönüp yerini alabilecekti. Bu anlaşmayla Nedim üç çocuğunu ve eşini alarak Paris'e gitti. Kendisiyle oradan konuşuyor, haberlerini alıyor, İstanbul'dan, büronun durumundan haberler veriyordum. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra Nedim yeni bir karar aldığını, Paris'ten Tel-Aviv'e gidip yerleşeceğini söyledi ve galiba 2010 yılında da bu kararını gerçekleştirdi. Artık bürodaki ortaklığından ayrılmış, birkaç yıl içinde çocuklarının sayısı yarım düzineyi bulmuştu. Büyük bir ailenin sorumluluğunu yükleniyordu. Orada yarı zamanlı hocalık, yarı zamanlı mimarlık yaptığını anlatıyor ve mutlu görünüyordu.

Onun ayrılışından sonra, 2009 yılında artık üç eşit ortaklı bir büro olmuştuk. Belki de başlangıçta üç ortak iken yaşadığım zorlukları düşünerek bu yeni konumumuzda rahat çalışamayacağımı hissediyordum. Yavaş yavaş bu hissimde yanılmadığımı görmeye başladım. Zaman geçtikçe iki ortağım artık eşit haklı ortaklar olmanın kazandırdığı özgüvenle tasarım önerilerime daha çok karşı çıkıyorlar, belki de beni 'eski' buluyorlardı. İşverenler ile ilişkilerimde ise öteden beri sürdürdüğüm taviz vermez tutumu doğru bulmuyorlardı. Onlarla uzun uzun tartışmak ya da "benim dediğim doğrudur" gibi bir tavır içine girmek istemiyor, daha geride durmayı tercih ediyordum. Bu da beni içten içe rahatsız ediyordu.

Yavaş yavaş ortaklıktan bütünüyle çekilmeyi, büroyu iki ortağıma bırakmayı düşünmeye başladım. Onlarla ayrı ayrı ya da üçümüz bir aradayken konuşarak böyle bir durumu nasıl karşılayacaklarını anlamaya çalışıyordum. Görüyordum ki ortaklarım bundan pek de rahatsız olmayacaklardı. Kendilerine güvenleri tamdı. Bence insan zamanı gelince çekilmeyi bilmeliydi. Bu insanın elinde olabilir miydi bilinmez ama "Ağaçlar ayakta ölmeli" idi.

Bu tespitim üzerine bir süre daha enine boyuna düşündükten sonra kararım kesinleşti. Eski arkadaşım, avukatım Erol Değerli'ye danışarak ayrılma koşullarını belirleyen bir sözleşme hazırladım. 2011 yılının son çalışma günü hazırladığım sözleşmeyi okumalarını ve uygun buluyorlarsa imzalamalarını rica ettim. Sözleşmeye göre ortaklıktaki haklarımı karşılıksız olarak Dilgün Saklar ve Mehmet Çakırkaya'ya bırakıyor, sadece büronun isminin Tekeli-Sisa Mimarlık Bürosu olarak devamını şart koşuyordum. Dikkatle okudular ve sessizce imzaladılar.

Bu imzalarla, altmış yıldır sürdürdüğüm ve başarıya ulaştırmanın ağır sorumluluğunu taşıdığım büroyu, mutlulukları, düş kırıklıklarını yaşatan mesleğimi kendi isteğimle resmen bırakmış oluyordum. Olayların fazlaca etkilediği birisi olmadığım halde o gün içimi bir hüzün kaplamasına mani olamadım. Belki arkadaşlarımın verdiğim devretme sözleşmesini hiç karşı çıkmadan kabul etmeleri beni duygulandırıyordu.

Bir yandan da "İki üç yıl daha giderek yavaşlayan bir tempoda çalıştıktan sonra büroyu kapatmak zorunda kalsaydım, daha mı iyi olurdu?" diye düşünüyordum. Eğer sağlığım sorun çıkarmazsa stressiz, rahat, eğlenceli günler, aylar, yurtiçi, yurtdışı geziler, tatiller beni bekliyordu. Bir iki gün içinde büroda da evde de göstermemeye çalıştığım durgun halim bütünüyle dağıldı.

Ayrılmaya karar verdiğimde kısa bir süre daha Belveder Apartmanı'nda kaldıktan sonra yavaş yavaş kişisel eşyamı, bir kısım özel dosyalarımı, özel kitaplarımı alıp evde kalmak yerine arkadaşlarımı ağırlayabileceğim, biraz dinlenip biraz okuyarak, olayları izleyerek vakit geçireceğim daha küçük bir büroya geçmeye karar vermiştim.

Arkadaşlarım bu kararıma şiddetle karşı çıktılar. Bürodaki odamı, kurduğum düzeni korumanın onlar için de, benim için de daha iyi olacağını söylüyor, "Kesinlikle bırakmayız" diyorlardı. Gerçekten yeni bir düzen kurmaya çalışmak bana da zor geliyordu. Belki de yeni bir büroda iyice yalnızlaşacaktım. Birkaç defa teşebbüs edip uygun bir büro arayışına başladığım halde doğrusu yeterli enerjiyi bulamadım, herhalde konformizm ağır bastı, büronun imkanlarından ve odamdan ayrılamadım.

Bununla beraber eski ortaklarım, büronun yeni yöneticileri hemen her gün odama gelerek bürodaki işler konusunda bana haberler veriyor, zaman zaman da kimi konularda fikrimi soruyorlardı.

Ben de "Ben olsam şöyle yapardım" diyerek kararlarını etkilememeye çalışıyordum. Belki de bu yaklaşımlarıyla büroda bulunmamdan şikâyetçi olmadıklarını göstererek beni rahatlatmak istiyorlardı.

EMEKLİLİKTE GÜNLÜK YAŞAM

Galiba daha iyisi düşünülemeyecek bir emeklilik sürdürüyorum. Biraz gecikerek de olsa her sabah büroya gidiyor, akşama kadar kalıyorum. İstendiğinde mimarlık dergilerine yazılar gönderiyor, davet edildiğimde üniversitelere gidip mimarlıkla ilgili konuşmalar yapıyorum. Mimarlık öğrencileri ve genel olarak akademik kariyer yapan genç meslektaşlarımın görüşme isteklerini kabul ediyorum.

2015 yılının başlarından itibaren elinizdeki kitabı yazmayı amaçladım. Önsözde belirttiğim gibi, bir yandan benim yaşamım kimi ilgilendirsin derken, bir yandan da Cumhuriyet'in ilk kuşaklarından olan benim kuşağımın yetişme koşullarını, hayata bakış açımızın iyice farklılaştığı genç kuşaklara anlatmayı görev saydım.

Bu dönemde de birtakım çalışmalar yaptığım halde son yıllarda gözlerimde beliren "makula dejenerasyonu" (sarı nokta) denen ve okumayı bir hayli zorlaştıran rahatsızlık nedeniyle çok az okuyabildiğim ve yeterince üretken olamadığım için üzülüyorum. Zamanımı dolu dolu kullanamadığım için kendime karşı mahcubum. Önümüzdeki günlerin ülkeye ve bana neler getireceğini merak ediyorum.

Bitirirken

Anılarımın aklımda kalan kısımlarını anlatabildiğim bu kitabı tamamlarken evren, zaman, geçmiş, gelecek ve yaşam hakkında zihnimde az çok beliren ya da soru olarak kalan konuları birkaç cümleyle paylaşmak istedim. Bunları yazmazsam kitabın eksik kalacağını düşünüyorum.

Son on yılda yeni buluşlarla evren hakkındaki bilgilerimizin çok genişlediğini okuyoruz. İnsanı gerçekten dehşete düşüren bu sınırsız büyüklüğün sınırlarının giderek genişlediğini de öğreniyoruz ama evrenin dışında ne olduğunu bilemiyoruz. Bu inanılmaz büyüklüğün yanında mikrokozmosun hangi noktada sonlanacağı da hâlâ bilinmiyor. Bu kavranması imkânsız makro ve mikrokozmoslar arasında dünyada yaşayan milyarlarca canlı, ne kadar önemli olabilir? Onu da bilemiyoruz. Ancak bütün bu sorulara cevap arayan büyük beyinlere de hayran olmaktan kendimi alamıyorum.

Bilimin bize anlattığına göre zaman kavramı da Büyük Patlama ile ortaya çıkmış. Başlangıcı belli, sonu açık bir kavram. İnsanoğlu geçmiş olayları kavrayabilmek, geleceği anlayabilmek için birtakım birimler kurgulamış. Bunlar da saniye, salise gibi küçük, ışık yılı gibi daha büyük birimler olmuş. Ne var ki zamanın görece olduğu, bükülebildiği, içinde seyahat edilebildiği gibi kuramlar da ortaya atılıyor. Bunlar hepimizin anlayabileceği şeyler değil. Ben zamanın görece olduğunu yaşayarak öğrendim. İnsana geçmiş zaman kısa, gelecek zaman ulaşılmaz gibi görünüyor.

2002 ve 2012 yıllarında Teknik Üniversite'den mezun oluşumun ellinci ve altmışıncı yıllarında üniversitede mezunlar adına yaptığım konuşmalarda zaman kavramından kısaca söz etmiş, 2002'de konuşurken geçmiş elli yılın çok çabuk geçtiğini ama gelecek on yılın çok uzak göründüğünü anlatmıştım. Ancak altmışıncı yıl da çok çabuk geldi. Yetmişinci yıla beş yıl kaldı. Şimdi de yetmişinci yılı ulaşılmaz uzaklıkta görüyorum.

Filozoflar, fizikçiler zaman hakkında düşünmeye, yeni gerçeklere ulaşmaya çalışacaklar. Uzun yıllar düşündükten sonra ben de zaman ile ilgili bir kuram (!) geliştirdim. Herkes zaman geçiyor,

zaman geçiyor diyor ama aslında zaman sapasağlam yerinde duruyor, sonsuza kadar da duracak. Asıl geçip gidenin bizler olduğunun ne kadar farkındayız?

Geçmiş kavramı benim için insanlık tarihini onurlandıran düşünürlerin, bilim insanlarının, sanatçıların ve kahramanların tarihidir. Onların yaşamları, insanlığa kazandırdıkları ve bunları hangi koşullarda gerçekleştirdikleri beni derinden etkiliyor. Hepsine hayranlık ve saygı duyuyorum.

Gelecek beni biraz da ürkütüyor. Kendi yaşamım içinde gerçekleşen hızlı değişimi görüyor, hatta buna uyum sağlamakta zorlanıyorum. Bu değişimin hızı giderek artacak gibi görünüyor. Gelecek kuşaklar bu tempoya uyum sağlayabilecekler mi? Yoksa geçmişin huzur içinde yaşanan güzellikleri, ileride giderek yitirilecek mi? Doğrusu gelecek kuşaklar adına endişeleniyorum.

Yaşam konusunda inançlarla bilim arasında bir uzlaşma sağlanabilir mi, bilinmiyor. Zaten bu konu herhalde pek çok kitaba sığacak bir konu değil. Garip gelebilir ama ben yaşamı konveyöre benzetiyorum. Bilindiği gibi konveyör taneli kuru malzemeyi bir yerden bir yere taşır. Konveyörün yüklenmesinden boşaltılma noktasına kadar geçen süre bence normal yaşam süresi demek oluyor. Ama ne yazık ki konveyör bandı ilerlerken taneler iki yandan dökülür. Onlar da yaşama erken veda edenleri simgeler.

Çetin Altan bir yazısında insan ömrünün ortalama 30.000 günden ibaret olduğunu yazıyordu. Bu hesaplama, yaşam süresini somut olarak gözümüzde canlandırmaya yardım ediyor. Bu miktardaki eldeyken göze bitmek tükenmek bilmez gibi görünebilir. Ama tükenmeye yaklaşınca "ne çabuk bitti" denir. Artık iş işten geçmiştir. Derinlemesine düşündüğümüzde iyi değerlendirilen ortalama bir yaşama sığdırılabileceklerin toplamı hayal bile edilemez.

Görece uzun yaşam öykümü, hatırladıkça gülümsediğim bir olayı paylaşarak tamamlamak istiyorum:

1960'lı yılların ortalarında bir vesileyle hocamız Prof. Mukbil Gökdoğan, Fatin Uran, Sami ve ben dördümüz bir yemekte buluştuk. Bu buluşmadan hepimiz çok mutlu ayrıldığımız için olmalı, Mukbil Gökdoğan üç ayda bir yine böyle buluşmamızı ve bunu gelenek haline getirmemizi önerdi. Öyle de yaptık ve tam on altı yıl bunu aksatmadan sürdürdük. Yemeklerde her türden güncel konuyu konuşuyor, hocanın düşüncelerini dinliyorduk. İlki 9 Ocak'ta,

Mukbil Bey'in doğum gününde olmak üzere Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında her yıl dört kez toplanıyor ve birimiz sırayla davet sahipliğini üstleniyorduk.

İlk on yıllık toplantılardan sonra Mukbil Bey TBMM'nin mimarı ve hepimizin hocası Avusturyalı Prof. Holzmeister'den bahseder olmuştu: "Çocuklar, hocamız 92 yaşında, Viyana'da bürosunun başında çalışıyor. O çalıştıkça biz de güvende sayılırız. Allah başımızdan eksik etmesin" diyordu. Mukbil Gökdoğan toplantılardan birine hayli durgun geldi: "Arkadaşlar," dedi "Prof. Holzmeister vefat etmiş!" Tabii hepimiz üzülmüştük ama Mukbil Bey nedense sanki farklı bir duyarlık içindeydi.

Bir sonraki toplantıda adamakıllı rahatlamış, hatta neşeli görünüyordu: "Çocuklar," diye söze başladı, "ben bir şey keşfettim; eski bir dostum, yıllar önce bana 'insan hangi yaşta olursa olsun bir on yıl daha yaşayacağını varsaymalı, aksi halde yaşamın anlamı olmaz' demişti." Mukbil Bey devam etti: "Çok doğru söylüyor. Artık hepimiz önümüzde en az on yıl olduğunda anlaştık, değil mi?" Gerçekten bu, bizim o yıllarımız için geçerli olmasa da ileride kullanabileceğimiz güzel bir formüldü. "Hocam, bu çok iyi oldu" gibi bir şeyler söyleyerek ayrıldık.

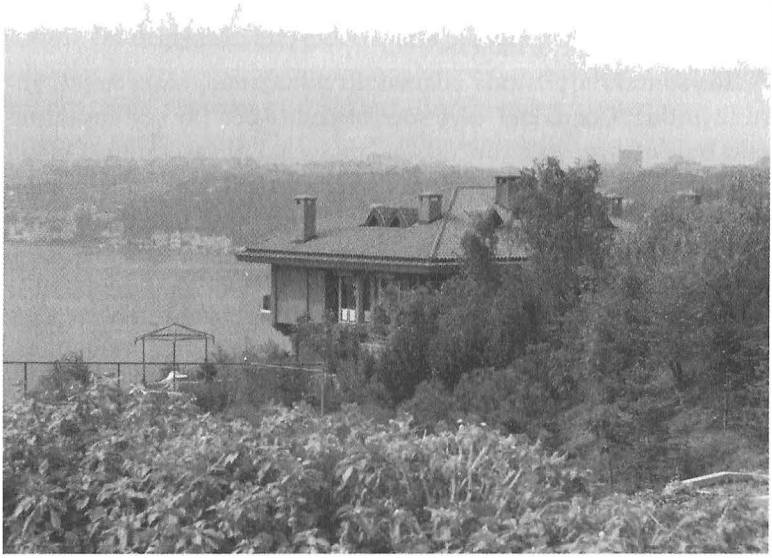
Aradan ne kadar zaman geçti, bilmiyorum, Nejat Eczacıbaşı ile İstanbul Kongre ve Kültür Merkezi projeleri üzerinde çalışıyorduk. Nejat Bey birden "Doğan Bey, ne dersiniz, ben bu yapının bittiğini görebilir miyim?" diye sordu. Ona Mukbil Bey'in hikâyesini anlattım: "Efendim," dedim, "görüyorsunuz, insan hangi yaşta olursa olsun bir on yıl daha yaşayacağını düşünmeli. Bu yapının tamamlanması on yılı bulmayacağına göre elbette göreceksiniz." Hikâye, Nejat Eczacıbaşı'nın hoşuna gitti ve "Ben bunu kullanırım Doğan Bey" dedi.

Aradan uzunca bir süre geçti. Nejat Bey ile bu defa Büyükdere Caddesi'ndeki arsada inşa ettireceği Eczacıbaşı Holding binasının projeleri nedeniyle buluştuk. Nejat Bey yine sordu: "Ne dersiniz Doğan Bey, ben bu yapının tamamlandığını görebilecek miyim?" "Efendim," dedim, "size anlatmıştım ya, önünüzde en az on yıl var. Elbette göreceksiniz." Nejat Bey kahkahayı patlattı: "Ooo," dedi, "ben o on yılı on beş yıla çıkardım! Çok daha rahat oluyor. Siz de öyle yapın!"

Nejat Bey'e katılıyorum: Siz de öyle yapın!

"Bütün sabah
şiirimin baskı provası üstünde
çalıştım ve bir virgülü attım;
öğleden sonra
virgülü geri koydum."

Oscar Wilde

Kitaba adını veren, Anadoluhisarı Hisartepe'de otuz yıldır yaşadığımız ev.

Dizin

Abraham Paşa 19
Acar, Erhan 288, 289
Adalan, Şevket 74, 344
Adamoğlu, Can 371, 372
Ağa Han 307-311, 355
Ahmet Ağa 19
Ahmet İsmail 382, 383, 385, 386
Ahunbay, Zeynep 307
Akçay, Muazzez 226
Akımsar, Besim 55-57
Akımsar, Dündar 55-57, 98, 112
Akın, Filiz 226, 336
Aksoy, Atilla 356
Aksoy, Erdem 238, 356
Aksoy, Erol 302
Al-Hathloul, Saleh 311
Alguadiş, Jak 166
Ali Bey 226-228
Ali Haydar Bey 181
Ali Hikmet Bey 97
Alp 58, 59
Alsaç, Orhan 212, 215, 318
Altan, Çetin 392
Altınay, Ahmet Refik 69
Altıntaş, Yurdaer 354, 355
Arıman, Orhan 131
Arısan, Kazım 224
Arif Hikmet Bey 177, 236, 237
Arkan, Seyfi 271
Artemel, Talat 179
Arû, Kemal Ahmet 136, 317
Aşkan, Rıza 143, 147, 171, 174
Ataç, Nurullah 94
Atatürk 46, 48-50, 113, 177
Atıf 33-35
Aydın, Cevdet 263, 264
Aydın, Tekin 132, 133, 150, 152, 154, 155, 167, 170, 171
Ayla, Safiye 179, 317
Aytöre, Ayhan 236
Ayyıldız, Özcan 184

Bahçıvanyan, Dikran 29, 30
Balıoğlu, İrfan 361
Balzac 353
Banarlı, Nihad Sami 89
Barşal, Fatma 180, 188, 205
Baudelaire 353
Bayar, Celal 177, 198
Bayar, Reşide 175
Baydar, Ferzan 184, 188, 236
Baysal, Haluk 271, 316
Baytin, Tulû 322
Behmoiras, Eli 166
Belli, Hamit 52, 336
Berger, Aliye 358
Bessonnet, Leclerc 244-248
Bétant, Jacques 309
Bilgin, İhsan 14
Binan, Muhittin 184, 185
Birce, Neriman 182
Biret, İdil 358, 369
Birgi, Muharrem Nuri 203, 216, 346
Birsel, Melih 271
Bolak, Orhan 124, 125, 129, 130, 184-188, 237
Bonatz, Paul 70, 121, 123, 129, 130, 136, 137, 144, 168, 237
Bora Bey 288, 289
Bouchlas, Thales 230
Boysan, Aydın 178, 184, 263, 268, 275, 305, 317
Bozkurt, Cafer 263
Burhanettin Bey 159
Butak, Behzat 179

Cansever, Turgut 151, 152, 197, 209, 358
Carlyle, Thomas 90
Cassado, Gaspar 179
Cevdet Paşa 69
Ceyhun, Demirtaş 270
Cezzar, Engin 317
Childs, David 326
Churchill, Winston 103
Ciliv, Ethem 104
Cimcoz, Salâh 201, 205, 273, 346
Cindoruk, Hüsamettin 320

Ciner, Turgay 387
Civaoğlu, Güneri 300
Clinton, Bill 327
Cortot, Alfred 179
Coşkunoğlu, Atalay 251
Cumalı, Necati 55, 86, 270

Çağlayangil, İhsan Sabri 273, 281
Çakırkaya, Mehmet 25, 377, 382, 389
Çavdar, Tuncay 323
Çavuşoğlu, Muammer 174, 286
Çavuşoğlu, Ömer 286-288, 293, 299-301
Çinici, Altuğ 184, 271
Çinici, Behruz 262, 263, 271, 305, 314, 346-348, 365, 369, 370
Çinici, Can 348
Çorapçı Arap 82, 83
Çönkü, Mehmet 105, 106

Dalan, Bedrettin 311-315, 318
David 38-41
Değerli, Erol 354, 389
Demirci, Fehamet 182
Demirel Süleyman 25, 212, 224, 230, 243, 244, 272, 281, 286, 320, 324, 327-329, 331-333, 342
Derviş, Kemal 379
Devres, Ragıp 98
Dickinson, Colonel 158, 159, 160
Dilgan, Hamit 114, 136
Dilmen, Hilmi 70
Doris 159, 160
Dormen, Haldun 317
Doruk, Birsen 183
Dudok, Williem Marinus 305
Durgunoğlu, Tufan 288, 293, 294, 298
Duruer, Hikmet 131

Ecevit, Bülent 272, 281, 333, 334, 342, 379
Eczacıbaşı, Bülent 341
Eczacıbaşı, Ferit 258
Eczacıbaşı, Nejat 258, 259, 283-286, 321-329, 393
Eczacıbaşı, Şakir 254, 258, 259, 285, 305, 325-341
Egeli, Can 131
Egeli, Münir Hayri 131
Ekinci, Oktay 14
Ekonomi, Münir 325, 336
El-Hakim 307
Eldem, Nezih 167, 209
Eldem, Sedad Hakkı 144, 146, 186, 192, 197, 200, 236, 287, 346, 350, 358
Elkutlu, Rakım 143
Emin Dayı 24, 25, 34-38, 41, 42, 77, 79, 83, 109-111, 144, 146, 148, 152-154, 162, 165, 223
Emler, Selma 197
Erden, Doğan 105, 106
Erdoğan, Recep Tayyip 385
Erginbaş, Doğan 123, 167, 209, 238
Erkin, Feridun Cemal 216
Erkoldaş, Nuri 67
Erol, Altay 150, 152, 167
Ertuğrul, Muhsin 199
Eser, Lami 185, 209
Esin, Emel 216
Esin, Seyfullah 216
Ethem Bey 159
Evren, Kenan 277, 282, 317, 319, 342, 348
Eyüboğlu, Muallâ 198
Ezel Hanım 258

Faik Hoca 19, 21-23, 28, 225
Faruk Bey 87
Fereli, Melih 329, 332, 334
Fersoy, Orhan Cemal 131
Fikri 33
Fikri Bey 57, 65

Gehry, Frank 308
Gide, André 353
Gicdion, Sigfried 233
Gillespie, Dizzy 179
Giray, Muhteşem 322
Gökdoğan, Mukbil 192, 215, 392, 393
Gönensay, Nazlı 339
Grable, Betty 113
Güler, Ara 317
Gülgönen, Ahmet 323, 324
Güllü Hatçası 77
Gün, Aydın 317, 329
Günaltay, Şemsettin 86
Günay, Reha 264
Gürel, Sümer 183
Gürler, Faruk 272

Gürses, Mustafa 89
Gürtekin, Alper 18
Gürün, Gencay 336
Güven, Aysel 112, 117, 118, 133
Güven, Ergun 111, 112, 117-119, 124-126, 129, 257, 258
Güven, Hakkı 112, 121
Güven, Muhittin 187
Güven, Müzeyyen 111, 112, 117, 118, 121

Hadid, Zaha 310
Hakko, Vitali 305, 316, 317
Hancı, Abdurrahman 316
Hasan 169, 178, 201, 207, 208, 212
Hasol, Doğan 269, 356
Hatem, İzi 166
Hatice Hanım 33, 35
Hepgüler, Metin 172-176, 192, 200, 207, 210, 212-218, 222, 229
Hepgüler, Muzaffer 179
Hızal, Sami 216
Hızır, Nusret 343
Hızlan, Doğan 270
Holtay, Arif Hikmet 168, 236
Holzmeister, Clemens 121, 393
Hopkins, Anthony 371
Horozoğlu, Baha 74

Irmak, Sadi 348

İbrahim 208
İbrahim Ağa 19
İçen, Erdoğan 51, 98
İnan, Mustafa 192
İnanoğlu, Türker 226
İndirkaş, Tayfun 335, 336
İnönü, Erdal 324
İnönü, İsmet 49, 74, 75, 103, 210, 272, 365
İnönü, Özden 74
İpekçi, Abdi 365
İzler, Namık Kemal 285, 326, 330

Jameson, Fredric 311
Jirayir Usta 276
John 281

Kaddafi, Muammer 290, 292
Kamhi, Jak 284
Kan, Suna 358
Kanra, Gökçetin 183
Kantar, Ahmet 95, 96
Kara Mehmet 25
Karaca, Muammer 179
Karahan, Abdülkadir 89-92
Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfi 24
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 86
Kavi, Hüsamettin 336
Kayhan, Muharrem 336
Keçeci, Fuat 79, 216
Kenan 112
Keskin, Erol 157
Keskin, Suna 157
Kıraç, Can 131
Kıray, Mübeccel 343
Kısakürek, Necip Fazıl 25
Kızıltan, Ali 124
Kinsella, David 326
Kocaarslan, Adnan 182, 215
Kocataş, Muhtar 157
Koç, Atilla 334-335
Koç, Ömer M. 336
Kongar, Emre 341
Konuk, Nilüfer 326, 332
Korulürk, Emel 205, 213, 267, 273, 274, 277
Korutürk, Fahri 205, 213, 267, 271-278, 281, 319, 346, 348
Kozanoğlu, Ahmet 287, 293, 299-302
Kömürcüoğlu, Asım 128
Kömürcüoğlu, Eyüp 128
Köprülü, Fuad 89
Kösemen, Cevdet 93, 104
Kruşçev 213
Kulaksızoğlu, Erol 238
Kuranel, Süleyman 200, 211
Kurtiz, Tuncel 157
Kutman, Perran 317
Küçükerman, Önder 269, 354
Külebi, Cahit 94

Lari, Yasmeen 307
Lav, Ercüment Behzat 179
Le Corbusier 152, 216

Machero, Alvaro 282
Maki, Fumihiko 308
Mardin, Betül 317
Matthew, Robert 204

Mavitan, Bihrat 302
Mehmet Ağa 47, 48
Menderes, Adnan 138, 177, 185, 186, 190, 191, 210, 211, 286
Menderes, Ahmet 126, 136, 180
Menuhin, Yehudi 179
Mesut Usta 32-35
Mimar Sinan 183, 190, 354
Mocan, Raşit 86, 91
Mozart 266, 336
Mumcu, Erkan 334
Muvahhit, Bedia 179

Nasır, Ayşe 370
Nazmi Bey 97
Neslişah Hanım Sultan 346
Nihat Bey 300, 301
Nuri Bey 178, 203, 275

Odyak, Sait 87, 88, 89
Oelsner, Gustav 121
Olalı, Halit 94, 95
Onat, Emin 70, 116, 121-125, 129, 130, 135-137, 168, 174, 175, 178, 185, 186, 200, 213, 214, 237
Onat, Kemal 93
Onat, Muammer 236
Onat, Nursel 183
Onay, Ersin 334
Onuralp, Halil 94
Orbay, Kâzım 86
Orhan 112

Önal, Maruf 188
Öner, Zeki 31, 67, 69, 342
Öner, Ziynet 31
Öngör, Akın 336
Özal, Korkut 252
Özal, Turgut 251, 252, 282, 311, 312, 319, 320
Özbay, Aslı 359
Özcan, Gazanfer 179, 184
Özdeş, Gündüz 178, 184, 268
Özer, Bülent 336
Özince, Ersin 336
Özkan, Suha 271, 308, 310, 355
Özsan, Vedat 130-132, 305
Öztan, Yüksel 318
Öztemir, Necmettin 382

Palasis, Dimitri 184
Pensoy, Remzi 166
Pensoy, Rene 166
Polatkan, Hasan 199, 200, 203, 204, 212
Portman, John C. 257
Pulhan, Ali Nusret 58

Roche, Kevin 234-236, 286, 325-327
Rohn, Roland 213-215, 218
Rudolph, Paul 123

Sabahat Hanım 67, 69, 74
Sabancı Dinçer, Suzan 336
Sabancı, Güler 336
Sabancı, Sakıp 250-254, 305, 370
Safa, Orhan 136
Safiye Hanım 38
Sağlamer, Gülsün 361
Saklar, Dilgün 355, 370, 377, 389
Salvisberg, Otto Rudolf 214
Saniye Hanım 25
Sanlı, Yılmaz 311
Saracoğlu, Şükrü 86
Sayar, Zeki 217, 271
Saygun, Adnan 86, 358
Serengil, Öztürk 290
Seyyan Hanım 34
Sezer, Ahmet Necdet 333
Shaw, Bernard 340
Sidi, Moni 53
Sirmen, Fuat 242
Sisa, Lola 345, 375
Sisa, Nedim 377, 388
Sisa, Sami 13, 150, 152, 154, 165, 167, 176, 221, 249, 264, 270, 283, 303, 345, 355, 356, 357, 373, 375-377, 379
Solmaz, Ali 293, 294, 298, 300
Somer, İzzet 94, 97, 101
Somer, Tarık 318
Sonku, Cahide 179
Söylemezoğlu, Hamit Kemâli 120, 136
Sözen, Nurettin 315
Stanislavski, Konstantin 214
Stella ve Mary kardeşler 166
Sunay, Cevdet 248, 271, 272, 348
Sururi, Ali 179
Sururi, Celal 179
Sururi, Gülriz 179, 317
Svoboda, Henri 307

Şahin, Erman 359
Şakir 46
Şardağ, Rüştü 74
Şehsuvaroğlu, Haluk 198
Şenol Bey 255, 256
Şensoy, Hamdi 356
Şeyh Hamdullah Efendi 201
Şeytan Haceri 77
Şeytan İsmaili 42, 77
Şiper, Orhan 184
Şoray, Türkan 226

Tabanlıoğlu, Hayati 322
Talay, İstemihan 333, 334
Tamer, Cahide 197
Tanaç, Cemal 67
Taner, Görgün 334
Tange, Kenzo 298
Tanker, Zeki 74
Tanyeli, Uğur 355
Tara, Şarık 361
Tarcan, Selim Sırrı 31
Tarlan, Ali Nihat 89, 91, 92
Taylan, Muhittin 272
Taylor 159, 160
Tekeli, Burcu 379
Tekeli, Doğan 379, 380
Tekeli, Emin 23
Tekeli, Faik 224-227, 247, 265-267, 274, 275, 342, 343, 346, 348, 353, 354, 379, 380
Tekeli, İlhan 14, 24, 41, 44-48, 52, 53, 63, 65, 70, 73, 76, 99, 103, 168-170, 176, 177, 202, 206, 208, 212, 225, 343-345, 378-381
Tekeli, Osman 23, 24
Tekeli, Sıdıka 21, 23
Tekeli, Talat 21, 23-27, 30-35, 38-46, 50-54, 57, 59-65, 68-77, 83, 87, 91, 94, 99, 102, 105, 111, 113, 117-121, 138, 139, 143-146, 148, 150, 162, 165, 170, 201, 202, 205-209, 225, 227, 258, 265, 343-345, 374, 378, 379
Tekeli, Zeynep 14, 180, 188-209, 212-216, 223-227, 247, 265-267, 273-277, 305, 307, 342-349, 353, 354, 365-369, 381
Titiz, Tınaz 318
Toksöz, Erol 384, 385
Toner, Süha 318
Topaç, Cemal 96
Toskay, Tunca 318
Tozkoparan, Nuri 87
Tuç, Mehmet 322
Türkeş, Alparslan 211
Türkmen, Abdullah 70, 236
Türkyılmaz, Recai 151

Ulkay, Sadi 184
Ulvi 33-35
Unaran, Ergun 51, 105, 119, 124-126, 129, 133, 185, 257, 258
Uran, Fatin 392
Uras, Güngör 14
Uşaklıgil, Halit Ziya 86, 138
Utkular, İsmail 123

Üçer, Erol 361
Ünel, Necdet 133, 134
Üründül, Sedat 361

Vanlı, Şevki 358, 359
Verne, Jules 56

Wilde, Oscar 340, 394
Williams, Esther 113
Wright, Frank Lloyd 152

Yakup Bey 211
Yamaner, Ahmet 283
Yamasaki, Minoru 232, 233, 323
Yaşar Bey 247, 248
Yaubyan, Nişan 216, 232, 284
Yavuz, Hilmi 49, 335
Yenal, Engin 269, 288
Yılmaz, Mesut 311, 331, 332
Yorgo 160
Yum, Argun 326, 327
Yurdagül, Müeyyet 156
Yurdoğlu, Lebid 60, 94
Yücel, Tahsin 353
Yücel, Talha 133, 134, 223

Zembilci, Nedim 378
Zeren, Lütfi 184, 185
Zévaco, Michel 56
Zeybek, Namık Kemal 320
Ziya Bey 151
Zobu, Vasfi Rıza 179

Cumhuriyet dönemi mimarlığının temsilcilerinden Doğan Tekeli, Isparta'da bir memur ailesinin ilk çocuğu olarak dünyaya geldi. İzmir ve İstanbul'da geçen yetişme döneminden sonra 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu. Sami .Sisa'yla kurduğu Tekeli-Sisa mimarlık bürosunda altmış yıl çalıştı. Mesleki yaşamına ilişkin ayrıntıları daha önce *Mimarlık: Zor Sanat* adlı kitapta anlatan Tekeli bu kez kendi öyküsüne yöneldi.

Çebiş Evi'nden Hisartepe'ye otobiyografik bir kitap. Doğan Tekeli bir yandan birbirinden ilginç anılarını lezzetli bir dille anlatıyor, öte yandan Türkiye'nin toplumsal dönüşümlerine, siyaset-ekonomi, kamu-özel sektör ilişkilerine mimarlık mesleği açısından ayna tutuyor.

"Yaşamım ile ilgili olarak sadece mesleki anılarını yazmış olmak bana yeterli gelmiyordu. Gerçekte yazı yazmak, bir mimari proje üzerinde çalışır gibi düşünerek ve yazdıklarımı tekrar tekrar gözden geçirerek yazdığım için bana zor geliyordu. Buna karşın, kendimi Cumhuriyet döneminin ilk kuşaklarından saydığım için yetiştiğim çevreleri ve zamanın koşullarını paylaşmak istiyor, ama bir yandan da 'Benim yaşam öyküm kimi, neden ilgilendirsin?' diyordum. Bir ikilem içindeydim.

Çocukluğumu, Isparta'da doğduğum iki yüz yıllık Çebiş Evi'ni ve eski Isparta'yı hatırlamak, hoşuma gitmeye başladı. Birçok ayrıntı, adeta gözümün önündeydi. Bir ucundan yazmaya başladım."

ISBN 978-975-08-4426-3
9 789750 844263
32 TL